לוצק

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מחוך:

ספר לוצק

ארנון יוצאי לוצק בישראל
2019

הפרקים המתורגמים בקובץ זה נכתבו ביידיש ונדפסו בתוך: ספר לוצק
תל אביב: ארגון יוצאי לוצק בישראל, תשכ"א 1961

קובץ דיגיטלי

2019

תרגום ועריכה: א' ו' ליבריק
E. W. Libryk

בשער: רחוב דומיניקַנְסקה [דְרגומנובה כיום] מצד גשר בזיליאנסקי, 1915

ספר לוצק

הוצא ע"י ארגון יוצאי לוצק בישראל
אַרויסגעגעבן דורכן פֿאַרבאַנד פֿון לויצקער לאַנדסלייט אין ישׂראל

תל־אביב, תשכ"א - 1961

לזכר בני קהילות ווהלין

לזכר קהילת לוצק

לזכר משפחת ליבריק הענפה

הקדמה

כמעט 77 שנים חלפו מאז הובלו בני עירנו אל הבורות שאולצו לחפור בעצמם.

ומאז אנחנו זוכרים ומקיימים מדי שנה בחודש אלול אזכרה לקדושינו.

בשנת 1961 יצא לאור "ספר לוצק" בעריכת נחום שרון (שטרכמן), שני שלישים ממנו ביידיש.

בשנת 2007 יצאה מהדורה חדשה בעריכת פרופסור ישעיהו פרידמן, כולה בעברית.

בימים אלה קיבלנו תרגום חדש, נגיש באינטרנט, למאמרים ב"ספר לוצק" שנכתבו ביידיש, על כך עלינו להודות לאסתר, אף היא בת למשפחה מלוצק, שעמלה על התרגום בשנה האחרונה.

כשפנתה אלינו אסתר בהצעה לתרגום דיגיטלי, קיבלנו את הצעתה בשמחה. זה יאפשר לצאצאיהם של יוצאי לוצק באשר הם לקרוא בגישה חופשית את הטקסטים המתורגמים, ולהתוודע לקורות לוצק היהודית ואנשיה; ויהווה מקור להבנת התחושות, הסבל, הכאב והייסורים שעברו על משפחותינו בתקופת השואה.

תודה למתרגמת על היוזמה ועל שעות רבות של עבודה בלא לאות, הכול בהתנדבות.

תקוותנו שהקריאה בתרגום תעורר את בני דורות ההמשך ליצור קשר עם ארגון יוצאי לוצק, להצטרף, ליזום וליטול חלק באזכרות השנתיות.

כי חובה עלינו לזכור ולהזכיר.

אבי שילה (בן שמואליק שילה, בעבר שילמן), יו"ר
יעקב מור (בן רחל לבית ארליכגריכט), מזכיר
ועד ארגון יוצאי לוצק בישראל

דברי המתרגמת

"ספר לוצק" ראה אור בשנת 1961. בצד מאמרים שנכתבו לקראת הוצאת הספר, הוא כולל מאמרים שנכתבו בלוצק בשנות ה-30 של המאה ה-20, וגם מסמכים, בזה ייחודו.

נחום שרון (שטרכמן) עורך הספר כתב בפתיחה הנאה לספר הזיכרון "מאת המערכת":

> בדחילו ורחימו ניגשנו אנו, קומץ קטן של יוצאי לוצק בישראל ובארצות-הברית, להוציא את „ספר לוצק".
>
> בדחילו — משום שבזה אנו מציבים מצבת-זכרון אחרונה לפרשת חיים יהודיים בלוצק, שנמשכה למעלה משש מאות שנה ונמחקה מעל פני האדמה.
>
> ברחימו — שכן טי עוד במונו, שרידיו ופליטיו של הקיבוץ היהודי הגדול בלוצק הפזורים על פני חבל בולה, יכולים להנציח באהבה וברחמים גדולים את זכר העבר המפואר, את דמויותיהם הזוהרות בספנוניותן של אבותינו, את חייה התוססים של לוצק היהודית, את בת-צחוקם של ילדי לוצק, את הפולקלור הלוצקאי הפיוחד בפינו, את שמחתם וינונם של הורינו, אחינו ואחיותינו.

אותה שעה לא ידעו העוסקים המסורים בהכנת ספר הזיכרון רחב היריעה, שלא תהיה זו מצבת זיכרון אחרונה, שיונחו נדבכים נוספים למצבת הזיכרון לקהילת לוצק שחרבה.

ביוני 1990 התקיים טקס גילוי מצבת הזיכרון ליהודי לוצק בגורקה פולונקה, יוזמה של הנהגת העיר לוצק ובהשתתפות משלחות מישראל ומניו יורק.

בשנת 1997 היו בלוצק שמואליק שילה וַשָׁקה סְטֶרְן. הם עלו לקבר האחים בגורקה פולונקה. בספרו "בצבת הגרמנים" כתב ישקה כי המצבה הייתה במצב תקין, אך הקבר, בגדל שני דונמים, היה מוזנח. הם יזמו ניקוי השטח, הקמת גדר חיה סביב, שתילת שדרת עצים בכניסה לקבר ולמצבה. להם תודה והוקרה על אתר הנצחה מרשים ומעורר כבוד.

בשנת 2007 יצאה לאור מהדורה חדשה של "ספר לוצק", בעריכת פרופסור ישעיהו פרידמן ובתרגומו של מאיר גף למאמרי היידיש, מהדורה מצומצמת יש לומר, מי שלא היה בעת ההיא "בסביבה" (כמונו) נותר בלי עותק.

ועתה, לאחר לבטים, מוגש בזה למתעניינים עוד תרגום של פרקי היידיש מתוך "ספר לוצק". קובץ דיגיטלי, זמין לכל. הזמינות, היא

שהכריעה את הכף לטובת תרגום נוסף. האתגר היה גדול תרתי משמע ומרתק.

אני בת ליוצאי ווהלין (לוצק, קוריץ). נסיעותיי לאוקראינה הותירו בי חותם שהולך אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זיכרון.

ההתחלה הייתה ספר קוריץ, בתקווה למצוא בדל מידע על משפחת אבי, וההמשך – ספרי זיכרון נוספים, לסייע למי ששפת יידיש זרה להם, ולהחיות לעוד רגע של קריאה עולם שחרב.

והרי רשימת הקהילות: קוריץ, לודמיר, מלינוב-מרוויץ\טרוביץ, סארני\רוקיטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילה, רוז'ישץ', שומסק, קמין קושירסקי, אוליקה, וישניביץ – כולן בווהלין. לונינייץ-קוז'נהורודוק, פולסיה; צ'ורטקוב, גליציה המזרחית; פשיטיק, וויסלוויץ, וולומין – במזרח פולין.

תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפוגרומים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

*

במהלך העבודה נחשפתי, לראשונה עליי להודות, למידע על קיומו של ארכיון לוצק שהיה שמור בבית לוצק בעיר בת-ים.

הרי הפרטים בקצרה: אלבום ובו מאות תצלומים של מועמדים לעלייה באמצעות משרד פלשתינה, שמסר א' וקסמן; מוסדות יהודיים בלוצק, תצלומים משנת 1920, שהביא עמו י' פפיר בביקורו בארץ; יומנו של ויטולד פומיינקו; ספר המוקדש לקהילת לוצק שיצא לאור בארצות הברית; אוסף תצלומים ומסמכים שהובאו מארה"ב ונועדו לספר הזיכרון המתוכנן; "פנקס לוצק", לאפשר ליוצאי לוצק לרשום בו את בני משפחותיהם.

למרבה הצער אין כיום מידע על גורל הארכיון.

*

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם ב"ספר לוצק", בציון שם פרק ועמודים. התצלומים בקובץ התרגום לקוחים מספר הזיכרון, אלא

אם צוין אחרת, ושולבו לפי הקשרם. לקובץ נוספו מילון מונחים קצר ודף קישורים לאתרים.

ההערות בקובץ מובאות בדרך כלל בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים ( ) הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [ ] הן שלי, ובהן הבהרות קצרות, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה.

*

תודות

יזהר עזתי שלח מפות רחובות. הוא גם האיש שהביא לפני מספר שנים לאזכרה השנתית צילום מוגדל של דפי לוצק מתוך "דפי זהב" פולין, 1929.

אנה דבאוה מוורשה, שלחה אף היא מפות וגם אוסף ובו גם גלויות מלוצק.

ד"ר אברהם שמפנייר צילם ב-1990 את טקס גילוי המצבה בגורקה פולונקה ואת הסיור בלוצק, סרט וידאו ארוך. לאחרונה דאג להמירו לדיגיטל והעלה אותו ליו-טיוב!

אחרון חביב ישקה סטרץ, שהקשיב תמיד בנפש חפצה לשאלותיי, דלה מנבכי זיכרונות ילדותו החדים מידע מועיל, וגם עודד וחיזק את ידיי.

אני מודה להם על היענותם.

א' ו'

אדר ב' תשע"ט

פרקי עבר

מבצר לובנץ

אבא קליגר **יזכור**

עייף מנדוד בלי תקומה על פני יבשות,
נפלתי אל שערי מולדתי.
הבטתי בגן מוצאי –
חפור ומלא דומן חזירים,
חיפשתי ענף עץ למִצער,
זכר לעציץ בחלון.

טעון צער וגעגועים אל השורש שלי,
נדדתי בתוך החיזיון רדוף מכאוב,
למצוא את גורל האימים של עמי.
זה עתה פעמו שם דורות משוחים
וחשפו את סיבת קיומי.
חקרתי ודרשתי עולם מת
על הסך-הכול החי שהאיר כאן סביב
בשמש ונקרא בחשיבות – ל ו צ ק.

האבק לרגליי היה אדמת קודש –
השלתי נעליי וקרעתי קריעה:
הנה אני רואה את הנהר מלא ניצוצות כְּסופים,
הוא זורם באין מפריע בניגון עתיק
כמו היה כאן הכול כבעבר.

אני סוקר את רְחֻבותו וקורא בשמו...
ה סְ ט י ר, עוד משנות נעורים, מי שרוחות
וגשמים טיהרוהו, ליטפו ונשקו לפניי,
שבחורף רָגע וקפא
ובחיוך כפורי הזמין את בני הנעורים להחליק
ולחצוב בחופשיות נקרות בקרח,
בקיץ השתובבתי עם חברים במימיו,
התחרינו בסירות תוך שירה וצחוק.

כן, הסטיר הבא ממרחקים
ומתפתל דרך לוצק וסביבתה הפרושה,
ורץ אי-לשם בין כרי דשא מוריקים,
עד אי-שם למקורו במעמקי ים.

בקמטי מימיו השלווים
הביא את שירי הכמיהה
שנוצרו ביערות העד של פולסיה.
דומני, שוב אני שומע את שירי האיכרים ההם,
נישאים על פני הסטיר עם הפולְשוקים המיוגעים
על תרנים אגודים, כמו לפנים
בלילות החמימים ושמי ווהלין הזכים.

ניצב אני אבֶל ליד הסטיר,
מבקש לחיות מחדש את עצם הראשית
של חיי סמוך לסכר, שם בקרסנה.

כאן, ליד הנהר, במורד, ליד בית המרחץ
גילפתי באולר צפצפות מצמחי לילך וקנים,
לנגן בהן שוב את שירי הילדות.
קטפתי סוף רענן לקשט
ולהפיץ ניחוח בבית הכנסת הישן שהתפלל בו אבא,
בקתת החומר שלו, ערב שבועות, ערב שמחות,
ערב כל חג אהוב.

בדרכים מאובקות, על גשר העץ המוליך לעיר,
בדרכים לטורצ'ין, דובנה, לוקץ', רוז'ישץ',
הנמתחות אל גבולות העולם –
עליהן רקדתי את שנות התום שלי,
עליהן רדפתי אחר יונים, בעלי עגלות.
רכבתי על יצול עם חברים בסמטאות,
כרסמתי בקיץ תפוח עץ מן השווקים,
בחרב מגולפת, ברובה ל"ג בעומר
שלטתי כמו הקיסר.

כאן, בסביבה זו של ווהלין,
חיו את חייהם אבא-אימא,
אחים, אחיות, ידידים וזוגות נאהבים,
כל השנים – טובות, רעות – חיו כאן בדאגות, בביטחון,
מושרשים כאלונים קדמונים, עתיקים
כאבנים הקדושות של הכותל המערבי;
דורות כמו דליים מלאי דובדבנים, שקי חיטה ושעורה –
איי, כמה יגיעה, חום וקור סבלו,
כמה אימה, כמה גבורה וכבוד שיקפו,

כמה תקופות – קודרות ובהירות – חיו כאן!
מי סופר וזוכר זאת, מי יוכל לספק מספר מדויק.

עומד אני בעצב תחת שמי לוצק,
חוצה את הגשרונים הרקובים מעל לבוץ של קרסנה
ופונה ללכת באקראי על פני כבישי העיר –
כאן עשיתי גן עדן מלא כלום,
ימיי, כענבי שועל ירוקים, כקבצן השתובבתי.

כאן ראתה עיני אל"ף ראשונה
וכאן ינקתי שפת אבא-אימא,
למדתי לכתוב שורת טעות מסולסלת.
ירשתי חלק מנשמת התנ"ך
על חזונה, התלהבותה, מזמורים נעלים.
עודם מאירים באישוני עיניי,
עודני רואה זאת מתנשם בדמיוני,
מעניק תקווה וכוח, אמונה ותחייה.

מאז הריץ אותי מזלי עם שק חלומותיי
בין עמים, מאז נפרדתי ביבבה
בבית הנתיבות בְּרוביצה
ונופפתי "היו שלום" אל קרובים ואהובים
בכובע הקסקט החסידי – לא בזבזתי
ולא פיזרתי לרוח את צוואת אבי,
את דרכו, את כבודו, את עושרו הקדוש;
לא המרתי אות אחת ב"קב הישר" של אימא,
שמרתי על שק הירושה שלי בכל הניסיונות,
כפי ששמר אבא על התורה
שלקח עמו מן הצדיק מסדיגורה.

היכן אתם, קרובים ואהובים?
אבאלה בן החזן, הוא הקורא אליכם
בלשון לוצק שקשרה אותנו –
לשון יידיש של קהילות ווהלין,
של בעלי מלאכה וסוחרים בלוצק,
של מלמד דרדקי שלי ושל אבי ר' אפרים,
של אנשי כפר ובעלי-בתים חשובים –
קרוינשטיינים, גליקליכים, פינצ'וקים,
מלמדים, רבנים, כלות ונערי חדר.

היכן אתם חיים מפרפרים בלהט?
הלחם והנשמה של חדרים וישיבות,
כותונתם ויצועם; עיר בתי חולים,
בתי ספר, ספריות וקלויזים של חסידים,
של בריתות וחתונות, שדכנים, בדחנים וכליזמרים,
של תורות שהתנהלו תחת חופות בשירה ברחובות.
עיר של משכילים, של יהודים מגולחים ומזוקנים,
של סטודנטים מצועצעים, נשים צנועות,
בחורים עם עיתונים, נערות עם רומנים,
אנשים מיוגעים, מגידים נלהבים,
למדנים ובעלי תכלית, ציונים, תועמלנים לוהטים.

על חבלים תלתה מן הקורה עריסתי
בבית מרוח בסיד בקרסנה,
ולימים, כשנגמלתי מעריסת הסל הקלועה,
התרוצצתי ברחובות יחף כשייגע קטן
ותכופות קטפתי בגנבה דומדמניות, פטל ודובדבנים.

לוצק, יעלת חן אהובה שלי, רחובות חגיגיים,
חנויות מוארות, כרכרות, פטפונים, שדרות,
רחובות נקיים עם עצים מלבלבים, גינות וחורשות,
עם בית הכנסת הישן של אבי, בעל התפילה הגדול,
עם "שיוויתי" מעל עמודו רווי הדמעות,
עם זגוגיות צבעוניין, מנורות פליז תולות,
ארונות גדושי ספרים מצהיבים משומשים –
היי, לוצק, הסכום והאוצר – היכן הוא?

אחים, אחיות, קרובים, שכנים וחברים,
כולם, כולם, היכן אתם עת אקרא אליכם?
לא אראכם בבתים, בבתי הכנסת, ברחובות,
איכה זה הייתם באחת לאין,
בלי להותיר זכר, עקבות, בשורה,
כמו מעולם לא נשם כאן איש?
כמו מעולם לא חיו היהודי וקורותיו?

מה קשה יותר מנדודי יתום?
מה גרוע מקנאת ברואים שפלים
בנשמות נעלות מאירות?
נורא יותר הוא מה שאינו ניתן להבנה:

מעשי התעתועים שהתחוללו בקרסנה,
בווילקה, ברחוב בית הכנסת, ליישוב התוסס
מקרוב ומרחוק ובמרכזו לוצק.

שומו שמים, מה אירע כאן לעולמי!
איכה כלתה מווהלין שפת יידיש
עם קולותיהם העסיסיים של הילדים,
עם ניגון החומש, שופטים, גמרא,
פרק תנ"ך, תהילים ומנהגי חסידים?

למה אין האדמה משיבה, הנהר, השמים?
הן נותרתם עדים יחידים,
התוכלו למצער להצביע על העפר ואפר
שאסף אליו את הגופים הקדושים
וכיסה באפר את עיניהם שטופות הדמע –
עיני אחים, עיני אחיות, עיני ילדים,
עיני עם שאינו מסוגל למות –
נידון לכליה.

הנה באתי משנים קודרות,
בלהות, טירוף, וממקומות חוטאים –
אני, לוח מטרה למחבלים גרמנים,
כלי משחק לפראים מיער הפרא הטבטוני
ובקחנליות ולְפורגה שלהם.
נודד אני דחוי עם ייחוסו של איוב,
נכלם ועוטה ייסורים ואבלות,
מרירות הגדולה מזו של "אני הגבר" של ירמיהו,
עם מכות קשות שלפני חבלי משיח.

קשור בגורל עמי,
בתיק חשבונות שלא נפרעו,
שתוקים, מוכחשים בידי גזלן ורוצח,
אני בא לתבוע על היום ועל כל הזמנים –
לא מן השרצים השפלים,
המסוכנים מן המגפה השחורה.
אני בא לתבוע משמי שמש
התלויים מעל לכל זוהרים ונוצצי כוכבים
ומאירים על ראשי כופרים ומכלימים;
אני בא לתבוע מן האדמה המתירה

מִדֶּרֶךְ מגפי הברזל עליה,
מן הנהרות אני בא לתבוע, המצננים
את צווארֵיהם המלוחים, השוטפים
ומנקים את גופיהם המצורעים;
מן הרוחות – המפזרים את קולותיהם
וריחות הצחנה הנוראים.
כפי שעשו הם עִם עולמי, שנשרף חי.

מי סובא בשפתיים ערלות מכוסו
של אליהו? באילו בתי זונות ניצבים
נכלמים ומחוללים פמוטי השבת?
מי מטמא את גביע הקודש של אבי,
המקודש באלפי ברכותיו?
גופיהם החוטאים של מי מתעטפים
בציפות הצחורות הכשרות של משפחתי?

לא מתקיפי עולם טובי לב אני תובע;
ב"שמע" שלא נאמר עד תום, מת
הבחור של דורות בני אנוש.

על פני נהרות, יערות, ערים ועיירות
מתרוצצות רוחות ומיללות קדיש
על המילה החנוקה של תנ"ך וגמרא,
של חכמה, של שכל, של זמירה,
של נביא, של גואל ושל "באחרית הימים",
המילה הכול-יכולה על שפתי
היהודי המאמין, היהודי של שבת –
אחי, חברי, מורי.

האדם בכבודו אינו בנמצא עוד.
נותרו אך לצים, בעלי גוף, רשעים
בעולם של חילול ופחד, בלי הסולת
הקרויה נצח ישראל.

1946

מתוך הפרק: פרקי עבר, ע' 15 – 17.

אברהם רכטמן **פנקסי פועלים של חברות מיוחדות**

פנקסים של חברות פועלים, אינם שכיחים בערים ובעיירות קטנות באוקראינה. בכל זאת הצליחה המשלחת של אן-סקי, 1912, למצוא מספר פנקסי פועלים רבי ערך. חשיבותו העצומה של החומר על חיי הפועלים בעבר – שפנקסים מיוחדים אלה מכילים – כלל לא ניתנת להערכה.

על דף השער של פנקסים כאלה, דף הנושא כרגיל את שם חברת הפועלים, מצוי ברוב המקרים פסוק מתאים מן התנ"ך או מאמר חז"ל, המצביע על חשיבות היותו של אדם פועל. על דף השער של "פנקס החייטים" בלוצק, מצוי הפסוק: "יגיע כפיך תאכל אשריך וטוב לך" (תהילים קכ"ח 2); "אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא" (ברכות ח). על הפנקס המשותף לסנדלרים, בורסקאים ועושי כובעים של מיקולייב, שנודעה באדרות השֵער וכובעי הפרווה שלה, שהובלו לירידים הגדולים במרחקים – על דף השער בפנקס שלהם התנוסס מאמר חז"ל: "גדול הנהנה מיגיעו יותר מיראת שמים" (ברכות ח).

תקנות הפנקסים הללו עוסקות בעניינים הנוגעים במישרין למקצועם, למלאכתם, כגון: הסדרת תעריפים, יישוב סכסוכים בין פועלים למעבידיהם; עניינים הנוגעים לארגון פנימי ולאינטרסים כלליים, כמו מניעת הסגת גבול, שעטנז ובענייני הצרכים הדתיים של החברה: בית המדרש, הרב, עליות, קלפי, תרומות, קנסות ודיני תורה.

הבחירות אצל הפועלים התקיימו, כמו בחברות אחרות, לרוב בחול המועד, ובאופנים שונים: לעתים באמצעות בוררים לעתים ישירות בקלפי.

פרט לבעלי התפקידים הרגילים שנבחרו בכל חברה – פרנסים, נאמנים, צירופים וכדומה – נהגו הפועלים לבחור גם ועד של שבעה, שסמכותו לדבר ולסחור בשמם בכל נושא הייתה בלתי מוגבלת.

הם, השבעה, הביאו לגמר חוזים וחתמו עליהם; הסדירו תעריפים; הנפיקו רישיונות לפועלים להיות אדונים לעצמם; הענישו סרבנים, ואף היה בסמכותם להטיל חרם. בקיצור, כל הקשור בחיי החברה

ובאינטרסים שלה נוהל ונעשה לפי ראות עיניהם והבנתם של השבעה. כל מה שסיכמו, קנסו והחליטו, רשמו בדייקנות מרובה בפנקס ואישרו בחתימתם.

אנסה לדווח על אחדות מן התקנות האופייניות שנזדמן לי לראותן בפנקסי פועלים.

ב"פנקס החייטים" של העיר לוצק, משנת תפ"א (1721, הפנקס נדפס שנית בתוך "המליץ" בשנים 1878-1879 [הערה בסוף המאמר]), יש תקנה בדבר שעטנז. התקנה תוקנה בידי אספה של כל חברת החייטים ורב העיר בראש. זו לשונה: "כיוון שאיסור השעטנז חמור מאוד, ובעוונותינו הרבים צץ לאחרונה מספר רב של חייטים העוברים עבֲרה זו בכך שהם משתמשים בקנָוה [פשתן, חוטי קנבוס] לא כשרה, לכן, לשם מטרה זו, זומנה האספה החיא והוחלט בהסכמת כולם, כי ועד השבעה ייתן בחכירה לאדם מהימן, בכל תחילת שנה במהלך חודש תשרי, את מסחר הקנווה. התעריף ייקבע אף הוא בידי השבעה. ויוכרז בכל בתי התפילה: שפלוני בן פלוני מחזיק בחכירה את מסחר הקנווה למשך כל השנה, וכל אחד מחויב באיסור חרם לקנות קנווה אצלו בלבד".

תקנה זו גם הבטיחה שחוכר זיכיון הקנווה יהיה יהודי אדוק, שיתחייב להשגיח בעצמו על הכנת הקנווה הכשרה ועשייתה בידיים יהודיות בלבד. הייתה לו אפילו הרשאה לבחור בעצמו את הפועלים שייטוו את הקנווה בהשגחתו.

כאמור, חויבו כל החייטים לקנות קנווה אך ורק ממנו ולשלם לפי התעריף שנקבע בידי השבעה. אם החברר כי פלוני עבר על התקנה וקנה קנווה במקום אחר, היה עונשו חמור, דהיינו: אם היה חבר בחברת החייטים, היו מעבירים אותו מיד מן החברה, ופסלו אותו כחייט עד אשר קיבל על עצמו את מרות התקנה וחתם על כך בפנקס. לא היה חבר – במקרה כזה פנה ועד השבעה אל מנהיגי הקהילה ואל רבני העיר ודרש מהם להעניש את הסורר לפי דין סדבן, מורד בפסק דינו של בית הדין. מנהיגי הקהילה ובית הדין סייעו במקרים כאלה ברצון לחברות הפועלים.

סוגית צמר ופשתים בכללה תופסת מקום חשוב מאוד בפנקסי הפועלים, במיוחד בפנקסי חייטים ועושי כובעים.

שעות העבודה הוסדרו אף הן באופן כמעט מודרני. לפי תקנה בפנקס זה, לא רשאי היה איש – לא אדון לעצמו, לא כל שכן מי שעבד אצל אחר – לעבוד עד שעת לילה מאוחרת. בערבי שבת או חג, היו מחויבים להניח את העבודה בשעה שתיים אחר הצהריים. נאלץ פלוני לעבוד מאוחר מן השעות שנקבעו – בשל חתונה או משום שהפריץ או הגרף של העיר נזקקו למוצר בדחיפות – במקרה כזה היה עליו לתת שתי פרוטות לצדקה על כל שעת עבודה מיותרת שעבד, ולשלם לפועל בנפרד על עבודתו, גם אם נשכר למשך השנה כולה.

איש גם לא היה רשאי לקבל עבודה יותר ממה שיכול לבצע בעצמו, ולתת אותה לאחֵר כפריט בודד או כעבודה שבועית. קיבל אדם עבודה רבה מדי, מחויב היה לשכור פועל נוסף לפרק זמן של לא פחות מרבע שנה. [פסקה זו רק בספרו של רכטמן].

בפנקסי הפועלים יש גם כמות לא מבוטלת של תקנות העוסקות בעניין נטילת עבודה זה מזה במיקוח. בהתאם לאחת התקנות: אם נקרא פלוני לקבל עבודה חדשה או לתקן עבודה ישנה, בין אם אצל יהודי ובין אם אצל לא-יהודי, ונודע הדבר לאחר והוא הקדים ולקח את העבודה מן הראשון במיקוח [הפחתת מחיר], לא די שעליו למסור לבעל המלאכה הראשון את כל השכר, עליו גם לשלם קנס, לפי ראות עיני השבעה.

כדי למנוע תחרות, הוסדרו גם תעריפי העבודה בידי השבעה. הם פֻרסמו מעת לעת לוחות תעריפים, שנרשמו בפנקס וגם נִתלו בבתי הכנסת ובבתי המדרש. הרשימות היו מפורטות והציגו כמה יש לשלם בתמורה לעבודה חדשה לחלוטין, וכמה לשינוי של בגד ישן.

השבעה גם היו מחויבים להשגיח על הנערים המתלמדים. הם קבעו כמה שנים ישהה נער כמתלמד, אילו עבודות בית הם מחויבים לעשות למען המעביד, וכמה שכר יקבלו. החוזים, "כתבי מעמד", בין השוליות ובין מעבידיהם, נערכו ואושרו בידי השבעה ונרשמו בפנקס.

כל עובד בוגר, בשעה שהשכיר עצמו למעביד, חויב להתייצב יחד אתו בפני השבעה, שחיברו את כתב המעמד שלהם (ההסכם) ורשמו אותו בפנקס לפרטיו. מדי רבע שנה היה על המעביד לשלם את השכר במלואו בנוכחות השבעה, וגם זה נרשם בדייקנות בפנקס.

ביקש פועל להיות אדון לעצמו, לא יכול לעשות זאת אלא אם קיבל אישור מן השבעה. אישור כזה ניתן לו רק לאחר שהתחייב בחתימת ידו בפנקס, לתת לחברה סכום כסף לפי החלטת השבעה, והתחייב לא לקבל תמורת עבודתו שכר נמוך מן התעריפים הקבועים. אם לא הצליח להגיע להבנה עם השבעה, היה עליו לשלם בינתיים, עד להסדרת החשבון, ארבעה מטבעות זהב, תוך התחייבות שבאספה השנתית של קלפי [בחירות] יביא את היתרה לפי ראות עיני האספה כולה.

אגב, מועמד חדש לא נחשב באופן רשמי חבר, ולא נרשם בפנקס כל עוד לא קיבל את הסכמתה ואישורה של כל החברה בזמן אספת הבחירות השנתית.

העניינים הדתיים תופסים אף הם מקום נכבד בפנקסי הפועלים. כמעט לכל חברת פועלים היה בית מדרש או בית תפילה משלה, רב משלה, גבאים, שמשים וחזנים [בעת מינוי חזן הקפידה כל חברה שהחזן יהיה משלהם. אצל הסנדלרים – סנדלר, אצל החייטים – חייט וכו'. רק לחברה קדישא לא הותר חזן משלהם, בהתאם לתקנה ישנה: "אסור לקברן ולרופא לעבור לפני התיבה משום שאינם יכולים להיות שליחי ציבור בתפילת "רפאנו" מחמת פרנסתם שהיא מחולים וממתים. הערה מספרו של רכטמן].

העלייה לתורה וחלוקת העליות נוהלו אצלם באופן שונה לחלוטין. כל פועל היה במעמד שווה ליהנות מתורת השם. בחברות הפועלים לא נמכרו עליות, כמו בחברות האחרות, שלא לאפשר לעשירים להתבלט ולהיות גדולים ומכובדים מן העניים. העליות חולקו אפוא בין החברים לפי סדר האל"ף-בי"ת ללא הבדל. חרג מכלל זה חיובניק: מי שהיה לו יום זיכרון, אָבל, חתן, בעל ברית או בעל חיוב אחר. לפי סדר זה חולקו גם ההקפות של שמיני עצרת ושל שמחת תורה.

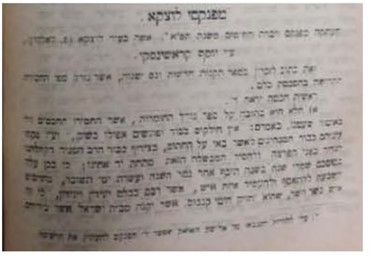
הכספים להחזקת בית המדרש, הקלויז, נאספו מכולם בשווה. בהתאם לתקנה בפנקס הנזכר, היה חבר מחויב לתת פרוטה בכל ערב שבת

ושתי פרוטות בכל ראש חודש, במיוחד להחזקת בית התפילה שלהם. גובה עבר מדי שבוע בין החברים וגבה את המס.

מי שלא היה ביכולתו לשלם מיד, רשמו על חשבונו כחוב, והיה עליו לסלק את החוב לפני הבחירות. לא שילם את חובו, הייתה לשבעה סמכות ליטול ממנו חפץ ולמשכן אותו. ובשנה זו לא ניתן לו לגשת לקלפי [פסקה זו רק בספרו של רכטמן].

[המאמר נדפס בספרו של אברהם רכטמן, יידישע עטנאגראפיע און פאלקלאר, 1958, ע' 200-204. ב"ספר לוצק" הוא מובא בשינויים קלים.

רכטמן מציין כי פנקס החייטים נדפס שנית בתוך "המליץ" בשנים 1878-1879. לא מצאתי. מראה המקום שגוי כנראה.

העיר על כך מיכאל הנדל במאמרו "בעלי מלאכה בלוצק במאות ט"ז-י"ח", ספר לוצק, ע' 78. הוא מפנה ל"מאסף", סנט פטרבורג, תרס"ב, ע' 286-290. תחת הכותרת: מפנקסי לוצקא. הנוסח שונה.

עסקתי בעבר בספרו של רכטמן והחומר תחת ידי].

מתוך הפרק: פרקי עבר, ע' 84 – 86.

מיכאל פטריץ תל אביב **בית הכנסת הגדול בלוצק**

איגוס. ארכיטקט מיכאל פטריץ

כיליד לוצק וארכיטקט, הייתי מודע לקשיים הניצבים בפניי כשנטלתי על עצמי את המשימה לתאר את בית הכנסת הגדול בלוצק. היה לפניי אובייקט בעל ערך היסטורי, ארכיטקטוני ותרבותי גדול, התופס גם מקום של כבוד בין האנדרטאות הארכיטקטוניות הכלל-פולניות של ראשית המאה ה-17. תולדות בית הכנסת שזורים קשר הדוק בחיי האוכלוסייה היהודית בלוצק מראשית היישוב היהודי בעיר, בלתי אפשרי לכתוב על יישוב זה ולהימנע מדיבור על בית הכנסת.

בית הכנסת הגדול בלוצק לא היה רק מרכז החיים הדתיים והחברתיים של האוכלוסייה היהודית, אלא גם סמל לאחדותה, ביטוי לשאיפותיה הרוחניות והתרבותיות, רשם של אירועיה, עליות וירידות, הצלחות וכישלונות, נציג חייה המשפטיים של הקהילה וכו'.

בשורה של ספרי לימוד לתולדות הארכיטקטורה מוצאים אנו תיאורים על בית הכנסת. היסטוריונים לאומנות ביצעו בו מדידות, למדו את מראהו החיצוני, פרופורציות ותבניות שלו, והשוו אותן לאובייקטים ארכיטקטוניים אחרים של בתי כנסת נודעים בפולין ומחוצה לה. מבית כנסת זה נטלו דוגמה בוני בתי כנסת בעשורים ובמאות הבאות.

בית הכנסת הגדול בלוצק הוא בעל חשיבות מיוחדת לתולדות הארכיטקטורה כאחד האובייקטים המעטים שמילאו בו-זמנית משימות של פולחן והגנה. הוא היה בו בזמן הן בית כנסת והן מבצר. כדי להבין משמעותה של עובדה זו עלינו להכיר לפחות בקצרה את הרקע ההיסטורי של התקופה, בה התעורר הצורך לבנות טיפוס חדש מיוחד של בית כנסת.

בית הכנסת של לוצק נבנה בתקופה של בנייה מפותחת מאוד בשורה של ארצות אירופיות ובמיוחד בפולין. תקופה זו נמשכה פחות או יותר משנת 1560 עד 1648, והיסטוריונים יהודים כינו אותה תור הזהב בתולדות התרבות היהודית.

לאחר השנים הקשות של רדיפות ונדודים במחצית השנייה של המאה ה-16 השתפר חלקית מצב היהודים. חיי הקהילה התפתחו, והתנאים הכלכליים הנוחים יחסית השפיעו על התפתחות התרבות היהודית. בקרב היהודים התפשטו מדעים הומניסטיים, לימודי פילוסופיה, ספרות עברית, מתמטיקה, רפואה, ומדעי הטבע. בשל שגשוג העיר במאה ה-16 הוחלפו בנייני העץ ברובע היהודי בבנייני אבן.

בתקופה זו צמחה חשיבותו של בית הכנסת כמרכז החיים הדתיים והחברתיים של האוכלוסייה היהודית. האמת היא שבתי התפילה היהודיים הוגבלו גם להבא בהתפתחותם בתקנות הכנסייה, שאסרו בניית בתי כנסת בקרבת בתי תפילה של דתות אחרות, כדי "שהלא-מאמינים לא יפריעו בהמולת תפילותיהם לעבודת האל". אך ככל שהתירו התנאים המקומיים, היו הקלות משמעותיות שאפשרו בניית בתי הכנסת במקום גבוה יותר, לעתים סמוך לנהר זורם וכו', בהתאם ל"שולחן ערוך" ולדין היהודי. בשורה של ערים בית הכנסת סמוך לכנסייה או לבניין מועצת העיר היה אפילו מן הגורמים המעטים הבולטים בצלליתם.

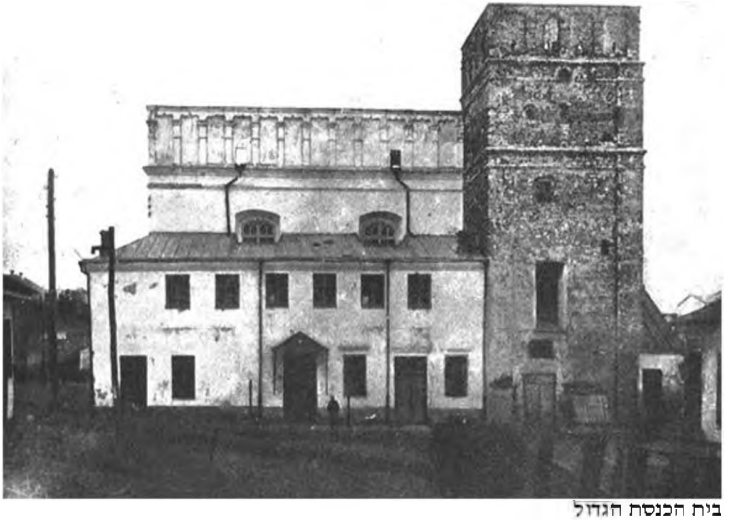
המלחמות שניהלו במחצית המאה ה-17 המגֻנטים והאצולה הפולנית במחוזות המזרחיים, והפחד מפני תקיפות קבועות מצד הטטרים והקוזקים אילצו את הממשל המקומי לבנות ביצורים ולנצל כל הזדמנות בנייה לביצור הערים, במיוחד אלה שנמצאו בשוליים המזרחיים של הרפובליקה הפולנית. שורה של בתי כנסת שנבנו בעת ההיא בערים לוצק, פינסק, טיקוצ'ין ואחרות קיבלו אופי של מבצר בפקודת המלך. אגב כך הוטלה על האוכלוסייה היהודית החובה לצייד את בתי הכנסת המבצריים בתותחים ולספק מֻגנים במקרה מלחמה.

זה המקור להתהוותו של בית הכנסת הגדול בלוצק אשר נבנה בשנים 1626-1628 על סמך פריווילגיה מיוחדת מן המלך זיגמונט השלישי. בהתאם לפריווילגיה (שגילה בשנת 1896 מ' בֶּרסון בארכיון התעודות המלכותי והדפיסה באותה שנה בדוח הוועדה לחקר תולדות האומנות) קיבלו יהודי לוצק רשות לבנות בניין אבן לבית הכנסת, במקום בו עמד קודם בית הכנסת מעץ, בתנאי שמעל לקמרונות ניתן יהיה לשכן חיילים ואף להציב תותחים.

המצב הביטחוני של העיר בגבולות המזרחיים, בחבל ארץ שהיה חשוף בהתמדה לאי-שקט מלחמתי, הצדיק את הדרישה הנזכרת של המלך. גם בניית צריח באחת הפינות נבעה מטעמי ביטחון זהים.

מאותם מקורות נודע לנו, כי זמן קצר לפני תום הבנייה של בית הכנסת הגישו הנזירים במנזר הדומיניקני הסמוך תלונה למלך, שבית הכנסת לא נבנה בהתאם להחלטת הסינוד הקתולי, הוא קרוב מדי לכנסייה, לכן דרשו לקטוע את הבנייה.

אך הסיטואציה הפוליטית של העיר, שהייתה חשופה לסכנות מלחמה, חייבה גישה מפוכחת יותר לעניין. כתוצאה מכך דחה המלך את קובלנת המסדר הדומיניקני ופקודתו החדשה אפשרה ליהודי לוצק להשלים את בניית האובייקט, שנשא גם אופי הגנתי. אך יש ספקות מסוימים אם בפועל נבנה בית הכנסת של לוצק מן היסוד, לגמרי מחדש.

בית הכנסת הגדול

ביצירה המפורטת של אבי, אליעזר פטיץ, על קורות היהודים בעיר לוצק, יצירה הנסמכת על מקורות היסטוריים רציניים, מצוי פרגמנט, אותו רשם בפנקס של בית הכנסת הגדול. שם אנו קוראים כי זיגמונט השלישי, קיסר החסד, העניק ליהודים את הארסנל [בית הנשק] הישן,

שנבנה עוד בימי המלך ויטולד בשנת 1380, כדי להפוך אותו לבית כנסת. הארסנל הנזכר היה חלק מחומות המגן שהקיפו את חלקה העתיק של העיר. חלק זה של העיר נמצא על מעין אי, מוקף מכל עבר בנהר סְטיר.

לפי מקורות אמינים אחרים הוליכה מבית הכנסת מנהרה תת-קרקעית לאורך צדה המזרחי של העיר. המנהרה קישרה בין הכנסייה הקתולית, מבצר לוברט, המנזר הדומיניקני, הסובור [כנסייה ראשית פרבוסלבית], עד בניין ה- Województwo [לשכת מושל המחוז]. באופן זה יכול היה בית הכנסת, שהיה קשור במערכת ההגנה של העיר באי, לגלות התנגדות לאויב בעת מצור, ובו בזמן לקיים, בעזרת מנהרה זו, קשר עם חלק העיר הנמצא מחוץ לאי. מלבד זה, האופי ההגנתי של בית הכנסת, הארכיטקטורה של הצריח, הנבדלת במידה מסוימת בצורתה מחלקים אחרים של בית הכנסת, וגם דרישת המלך זיגמונט השלישי – שלא תאבד לבית הכנסת הפונקציה ההגנתית שלו – מעלים את ההשערה כי בית הכנסת החדש נבנה מן הארסנל הישן.

אמונה זו שלי מקבלת אישורה מצורת הצריח, הקרוב בארכיטקטורה שלו לארכיטקטורה של הצריחים במבצר לוברט. כובד התבנית, אופן חיפוי הצריח בבליטות דמויות עמודים וגימורו מעידים על קרבת הארכיטקטורה שלו לזו של מבצר לוברט, שהקמתו מתוארכת למאות 14-15. העובדה שבמשך שלוש מאות שנים, מאז קיים בית הכנסת, לא טויח הצריח, אף שבניין בית הכנסת עצמו טויח תמיד, מעידה על המגמה להדגיש את השוני הארכיטקטוני ואת ייחודו של הצריח, מה שאינו פוגע באחדות השיטתית ובהרמוניה המוחלטת של חלקי הבניין.

מובן שאינני מנסה להסיק כאן מסקנות מרחיקות לכת בדבר נכונותן של גרסה זו או אחרת בנוגע להתהוות בית הכנסת. יעסקו בכך היסטוריונים לאומנות מוסמכים יותר. רצוני רק להראות כי הגרסה שהציג אבי, עוד במחצית המאה ה-19, ביצירתו על קורות היהודים בלוצק, אינה משוללת יסוד.

מילדותי אני זוכר דיבורים על קיומו של מעבר תת-קרקעי מבית הכנסת אל מבצר לוברט ולכנסייה. אחיי המבוגרים ממני סיפרו כי

ביקרו יחד עם בני כיתתם במעברים עם נרות ביד. הם נתקלו בפרוזדור תת-קרקעי חסום בעפר ונאלצו לקטוע את המשך הליכתם.

על עיצוב מרחב בית הכנסת השפיעו הזרמים ששלטו אז בבניית בתי כנסת בעולם (ראשית המאה ה-17). בתי הכנסת האירופיים העתיקים ביותר המוכרים – וורמס (1180), רגנסבורג (1227) – כללו אולמות עמודים דו-טוריים בעלי שישה (וורמס) או שמונה (רגנסבורג) קטעי קמרונות. רק לקראת סוף המאה ה-16 החל להיווצר טיפוס חדש של בית כנסת בעל תשעה קמרונות. פיתרון תשעת המשטחים כלל הכנסה של ארבעה עמודים במרכז האולם המרובע, שתמכו בקמרונות. באופן זה נתקבלה אפשרות להגדיל את היקף האולם וממילא את כושר הקיבול שלו. קונצפציית הקמרונות שהונהגה יצרה חלוקה אחידה של כל ארבעת הכתלים, שכל אחד מהם נחלק לשלושה חלקים. בו בזמן קיבלו ארון הקודש והבימה את מקומם הקבוע והמגודר: ארון הקודש בחלקו המרכזי של כותל המזרח, והבימה בשטח המרכזי של האולם. ארבעת העמודים שכיתרו את הבימה הדגישו את חשיבותה המיוחדת.

בית הכנסת הגדול, מראה פנימי

באופן זה התהוותה פנימיות מונומנטלית עם מרכז מודגש מאוד, וזה מבלי להשתמש בכיפה, שהייתה משפיעה על הגדלת הגובה, מה שעלול היה להוות סיבה לסכסוך עם הכנסייה ועם מוסדות המדינה.

לא היה זה פיתרון אקראי. בתקופה ההיא נשתנתה הגישה לתפקיד בית הכנסת בחברה היהודית. הצבת סימן שיוויון בין מושג הדת והחוק, הצבת מרכז הכובד על לימוד ודרוש ולא על תפילה – יצרו טיפוס חדש של בית כנסת תשעה-משטחי, בו מילאה הבימה את תפקיד הטריבונה, ולא ארון הקודש. הייתה לכך השפעה מכרעת על הפיתרון הארכיטקטוני לאולם. העיקרון של הצבת הבימה על הגבהה, עם שולחן לקריאה בתורה – כך יוכל הדובר לשלוט בקלות בקהל השומעים – הכריע בעניין טיפוס בית הכנסת. זה קיבל את ביטויו המלא בבית הכנסת הגדול בלוצק.

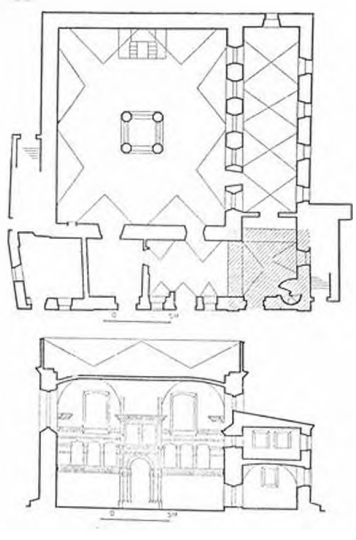
הכורח לרכז את תשומת הלב בשני מוקדים שונים עורר את הצורך לשנות את הצבת הספסלים. לכן, למן ההתחלה הוזזו הספסלים בבית הכנסת של לוצק תכופות, למעט הספסלים שניצבו ליד כותל המזרח וליד הבימה. רק בשנות ה-20 של המאה ה-20, ביוזמת הגבאים בעת ההיא, אברהם גליקלין, יצחק קרוין ואחרים, הוצבו ספסלי עץ קבועים בגילוף נאה. גם התפאורה הארכיטקטונית הפנימית שונתה אז ונבנתה מחדש.

אל ארון הקודש המפואר בבית הכנסת הגדול בלוצק, הוליכו מדרגות עם גשרון מגודר במעקה ברזל מחושל, עם כניסה נסגרת. ליד המדרגות היו בסיסים למנורות. מימין הייתה מנורה של שמונה קנים וקנה תשיעי ל"שמש", וגם עמוד לחזן. רצפת הבימה הייתה מוגבהת על מדרגות אחדות. העמודים שתמכו בשטח המרכזי של הקמרון – כמדגישים את חשיבותה המיוחדת של הבימה – היו אלמנט הקשור ארכיטקטונית ומבנית באופן אורגני עם הפְּנים כולו.

בבית הכנסת של לוצק, רואים אנו איך מצאו המגמות שנזכרו לעיל – להדגיש את המרכזיות – את ביטוין המלא. מוכיח זאת אופן כיסוי האולם בקמרונות של מנזר, החלוקה האחידה של הקירות וכו'. מובן שהצורות הארכיטקטוניות בבית הכנסת של לוצק אינן יצירה עצמית מוחלטת. מן הסתם מצויים שם עקבות של הארכיטקטורה החילונית

במאה ה-16 ובה גושים כבדים-מסיביים, כמעט מבצריים, הקשורים במגמה הגותית והרנסנסית של הארכיטקטורה הפולנית בעת ההיא. קשר זה נוגע גם לטכניקת הבנייה ולצורות הארכיטקטוניות.

לא לכל אגפי בית הכנסת הגדול יש ערך היסטורי זהה. כך למשל, עזרת הנשים והמבואה אינם מזמנו של האולם הכללי. הם נוספו מאוחר יותר ואינם קשורים קשר אורגני עם כוליות בית הכנסת. הם אפילו מקלקלים את הקו הנקי של האולם הראשי. תוספות הבנייה היו נחוצות, היו קשורות בשינויים בהשקפות הציבור ובצורך לאפשר גם לנשים גישה לבית הכנסת. לימים נבעה מכך גם פריצת פתחים אל האולם הראשי והסתרתם בכלונסאות, סורגים וכו'. רק כותל המזרח נותר ללא כל תוספת בנייה, לכן רק הפסדה המזרחית שמרה על צורת חזית בניין ראשונית של בית הכנסת. בפסדה זו אנו רואים את מגמת החלוקה האופקית של הקירות, עיטור האתיק בלוח אפריז עשיר, המקיף את האולם מעל לחלונות, כדי להבליט בזה כלפי חוץ את הסטרוקטורה הפנימית.

בתצלום: תכנית בית הכנסת הגדול בלוצק וחתך רוחב שלו. מקום הצריח – מקווקו

אופן עיצוב גושי האולם המרכזי הוא טיפוסי לפיתרון הארכיטקטוני במאה ה-16. האתיק עוצב באופן דומה לבנייה החילונית בעת ההיא. אופייני על כן חיפוי הקירות בבליטות דמויות עמודים במקום לתמוך אותם. זה מגדיל את ממדי החלונות. הצריח שהוצב באחת הפינות, מעיד על התפקיד ההגנתי המיוחד של בית הכנסת.

מקור תכנית בית הכנסת בלוצק, כמו בבתי כנסת אחרים מסוגו, לא הוכרע עד כה. אך הקשר שניתן להבחין בו בין אובייקטים שונים מאותה תקופה (לבוב, אוסטרוג) מוכיחים כי המתכננים היו זהים.

הארכיטקטורה של בתי כנסת בעת ההיא, ובמיוחד גוונים מסוימים שלה, כמו למשל, בבית הכנסת בלוצק, מעוררים רושם כי זו תפיסה של ארכיטקט גדול שעובדה ומומשה ביד בעלי מלאכה לא ממוצעים. היו מוכרים כמה ארכיטקטים איטלקים שבנו בתי כנסת במאה ה-16. יוצרי בתי כנסת מן המאה ה-17, בעיקר במחציתה הראשונה, הם עלומים.

בוני בתי כנסת יהודים צצים רק בסוף המאה ה-17, ויותר מזה במאה ה-18. אין זה מבטל את האפשרות שגם בתקופות קודמות בפולין היו בנאים יהודים.

*

במשך מאות שנים חלק בית הכנסת הגדול בלוצק את גורל העיר והאוכלוסייה היהודית. כל המהפכות והאסונות שפגעו בעיר, מצאו ביטוי בבניין בית הכנסת. בשנת 1810, בעת ששרפה אחזה במרבית הבתים בעיר, נשרף גם בית הכנסת. הודות למתן מרצון של האוכלוסייה היהודית נבנה בית הכנסת במהירות. אך בעת השרפות בשנים 1845, 1869, שוב סבלו המתקנים הפנימיים של בית הכנסת. נאסף סכום כסף ניכר בקרב היהודים, ובשנת 1876 הוחזר פנים בית הכנסת למצבו הקודם. בשנת 1866 עבר בית הכנסת שיפוץ, בהשתתפותו הפעילה של הגבאי שלמה-ברוך קְרִישְׁטַלְקה. בין הנדבנים בלטה במיוחד מרים סורוקה מלוצק.

המעשה הטרגי האחרון כלפי יהודי לוצק לא פסח אף הוא על בית הכנסת. הברברים הגרמנים לא התחשבו כלל בערכו התרבותי-היסטורי של בית הכנסת בלוצק. לאחר ביצוע מעשיהם הרצחניים באוכלוסייה היהודית חסרת המגן בלוצק, הרסו את בית הכנסת העתיק ההיסטורי והפכו אותו מחסן לחפצים שדודים מן היהודים שנרצחו.

מתוך הפרק: פרקי עבר, ע' 92 – 97.

אברהם רכטמן **בית המדרש של ר' וולף בלוצק**

יש בלוצק בית מדרש הנושא את שמו של רבי וולף הקדוש. כשהתחלנו לחקור ולשאול מי היה רבי וולף זה, שזכה למדרגת קדוש ובית מדרש נקרא על שמו – הובילו אותנו לבית העלמין הישן, והקברן הצביע שם על מצבת אבן, עליה כתובת שבקושי ניתן לפענחה:

ציון מערה לאחד קדוש שמת מיתה אכזרית קבל
ייסורים אכזריים וקידוש השם המיוחד, התורני
וולף במוהר"ר טובי' עלה למרום ביום שבת
ודינו קבל במרה כ"ה תמוז תקכ"ב תנצב"ה.

על רבי וולף זה, שמענו שתי אגדות שונות הנבדלות זו מזו בתוכנן, אך שתי הגרסאות מסתיימות במוטיב הזהה של קידוש השם.

לפי אגדה נוסח א', היה רבי וולף למדן אדוק ונוסף על כך בקי גדול גם בספרי חולין. הוא גם ידע לשונות אחדות. כומרי לוצק התווכחו עמו תכופות בפומבי בעניינים שבאמונה. והוא, בלמדנותו הרבה ובפיקחותו, היה מנצח אותם, ותמיד היו הכמרים ללעג ולחרפה. ניצחונותיו התמידיים הכעיסו מאוד את הכמרים, הם חיפשו אפוא הזדמנות הולמת לנקום בו.

בלוצק נבנתה כנסייה חדשה. התכנסו לחגיגות חנוכת הכנסייה כמרים מפורסמים ואנשי דת רמי דרג ממקומות שונים. כומרי לוצק קָבלו בפניהם על רבי וולף הבלתי מנוצח ונועצו בהם איך ובאיזה אופן לנצחו. החליטו כולם בעצה אחת, לזמן את רבי וולף שוב לוויכוח פומבי. אך הפעם יחברו הם, הכמרים הזרים, בחכמתם הגדולה, רשימה ארוכה של שאלות קשות וקושיות חריפות. נוסף לכך ישתתפו הם עצמם בוויכוח, יטיחו ברבי וולף שאלות רבות, קשות וסבוכות, יביכו אותו ויבלבלו עליו את דעתו, וכבר לא יֵדע מה להשיב.

וכך אמנם עשו. שוב דרשו מרבי וולף לבוא לוויכוח פומבי, וכמו בכל פעם נתן רבי וולף גם בפעם זו את הסכמתו לבוא.

בלב השוק הוקמה במת עץ גבוהה. ביום ראשון המיועד, אחר הצהריים, נאספו מן הערים ומן הכפרים שסביב מספר גדול של איכרים

ואיכרות שכומריהם הודיעו להם על הוויכוח הנדיר. במועד שנקבע עלו על הבמה הכמרים-האורחים המפורסמים, מהודרים במלוא פאר בגדי הדת שלהם, והתיישבו בחצי גורן עגולה. בא גם רבי וולף, הם קיבלו אותו אל בֵּינותם – והוויכוח החל.

הקרב המילולי המר נמשך שעות, לבסוף ניצח רבי וולף גם בפעם זו את כולם.

הכמרים-האורחים הרמים, נותרו נכלמים, נכלמים בפני עם ועדה.

החלו הם, האדונים הנזעמים, יחד עם כומרי לוצק, לחפש בכעס יוקד דרך לנקום ברבי וולף וגם להיפטר ממנו כליל, כדי שלא יהיה עליהם לסבול עוד חרפות וביזיונות.

*

בפולין, בעת ההיא, היה מין חוק משונה: אם מצאו בביתו של אדם חזיר מת שלא היה שלו, היה זה, שאצלו נמצא החזיר, מחויב לתת לבעל החזיר כמות דוחן שתכסה את גבלת החזיר כשהוא מועמד על רגליו האחוריות. אם לאשם אין יכולת לספק כמות כה גדולה של דוחן – יש להושיבו בכלא, ועל השופטים להענישו. לשופטים הייתה סמכות לדון אותו אפילו למוות.

חוק זה החליטו הכמרים להחיל על רבי וולף. היטב ידעו הרשעים, שרבי וולף עני הוא, ולבטח לא יוכל לעמוד בדרישות החוק ולספק כמות כה גדולה של דוחן, ואז יושיבוהו בכלא, וכשיהיה בידיהם, ישכנעו את השופטים להיפטר ממנו כליל.

וכך היה. שחטו חזיר גדול ובלילה השליכוהו לביתו של רבי וולף. כשהתעורר רבי וולף משנתו, מצא את גבלת החזיר בביתו. קודם שהספיק לפנות כֹּה וָכֹה, נכנסו שומרי החוק והובילוהו לכלא.

דרשו ממנו מַכְסָה מלאה של דוחן, כדרישת החוק – הוא לא יכול לספק זאת. דנו אותו השופטים המשוחדים בידי הכמרים, לתלייה.

לפני שתלו אותו, ניתנה בידיו ברירה: יתכחש לאמונתו, והייתה לו נפשו לשלל. רבי וולף מסר נפשו על קידוש השם, ויצאה נשמתו על עמוד התלייה במלה: "אחד".

עד כאן אגדה נוסח א'.

*

אגדה נוסח ב' מספרת: העלילו על יהודי לוצק עלילת דם. השליכו לבית הכנסת הגדול ילד נוצרי מת, ודרשו מן היהודים להסגיר תוך חודש ימים את האשם. אם לא יצליחו בכך, יהרגו את כולם.

התפללו היהודים בכל מקומות הקודש, גזרו תענית, השתטחו על קברי צדיקים וקדושים, אספו כסף והשתדלו אצל השלטונות – לשווא. השופטים והכמרים בראש, באכזריותם הרבה, עמדו על דרישתם העיקשת – להסגיר את "האשם".

בחלוף המועד כיתרו שוטרים את בית המרחץ בערב שבת, כשהרב וכל עדתו היו שם, פרצו פנימה והבהירו כי אם לא יסגירו או יביאו מיד, בו במקום, את האשם – יציתו את בית המרחץ מארבעת צדדיו.

יצא מתוך הקהל רבי וולף, ניגש אל השוטרים, והודיע כי הוא האיש שהם מחפשים, הוא רצח את הנער הנוצרי. בלית ברירה אסרו אותו השוטרים, ויהודי לוצק ניצלו ממוות בטוח.

דנו את רבי וולף בחיפזון לתלייה ותלו אותו בלב העיר.

לפי סיומן של שתי הנוסחאות, הביאו יהודי לוצק את רבי וולף לקבר ישראל בבית העלמין הישן, הכתירו אותו בתואר קדוש, והעמידו את המצבה שהוזכרה לעיל. במקום התלייה (או במקום בו התנהל הוויכוח) נבנה לימים בית מדרש ונקרא על שמו לזֵכר עולם.

*

מצבה קבר פון ר' וואלף הכהן

הקברן שהוביל אותנו אל מצבת הקדוש רבי וולף, נם הצביע בפנינו על מצבות ישנות, שעל אחדות מהן עד אפשר היה לראות את הפרט של השנים תכ"ב (1662), תכ"ח (1668), ותפ"ב (1722). הוא נם הוביל אותנו ל"אוהל" של שני אחים צדיקים: ר' יצחק-איזיק בן הצדיק ר' ברוך, נפטר בשנת תקפ"ו (1826) ר' יהושע-השל בן הצדיק ר' ברוך, נפטר בשנת תיר"א (1851) בתוך השטיבל עד ניצב החוכן שעליו למד ר' יצחק-אייזיק.

[המאמר נדפס בספרו של אברהם רכטמן, יידישע עטנאנראפיע און פאלקלאר, 1958, ע' 51-54. הובא ב"ספר לוצק" בשינויים קלים כמו שם הקדוש. בספרו מכנה אותו רכטמן ר' יהודה. בספר לוצק, ע' 33 שמו: יהודה זאב וולף בן טוביה]

מתוך הפרק: פרקי עבר, ע' 97 – 99.

משה גליקליך **זיכרונות על לוצקי** פרנומנטים

ר' בריש ויינשטוק היה יהודי ממוצע קומה, בעל זקנקן לבן זוויתי, גזור בשני קצוות חדים מתפרדים ימינה ושמאלה. על אפו הארוך במעט, המנומר ורידים ובשרני במקצת, נהג להרכיב תכופות את משקפי המצבט שלו, להסוות בדרך זו פזילה בעין אחת. לבוש בבגדים אירופיים – נהג להבליט מעט את כרסו, וצעדו היה בטוח כשל אדם המכיר בערך עצמו.

ר' בריש היה "משכיל", משכיל לא בהשכלתו, אלא בהתנהלותו: את בנו יחיד לימד רוקחות, בבית נהג להלך בלי כובע, היה מסוגל לשחות עם פריצים וגם לשחק עמם בקלפים. להתקדמות זו הביאה אותו, ייתכן, לאו דווקא הכרה פנימית, אלא הפרנסה.

היה לו בית יין. ביוון שמסעדות ומועדונים עוד לא היו או, היה בית המרזח שלו בית ועד לכל הפריצים והפקידים, ובשל כך הפך מעין מקורב למלכות.

תפקידו של ר' בריש בתחום החברתי היה לשמש שליח האוכלוסייה היהודית אצל המפקח על המס. ראוי להזכיר, את שליחותו מילא באמונה שלמה.

מארי הגן על עני ועשיר, בלי שנתבקש ובלי כל טובת הנאה לעצמו. במקום בו לא הצליח לשכנע את המפקח במילים, שכנע אותו בכוסית יין. ואכן בבית המרזח שלו נכתבו כל הדוחות, שום ואף בטל כליל.

על עצמו נהג לומר: "עוד יבואו אי-פעם אל קברי ויצביעו, פאן טמון הצדיק ר' בריש ויינשטוק. "לקושיה: איך ידעו היכן קברי? יש תירוץ: יחושו בי בשל הריח העז של י"שוויין שיינשא ממני".

*

הרחובות סקורופקה וויסולה טרם נתגבשו או. הם לא היו אלא שבילים וסמטאות אחוריות, שתושבי וילקה (בולסלב חְרוברִי), בלכתם חך רחוב שיינקיוויצ'ה, השתמשו בהן לקצר לעצמם את הדרך לקרסנה. לא כל שכן וולטשק' שלא היה קיים כלל, זה היה שטח לא בנוי שהיה שייך בעבר לגיטהלה ליכטנפלד. לימים עבר בירושה לבני

משפחת קרוינשטיין. כך לא היו קיימים גם הרחובות אנ-סקי, צ׳אצקייגו, סנטורסקה – לא היה להם אפילו סימן.

החל בבית הכנסת הפרוורי, משני צדי רחוב שיינקיוויץ׳ה היה בוסתן ארוך, שהסתתרו בו בין העצים בתים אחדים.

אני אומר אחדים, כך ממש, כי בצד ימין (כיוון הפנים צפונה), פרט לביתו של ר׳ יחיאל איינבינדר ועוד בקתת איכרים, ניצבו כמה בתי עץ, שהיו שייכים לריבהלה "פוליאק" ולימים – לבנה ר׳ הרשל רוזנצווייג.

בצד שמאל, עד לבית העלמין הישן, נמצאו בסך הכול חמישה בתים, רכושם של עורך הדין וארדָנסקי ושל בעלת האחוזה אולגה איוונובנה פולנסקה. בבית האחרונה שכן בית החולים העירוני בעת ההיא (גורוּדְסְקיה בולְניצה), לכן נקרא הרחוב בולניצ׳ניה או שְפיטלנה.

בית העלמין הישן היה ממוקם בגבולות הגדר הנוכחית יחד עם השטח שתופסים בניני הקהילה – במקום בו ניצב ה"אוהל" של המקום הקדוש.

בזמן מלחמת העולם, בשנת 1915, פירקו הכובשים את הגדר, הרסו את המצבות והפכו את בית העלמין לדרך מעבר.

אני חש חוב לעצמי להזכיר לטובה את ר׳ חיים בוקובייצקי ואת ר׳ יחיאל איינבינדר, שבשנת 1920, כגבאי חברה קדישא, הקימו מחדש את הגדר וליקטו את המצבות, ומעל לכול, חידשו את המצבה והסדירו את הקבר של ר׳ וולף הקדוש, שהוא בעל משמעות היסטורית לגבינו.

*

מוצאו של ר׳ יוסף היה מגליציה. היה גבוה בהרבה מאשתו, תמיר, לבושו אירופי, תמיד צח ונקי. צעדיו המתונים וחסרי הביטחון הוסיפו לו מראה של איש אנין. תווי פניו הנאים הרכים היו מוקפים שער לבן סמיך על ראשו, וזקן רחב לבן צחור סביב פניו.

לובן היונים של שיבתו, קמטי הפנים שנפרשו כשתי מניפות ליד שתי עיניו על הרקות, החיוך הקטן החביב על השפתיים, הוסיפו לו חביבות ועוררו אמון.

ר' יוסף היה אדוק, יהודי ירא שמים במובן הטוב של המושג: תפילתו לפני העמוד הכילה מתיקות רבה והתפילות – דברים היוצאים מן הלב.

עולם המסחר היה תחום פעילותו. הוא ראה במסחר מכשיר עבודה, ואם לדייק, מעבדה המייצרת כסף, וכיוון שבכסף ראו בני קרוינשטיין אלה את מקור האושר והרווחה, הקדישו את כל הזמן לעסק. כאן לא היו שום סנטימנטים, רק מספרים יבשים וחישובים מפוכחים.

הנהגת הבית לעומת זאת הייתה לפי הדת והמסורת היהודית: תמיד מניין משלו, תכופות העניק נדבה נאה, ר' יוסף האמין במתן בסתר.

למען בני טיפוחיהם, כלומר למען הישיבה ותלמוד התורה, דאגו הן בחייהם, במתן מאות רובלים לחודש להוצאות, והן לאחר המוות, כשהותירו בצוואה קרן קיימת של 20,000 רובלים, אשר ממנה יוכלו המוסדות הללו להתקיים. למרבה הצער בזמן מלחמת העולם איבד הון זה את ערכו ולישיבה לא הייתה כל תועלת ממנו.

בהזדמנות זו מן היושר לתעד את הישגיהם הגדולים של ר' יוסף ושל חיה-רִיקְלה [רחל] למען מוסד זה ואת הרצון הטוב שהפגינו כלפיו.

תמה פרשת הישיבה ותלמוד התורה, ואנחנו שבים לרחוב שיינקייוויצ'ה, המוביל אותנו אל פארק מייסקי [הפארק המקומי]. פארק זה הוקם בסתיו 1907. עד אז היה שטח זה והרחובות שסביב – קְרשינסקייגו, מיצקייוויצ'ה, סלובצקייגו – מגרש גדול מרובע לא מרוצף, בקיץ מלא אשפה, בחורף בוצי, ונשא את השם הזועק "כיכר הטקסים".

מדוע נקרא המגרש בשם זה אין איש יודע. אני מעריך כי אפילו ממציא השם לא היה מודע לכך, משום שאיש אינו זוכר שנערכו שם מצעדים או אירועים חגיגיים.

עדיף היה השם טַרְגובי או הַנְדְלובי [שוק], כי ביום השוק התעכבו שם העגלות הכפריות וגם התקיימו שם ירידים מדי חודש ב-16 בו.

המצב התברואתי בכיכר זו היה מתחת לכל ביקורת, לא אגזים אם אומר שהייתה קן חיידקים למיניהם, שהפיצו מכאן מחלות מדבקות שונות ברחבי העיר.

היו תקופות בשנה (בעיקר בסתיו ובחורף) בהן לא היה המגרש עביר להולכי רגל, בשל הבוץ הגדול, והתנועה התנהלה על גבי גשרוני עץ, שהקיפו את המגרש מארבעת צדדיו. למרבה המזל הייתה התנועה אפסית, כיוון שהאזור סביב למגרש לא היה מיושב בצפיפות: מדרום שני בתים בלבד, שאחד מהם היה בעבר של ר' ישעיה בוקסר ולימים של ר' שמעון גליקליך, והשני היה שייך לאייזיק הנפח (שם משפחתו שכחתי); ממערב, נחלת ר' לייב ביחובסקי עם כמה בתי עץ בעומק החצר, שנתמשכה עד רחוב לובלְסקה; בין הרחובות לובלסקה סְלובצקי – בקתת איכרים של מוביל טין ששם משפחתו, דומני, קופייקו. צד צפון כלל לא היה בנוי: השתרע כאן בוסתן גדול, שהיה שייך לבעל האחוזה קארווין-פיוטרובסקי, פנו אליו בתואר: אדוני המרשל, כי בעבר, עוד לפני מרד 1863, היה ראש האצולה הפולנית.

*

הקסרקטינים ברחוב פילסודסקי נבנו בשנים 1888-1893 בערך. הקבלנים היו ר' אליהו פרומקין, גביר ורשאי ממוצא ליטאי, ושותפו, יהודי רוסי, ציגל (את שמו הפרטי שכחתי).

בלוצק ישב ציגל, שניהל את כל פעולת הבנייה. ציגל זה היה גבוה, רחב גרם, איש חסון, בעל פנים אדומים מגולחים וזקנקן קטן תחת שפתו התחתונה. מראה של קצפ אמתי היה לו. אך היה לו לב של יהודי חם, שדאג להעסיק בעבודה יהודים רבים ככל האפשר, שישתכרו במיזם שלו יהודים רבים ככל האפשר.

אך פועלו הגדול ביותר, שהכשיר בקרב הפועלים היהודים בעלי מלאכה מומחים רבים. הוא עשה זאת באופן זה: צירף אל הפועלים הנוצרים המומחים, שהביא מן החוץ, בעלי מלאכה יהודים מקומיים אשר שכללו אצלם את מקצועם. כך למשל, הודות לציגל קמו בלוצק בנאים יהודים, עד אז לא היה כל מושג עליהם בחבל הארץ שלנו.

אך לא רק את המלאכה למדו הפועלים שלנו, הם גם השתכרו כסף רב. העבודה הייתה דחופה, עבדו ביום ובלילה וציגל שילם ביד רחבה, משום שהעסק היה טוב והעיקרון שלו היה: ירוויחו היהודים. "עמך ישראל צריכים לפרנסה" – היה הביטוי האהוב עליו.

בכסף שחסכו, שכרו בעלי המלאכה אצל זקובסקי [זייקובסקי] בפאתי העיר מגרשים ובנו לעצמם בתים קטנים, מהם נתהווה לימים רובע שלם בשם: נובה זָבּוּדוֹבָנייה [חבנייה החדשה]. על התפתחותו השפיעה רבות שכנותו של המפעל לייצור לבֵנים של לשצ׳ינסקי, שהוקם אף הוא בשל הקסרקטינים והעסיק פועלים רבים.

*

מאז התקופה שזיכרונותיי מתייחסים אליה, התחלפה גם התבנית הגאוגרפית, קווי הגבול של העיר: ליד מפעל הלבנים של מָרַנְץ זרם הנהר גלוּשָץ, שהחל ליד הנהר סטיר מאחורי בית העלמין היהודי, נמתח לאורך הרחובות בולסלב חְרוברי יגילונסקה ונשפך אל אותו סטיר, במקום בו מצטלבים מונָצ׳נה עם טרָגובה. מימי הגלושץ היו עמוקים וניתן לשוט ולהתרחץ בהם במשך כל הקיץ. אני עצמי, עוד לפני כארבעים שנים [סוף המאה ה-19], רחצתי בו מאחורי בנק פולְסקי [הבנק הפולני], ליד רחוב ברנרדינסקה.

בדומה, נמצאה נובה זבודובנייה על חוף אגם זייקובסקי, שמילא את האפיק המשתרע כמעט מן הכפר טָרְמִנה, לאורך מפעל הלבנים של לשצ׳ינסקי וקולוניה אוּזְ׳נְדניצ׳ה [מושבת הפקידים] עד לרחוב פילְסוּדסקי. באגם זה מתחיל הנהר הקטן סופולאייווקה המתאחד עם הנהר סטיר.

אגם זייקובסקי היה מאגר מים רב ערך. הוכחה לכך תשמש העובדה שלפני כארבעים שנים נמצאה עליו טחנת מים, במקום בו חוצה סופולאייווקה את הכביש.

באופן זה הורכבה לוצק משני חלקים:

1. מרכז העיר, שהיה אי קטן מוקף מים – מצד אחד הסטיר ומן הצד השני הגלושץ.

2. הפרוור יחד עם וולקה [וילקה], שהיו חצי-אי ושטף אותם מצד מערב הסטיר, מדרום הגלושץ, מצפון אגם זייקובסקי והסופולאייווקה, ורק בצד מזרח, ליד מחסום דובנה-רובנה, התחברה רצועה צרה ליבשה.

תבנית העיר החלה להשתנות משהחלה תנועת הבנייה, ובמקביל להתפתחות תנועה זו נברה החישה למגורים, שמחיריהם טיפסו מעלה במידה עצומה.

היות ולא היו מגרשים, כי סביב היו מים ולא היה לעיר לאן להתפשט, החלו אנשים ליצור לעצמם מגרשים באמצעות מילוי בעפר של הגלושץ ושל אגם זייקובסקי.

המילוי התנהל באופן פרימיטיבי, כאוטי, ללא כל פיקוח מטעם הממשל, ודם להפיכת שני מאגרי המים היפים לשתי ביצות בוצות, רק במקומות אחדים בהן, נוצרו מקומות בנייה. השאר שימש קן לחיידקי מלריה ולמחלות מדבקות אחרות.

הוספ בשנית מתוך: "וואלינער פרעס ע"

מתוך הפרק: פרקי עבר, ע' 99 – 101.

הגן העירוני

בימי מלחמת העולם הראשונה

רחוב בלובצק בימי מלחמת העולם הראשונה

יואל חארחק

יואל חאראק **לוצק במלחמת העולם הראשונה**

הקרבות הראשונים (18 ביולי – סוף אוגוסט 1914)

העיר לוצק חשה במלחמת העולם יום לפני היום המועד לפורענויות, תשעה באב ה' תרע"ד.

מחשש שהצבא האוסטרי יפרוץ לפתע אל העיר, הקדימו האסטרטגים של הצבא הרוסי ומיהרו לשרוף את גשרי פרוור נידב [גְנידוב].

המהירות בביצוע ההרס לא אפשרה לתושבים שגרו בשכנות להציל את הנכסים ורכוש שלהם. זה הטיל על כל אוכלוסיית לוצק פחד ובהלה יוצאי דופן.

כל הבתים היהודים הסמוכים, על תכולתם, כלו בלהבות.

הבהלה בקרב הצבא ובכל מוסדות הממשל הייתה גדולה. העיר קיבלה צביון של שדה קרב.

בלבבות הולמים ציפו להתלקחות קרב מר ליד העיר, לפריצת החיילים האוסטרים הנרגזים הפרועים אל תוך העיר כדי לבזוז ולרצוח.

מחלקות הצבא האוסטרי לא הספיקו לעשות זאת. במרחק של כ-20 וורסטאות [כ-21 ק"מ] מלוצק נתקלו בבטליונים רוסיים שבאו מפְּרוסְקורוב ומקמניץ פודולסק. התנהל קרב ליד לוצק, ולעיר הובאו שבויים אוסטרים ראשונים.

ניצחון הרוסים – שלווה ליהודים (ספטמבר 1914 – סוף אפריל 1915)

דרך לוצק זרמו, בדרכם אל למברג [לבוב], הגדודים הרוסיים שנועדו לסייע לצבא במאבק נגד צָנְטר.

החיילים מילאו את כל הבתים. הראשונים הלכו לחזית, ואחרים באו מתוכמי רוסיה. העיר הייתה כקלחת רותחת. החיילים לא הספיקו להסתגל לחיים בהרמוניה עם האוכלוסיה.

השנאה ששררה בחוגים הגבוהים כלפי זרים בכלל וכלפי יהודים בפרט, חדרה עמוק ללבבות ההמונים, במיוחד בצבא. החיילים היו ממורמרים. הם ראו עצמם מועמדים למוות בטוח, ולכן הכול מותר. מותר לחולל חורבן בקרב האוכלוסייה היהודית – כרצונם וכפי שלחשה להם תעמולת השנאה.

אך נוצר מצב, שעל דומה לו אמר דוד המלך: "נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו..." הצבא הרוסי ניצח בחזית הדרום-מערבית, הם הכו את האוסטרים מכות נמרצות, והניסו אותם הרחק אל אוסטריה. הרוסים חדרו אל תוככי גליציה, עד לקרפטים. לוצק נותרה למעשה רחוקה מן הפעולות הצבאיות ומן החיילים ההולכים לקרב.

במשך תשעה חודשים, עת לחמו הרוסים בקרפטים, שרר שקט בלוצק ולא חשו שם כל אימה. לעתים נדירות צעד צבא דרך העיר, וכשצעד – הייתה זו עתודה, אלמנט מבוגר ורגוע יותר, אבות לילדים ולמשפחות, שבעצמם חשו בטרגדיה של הניתוק מן הבית בשל פגע המלחמה. כשחנו בעיר, חיו בהרמוניה עם האוכלוסייה היהודית שוחרת השלום והחומלת, וקשרו עמה קשר וידידות טובה.

יחד עם ערים אחרות בקו זה, הייתה לוצק מן התחנות הראשונות ברוסיה להספקת סחורה רוסית (בעיקר מצרכי מזון) לגליציה וסחורה מגליציה (בעיקר מוצרי תעשייה) לרוסיה. העיר הייתה מוצפת צבא וסוחרים מרוסיה ומגליציה, המסחר שגשג והאוכלוסייה נהנתה מפרנסה בשפע.

כל **העברות מוטלות על השעיר לעזאזל** – **היהודי** (מאי-אוגוסט 1915)

לאחר מכות גדולות שהוכו, החלו הרוסים לנוס מן הקרפטים. כשלושה חודשים עוד נאחזו בעיר סוקול ובערים אחרות בקו, מרחק של כ-80 ורסטאות מלוצק. אך עם בוא הגרמנים לעזרת האוסטרים בגזרת חזית זו, החלו הרוסים לסבול מפלות בזו אחר זו, עד שהתייאשו מגליציה ואף מחלק גדול של ווהלין.

המפלות בשדה הקרב היו תוצאה של התנהלות פושעת מצד קצינים בכירים וזוטרים בצבא. שרי הממלכה הבכירים דאגו לעצמם, לתאוות ולאינטריגות שלהם. רבים פשוט מכרו ומסרו סודות צבאיים ותכניות בתמורה לכסף, זנות ושכרות. לא הכול נחשף בפומבי. אך די במה

שראינו. איש גדול ונכבד, פולקובניק [אל"מ] ואולי גנרל, מיאסויידוב, נשפט על בגידה והוצא אכן להורג. בעיר עצמה סופרה אנקדוטה, שהייתה עובדה חיה: בצד קרסנה, בחזית, טס כחץ מקשת רכב. ישב בתוכו קצין עצבני ופזור דעת. ודאי – סברו – הוא מוביל סוד חשוב מן החזית למטה הראשי. הקצין חלף בְּיעף ברחוב הראשי, קפץ מן הרכב ליד הגזברות, קנה במהירות חבילות אחדות של קלפי משחק ו – חזרה לחזית!

אך כלפי הציבור, במיוחד החיילים המרומים, נאלצו למצוא תירוץ אחר לכל המפלות. האשימו אפוא את היהודים! המפקדים ועוזריהם הפיצו בקרב החיילים והמון אגדות מטופשות על נאמנותם של הז'ידים לאוסטריה ולגרמניה. הם כינו את מחלקות הצבא הגרמני "צבא יהודי". החיילים הנבערים אמרו כי הגרמנים הרי מדברים שפה הדומה ליידיש. סוחרים תמימים, שהובילו עגלות רגילות של סחורה ומצרכי מזון למכירה בגליציה, שעוד הייתה בידי הרוסים, נחשדו שאינם מובילים שקי מלח, אלא שקים מלאים זהב וכסף, והז'ידים מובילים זאת לצבא האויב, אל האוסטרים והגרמנים. באווזים החיים, שיהודים הובילו לצורכי מסחר, ראו שונאי היהודים הרוסים הקהויים זהב ויהלומים לאויב. בקרב ההמון הרוסי הנבער התהלכו מעשיות, שיהודים קברו באדמה טלפונים, ובאמצעות טלפונים תת-קרקעיים הם מעבירים לאויב בווינה ובברלין סודות על הצבא. אפילו בזקנים הסמיכים של יהודים חשדו שהם טלפונים יהודיים בוגדניים, את השערות חשבו לחוטי תיל נסתרים.

החיילים הרוסים, מרומים, נכלמים, שבורים ופצועים, ראו ביהודים את רוצחיהם, האשמים במפלות הצבא הרוסי עתיר הניצחונות ובמותם של חיילים רוסים.

המפקדים הרוסים הבכירים ביותר פרסמו מעת לעת צווי גירוש לתושבים היהודים מאזורי המלחמה ומערי המבצר. כשנסו הרוסים מפחד האוסטרים והגרמנים, וגזרת הגירוש בטלה מזמן (אזורים רבים פשוט לא היו כבר בידיים רוסיות) – כבר הספיקה הגזרה להשפיע ולהמאיס את היהודים בעיני ההמון, שסבר כי אין להאמין ליהודים, יהודים הם אויבי העם הרוסי ו"אימא רוסיה" – לכן רשאי האיכר והחייל הרוסי לנקום ביהודים על דעת עצמו.

בעדנא דרתחא שכזו, כשהצבא וההמון הגס מורעלים בשנאה ליהודים, אמורים היו שרידי המחנה הרוסי לחלוף בחיפזון דרך לוצק – עם בעלי המום, בתי החולים, הבדידות והמצוקה הצבאית. אמורים היו האיכרים מווהלין ומגליציה לחלוף, אלה ששלטונות הצבא הרוסי עקרו מבתיהם על נשיהם וילדיהם, רכושם הדל והחזירים, ונטלו אותם אתם עם הצבא הנס, שלא להשאיר לגרמנים ולאוסטרים התוקפים ידיים עובדות מרובות כל כך.

וכל האנשים הללו, מרי נפש על כל הרע שפגע בהם – אחדים בשדה הקרב אחרים בכפריהם – היו מוכנים לנקום ביהודים "האשמים בכל" והם נשארים יושבים במקומות שהשתקעו בהם.

מרגע לרגע נעשה המצב נורא יותר, הפלוגות האוסטריות על כלי המשחית שלהן צעדו במרץ ורדפו את הרוסים על צוואר, ימים אחדים ללא הרף רצו הרוסים דרך העיר ללא כל סדר, בפחד גדול מפני האוסטרים הבאים, ובחריקת שיניים על האוכלוסייה היהודית.

לרוחב הרחוב רצו סבוכים בפקעות – חיילים עם עגלות טעונות תותחים וחזירים גם יחד. במקומות רבים הסתבך הכול במעגל קסם. לא היה מה שישווה להמולת החיילים, בכי הנשים והילדים של האיכרים, צהלות הסוסים, נקישות התותחים וחישוקי הברזל על אבני הכביש.

לבבות היהודים הגיחו מקרבם נוכח הבהלה שלא תתואר, ושל הפנים האפורים מעוותי השנאה של החיילים והאיכרים הנמלטים ממוות.

ריצה מבוהלת זו נמשכה שלושה ימים, ובאחד הימים לפנות ערב – לאחר שרפת בית הנתיבות וכמה מן הקסרקטינים, ולאחר גרימת נזק לתחנת החשמל – עזבו הרוסים את העיר.

היהודים נוטלים לידיהם את השלטון ומשכינים רגיעה

העיר הייתה שרויה בעלטה נוראה. הלהבות שפרצו מן השרפות האירו באור תופת את העיר הריקה, המתה. מפה ומשם החלו להישמע קולות ייאוש חנוקים. בעיר נותרו מן הצבא הנמלט חיילים-שודדים, רוצחים

שהחלו, יחד עם רוסים אזרחיים מן העולם התחתון, לפרוץ לחנויות היהודים, לבזוז ולהרוס מכל הבא תחת ידם, ולרצוח כל מי שנתקלו בו באקראי ברחוב או בחנות שנפרצה.

האוכלוסייה הסתתרה בחדרים פנימיים של הבתים. לא הדליקו אור; מצופפים הצטנפו עם כל המשפחה והתכרבלו תחת סמרטוטים ורהיטים, ובאימת מוות ציפו לרוצחים, שקולותיהם הפרועים נשמעו מן הבתים הסמוכים.

אך כמו נדברו מראש, החלו להיראות ברחובות פנים מיוגעים נחושים חיוורים – קבוצות קטנות של צעירים יהודים בעלי אופי חזק. הם נטלו על עצמם להגן על החיים ועל כבוד נשים ובנות, ולמנוע חורבן של מאמץ יהודי רב-שנים. חמושים במקלות ובכלי ברזל, אך יותר מזה באומץ לב של גיבורים ובמסירות, רצו ללא חת תחת קליעי הבוזזים – לקראתם. הם פרקו את הבוזזים מנשקם, אחדים מהם הניסו, הביזה פסקה בו בלילה.

בבוקר הייתה העיר הפקר, ללא ממשל. הרוסים לא היו כבר, האוסטרים טרם נכנסו. ומחשש להישנות השוד בלילה בצורה מאורגנת יותר, עשו היהודים כאביהם יעקב לפני פגישתו עם אחיו עשו. יהודי לוצק התכוננו לדורון, לתפילה ולמלחמה. ראשית, אלתרו עמדות לחלוקת מזון בכמה מקומות בעיר, בהן יקבל כל חייל או קוזק חולף, בלי כל תשלום, לחמניות לשובע ותה. שנית, נשא אולי כל יהודי בלבו תפילה שהמשבר יעבור בשלום, והחליט להיות מן הנעלבים ואינם עולבים, לעבור בשתיקה על עלבון של חייל מר נפש, שלא לעורר חלילה פרובוקציה.

שלישית, וזה היה הנימוק החזק ביותר – היהודים התכוננו למלחמה. כן, למלחמה! באישורו של קצין רוסי שהופיע באורח פלא, בשל משימה מוזרה כלשהי, למשך שעה בלוצק ששרר בה אנרכיה – ייסד מיליציה אזרחית עם תקנון ומשמעת. על הזרועות צצו סרטים לבנים עם המילים הרוסיות: "מיליציה עירונית". כהרף עין נמצאו בידיים היהודיות מוטות ברזל שצורתם זהה. שני סמלי שלטון אלה, אבוי, החדירו בלבבות הצעירים אומץ לטייל ברחובות, לקבל פני חיילים וקוזקים על סוסים, ולהכריחם בתופים ובמחולות – במכות ובאגרופים

– לגלות דרך ארץ כלפי המיליציה היהודית ולנוס מנוסה גדולה על הסוסים, עם הנשק.

כך חלף יום ולילה. אחרוני החיילים הרוסים עברו בחשכה ברחובות הריקים ויצאו מגדרם, קיללו וגידפו את אנשי המיליציה היהודים, שניצבו על משמרותיהם באופן קורקטי אך איתן.

עם שחר נשמעו מטחי ירי ראשונים של סוללות הנשק האוסטריות סמוך לעיר.

שני חיילים רוסים הופיעו מתוך מסתור, הם נועדו מראש להצית את הגשר המוליך מפרוור קרסנה אל העיר. הם מילאו את המשימה ומיהרו לנוס – רכובים שניהם על סוס דואה אחד. באווירה המוזרה, זה נראה כיצור דמיוני מבלדה של משוררים רוסים קדומים.

לוצק – כדור משחק (אוגוסט-ספטמבר 1915)

העיר נותרה בין שני צדדים לוחמים. משני צדי העיר ירו האוסטרים מעליה ברד קליעים על הצבא הרוסי הנמלט. מעל לעיר התעופפו והתפוצצו פגזים בקולות ושריקות למיניהן. לאחדים היו הדהודים עולצים חצופים, כצחקוקי נשים קלות דעת; אחרים נהמו כזקנים נרגנים רעים. כל זה לווה קולות דקיקים של רובים ונשק אוטומטי, הכול יחד היה מוזיקת שדים בחתונת אשמדאי ולילית.

מדי רגע כלו בצבא חיי מאות אנשים צעירים. האוכלוסייה רצה למרתפים. גברים אחדים, מן החזקים יותר, העבירו תחת ברד קליעים משפחות של נשים וילדים למקומות בטוחים יותר, טיפלו באזרחים פצועים והעניקו להם עזרה ראשונה. בבוקר ההוא היו שני הרוגים ופצועים רבים מקרב האוכלוסייה.

הירי נמשך עד שעות אחר הצהריים, ואז נכנסו לעיר מחלקות צבאיות של אוסטרים צרובים, קודרים ומיוזעים.

היהודים נשמו לרווחה, יצאו מן הבתים החוצה. האוסטרים התייחסו אל היהודים בידידות מסוימת. יהודים נחשבו אלמנט אזרחי טוב נאמן, עד מהרה הציעו ליהודים לארגן את הנהלת העיר ועניניה.

עד מהרה, בערב יום כיפור תרע"ו, החלו האוסטרים, כמו במשחק, לנטוש באופן זמני את העיר לרוסים, שהתבצרו בקלוואן [Klewań] וניסו לתקוף משם את האוסטרים. הצער בקרב היהודים היה גדול, ראשית, חששו מתהליך המעבר משלטון אחד לשני. שנית, חרדו משובה של ממשלת הזדון הרוסית המרושעת. יהודים אדוקים רבים נאלצו לחלל את היום הקדוש ולהימלט בעגלות מקו החזית, להימנע מסכנת נפשות. בבתי הכנסת הטעימו היהודים ביום כיפור בלילה, בכמיהה גדולה, את המילים בתחילים: "בשלום יחדו אשכבה ואישן". שינה שלווה בשלום, בלי אימת מוות מידי חיילים פרועים מכל המינים, נראתה בעת הטרופה ההיא כפנטזיה.

ימים אחדים נמשכה הנסיגה המבוהלת של האוסטרים, ובערב סוכות בין הערביים החלו ליפול על העיר פגזים מן הצד הרוסי.

בסוכות בבוקר – חג שמח! הרוסים שוב בעיר. אך ניכר כי אצלם לוצק אכן אינה אלא סוכה, דירת ארעי. הם לא התכוונו להסתדר עם כל אשר להם בלוצק. האוסטרים לא נסוגו מלוצק. הם רק יצאו מן העיר, אך חנו בכפר הקטן מָליאניק, מרחק 5-6 ורסטאות מלוצק. משם כיוונו את סוללותיהם היישר אל העיר, על בנייני אבן גבוהים, שם אמורים, לפי השערתם, להתגורר מפקדים בכירים. העיר הפכה לעמדה. במקומות רבים בין הבתים חפרו הרוסים שוחות וירו משם לעבר האוסטרים. על גדת הנהר גלושָץ, מאחורי בניין בית המשפט המחוזי, הוצבו סוללות שדיברו בשפת הבס הרצינית שלהן אל מליאניק אל האוסטרים. הם לא נותרו חייבים. במשך שלושה ימים עשו "נענועים" כאלה, שממש איימו להרוס את העיר.

כמה מאות נפשות מקרב האוכלוסייה האזרחית נהרגו ונפצעו. בתים רבים ניזוקו. האנשים כבר היו מורגלים בחיים כאלה, התלויים בשערה. בהפוגות הקצרות בירי זחלו ממקומות המחבוא לרחובות, וכל פעם נודע להם, בכאב רב, על מות קרובים ומכרים, ובעצמם ציפו לרע מכל.

המלחמה נתקבלה במוזיקה. החיילים הרוסים אלתרו בָמות. הם גרזו מן הבתים (בטוב) שולחנות, כיסאות, תיבות ישנות מתוך מרתפים, וברחובות הריקים ניגנו חבורות נגנים.

ביום השני של חול המועד בבוקר שוב היו האוסטרים בעיר.

היהודים נדרשו לצאת לפאתי העיר לסייע בעשיית מעט סדר: פינוי חיילי הצבא הרוסי המתים. רק עתה ראו היהודים – מטבעם שוחרי שלום שחונכו לרגשי רחמנות לכל מי שנברא בצלם – בחרדה את הקציר העגום של הירי עם שחר. בשוחות "ישבו" בתנוחות שונות ובהבעות פנים שונות אנשים מתים. ליד אחד מהם, סמוך ליד ימין, שעדיין אחזה בהדק הרובה, היה מונח האוונגליון; ליד שני – צלב קטן. ליד אחרים – תצלום של אישה מבוגרת בציף לראשה, ודאי אם; תצלום של אישה צעירה, אולי כלה; ליד מישהו נוסף – תצלום של תינוק; ליד יהודי מקישינב היה מונח סידור קטן, פתוח בקריאת שמע.

וכשם שאצל מרבית המתים, יהודים כנוצרים, נחה על הפנים המתים מעין אצילות, מעין חשבון נפש ברגעי חייהם האחרונים – החיילים האוסטרים החיים, בשעת התעסקותם במתים, נראו ממש היפוכם. הם נראו כדגים בים – גדול בולע קטן. בלי כעס ובלי שנאה, אלא בנינוחות, אפילו במעין קולגיאליות, התייחסו אל החייל והחבר המת, ובמעין הכרת תודה שהוא המת. כך, בלא כל בושה מפני היהודים, החל אוסטרי לחלוץ מרוסי מת מגפיים נאים, למען עצמו, וליד המת הניח את החותלות הקרועות הרקובות שלו. אחֵר הזחיל ידיו לכיסי החבר הרוסי המת ורוקן אותם.

וההרוג נד בראשו בעת שידי החייל השודד בודקות אותו. העיניים פקוחות, מבטן קפוא, כשואלות בפליאה: הייתכן?

תחת שלטונו של הקיסר שיחיה! (ספטמבר 1915 – מאי 1916)

לאחר כניסתם הנוכחית לעיר חשו האוסטרים חזקים יותר, כמו קנו לעצמם שביתה, והתייחסו אל האוכלוסייה בלי טקסיות וסנטימנטים. תחילה החלו להציק, שבשלושת הימים שהיו הרוסים בעיר, ודאי מסרו להם היהודים סודות של הצבא האוסטרי, וסייעו להם בכל מה שהיו זקוקים לו. האמת הייתה, שיהודים אחדים התערבו אצל הקצינים הרוסים הבכירים למען השלטת רגיעה בעיר, לא היה לזה ולבגידה דבר. אך בשעת חירום ליבו זאת השונאים לכדי בגידה. עשרים יהודים חפים מפשע נאסרו והובלו אל לודמיר, שם – כפי שהובהר להם בדרך – ייתלו, לא יותר. בדרך נתקל בהם המפקד הראשי של האוגדה הרביעית, יוזף-פרדיננד ממשפחת הקיסר פרנץ-יוזף, ובחקירה מהירה של האירוע, מצא כי הם חפים מפשע. הוא הורה [למפקדה] בלודמיר לשחרר אותם

שם לחופשי. בכלל השתנה אז היחס לאוכלוסייה היהודית באשר לנאמנותם.

בלוצק התיישב מטה האוגדה הרביעית. הונהג משטר צבאי מחמיר. כל תושב חש שצופים בו בחשאי ועוקבים אחר כל צעד ושעל שלו. לאחר שמונה בערב נאסרה התנועה ברחוב. על כל חשד כלאו במחנה כפייה בתוככי הארץ. על "חטא" כמו אי-מתן כבוד צבאי, אי-הגבהת הכובע בפני קצין, היו מסוגלים להלקות, לגלח מחצית צדו של הזקן, לאזוק ידיים מאחור וכדומה. האוסטרים תלו שלושה אנשים בזמן שהותם בלוצק. לא היו אלה תושבי לוצק. אחד, חייל רוסי מבסרביה; שני – איכר מכפר ליד קובל; שלישי – יהודי, חייל אוסטרי.

את ההוצאה להורג ארגנו האוסטרים ברוב הדר, למען ישמעו ויראו, שתהיה לכך משמעות "חינוכית". ביצעו זאת במרכז העיר, מאחורי אוקרוז'ני סאד [הגן ההיקפי], כך כונתה השדרה הישנה. הודיעו על כך בעוד מועד בהודעות וכל העיר הלכה להביט וללמוד מוסר השכל.

אם מוסר השכל, יש לומר כי דווקא מן האיכר שליד קובל, מאסייצ'וק התלוי, היה על כל שונאי ישראל ללמוד מוסר השכל. בעיר הילכה גרסה כי מאסייצ'וק זה אמר לפני מותו, שהוא חף מפשע בעברה שהצבא האוסטרי מייחס לו, אך ראוי ביושר לחבל על "מעשיו הטובים" לפני שנים אחדות. כלומר, היה חבר מסור ב"מאות השחורות" הרוסיות, של "ברית העם הרוסי". הראשון בווהלין השלווה שהחל להסית כנגד היהודים בכפרו, וכמעט ארגן פוגרומים ביהודים בווהלין.

האוסטרים הנוקשים התייחסו אל האוכלוסייה שוחרת השלום כמו אל אויבים. כל אשר נזקקו לו, דרשו בחוצפה ולקחו מן האוכלוסייה, כמו עשו טובה והם מנהלים מלחמת מצווה. חיפשו בבתים נחושת ופליז ולקחו. דרשו עובדים (בלי שכר) לחפירת שוחות ולעבודות קשות אחרות. חטפו ברחוב את האנשים החשובים והמשכילים ביותר, האינטליגנטים, וגררו אותם לעבודה בלעג ושנינה.

הכלכלה אף היא קרטעה מאוד. פרנסה לא הייתה. הממשל המציא מסים שונים: כל אישור פעוט לחנות קטנה, לנסיעה לאוסטריה לצורך סחורה והובלת כסף לשם – דרש מתן רובלים רוסיים בזהב.

מבקש ר' יעקב לֵישב בשלווה – קופץ עליו רוגזו של הרוסי

היחסים השתפרו אט-אט. הממשל למד להכיר את האלמנט היהודי השלו והחל להתייחס אליו ביתר צדק וכבוד. עונשים גופניים בטלו ובמקומם באו קנסות כספיים. תחילה הועברו הקנסות לאוצר המדינה, אך לאחר מכן החלו לשמש בעיר עצמה, לטובת ועד הסיוע לעניים שנוסד לא מכבר. אורגן גם ועד עובדים, להשגת עבודה לנזקקים לה ולקבלת ידיים עובדות למען מי שדרשו אותה. בדרך זו הוסדרה שאלת העבודה בשוחות ולא נחטפו עוד אנשים ברחוב לעבודה.

שינוי גדול חל גם בכלכלת העיר. ההנהגה כללה בעיקר יהודים. זה השפיע לטובה אפילו על יחס הנוצרים ליהודים. יהודים זכו לחשיבות ולכבוד רבים יותר מצד האוכלוסייה הנוצרית.

הממשל נתן אמון בעקביות ובנאמנות היהודית, והחל לרמוז כי היהודים יזכו באוטונומיה.

חלה התעוררות במסחר. אישורי מעבר לנסיעה אל תוככי אוסטריה הונפקו בקלות יחסית וברצון. המצב הכלכלי היה טוב למדי. האוכלוסייה החלה להנהיג תיקונים חברתיים למיניהם. ועד הסיוע הרחיב את פעילותו והוציא על תמיכות למיניהן ומטרות אחרות 4,000 רובלים בשבוע.

הממשל פרסם פקודות בדבר מתקנים תברואתיים. הוקמו בתי מרחץ, תחנות חיסון כנגד אבעבועות ומוסדות היגייניים-תברואתיים אחרים. האוכלוסייה הסתגלה היטב לכל "ההחמרות" האלה ובאה למסקנה כי הממשל ראוי על כך לתודה.

אך החלה צרה אחרת, מחסור באמצעי מחייה, יוקר יוצא דופן של מצרכים חיוניים.

הממשל נאלץ לנקוט אמצעי ענישה. נאסר על אנשים פרטיים סחר בתבואה, קמח ומוצרים חקלאיים אחרים, והונהגה שיטת כרטיסים ללחם ולסוכר, שנמכרו בחנויות שנועדו לכך במיוחד.

במשך שמונה חודשים הייתה העיר תחת הממשל האוסטרי – מנותקת כליל מן התחום הרוסי, עולם נפרד. הגבול היה בקרבת לוצק. לא היה

לנו כל מושג על המתרחש מעבר לגבול. רובנה נראתה מצועפת בערפל של פנטזיה, כמו העולם על מאדים. כן, אנחנו זוכרים עיר בשם רובנה ובה יהודים מוכרים, אך זה הרי אי-שם אצל הרוסים, מעבר להרי החושך, מעבר לחלקת הקרקע המסתורית בה החיים גובלים במוות.

בשמונה חודשים אלה זכתה לוצק לביקורו של יורש העצר קרל, שלאחר מות פרנץ-יוזף היה לקיסר אוסטריה. גאוני צבא גדולים בילו פעמים אחדים בלוצק. ביניהם התורכי אנואר ביי והגרמני מָקנזון, שביקש בנאומיו להפיח בקצינים האוסטריים רגש של אומץ וגבורה.

שלוש פעמים ביקרו בעיר ו"טיילו" מעליה אורחים "רמים" מאוד – מטוסים רוסיים. הם לא גרמו חלילה רע, רק פעם אחת הטילו, כך בלי סיבה, פצצות אחדות שלא גרמו נזק לאנשים. הן התפוצצו ברעש רב על גדות הנהר סטיר בחלק העיר נידב.

זה אמור היה להיות אות הזהרה: זִכרו, היכן אתם עומדים, עוד אין שלום, יש מלחמה!

בקולות וברקים! (ראשית מאי 1916 – סוף אפריל 1917)

בשעה שאצל הממשל האוסטרי בלוצק היהודים התקיימו, עסקו בחיפוש פרנסה ונתנו דעתם לשיפור חפצי הבית ועניינים בדומה לכך – ניהלו הצבאות, הרוסי והאוסטרי, קרבות מרים במרחק כשלושים ורסטאות מלוצק, על הדרך לקובל. ימים תמימים נשמע בעיר הירי משני הצדדים. בערבים אף נראו מרחוק קליעי האש המעופפים של התותחים. לפתע הואר קטע שמים – היה זה אורו של זרקור רוסי, שזחל כחיה דמיונית ותפס כל פעם שטח גדול יותר. וממש למעלה, במטוס מעבר לעננים, יושב לו רואה ואינו נראה, בוחן את האזור המואר ושוקל איך להחריבו.

כפועל יוצא ממשחקי מחבואים אלה, בערב שבועות תרע"ו הוכו האוסטרים עד חרמה. צבאו של גנרל ברוסילוב בא ברעמים וברקים ופרץ את החזית האוסטרית במקומות רבים. האוסטרים נמצאו במצב נורא. איים עליהם לא רק איבוד לוצק והסביבה, עלולים היו להיות מכותרים מכל עבר בידי הגדודים הרוסיים ולהישאר בשבי עם כל צבאם, עם הכול בכל כל. הם "חטפו מציאה" ונסוגו רק מן העיר ומכל האזור למרחק של 50 ורסטאות לאורך כל הקו הדרומי-מערבי.

בצער רב קיבלו היהודים את מנוסת האוסטרים, אשר בזמן האחרון רכשו לעצמם אהדה בקרב היהודים בזכות יחסם השווה כלפי כל הלאומים. עתה צפוי ליהודים מעבר משלטון אחד לשני, ונוסף לכך, מעבר אל הרוסים השנואים.

בפעם הרביעית נאלצו היהודים להסתתר במרתפים ובבורות, וגם בפעם זו נמצאו כמה צעירים יהודים, שהלכו בין הבתים (כלומר המרתפים והחורים) ואספו סכומי כסף קטנים לרכישת לחם וסיגריות, לחלות בהם את פני החיילים הרוסים הבאים.

במשך כל הלילה השני של שבועות שמעו היהודים במרתפים את המהומות ברחוב. בעיר עצמה התחוללו תגרות ידיים בין חיילים משני הצדדים. אך דווקא בפעם זו התנהל המעבר בלי קרבנות מקרב האוכלוסייה האזרחית.

בבוקר היום השני של שבועות הייתה העיר מאוכלסת חיילים רוסים, ושוב נשמעה הברכה הרוסית המחוספסת, בלי התהדרות ובאחווה, "שלום עליך אחא!"

צרות מצד "קרובים" ורחוקים

בעיר התיישב מטה האוגדה השמינית. אוגדה שהשיגה את הניצחון האחרון לאורך כל גזרת החזית.

סדרי השלטון הוקלו באופן ניכר בהשוואה למה שזכרנו מזמנים קודמים. הממשל הצבאי, בעיקר הצבא עצמו (למעט חריגות קלות) הפגין את יחסו הטוב כלפי האוכלוסייה. ביום הראשון לבואם באו המפקדים הרוסים בקשרי מסחר עם היהודים ויצרו אפשרויות ליהודים להיות ספקי אפסניה לצבא.

ניתנה ליהודים אפשרות להצטרף להתאחדות הכלל רוסית של רשויות מקומיות אזוריות ולהתאחדות הערים. יהודים רבים מילאו משרות נכבדות בהתאחדויות, שהיו מוסדות ממשלתיים.

מוצרי מזון, שהאוסטרים חשו מחסור בהם ורוסיה הייתה משופעת בהם, הוזלו וחיי ההמונים היו קלים יותר. אך היהודים החלו לחוש

ברדיפות מיוחדות, רדיפות שהופנו כנגד יהודים בלבד – מצד אחר לגמרי, מן הממשל האדמיניסטרטיבי.

ככל שיראה הדבר כפרדוקס ממבט ראשון, עובדה היא שהצבא ושלטונות הצבא היו ליברליים ואנושיים מן הממשל האזרחי. ואם נתעמק בזה מעט, נמצא אפילו נאורות מסוימת בתופעה זו. הצבא, בהילחמו בצבאות אירופה המרכזית – בא עמם במעין מגע קרוב יותר ולמד מהם משהו בהלכות טקט ויחס כלפי אזרחים. הצבא קיים תכופות יחסים הרמוניים עם האוכלוסייה באזורי הכיבוש, והרבה לשמוע שירי הלל על היחס האדיב לאזרחים – והייתה לכך השפעה. בקרב הרוסים, הכובשים, החלו לנשב רוחות ליברליות יותר. לבטח החלו לחדור זרעי רעיונות אחרים, שאכן הניבו פרי במשך תשעה חודשים. זו הסיבה שהממשל הצבאי היה כה מתון וכמעט מבלי משים חי בשלום עם היהודים.

שונים היו הממשל האדמיניסטרטיבי והמשטרה. גופי השלטון המקומיים יושבים תמיד בעיר, אינם מוציאים אפם החוצה – וכפי שהיו, כך הם מזדקנים ואינם יודעים על רוחות "אפיקורסיות" חדשות.

לעיר שבו הפונקציונרים של המִנהל והמשטרה, כל אלה שהיו בעבר – החל באיספראוויניק [ראש המשטרה] המחוזי המרושע מיכלקו, וכלה בשוטר הָלָסיוק מחוטט הפנים השיכור. בקנאתם ביהודים, שבמשך כמעט תשעה חודשים היו "מאושרים" תחת שלטון האוסטרים התרבותיים, נקמו ביהודים בשנאה מיוחדת. על כל עברה פעוטה קנסו ב-3,000 רובלים או בשלושה חודשי מאסר. עלול היה לקרות, כשחלף ליד חנות, הורה האיספראוויניק לאסוף אשפה וגללי סוסים ברחוב, להכניס לחנות ולהניח על השולחן.

למשטרה נמסרה המשימה לספק אנשים לעבודה בעמדות מלחמה. חטפו אנשים ברחוב, באו לחפש אותם בבתים ושלחו לכפרים שסביב לוצק, כמו ז'ידיצ'ין, נֶבוּשְקה, לחפור שוחות, לבנות חפירות וכו'. האנשים חסרי המגן היו חשופים לסכנות גדולות. מעל לראשים חסרי מגן טסו מטוסים אוסטריים וגרמניים והמטירו פצצות או קליעי מכונות ירייה. במשך שבועות אחדים חגו המטוסים פעמים אחדות ביום מעל לעיר. הפצצות פגעו במאגר בנזין ובמחסן אבק שרפה.

בשבועות אלה נהרגו אנשים רבים. עסקים לא התנהלו, פרנסה לא הייתה ויוקר המחייה גאה.

אך יותר מכל המאיסו על היהודים את החיים פקידי הממשל. פרט לרשעותם שלהם, קיבלו רמז מן החוגים העליונים לרדוף יהודים. הם ממש רחצו בדם האוכלוסייה היהודית, קנסו באופן שרירותי בכסף ובמלקות, ואם הסכימו לקחת שוחד, דרשו סכומים שלא ניתן אפילו לחלום עליהם.

חופש, שוויון, אחווה!

ואז באה העזרה ליהודי לוצק לא בשינוי אקראי קטן בקנה מידה מקומי, כפי שהיינו רגילים עד כה. יהודי לוצק היו חוליה קטנה בשרשרת גדולה של אירועים ששינו את דמותה של רוסיה הצארית כולה, על כל המדינות המשועבדות לה. המהפכה הגדולה שהתחוללה במדינה, כשנלאה העם הרוסי לשאת את אי-הסדר, הכאוס, השרירותיות והגנבה – מהפכה זו הורגשה ביתר שאת בלוצק בשל הקרבה לחזית המלחמה.

הצבא בחזית וחיל המצב בעיר הכירו בממשלה הזמנית שאישרה המהפכה. נדמה היה כאילו לקח ריבון העולם במשך הלילה את האדמה על השנאה והקנאה של לאום אל לאום, ואת הפחד מפני מוות בידי אדם-רוצח אחד את זולתו – וקירב בגלגל המזלות את אחד ממיליוני צבא השמים שלו, מין פלנטה יהלום, פלנטה שהיא מעין עולם הבא, עולם של אחרית הימים הנביאי – עולם של חופש ואחווה, של אהבה בין אדם לאדם.

ב-10 במרץ 1917 ארגנו החיילים מפגן לכבוד המהפכה שהתחוללה. כל מחלקה צעדה ברחבי העיר בשורות עם מפקדה, בלוויית מוזיקה ושירה. חצר הסובור הייתה מלאה, ומן המדרגות ומטה, בפני קהל האלפים בני כל הלאומים, נישאו דרשות למען חופש, שוויון ואחווה בין כל אזרחי רוסיה ללא הבדל אמונה. אחד הנואמים, חייל יהודי בשם רוזנברג, סחף את הקהל, חיילים וקצינים עטפו את רוזנברג במטפחת אדומה כדם ונשאו אותו מעל לראשי הקהל בשירי הלל גדולים ליהודים לוחמי החופש וצמאי החופש. מעל לים הראשים, לא בגובה

רב, ריחפו מטוסים עם דגלים אדומים ארוכים מרפרפים, כמו מגוננים באופן סמלי על העם.

במשך כל היום נסעו ברחבי העיר כלי רכב מעוטרים בדגלים אדומים. ניצבו בהם חיילים, קצינים ואזרחים בני כל הלאומים. הם שרו ובירכו את העם על הניצחון הגדול של החירות על העבדות, האנושיות על הברבריזם. לא היה גבול להתלהבות. הצבא הרוסי הבין לבסוף מי האשם האמתי בכל האסונות במדינה ובחזית, לשווא הופכים את היהודים שעיר לעזאזל – כשהוסר המנעול מן הפה וכל אחד יכול לדבר לפי הבנתו, הוסרו הגבולות בין אזרח לאזרח במדינה.

בד בבד עם חגיגות המהפכה החלה להתגשם בחיים גם החירות. הממשל עבר לידי העם. לעיר בא קומיסר, שאמור היה להיות נציג הממשלה הזמנית בפעילות של כל המוסדות העירוניים והחברתיים. למשרדו נבחרו נציגי כל הלאומים. גם מקרב היהודים נבחרו שני צירים: אברהם גליקלין, חייקל וייץ.

להנהלת העיר נבחרו בין השאר אחד-עשר יהודים.

הוועד היהודי העממי בראש יהדות לוצק

היהודים בלוצק לא היו מאורגנים. הורגש צורך להקים ארגון יהודי כזה, מרכז שינהל את כל העניינים החברתיים, תהיה לו הסמכות הנחוצה בקרב ההמונים היהודים, וגם ישרת כגוף ייעוץ לציבור היהודי, לבחון ולשקול את כל השאלות האקטואליות.

באספה עממית גדולה הוחלט לבחור אחוז מסוים של מתפללים מכל בית כנסת. נבחרו מאה ושלושים אנשים. מהם נבחרו ארבעים אנשים לוועד היהודי העממי, שהציב לעצמו משימה לעמוד על משמר האינטרסים היהודיים בלוצק.

ימים אחדים לפני פסח התחלנו לחשוש מפוגרום שמכינים, לפי מה ששמענו, כוחות החושך. זומנה אספה של כל מאה ושלושים האנשים, ובהבנה עם הרוסים נבחרה ועדה שעיבדה תכנית להדוף הסכנה. המסקנה הייתה כי הגורם החמור ביותר לפוגרומים הוא מכירה לא חוקית של אלכוהול. חברי הוועדה נאבקו באמצעים שונים במכירת אלכוהול: תעמולה בבתי ספר ובמקומות אחרים; במקום שנדרש הלכו

למקומות הנסתרים, חתמו את ארגזי הי"ש או לקחו אותם; ברחוב עיכבו חיילים שיכורים וחילצו מהם היכן מצויים הדוכנים לממכר י"ש; החיילים עצמם פעלו אף הם להרגעת עצמם ולא הגיעו הדברים לכדי פוגרום.

דגל לבן-כחול עם מגן-דוד מעל לבניין מועצת העיר

היהודים החלו להתארגן בהתאגדויות שונות ובאגודות. ציונים אחדים ייצגו קבוצת יוזמה וקראו לאספות ולפגישות. נוסד ארגון ציוני ואורגן מקום פעילות, בו יכלו להתאסף ציונים ואוהדים. הוקמו גם המשרד המרכזי של איגודים מקצועיים, ארגון בעלי מלאכה (נותני עבודה), איגוד מקצועי של פועלים – יהודים ולא-יהודים, התאגדויות של סוציאל-דמוקרטים ושל סוציאל-רבולוציונרים.

ההתאגדויות השונות לא נאבקו זו בזו. תחת רושם השחרור, הם חיו ביניהם בשלום ובאחווה. פעילותם התבטאה יותר במעשים בעלי אופי הפגנתי, בייצוג במוסדות שונים.

אי-בקיאות זו בהבדלים הפוליטיים, העיסוק הנבער כמעט בשיוך המפלגתי, יצרו יחסים שלא ייתכנו במצב של שמירה מחמירה של חוקי המפלגה ומצעה.

באחד במאי 1917 הוכרז חג שחרור גדול. נטלה בו חלק אוכלוסיית לוצק ללא הבדל דת ומעמד. היו דגלים אדומים עם סיסמאות שחרור כלליות, צהובים-כחולים של העם האוקראיני, אדומים-סגולים של העם הפולני. חברי הוועד היהודי העממי, שאיגד לרוב את המרכיב היהודי האזרחי, נשאו דגל לבן-כחול עם מגן-דוד וסיסמה "תחי חירות הלאומים". האחרים, לאומיים יותר, נשאו דגל משי לבן-כחול עם הכיתוב "יחי העם העברי".

הצבא והאוכלוסייה הלא-יהודית התרכזו עם דגליהם בכיכר לפני מבצר לוברט והקתדרלה, היהודים – בכיכר בית הכנסת הגדול בעיר. בשעה שנקבעה מראש החלה התהלוכה עם דגלים וזמירות שונות. התאגדויות אחדות שרו את המרסייז, אחרות – את המנוניהן הלאומיים. היהודים שרו שירים ציוניים ו"התקווה". בדרך הצטרפו לתהלוכה קבוצות מארגונים ומוסדות שונים. לאורך כל הדרך בירכו אותם תכופות מן המרפסות נואמים בני לאומים שונים.

מחזה שעורר שמחה ובה במידה צער עמוק, ביטא הרגע בו הגיעה ההפגנה – השמחה המזמרת הלבושה בחגיגיות ומקושטת בפרחים – במקרה אל מול מחלקת חיילים רוסים, מאובקים מן הדרך, לא מגולחים, שבדיוק הלכו דרך העיר לוצק לחזית. דרכי שני המחנות הצטלבו.

ההפגנה החגיגית המזמרת בירכה את החיילים: "יחי הצבא הרוסי החופשי!" החיילים, שעדיין הלכו למוות, קראו בהתלהבות ובאהבה: "יחי כל העמים הגרים ברוסיה החופשית!" ונופפו בכובעי החיילים שלהם.

ליד בית העירייה נעצרה ההפגנה. המרפסת הייתה עטורה דגלים אדומים, דגל אוקראיני ודגל יהודי לבן-כחול עם מגן-דוד. יושב הראש וחברי המועצה בירכו כל לאום בנפרד.

הרכבת נסעה למחנה הצבאי אוּז'נְדניצ'ה. מטריבונה כלפי מטה הטיפו נואמים לחופש, שוויון ואחווה לכל הלאומים היושבים על אדמת רוסיה. לרוממות הרוח לא היה גבול.

ציונים זוכים להגמוניה ברחוב היהודי (יוני-דצמבר 1917)

היהודים היו למעשה אזרחים חופשים. העירייה כללה כמעט אך ורק יהודים. החיים החלו לחשוף חילוקי דעות רחבים בין התאגדויות שונות בשאלות רבות – כלכליות, פוליטיות, דתיות ולאומיות. הוועד היהודי העממי – שהבחירות אליו לא מילאו אחר הכללים: בחירות חשאיות, ישירות וכו' – לא ענה על ציפיות משימתו והתפורר. ההתאגדויות היהודיות החלו להתגבש ולהציג דרישות משלהן. הציבור היהודי נחלק בין ההתאגדויות המרכזיות: התנועה הציונית, האיגודים המקצועיים של בעלי מלאכה (נותני עבודה) ואיגודים מקצועיים של פועלים, באחרון היו חברים לא-יהודים רבים.

בערך ביוני-יולי נתפרסם צו לארגן את הדומה (מועצה) העירונית על בסיס עקרונות דמוקרטיים חדשים. התלקחה מערכת בחירות. הציונים יצרו גוש עם האיגוד המקצועי של בעלי המלאכה ונחשבו גוש גם לבחירות לאספה המייסדת הכלל-רוסית העתידית.

חילוקי הדעות במועצה העירונית הבהירו כי הזיווג של הציונים עם איגודים אחרים אינו עולה יפה. לאחר פרסום הצהרת בלפור הצליחו הציונים בפופולריזציה של הרעיון הציוני, לכן החליטו ללכת להבא ברשימה נפרדת – ציונית טהורה, בלי עירוב אלמנטים אחרים. הצעד העצמאי הראשון נעשה בבחירות לזֶמסטבו [רשות מקומית אזורית].

לאחר ניצחונם בבחירות חשו הציונים בכוחם ובהשפעתם המוסרית על המוני היהודים. הם הכריזו מאבק למען השפה העברית, שאלמנטים שמאליים יותר ראו בו מותרות ושוביניזם. הציונים ייסדו אז סניף של החברה "תרבות". הם עיבדו תכנית למען ארגון של מורים וחובבי עברית, ייסדו בתי ספר וכו'.

הציונים לא הגבילו את פעילותם לעניינים ציוניים ספציפיים. הם היו הראשונים ליטול חלק פעיל בכל הנוגע לקיבוץ היהודי הרחב. כשנודע בלוצק על המצוקה הקשה והדלות בקרב יהודי פולין וליטא – ארגן הוועד הציוני פגישה ענקית במטרה לבצע מגבית כספית לנפגעים.

עקב הפיכה חדשה לא ניתן להעביר את הכסף הנאסף למקומות אלה והוא נותר בידיים נאמנות ישרות עד פסח. ואז ארגנו בכסף מטבח פסח למען חיילים שמוצאם פולין וליטא.

בזה מסתיימת תקופה בלוצק היהודית – תקופת השלטון הרוסי – מלחמה, ערב מהפכה וזמן המהפכה.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: בימי מלחמת העולם הראשונה, ע' 105 – 113.

באוגוסט 1915 נסוג הצבא הרוסי בלחץ הצבא האוסטרי מלוצק. באישור המפקד הצבאי האחרון אורגנה מיליציה אזרחית בראשותו של ד"ר קַרְצֶ'מְני [קורצ'מני]. משימת המיליציה האזרחית הייתה להגן על האוכלוסייה האזרחית מתקיפות למטרות שוד ולארגן סיוע כנגד שרפות שפרצו כתוצאה מן ההפצצות המתמשכות של שני צבאות עוינים. אנשי שוליים רק ציפו להזדמנות נאותה להתחיל בשוד נכסים ורכוש יהודי.

בעקבות הצבא הרוסי הנסוג נכנס הצבא האוסטרי, לאחר שהייה של כשלושה שבועות בלוצק נאלץ לסגת, אך לא לחלוטין. הנהר סטיר חילק את העיר לוצק, וקו החזית עבר בלב בעיר משני עברי הסטיר. הירי נמשך בהתמדה וגרם קרבנות בנפש וברכוש. האוכלוסייה רבצה נסתרת במרתפים, אך המיליציה האזרחית נאלצה לעמוד על המשמר מפני שרפות ופשיטות ביזה. סיטואציה זו נמשכה למן היום הקדוש עד סוף סוכות.

ביום האחרון של סוכות, בשבת בצהריים, כשכולנו היינו חבויים במרתפים, חדר פגז לבית האבן של יהושע-יעקב דרויזן והרג אנשים רבים. זה קרה משום שבבית זה חנה מטבח שדה רוסי והיתמר ממנו עשן, זה היה לוח מטרה לפגזים האוסטרים. אחד מהם אכן גרם חורבן מר. כותב שורות אלה נמצא במרחק לא רב מן המקום הנזכר וניצל בנס ממוות בטוח.

מיד אורגנה פעולת הצלה. המתים הוצאו והפצועים נשלחו לבית חולים שדה הסמוך ומאוחר יותר הועברו לרובנה.

למחרת נקברו המתים בבית העלמין היהודי. בכי המשפחות על חמישה-עשר ההרוגים היה קורע לב. בו בערב, 2 בנובמבר 1915, נכנס הצבא האוסטרי לתוך לוצק.

זחלנו מתוך המרתפים וממקומות מחבוא שונים ונשמנו לרווחה. אך צרותינו התחדשו. הממשל הצבאי האוסטרי החל להחרים מצרכי מחייה עיקריים. עוד קודם שעזב הצבא הרוסי פורסם צו, להעביר לו את מחסני המצרכים, ומה שאין אפשרות להוביל מן העיר – להחזי

עליו נפט ולהציתו, כדי שדבר לא ייפול בידי האויב. נוצר מחסור גדול באמצעי מחייה. בלית ברירה נאלצנו להסתגל ולרעוב קצת.

עם כניסת הצבא האוסטרי אורגנה המיליציה האזרחית המתנדבת מחדש, אך בלי ד"ר קורצ'מני שנאסר יחד עם בעלי-בתים נוספים כבני ערובה, והוטל על העיר כופר של 10,000 רובלים בזהב. הסכום נמסר ובני הערובה שוחררו מיד. במיליציה שאורגנה מחדש מילא את מקום ד"ר קורצ'מני גרויס, בעל בית דפוס ברחוב הראשי, ועוזריו צ'צ'קי, מורה בעברו בבית ספרו של דיקשטיין; יצחקל אוקס ואחרים. משימתם כללה סיוע לממשל הכיבוש האוסטרי בביצוע החרמת דירות, סוסים ועגלות וכדומה בקרב האוכלוסייה המקומית.

לצרות המקומיות נוספה צרה כללית: חסרי הבית. פעולות מלחמתיות באזור לוצק גרמו חורבן שממה בעיירות הקטנות שסביב לוצק. קולק, רָפלובקה, מַנְייוויץ', וְלדִימירץ, רוז'יְשְץ', טורצ'ין, קיסְלין, טְרובִיץ, לוקוץ', איצ'יֶלֶק, בֶּרֶמְלי [Boremel], גם כפרים רבים אחרים חרבו ונשרפו מן הפגזים. מן הכפרים הסמוכים והעיירות החלו לנהור חסרי בית, שהצילו בקושי את חייהם והותירו את הנכסים ורכוש שלהם לחסדי האש. המצוקה הייתה ללא שיעור.

החורף שבא, נח על חסרי הבית בקושי מיוחד. לא היו חומרי הסקה, אמצעי מחייה, נעליים ובגדים. הצפיפות בדירות הייתה גדולה. פרצו מגפות למיניהן. לא היה יום ללא מתים אחדים. צער עמוק נחת על הקהילה היהודית בלוצק.

וזה עוד לא היה הכול. הממשל הצבאי האוסטרי החל בחטיפת יהודים לחפירת שוחות סביב לעיר. החטופים הוחזקו הרחק מפאתי העיר ולא שוחררו לבתיהם. זה נתן אותותיו במצב החומרי של השכבות העניות, בהן היו הגברים משתכרים יחידים. כדי למנוע חטיפות לעבודה, אורגן ועד, בראשו עמד ר' אליעזר דרוקר. הוועד נמצא בבית יונה פלדנקרייז. כל האוכלוסייה היהודית, בני שש-עשרה עד שישים, צוידה בפנקסי עבודה מיוחדים, שנרשמה בהם כל משימת עבודה שמילא כל אחד לפי תור. בדרך זו בטלה, בהסכמת המפקד הצבאי האוסטרי האזורי, מכת החטיפות הפרועות לעבודה והונהג סדר מסוים. מי שלא היה בכוחו למלא את חובת העבודה, ניתנה לו אפשרות לשכור אחר שיעבוד במקומו. מובן כי בכך נמצאה פרנסה מסוימת לחלק מן היהודים.

המצב החומרי של האוכלוסייה השתפר בהדרגה. באישור המפקד הצבאי האוסטרי הוחל בהכנסת סחורה מהורוכוב ולמברג. נפתחו חנויות למיניהן. בתי הקפה והתה צמחו כפטריות אחר גשם. כל מי שהיה לו חלון שנפתח לרחוב, פתח בית תה והתפרנס מזה. כל זה, יחד עם אפשרויות שונות אחרות הודות לעבודות הממשלתיות הצבאיות, הקלו הרבה את המצוקה.

בראשית 1916 מונה רב מטעם, ד"ר מרינשטיין, במקום הרב ר' משה גליקלין שהתפנה לקייב. הרב החדש עסק רק בהסדרת הצרכים הדתיים של הקהילה.

לאחר שהממשל הצבאי האוסטרי הנהיג סדר כלשהו, החל לבצע פספורטיזציה [הענקת תעודות זהות] לכל התושבים הבוגרים בעיר. זה החל בפברואר 1916 ובוצע באופן הבא: בבית המפקד הצבאי האזורי הייתה ועדה מיוחדת שצורפו אליה גם שני בעלי-בתים נכבדים מכל רחוב, יועצים. כל יומיים-שלושה היה על תושבי רחוב אחר להתייצב בפני הוועדה ועל סמך עדותם של היועצים הם זוהו והונפקו להם מסמכים נאותים.

בתום הליך הענקת תעודות הזהות לאוכלוסייה כיתר צבא את העיר. בכל רחוב הוצבו פטרולים צבאיים כדי ללכוד אלמנטים חשודים. למשטר הקשה שהתושבים חיו בו ונאלצו להסתגל לתקופת חירום צבאית, נוספה עוד צרה שבעטייה היו אנשים נעולים זמן-מה ברחובותיהם.

כפי שכבר הזכרתי, השתוללו בלוצק מגפות שונות, ולא היו כמעט בנמצא מוסדות ריפוי. "ביקור חולים" היה אז המוסד היחיד בו יכלו יהודים לקבל סיוע רפואי. למרבה הצער לא היה מסוגל לקלוט את כל החולים שנזקקו לסיוע רפואי ולבידוד. בשל כך נאלצו חולים רבים להישאר בדירותיהם. היה גם מחסור גדול ברופאים. כולם היו מגויסים לצבא הרוסי. נשארו בלוצק שני רופאים, יהודי בשם ד"ר רַנָץ ונוצרי ליברלי בשם ד"ר פומיאנובסקי, פרט לשלושת החובשים: ר' מנדל המרפא, ר' ניסן המרפא, ומרפא מטורצ'ין בשם פוקס.

שלטונות הכיבוש האוסטרים מסרו מכונת חיטוי לצורך חיטוי הבתים שהיו בהם חולים.

מובן שבמצב כזה לא היו מוסדות החינוך פעילים. בניין תלמוד התורה הוחרם לשמש בית חולים צבאי, בית הספר של דיקשטיין היה תפוס בידי צבא הכיבוש. כל זה הוביל לארגון החברה "לינת הצדק" בראשה עמד ר' אברהם לנדסברג.

כשקרב פסח, אורגן בחודש מרץ 1916 ועד כללי שמשימתו הייתה לספק ליהודים את כל צורכי הפסח. לוועד נבחרו נציגי כל בתי המדרש. מבית המדרש של וילקה: ר' עוזר דָּבָרט, ר' יצחק דולינר, הרב של וילקה ר' בן-ציון לדרמן, ר' יוסף שטרנבוים, ר' מאיר קופרשטיין, ר' משה ליבהובר [ליבובר], ר' דוד גולוב, ר' דוד שיינמן. מבית הכנסת הגדול בווילקה: ר' יחיאל איינבינדר, ר' אלתר פְּרס, ר' יעקב וָוורמן. מבית הכנסת של נובו סטרוויניה: ר' מוטי פוקס, ר' יעקב פרידמן. מבית הכנסת של דולינה: ר' מאיר פירר, ר' ברוך שפיגל. מבית הכנסת של טריסק: ר' מוטל וקסמן, ר' גרשון צוויטמן, ר' איצ'ה קֶסטנבוים. מבית הכנסת הגדול של הפרוור: ר' אנשל וסרמן, ר' שמעון גולדברג, מירמלשטיין. מבית הכנסת הגדול: ר' איצ'ה קרוין, קרישטלקה. מבתי הכנסת של קראנה [?קרסנה]: ר' שלמה אייזנברג, שניידר.

בהנהלת מבצע הסיוע היו האנשים: ר' ישראל ויינטרויב, ר' אברהם לנדוי, ר' חיים בוקובייצקי, ר' יודל נוף – בסיועו הרב-צדדי של הרב מטעם שלנו ד"ר מרינשטיין. ככלל דאגו לקראת פסח למשפחות בהן היו הבעלים מגויסים לצבא הרוסי.

בהזדמנות זו ראוי לציין אפיזודה מעניינת מאוד מחיי הקהילה היהודית. הממשל הצבאי האוסטרי חיפש מקום מתאים למועדון לילה למען הקצינים האוסטרים. רצו להחרים את ביתו של מאיר קופרשטיין. הקומה העליונה צוידה בכל המתקנים הנחוצים למועדון כזה. רצו גם לתפוס את הקומה התחתונה, שהתגוררו בה משפחות אחדות ממשפחת קופרשטיין, שנמנה עם נכבדי העיר. לדידם הייתה זו חרפה גדולה שמקום בילוי שכזה אורגן אצלם. כל ההתערבויות אצל שלטונות הכיבוש לא הועילו, והייתה סכנה שכל הבית ייתפס למען מטרה "נעלה" שכזו. ברגע האחרון ממש עלה על דעתו של ר' מאיר קופרשטיין רעיון טוב. היה בבית חדר גדול ובו ספרייה רבנית עשירה וכתבי יד מקודשים למיניהם. פתחו בחדר בית כנסת קטן שהתפללו בו. הכניסו שלושה ספרי תורה לארון, עמוד עם שולחן ותשמישי קודש אחרים. לאחר מכן דרשו, שוועדה מטעם הממשל הצבאי האוסטרי

תבדוק אם בבית שמצוי בו בית מדרש אפשר להסדיר מועדון לילה. באה ועדה צבאית של קצינים אוסטרים, בהשתתפות רב צבאי יהודי, שקבעה כי בבית זה אין לארגן מועדון לילה ציבורי, כי זו פגיעה ברגשות הדתיים של האוכלוסייה המקומית. פונתה גם הקומה העליונה המוחרמת. בית הכנסת הקטן נותר פעיל עד לחורבן הגדול.

האפיזודה הנזכרת התרחשה שלושה חודשים לפני שעזב הצבא האוסטרי את לוצק. אך עוד קודם שעזבו את העיר, שבו ונשנו ימי האימה, דומים לאלה שהיו כשכבשו האוסטרים את העיר. במשך ארבע יממות התנהל סביב לעיר ירי עז שאילץ את כולם להסתגר במקומות מחבוא שונים. זה היה בסוף מאי 1916, בשבועות לעת ערב. כל משפחתנו התקבצה אצל דודנו ר' גרשון צוויטמן בבית האבן שלו, מרחק לא רב מגשר קרסנה. ברגע מסוים נותרה כל המסה הצבאית של האוסטרים כמו בחסימה, בשל הדוחק הגדול של מחלקות אוסטריות צבאית שונות שנסוגו מן העיר בחיפזון רב. הארטילריה הרוסית הבחינה בזה והחלה לשלח לשם את פגזיה. כמעט ברגע האחרון ירדנו לחלקו התחתון של הבית, שם היה בטוח יותר מאשר בחלק העליון. שני הפגזים שנפלו על הבית לא הזיקו לנו ונפטרנו מזה בחרדה בלבד. ידענו כי הצבא הרוסי צפוי לשוב לעיר וחששנו מזה קצת. במיוחד הייתה הסכנה גדולה מחיל החלוץ הפועל כראות עיניו ועלול לגרום לאוכלוסייה האזרחית צרות גדולות.

מטחי התותחים נחלשו בהדרגה, רק ירי הרובים קטע את השקט היחסי. במחבוא שלנו היו, חוץ מאתנו, עוד משפחות אחדות מהרחוב בו גרנו. כל פעם עמד אחר על המשמר, כדי לקלוט רמז כלשהו על המתרחש בחוץ. בשתיים בלילה בערך, כשעל המשמר עמד ר' ישראל-לייב מטיוק, קיבלנו ממנו פקודה: "שקט שיהיה, נדמה לי שאני שומע שמדברים רוסית!" עצרנו עוד יותר את נשימתנו, ואז שמענו שמדברים רוסית בחצר. החיילים הרוסים שנמצאו אז בחצר הבחינו במחבוא שלנו ובאור הקלוש שהבהב מתוכו, הם התקרבו אלינו. הלך לקראתם ר' מטיוק, שחזר מיד עם החיילים הרוסים, שבירכו אותנו ברוסית בברכה לבבית: "שלום עליכם". הם בחנו את המחבוא שלנו והרגיעו אותנו, יעצו לנו לא לזוז ממנו עד לבוקר. כיבדנו אותם בסיגריות. החיילים היו ידידותיים כלפינו.

מן הירי ההוא נפלו שני קרבנות. אשתו של יוסקה פפירוסניק ואשתו של ישראל קובל [אולי כינויים הנגזרים מעיסוקם – מוכר סיגריות, נפח].

מיד לאחר שוב הצבא הרוסי אל לוצק, פנה המפקד הצבאי החדש אל האוכלוסייה האזרחית וקרא לה לשוב לחיים אזרחיים סדירים, לפתוח חנויות, סדנאות. החזית נמצאה אז במרחק 30-40 ק"מ מן העיר. המפקד הנפיק אישורי נסיעה לרובנה. האוכלוסייה לא המתינה לבקשות חוזרות והמסחר קם לתחייה. בעיר צצו מצרכים וניתן להשיג הכול.

לא חלף זמן רב והממשל האזרחי שב – המשטרה הקודמת עם האיספראווניק שלה. שב ראש העיר הקודם מלוביצקי. בו בזמן הוחל בחטיפות לעבודות צבאיות שונות, אך תוך זמן קצר התייצב הכול.

בעת ההיא נתהווה ועד סיוע יהודי למען פליטי מלחמה מאזור לוצק. המרכז היה בקייב. בראש המרכז עמד בעל הרשאה מיוחדת, גיטרמן (בן של רב מקייב) לימים מנהל ג'וינט ורשה, נספה בתקופת הכיבוש ההיטלריסטי. ועד סיוע זה הקים גן ילדים ליתומים שהוריהם מתו במלחמה, אורגנו גם חנויות, הועסקו בהן אלמנות של נופלים בחזית.

בה בעת בא אל לוצק, מטעם המרכז בקייב, הסופר ש' אן-סקי במדי קצין רוסי. הוא ביקר בבית הכנסת שלנו על עתיקותיו, אותן הוביל לפטרבורג [על כך בספרו של אן-סקי: "חורבן היהודים בפולין גליציה ובוקובינה", 1936, ע' 268. להלן פסקה בה מפורטים החפצים:

> הקהלה הלוצקאית מסרה לי ארגז גדול ובו חפצים עתיקים יקרי־הערך של בית־הכנסת הישן הלוצקאי: כתב מן המאה השמונה עשרה, שתי מגורות־כסף שעליהן מפותחים ציורים שונים מעשה ידי אמן מסוף המאה השש עשרה, או מתחלת המאה השבע־עשרה, משפך־כסף של לויים, הדס, יד, טס וכולם עשויים כסף, והמלאכה — מלאכת־מחשבת עתיקה, שהי פרוכיות, מפת־שלחן עתיקה רקומה זהב, ושום מעשרים עד שלשים אלף רובל. את כל החפצים האלה הבאתי לפטרבורג. בשנת

].

חיל האוויר הגרמני לא נתן מנוח, לא ביום ולא בלילות הבהירים. מדי יום הופצצנו. תכופות נפלו אגב כך קרבנות. עד עצם היום הזה זכורה לי אחת מתקיפות האוויר. בוקר אחד הזדעזענו מהתפוצצות עזה. פשוט הושלכנו מן המיטות. הדלתות נעתקו מציריהן. זגוגיות החלונות

התנפצו. המטוסים הגרמניים הפציצו את תחנת הרכבת, בה חנתה שיירה צבאית ובה תחמושת. פצצה אחת פגעה בקרון חומר נפץ. התרחשה התפוצצות נוראה ופרצה שרפה גדולה, אשר הוגבלה וכובתה רק כעבור כמה ימי עבודה של חבורת כבאי האש בעיר.

חרף ההפצצות המתמשכות מצד חיל האוויר הגרמני, התנהלו החיים כסדרם. המסחר פרח. הסדנאות עבדו במלוא הקיטור, כי החזית דרשה כל הזמן חומרים למלחמה.

עם בוא גשמי הסתיו חדלו ההפצצות ונשמנו טיפ-טיפה לרווחה. לעומת זאת עם בוא חודשי החורף שוב החלו להתפשט מחלות מדבקות למיניהן, שהובאו מן החזית. באמצעות הממשל הצבאי והאזרחי ננקטו אמצעים נאותים כדי ללחום במגפות. כל תושב צויד בפנקס מיוחד והיה מחויב לעבור מדי שבוע חיטוי. כל בתי המרחץ בלוצק היו פעילים כל השבוע. עם זאת היו קרבנות רבים בחורף ההוא.

"לינת הצדק" שהוקם, ארגן מבצע סיוע רפואי נרחב. אל כל חולה נשלח אדם להשגיח עליו כל הלילה.

כך עבר אצלנו חורף 1916-1917.

שינוי רדיקלי נתהווה עם פרוץ מהפכת פברואר 1917. תחילה עזבה אותנו ההנהלה העצמית העירונית הממונה, עם ראש העיר הממונה אולובצ'יק [? מולאווצ'יק]. במקומה מונתה הנהלה עצמית חדשה בראשות ר' אברהם ורקוביצקי. חברי הנהלה: ר' יחיאל איינבינדר, ר' יוסף ז'יטין, ר' מאיר אינגבר – שניהלו את העניינים השוטפים ואת הספקת מצרכי המזון בעירייה (בעיר כבר החל מחסור בפריטים חשובים מדרגה ראשונה) – וגם מספר מסוים של אנשי מועצה יהודים ונוצרים.

הוכנס גם שינוי גדול במצב החברתי והרוחני של העיר. כפטריות אחר גשם התארגנו ארגונים שונים, איגודים ומפלגות פוליטיות. חברת "מפיצי השכלה", שהייתה קיימת אז ברוסיה, פתחה את קורסי הערב שלה. ראוי להדגיש במיוחד את פתיחת הארגון החופשי הראשון בלוצק "פרוגרס", בו התאגד הנוער החופשי, הצטיינו במיוחד האנשים הבאים: יצחק שטרנפלד, קולודנה [קולודני], אהרן צוויטמן, יונה שטרנפלד, זישה בגלייבטר, אפרים מרנץ, שמואל צ'צ'וטקה, שמעיה קימלמן, חיים

לייבל, לייב לרנר, דוד גרינשטיין, לייב קוטליאר, דבורה גרינשטיין, שיע וייסברג ואחרים. התארגנה מחלקה דרמתית, שהציגה תכופות תאטרון יידיש במבצר לוברט. הצמא למילת יידיש חיה היה כה גדול, שהאולם היה מלא על גדותיו כל אימת שהמחלקה הדרמתית הציגה. ההכנסה מהצגות אלה נועדה למטרות הארגון. לאחר מגבלות הממשל הצארי, שלא התיר להציג תאטרון יידיש, נוצלו באופן מקיף האפשרויות החדשות לפעילות תרבותית.

נתהוו איגודי עובדים למיניהם, היו מיוצגים בהם נציגי מפלגות פוליטיות שונות. פעיל בונד: דוד אייזן; פאראייניקטע [התאחדות]: שטרנפלד; פועלי ציון: ויסוצקי, גולוב; באיגוד בעלי מלאכה היו פעילים: ר' יחיאל איינבינדר, מֶלימֶווקֶר, קלימבורד, באיונר. באיגוד סוחרים זעירים היו פעילים: ר' אליעזר גינדל, ר' עוזר צווירט, ר' נח שטיינברג, יוסף פינקלשטיין. באיגוד הסוחרים היו פעילים: ר' יודל שפירא, בְּרונברג, דאל.

נוסד גם ארגון ציוני שבראשו עמדו ר' חייקל וייץ, ר' יהושע ברגר, טמרלין (נפטר בישראל), חלף, אברהם וקסמן.

החיים החברתיים בצבצו בכוח חדש גם בתחומים אחרים. נוסדו גימנסיה יהודית ובית ספר עברי. נפתחה מחלקה של "קולטור ליגע" קייב, שהייתה ברשותה ספרייה עשירה ובה ספרים ביידיש, עברית, רוסית. ניהל את הספרייה משה פֶּרדמן שבשנים הבאות היה גם איש מועצה לאורך שנים במוסדות ההנהלה העצמית העירונית. גם הארגון הציוני פתח ספרייה, היו בה בעיקר ספרים בעברית. ניהל את הספרייה ידידי יוסף ויינטרויב.

ברחוב היהודי ששון ושמחה. החיים הפוליטיים החלו לפעום בקצב מהיר. החלה תכונה לבחירות החופשיות הראשונות להנהלה העצמית העירונית. כל המפלגות והארגונים הנמנים לעיל ארגנו אספות ופגישות, הובאו אליהן מרצים מיוחדים מקייב. בחירות אלה התקיימו בסוף יולי 1917. למועצת העיר נבחרו:

מן הארגון הציוני: ר' חייקל וייץ, יהושע ברגר, טמרלין ופעילים אחרים מן התנועה הציונית.

מבעלי המלאכה: ר׳ יחיאל איינבינדר, ר׳ אברהם קלימבורד, מֶלימֶווקר, פיינטוך, שפיצמן, פרנקל.

מן הדתיים: ר׳ מאיר קופרשטיין, ר׳ מוטל וקסמן.

מבעלי-הבתים: ר׳ אברהם ורקוביצקי, ר׳ יוסף זיטין.

מן הפועלים היהודים שהלכו ברשימה כללית סוציאל-דמוקרטית, שהופיעו בה יהודים ונוצרים, נבחרו יצחק שטרנפלד, דאוו, אייזן.

באוגוסט 1917 נתקיימה הישיבה הפומבית הראשונה של ההנהלה העצמית הנבחרת החדשה בלוצק. היא עברה ברוב הדר וחגיגיות. נכחו תושבים מכל שכבות האוכלוסייה. גדולה הייתה השמחה על קבלת החירות. הברכות לרגל האירוע ההיסטורי היו מרשימות. שררה אווירה של אחווה בין יהודים ונוצרים ולא הורגשה כל שנאה זה לזה.

כך היה גם בחיי היום-יום בזמן ירחי הדבש של הממשלה הרוסית הזמנית, שבראשה עמד ראש הממשלה קֶרנסקי. עד שפרצה המהפכה בבוקרו של 7 באוקטובר 1917. יום קודם לכך הגשתי במשרד צבאי מסוים בקשה בעניין כלשהו, והקצין המכהן הורה לי לבוא למחרת לקבל מענה. אך בבואי לשם הבחנתי בכניסה בחייל חמוש. יחד אתי באו בעלי עניין נוספים. הורו לנו להמתין. הקצין המכהן לא קיבל איש לפי שעה. לאחר המתנה של כחצי שעה באולם, נודע לנו כי בלילה הקודם נטלו לידיהם הבולשביקים את השלטון. הנהלת עיר לא השתנתה לפי שעה.

הלשכה הצבאית שוכנה אז בבית אלי קרוינשטיין (לימים היה שם Bank Odbudowy [הבנק לפיתוח]).

בו ביום פתחו הבולשביקים את שערי בית הכלא בלוצק ושחררו את כל האסירים.

בערב זומנה ישיבה מיוחדת של הנהלת העיר, לבחון את הסיטואציה החדשה שנוצרה. אנשי מועצה אחדים מן הסיעה הסוציאל-דמוקרטית חסרו. היהודים לעומת זאת התייצבו כולם כאחד.

בפארק העירוני התקיימה הפגנה עממית גדולה לכבוד ניצחון הבולשביקים. נורו מטחי תותחים אחדים.

הבחירות לקהילה, שאמורות היו להתקיים בה בעת, לא נערכו בשל כך. עד אז היא הייתה מורכבת מנציגי בתי מדרש שונים.

ההספקה לאחר מהפכת אוקטובר הורעה באופן ניכר והיה מחסור בפריטים בעלי חשיבות ראשונה במעלה. מראשית 1917 לא היינו במצב טוב בענייני הספקה. ההנהלה העצמית של העיר הוכרחה לחלק פריטים בשיטת כרטיסים. לאחר מהפכת אוקטובר הורע המצב עוד יותר.

בתקופת הביניים השתררה אנדרלמוסיה בחיים החברתיים. מחלקות הצבא בלוצק התפוררו. החיילים החלו לשוטט ללא מטרה. רבו פשיטות שוד וגנבה. החיילים הרעבים לבושי הבלויים הקימו כנופיות, שדדו ורצחו את האוכלוסייה שוחרת השלום. הממשל החדש לא היה מסוגל לשלוט בהפרות סדר אלה. לכן הוקמה באיגוד העובדים הגנה עצמית חמושה, שהציבה לה למטרה ללחום עם נשק ביד בכנופיות אלה. בדרך כלל לא עבר לילה בלי פשיטות שוד. היה פחד לזוז מן העיר, לא הובאו כל מצרכים. הכסף איבד את ערכו, האיכרים סירבו לקבל אותו ולא מכרו את תוצרתם.

מאוחר יותר בא הכיבוש הגרמני בינואר 1918, מעשי השוד פסקו והחיים התייצבו מעט באופן זמני. יהודים שוב קיבלו אפשרות לסחור ולהשתכר.

1959

מתוך הפרק: בימי מלחמת העולם הראשונה, ע׳ 114 – 118.

ש. ורקוביצקי

ש' ורקוביצקי **ראש העיר היהודי של לוצק**

באפריל 1917 נישא גל המהפכה הרוסית והגיע גם אל לוצק. בעיר התקיימו אספות המוניות והפגנות.

הפגנת ענק של תושבי העיר, פועלים, צבא ואחרים, שנמשכה לאורך רחוב שוסיינה (יגילונסקה) התעכבה לפני ביתו של נחום ורקוביצקי, אשר בו נמצאה הנהלת העיר.

למרפסת יצא ראש העיר מולאווצ'יק ובירך את ההפגנה. לפתע יצא מן ההמון רופא ובשם ההפגנה דרש שהאדון מולאווצ'יק, נציג המשטר הישן, יעזוב את משרתו.

האדון מולאווצ'יק, נכנס מיד ברוגזה אל לשכת ההנהלה והגיש את התפטרותו.

הפגנה בלוצק לאחר פרוץ מהפכת מרץ

ב-22 באפריל 1917 התקיימה ישיבה מיוחדת של מועצת העיר בראשות ממלא מקומו של מולאווצ'יק, סֶטֶצְיוק, בה נבחר פה אחד, לראשונה בקורות לוצק, יהודי לראשות העיר – האדון אברהם ורקוביצקי.

למחרת, לאחר קבלת המשרה, הורה א' ורקוביצקי, כשהוא עובר על דואר היום, להסדיר מיד ולהשיב על כל המסמכים שנתקבלו. המזכיר

והצוות היו המומים, מה פירוש להסדיר מיד? עד כה ארכה הסדרת כל עניין פעוט לפחות חודש!

בחודשים הראשונים ביצע א' ורקוביצקי עניין חשוב וכאוב בעת ההיא. הוא התיר הזזת בית העלמין היהודי קדימה לעבר הכביש, בהגדילו בדרך זו את שטחו.

ורקוביצקי מילא את משרת ראש העיר במשך שישה חודשים, עד נובמבר 1917, כשהמועצה הסוציאליסטית שנבחרה לא מכבר נטלה לידיה את ניהול העיר. ורקוביצקי מילא את משרת ממלא מקום ראש העיר, כי לא השתייך לשום מפלגה.

בעת ההיא היה רגע שהממשלה המרכזית הייתה קרובה להעתיק את בית המשפט המחוזי מלוצק לרובנה, מה שעלול היה להיות אבדה גדולה לעיר לוצק. הודות להתערבותו המהירה של ורקוביצקי, שנסע במיוחד במשלחת עם זייקובסקי וסורוקין (חברים בבית המשפט המחוזי בעברם) לקייב אל השר, ובית המשפט נותר בלוצק.

בשנים ההן הייתה העבודה בהנהלה העצמית קשה באופן יוצא דופן. היו אלה שנים של אי-שקט שלאחר מלחמה. רוסיה חוותה מלחמת אזרחים נוראה. אוקראינים נאבקו למען מדינה משלהם והמרשל פילסודסקי סימן באש ובחרב את גבולה של הרפובליקה הפולנית.

בשנים 1917-1919 עברה לוצק פעמים אחדות מיד ליד.

כל ממשל דרש מצרכים, דירות, כופר. האוכלוסייה הרעבה הדלה דרשה לחם, אמצעי הסקה, בגדים.

לא אחת הובל ראש העיר היהודי תחת כידונים ממַטה אל מַטה. לא אחת נכבשה העירייה בידי צבא, שראה את ורקוביצקי אחראי אישית להספקת כל המצרכים והחומרים הנדרשים, לא אחת הוציא אותו מביתו המון זועם ומאיים של מובטלים רעבים, פרועים מרעב ומקור, בדרישה לספק לחם וחומרי הסקה.

ואת הכול צריך היה להשיג, כל הדרישות חייבות היו לבוא על סיפוקן, למרות שלעיר לא היו הכנסות סדירות, והמטבעות השתנו עם כל ממשל.

אם עזב ממשל כלשהו את לוצק קיבל ורקוביצקי "מכתב ידידותי" מראש העיר, שעליו לנסוע בשל "עניינים משפחתיים" ואת כל הנהלת העיר הוא משאיר לו, לוורקוביצקי.

מכתב כזה השאיר גם ראש העיר הפולני סושינסקי, וכששב הצבא הפולני והתיישב בלוצק, הביע המפקד הפולני של לוצק התפעלות רבה מתעוזתו של ורקוביצקי, שהיה לו אומץ לקבל משימה כזו בזמן שהדבר היה כרוך בסכנת חיים ודאית.

ורקוביצקי לא ראה חטא בייצוג העיר, אף לא ברגעים המסוכנים ביותר, בפני כל ממשל שהוא, כי היה וחש עצמו אזרח לוצק קבוע.

בישיבה מיוחדת של מועצת העיר ב-31 באוגוסט 1918, הביע ד"ר פינוס – בשם המועצה ותוך מחיאות כפיים סוערות של כל אנשי המועצה הנוכחים – אמון, הכרת תודה והוקרה לוורקוביצקי על המאמצים והעשייה למען העיר לוצק.

ורקוביצקי עזב את המשרה בעירייה בשנת 1922, כשעבר למקצועו שלפני המלחמה – בנקאות, שם עבד עד ספטמבר 1939 כחבר הנהלה וגזבר של חברת הבנק הקואופרטיבי.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: בימי מלחמת העולם הראשונה, ע' 119 – 120.

עו"ד אלכסנדר קוטליאר תל אביב **ועד הסיוע היהודי בשנים 1915-1917**

כתוצאה מן המפלות הצבאיות הרוסיות בשנת 1915, קרבה החזית לתחומי ווהלין. הגייסות הרוסיים החלו להציף את ערי ווהלין ועיירותיה. נוצר מצב מסוכן לאוכלוסייה היהודית במקומות אלה. חיילים רוסים יחד עם האיכרים בכפרי הסביבה התנפלו על בתי היהודים ושדדו אותם; החיילים משלחי הרסן, מרי נפש בשל מפלותיהם בחזיתות, תקפו יהודים ברחובות ובבתים. האוכלוסייה היהודית ביישובים הקטנים נתקפה תבהלה והחלה להימלט בהמוניה ליישובים יהודיים גדולים יותר, שם חשו בטוחים יותר.

לוצק ממש חצפה אלפי פליטים, שנהרו לשם ללא הרף. המצב נעשה קריטי במיוחד כשנכבשה לוצק בידי הצבא האוסטרי. העיר נותקה מן השוקים הרוסיים וטרם הספיקה לקשור קשרים עם השוקים האוסטריים החדשים. המסחר והתעשייה הזעירה שהיו בלוצק, שבקו חיים כמעט לחלוטין. הדאגה למצרכי מזון לעיר היתה במצב קטסטרופלי, כי האיכרים לא היו מעוניינים להביא את תוצרתם לעיר. נקל אפוא לשער את סבל הנטל של מחנות הפליטים על העיר.

מצב זה שרר עד כיבוש העיר מחדש בידי הצבא הרוסי. ואז נענתה יחידות רוסיה, שהחלה לשלוח ביד רחבה סיוע לאוכלוסייה היהודית בתחום ווהלין, לוצק בכלל זה. לשם כך הוקם בקייב ועד בשם קופה, קיצור של:

מיטן נאמען „קאמע" — א קיצור פון רוסישן: „Комитет по оказанию помощи Еврейскому населению пострадавшему от военных действий".

הוועד להגשת סיוע לאוכלוסייה היהודית קרבן פעולות מלחמה

בא אל לוצק בן הרב של קייב, גיטרמן (לימים מנהל ג'וינט פולין) והקים בעיר סניף של הוועד הנזכר. בוועד נכללו: חייקל וייץ, יושב ראש; אברהם ורקוביצקי ויעקב קוטליאר, משנים ליו"ר; מנחם מנדלבוים, אברהם לנדר, יודל פטיץ, ברגר (מרוז'ישץ') ואחרים. הוועד הקים בית יתומים בדירת לייבצ'ה פיש. ניהלו את בית היתומים אשתו של ברגר הנזכר ובתו של יעקב קוטליאר, מישקה. ועד הסיוע פיתח פעילות נמרצת בתחומים שונים. הוועד המרכזי שלח סכומי כסף

גדולים ומשלוחים של מצרכי מזון ובגדים. מחסני הוועד נמצאו אף הם בבית לייבצ'ה פיש.

הנהלת ועד הסיוע. שורה אמצעית מימין: ח' ווניה, א' ורקוביצקי, י' גילרמן, ?, י' נול, מ' מנדלבוים, ל' אוז'יקר, י' קוטליאר, ?, א' טורצ'ינר. עומדים מימין: ?, ?, ?, ו' צ'צ'וטקה, ?, משה המשגיח, ?, פינקלשטיין, ?, ?. יושבים על הרצפה מימין: א' דברט, גולדנברג, ?, ?, ?, ?

הודות לפעילות הוועד החל מצב האוכלוסייה היהודית בעיר להשתפר במהירות. הכסף ששלח הוועד המרכזי חולק כתמיכה בין המזקקים ובצורת הלוואות לסוחרים זעירים ולבעלי מלאכה. זה פעל לתחיית המסחר והמלאכה. חל גם שיפור בהספקה עקב חלוקת מצרכי מזון ובגדים בקרב האוכלוסייה היהודית. בית היתומים קיבל מאות יתומים יהודים, כלכל אותם, ומעת לעת שלח קבוצות יתומים – בלווית מישקה קוטליאר – אל צֶ'רְקַסי (אוקראינה), שם נמצא בית היתומים המרכזי שליד הוועד המרכזי.

מלאכתו של ועד הסיוע הייתה קשה מאוד ואחראית. חברי הוועד עבדו במסירות נפש גדולה ולכן בתוצאות מזהירות. אט-אט החלו החיים בעיר לשוב אל מסלולם. פליטים רבים שבו לבתיהם. אך הוועד המשיך במלאכתו עד פרוץ מהפכת אוקטובר, כשיהדות רוסיה לא רק שלא הייתה עוד במצב של יכולת לעזור, אלא נזקקה בעצמה לעזרה. פעילות ועד הסיוע היהודי בעת המלחמה היא מן היפים בדפי ההיסטוריה של החברה היהודית המאורגנת בלוצק.

מתוך הפרק: בימי מלחמת העולם הראשונה, ע' 121 – 122.

ארגונים ומפלגות

הועידה הגלילית בשנת 1929 עם השליחים ב' לין וז. שרמנסקי

יהודה [יואל] פפיר

וושינגטון לוצק לאחר מלחמת העולם הראשונה

בינואר 1921 נשלחתי אל לוצק מטעם סניף וושינגטון של ארגון יוצאי לוצק לפעולות סיוע בלוצק וסביבתה. ניתנה לי – לאחר ארבע-עשרה שנות היעדרות – אפשרות לבקר בעיר הולדתי, שם נשארו הוריי יענקל וחנה-סלאווה, אחי שמואל פפיר עם אשתו וילדיו, אחותי ומשפחתה והרבה דודים ודודות ומשפחותיהם הענפות. חייתי את ארבע-עשרה שנות הפיתוק מביתי הישן האהוב, בגעגועים עמוקים אל כברת הארץ היפה של לוצק וסביבתה. שם ככלות הכול בילתי שנים רבות, מאושרות ושמחות. עמוק בלב היו חקוקים נהרות לוצק ויערותיה, בקיץ רחצתי בהם ובילתי זמן רב בטיולים בסביבה, ובחורף החלקתי על הקרח, וחטפתי בשל כך לא אחת סטירות והזהרות מאבי, לא לעשות מה שאסור על נער חסיד.

בדרך אל לוצק התעכבתי שבועות אחדים בוורשה, שם הסדרתי את העניינים הפורמליים ההולמים, הכרוכים בהעברת כספים שקרובים אמריקאיים שלחו למשפחותיהם בלוצק. היו אלה עניינים של עסקי כספים והמרת דולרים למרקים, בהתאם לחוק הממון שהיה קיים בפולין. כספים רבים, שנועדו לקרובים בלוצק, לכיסוי הוצאות נסיעה להגירה לאמריקה – נותרו ברשות ג'וינט. יתרת הכסף הועברה, לפי השער הפולני, לקרובים שנשארו בלוצק. סך הכול היה זה סכום עגול של כ-100,000 דולרים. כ-40,000 דולרים הומרו למטבע פולני, בשער של 610 מרקים לדולר. הכסף נארז בארגז גדול שתפס את כל שטחו של רכב ג'וינט. אני עצמי הסתפקתי בישיבה על הארגז, זה משך אליי את תשומת לבם של היהודים ברחובות ורשה, שנזדמן לי לנסוע בהם בדרך אל לוצק. במיוחד הביעו פליאתם על המראה יהודי רחוב נָלֶוקי, יהודי אמריקאי יושב ברכב וראשו מגיע לשמים. ברגע האחרון הבנתי את הקומיות במצב שנוצר, ירדתי מן הרכב ונסעתי ברכבת. מאוחר יותר התברר כי ראוי לי לברך ברכת הגומל, בפאתי קובל ירו על הרכב בנדיטים, שמיחשו כי ברכב ודאי מצוי סכום כסף גדול. אילו נסעתי ברכב, ודאי היה ראשי משמש לוח מטרה טוב לקליעי הבנדיטים.

באתי אל לוצק בחצות הלילה בערך. הלילה היה חשוך מאוד. בבית הנתיבות נתקלתי בעגלון, משומד, שהכרתי עוד מילדותי. גם הוא זיהה

אותי. נכנסנו לעיר והתחלנו לחפש את בית הוריי. אך העלטה הייתה כה גדולה שהדבר לא בא לנו בנקל. הסתובבנו פעמים רבות באותו מקום ובשום אופן לא היינו מסוגלים לקלוע למקום הנכון. למרבה המזל שמעו הוריי את קולותינו ויצאו בריצה לקבל את פניי. מובן ששמחת הפגישה, לאחר תקופה כה ארוכה שלא התראינו, הייתה גדולה.

בילדותי אז בלוצק חודשים אחדים, בהם נזדמן לי להיתקל במצוקה הנוראה שלאחר המלחמה, של חלק גדול מן האוכלוסייה היהודית בלוצק. נדרשו אורך רוח יוצא דופן והבנה אנושית רבה לסבלם של יהודי לוצק.

למחרת בא גם הרכב עם ארגז הכסף. מטעמי ביטחון לא הבאתי את הארגז אל הוריי, זה היה חושף אותם לסכנת התנפלות של בנדיטים ושודדים, אלא העברתי אותו אל בניין הקהילה, שם הייתה קופת ברזל. הוצבו שני שומרי לילה לשמור על הכסף, אשר אליו היו נשואים המבטים והתקוות של מאות משפחות יהודיות בלוצק.

במשך שלושת השבועות של שהייתי בוורשה יודעו המשפחות המעוניינות, בדבר העברת הכסף שהבאתי עמי. כבר ביומי הראשון בלוצק צרו מאות יהודים על בית הוריי. גם בבית הקהילה היה דוחק גדול. תשלומי הכסף נעשו תחת פיקוח מחמיר של נכבדי העיר היהודים. בשל הדוחק הגדול סביב השולחן, שם התקיים התשלום בקהילה, החל שמש הקהילה לגרש מן המקום. מיד התערבתי, הרגעתי מעט את הציבור וביקשתי להתנהג באופן שהתשלום יוכל להתבצע באווירה נאותה. התשלום נמשך שבועות אחדים. למרבה הצער רבים לא היו מרוצים. פתגם אמריקאי אומר: השתדל לרצות את כולם, ולבטח איש לא יהיה מרוצה. כך היה גם במקרה זה.

הסיבה לחוסר שביעות הרצון הייתה טמונה בחוסר היציבות של המטבע הפולני. יהודים אחדים רצו את התשלום דווקא בדולרים, לא האמינו כי ג'וינט, לפי החוק הקיים, נאלץ להמיר את הדולרים למרקים. אפילו עכשיו, כמה עשרות שנים לאחר שליחותי זו, רצוני לנצל את ההזדמנות, לקבוע שוב כי את מלאכתי אז ביצעתי בשלמות. מצפוני נקי עד היום.

בתום תהליך התשלום בא תור החלק השני של שליחותי: הסדרת העניינים הפורמליים שהיו כרוכים בהגירת יהודים מלוצק והסביבה לאמריקה. צריך היה לאסף מערים ועיירות שונות את כל היהודים המהגרים עם משפחותיהם, שלרבים מילדיהן הייתה גזזת על ראשיהם ונדרש לרפאם. הם נשלחו לוורשה לבתי החולים. מאמץ רב ואנרגיה נדרשו להסדרת הנסיעה ועניינים הדרכונים במשרדים הפולניים. לא פחות מאמץ השקעתי אצל הקונסול האמריקאי, לאחר שכבר הזעתי במשרדים פולניים שונים, החל חוא בחקירה ודרישה חדשה. חוא חשד בי מאוד שכספי ההגירה אינם ממקור טהור והם קשורים במנגנון כספי מסוים. במאמץ רב עלה בידי לשכנע אותו כי מדובר בשליחות חברתית ובסיוע הומניטרי.

לאחר שבעה חודשים בלוצק הצלחתי לקבץ ארבעים ילדים בגילים שונים. שכרתי למענם קרון מיוחד והובלתי אותם לוורשה. הוריהם נסעו בקרונות נפרדים. הסדרת הוויזות והדרכונים גזלה זמן רב מאוד ולוותה סיטואציות משונות רבות. הנחיות הקרובים האמריקאים היו להועיד את הכספים להגירה בלבד. במקרה שפלוני מוותר על כך, יש להשיב את הכספים. רווקות מזדקנות, שקרוביהן רצו להעבירן אליהם לאמריקה, גילו הזדמנות מתאימה להתחתן. נסגרו בחיפזון שידוכים וחתונות, לא אחת הוזמנתי אליהן. זה העמיד אותי במבוכה רבה.

*

פרק מעניין בפני עצמו הייתה הפעילות החברתית והתרבותית. לבד מכספים פרטיים היו לי גם כ-9,000 דולרים שהייתי אמור לחלק בין מוסדות שונים.

בלוצק היו בעת ההיא מוסדות בעלי אופי מגוון. היו מוסדות ציוניים, עבריים, יידישיסטיים, שהיו להם צרכים ובעיות מיוחדות. באמת נדרש טקט רב כדי לגלות את המידה הנכונה בחלוקה הראויה של הכסף שעמד לרשותי. לשם כך קיימתי ועידות רבות והתייעצויות עם נציגי המוסדות המעוניינים, כדי להתמצא במבוך משימותיהם והתועלת שבדרישותיהם. כל אחד מן המוסדות בלוצק תבע לעצמו את ההגמוניה וזכות הקדימה. אך הכספים נשלחו בראש וראשונה בידי בלתי מפלגתיים ובכיוון זה אמורה הייתה להתבצע החלוקה. צריך היה לרצות את כולם.

היה ערב פסח. המצוקה הגדולה עקב המלחמה, איימה על מאות משפחות יהודיות – שיישארו ללא מצות וצרכים אחרים לפסח. נדרשתי לייחד סכום מסוים למטרה זו. בעת ההיא היה מספר ניכר של גבירי מלחמה מתעשרים, שלא הצטיינו במידה הטובה של הגבירים לפני המלחמה, הם החזיקו את ארנקיהם נעולים על שבעה מנעולים, ולא חשו כל התחייבות כלפי אזרחים יהודים במצוקה. דרשתי אפוא שתחילה יתרמו גבירים אלה, ורק אז אתרום גם אני סכום זהה לזה שיאספו הם. כך סופקו ליהודים הצרכים הנחוצים ביותר לפסח.

רושם מזעזע עשו עליי יהודים שבאו לקהילת לוצק לקבל מצות לפסח. הכרתי אותם בעבר כאנשים נכבדים, עשירים ומהוגנים. עקב פעולות המלחמה התרוששו ונאלצו לפשוט יד לעזרה. סצנות אלה נחקקו עמוק בזיכרוני, איני מסוגל לשכוח אותן עד עצם היום הזה.

בית הכנסת העירוני בלוצק היה במצב עגום מאוד. ניזוק מאוד מפעולות המלחמה באזור. הגדר האחורית נהרסה כליל והייתה פתוחה. ונעשה שימוש למטרות מאוד לא טהורות. הקצבתי סכום מסוים, הגדר שוקמה ונעשו שיפוצים נחוצים אחרים סביב לבית הכנסת.

שתי הפעולות החברתיות הנזכרות נטלו ממני כאלף דולרים. 8,000 הדולרים הנותרים חולקו בין מוסדות שונים בלוצק. כיום אינני מסוגל להיזכר במדויק כמה קיבל כל מוסד. "קולטור ליגע" זכה בשני בתים נאים לבתי הספר שלו. סכום כסף ניכר ניתן גם לגימנסיה היהודית ולבתי ספר של "תרבות". תצלומי מוסדות אלה מסרתי למוזיאון בת-ים בביקורי בישראל. לפני פרדתי מלוצק הוריתי לצלם את כל המוסדות היהודיים בלוצק. תצלומים אלה, המצויים במוזיאון בת-ים, הם מזכרת מחיי העבר הקולחים ומלאי החיים של היישוב היהודי בלוצק, שם לא נותר אלא קבר אחים גדול של היקרים והקרובים לנו ביותר, שנרצחו בידי החיות ההיטלריסטיות.

1959

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 129 – 131.

נפתלי גרטיבל **מסמך סן רמו בלוצק**

השנה 1920. המלחמה בין פולין והסובייטים בעיצומה. לוצק שוכנת במרחק לא רב מן החזית, בצד הפולני. בימים ההם הגיעה אלינו הידיעה על המסמך ההיסטורי בסן רמו, בו אושרה הצהרת בלפור בידי מדינות העולם. גדולה הייתה ההתלהבות שעוררה הידיעה בחוגים היהודיים, במיוחד הציוניים. אנשים התנשקו ברחובות ובירכו עצמם במזל-טוב.

אנחנו, קבוצת צעירים ציונים פעילים, החלטנו להפגין את השמחה שאפפה את המוני היהודים, במפגן רחובות גדול. למטרה זו דרשנו לכנס ישיבה של הוועד הציוני העירוני, בה הוחלט לארגן מפגן כזה, כמובן אם הממשל יתיר.

ר' אברהם לנדר, יושב ראש הארגון הציוני בעת ההיא, שהיה בין המתנגדים למפגן, הודיע לאחר קבלת ההחלטה כי הוא מציית לדעת הרוב ונטל על עצמו את השליחות להשיג את האישור. בלבבות הולמים חיכינו לאברהם לנדר לפני בניין ממלא מקום הקומיסר לענייני מחוזות המזרח (הממשל האזרחי בעת ההיא). לבסוף הופיע ופניו קורני שמחה: האישור ניתן. מיד הוחל בעבודה קדחתנית. כל המחנה הציוני, שהיה גדול דיו, אך עדיין לא מפוצל לקבוצות נפרדות, הועמד על רגליו. נטלנו לעצמנו משימה: שהעיר כולה, הרחובות, חלונות הראווה, חלונות וגזוזטרות, יהיו מעוטרים ומוארים כראוי.

נוהלה עבודת הסברה מבית לבית, הצגנו בפני האוכלוסייה את חשיבות המסמך ההיסטורי בסן רמו. לאחר הידברות עם ארגונים אחרים, נקבעו מסלול הצעידה, התגים וסרטי העיטור, סדר התור של הארגונים הנפרדים.

הייתה עבודה מעל לראש, לכל גזרה בעבודה דאגה חוליה מיוחדת, הישיבות של החוליות כמעט לא נקטעו, כל פרט הוחלט מראש.

המפגן נקבע ל-6 במאי (אם אינני טועה זה היה ל"ג בעומר). בשנה ההיא חגגה לוצק לראשונה את חג הקונסטיטוציה של שלושה במאי והממשל הפולני השאיר לנו בלי פגע את הדקורציות שהוכנו לחג שלושה במאי. זה הקל עלינו באופן ניכר את מלאכת קישוט הרחובות.

עוגמת נפש רבה גרם לנו מזג האוויר חסר הוודאות. דווקא ביומיים שקדמו למפגן החלו השמים להתענן ובלילה שבין חמישה לשישה במאי ירד גשם דק שקלקל פה ושם את הקישוט.

עם שחר פסק הגשם, אך השמים היו מעוננים מאוד והשמש [לא] נראתה. חרף מזג האוויר הבלתי ידידותי, עלה המפגן על כל הציפיות. כ-20,000 אנשים השתתפו בו בסדר מופתי, תחת יער דגלים וכרזות. כשראשו של המפגן, המובל בידי הוועד הציוני, הגיע הרחק אל וילקה, היה קצהו ליד הגשר הבזיליאני [בזיליאנסקי]. ד״ר אליהו בָּרונברג ניצח על הסדר באופן מזהיר.

העיר הייתה מקושטת להפליא ונראתה חגיגית כפי שלא הייתה מעולם. נוגעים ללב היו הקישוטים בחלונות הנמוכים הדלים של רחוב בית הכנסת (בָּרקה יוסילוויצ׳ה), שהודבקו עליהם תמונות ישנות של ד״ר הרצל, משה מונטיפיורי ואפילו תמונת הגאון מווילנה בטלית ותפילין. כל אחד השתתף במה שיכול. יפה נראה מגן-דוד ענק מואר על ארובת מבשלת השיכר של שניידר בקרסנה, שנראה בכל העיר. במשך שבוע תמים לאחר החג האיר מגן-דוד זה של קרסנה מדי ערב על פני לוצק היהודית.

במפגן רחובות זה לא מוצה החג. לשעות אחר הצהריים זומנה פגישה עממית בתאטרון העירוני. הציבור, שרצה לתפוס מקום בעוד מועד, מילא את התאטרון בשובו מן המפגן. היה אפוא כורח להתחיל בישיבה קודם זמנה. מי שלא נכח בפגישה, לא ראה התלהבות אמתית מימיו. זמן קצר לאחר הפתיחה, כשיושב הראש ר׳ אברהם לנדר החל לדבר על ״קרן גאולה״ (ראשיתה של קרן היסוד), החל הקהל לשאת אל הבמה תכשיטים, חפצי ערך, כסף. זה קרה באופן ספונטני ובלתי צפוי, לכולנו הייתה זו התרגשות נעימה ונוגעת ללב עד מאוד, שעוררה אצל רבים דמעות שמחה. הפגישה הפכה לשמחה עממית גדולה. בין נאום אחד למשנהו שימח עצמו הקהל בשירה וכלל לא חשב להתפזר.

בשעות הערב המאוחרות עלו על הבמה שלושה אורחים חשובים מנכר: הרב של אוסטרוה ורטהיים, פרופסור פרידלנדר (לימים נרצח באוקראינה בה שהה כנציג ג׳וינט), ד״ר דָּלִיץ׳. שלושת הציונים באו אל לוצק בענייני הוועד האמריקאי. הם לא פגשו שום עסקן בביתו, כולם היו בתאטרון. באו גם הם לשם. כשהודיעה הנשיאות לקהל על

בוא האורחים, פרצה סערה חדשה של מחיאות כפיים והקהל דרש מן האורחים לומר משהו. האורחים לא הניחו שיפצירו בהם. בעת נאומו של הרב ורטהיים בעל הדרת הפנים, כבתה לפתע תאורת החשמל. מיד הובאו נרות והוצמדו אל מקלות ארוכים שנמצאו מאחורי הקלעים. מראהו הפטריארכלי של הנואם, סגנון דיבורו הרציני והתאורה המיסטית הפכו את אווירת השמחה הקודמת של הקהל לרצינות מתוחה. ייתכן כי דווקא בשל כך נותרו עמדות אחדות של הרב ורטהיים חקוקות בזיכרוני, ואחדות מהן ארשה לעצמי להביא כאן.

על הפסוק "לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם" – אמר הרב ורטהיים – שואלים למה כתוב "לכו... שמעו לי"? אם יש מה לומר לפלוני, יש לומר: "בואו בנים שמעו לי" ולא "לכו". תירץ הרב ורטהיים: כשפלוני נושא משא כבד על כתפיו ויש מה לומר לו, אין לקרוא לנושא המשא על כתפיו, אלא יש ללכת אחריו ותוך הליכה לומר את הדברים. ובפנותו אל הנוער הציוני, קרא הרב ורטהיים: "לכו בנים, אתם ילדים, נושאים עליכם משא כבד של חלוציות, של בניין הארץ, לכו בדרככם, אך בלכתכם שמעו לי, יראת השם אלמדכם".

האספה נסתיימה לאחר חצות הלילה, ונעלה את היום הציוני הגדול בלוצק, שהיו לו הדים גם בעולם הציוני הרחב.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 131 -132.

אברהם וקסמן

אברהם וקסמן חל אביב ציונים וציונות בלוצק

מוקדש לזכרם של אחי היחיד מוטל וקסמן ואחיותיי רבקה, חינקה, רחל ומשפחותיהן, שנספו בחורבן הגדול

מוציאים לאור ספר על יהודי לוצק, "יזכור" לקדושים. חברים, ידידים ומכרים מתקשרים ומבקשים, דורשים: כתוב משהו מן הזיכרונות הישנים.

אלוהים אחד הוא היודע את האמת, מה קשה לעשות זאת. לא בלב קל, לא ביד קלה ניטל הקולמוס לכתוב "יזכור" שכזה.

לאורך דורות ידעו יהודים מי ביום כיפור הולמים בשולחן הבימה: "אמרו יזכור!" אמרו והזילו דמעה על בן משפחה, על הורים זקנים שנפטרו וכו'. אך לומר "יזכור" על יהודים של עיר שלמה, על ילדים, בנים, בנות, אחיות, אחים מרחובות שלמים וסמטאות – לאורך קילומטרים? וכי יש "יזכור" שכזה, שיבטא ולו במידה זעומה את הצער והכעס על כל זה?

אך אולי צודקים החברים בכל זאת וצריך לכתוב? למען יישאר משהו לזיכרון לדורות הבאים. כולנו יונקים הרי מן המקורות הישנים, ובכל הדורות, לאחר כל החורבנות, ירשנו הרי זיק לא כבוי, ששב והתלקח לאטו ויצר שוב חיים חדשים בגלות הקשה, עודד את היהודים ונטע בלבבות את האמונה כי "נצח ישראל לא ישקר".

ובעודי מהרהר כך, גמלה בלבי ההחלטה כי גם יהודי לוצק ראויים לא להישכח, לא להימחק מלפני הדורות הבאים. לכן אנסה לרשום משהו.

אני נזכר ביהודי לוצק הלאומיים, אלה, שבמשך דורות התגוררו בבתים מעוקמים בקרסנה, תחת גגות מחופי רעפים בווילקה, דולינה, נידב [גְנידוב]; בבניני האבן הגבוהים של קרוינשטיין, סוחרים יהודים ובעלי מלאכה. נזכר בטחנות הקמח הגדולות: פרידמן-לֶקריץ, פינצ'וק, פֶּטיץ ובטחנות הגריסים הקטנות, שהזינו, במאמץ ובעבודה קשה, אלפי משפחות יהודים, אפשרו לחנך ילדים ולטעת את אהבת הציונות.

אם לשורדים הייתה נחמה כלשהי בהקמת מדינה יהודית, מה נחמה תימצא לאלפי היהודים הציונים המתים בלוצק?

עלינו לעשות עמם חסד אחרון, חסד של אמת, ולהנציח את זכרם ברישום חייהם ופעילותם.

ציונים וציונות בלוצק

לוצק הייתה עיר ציונית כבר מדורות קודמים. יאשר זאת המסמך הנספח – דין וחשבון משנת 1897 בדבר מגבית כסף למען היישוב בארץ ישראל, ששלח לוועד המרכזי באודסה סניף חובבי ציון בלוצק.

צמרמורת חולפת למקרא הרשימה עם שמות סבינו (לנדר, טמרלין, קרוינשטיין, פיש, שניידר, בורשטוק, לייבל, קרוין וכו'), שנכדי ילדיהם מצויים עתה בישראל, תופסים משרות במשרדי המדינה, בסוכנות, או הם איכרים מסודרים בדגניה, נהלל וביישובים יהודיים אחרים.

וכי שיערו סבינו שברשימה, בשנת 1897, כי בקופיקות וברובלים שלהם הם מניחים יסוד למדינה יהודית, וכי ניניהם (בעלי אותם שמות משפחה) יהיו במדינה זו עובדי מדינה, חיילים, קצינים, טנקיסטים וטייסים?

יש לזכור כי בשנת 1897, בימי הצאר, להיות ציוני היה כרוך בסכנת נפשות, כי הפעילות הציונית הייתה בלתי חוקית. עם זאת גברו הכיסופים לציון על כל הקשיים, בלוצק הוקמה תנועה ציונית לעצמה ולדורות הבאים!

חלפו עשרים שנים. ב-1917, לאחר מהפכת פברואר, חדרה קרן אור של חירות לחשכת חייהם של היהודים. האמינו כי באה תקופה חדשה של חופש אמתי לכל העמים, בהם היהודים.

האספה החוקית הראשונה

אני נזכר בישיבה החוקית הראשונה של הוועד הציוני בלוצק בשנת 1917, שהתקיימה בדירה שנשכרה אצל יוכבד לייבל. הייתי שם אורח לא קרוא. בישיבה נכחו הפעילים הציונים הוותיקים: ר' יהושע טמרלין,

הכנסה

שמות האנשים / תרומות שנתיות	סה"כ רוב	סה"כ קאם	סה"כ רוב	סה"כ קאם
פראנומעראם	20	40	133	—
נדבות ע"י אנשים שונים	2	30	22	70
[illegible]			1	00
[illegible]			6	
[illegible]			2	50
[illegible]			20	00
נדבות מקופות עיוה"ס הרב"ה				
בעיר השנה				
[illegible]	4	10		
[illegible]	1			
[illegible]	1			
[illegible]	2	80		
[illegible]	2	85		
[illegible]		43		
[illegible]		30		
בפרוי העיר				
[illegible]	1	14		
[illegible]	3	73		
[illegible]	1	25		
[illegible]	1			
[illegible]	1			
[illegible]	1	15		
בחלק העיר וויליאַ				
[illegible]	1			
[illegible]	3	20		
	34	10		

הכנסה

שמות האנשים / תרומות שנתיות	סה"כ רוב	סה"כ קאם	סה"כ רוב	סה"כ קאם
פראנומעראם	34	10	192	27
בחלק העיר קראסנא				
[illegible]	3			
[illegible]	1	12	33	77
נסה"כ			230	50
וא"נ הוצאה				
[illegible]			2	20
נשאר לטובת יאלי			228	30
הבסף נשלח להיער בארעסטאב:				
ע"י הסרשה ה' ניימעקראנץ נגר הקבלה מסקר נמסרב 31 ם 18 שנתר 1898 תעתם ת"י	490	20		
הרשמה ה' קראסנסקי נשלחו סרם נשר להיער	30			
סה"כ נשלח להשר	520	20		

הכנסה

שמות האנשים	סה"כ		הכנסה		
תרומות שנתיות	רובל	קאפ	סה"כ	רובל	קאפ
חברים אמתים.					
ה' קרעמענטן זמף וקיבוץ ב' ה' הול					
ובנם הר"ר אברהם	30				
ה' קרעשטין מאיר	15				
חברים שקדנים					
ה' אברהם שלמה	3				
" אברהם שמואל	3				
" גלמקראנץ אלטר	3				
" גלקלך אברהם	3				
" נוסבוים אשר"ם	3				
" נרענטש דוב	3				
" נרעפקמאן יהודה ליב	3				
" נשליב אפרים	3				
מרה נרעפקמאן מרגם	3				
ה' רינקי אפרים	3				
" הירשמן אשמל	3				
" ישראלזאהן נחום	3				
" חזקי אברהם	3				
" מרדכי אפרים אחר	3				
" מנחמיליין יחזקאל	3				
" לעמקי אברהם הנעקמלער	3				
" לעמקי הלמן	3				
" לייבל יעקב	3				
" לייבמאן אלימלך	3				
" מילמאן יעקב	3				
" מסרן אלימלך	3				
" סיס יהודה ליב	3				
" סענעשק נחמן	3				
" צוקמאן נישן	3				
" ראפאלוביטש מנחם	3				
	117				

הכנסה

שמות האנשים	סה"כ		הכנסה		
תרומות שנתיות	רובל	קאפ	סה"כ	רובל	קאפ
מ"אנמאדם	117				
ה' ראבינאוויץ מנחם	3				
" ראזענהויז צבי הירש	3				
" סיטרוסמאן מנחם	3				
" סיטרוסמאן חיי	3				
" סטרענגע יעקב ליב	3		135	—	
נדבות ומנות					
ה' גלמקראנץ אלטר		50			
" גערשטין ס.		50			
" נעקלענ' משה' הכהה מעלב. החזנה		50			
" נייטר ס. ס.		50			
" נאלבוק ס. יצחק		40			
" נאוראך ס. הכהה מעלב. החזנה		30			
" נקלעם ליפא	1				
" נסמאן אפרים הכהה מעלב. החזנה	1				
מרת נחמקראמן מרגם		60			
ה' קשרקראנקל יעקב הכהה מעלב. החזנה	1				
" חזקי אברהם לחר הים מנולחה ל' מרן					
" הערשם אלטר הכהה מעלב. החזנה	1				
מרת הערש אלטר		50			
ה' מנחמיליין יחזקאל הכהה מעלב. החזנה	2	50			
" לייבל יעקב " " "	1				
" לעמן שלום " " "		50			
" פרענק ליפא " " "	1	50			
" מרקי חיים " " "	3				
" קרן אברהם מסה. " "		50			
" קלמקי יעקבי		50			
" קלמקי "		50			
מרת ראפאלוביטש תה	1				
ה' שרייבר צבי הירש	1				
	20	40	135	—	

ר' משה שיינר, ר' אברהם לנדר, ר' יעקל סימון, דיאמנט, שמחה מילכיקר, אביגדור הֶרליכגריכט [ארליכגריכט], מוטל וקסמן ואחרים. הם ישבו סביב לשולחן ארוך לא מהוקצע (מעין שולחן סעודה שלישית של בית כנסת). בחדר דלקה מנורת נפט (בלוצק לא הייתה אז עדיין תאורת חשמל). דיברו על חלוקת "שקלים". לכל לוצק הוקצבו 300 שקלים. לא היה זה היקף גדול והוא אמור היה להתבצע בעזרת אדם שכוּר, כי כל אחד היה טרוד מאוד בדאגות פרנסה.

עמדתי בצד, כטירון, וכפי שקורה אצל צעירים, נהגתי בשמץ של חוצפה. במהלך הישיבה התערבתי ואמרתי כי בלוצק אפשר לחלק אלפי שקלים ולא באמצעות שליח שכור, אלא למשוך חברים וכוחות חדשים, שיעשו זאת בהתנדבות ולא בתשלום.

תחילה לא ראו בעין יפה את דבריי, אך יצר הטוב הציוני גבר אצלם, והמבוגרים מצאו בקלות שפה משותפת עם הצעירים.

מופלאה ההידברות בין 1897 ל-1917! בדיוק כעבור עשרים שנים (תרע"ח) מונח לפנינו שוב פרוטוקול המסמך המקורי מן האספה הכללית של הארגון הציוני בלוצק, שנבחרו בה שני צירים לוועידה הציונית הראשונה בקייב. דוח זה, שנכתב בידי יהושע ברגר, הוא עדות חיה לאירוע ההוא. נשמר בידי כרטיס ציר מקורי שהנפיק הוועד המרכזי בקייב בשנת 1917. בין השאר קוראים שם על סדר הוועידה: הרצאות של מ' סירקין, י' שכטמן.

אחד משני הצירים מלוצק, ברוך פינצ'וק, היה חייל בצבא הרוסי בזמן מלחמת העולם הראשונה, לא רחוק מלוצק. לאחר מהפכת פברואר, עוד בהיותו חייל, השתתף בפעילות הציונית בלוצק

בשם הכיסוי זכריאש. כציר שני נסעתי אני.

עם השיבה דווח על הוועידה והעבודה הציונית התרחבה. הוקמה ספרייה גדולה לנוער ברחוב ויסולה 2, לימים יצאו ממנה צוותי פעילים צעירים שנטו לציונות.

בספרייה פעלו באופן אקטיבי: בלה כשר, רחל כץ, יוסל ויינר, פינחס צוקרמן ואחרים. בינתיים חווינו את המלחמה ומלחמות קטנות. בולשביקים, היידמקים של פטליורה, על הרגליהם לבצע פוגרומים; פולנים, שלא מכבר שוחררו מעול הצאר, בכובעי הלגיון בעלי ארבע הזוויות, גיבורים לגזור זקנים של יהודים. חרף כל זאת הוקמו קבוצות חלוצים ראשונות. מיטב הנוער המשכיל נטש את בתיו העשירים והתכונן לעלייה לארץ ישראל. בו בזמן הוקם איגוד ספורט ציוני, מעין ארגון לחילוץ עצמות.

באו אל לוצק קבוצות פליטים, חלוצים מיקטרינוסלב. הוקמו מוקדי הכשרה של חוטבי עצים וסבלים. החלה העלייה לארץ ישראל מלוצק.

שקדנים

ודאי הבחנתם במילים "חברים שקדנים" במסמך הנזכר, מלפני שישים וכמה שנים. מתבקשת עריכת השוואה בין שתי התקופות הציוניות: 1897, 1917. הנכם רואים במדויק ובבהירות, מה דומות שתיהן בכל מעשיהן, השמות בלבד הם שהשתנו.

בשנת 1897 נמצא מניין של חברים שקדנים שהזניחו את עסקיהם והקדישו זמנם לגיוס כסף למען ארץ ישראל. הם עשו זאת בכל הדרכים ובכל הזדמנות: בחתונות אצל ורקוביצקי, אליעזר ליברמן ואחרים; בברית אצל אנשל וסרמן, בהצגת תאטרון "עבריה", או ברווח מבוררות ובאיסופים בערב יום כיפור בבתי הכנסת ובבתי המדרש.

ובשנת 1917, כעבור עשרים שנים, שוב קיים מניין החברים השקדנים (בכללם גם חברות), "משוגעים" ציונים, בהם הצטיינו: חייקל וייץ, יהושע ברגר, אברהם לנדסברג, א' בְּרונברג, קולינר, פָּצָ'ניק, מוטל שפיר, פ' פרידמן, נפתלי גְרטיבל, צוויטמן, גרושֶווסקי, גרשנזון, הניה קימלמן, א' וקסמן, א' דֶנְוויק, רחל גורוויץ ואחרים, שנתנו את מיטב זמנם לאיסוף כסף למען קרנות ארץ ישראל באמצעות ימי פרח,

בתצלום: יום פרח ראשון לטובת "החלוץ"

חתונות, קערות בבתי כנסת בערב יום כיפור ובהזדמנויות שונות אחרות. וכשהיה צורך בהכנסה למען קרן קיימת, ארגנו מנין ציוני "ימים נוראים" והיו הם עצמם בעלי התפילה החל בכל נדרי וכלה בנעילה; ובעת צורך היו לשחקנים והציגו את "יצא וחזר" מאת שלום אש, "רופא" מאת שלום עליכם (בימוי קולחני), או דקלמו "על השחיטה" מאת ח' נ' ביאליק ו"מתנה" מאת זלמן שניאור.

אורגנה מקהלת נוער גדולה, בהנהלת ישעיהו טמרלין ומאוחד יותר בניצוחו של שמואליק, בן החזן של חסידי טריסק.

במקהלה השתתפו חברות רבות. הסולניות הראשיות היו: דבורה גרינשטיין, איטה זרצקי, חנה ספקטור ואחרות.

באמצעות פעילות ענפה זו צורפו חוגים גדלים והולכים. למשל, למנין "ימים נוראים" באו להתפלל כל ה"גויים היהודים", רופאים, רופאי שיניים, שכבת אנשים, שזמן רב הייתה רחוקה מיידישקייט בכלל ומציונות בפרט.

לאחר המלחמה, כשהמצב הכללי התייצב, נוספו כוחות חדשים של נוער ציוני. מן המרכזים באו שליחים, מרצים. אפילו דוד בן-גוריון, לימים ראש הממשלה, בא לביקור חטוף בלוצק ערב קונגרס ציוני, ועשה תעמולה לרעיון הציוני. ברחוב ויסולה 2 ובדירת משפחת וקסמן, נערכו בהשתתפותו התייעצויות במטרה לחדור גם לעבודה המעשית החברתית בגלות. נידונו שם עניינים כמו עירייה, קהילה, סיים, סנט.

חוגים ציוניים, צעירים חקנים, צורפו וגויסו לפעילות הפוליטית-חברתית היום-יומית של הארגון הציוני. נבחרו לקהילה, לעירייה אנשי מועצה שלימדו זכות על הגישה הציונית לבעיה היהודית שלנו. המבנה הגדול של תלמוד תורה, ברחוב שלושה במאי, אוכלס בידי משרד פלשתינה, ספרייה ומוסדות ציוניים אחרים.

ציונים נטלו חלק פעיל בבחירות לפרלמנט. בבחירות לקוונרס בלע לא מנת רפש אחת מצד היריבים הפוליטיים. ניתן לשער ואת למקרא הפמפלט כנגד הציונים הכלליים, שכתב נפתלי גרטיבל "פרח הבחירות הראשון".

השפעת התנועה הציונית בלוצק על שכבות אוכלוסייה חדשות גדלה. ועם זה גדלו גם ההכנסות לטובת הקרנות הציוניות. הקופסה הכחולה של קרן קיימת חדרה אל הסדנאות במרתפים ובקרב סטודנטים, רופאים, סוחרים, בנקאים מתבוללים למחצה, שחיו בעבר רחוקים מן הציונות.

נשיאות וער קק"ל בשנת 1933

הדות ליוזמת נח צוקרמן (חתנה של משפחת שנייד ממבשלת השיכר) ד"ר פולטרוק ואחרים הוקם, לראשונה בלוצק, מועדון ציוני מאורגן לתפארת אצל ליפא דינר. מאוחר יותר נשכר אולם גדול עם חדרי משרדים אצל הרבי מהורוכוב. שם אורגנו חגיגות פורים וחנוכה וגם ערבים ספרותיים והומוריסטיים למיניהם, ביקרו שם בחומור קל פעילים קהילתיים וציוניים.

מן העת ההיא נותרו בזיכרון שתי פרודיות בנושאים הנוכרים, שכתבתי וקראתי בערבים אלה במועדון. כמעט מדי מוצאי שבת נערך "מלווה מלכה" מודרני. רבי יואל חראקן דרש את הפרשת השבוע, כמובן בציונות, וכולם שרו יחד בהתלהבות רבה ניגונים ציוניים וחסידיים. אליעזר שיינר השמיע תקליטי חזנות אמתיים.

כל זה דיבר מאוד אל הלב. החמימות בין החברים עודדה את השקדנים להמשך פעילות ציונית למען ישראל.

דער פאראייניקטער קאמיטעט פאַרן קרן קיימת אין לויצק

דער קאמיטעט פון קרן היסוד אין לויצק

לא מיותר יהיה להזכיר את מסירותם של צעירים וזקנים חרף המריבות המפלגתיות והפיצול בין ימנים ושמאליים וכו'. כולם יחד קיוו, פעלו יד ביד, חלמו וציפו לרגע שיזכו להקמת מדינת ישראל.

אך רק מספר קטן מהם זכה לכך. הודות לפעילות האינטנסיבית של משרד פלשתינה של לוצק, נסעו הם ומשפחותיהם לישראל. עוד מספר קטן יותר באו בשנים האחרונות לארץ. אלה הם בני המזל שניצלו ממחנות הריכוז הרצחניים במזרח ובמערב.

משרד פלשתינה [משרד ארץ ישראל]

לוצק הייתה העיר היחידה בפולין בה הושגה בלשכת מושל המחוז לגליזציה לתקנון של משרד פלשתינה למען מחוז ווהלין כולו, תחת השם: "חברה להגירה לארץ ישראל". זה צלח הודות לפעילות האינטנסיבית של כמה חברים מובילים וגם הודות לקשר הטוב של החברים ח' וייץ, א' ברונברג עם מוסדות השלטון.

מעניין, משרד פלשתינה המרכזי בוורשה, לא היה מוסדר. המשרד להגירה הפולני, שליד משרד הפנים הפולני, גילה כלפיו סובלנות בלבד וראה בשביעות רצון נסתרת בהתגשמות של "יהודים לפלשתינה".

יום אחד, בתחילת העלייה, פורסם לפתע צו, כי על כל משרדי ההגירה במרחק 50 ק"מ מן הגבול לסיים את פעילותם. משרד פלשתינה המרכזי בוורשה ניצל את התקנון החוקי שלנו, ופתחנו סניפים בכל הערים והעיירות בווהלין: רובנה, קובל, דובנה, לודמיר, קרמניץ, הורוכוב וכו'. כל אלה מקומות סמוכים לגבול פולין-רוסיה. זה היה בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, כשמרוסיה החלו לעבור דרך זְדוּלְבּוּנוּב-שֶׁפְּטוּבְקה קבוצות גדולות של פליטים יהודים וחלוצים צעירים. משרד פלשתינה שלנו עסק בעלייתם.

בתחום זה הייתה לוצק באמת חריגה. רק הודות למאמצנו הרב, רצון הברזל ונימוקים לוגיים עלה בידינו לפרוץ את חומות השריון של "קלויזים" מפלגתיים. מן המפורסמות הוא, כי דווקא משרדי פלשתינה ששלטו בחלוקת סרטיפיקטים לעלייה לציונים וסתם יהודים, דווקא משרדים אלה, מעולם לא נבחרו באספות ציוניות מקומיות, ועדים וכו', אלא מונו בידי קלויזים מפלגתיים לפי מפתח מפלגתי של הקונגרס הציוני. לכן מובן כי הכול היה בידי האדמיניסטרציה, שמיעטה לדאוג לגוורדיה הציונית הישנה או ליהודים סתם ושכחה אותם בעת חלוקת הסרטיפיקטים. לא אחת עורר הדבר מורת רוח בקרב החברים והידידים הציונים הטובים ביותר.

אך הודות לעקשנות ולרצון העז של חצי מניין חברים נשבר הקרח. בלוצק זומנה ועידה אזורית, היחידה בפולין, של משרדי פלשתינה מכל ווהלין. ועד המחוז הנבחר זכה לימים בהשפעה עצומה על תנועת העלייה מווהלין.

ראוי להעיף מבט בסדר היום של ועידה אזורית זו (לפי תעודת הציר לוועידה הראשונה של המשרדים הארץ ישראליים בווהלין, המצורפת [לעיל]), ממנה ניתן להבין כי אין עוסקים כאן עוד ב"שולחן עדוך" מקובל של המפתח המפלגתי המוכר ובדוגמות ריקות, אלא הכול מתאים לאינטרסים החיים של התנועה הציונית.

לוועידה בא מוורשה מנהל משרד פלשתינה המרכזי, ד"ר פ' קורנגרין, כיום [מועד כתיבת הדברים] שופט מחוזי בישראל, וגם המזכיר הכללי חיים ברלס, מן הפעילים הטובים והמוכשרים בתחום העלייה מפולין. הם הכירו בעמדתנו, שבעיות העלייה חשובות ממצע מפלגתי יבש.

לפרנסים המפלגתיים העיקשים אולי חרה הדבר מעט, אך העלייה מן האזור שלנו זכתה. סטטיסטיקאים יכולים לקבוע בוודאות כי מספר העולים בסרטיפיקט אחד היה גדול פי שניים בלוצק מאשר במקום אחר. הצלחנו פעמים רבות לשכנע, כי בעלי מלאכה עמלים (משפחתו של נגר-בנאי עם שבעה-שמונה ילדים) אינה חשובה לארץ פחות מחלוץ בן שישה שבועות, שזה עתה נולד, קיבל הכשרה בקלוסוב ולמד על רגל אחת את העבודה הפיזית ואת התורה הציונית.

מי צדק, רואים עתה. מה רבה היא הנחת כשפוגשים היום בישראל את הילדים הקטנים שנסעו עם אבא-אימא בסרטיפיקט אחד – כשהם מטיילים כבר עם משפחות גדולות למדי בלא עין הרע.

מבלי לרצות חולף הרהור: מי היה מעלה בדעתו שסרטיפיקט הוא מעין פתק הושענא רבה שמשך ריבונו של עולם לאריכות ימים?

הועידה הראשונה
של המשרדים הא"י בוהלין

ציון

תעודת ציר

מר א. לקסמן מעיר לוצק

החתימה

לוצק, חוח"כ סיכות תרפ"ה

עולים אידאליסטים

כבר בשנת 1920 התארגנו קבוצות ראשונות לעלייה לארץ ישראל. צעירים מן המיטב, אידאליסטים בלב ונפש, נערות עם תעודות בגרות מגימנסיה קולינקה

(שקיימה את הבחינות דווקא ביום כיפור) התאגדו לעלות לארץ ישראל. עם תעודות יום כיפור ביד, תרמיל על הכתפיים ואישור מטעם הקהילה היהודית, חתום בידי אברהם לנדר ומזכירו הרשל קרוינשטיין, הלכו למחרת יום כיפור ברגל מלוצק אל למברג. חודשים רבים נדדו עד בואם לארץ ישראל. וכאן לא התביישו והלכו בדרכים לא סלולות ועבדו בחציבת אבנים ובסלילת כבישים בישראל. בזיעה ובאורך רוח סללו את הכבישים, עליהם מחליקים עתה קדילקים נאים ובהם האנשים הקטנים ואנשים אחרים שעלו לגדולה, אשר שכחו כבר עולים אידאליסטים אלה, בוני המדינה שבדרך ומייסדיה.

אני נזכר, לא אחת נמנעתי לעבור בלוצק ברחוב יגילונסקה, סמוך לחנויות של לנגר, גלייזר, גרטנר ואחרים, שהביטו בי בעין רעה ומלמלו חרש: כמובן, הוא מטייל לו כאן, אך את ילדינו, מה חבל, שלח לעבודת כפייה, לחצוב אבנים לכבישים!

עולים אידאליסטים אלה מן הקבוצות הראשונות, אני פוגש היום, לאחר עשרות שנים, פזורים ברחבי הארץ: חלקם בקיבוצים חקלאיים דגניה, גינוסר, יפעת ובמושבים כפר ויתקין, נהלל ואחרים. כולם חקלאים למודי עמל, יש להם כבר ילדים בוגרים נשואים ונכדים. חלק מהם ממלאים משרות ניהול במדינה היהודית, במשרד האוצר, בנמל התעופה בלוד, במוסדות הכלכליים הגדולים, בחברות יצוא למוצרים חקלאיים, בסוכנות ובמקומות חשובים אחרים. בקיצור: האידיאליזם של עולי לוצק לא אכזב.

שלוש אפיזודות עלייה

בעת הסדרת ענייני עלייה רגילים, היינו נתקלים בבעיות קשות, שגורל כל המשפחה היה תלוי בהן תכופות.

אף שכינו זאת עלייה, תמיד ניצב לנגד העיניים מראה היהודי הנודד הנצחי עם מקל הנדודים ביד. תמיד טענתי בפני חבריי, אצלנו ובוורשה, כי להסדיר שאלות חיים כאלה מסוגל רק מי שיש לו לב חם כלפי מצוקות העולה.

ממאות המקרים בפעילות העלייה שלי נותרו בזיכרוני שלוש אפיזודות מעניינות הקשורות בעולי לוצק.

והרי אפיזודה אחת:

נוסע יהודי בשם אייזנברג לארץ ישראל. הוא יהודי חסיד ונוסע עם כל משפחתו. בקשיים מרובים קיבלנו למענו ויזה כבעל מלאכה בעל הון של 250 לירות שטרלינג. בעת ההיא היה מספר קטן של סרטיפיקטים כאלה.

הדבר לא בא בנקל. במקצועו היה עושה שמיכות (של מוך ושל פוך). הקונסול האוסטרי, עם ראש הגוי שלו, הקשה קושיה יהודית: לשם מה נחוצות בחמסינים הישראליים שמיכות מוך? בכל זאת התגברנו על גיהינום הוויזה. הכול מוכן: הוא כבר מכר את החנות, את הסחורה, ארז את הצרורות. ולפתע התברר כי בין בני ביתו יש שתי בנות שגילן מעל שמונה-עשרה ואינן יכולות לנסוע בסרטיפיקט של אבא. לא קשה לשער את הטרגדיה של האב הדתי, שניצב בפני מצב להשאיר בגלות שתי נערות צעירות.

בקיצור, לא התעצלתי, זנחתי את עסקיי, נסעתי לוורשה אל "הגזלנים היהודים", שם מצאתי פסקה בשם: "השלמת המשפחה," דיברתי, דרשתי, פניתי אל ה"נקודה היהודית", שכנעתי וקיבלתי עוד שני סרטיפיקטים למען שתי בנותיו, וקדימה לפלשתינה.

כשהבאתי לו את הבשורה הטובה מוורשה, קרן האיש ושאל במה יוכל לגמול לי על מצווה כזו של פיקוח נפש? השבתי לו: בתפילה לריבונו של עולם, שנזכה להיפגש בארץ ישראל. המשאלה נתקיימה, ואולי משום שתפילת יהודי זה פגעה בדיוק כשנבקעו השמים בפני כיסא הכבוד.

ואשר לפרנסתו בארץ ישראל, בינתיים "הצטנן" העולם, לבבות האנשים קפאו במקצת. והמקצוע החדש של עשיית שמיכות היה לפרנסה חמה גם בארץ ישראל, ואיך אומרים האמריקאים אנשי "הכול-בסדר" – עושים חיים.

ודאי מוכר לכם השיר הידוע: בא חזן לשבת... משיב הנפש... וזו אפיזודת העלייה השנייה.

בא נפח וביקש לנסוע לארץ ישראל. קיבל סרטיפיקט מן "החלוץ המזרחי" לעצמו ולמשפחתו. שמו ראובן קליינר מקרסנה. הוא נכנס

אליי ושפך את מר לבו: הכול כבר מכור, אפילו החפצים הישנים, בקושי קיבץ את הפרוטות ושלח אל "החלוץ המזרחי" לוורשה להוצאות הנסיעה וגם מעין "תשלום מכס בשר" על הסרטיפיקט שנקנה מן הארגון, ולא די להם. מתברר שקיבל לאחרונה חשבון חדש מפולפל, ובמקום סכום של 700-800 זלוטי, עלותן הרגילה של ההוצאות, דורשים ממנו "סוחרי המפלגה" סכום כפול ויותר. מעניין, החשבון בלוויית "התראה אחרונה" לא נשלח ישירות אל ראובן קליינר, אלא אל מזכירות סניף "החלוץ המזרחי" בלוצק בלוויית הערה: "מכתבנו צריך להישאר במזכירות הסניף ולמעוניין, למסור רק את תוכנו".

המפלגות עוד חששו אז כנראה מדעת הקהל. הקשבתי ליהודי והשבתי כי עליי לקבל את המכתב המקורי. הוא השיב לי, שהוא מצוי במזכירות הקדושה ומשמש שם נר חנוכה, רק לראות ולא להשתמש. בכל זאת שכנעתי אותו להשיג את המכתב לדקות אחדות.

הוא הביא לי אותו והכנתי מיד העתק. לפתע החל ראובן קליינר לרעוד כדג במים: חושש שמא יצא לו מזה חלילה אסון. עודדתי אותו, אך לשווא. כעבור שעה בא אליי, הפעם עם אשתו, ושניהם מתחננים ובוכים ומדברים בלי הרף שהם אבודים משני העולמות. סרטיפיקט לא יהיה לו וכאן כבר מכרו הכול ואין מושיע. ביקשו שאמסור להם את העתק המכתב.

הרגעתי אותם ככל האפשר והוספתי: את העתק המכתב לא אשיב להם, אך אני מבטיח כי שמי לא ייקרא וקסמן אם לא ייסעו לארץ ישראל, ובלי כופר.

רחמנות היה להביט בעוגמת הנפש שלהם. אך הייתי בטוח שאני הולך בדרך הנכונה. בו ביום שלחתי את ההעתק עם מכתב התראה אל משרד פלשתינה בוורשה, בלוויית הערה: אם ראובן קליינר מלוצק ומשפחתו לא ייסעו לארץ ישראל במחיר נסיעה רגיל, בלי כל תוספת כופר למען פרנסי המפלגה, דעו, כי אני, הציוני וקסמן, אפרסם בעיתונות את עניין הסחר המכוער שהמפלגות הציוניות מנהלות בסרטיפיקטים, אך לא ב"היינט" הציוני או ב"מאמענט" הציוני למחצה, אלא דווקא ב"פאלקס-צייטונג" של בונד, האנטי-ציוני, למען ידעו בציבור על המתרחש מאחורי הקלעים שלנו.

האולטימטום השפיע מיד וקליינר אמנם עלה. אני פוגש אותו זה שנים בתל אביב, ברחוב החלוצים, בסדנה שלו. בחיוך של שביעות רצון הוא מקדים לי שלום.

אפיזודת העלייה השלישית היא קומית במקצת. באחד מערבי החורף נכנס לביתי יצור מסתורי: ארוך, גבוה, עטוף מכף רגל עד ראש צעיף צמר עבה או שמיכה. תחת לכיסוי נראה רק זוג עיניים נבונות. הוא הושיט לי יד קפואה: "שלום עליכם". הזמנתי אותו לשבת. זמן רב חלף עד שהתגלה תחילה קסקט משי, לאחר מכן פיסת פנים עם זקן ארוך גדול, מרובב מעט בשלג וקווצות קרח תולות ממנו, ולבסוף התגלתה קפוטה העוטפת דמות כחושה של יהודי זקן.

"רצוני לנסוע לארץ ישראל" – אמר והתיישב. שאלתי אותו: "מה שמך, ר' יהודי?" "טוֹפליס – אמר – שמי". "בן כמה יהודי?" "בערך שבעים ושמונה" – השיב. "נו, קיבלת מן הסתם מארץ ישראל דרישה מילדיך בישראל?" אמר הוא: "דווקא לא מילדים, אלא מאבי!" בהביטי ביהודי התחלתי מפקפק אם שנינו כאן איננו אלא עוברי בטל.

לא חלף זמן רב והתברר כי האיש צדק, בקשיים גדולים שלף מחיקו דרישה עם חותמת אדומה, כדת וכדין, שנשלחה מאביו מאיר טופליס מתל אביב, יהודי בן למעלה ממאה (נפטר לימים בן למעלה ממאה ועשר שנים).

"נו, ומסמכים להכנת דרכון יש לך?" "אין לי שום דבר – השיב – אך אני יכול להכין לי תעודת לידה" (על פי שני עדים שיישבעו כי הם זוכרים מתי נולד).

ובכן, "הילד" נסע לאוסובה (עיירה קטנה בקרבת לוצק), שם בורכו יהודים באריכות ימים, מצא כמה יהודים בני מאה שנים בקירוב, הלכו אל הסְטרוסְטה, נשבעו, וה"ילד" הביא תעודת לידה. הכנו למענו דרכון, השגנו ויזה ושלחנו אותו אל אביו לארץ ישראל.

כך ניהלו בלוצק פעילות ציונית, עזרו לכל עולה, נמנעו משנאת חינם, להפך, רכשו ידידים רבים וכבוד לתנועה הציונית, הן בקרב מי שעלו לארץ ישראל והן בקרב אלה שעוד נשארו בגלות. עזרנו לא ליחידים, אלא למאות משפחות.

לפני זמן-מה מסרתי לארגון יוצאי לוצק למען הארכיון אלבום ובו מאות תצלומים של עולים מלוצק הרשומים במשרד פלשתינה. חלק מהם זכו לבוא לישראל. חלק גדול מהם רצו לעלות ולמרבה הצער לא הספיקו לממש מטרה זו. אלוהים אחד יודע באילו ייסורים מתו.

*

בסיכום תקופה של עשרים ושתיים שנות ציונות – 1917-1937 – בלוצק, חובה לציין את האווירה החברתית החמימה תמיד, את הפעילות הציונית המסורה של כל החברים, שחיפשו תמיד את מסירות הנפש ואת דרך הישר, כדי להגיע למטרה. עבדו בלא תשלום ושכר, מסורים לרעיון השחרור היהודי הלאומי.

[להלן שני מסמכים משנת 1921 המתייחסים לפעילות]

משרד פלשתינה בלוצק 7.6.1921 מספר 195

מכתב תודה

החברים הנכבדים של הסיוע הלוצקאי בניו יורק!

אחים יקרים !

מלחמת העולם הגדולה, שהחריבה את כל האוכלוסייה היהודית של מזרח אירופה, לא פסחה גם עיר הולדתנו-הולדתכם וכידוע לכם כבר מן העיתונות ומשליחיכם הנכבדים, מצבם של בעלי המלאכה במשך כל הזמן רע מאוד. במיוחד עכשיו, עקב התייקרות החומרים, גדלה מאוד האבטלה, וחלק גדול מבעלי המלאכה מחפשים מקום להגר אליו, כדי שיוכלו להשתכר ולכלכל את משפחותיהם.

התנועה הלאומית הגדולה לבניית בית לאומי יהודי בארץ ישראל, שעוררה את לבות הנוער היהודי בפולין, סחפה עמה גם בלוצק חלק משמעותי מן האוכלוסייה היהודית. גם בקרב החלוצים הלוצקאים היהודים הראשונים, שנשלחו בידי משרד פלשתינה בלוצק (כמאה איש) נמצאו בעלי מלאכה (בעלי מקצוע) שעלו לארץ ישראל. מן המכתבים שנתקבלו מארץ ישראל מבעלי מקצוע אלה אל קרוביהם, מכריהם, ידידיהם נודע לנו כי הסתדרו שם היטב. בו בזמן הודיעו כי יש עבודה בשפע לבעלי מקצוע. זה הניע בעלי מלאכה מובטלים רבים בלוצק לפנות אל משרד פלשתינה בדרישה לסייע

להם לעלות לארץ ישראל, שם הם מקווים לשפר את מצבם הכלכלי הקריטי וגם לסייע בבניית הבניין היהודי הגדול של בית יהודי בארץ ישראל.

משרד פלשתינה בלוצק אימץ את כל כוחו והשפעתו להשיג את הסכום הנחוץ, כדי לאפשר לאנשים הנזכרים לעיל במסעם, בתמיכה מורלית וחומרית.

בשל המספר העצום של אנשים הפונים בזמן האחרון אל משרד פלשתינה בלוצק (עד כה נרשמו כבר למעלה מ-200 משפחות וחלוצים, שעבורם מכין המשרד את המסמכים הנחוצים ואת הדרכונים), ובשל הקטסטרופה הגדולה שפגעה בכל יהדות רוסיה-אוקראינה, שחלקה נשחט והשאר נהרס כליל כלכלית – מה שהפך את שארית הפלטה למסת הגירה אחת גדולה, הנמלטת בשארית כוחותיה, עירומה, רעבה ויחפה, מן הגיהינום האוקראיני – הפכה עיר הולדתנו-הולדתכם לוצק, מערי הגבול הקרובות ביותר בגבולות המדינה שהוקמה לא מכבר, אחת מנקודות החנייה לאחינו האומללים הנמלטים מאוקראינה.

לכל אלה – שעל כתפיהם ניתכו כל מרורי האירועים באוקראינה, ואשר מדמעותיהם מלאה כוס הדמעות לפני כיסא הכבוד – ברור היה כי העם היהודי לא יוכל להישאר עוד כפי שהיה עד כה. חייב לבוא קץ לעבר המר, חייבים ליצור לעצמם ולעם עתיד מזהיר ומשגשג בארץ ההיסטורית – ארץ ישראל.

מצבו של משרד פלשתינה בלוצק, בשל הסיבות הנזכרות לעיל, היה קטסטרופלי. רק הודות לביקור השליח שלכם, יוליוס [יהודה, יואל] פפיר ותמיכת אחים שחילקתם, בגובה של חצי מיליון מרקים, השתפר המצב זמנית.

בשם חלוצים אוקראינים רבים, השוהים כבר עתה בלוצק, ובשם העולים מלוצק, בעלי מלאכה שנתאפר להכין למענם את הנסיעה הקרובה לארץ ישראל, כדי לבנות שם בית לעצמם ולעם היהודי – מביע משרד פלשתינה את תודתו העמוקה וברכותיו הלבביות, לכם אחים מעבר לים.

התמיכה החומרית, בהשוואה למלאכה הגדולה הצפויה לנו, היא קטנה מאוד. אך מורלית הייתה לה השפעה רבה והוסיפה לנו אומץ במלאכה הגדולה למען העם. אנחנו מלאי תקווה כי בעתיד תהיה תמיכתכם גדולה בהרבה, בשים לב, כי זה עשוי להיות הסיוע הפרודוקטיבי הנכון ביותר שתוכלו להמציא לאחינו האומללים במזרח אירופה.

ההנהלה: ח' וייץ, יושב ראש
א' וקסמן, מזכיר
א' צוקרמן
א' גלייזר

קריאה להקמת ארגון ציוני מאוחד

חברים!

מזלו הגדול של העם היהודי בא. סוף-סוף הדהדה שעת המזל והמבצר האחרון, המכותר אויבים מחוץ ואנשי תככים מפנים, נפל. נפתחו השערים הרחבים, השדות החופשיים, הניצבים מוכנים ומבקשים: בואו עִבדו, בואו עָבְרו!! שעת הנעילה הגדולה המהוססת, שהתישה את לבנו ונשמתנו, נסתיימה סוף-סוף בקריאה המאומצת: "לשנה הבאה בירושלים!" וברגע הרציני הנוכחי, כשלבותינו היטהרו כביום כיפור מן העבר המזוהם, עלינו להתמלא שוב בטבע הנושן שלנו האהוב הילדותי, ולהבין טהורים וקדושים את האידאל הגדול ואת עבודת האלוהים האדירה הניצבת עתה בפנינו. חייבים אנו לדמות לעצמנו כי על ארץ ישראל להיעשות אצל כל אחד עובדה מחיי היום-יום, ולחדש, באמת לבבית, את תקיעת הכף הישנה:

"אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני".

כדי להגשים זאת, לא בדיבורים, אלא במעשים, חייב לבוא שידוד מערכות פנימי של הכוחות הפעילים, שיש להם עניין טהור בעשייה למען ארץ ישראל. כי רק באמצעות גישה חדשה בדרך, רק בשינוי השיטה הנוכחית הלא תקינה הקפואה של העבודה, רק בהרחבת החורבות הישנות ובנית בניינים חדשים במקומן, בריאים, שימושיים – רק באמצעות כל אלה נשיג את מטרתנו וניצור מהלך תקין בתנועה הלאומית בכלל ובעבודת ארץ ישראל בפרט.

וזו הצעתנו:

חייבת לקום חברה (בלי הבדל מפלגה, סיעה, פדרציה), שתהייה מבוססת על נקודת המבט של "עבודה למען ארץ ישראל" ותציב את כל הארגונים הפועלים זה מכבר בתחום של ארץ ישראל (קרן היסוד, קרן קיימת, משרד ארץ ישראל, הבנק הקולוניאלי, החלוץ, בנק הפועלים, חברת הכשרת היישוב וכו') ברמה נאותה ותחת אחריות מוסרית וביקורת חברתית מחויבת מאוד. חייבים להתחיל לבנות מן היסוד ולהקים חברה מאורגנת בריאה. ניתן להשיג זאת באמצעות הקמת החברה הנזכרת לעיל.

בסיסמה הסוערת: "לעבוד למען ארץ ישראל" אנחנו הולכים ברחוב היהודי ומעוררים את הלבבות הקפואים. כל המסכים לסיסמה זו (בלי הבדל מפלגה, סיעה, פדרציה) יכול להיעשות חבר בחברה שאורגנה מחדש.

אנחנו החתומים מטה, חברי קבוצה היוזמה, זקנים וצעירים, באים אליכם עתה לראשונה יחד ואומרים: אל תחמיצו את הרגע המתאים, המוצלח החד-פעמי, שההיסטוריה זיכתה בו את דור הגאולה שלנו! הזמן החשוב גורר אותנו לעשייה רצינית ביותר ואנחנו רוצים, צריכים וחייבים ללכת בעקבותיה, ונעשה זאת!

זכרו: "האחדות מחזקת!"

בכבוד ובברכת ציון:
הקבוצה היוזמת:
אורי גליקליך, ב' קולינר, ו' דימנט, משה שיינר, ש' מילביקר, ח' וייץ, קהת קֶרצמן, א' בֶּרונברג, ב' גרושֶווסקי, מירמלשטיין, ל' קרוינשטיין

נ"צ אנחנו מציעים לכם כאן הצהרה ומבקשים למלא אותה. עקרו אצלכם שני חברים, תוכלו לקבל אצלם עור מיוצ מרוקי.

לודז', 1921

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 133 – 145.

קבוצת החלוצים הראשונה בלודז' (1920)

חלוצים לודזקאים בישראל (1971)

שמחה שלייפשטיין **הקהילה היהודית בלוצק**

לפי מקורות היסטוריים ברורים נוסדה הקהילה היהודית בלוצק במאה ה-13. אך כיוון שזכויות היהודים בעת ההיא היו מוגבלות מאוד, לא דובר בחיים חברתיים מכל סוג שהוא. היהודים הוכרחו לגור בכפר סמוך, הקרוי עד היום ז'דיצ'ין. בשנים הבאות השתפר המצב והאוכלוסייה היהודית התארגנה בגוף חוקי מוכר – הקהילה. כלפי חוץ וכלפי פנים הייתה הקהילה נציגת החיים היהודיים המאורגנים. בית הכנסת הגדול, שנבנה במאה 17, בתקופת המלך זיגמונט השלישי, הוא אחת ההוכחות החיסטוריות להתפתחות זו.

לאחר שאיבדה פולין את עצמאותה וצארים רוסים שלטו בלוצק, נושלו היהודים מכל הזכויות. הס מלהזכיר משהו הנושא את השם: קהילה יהודית. האינטרסים של האוכלוסייה היהודית בזמנים אלה יוצגו בידי שתדלנים שהיו להם קשרים "בחלונות הגבוהים" ובעת צרה הוציאו מן הסבך. היו גם כאלה שניצלו את גישתם אל שליטי העת החיא לתועלתם האישית ושלטו באוכלוסייה היהודית. בידיהם היו המכסים על מצרכים ומקורות הכנסה אחרים, שהחזיקו בחכירה בשותפות עם פקידים רוסים מקומיים. מכס הבשר, שנקבע לכיסוי צורכי הקהילה היהודית, שאב את הכנסותיו מבעלי טקסה אלה. מכספים אלה הצליחו גם להקים דבר של קיימא, כמו מבנה הקהילה היהודית, בשכנות לבית העלמין הישן. בניין זה נועד מלכתחילה לשמש בית ספר מקצועי לילדים יהודים.

קורותיו של בניין הקהילה

זה היה בשנת 1912. ייצוג יהודי מוכר לא היה אז. היו יהודים ספורים, פעילים חברתיים מסורים, שנטלו על עצמם לבנות בניין זה. אחד מהם היה ר' אברהם גליקלין. הוא ניגש להגשמת התכנית בנחישות, כשלפניו משימה כפולה: לבנות בית ספר מקצועי לילדים יהודים במטרה לבנות, בכספי מכס הבשר, לפחות על חלק מבית העלמין.

הדבר לא בא בנקל. נוהל מאבק בחוץ ובפנים. הממשל הצארי חשש מכל צעד העלול לקרב את המדינה אל המערב האירופי, לכן לא הזדרז להעניק רישיון. גם בפנים התנגדו. האורתודוכסיה לא הסכימה שהכסף ישמש לבנייית בית ספר חילוני מודרני, בעיקר התנגדו לבנייה בשטח

בית העלמין. כשנתקלו בעת חפירת היסודות בעצמות אדם, קם קול זעקה נורא, גזרו תענית והפכו עולמות. אך הפעילים לא נרתעו והמשיכו במלאכה, וחוקם בניין הקהילה המוכר, מונומנט נאה מן הזמנים הרעים.

אך פרצה מלחמת העולם הראשונה והכול התנפץ. בית הספר אפילו לא הספיק להוציא מקרבו את האומנים הראשונים. ובכלל כל החיים החברתיים נעצרו.

הבחירות הדמוקרטיות הראשונות

לאחר התפוררות רוסיה הצארית הייתה לוצק באופן זמני לחלק ממרכיבי המדינה האוקראינית העצמאית. על סמך חוק מטעם המועצה המרכזית של הממשלה האוקראינית נתקיימו ביוני 1918 הבחירות הדמוקרטיות הראשונות, המחומשות, לקהילה היהודית בלוצק. היו אלה בחירות על כל פרטיהן. באוכלוסייה היהודית שלטו אז הלכי הרוח הדמוקרטיים והיא הלכה בהמוניה לבחירות. בין השאר מאשרת זאת האפיזודה הבאה:

ברשימות הרבות שהוצגו, הייתה גם רשימה של בעלי מלאכה, לרשימה זו היו קולות כה רבים, עד כי חסרו מועמדים.

הקהילה הדמוקרטית הנבחרת לא הספיקה לפעול דבר. צו הבחירות לא היה שלם והנהלת הקהילה לא ידעה מה סמכויותיה. לכן ראתה ההנהלה צורך לעבד תחילה תקנון ותכנית. האריכו לעסוק בתכנית עד שפרצה מהפכה חדשה וזכויות הקהילות הוגבלו. בכל זאת הספיקה הנהלת הקהילה הראשונה להיווצר. יושב ראש המועצה נבחר ד"ר פֶּמוב ויושב ראש ההנהלה – ר' אברהם לנדר. הישיבות נוהלו באופן דמוקרטי אמתי וביידיש.

יידיש נכנסה אז לאופנה ומי שלא היטיב לדעת את השפה פשוט "גייר" ביטויים רוסיים. מספרים כי פעם, כאשר לישיבת הקהילה באו מעט אנשים, פנה יושב הראש אל הנאספים ב"יידיש" [דיבר רוסית עם מילות קישור וסיומות ביידיש]: "רבותיי, כיוון שרוב הציבור נעדר, אני מכריז על נעילת הישיבה".

בקדנציה של הנהלת קהילה זו התרחש הקוריוז הבא: באחד הימים, כשנותרה העיר בלי אבא, הופיע פולקובניק מסוים והכריז על עצמו "מפקד העיר". ברגש זה, יצור תאב בצע, הודיע לקהילה הרשמית למחצה כי הוא דורש סכום כסף גדול יותר ובתמורה יחמש מספר מסוים של יהודים לצורך השכנת סדר ושמירה על העיר היהודית.

מילא, כסף חייבים לתת כשהמפקד דורש, אך "המתנה" עוררה בקרב יהדי לוצק ויכוח עז: כן או לא לקחת אותה. הסוף היה, שאומרי ההן ניצחו. המפקד עמד במילתו ושלח לקהילה שישים רובים שהציבור התהדר בהם ואף העזו לצאת לגזוזטרה.

אותה שעה חלפו בנסיעה "באקראי" קוזקים אחדים, ומשהבחינו בחמושים עלו לקהילה, מבלי לשאול מה ולמה, החלו להכות את "החמושים" בקתות הרובים. את הרובים לקחו. מאוחר יותר אמרו אנשים כי אותו מפקד הוא ששלח את הקוזקים.

בשנת 1919, כשנכנס הממשל הפולני אל לוצק, הוא לא הכיר בהנהלת הקהילה הנבחרת. ארגוני הסיוע האמריקאיים לעומת זאת הכירו בגוף זה, חילקו באמצעותו סיוע ומילאו שליחויות אחרות.

לאחר מותו של א' לנדר (1921) מילא את מקומו חייקל וייץ. הודות לשליטתו הטובה בשפה הפולנית, היה לשתדלן של הקהילה והופיע כנציגה הרשמי של האוכלוסייה היהודית מול הממשל הפולני, שכאמור, לא הכיר רשמית בקהילה.

הסטרוסטה מצווה על בחירות

רק בראשית 1927 נתקבל בקהילה מכתב מן הסטרוסטה של לוצק, בדבר פיזור ועד הקהילה. נציג הממשל הפולני מינה הנהלה זמנית חדשה, בראשה הרב מֵטעם, ר' משה גליקליך. בו בזמן ציווה הסטרוסטה על קיום בחירות לקהילה ביוני 1928. בוריס רשב"א נתמנה יושב ראש ועדת הבחירות. כתוצאה מן הבחירות (אוגוסט 1928) נבחרו למועצת הקהילה: קלמן פרישברג – יושב ראש המועצה, יוסף ז'יטין, י' ברזק, משה בליאק, פ' ברייר, מ' ליבובר [ליבהובר], דוד לנדר, ש' סילקיס, ש' פולישוק, מ'

בארים רשבא

קוזיול, א' קלימבורד, א' י' שפירא, ש' שניידר, מ' וקסמן.

המועצה בחרה הנהלה ובה האנשים הבאים: לזר דאל – יושב ראש, עו"ד י' בקשט – ממלא מקום, יחיאל איינבינדר, ב' בויאנר, משה גליקליך, ז' צוקרניק, י' דאוו, א' פְלאך, אשר שפירא, משה שניצר.

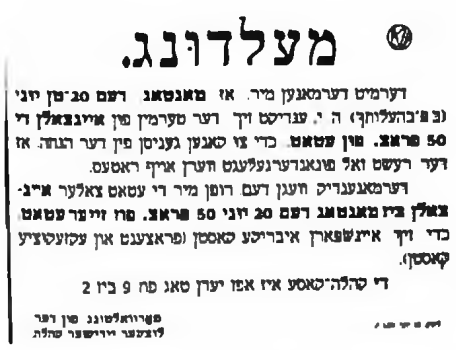
שני הגופים הציבו לעצמם מלכתחילה מטרה לעבוד בשיתוף פעולה ולבצע רפורמה המושתתת על יסודות מודרניים בחיים היהודיים החברתיים. ניצבו בפניהם משימות רבות. אך נתקלו באין ספור קשיים שנשאו אופי פורמלי, והיחסים המקומיים הפריעו לעבודה (שלייפשטיין רומז כי לאחר שהממשל הפולני גירש מן הקהילה את הציונים והושיב בה אלמנטים לא ציוניים, המשיך להערים קשיים על ההנהלה העצמית היהודית בעבודתה בתחום צדקה וחברה. המערכת).

בעבודת ההנהלה החדשה לא היו רק אורות, אלא גם צללים. בניין הקהילה אוכלס בקדנציה של ח' וייץ בידי הארגון הציוני לענפיו. מספר מסוים של חדרים אכלסו "בית לחם", בעלי המלאכה, בית היתומים, גן הילדים וגם בית הספר "תרבות". ההנהלה החדשה של הקהילה ניגשה להשליט סדר והחלה לפנות את המקום. בוקר אחד הוצאו מן המקום הספרייה הציונית ומשרד פלשתינה. מקרה זה החריף לזמן-מה את היחסים בין חברי ההנהלה.

פרק נפרד הוא המקרה הקשור בממשל הפולני, שניסה לקחת את הבניין מן הקהילה, כי לא היו הוכחות לרישום בספרי האחוזה. אך הדבר לא צלח בידו. הנהלת הקהילה הייתה מודאגת מאוד בגין המצב הכספי. החוק לא נתן לקהילה כל אפשרות להבטיח את ההכנסות, וממילא לא יכלה הקהילה לפתח פעילות רחבה. כשבידה הבטחות מצד הממשל, שהעניין יוסדר בקרוב, צברה הקהילה לפי שעה חובות, עד שנמצא הפתרון – מס קהילה. נתקבל אז תקציב בגובה 231,000 זלוטי, להכנסה של 100,000 זלוטי ממסי קהילה. בין השאר הוחלט בעת ההיא שהקהילה תקבל לידיה את השחיטה של בהמה גסה ועופות. נקבעו מחירים גבוהים לשחיטה: עוף – 30 פרוטות, אווז – 60 פרוטות, תרנגול הודו – 1 זלוטי.

ב-1929 גם ניטלה מן הרב מִטעם גליקליך מחלקת רישומי הלידה, שהייתה בידיו עוד מימי הצאר.

הודעה

מעלדונג.

דערמיט דערמאנען מיר. אז **מאנטאג דעם 20-טן יוני** (ב' בהעלוחך) ה' י. ערדיסט יאר דער סערמין פון **אייבאלן די 50 פראצ. פון פטאם**. כדי צו קאנען ענטפן פון דער הנחה: אז דער רעשט ואל פונאנדערגעפעלט ווערן ארף ראסעם.

דערמאעגדיק וועלן דעם רופן מיר די עטאם צאלער **אי"ב-צאלן ביז מאנטאג דעם 20 יוני 50 פראצ. פרו זיי צר פטאם** כדי זיך אויסצוארן איבריגע קאסטן (פראצעגט אן עקזעקוציע קאסטן).

די קהלה־קאסע איז אפן יעדן טאג פח 9 ביז 2

פאר־וואלטונג פון דער ליובאבר יידישער קהלה

הנננו מודיעים בזה, כי ביום שני, 20 ביוני (פרשת בהעלותך) שנה זו יפוג המועד לתשלום 50% ממס הקהילה, כדי ליהנות מן ההנחה, שהיתרה תחולק לתשלומים. בהזכירנו זאת אנו קוראים למשלמי המס לשלם עד יום שני, 20 ביוני, 50% ממס הקהילה שלהם, כדי לחסוך לעצמם עלויות מיותרות (ריבית ועליות ביצוע). קופת הקהילה פתוחה מדי יום מתשע עד שתיים.

הנהלת הקהילה היהודית של לוצק. לוצק 13 ביוני 1931 (1932 בנוסח הפולני)

בתקופה זו התקיים מאבק בדבר בחירת רב לקהילה. בין אחרים הציג את מועמדותו למשרה משה גליקליך. היו גם מועמדים מערים אחרות ונתקבלה הצעת הרב זלמן סורוצ'קין, שישב על כס רבנות לוצק עד פרוץ המלחמה.

GMINA ŻYDOWSKA w ŁUCKU.

ODEZWA.

W dniu 23-go Stycznia 1929 r. zawita do naszego miasta

SŁYNNY POETA, GENERALNY DYREKTOR

„KEREN HAJESOD"

P. **LEJB JAFFE**

הקהלה העברית בלוצק.

ביום ד', 23 ינואר 1929

ה' **ליב יפה**

מיטוואך, דעם 23 יאנואר 1929

לוצקער יידישע קהלה

ראוי להזכיר עובדה שאירעה בעת ההיא: גרמני, בעל בית, הותיר בצוואתו 1,000 זלוטי למען ילדים יהודים עניים. הנהלת הקהילה הקדישה ישיבות אחדות לשאלה של הנצחת שם הנדבן הגרמני.

*

הנהלת הקהילה הייתה נציגת האוכלוסייה היהודית. בעת ביקורו של המשורר והמנהיג הציוני לייב יפה בלוצק בראשית 1929, נטלו הנהלת הקהילה והמועצה חלק בקבלת

הפנים רבת הרושם שארגנה לכבודו האוכלוסייה. יפה בא לישיבה מיוחדת, וקלמן פרישברג מן ההנהלה בירך אותו. אורגנה גם קבלת פנים לרב סורוצ'קין לרגל בואו.

בחורף ההוא קיימה הנהלת הקהילה מגבית עצי הסקה ומצות לאנשים עניים ולנסתרים. בקיץ 1929, אב תרפ"ט, כשדעת הקהל העולמית הזדעזעה עקב המאורעות בארץ ישראל, השמיעה גם קהילת לוצק את דברה החריף. בישיבה של המועצה וההנהלה, שהוקדשה לזכר קדושי המאורעות, נשמעה מחאתה החריפה של קהילת לוצק, וההחלטה שהגיש ק' פרישברג נתקבלה פה אחד. להלן נוסח ההחלטה:

"ישיבת המועצה וההנהלה של הקהילה היהודית בלוצק, שהתקיימה ב-27 באוגוסט 1929, מביעה את צערה העמוק ומורת רוחה מן האירועים האחרונים בארץ ישראל, שם נשפך דם יהודי של אחינו וילדינו. הקהילה היהודית בלוצק פונה אל קהילת ורשה, כנציגת הקיבוץ היהודי הגדול ביותר בפולין, להשתדל אצל הממשלה הפולנית לנקוט צעדים בחבר הלאומים, על מנת שהמנדט בפלשתינה יקוים כיאות. אנחנו מרכינים ראשינו בפני אחינו, שהגנו באומץ על הכבוד היהודי ברגע היסטורי זה".

הוחלט גם לייסד ועד לסייע לקרבנות המאורעות. מאוחר יותר, כשהתקיים בוורשה כינוס של כל הקהילות, למחות כנגד ממשלת אנגליה על שאפשרה פוגרום בארץ ישראל ועל נעילת שערי הארץ בפני מהגרים יהודים – שלחה קהילת לוצק את נציגה, צוקרניק.

היה על הנהלת הקהילה גם להתמודד במאבק עם העירייה, שהשתלטה על פיסת קרקע בבית העלמין ברחוב בולסלב חְרוּבְרי, כדי לבנות סוללת מגן כנגד הצפות. העירייה תפסה 1,400 מטרים רבועים. עובדה זו עוררה דם רע ביחסי הקהילה והעירייה. לאחר משא ומתן ממושך הבטיחה העירייה להשיב לקהילה שטח זהה בכרי הדשא המיובשים. ההבטחה מעולם לא קוימה.

כפי שכבר אמרנו, הייתה הנהלת הקהילה עסוקה במיוחד בפתרון בעיות כספיות. ב-1932 ניתנה לבסוף לקהילה רשות לבנות תקציב ראלי. ההנהלה חישבה מס קהילה בגובה של 100,000 זלוטי, שעה שההוצאות עלו על מעל ל-208,000 זלוטי. המועצה התנגדה למס

קהילה כה גבוה, בהצביעה על המצב הכלכלי הקשה של האוכלוסייה היהודית, שנטל המסים הרובץ עליה גדול בלאו הכי. עמדת המועצה עוררה תרעומת בקרב חלק מחברי ההנהלה, שגינו את מדיניות המועצה בזיקה לבחירות החדשות הצפויות. המאבק החריף וגרם פירוד בין ידידים קרובים. המועצה זכתה. התקציב הוקטן ל-168,000 זלוטי והכנסות מס הקהילה הוקטנו ל-50,000 זלוטי. קרב דומה שב ונשנה בשנת 1933, אך אז פוזרו המועצה וההנהלה.

*

ב-4 באפריל 1933 התקיימו בחירות לקדנציה השנייה של המועצה וההנהלה. בחירות אלה לא הוכתרו בהצלחה. חוסר שביעות הרצון מתוצאות הבחירות היה גדול, ומכל עבר ניתכו מחאות על רשות הפיקוח. המועצה עשתה בינתיים את שלה: התכנסה ובחרה הנהלה כדת וכדין, וזו התכנסה והחלה לכונן עצמה. אך נתגלעו חילוקי דעות גדולים וכפשרה נבחר הרב סורוצ'קין יושב ראש ולייזר ברגר – ממלא מקומו. רשות הפיקוח, מטעמים פורמליים, לא אישרה את הבחירות וציוותה על בחירות חדשות של יושב ראש וממלא מקום. לייזר ברגר נבחר יושב ראש ומשה גרפמן ממלא מקום.

ההנהלה טרם הספיקה לפעול, ובוקר אחד נתקבלה ידיעה מלשכת מושל המחוז, מיום 2 במרץ 1934, שהבחירות לקהילה לא התנהלו כשורה והן פסולות. הממשל מינה הנהלת קהילה זמנית בהרכב הבא: קלמן פרישברג, יושב ראש; אליעזר ברגר, משנה; חברים: א' י' שפירא, ו' שניידר, מ' גרפמן, י' ז'יטין, ד' לנדר, יחיאל איינבינדר, ז' צוקרניק, י' ח' קרישטלקה. ממלאי מקום: מ' וקסמן, ש' אלבירט, א' חיז', ב' לופין, מ' מנדלבוים. צו זה לא השביע את רצון כולם. ההנהלה הנבחרת הגישה קובלנה למשרד הפנים, גם אלה שפנו קודם בדבר ביטול הבחירות נותרו בלתי מרוצים מן ההרכב הממונה. במיוחד לא היה מרוצה הארגון הציוני ו"התאחדות", שדרשה מחבריה לא לקבל מנדט באמצעות מינוי.

אך ההנהלה הממונה ניגשה ב-22 במרץ 1934 לעבודה. תחילה הוחל בהבראת המצב הכספי. לא היה זה מן הדברים הקלים. הוצאות רגילות לא ניתן להגביל והחובות לא הותירו אוויר לנשימה. חודשים ארוכים לא שילמו לפקידים. כיוון שהמשכורות לא היו קטנות, עלה החוב

לאלפים. חוץ מזה היו חייבים לקופת החולים ולמשרד המסים. יחד עלה החוב לסכום ענק של 20,000 זלוטי. נוסף לכך קרב פסח ונדרש לעשות משהו. תחילה ניגשו לתכנון תקציב לשנת 1934. הדבר נעשה בזהירות רבה. נאלצו להתחשב במצב היהודי הכללי ובכל מה שנציגות יהודית חייבת להיות אחראית לו.

תחילה בוצעה הפחתת שכר. לאחר מכן נעשתה שורת קיצוצים בעמדות אחרות, פחות רגישות. התקציב הסתכם ב-120,000 זלוטי, עם הכנסה צפויה של מס קהילה 40,000 זלוטי בלבד. בשנה זו נעשו מאמצים לממש את התקציב מבלי לשכוח את הגירעון. בחורף 1934 פנתה הנהלת הקהילה לאוכלוסייה ליטול חלק במגבית עצי הסקה בהבטחה שהכספים ייכללו במס הקהילה.

*

בתחילת 1935 ביצע הסטרוסטה ביקורת של פעילות הקהילה ומצא כי הכול תקין לחלוטין. בעת ההיא החל מצב הקהילה להתייצב. נטילת שחיטת העופות לידיה עודד את הכנסות. גם הכנסות מס הקהילה נראו משביעות רצון בתחילת 1935. מאוחר יותר התברר כי שנת 1935 הייתה שנה קשה. בשנה זו נאלצה הקהילה לקבל עליה את התקציב של מספר מסוים של בתי כנסת ונאלצה לשלם 5,000 זלוטי לכיסוי גירעונות של אחד-עשר בתי כנסת. התקציב לשנת 1936 קטן עוד יותר ועמד על 108,750 זלוטי ו-47,000 זלוטי הכנסה ממס קהילה. לראשונה נקבע בתקציב הקהילה סכום של 500 זלוטי לתמיכה במהגרים. הסכום חולק בין חלוצים שעלו לארץ ישראל. באותה שנה הוציאה הקהילה סכומים ניכרים לשיפוץ בית הכנסת הגדול. השיפוץ בוצע בהוראת לשכת מושל המחוז, שגם העניקה למטרה זו סכום כסף ניכר.

לא עלה בגורל ההנהלה לעבוד בשלווה. בסוף 1936 השפיע פרויקט איסור שחיטה כשרה השפעה עזה על עבודת הקהילה. אמנם לא הייתה זו בעיה מקומית, אך לוצק הייתה מעורבת בבעיה יותר מאחרים. ראשית, משום שהייתה שם לשכת מושל המחוז, ומכל הקהילות סביב פנו אל לוצק להתערב אצל הממשל כנגד הפקידים הפולנים המקומיים, שניסו לזכות בעוד מועד במצווה בפינות הנידחות. שנית, רבה של לוצק ז' סורוצ'קין, היה פעיל מאוד במאבק בגזרה ונסע תכופות לוורשה.

בתחילת 1937 ניגשה הקהילה לבניית שתי משחטות עופות חדשות. באותה שנה הפעיל הממשל לחץ והקהילה נאלצה לשלם את חובות המסים. נאלצו להוסיף לתקציב 12,000 זלוטי.

באותה שנה קיימה הנהלת הקהילה בחירות למועצה והנהלה חדשים. הצו לקיים בחירות פורסם בחודש יולי. אך הנהלת הקהילה ציינה כי בקיץ שוהים רבים מבעלי זכות הבחירה מחוץ לעיר. הסטרוסטה קיבל נימוקים אלה והבחירות נדחו עד לאחר הימים הנוראים.

בתחילת מערכת הבחירות ניסו פעילים חברתיים אחדים להקים גוש של כל ההתאגדויות היהודיות האזרחיות, למעט בונד. בינתיים נכנסו ארבע רשימות בחירות שונות. ברגע האחרון הוקמה רשימה מאוחדת עם מנהיגי שני הגושים בראשה: קלמן פרישברג ודוד ברגר. נקבע מי החברים שייכנסו למוסדות הקהילה הנבחרים החדשים. הרשימה אכן עברה, בפרט שרשימת בונד נפסלה.

אך הסוף היה, שזרמו מחאות כנגד אופן כזה של ביצוע בחירות. הסטרוסטה פסל את הבחירות לקהילה ושוב ציווה על בחירות חדשות.

בסוף 1937 העסיקה הנהלת הקהילה שישה רבנים, בראשם הרב הראשי ז' סורוצ'קין; שמונה-עשר שוחטים, חמישה קברנים ועוד חמישה-עשר פקידים. הנהלת הקהילה החזיקה בתקציבה את מושב הזקנים. הקהילה חילקה סובסידיות ל"בית לחם", "לינת הצדק", "טאז", בית הספר העברי "תרבות", תלמוד התורה, ישיבת "בית יוסף" וקופת גמילות חסדים.

בתקציב הקהילה האחרון נצפה מראש סכום של 5,000 זלוטי לחינוך מקצועי, אך כיוון שבעיר לא היה מוסד שיעסוק בהענקת חינוך מקצועי לנוער היהודי, נמחק הסכום.

רשימות מועמדים לבחירות לקהילה בשנת 1933

וואל־לויסטעס צו די קהילה־וואלן אין יאר 1933

ליסטע נומער 1

ר.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיקונג	עלטער	וווינט
1.	קלמן פרישבערג	סוחר	1885	אונליאנסקא 13
2.	אליעזר דאל	אפטיקער	1881	קארדעקינסקא 9
3.	אברהם־יואל שאפיראָ	סוחר	1880	פלאצקא 18
4.	אברהם כידש	"	66	זאקאוואטסקא 12
5.	יוסף ושטין	"	1881	בעל. כיאבערסקא 66
6.	מיכאל ביגעלי	"	1883	שוונקאוויטשקא 12
7.	חיים אליעזר שיפערס	"	1876	סטעפאנ־קושיוש 18
8.	יעקב וואלפסאן	"	65	קאשטשקא 17
9.	שמואל רענץ	"	1883	שוונקאוויטשקא 12
10.	זלמן שוחט	"	1881	קאראסטסקא 5
11.	שאני בערדענקי	"	1884	קאראסטסקא 27
12.	מרדכי הירשמאן	"	1888	קאנאניצקא 4
13.	אליהו לאנגער	"	1870	ריטאראסקא 6
14.	אברהם יואלקאוויטש	ווירקמאטער	1867	בעל. כיאבערסקא 37
15.	מרדכי ווין	סוחר	1900	סטאריצקי 9
16.	אברהם מאשא־לעוויטש	צעמענטיר	1881	נ־מער בעץ 4
17.	חיים־הערש סיקעוויטש	סוחר	1880	יענסקא 3
18.	בעריל באריאך	"	1882	יאגיללאנסקא 21
19.	יחיאל אייבעשיץ	"	1872	שוונקאוויטשקא 10
20.	הערש אייזענערד	"	1859	דאמבקא נוימאר 1
21.	יעקב־מרדכי בערעזלער	מעלקער	71	אושעשקאוא 6
22.	יהושע נאראשקין	סוחר	1901	נדרשקא 5
23.	יואל־משה בעלבערג	טיל־אייגנס־סער	1884	קושיושקא 13
24.	משה־לייב נאריץ	סוחר	1897	נזרשקא 16
25.	בוריך קיס	"	61	פוסטאנדנא 3
26.	אהרן קאכער	"	1894	נזרשקא 30
27.	ליפא נאלובעניץ	"	1894	קושיושקא 52
28.	אברהם קליינפעלד	"	1892	באוילקאנסקא 4
29.	אברהם וילבערמאן	"	1889	נזרשקא 12
30.	אברהם זיגרבוים	"	1891	יאגיללאנסקא 41

ליסטע נומער 2

ר.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיקונג	עלטער	וווינט
1.	יצחק רוזה	סוחר	1889	בעל. כיאבערסקא 9
2.	שמואל שניידער	"	1892	יענסקא 7
3.	שמעון עלבירט	"	1889	פשעשטסקינסקא 1
4.	יוסף שפיגעלגלאז	"	1900	נ־מער מאי 19
5.	הערש סינג	"	1891	קושיושקא 17
6.	יוסף־חיים פעלדמאן	"	1898	קאשטשקא 92
7.	לעפקא אסא	"	1896	פשעשטסקינסקא 7
8.	חאלא שילא	"	1887	פיוריאנא 6
9.	בערעל אליעזר	"	1889	נזרשקא 13
10.	כשה־הערש קיס	"	1899	בליצקא 12
11.	הירש שעכטערשטיין	"	1895	סקאריצקי 3
12.	סינעזרהוס אברהם	"	1890	לאנשטא 4
13.	רעזניצאלי שלמה	"	1887	פלוטניסקינסקא 9
14.	רעזניצאוסקי שמיעל	"	1888	יאסקילניטסקא 8
15.	נעלער כצעזין	"	1895	כלעשניטשקא 17

ליסטע נומער 3

ר.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיקונג	עלטער	וווינט
1.	יוסף ושטין	אינטערמידיעלער	50	בעל. כיאבערסקא 80
2.	מאיר בענק	ווירקמאטער	45	שוונקאוויטשקא 30
3.	יוסף זעלצער	סוחר	50	שוונקאוויטשקא 12
4.	מנחם שלמה	"	50	שוונקאוויטשקא 12
5.	מנחם מענדער	"	46	נ־מער בעץ 2
6.	ישעיהו־ליב באר	"	54	בעל. כיאבערסקא 91
7.	הערש שרייבמאן	"	50	בעל. כיאבערסקא 93
8.	בוריך סינעזלקס	"	46	זאלוואטא 3
9.	יהודה־חאלף סיגרשטיין	"	45	פילסודסקיקא 47
10.	משה היינער	קאלקסטער	60	נידאלא 3
11.	מאיר אייזענבערג	סוחר	42	בעל. כיאבערסקא 78
12.	חיים־יוסף פעלדענקרייז	"	52	סיינקאלאנא 13
13.	משה קנויזל	קאב	38	יאגיללאנסקא 84
14.	אברהם־חיים קיצענשטיין	סוחר	50	זיגרשטאטא 2
15.	הערש סיטער	"	54	בעל. כיאבערסקא 89
16.	יעקב עקבער	"	46	קאשטשקא 8
17.	זלמן קליינער	"	42	קאשטשקא 50
18.	סרוליק באריל	שפעלער	52	בעל. כיאבערסקא 82
19.	אברהם סינגלעלס	אינזוויסרייער	60	בעל. כיאבערסקא 159
20.	שמעון נערעס	סוחר	58	בעל. כיאבערסקא 40
21.	עזריאל באפיס	"	60	קאשטשקא 17
22.	ליביש ליטוינער	קאב	60	בעל. כיאבערסקא 113
23.	משה זאסלע	לערער	52	בעל. כיאבערסקא 101
24.	אברהם־יואל שאפיראָ	סוחר	1880	פלאצקא 18
25.	מרדכי בלעבער	-	53	נאוואפקא 15
26.	יחיאל קידער	חזן	52	קאשטשניצקא 40
27.	אהרון מעלצאן	שנעפשטסלעמער	1876	מיזריטשיטשא 7
28.	אברהם לעבעדער	סוחר	1901	סאראנטא 3
29.	יוסף לאנגער	"	1894	רימאקסקא 6
30.	אירע קאץ	וקסטענדיטער	1877	יאגיללאנסקא 17

ליסטע נומער 4

ל.ר.	נאמען און פאַמיליע	באַשעפטיקונג	עלטער	אדרעס
1.	אייזענבערג יחיאל	סוחר	1872	שיינקאוויטשא 18
2.	אייזענבערג אהרן־משה	"	1882	קושיובקא 42
3.	פערקאל נחליאל	"	50	סטראופקי 17
4.	פאפיר שמואל־מרדכי	"	1880	נאבמשא 6
5.	בערגער אליעזר	"	1889	גרויסקא 12
6.	פרידבערג קלמן	"	1885	יאנעלאוסקא 15
7.	בריוואל יהושע	"	1882	ושיטא 2
8.	טיגע הערש	"	1893	קושיובקא 17
9.	פרייטענער מרדכי	"	1880	קאוונא 8/א
10.	יפּאלעווסקי חיים־דוד	"	1879	שיונקעוויטשא 11
11.	שאַצמאן יחיאל	"	1899	קאַשאַנעוקא 4
12.	קראַסנער שמואל	"	1880	מיזושאוא 6
13.	שפּיצער אלתר	"	1870	ושאַבאַיוסקי 7
14.	חיוק יוסף	"	53	קאַשעוויטשקא
15.	טשעוק יהושׂראל	"	1871	מושקאנוא 3
16.	קאַץ אריה	"	1879	יאנעללאוסקא 17
17.	שאַסיא אַשר	"	69	משעטשיפיטסקא 2
18.	בוליאש יצחק	"	1892	באוליאוסקא 32
19.	באַקאַיזענקי בנציון	"	1883	ג:וואזלסקא 22
20.	בירענן אייזיק	"	1869	גרויסקא 13
21.	חוטש נחום	"	46	שיונקעוויטשא 2
22.	קאַרבּלים ליביש	"	1870	חצאלא 9
23.	בּרקלער יעקב־מרדכי	"	71	פוטשקאוא 6
24.	חייסקאן משה	"	1902	סקאוופקי 3
25.	גאלדענבערג שמעון	"	1890	קושיובקא 15
26.	נאדענבערג משה	"	1871	שיראקא 7
27.	ווייז יעקב	"	1870	סטשטשוא 4
28.	אייזענבערג יהודה־מיכל	"	1883	קאַשעוויטשקא 38
29.	חייסקאן יוסף	"	69	קאראמבקא 7
30.	חידעלנאו ישראל־יואל	"	1879	קאַשעוויטשקא 19

ליסטע נומער 5

ל.ר.	נאמען און פאַמיליע	באַשעפטיקונג	עלטער	אדרעס
1.	יאַקסאַמאן מאַשל־הערש	סוחר	1881	קה. יאוויטש 14
2.	מאַנאַשעוויטש מתתיה	"	55	באוליאוסקא 16
3.	נאַלדענבערג נחמיה	"	1876	קאַשעוויטשקא 28
4.	שאַפּיר ישראל	פּראַיוער	1894	שיונקעוויטשא 1
5.	טל יחיל	סוחר	1870	קאַשעוויטשקא 23
6.	נוסטמן אריה־לייב	"	1871	באל. כראַבריצקא 18
7.	צייטמאן אהרן	"	35	קאַשעוויטשקא 21
8.	נוויכוירט בשה	"	1893	שיונקעוויטשא 2
9.	האַכמלטשוק ישראל	"	1883	יאנעללאוסקא 52
10.	שחאַק אהרן	"	1884	סטאַצקיענע 10
11.	סאַרע יצחק־אליעזר	פּאַרבער	1885	יאַבּיניקאוסקא 52
12.	בריזשאן מרדכי־הערש	סוחר	1883	סטאַצקיענע 12
13.	פּאַרטער חאַלף	"	61	פּלאַשאַצקיענע 22
14.	אייזענבערג יהודה־מיכל	ביכהאלטער	1882	קאַשעוויטשקא 38
15.	רוזנטסקי יואל	סוחר	1875	יאנעללאוסקא 51
16.	נאַכלאַמסקי יעקב	"	1869	קאַשיטקאוא 1
17.	שפּיגל ברוך	"	1874	פּילסודסקיענע 22
18.	בּיענענן יוסף	"	1879	באל. כראַבריצקא 115
19.	חידעלנאו ישראל־יואל	"	1879	קאַשעוויטשקא 19
20.	פּרייענער יעקב	"	1854	ריטאוסקא 2

ל.ר.	נאמען און פאַמיליע	באַשעפטיקונג	עלטער	אדרעס
21.	סטעטער שמשון	"	1883	קאַשעוויטשקא 9
22.	קיס אהרן	בעקער	1871	קאַשעוויטשקא 5
23.	קענבער שמואל־הערש	סוחר	1873	יוסקאלא 1
24.	סאַזליע ליב־יהודה	"	1874	חאַנסקא 2
25.	סרויס אברהם	"	70	סאַבושעוויטש 5
26.	רוזמאן יהושע	"	1872	אושעסקאוא 7
27.	שטיינזק נחמן	"	1861	קאַרצעצקיענע 9
28.	באכליק אברהם־אליע ד אלקינק		1872	גרויסקא 15
29.	ניוויון־הכל אזמן 'נכ אן מאך		1880	באל. כראַבריצקא 7
30.	ריין משה	לערער	1891	קאַשעוויטשקא 57

ליסטע נומער 7

ל.ר.	נאמען און פאַמיליע	באַשעפטיקונג	עלטער	אדרעס
1.	באַאַנער ראַיבּרבער	ציקצרנק	1884	שיונקעוויטשקא 40
2.	ליפּין בצלאל	שניידער	1889	יאנעללאוסקא 56
3.	קאַפּס אהרן־שלמה	מרציירער	1894	שצרקא 2
4.	קריימער משה	בלעכער	1897	קאַפּערנאקא 43
5.	בליאַך משה	בעקער	1890	ג'טער מאַי 9
6.	מאַלוצענבערג שמעון	סוחר	1872	קאַשיטקאוא 1
7.	ראַביצקער יוסף	"	1871	סקאַרוסקי 4
8.	באַסיוק שלום	בייגל	41	יאנעללאוסקא 42
9.	אייזענדער משה	מילכער	41	בילא 2
10.	בריזון הערש־ליב	בייגל	1862	מאַלאַצקא 8
11.	סיינער נח	טרענער	1889	מאַשטא 10
12.	סיסלבים יונה־מרדכי	בעקער	1877	ג'טער מאַי 25
13.	מילמאן הערש־יוסף	בערשטער	1885	ניצאַלא 17
14.	פּלעדמאן אברהם	בוליאַר	1896	פּושצאנא 2
15.	זיכטער שלום	זאַלצער	1870	שיונקעוויטשקא 26
16.	בילמאן זרח	אונטערלייד	1897	קאַפּערנאקא 1
17.	זאַנדער משה	ציקצרנק	1895	באל. כראַבריצקא 31
18.	מיליאמקאר ליב־יואקי	מילכער	1889	פּילסודסקיענע 54
19.	באס שמואל	לעדער	1858	שאַפּענע 9
20.	רוזטער ישראל	שלאַכטער	1869	שיונקעוויטשקא 6
21.	אייזן אהרן	בוכהאלטער	1896	יאנעללאוסקא 57
22.	ציקצר הערש	שניידער	62	יאנעללאוסקא 61
23.	שטילמאן יצחק	מילכער	38	פּילסודסקיענע 54
24.	קרעניצר יעקב	סוחר	1868	יאנעללאוסקא 49
25.	שטשיבאטע זוד	מעלצער	1889	פּאַליציע 9
26.	קאַצ חנה־יוסף	פּריזירער	1886	פּילסודסקיענע 3
27.	נאַדמאַיב צאל	סוחר	64	טראַנוסק 12
28.	בערגער פאַיר	"	1886	טראַנוסק 11
29.	ניסעלמאן מיכל	מילכער	1897	פּילסודסקיענע 54
30.	פּוסטק משה	שניידער	1880	יאנעללאוסקא 57

ליסטע נומער 8

ל.ר.	נאמען און פאַמיליע	באַשעפטיקונג	עלטער	אדרעס
1.	בריזער פסח	בעקער	1892	באל. כראַבריצקא 25
2.	קאַוואל פעטל	שניידער	42	יוסקאלא 4
3.	אבראַהאַמס אפרים	קצב	1891	נזיזאַסקא 12
4.	מלכיעקער חלף־ליב	מילכער	1889	פּילסודסקיענע 54
5.	פּלאַצער זוד	סטליכער	34	סאַראַקוא
6.	נעלמאן ברוך־יעקב	מילכער	1892	טשערוואני קושיוב 14

ל.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיגונג	עלטער	אדרעס
7.	ליבאוויטש משה־אהרן	מאלער	1888	באל, כראבערגאן 119
8.	ראסזל יעקב	בלעכער	1878	ב. יאסלעוויטשא 23
9.	בריק זיווא	היטלמאכער	38	יאנעללאנסקא 13
10.	נוגלער נולהו	סטאליאר	1896	קאזדאצקיגאנ 5
11.	שנירער חנה־יעקב	שנירערין	1879	יאנעללאנסקא 6
12.	קוטנירזקי יצחק	"	1876	כלויבנגא 12
13.	אלפערמאן בערל	בלעכער	55	מאנסקאא 12
14.	פיי הערש־בער	קאהאל	1872	באל. כראבערגאן 7
15.	סיגאל חיים־יעקב	סטאליאר	1891	ראלנא 26
16.	ראנץ העלמל	שנירערין	1890	יאנעללאנסקא 54
17.	קארפמאק משה־יחזקאל	ארבעטער	1885	מ.־סטאנ 3
18.	גירמאן יודל	שנירער	1880	ב. יאסלעוויטשא 38
19.	קאק מרדכי	שוסטער	1896	יאנעללאנסקא 47
20.	סופר נחום	שרירערין	1888	מאנושקוטש 1
21.	שפילרמאן הערש	סטאליאר	1888	יאלונאשסא 5
22.	ריטאוויטש אברהם	שטיפעל־מאכער	1899	אנסקיגאנ 3
23.	קיטער אשר	בלעכער	1874	קאזאלנסקא 3
24.	שאכמאניער אברהם	רימאר	1889	מ.יאזאראוויטש 39
25.	מארגול אברהם	שנירער	1878	קרולאזקי יאזוויטי 21
26.	הירשטיין יצחק־יעקב	"	1892	סלאנאסטאנ 19
27.	נוטין משה	סטאליאר	1877	קאסערניקא 39
28.	צוויסבים בערל	שנירער	38	לאנקאזא 4
29.	נאליזק שמואל	"	1873	ראזיניקאנסקא 29
30.	שוואַרץ יעקב	סלאסער	1888	באל. כראבערגאן 27

ליסטע נומער 11

ל.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיגונג	עלטער	אדרעס
1.	יונה שרייבמאן	מילנער	1894	קאסערניקא 34
2.	קאזיניצקי מארק	דענטיסט	1892	מארשאזא 1
3.	נאטיבכל נפתלי	סוחר	1901	שאצקא 5
4.	דוד לענער	"	1880	שאבאלסקי 1
5.	שמואל משה נקב	"	1888	סלאוואצקי 7
6.	הייזנפראוב שמא־השם	"	1895	דאמיניקאנסקא 15
7.	נאלדבערג אבינדור בנציון	"	1892	קאראימסקא 7
8.	בליטניקאנץ יהודה	"	1874	סראזניטא 13
9.	ליבהאבער מרדכי	מילנער	1876	יאנעללאנסקא 2
10.	קהת קרצמאן	"	1898	באל. כראבערגאן 5
11.	קליינבורד חיים	"	1880	דאמיניקאנסקא 18
12.	גרייניץ יקב־מרדכי	"	1879	ואקאזניאנסקא 16

ל.ס.	נאמען און פאמיליע	באשעפטיגונג	עלטער	אדרעס
13.	מצנלים שלמה	זיגערמאכער	1896	באל. כראבערגאן 88
14.	נאלוסדער בעריש	מארישער־אנגען	1883	ב'סער מאן 15
15.	נישטער מרק	סוחר	1893	קארזיסטקא 5
16.	שוסטער יהודה־בער	לעדער	1879	אנסקיגאנ 3
17.	ברוינשטיין הערש־ליב	סוחר	1895	קארזיסטקא 37
18.	גליזיקר אברהם	בעקער	1889	יאנעללאנסקא 45
19.	נישטלמאן ליב	שוסטער	1893	קאסערניקא 5
20.	נארדען אברהם	סוחר	1882	סראזוגסקא 19
21.	סטארץ יחזקאל	"	1898	קארזיסטקא 29
22.	מאלמאזאק יוסף	דענטיסט	1889	יאנעללאנסקא 15
23.	נול יקותיאל	כוחר	1873	דאמיניקאנסקא 13
24.	הייזער אלי	"	1894	מילסוזסקיגאנ 41
25.	שפיגעל שמעון־ליב	"	1896	אושעשקאווא 7
26.	שפילמאן יצחק	מוליאר	1891	מילסוזסקיגאנ 44
27.	שרידבוים אהרן	סוחר	1902	סלאוואצקיגאנ 12
28.	שליף שמאי	"	1893	קרולאזקי יאזוויטי 35
29.	ברוינשטיין הערש	ביזנעסלייט	1885	סאברושטא 8
30.	צוי־מאן שלום	"	1902	קאשזוישקא 29

די חאל־קאמיסיע מאכט אויפמערקזאם, או יעדער חיילער קען פאנגען זיין שטימע נאר אויף אימער פון די אויבנדערמאנטע קאנדידאטן־ליסטעס. נליכצייטיק וועלן באקאנט נעמאכט, או סיהאבן זיך צוריקגיצויגן:

א) די ליסטע נומער 1 מים די ליסטעס נ.נ. 3, 4 און 5.

ב) די ליסטע נומער 2 מים די ליסטעס נ.נ. 7 און 8.

די סאיאיניקטע קאנדידאטן־ליסטעס רעכענען זיך פאר איין קאנדידאטנ־ליסטע לגבי אנטרעפ ליסטעס.

לוצק, דעם 30־טן מערץ 1933

וואל־קאמיסיע פון דער לוצקער ייִדישער דעליניעער קהילה אויף צו וויכן א נאמ
און פאראוואלטונג

ועדת הבחירות מפנה את תשומת הלב: כל בוחר יכול להעניק את קולו רק לרשימת מועמדים אחת מן הנזכרות לעיל. בו בזמן מודיעים בזה, כי התאחדו:
א. רשימה מס' 1 עם 3, 4, 5; ב. רשימה מס' 2 עם 7, 8.
רשימות המועמדים המאוחדות נחשבות רשימת מועמדים אחת ביחס לרשימות אחרות.
לוצק, 30 במרץ 1933

ועדת הבחירות של הקהילה היהודית הדתית בלוצק לבחירת מועצה והנהלה

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 146 – 153.

ח' בר-חלפתא **הרשימה הפסולה** (במקום פלייטון)

שמחה נפלה עליי,
שמחה וצהלה;
תמו הבחירות
בלוצק לקהילה!

שכך יקרה אצלנו
אכן זוהי רבותא,
המפלגות כמעט כולן
הן באותה חברותא.

עשו הן גוש אחד,
כולם מחותנים;
לא עוד ריבים ומלשינים,
המשחירים פנים...

לא עוד יסתערו
אל קערת הקהילה לבחוש;
לא ינשכו עוד זה את זה,
לא ישימו רגל כדי להיות בראש...

לא ישחיזו את המוחות
בלילות שימורים;
מוטב את הכוחות
להפנות לעניינים מועילים.

וכמו להכעיסנו,
מעוברת השנה והחורף איתן;
ומשפחות רבות אצלנו
פשוט קצרה ידן!

עץ להסקה אין אף לא כפיס,
הבגד הוא סמרטוט מתבלה;
לשווא היא הנבירה בכיס
פני תם הוא מגלה.

יש לנו "בית לחם",
"טאז", "לינת הצדק" גם;
אך לדאבון הלב, לא עליכם,
הקופה ריקה אצלם.

הכול ייעור עתה,
ויימצאו גובים;
היהודים ייתנו פרוטה,
לו יהיו התובעים.

ככה לי שמחתי
במחשבת נלבבת;
ולפתע התפשטה לה
מין ידיעה נתעבת:

הקרב מראשיתו הוחל,
לשווא הצהלה;
הגוש היה לאל,
הרשימה פסולה...

לוצק, 1933

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע׳ 154.

נחום שרון (שטרכמן) תל אביב **תחת חשלטון הפולני**

ב-16 במאי 1919 גירש הצבא הפולני של גנרל יוזף קורניצקי את הצבא האוקראיני מלוצק וכונן בעיר את הממשל הפולני. כעבור עשרים שנים, ב-18 בספטמבר 1939, צעד אל תוך לוצק יחידת צבאיות של הצבא האדום. בכך נסתיימה תקופה של עשרים שנות שלטון פולני.

השלטון הפולני החל בשפך דם יהודים חפים מפשע ונסתיים ברצח יהודים חפים מפשע. ב-1919 ארגנו החיילים מעשי אלימות אנטי-יהודיים. ההלרצ'יקים (חיילים פולנים שבאו מצרפת עם צבא הגנרל הלר) ארגנו ציד זקנים של יהודים. יהודי לוצק נאלצו להסתתר מפני "לוחמי החופש" שתפסו יהודים ברחוב וגזרו את זקניהם במספריים ובסכינים. ספורט זה לא היה חדש מכל. באחד הימים אסר הממשל הצבאי קבוצה של חמישה יהודים (בהם אב ובנו) והאשימם בריגול. כולם נורו, אף שאשמתם לא הוכחה.

כעבור עשרים שנים, קצין פולני, במנוסה מן החיילים הסובייטים בספטמבר 1939, נתקל באיש צעיר בגֶנידוב. הוא לא היסס, שלף אקדח וירה בו למוות.

האוכלוסייה היהודית של לוצק חוותה תקופה שהחלה ברצח חמשת היהודים ונסתיימה בהריגת היהודי הצעיר ובמאבק קשה למען קיום כלכלי וכנגד אפליה.

ירושת רוסיה הצארית

ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה מנתה לוצק 30,000 תושבים, בכללם 24,000 יהודים. לפי המידע של ד"ר ווינץ' היו בעת ההיא בלוצק לא יותר מ-2,000 פולנים. בעיר היו 411 בתי אבן ו-1,324 בתי עץ. היו כ-90 רחובות וסמטאות, 24 היו מרוצפים ומוארים בתאורת חשמל, הישג גדול בעת ההיא.

אין בנמצא מקורות סטטיסטיים שיספרו עתה ממה חיו 24,000 היהודים תחת הממשל הרוסי. אך ד"ר ווינץ' מצא לנחוץ להדגיש כי ככל שהיו בלוצק חיים כלכליים מפותחים כלשהם, הם "נשלטו" בידי

יהודים. הוא מזכיר כי חמש טחנות הקיטור עם תוצרת שנתית של 32,000 טונות קמח ו-1,600 טונות גריסים, היו שייכות ליהודים. שתי מִבשלות בירה עם ייצור שנתי של חצי מיליון דליים, אחת מהן הייתה שייכת ליהודי (שניידר). אחד משני המפעלים לייצור לבנים היה שייך ליהודי. כל המַסגריות היו בידיים יהודיות. ליהודים היו שייכים המפעל לייצור שמן, שני מפעלים לייצור סבון עם תוצרת שנתית של 16 טונות סבון, שני מיזמים לייבוש כשות, מפעל קטן לסוכריות וארבעה – למים מוגזים. תשעה מתוך שניים עשר בתי מלון היו יהודיים. בכלל העמדות הכלכליות מונה ד"ר ווינץ' גם ארבעה בתי מרחץ יהודיים.

"במפעלים" אלה עבדו לא יותר מעשרות ספורות של משפחות יהודים. המיזמים היו של יהודים, אך בכל המלאכות השחורות הועסקו אוקראינים, רוסים, צ'כים ופולנים.

יש לקבל, כי המבנה הכלכלי של יהודי לוצק לא היה שונה מזה של יהודים אחרים ברוסיה, בפרט באזורי הסְפר. בראש ובראשונה עסקו היהודים במסחר זעיר ובמלאכה. הם היו המתווכים הכלכליים בין איכרי ווהלין ובין התעשייה הרוסית בערים הגדולות. הם שירתו את האיכר, בספקם לו תוצרת תעשייתית ובקנותם ממנו את התוצרת החקלאית שלו.

הסחר הגדול בתבואה וביערות נחשב בעת ההיא פרנסה טובה יותר ופתח בפני העוסקים בזה, סיכויים כלכליים וחברתיים רחבים יותר. לוצק הוציאה מקרבה אף היא שורה של משפחות, שהודות לסחר הגדול, השיגו רכוש ומעמד חברתי איתן בקהילה היהודית. נמנו עמם משפחות:קרוינשטיין, וייץ, גליקליך, ויינשטוק.

המסה הגדולה של האוכלוסייה היהודית חיה חיי דוחק ודלות. לוצק הייתה עיר פרובינציאלית טיפוסית. שליטי העיר היו איש המִנהלה, השוטר, הפקידים הצאריים.

התקווה לשינויים

עם נפילת משטר הצאר ניעורו תקוות גדולות. הלגליזציה של מפלגות פוליטיות אפשרה ליהודי לוצק להיעשות פעילים בחיים החברתיים של המדינה. כפטריות אחר גשם החלו לקום ארגונים פוליטיים וחברתיים. אך לא כל כך מהר בא הייצוב. מהפכות ומהפכות נגד נישאו על פני

אירופה. לאחר שוויתר ניקולאי השני על כס השלטון עברה לוצק מיד אל יד. אוקראינים, בולשביקים, פולנים, גרמנים, הֶטְמנים, פטליורים התחלפו כשליטי העיר מדי חודשים אחדים. היהודים היו הרוסים ומותשים וציפו בקוצר רוח לממשל קבוע.

בעת ההיא נדמה היה להם כי עדיף יהיה להשתייך לפולין. עם שחווה מאה וחמישים שנות רדיפות וידע להתנגד לצאריזם ולאויבים אחרים, עם שכרך את רעיונותיו הלאומיים בשאיפות חברתיות מתקדמות, עם כזה – כך נדמה היה – ייטיב להבין את צורכי הקיבוץ היהודי ולא יפעיל כלפיו נגישות לאומיות. וכי מי יכול להיות טוב יותר? הגוורדיה הלבנה? – משטר הצאר ותומכיו לא זכו באמון היהודים. האוקראינים? – יהודים זכרו את השחיטות שביצעו הקוזקים של חמלניצקי, והפוגרומים של פטליורה הוכיחו בשנית כי שנאת האוקראינים ליהודים השתרשה עמוק מכדי שאפשר יהיה לצפות למשהו טוב תחת ממשל אוקראיני. מכל האפשרויות הרעות, נראה אפוא כי ממשל פולני הוא הרע במיעוטו.

במשך השלטון הרוסי שיתפו יהודים ופולנים פעולה בחשאי. כותב שורות אלה שמע מסבו סיפור על אציל פולני שהסתתר בזמן מרד 1863 אצל יהודי על האצטבה באחורי הקמין. שני העמים דוכאו בידי הצאר הרוסי.

לא במקרה התייחסו הרוסים בחוסר אמון אל יהודים ופולנים. בתחילת מלחמת העולם הראשונה, כשהאוסטרים נכנסו אל לוצק (31 באוגוסט 1915), מיד הרכיבו הנהלת עיר, פולנים ויהודים בלבד. מצד היהודים מונו חברי מועצה: דינר, גסקא, גרויס, קרוין, לנדר, ורקוביצקי. אך מונו יותר חברי מועצה פולנים מאשר יהודים. ד"ר ווינִיץ' כלל אינו מסתיר את מגמתו של מינוי זה. לאחר שכבשו האוסטרים בשנית את לוצק וכוננו מחדש ממשל מקומי, "הם – כפי שכותב ד"ר ווינִיץ' – על מנת להעניק לעיר צביון פולני, ארגנו מחדש את העירייה". ראש עיר ומשנים לו מונו שלושה פולנים. 24,000 תושבים יהודים קיבלו שניים-עשר מנדטים במועצת העיר ואלפיים פולנים – מספר זהה של מנדטים. מפקדים צבאיים מונו פולנים – פוּלקוּבְניק אורבנסקי ומרטינוביץ'. הפנקסים והדוחות נוהלו בשפה הפולנית. שמות הרחובות שונו לשמות פולניים.

אחת המשימות הראשונות של ההנהלה הפולנית הייתה הדאגה למצב התברואתי של העיר. בתיאור פעילות זו באה שוב לידי ביטוי הגישה האנטי-יהודית של ההיסטוריון הפולני, ד"ר ווינץ הנזכר. הוא מספר: "בימים הראשונים לחיטוי הכפוי התרחשו סצנות קומית. הפשיטו את היהודים, סיפרו אותם ורחצו בו במקום". הדוקטור הפולני כותב באירוניה על ההיגיינה היהודית, כמו לא היה ליהודים מושג לפני כן מים וסבון מהם.

גישה טיפוסית זו – התבוננות ביהודים מתוך התנשאות – החלה ארבע שנים לפני שהיו הפולנים לשליטים בפועל של ווהלין, ונמשכה במשך עשרים השנים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, ששמה קץ לשלטון הסנציה [גוש שהקים בשעתו פילסודסקי בסיסמה: Sanacja, הבראה מדינית וכלכלית] בפולין, ווהלין בכלל זה.

הזנחה כלכלית

הממשל הפולני השיב לעיר לוצק את תפקיד העיר הראשית של ווהלין. כאן פעלו המשרדים הראשיים של כל מוסדות השלטון בווהלין. וייבודה – המושל הפוליטי והמִנהלי של כל המחוז – מקום מושבו היה לוצק. זה העניק יסוד לתקווה שהממשל הפולני יפתח את לוצק כמרכז כלכלי, ויקים כאן תעשייה שתהיה קשורה בכלכלת ווהלין. תקווה זו לא נתגשמה. הממשל הפולני ראה באזורי הסְפר המזרחיים קולוניה אשר ממנה יש לשאוב הרבה ככל האפשר ולהשקיע מעט ככל האפשר. הוא הזניח את הכלכלה שם ולא ניצל את הפוטנציאל הכלכלי של ווהלין.

במשך עשרים שנים לא נבנה אף לא מיזם תעשייתי אחד בלוצק. בשבחו את "היוזמה הכלכלית הגדולה של מועצת העיר הפולנית" מספר איש המועצה ש' שלייפשטיין בעיתון "וואלינער פרעסע" (1938), על העברת המפעל לייצור לבֵנים מידי היהודי פינצ'וק – בשל חובו לקופת החיסכון השיתופית – כעל מעשה חשוב. שלייפשטיין מספר, כי אבות העיר הפולנים חששו מאוד תחילה מהפיכתם לבעלים של מיזם כה "גדול". אך לימים הפך המפעל לייצור לבנים, היהודי בעברו, מקור להכנסה גדולה לשליטים הפולנים. לאחר מכן הקימה הנהלת העיר מפעל בטון, ייצרו בו צינורות ניקוז, מרצפות למדרכות ומוצרי בטון אחרים. ערב מלחמת העולם השנייה נרכש מגרש בקרסנה ותוכנן

לבנות שם משחטה מודרנית. גם תחנת הרכבת אמורה הייתה להיעתק לקרסנה, שם אמור היה להתהוות מרכז תעשייה. אך לא היו אלה אלא פרויקטים בהם הלעיטו את האוכלוסייה המקומית, שמיעטה להבין את הפוליטיקה של השלטון הפולני המרכזי.

ווהלין ובירתה לוצק נותרו תלויות כלכלית במרכז ובאזורי המערב של פולין. את כל המוצרים התעשייתיים נאלצו לקנות בוורשה, בקטוביץ, בפוזנן. אפילו תחנת חשמל חדשה לא הספיקו הפולנים לבנות. לשאלת כתב "וואלינער פרעסע" בסוף 1938, תשובת ראשות העיר היא, כי בקיוורצה נבנית תחנת חשמל חדשה והוא מחכה עד 1 בנובמבר 1939, מועד העברת חברת "וולט" לידי הנהלת העיר. שני הדברים לא התגשמו בשל פרוץ המלחמה.

מספר היהודים פוחת

אין הוכחה טובה יותר בדבר מדיניות הממשל הפולני כלפי האוכלוסייה היהודית – ממספרים סטטיסטיים. במשך עשרים שנים קפץ המספר הכולל של תושבים בלוצק מ-30,000 ל-45,000. בו בזמן פחת מספר היהודים מ-24,000 ל-20,000. אם נביא בחשבון את הגידול הטבעי, יש לקבוע כי בתקופת השלטון הפולני נאלצו בערך 9,000-8,000 יהודים לעזוב את לוצק. רובם היגרו לארצות שמעבר לים. אחוז מסוים עלו לארץ ישראל. לא זכורה לנו תופעה של העתקת מגורים לערים גדולות אחרות בפולין. כלומר, כל העוזבים את לוצק עזבו את פולין. אלפי יהודים היו "מיותרים" בלוצק. במקומם הביא הממשל הפולני מתיישבים פולנים מאזורי המערב, אינטליגנציה וסתם פולנים שהסתדרו בעזרת המדינה וכספיה בלוצק – במטרה להפך לפולנית את בירת ווהלין. כדי להגיע למטרה זו החליטה העירייה ב-1930 להרחיב את שטח העיר ולכלול בה רבעים שבפאתי העיר. זה שינה בבת אחת את יחסי הכוחות בלוצק לרעת "המיעוטים", שהיו למעשה הרוב בעיר.

כל מה שעשתה הממשלה הפולנית באותן עשרים שנים כוון קודם כל לחיזוק העמדות הפולניות בעיר. בסכמו את מהלכי הבנייה בלוצק בשנים 1923-1938 מוסר חבר המועצה שמחה שלייפשטיין פרטים אלה:

בשנת 1923 היו בלוצק 2,051 בתים, בשנת 1931 – 3,811, בשנת 1935 – 4,205, בשנת 1937 – 4,350 בתים.

הקפיצה הגדולה במספר הבתים הייתה דווקא בשנים 1923-1931. זה מוסבר בהרחבת גבולות העיר. אך גם אחרי שנת 1931 נוספו כ-800 בתים. רובם נבנו במיוחד למען האוכלוסייה הפולנית שנוספה. רובע חדש נבנה למענם – קולוניה אוּזְ'נְדְנִיצְ'ה [מושבת הפקידים]. סניפי הבנקים הממלכתיים (בנק פולְסקי, בנק רולְני [חקלאי]) בנו אף הם לפקידיהם גושי בניינים גדולים. דירות פאר נבנו למען קצינים פולנים. לימים סוכם הכול והעריכו כי מספר החדרים גדל מ-11,400 בשנת 1923 ל-22,600 בשנת 1937. היו שהסיקו מכך כי רמת החיים עולה. מגידול זה נהנתה קודם כל האוכלוסייה הפולנית שהיגרה לעיר לא מכבר. מרבית האוכלוסייה היהודית התרכזה, כמו בימי הצאר ניקולאי, ברחובות המזוהמים והלחים של העיר הישנה קרסנה, נובו סְטְרוויינייה [בנייה מחדש], וילקה, דולינה. לאוכלוסייה זו לא הקדיש הממשל הפולני לא אמצעים ולא תשומת לב.

אפליה בתחום החינוך

ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה היו בלוצק ארבעה-חמישה בתי ספר יהודיים. היו אלה בתי ספר פרטיים ובהם 1-4 כיתות ראשונות. כך ייסדה קבוצת מורים (קָרמן, ליפשטיין, שטרן ואחרים) בשותפות עם בעל הדירה (מאיר סְקירְץ') בית ספר לילדים מן המעמד הבינוני. בבית הספר למדו לשון קודש, חשבון, רוסית וכתיבה תמה. בית ספר אחר לנערים הקימו לימים המורים משה ושיינדלה דינקשטיין ([? דיקשטיין] באו מקרמניץ). לימים נוסדו שלושה בתי ספר נוספים – שניים לבנות ואחד לבנים.

כפי שמוסר יואל פרל בזיכרונותיו, התיר ממשל הצאר בעת ההיא לפתוח בתי ספר חילוניים לבנות בלבד. ואכן פתח מר ליברמן במקום נאה (לא רחוק מבניין התאטרון) בית ספר לבנות ממשפחות אמידות. התלמידות לבשו תלבושת אחידה ולמדו צרפתית. בוגרות מסוימות של בית ספר זה עברו לאחר מכן ללמוד בגימנסיה הרוסית של קוליְנקו. בבית ד"ר בְרונברג היה קיים בית ספר של גברת מוּר. בעלה, אף הוא מורה, ארגן בית ספר חילוני לא חוקי לבנים, שנמצא מעבר לגשר הבזיליאני, בבקתה ובה שני חדרים. השומר מיכלקו, המוכר בלוצק, נהג לאותת למנהל בית הספר, אם קרב מפקח.

מאות ילדים יהודים התחנכו בישיבה שבנתה משפחת קרוינשטיין. חלק קטן למדו בבית הספר העממי הרוסי, ורק ליהודים עשירים הייתה האפשרות לשלוח את ילדיהם לגימנסיה הרוסית של קולינקו.

עם פרוץ המהפכה הרוסית הראשונה החליטו יהודי לוצק לפתח את מערכת החינוך. בלי להמתין להתייצבות פוליטית, ייסדו היהודים גימנסיה יהודית. חלמו על בית ספר יהודי למסחר. בית הספר "תרבות" מנה עד 400 ילדים. בו בזמן נוסד בית ספר ששפת ההוראה בו יידיש. החירויות הפוליטיות שהוענקו לא מכבר פתחו בפני יהודי לוצק אופקים חדשים והם החליטו קודם כל לאפשר לילדיהם השכלה. חלומות אלה הסתיימו עם כינון השלטון הפולני. הממשל החדש לא גילה הבנה למשימה זו. הוא גם הפריע, בכל האמצעים, לנוער היהודי לקבל השכלה תיכונית וגבוהה. במיוחד נעשה הכול להפריע לחינוך ברוח יהודית לאומית.

כבר ב-1917 ייסד ועד ההורים גימנסיה יהודית שהייתה קיימת עד 1939. בתזכיר ששלח הוועד ביוני 1921 לשליח קרן הסיוע האמריקאית למען לוצק, מר פפיר (חי בוושינגטון), נאמר כי מכל הקבוצות הלאומיות בלוצק, היהודים הם היחידים שאין להם עדיין מבנה מתאים לבית הספר התיכון שלהם. הרוסים, הגרמנים והפולנים כבר היו להם בניינים משלהם. רק 24,000 יהודים נותרו בשלושה בתים ישנים שמצבם התברואתי גרוע. 500 תלמידים, בהם 150 ילדים להורים חסרי אמצעים, ביקרו בעת ההיא בגימנסיה היהודית. לימים פחת מספר זה עד מאוד.

עד שנת 1929 כלל לא הכירה רשות החינוך בגימנסיה ולא הניחה לבוגרים לגשת לבחינות בגרות. בו בזמן בנתה הממשלה בניין מפואר למען הגימנסיה הפולנית וסיפקה לתלמידים הפולנים את כל הכלים הנחוצים והאינוונטר. שכר הלימוד בגימנסיה היהודית הפרטית היה כמובן גבוה, לא מעט צעירים יהודים מוכשרים נאלצו לוותר על לימודים.

הנאמנים והמפקחים למיניהם התערבו בתכנית הלימודים הפנימית של הגימנסיה. במשך הזמן הופחת מספר שעות העברית ואפילו דת והיסטוריה יהודית. שפת ההוראה כמובן הייתה פולנית. ילדים יהודים,

ששפת אמם הייתה יידיש, ניצבו בפני ניסיון קשה לעבור לשפה הפולנית, שאינה מן הקלות.

בעיתון הלוצקאי "נייע צייטונג" מיום 21 באוגוסט 1931 מתלונן אחד ההורים, על כך שהגימנסיה צמצמה במאוד את תכנית לימודי העברית, שהוקרבו על מזבח קבלת זכויות מן המדינה. המורה והעסקן הציוני רב הזכויות, י' ד' פֶּצ'ניק, משיב על האשמה זו, כי אשם בכך "צו החיים" המכריח את ההורים והמורים של הגימנסיה ללכת בדרך הממשלתית הרשמית בחינוך ילדיהם ולאפשר להם קבלת תעודת בגרות.

האפליה לא נסתיימה בהערמת קשיים בפני הנוער היהודי לקבל חינוך תיכוני. לאחר התגברות על קשיים אלה, ניצבו בעלי תעודות הבגרות בפני השערים הסגורים של האוניברסיטאות הפולניות. צעירים ספורים בלבד הצליחו להתקבל לאוניברסיטת וילנה או ורשה, וגם זה – רק לפקולטות הפחות חשובות, ונדיר לרפואה או לטכניון. הנוער היהודי של לוצק, שרצה להמשיך ללמוד, נאלץ לנסוע לחו"ל. בפראג עצמה למדו עשרות צעירים לוצקאים, רבים מהם היו לימים לרופאים, מהנדסים ופעילים חברתיים מוכשרים.

ב-1931 היו בלוצק תשעים סטודנטים יהודים. באספה כללית בקיץ אותה שנה נבחרו לדרגי ארגון הסטודנטים היהודים של לוצק: רפלובסקי, נַסְקא, וייספוגל, זַבְלודובסקה, מירסקי, שטרנבוים, לנדסברג, פָּמוב, גליקלין, שירושיק [? שירז'יק], פינוס. ספורים בלבד מן התשעים למדו בפולין. מטרת הארגון הייתה לגייס אמצעים חברתיים לסייע לסטודנטים חסרי אמצעים ולנהל פעילות תרבותית.

בזיקה לאספה זו מתלונן י' רוזנשטרום, "נייע צייטונג" מס' 19 (אוגוסט 1931), כי "נוצר לאחר המלחמה טיפוס של אקדמאי שאין לו כל שאיפה אלא לסיים את לימודיו מהר ככל האפשר – אמצעי להבטחת קיומו. אין פוגשים את תשעים הסטודנטים – מתלונן רוזנשטרום – במוסדות מקומיים, לאומיים או תרבותיים, אפשר למצוא אותם רק במקומות בילוי ובחופי הרחצה".

גישה זו של הסטודנטים לחיים, ההתעלמות מן המאבק החברתי והלאומי, אינה אלא אחד הביטויים הפסיכולוגיים לכעס ולכאב שהיה על רוב הסטודנטים להתמודד עמם בזיקה למאבקם האישי למען עתיד.

י' **רוזנשטרום**, המשנה ליושב ראש ארגון סטודנטים, אזרחים פולנים בפראג

1. ...הדרך להשגת דיפלומה, וכך גם לאחר קבלתה, קשה מאוד לסטודנט היהודי. בניגוד לסטודנט הפולני – המקבל לרוב סיוע ממשלתי בצורת משרות מובטחות, הן בזמן הלימודים וכך לאחריהם – הסטודנט היהודי נסמך על כוחו שלו. לא רק שאין דואגים לו, אלא מפריעים לו בפעילותו. הסטודנט היהודי חייב להיות נמרץ ורגיש הרבה יותר מחברו הלא-יהודי. הסטודנטים היהודים עם תעודותיהם המשובחות אינם מתקבלים לבתי הספר הפולניים הגבוהים בשל "מחסור במקום". המועמדים היהודים נאלצים, באמצעים כספיים מזעריים, להמשיך את לימודיהם בחו"ל.

אנחנו נתקלים במושבות גדולות של סטודנטים יהודים מפולין כמעט בכל הערים הגדולות בחו"ל. בפראג עצמה לומדים כמעט 1,500 סטודנטים יהודים מפולין, ובצ'כוסלובקיה כולה – כ-2,000. כשני שלישים מהם לומדים רפואה.

לרוב הם חיים בתנאים חומריים קשים מאוד, בלי כל סיוע מצד הממשלה ומצד החברה היהודית (גם כאן בפראג מקבלים שבעים הסטודנטים הפולנים סיוע ניכר, הן מן החברה הפולנית והן מן הממשלה הפולנית). היהודים הם תלמידים טובים ובעלי התעודות הטובות ביותר מן הפרופסורים.

כשמבקשים היהודים, בתום לימודיהם בחו"ל, להתמחות בפולין, כלומר בארצם, צצה בפניהם רוח רפאים חדשה: נוסְטְרִיפִיקַציה [מתן תוקף חוקי לתואר שנרכש בחו"ל] – להיבחן שוב באוניברסיטה פולנית. יוצא אפוא שלימודי רפואה נמשכים שש שנים באוניברסיטה, שנתיים נוסטריפיקציה, שנה אחת התמחות בבית חולים, כלומר תשע-עשר שנים.

ניסינו, בכל האמצעים, להשיג מן הממשלה הפולנית קיצור של הדרך הארוכה הקשה, אך על כל השאילתות והתזכירים שלנו משיב המשרד:

1) אין באוניברסיטאות הפולניות מקום כה רב; יש מחסור בפרופסורים ובחומר.

2) יש בפולין יותר מדי רופאים, וכיוון שפולין היא מדינה צעירה, הארץ הרוסה מן המלחמה – אין כורח להגדיל את בתי הספר הגבוהים.

ואנחנו שואלים: למה היו לפולין בשנת 1926 3,660 סטודנטים בבתי הספר שלה לרפואה, בשעה שלצ'כוסלובקיה הקטנה, כמעט שליש ממנה, היו בשנת 1925 4,120 סטודנטים? מתברר כי פולין תופסת את המקום ה-17 בקרב מדינות אירופה במספר הרופאים לעשרת אלפים תושבים.

(מתוך מאמר ב"נייע צייטונג", לוצק, 31 ביולי 1931)

ערב החורבן הייתה בלוצק שורה של רופאים צעירים כמו גולדשטיין, פינוס, זלצר, ספיאן, קוניצא, רוזנשטרום, רפלובסקי, צוקר. לדברי ד"ר ספיאן, מנה הצוות הרפואי היהודי ב-1942 כ-500 אנשים. חלק קטן בלבד מהם למד בפולין. הם הגיעו למקצועותיהם במאמץ עילאי ובקרבנות מצד משפחותיהם.

יחס הממשל הפולני לבתי הספר העממיים היהודיים, לא היה טוב יותר. כבר ב-1918 נוסד בלוצק בית ספר עברי עממי שהוחזק כל-כולו על חשבון הממשלה הלאומית בקייב. כעבור שנים אחדות למדו בבית ספר זה 300 ילדים. אך הממשל הפולני לא הכיר בבית הספר, וכל נטל החזקתו נפל על ההורים. מובן כי הקמת בתי ספר ממלכתיים המכונים פּוּבְּשֶׂכְנה למען ילדי ישראל מוטטה בבת אחת את הקיום החומרי של בית הספר "תרבות". מ-300 ילדים נותרו לא יותר מ-50. במשך עשרים שנות פולין נאבק בית הספר "תרבות" קשות. לא היה לו מבנה מתאים, הוא נאלץ להסתפק בתנאי עבודה פרימיטיביים. שנים אחדות היה בית הספר משוכן בשני בניינים מרוחקים, הדבר הקשה עד מאוד על ניהול בית הספר ועל חיי בית הספר בכלל. רק הודות לעקשנות צוות המורים והאהדה הציונית של יהודי לוצק לא התמוטט בית הספר ולימים התפתח יפה. כל זה קרה חרף יחס האם-החורגת מצד הממשל הפולני.

כך גם בית הספר ביידיש של ציש"א. הוא נמצא במקום שלא ענה על הציפיות. לנאמני בית הספר הפולנים היו תמיד טענות אל הנהלת בית הספר, על שאין בית הספר עובר לבניין טוב יותר. הציבו לבית הספר אולטימטום, כאילו נהנו המורים וההנהלה מכך שהם ותלמידיהם מתענים בחדרי הכיתות הצפופים האפלוליים.

גם תלמוד התורה הנודע, אשר בימי הרוסים התקיים משכר לימוד ומדמי קצבה, בתקופה הפולנית היה תלוי בכוחותיו שלו. בתלמוד התורה ובישיבה ביקרו ילדים מן הרבעים הדלים ומן השכבות העניות ביותר. בשנים האחרונות כללה תכנית הלימודים של תלמוד התורה לימודי חול מסוימים: חשבון, עברית ויסודות השפה הפולנית. הממשל, הן המקומי והן המרכזי, לא העניק תמיכה כספית לקיומם של מוסדות חינוך יהודיים אלה.

בזמן מלחמת העולם הראשונה הלאימו הרוסים את הבניין הנאה של תלמוד התורה לצורך בית חולים. בתום המלחמה פתחו היהודים

במאמצים להשבת הבניין לבעליו החוקיים. חלפו שנים עד שהממשל הפולני פינה משם את בית החולים.

היו בלוצק בתי ספר דתיים – "חורב", "בית יעקב". בתי ספר אלה לא נהנו אף הם מכל תמיכה ממשלתית. חטאם – היו אלה בתי ספר שחינכו ברוח היהדות.

ניתן היה לחשוב שאם הממשל הפולני הפריע להתפתחות שיטת בית ספר יהודית-לאומית, אולי המריץ בו בזמן את חינוך הנוער היהודי בבתי הספר הממלכתיים הפולנים. לא נכון לחשוב כך.

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה מימנה הנהלת העיר סך הכול תשעה בתי ספר עממיים שלמדו בהם כ-6,000 ילדים, יהודים ולא-יהודים. בבתי הספר הנזכרים הועסקו כ-100 מורים. כלומר, בממוצע שירת כל מורה שישים תלמידים – מה שהקשה עד מאוד הן על ההוראה והן על החינוך. לשני בתי ספר בלבד היו מבנים משלהם. "כל האחרים – כותב ש' שלייפשטיין ב-1938 – מצויים (לאחר תשע-עשרה שנות ממשל פולני!) בבתים שכורים. לא כולם מותאמים כראוי לשמש בית ספר".

תכנית בתי הספר פובשכנה סילקה כל נושא יהודי. למדו בשתי משמרות – לפני הצהריים ואחר הצהריים. דת יהודית נלמדה בפולנית, למרות שמרבית התלמידים בבתי ספר מסוימים היו יהודים.

כאמור, סירב הממשל במשך שנים ארוכות להכיר בגימנסיה היהודית. משמעות הדבר הייתה סגירת דלתות בתי הספר הגבוהים בפני בוגריה. אך גם הגימנסיה הפולנית הממלכתית המקומית הייתה כמעט נעולה בפני יהודים. שלטה שם נורמת האחוזים, ורק לילדים ספורים – של האנשים האמידים או ילדים מוכשרים במיוחד – הייתה אפשרות להתקבל שם. מתוך 500-600 תלמידים היו בסך הכול עד 30 תלמידים יהודים.

אפליה זהה לזו שהופעלה בתחום החינוך, ניסו הפולנים גם בתחומי תרבות אחרים: ספריות יהודיות, חוגים דרמתיים יהודיים, מקהלות יהודיות ותזמורות, מועדוני ספורט יהודיים – לא קיבלו כל תמיכה. במקרים רבים נאלצו לסבול מתחבולות בעלי השליטה והפקידים. בתארו את תולדות הספורט היהודי בלוצק, מספר ש' חזן ("וואלינער פרעסע", 1938) כי אך נכנסו הפולנים אל לוצק החרימו את כל מכשירי

הספורט ממועדון הספורט היהודי שנוסד לאחר מהפכת פברואר. הם גם לקחו מן היהודים את אולם מועדון הספורט. כל הפניות בדבר הסדרת חוקיותו של מועדון ספורט יהודי נדחו במשך שנים. באחד הימים, כשמועדון הספורט היהודי של רובנה "מכבי" ניצח משחק כדורגל נגד הקבוצה הצבאית הפולנית, אסר הממשל על פעילות כל מועדוני "מכבי" ברחבי ווהלין.

כל מפעל תרבות מאורגן חייב קבלת אישור מיוחד מן הסטרוסטה וציון האחראים לשמירה על הסדר. לא אחת דרש הסטרוסטה תכנית מלאה של הפעילות לצורך צנזור.

כל ניסיון לארגן מוסדות תרבות חייב היה לעבור את תסבוכות הלגליזציה, עם תקנון והנהלה. אגב כך הערימו רשויות המִנהל על היוזמים קשיים פורמליים למיניהם.

היחס אל המוסדות והארגונים היהודיים

כשכבשו את לוצק בשנת 1919 מצאו השליטים הפולנים החדשים קהילה יהודית מאורגנת. אך במשך תשע שנים תמימות סירבו להכיר בהנהלה. בשנת 1927 נתקבל לפתע מכתב מן האדון הסטרוסטה, שהוא מפזר את ההנהלה (שלא הוכרה) ומאשר ועד זמני לצורך קיום בחירות פורמליות. תוצאות הבחירות חשפו את השינוי הפתאומי ביחס אל הקהילה. עד 1928 היו יושבי ראש הנהלת הקהילה דוד לנדר וחייקל וייץ, שניהם ציונים נכבדים ופעילים. בעת ההיא ארגנו הציונים בהנהגת יצחק גרינבוים את המיעוטים הלאומיים למאבק באפליה הפוליטית של הממשלה. הפולנים החליטו אפוא לחתור תחת מעמד הציונים בקהילות בכל מקום. יושב ראש ההנהלה החדשה של הקהילה נבחר לזר דאל, לימים סנטור וחבר בה-בה-וה-אר (מפלגתו של פילסודסקי). ודאי בהשראת רמז מגבוה, ראתה הנהלת הקהילה החדשה כמשימתה הראשונה את השלכת משרד פלשתינה ואת הספרייה העברית מבניין הקהילה. שני המוסדות הורחקו בצו פינוי מטעם בית המשפט הפולני. ספרים בעברית התגולל ברחוב, אך לבעלי הבית החדשים לא אכפת היה. יותר מכל שמחו מן הסתם הסטרוסטה והממונים עליו ממשרד הפנים בוורשה. הם ירו בשתי ארנבות בבת אחת; חבטו בכוח הציוני וגרמו להתלקחות מלחמת אחים בקרב היהודים.

בו בזמן עשה הממשל הפולני ניסיון ליטול מן הקהילה את הבניין אשר ממנו פונו זה עתה הציונים, תוך ניצול העובדה שלא היו בידי הקהילה מסמכי רישום הבניין בספרי האחוזה. הוא הציג טענות, כי הוא היורש החוקי של הבניין היהודי. בקשיים מרובים הצליחו לבטל את הגזרה, אך הממשל הפולני לא הסכים עוד לעולם לנפק להנהלה מסמכים שהיא אמנם הבעלים החוקי של הבניין.

עוין במיוחד היה יחסן של רשויות השלטון אל הארגונים הציוניים. מצד אחד ניסו הפולנים להציג את היהודים כאלמנט זר, ומצד שני הקשו על עבודתם של אלה שחינכו את "הזרים" ברוח בניית מדינה יהודית משל עצמם. כל צעד של הגופים הציוניים נתקל בקשיים בעלי אופי שונה. במיוחד סבלו ארגוני הנוער הציוניים. נאסר עליהם לקיים טיולים וכל פעילות ציבורית בלי אישור. הסוכנים החשאיים הפולנים רדפו את הפעילים מארגוני הנוער החלוציים, כמו היו פושעים.

היה מקרה שקבוצת נוער שומרי (בני 12-14) ארגנה משחק צופים ברחובות לוצק. עם הצופים הלך ראש הקבוצה יעקב אפרת (קיבוץ רוחמה). לפתע עצר אותו הסוכן מטוסיאק, קרא לו לסמטה צדדית ושאל: "כך אתה מכין אותם לנסיעה לפלשתינה?" מבלי להמתין לתשובה סטר לו שתי סטירות צורבות והסתלק לו בשלווה.

מלשינים וסוכנים נשלחו לכל הכינוסים החלוציים והשומריים שהתקיימו בלוצק. ייסוד הקיבוץ נתקל בקשיים פורמליים. כך היה על כל צעד ושעל.

כדי להחליש את הסולידריות היהודית הפעילו השליטים הפולנים את האמצעי העתיק של הפרד ומשול. לא די שהקטינו באורח מלאכותי את הייצוג היהודי במועצת העיר, הצליחו הפוליטיקאים המקומיים שלהם לגרום להתלקחות מלחמה בקרב קבוצת ברונברג וקבוצת ז'יטין-פרישברג. התקיפות ההדדיות וההשמצות של שתי הקבוצות לא הביאו כבוד לאוכלוסייה היהודית. החיכוכים הפנימיים, פרי יוזמת הפולנים, החלישו את כוח ההתנגדות היהודית כנגד מדיניות האפליה של מפלגת פילסודסקי. "יהודוני מה-יפית [מתרפסים] – כתב בקול קורא חריף ד"ר ברונברג בסוף נובמבר 1931 – סייעו ליצירת רוב גויי איתן. אף שגם הם עצמם הכניסו לכל מקום אחד או שניים, זה כמובן לעג, כי

ד"ר אליהו ברונברג

הם סייעו למסור למר וייז'ביצקי (ראש העיר הפולני) את הראשות, את הרוב המכריע, ובעצמם נותרו במקום בו נשארים משרתים – ליד הדלת".

בעת ההיא עדיין היו ליהודים ארבעה-עשר מנדטים ביחס לשלושה-עשר של לא-יהודים. אך הקבוצות היהודיות היו מפולגות. שני חברי מועצה בונדיסטים סירבו מראש לגלות סולידריות עם נציגי הבורגנות הזעירה היהודית. שניים-עשר הנותרים הצליחו לחלוק הבטחות בלתי חשובות למיניהן. הרחיקו דברים לכת, חלק מאנשי המועצה הציונים נמנעו מהצבעה בעד הצעה למחות כנגד האנטישמיות האנ-דקית [נציונל-דמוקרטים, מפלגה לאומנית אנטישמית], רק משום שהמציע היה ד"ר א' בְּרונברג. בפעם אחרת הצביעו כל חברי המועצה היהודים נגד הצעת בונד לקרוא רחוב על שמו של י' ל' פרץ.

הסולידריות היהודית המנותצת שוקמה רק ערב המלחמה. אך היה מאוחר מדי.

לחץ כלכלי

בתחום הכלכלי צעדה מדיניות הממשל הפולני בכיוון של הערמת קשיים רבים ככל האפשר על חיי היהודים. להרוס את העמדות הכלכליות היהודיות ולא לאפשר ליהודים לחדור לשום עמדה כלכלית.

המבנה הסוציאלי של האוכלוסייה היהודית השתנה מעט מאוד מאז נפילת משטר הצאר. בשנת 1933 היו בערי ווהלין 124,000 יהודים, כ-25,000 משפחות. מצד שני ידוע לנו כי מתוך 19,743 רישיונות סחר בווהלין בשנה ההיא, קנו יהודים 14,526. משמעות הדבר כי 75% מן המסחר היה בידיים יהודיות. בשנה הנזכרת היו בווהלין 1,952 משקים חקלאיים יהודיים, שתפסו שטח של 35,000 הקטר [הקטר: 10 דונמים]! אך מספרם פחת בהתמדה, הן בשל רמתם הנמוכה של המשקים והן בשל האפליה הפוליטית של הממשלה הפולנית האנטישמית ביחסה למשקים היהודיים. לכן עסקו רוב היהודים במסחר ובמלאכה, פרנסות אחרות לא היו ליהודים.

החל בשנות ה-30 [של המאה ה-20] קבע משרד האוצר הפולני שער כסף מחמיר כדי לסחוט ממעמד הסוחרים ובעלי המלאכה היהודים מסים רבים ככל האפשר. "וואלינער פרעסע" מן העת ההיא עשיר

בעובדות ובמסמכים על מדיניות המסים חסרת הרחמים כלפי יהודי לוצק. בגיליון 84 מיום 4 באפריל 1930 מתאר י' וֶגנר את הסיטואציה של הסוחרים כך: "לחץ המסים פועל בלא רחמים, ההוצאות לפועל הן המוניות ומשלם המסים ניצב מדוכא בלי סחורה, בלי כסף ומביט נואש בעגלה המובילה את שארית החפצים מן הבית... כינוסים, התערבויות, שביתות באמצעות חנויות סגורות, קיום הרוס, פשיטות רגל ללא שיעור, זעקות ייאוש של אנשים שנגרם להם עוול, התאבדויות, התאבדויות לאין ספור – כל זה יחד עדיין איננו טיעון מספק לאלץ את הגורמים קובעי המידה להרהר במה שקורה סביבנו..."

בעיתון זה עצמו כותב ש' ע': "מצבו של הסוחר היהודי, הסוחר הזעיר ובעל המלאכה הוא כיום נואש... איכר המקבל בתמורה לדגן ולתפוחי האדמה שלו מחיר זול נלעג, נרתע מקנייה וקונה רק את הנחוץ ביותר... האיכר נאחז בביטוי 'הכול לפי הלחם'". הכותב מסיים בפנייה אל השכל, היושר והמוסר של הממשל הפולני – לא להרוס את הסוחר.

אך הקובלנה לא הופנתה לכתובת הנכונה. לממשל הפולני הייתה תכנית משלו: תחילה להתיש את הסוחרים ובעלי המלאכה היהודים, ולאחר מכן לחסלם ולהחליפם באנשים "שלהם", כלומר סוחרים פולנים. משנת 1933 ואילך מוקמת בלוצק שורה של חנויות פולניות המקבלות תמיכה חומרית מלאה ואשראי מהבנקים הפולניים. הן מתחרות בסוחר היהודי באופן הרחוק מנוהג מסחרי. נשלחים שוטרים אל סוחרים יהודים, לרשום להם דוחות על סחר ביום ראשון או בשעות אסורות. לבסוף הם עוברים לצורה "גבוהה" יותר של מאבק בסחר היהודי.

מחאה!

אני מביע את מחאתי כנגד ההתבטאות, שלא נשמעה כמותה, של יושב ראש ועדת הבחינות האדון שימנסקי, שקרא בעת התייעצות, פעמים אחדות "סעו לפלשתינה – שם תשלטו!"

אני סבור כי התנהגות כזו היא למטה מכבודו של יושב ראש ועדת בחינות, ואני מבקש מתא בעלי המלאכה להסיק את המסקנות ההכרחיות. במקרה שלא, אניח את המנדט שלי.

י' גֶרבץ' ("וואלינער פרעסע" 226, 28.4.1933)

שורשרת מצרכים

למען בית הילדים ולמען פעולת ההזנה לילדי בית ספר רעבים של הורים יהודים מובטלים שליד "טאז" בלוצק.

גברת ביילין תורמת 10 ק"ג קמח ופונה אל: גב' ד"ר צוקרמן, לאוניק אלקין, גב' ד"ר גולדברג, גב' ד"ר שץ, גברת לדרפיינר, ד"ר סגל, גברת שולץ, גברת פרשטיי, מ' קיפרמן, מ' קוזיול, א' גלייזר.

גברת ליטווק תורמת 5 ק"ג ריפות ופונה אל: א' בלכר, ז' אוקס, י' מזיאר, מ' אפל, א' שיינר.

גברת שניידר תורמת 1 ק"ג סוכר.

גברת באק תורמת 10 ק"ג קמח ו-5 ק"ג ריפות ופונה אל: זיגלברג, גברת פָּמוב, גברת רוזובסקה, פניה צוקרמן, גברת חזנוב.

גברת שטיין תורמת 3 ק"ג קמח ופונה אל: ד"ר פרילינג.

גברת ארנובסקה תורמת 1 ק"ג סוכר ופונה אל: גברת דים, גברת שרייר, גברת שטיינשנייד, גברת רדומיסלסקה, גברת גרפמן, גברת קרצמן.

גברת איטה גרבץ' תורמת 10 ק"ג לחם ופונה אל: שלמה פרומר, גברת ברוינשטיין, גברת וייסברג, פוגן, א' פיירשטיין.

גברת לקריץ תורמת 16 ק"ג קמח ופונה אל: הגברות שץ, פרידמן, גב' ד"ר גולדברג.

גברת ליבהובר תורמת 5 ק"ג שעועית, 1 ק"ג אורז ופונה אל: הגברות: קוסובסקה, מייזליש, מרשלקוביץ', ביק, גנדלמן, זיסברוט.

גברת גוטה פרידמן תורמת 8 ק"ג שעועית ופונה אל: הגברות אפשטייר, ר' קוזניץ, גרטיבל, ח' לקריץ, ל' קאהן הטטובה.

הודפס בשנית מתוך "וואלינער פרעסע" 45 (255), 17.11.1933)

שורשרת לטובת חברת טאז

גברת גולדפדר משיבה לגברת מרשלקוביץ' ב-2 ק"ג אורז ופונה אל הגברות: קולינר, דבורה מלמד, חוה שפירא.

גברת אניה בליאק משיבה לגברת מאירוביץ ב-3 ק"ג גריסים ופונה אל: גברת שרה גינדל, אשר פציורניק, יעקב פרלמוטר.

גברת פ' שפלר משיבה לגברת ג' ליבובר ב-4 ק"ג לחם ופונה אל: גברת ז'ניה שפילר.

גברת מינדס משיבה לגברת גוטס ב-5 ק"ג גריסים ופונה אל: טניה דְרליוק, דורה ויינר, פניה קצף, שרה רודמן, רוזה ספוקוינה, מָכְצ'ה בריטְוואר, בלה קופרשמידט, לייב פישמן, משה קורן, ברל קופרשמידט.

גברת ברגר משיבה לעלמה פיש ב-2 ק"ג גריסים ופונה אל גברת שרה ז'יטין, שבע גולדשמידט.

ד"ר רוזנקרנץ משיב למנהל איילברג ב-1 ק"ג סוכר.

גברת וקסון [וקסין] משיבה לגברת בויאנר ב-3 ק"ג שעועית.

גברת ליברמן משיבה לגברת א' גולדברג ב-4 ק"ג לחם.

גברת שטול משיבה לגברת פרשטיי ב-2 ק"ג גריסים.

המנהל הופמן משיב לעורך חזן ב-5 ק"ג שעועית ופונה אל: יצחק דריקר, נחמיה גולדברג, יהודה יוכט.

("וואלינער פרעסע" 7 (268), 16.2.1934)

ב-1936 גאה גל האנטישמיות האנ-דקית ברחבי פולין. יהודי לוצק חשו בסערה הקרבה. במכתב ששלח מלוצק, במרץ 1936, העסקן הציוני נפתלי גרטיבל אל שלום צוויטמן (ירושלים) אנו קוראים:

"קשה לי לכתוב, הדאגות והטרדות מעסיקות אותי ואינן נותנות לי מנוח. לאחרונה נוספה האווירה המורעלת בעניין הוויכוח איך לשחוט בהמות. שיטות השחיטה השונות הודגמו על ראשי היהודים בפשיטיק ובעיירות אחרות. אינך מתאר לעצמך עד כמה ממרר הדבר את החיים ומדכא. אנחנו פשוט טובעים בים של שנאה ואין עצה כנגד הרְשעות שמטרתה לכלותנו.

אצלנו באזורי הסְפר שורר שקט מַשְלה. למען האמת חשים בחרם כנגד היהודים, אך לפי שעה אין הוא מנוהל בגלוי, אלא מפה לאוזן ובהפצת ספרות אנטישמית. אם לא יחול שפל בגל האנטישמי – מעצמו או בלחץ חיצוני – הוא לבטח יציף אותנו" [המכתב המלא "ספר לוצק" ע' 168-169].

נבואתו של נ' גרטיבל התגשמה למרבה הצער עד מהרה. ב-1938 צצו בלוצק משמרות מחאה.

יהודים, החוצה ממועדון הקפה!

במוצאי שבת הקודמת, כשצעירים יהודים בילו במועדון-קפה ברחוב יגילונסקה, נכנסו ארבעה ברנשים לא מוכרים והורו בסוד לכל יהודי לעזוב תוך עשר דקות את האולם. כך קרה גם ביום ראשון בערב, בעל המקום והמלצרים כלל לא הגיבו על כך. המבקרים היהודים במועדון-קפה יפיקו ודאי מוסר השכל ראוי משערורייה זו.
(הודפס בשנית מתוך: "וואלינער וואכט" 4)

פולנים אנשי העולם התחתון ולאומנים אוקראינים ניצבו ליד דלת בית העסק היהודי ולא הניחו לקונים נוצרים לגשת. פעולה זו היה לה כמובן קשר הדוק לגל האנטישמי הגואה בגרמניה ההיטלריסטית. החרם האנטישמי על הסחר היהודי לא נתקל בכל הפרעה מצד הממשל הפולני, שבאופן רשמי גילה סובלנות כלפי המשמרות, ובאופן לא רשמי – תמך בהם בפועל.

בעת החיא הייתי חייל בצבא הפולני. בפסח 1938, בבואי לחופשה, ביקרתי בבית העסק של אבי. לפני הדלת נתקלתי באישה פולנייה שהחזיקה בידה חומר תעמולה נגד הסחר היהודי והפריעה לכל קונה נוצרי להיכנס לחנות. להערתי שתסתלק, הרימה אשת המשמרות קול צעקה, שרציתי להכותה וכי עלבתי בה בדברי נאצה. עד מהרה התקבץ קהל פולני ולא הם, אלא אני, החייל הפולני, נאלצתי להסתלק מחנותו של אבי. היהודים וגם הוריי אמרו לי שאין להיגרר לפרובוקציות, שלא ללבות יתר על המידה את העניין ולגרום בזה נזק רב עוד יותר לסחר היהודי.

המצב החומרי של מעמד הסוחרים היהודי ושל האוכלוסייה היהודית בכללה לא השתפר עוד. מונח לפנינו "וואלינער פרעסע" מיום 21 באפריל 1939, ארבעה חודשים לפני המתקפה ההיטלריסטית על פולין. כבר במרץ 1939 הבינו הפולנים לראשונה את הכיוון אליו נעות תכניותיו של היטלר. כבר התרחשו התנגשויות צבאיות ראשונות בגבול המערבי. היטלר הביע בעת החיא את הדרישה להשיב לו את גדנסק ולאפשר לו פרוזדור גרמני דרך הטריטוריה הפולנית.

בגיליון הנזכר של העיתון הלוצקאי יש הדים ברורים למצב הפוליטי המתוח. ד"ר ש' אוקסמן כתב את מאמרו תחת הכותרת רבת המשמעות: "חולו, חולו, רוחות רעות". בעמוד הראשון מצוי קול קורא של "הלוחמים היהודים למען חירות פולין" אל האוכלוסייה היהודית, ליטול חלק נרחב במלווה המדינה לחיזוק כוחות האוויר הפולניים. יוזמי הקול הקורא נסמכים על "המסורות הגדולות הנאות של החלק היהודי במאבק לשחרור פולין" ובעיקר על פולקובניק ברק יוסילוויץ', שאחד מן הרחובות היהודיים בלוצק קרוי על שמו. "פולין – נאמר בקול הקורא – דורשת מאתנו היום קרבן כספי. הבה לא נתלבט וניתן יותר ממה שאנחנו מסוגלים ובבוא שעת המאבק למען פולין, ניקח, כמו בתקופת המאבק לעצמאות, רובה פולני ונגן על גבולותיה".

שבועות אחדים קודם לכן פרסם גם אב"ד לוצק, הרב סורוצ'קין, קול קורא פומבי בו פנה אל יהודי לוצק: "אחים יהודים! אני מלא אמונה כי במקום בו ניצבת סוגיית טובת המדינה, תגלו כתמיד את נכונותכם להקריב קרבן ואת מסירותכם, כמצווה עלינו מפי הנביאים 'ודרשו את שלום העיר'"

בגיליון זה של "וואלינער פרעסע" מודפסת מודעה של איגוד סוחרי לוצק אל גנרל לאון בָּרְבצקי, שחתומים עליו ק' פרישברג, מ' באק, ל' ברגר, י' קרוינשטיין, י' פרידמן, מ' גרפמן, ט' טבצ'ניק. בקול הקורא מודיעים לקומיסר למען מלווה המדינה הפולני, כי הסוחרים היהודים בלוצק תרמו 10,000 זלוטי לקרן המגן. היה זה סכום כסף גדול במושגי העת ההיא. כדי לפסוק זאת די לדפדף באותו גיליון. בעמוד הרביעי נמצא שורה של מודעות תודה גלויות של המוסדות הפילנתרופיים בלוצק אל ארגון הסיוע של יוצאי לוצק בניו יורק. "בית לחם" מודה על משלוח 700 זלוטי, "צנטוס" מודה על 525 זלוטי שנשלחו, קופת חולים של בעלי מלאכה – על 105 זלוטי, "לינת הצדק" קיבל בחלוקה ההיא 79.5 זלוטי, ארגון הנשים נובו סטרוויניֶיה – 70 זלוטי, "הכנסת אורחים" – 26.5 זלוטי.

כך, מצד אחד, אספו אזרחי לוצק היהודים סכום כסף גדול להגנת פולין, שעה שלא יותר מ-1,500 זלוטי שנשלחו מאמריקה למען דלת העם בלוצק, עוררו שמחה כה רבה בכל ארגוני הצדקה.

לתמונה זו יש להוסיף את התחושה העצמית של יהודי לוצק, ביחס לסיטואציה הבינלאומית בעת ההיא. כתב ש' חזן באותו גיליון של "וואלינער פרעסע", במאמר שכותרתו: 'מילת נחמה לפסח'. "משונים אנחנו נראים עם חג החירות שלנו 'וכס מלכות' בעת זו – כשיסודות האדמה רועדים... בלמעלה מארבעים מדינות עומדים יהודים ומזעיקים את הציוויליזציה בעלת המצפון לעזרה... – עומדים היהודים אבודים, ככבשים מבוהלות, בבתים נצורים, ומחכים שיבואו לרכוס עליהם טלאי צהוב, לרדוף ולגרש, לבזות וללעוג, להחליש ולהרעיב..." ש' חזן אינו מסוגל כמובן להצביע כי בפולין, ארצם של קושצ'יושקו ושל בָּרק יוסילוויץ', המדינה שכבר בעת ההיא נועדה להיות הקרבן הקרוב למולך-היטלר, המצב היהודי שונה. הוא מנחם את היהודים באמירות כמו "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו" וכמו "השמים הכחולים של

המזרח הקרוב, שם נראות כבר קרניים ראשונות דקות של עתיד יהודי בהיר".

הפגנה כנגד הפוגרומים הגרמניים

אך פולין של סְקְלַדְקובסקי ושל בֶק נשארת גם ערב חורבנה שלה, זרה ועוינת ביחסה לאוחזיה היהודים.

כשניסתה התנועה הציונית בעת ההיא לארגן אספות מחאה נגד המדיניות האנגלית של סגירת שערי ארץ ישראל לעליה, לא התיר הממשל הפולני את ההפגנה, בתואנה שנוכח סכנת היטלר לא תאפשר ארגון מחאות נגד בעלת בריתה – האימפריה הבריטית.

ב"וואלנער פרעסע" של חול המועד פסח תרצ"ט, במקום בו מצוי הקול הקורא של הרב סורוצ'קין, המודעה של הסוחרים על התרומה של 10,000 זלוטי למטרות הגנה, תחושות הלב הטרגיות של ש' חזן וגם הצהרות התודה של המוסדות הפילנתרופיים לנדבנות האמריקאית – מצויה גם הערה תחת הכותרת רבת המשמעות: "אומרים 'יזכור'י" "יזכרו היהודים – כותב שם י' נייזיץ' – ויבחנו היטב את המצב היהודי בעולם כולו ויידעו כי המקלט היחיד בו ניצלו יהודים מגרמניה, בו ניצלים עתה יהודים מאוסטריה, צ'כיה, ליטא, ומחר יהיה על יהודים אחרים להציל עצמם – היא ארץ ישראל בלבד".

הלך הרוח והתחושות של יהודי לוצק, הנמסרים בצורה כה נבואית בעיתון של לוצק, שישה חודשים לפני פרוץ המלחמה – לא השתנו עוד לטובה לעולם. עם כל יום חולף נעשה המצב מתוח יותר, הסכנות – ממשיות יותר, האנטישמיות – גלויה יותר, המאבק הכלכלי נגד היהודים – אכזר יותר, והעתיד היהודי – מעופל יותר.

למרות הכול, הביעו יהודי לוצק, בדיוק כמו יהודים בערים פולניות אחרות, את נכונותם המלאה להגן על פולין כנגד ההיטלריזם. מאות בחורים יהודים לוצקאים גויסו באוגוסט 1939 לצבא הפולני. לרוב שירתו בחיל הרגלים הפולני, נדיר היה שהממשל הפולני אפשר ליהודי גישה לחילות אחרים. עם פרוץ המלחמה, מצאו עצמם בחורי לוצק סמוך לגבול הגרמני ובגדודי ורשה. לא כולם שבו. נפלו מישה שניידר, בָּנָה ריכטר. רבים אחרים אבדו ללא עקבות. החיים הצעירים שהוקרבו לא הצילו את פולין ממפלה. ליהודי לוצק, כמו לאזרחי פולין האחרים, הייתה התמוטטות צבא פולין "הבלתי מנוצח" של המרשל רידז-שְׁמיגלי בלתי צפויה. המפלה חשפה את האמת המחרידה, פולין של משטר הסנציה, לא רק הזניחה את מחוזות המזרח והתייחסה אל היהודים כאל "זרים", היא הורידה לטמיון את ההזדמנות ההיסטורית להבטיח עצמאות פולנית והובילה להתפוררות המשטר.

כניסת הצבא האדום אל לוצק (18 בספטמבר 1939) שמה קץ לעשרים שנות שלטון פולני. יהודים, בכל מקרה מרבית האוכלוסייה היהודית בלוצק, ניצלו מן ההיטלריזם הגרמני הרצחני. הם קיבלו את הצבא האדום כמושיעים ומשחררים. למעשה דחה הצבא הסובייטי את בוא התופת הנאצית בעשרים חודשים בלבד.

יהודי לוצק מארגנים הגנה עצמית

בכל הזיכרונות על האירועים לאחר נפילת משטר הצאר, מודגש כי רק לאחר מהפכת קרנסקי (פברואר 1917) קמו בלוצק, כפטריות אחר גשם, ארגונים פוליטיים וחברתיים שונים. יהודי לוצק ניגשו במרץ נדיר לבניית המוסדות התרבותיים, הפילנתרופיים, החברתיים והפוליטיים שלהם. יהודי לוצק אף ארגנו הגנה עצמית חמושה משלהם.

כשסופחה ווהלין, לאחר חוזה ורסאי, לגבולות המדינה הפולנית, ניסה הממשל החדש לא אחת להגביל ולהרוס התפתחות זו. אך זה מעולם

לא עלה בידיו. יהודי לוצק פיתחו במשך עשרים שנות שלטון פולני רשת צפופה של ארגונים פוליטיים סוציאליים, שמילאו – פרט למשימתם ההומניסטית והפילנתרופית – תפקיד יוצא דופן בחשיבותו בהגנת היהודים מפני מדיניות האפליה של פולנֶי פילסודסקי.

אשר לחיים הפוליטיים, פעלו ברחוב היהודי בלוצק כמעט כל המפלגות הפוליטיות הקיימות בקרב היהודים. יהודים ייצגו כוח פוליטי ניכר, הן משום שנאלצו להיעזר בקולותיהם בעת בחירות, והן בשל איכותם הכלכלית והאינטלקטואלית המיוחדת.

החיים היהודיים-פוליטיים של לוצק שגשגו במיוחד בהמולת שנות ה-20 [של המאה ה-20]. בכל מערכת בחירות – מקומית או ארצית, ציונית או קהילתית – המה הרחוב היהודי ככוורת דבורים.

מרבית היהודים היו פרו-ציונים. אך יש להדגיש כי הממשל הפולני התחלחל במיוחד מפני פעילות היהודים בתנועה הקומוניסטית. לא כל כך בשל כַּמותם, כמו בשל הסכנה שיהודים קומוניסטים יארגנו ויעוררו את האיכר האוקראיני למאבק באפליה הלאומית והסוציאלית מצד הפולנים.

בית הכלא בלוצק היה שם דבר בעולם כולו. נמקו בו עשרות בחורים ונערות יהודים שהקריבו, במלוא הלהט האידאליסטי, את בריאותם, חירותם, ולעתים גם את חייהם על מזבח הקומוניזם. ביניהם היו קומוניסטים יהודים לוצקאים מוכרים (מוטיה אוקס, קיבריק, קטיה בלומנקרנץ, שירזיק, ליברמן).

באופן שונה לחלוטין נהגו המפלגות הציוניות וארגוני הנוער. מרכז הכובד של פעילותם הועתק מראש לארגון עלייה לארץ ישראל. אפילו כשלחמו הציונים על מושבים בסיים ולמען איש מועצה בהנהלת העיר, זה היה בשל התקווה לחסל את הזלות ואת האפליה. זה היה אמצעי בדרך לחיפוש הפיתרון הרדיקלי המלא לשאלת היהודים. על פעילות הקבוצות הפוליטיות מסופר בספרנו בפרוטרוט. נסתפק אפוא בניתוח תפקידם ואופיים של הארגונים הפילנתרופיים היהודיים. טיעונינו מבוססים על החומרים המתפרסמים ברובם בדפים הבאים בספר זה.

בכל המאמרים והמכתבים, הדוחות והתקציבים שנותרו מן השנים החן, מסופר בראש וראשונה על המצוקה היהודית הגדולה שהצדיקה ועוררה לחיים את הרשת המסועפת של מוסדות יהודיים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה הייתה לוצק הרוסה מאוד מבחינה חומרית. באו פליטים מרוסיה ומעיירות הסביבה; בתים רבים נשרפו; מחלות ומגפות איימו על חיי היהודים ועל בריאותם. המסחר היהודי נאלץ להשתנות במהירות מסַחר עם רוסיה לסחר עם פולין.

יהודים הפגינו אז יוזמה רבה, כדי לפתור את בעיותיהם בכוחות עצמיים צנועים.

כפי שמדווח ש' ורקוביצקי בעיתון "וואלינער פרעסע" ופ' בְּרְדיטש בזיכרונותיו, היו בלוצק לפני מלחמת העולם הראשונה שני בנקים קואופרטיביים איתנים. בסערת המלחמת, לאחר שרוסיה קיבלה את חוק המורטוריום, התמוטטו שני הבנקים. אך כבר ב-1921 נוסד בעזרת ג'וינט בנק עממי יהודי. לא חלפו אלא שלוש שנים, ופיחות המרְק הפולני הביא לקריסה חדשה של הבנק היהודי אשר מנה כבר 1,400 חברים. כעבור שנים אחדות שוב הקימו היהודים שני בנקים קואופרטיביים. הם הגנו על הסחר היהודי נגד המדיניות הפוליטית של הממשל, עד שנפלו הם עצמם קרבן למדיניות זו. סניפי הבנק הממלכתי בנק פולְסקי, Bank Gospodarstwa Kraiowego [הבנק המשקי הארצי] הביטו בשוויון נפש במאבקי מערכת הבנקאות היהודית ואפשרו בחשאי את פשיטת הרגל שלה.

ביוזמת הרב סורוצ'קין הקימו יהודי לוצק ב-1931 מכשיר פיננסי נוסף להגן על המעמד הבינוני ועל הסוחר הזעיר ובעל המלאכה – "גמילות חסד כללי". מתחילת 1932 עד סוף 1938 העניקה קופת גמילות חסדים 9,318 הלוואות בסכום של 445,000 זלוטי ("וואלינער פרעסע" גיליון היובל). בין ההלוואות היו גמילות חסדים החל בחמישה זלוטי. ככל שקרבה מלחמת העולם השנייה כן דחופה יותר הייתה עזרת הקופה להגנת בעל המלאכה והסוחר היהודי. בתזכיר ששלחו יואל חאראק והרב ז' סורוצ'קין אל "האחים והאחיות החשובים מעבר לים" ב-15 במאי 1939, בדבר גיוס אמצעים חדשים למען קופת גמילות חסדים,

מספרים אישים בעלי סמכות אלה, כי בין הלווים "יש רבנים ואדמו"רים, אדוקים וחילונים, חנוונים ובעלי מלאכה, ציונים ובונדיסטים".

עבור למצב הכלכלי הקונקרטי של היהודים בעת ההיא, כלומר מלחמת העולם השנייה, מספר התזכיר: "לאחרונה השתנה המצב הכלכלי לרעה עקב: 1) גזרות רבות ורדיפות יהודים בתחום הכלכלי, שבעטיין הם נדחקים מעמדותיהם הכלכליות; 2) בשל אורבניזציה (קרי מדיניותו של ראש הממשלה הפולני סְקְלדקובסקי לשיפור פני העיר) נהרסים דוכנים יהודיים, מה שמותיר את היהודים חסרי פרנסה; 3) החנויות היהודיות נשמרות בידי קבוצות אנטישמיות שונות; 4) בשל אווירת ערב מלחמה, מוסד האשראי היהודי היחיד בעירנו עצר כליל את האשראי למעמד הסוחרים".

בפרק הזמן שבין אפריל 1938 עד מרץ 1939 העניקה הקופה 2,315 הלוואות בסכום כולל של 118,000 זלוטי, בהן הלוואות אחדות בסכום של 15 זלוטי, 37 הלוואות בסכום של 20 זלוטי, 1,661 הלוואות בסכום 50 זלוטי ו-169 בסך 100 זלוטי כל אחת. קופת גמילות חסדים קיבלה מן הקהילה היהודית (בהנהלת קלמן פרישברג) לא יותר מ-150 זלוטי, ומן הממשל המקומי – אף לא פרוטה!

קופת גמילות חסדים הייתה אחד המכשירים להתגוננות עצמית כלכלית של יהודי לוצק. היו מכשירים נוספים, בהם קופת חולים של בעלי המלאכה היהודים. המדיניות הסוציאלית של הממשל הפולני הזניחה שכבות אלה כליל. בעל המלאכה היהודי נאלץ לסבול תחבולות למיניהן מצד הממשל. כדי להתגונן ארגנו בעלי המלאכה עזרה עצמית משלהם וקופת חולים משלהם. במכתב מיום 7 במרץ, שכתב בעל המלאכה המוכר מארגֶל, אל יוצאי לוצק באמריקה, נאמר כי בחורף הקשה של 1939 סיפקה העזרה העצמית של בעלי המלאכה עצי הסקה לבעלי מלאכה רבים; רכשה נעליים לילדים, על מנת שיוכלו לבקר בבית הספר; לאחרים סיפקה כף תבשיל חם. אל החולים נשלחו רופא ותרופות חינם. במבט ראשון נשאה אולי פעילות זו אופי של צדקה. אך בו בזמן היה זה מאבק לשמור על מעמד בעל המלאכה היהודי, מאבק של התגוננות עצמית של אנשי עמל יהודים באפליה הפולנית.

בזמן זה התנהלה פעילות הגנה עצמית בהיקף נרחב בתחום הבריאות. למעלה מ-20,000 יהודי לוצק לא יכלו לסמוך על הממשל המקומי או הארצי. הם הקימו בעצמם, בעמלם שלהם ובסיוע צנוע מיוצאי לוצק באמריקה, רשת של מוסדות למאבק למען מצב בריאותי וחברואתי טוב יותר לילד היהודי ולבוגר. בקול קורא שפרסם טאז בלוצק ב-30 במרץ 1939, נאמר: "אכזרי ומחריד הוא מצב הילד היהודי העני המוזנח במשך כל השנה: דירות המרתף הלחות, הקרות, האפלות, שלא חודר אליהן אף לא שמץ של אור שמש, המצב האנטי-היגייני של הכלים שהילד בא עמם במגע... מחלישים את מצב בריאותו". טאז ארגן שלוש מרפאות חינם, חילק מדי יום ביומו 700 ארוחות צהריים, כלכל שני בתי ילדים, חילק חינם שמן דגים, דאג להיגיינה של 1,000 ילדים, ארגן מושבות קיץ למען 800 ילדים ויותר. על היוזמה והנכונות הגדולה של מנהלי טאז וגברת ד"ר ביילין בראשם, מעידה יותר מכל התכנית (ואנו מזכירים שוב, שישה חודשים לפני פרוץ המלחמה) לבנות "בית של שמחה ועבודה למען הילד היהודי". לפי התכנית, אמורה הייתה עלות הבנייה של הבית להיות 35,000 זלוטי!

וכך בכל תחום חיים. הסוחרים היהודים התגוננו בארגון איגודים, סיוע משפטי ופעולות אחרות – במטרה לפעול נגד הפוליניזציה – ותמכו במוסדות התרבות היהודיים. פעילי בתי הספר עשו מאמצים למנוע התמוטטות מערכת החינוך היידישיסטית והעברית.

יותר מכל מעיד על ההתגוננות העצמית, המאמץ להקל את הרעב בבתי היהודים.

במכתב מהנהלת "בית לחם", אחד במאי 1939, אל ארגון הסיוע של יוצאי לוצק בבולטימור, נאמר כי בערך 3,200 נפשות (750 משפחות) נאלצו בפסח 1939, בגלוי או בסתר, להיזקק ל"בית לחם"! מספר מחריד! כל יהודי שביעי בלוצק נאלץ לקבל עזרה סוציאלית.

בסיכום פעילות הסיוע של החברות השונות: לינת הצדק, ארגון הנשים, הכנסת אורחים, בית לחם ומוסדות אחרים, באים למסקנה כי יהודי לוצק, כמו יהודים פולנים אחרים בעת ההיא, הפגינו חיות לאומית רבה, כישורים עצומים לארגן סיוע עצמי והתגוננות עצמית בתחומים הכלכליים, הסוציאליים והלאומיים.

בבוא השנים המזעזעות של כיבוש היטלר, ויהודי לוצק ננעלו בגטו, ניסיונם בארגון סיוע עצמי כלכלי ובהתגוננות עצמית עזר במידה רבה להקלת המצב. לא אחת ניצבו המפקדים החיטלריסטים של גטו לוצק תמהים ושאלו עצמם: מאין ליהודים כוחות לשאת תנאים אל-אנושיים כאלה?

מאי 1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 155 – 168.

ב׳ בריק-אסיס ברזיל **בראש חודש שחל בשבת**

הבית היה גדוש, אפילו המטבח וחדר הכניסה, מלא גברים צעירים ובחורים.

בחדר, בו ניצבו בצורת דל״ת שתי מיטות מעץ אלון, התנודדו נשים אחדות, נאנחו בקצב התפילה, כמו היו אלה הימים הנוראים.

היו לתפילה אלף טעמים.

כבר שבועות ארוכים, מאז החלו הבולשביקים והפולנים לנהוג מעשה בעלי בית, לא התפללו עדיין בקרסנה בציבור, אף לא חשבו על כך. בתי הכנסת ובתי המדרש היו מאוכלסים חיילים.

ראשונים באו הלגיונרים של פילסודסקי. הם החלו לבזוז ולהכות כך סתם, הוציאו מבתי היהודים הכול. מה שלא השתמשו בו שברו ושרפו ואגב כך הבטיחו לשים קץ ליהודים ולבולשביקיות.

מאוחר יותר באו ההלרצ׳יקים. לא כמו הלגיונרים – אנשים מהוגנים, צפון-אמריקאים – עסקו הם במלאכות אחרות: חתכו זקנים. כשחמק יידל הירש החוצה אל הבאר לקחת מעט מים, ניגשו אליו שני חיילים. הוא נותר מבולבל ורועד, והתחנן: ״פאנוטשקי, פאנוטשקי!״ [אדונים חביבים] אחד מהם הושיט רגל והכשילו והשני גלגל אותו על הקרקע.

וכשכבר לא היה ליהודי זקן, להצליף בו במשחולת אף זה עונג יאה.

*

אט-אט שבו הנמלטים מן האש. נוספו גם פליטים מעיירות יהודיות אחרות שחרבו. אנשים הצטופפו יחד, חמש משפחות בבית קטן אחד, פרקו את מעט המיטלטלים והחלו לחשוב: מה הלאה?

בימים ההם בא לעיירה נכד של המגיד מטריסק, הרבי ר׳ לייבלה. הוא התאכסן אצל חסיד טריסק נכבד וזקן, משה חייצס. היה זה ראש חודש שחל בשבת. התקבצו אנשים, עמדו עוטים טליתות לראשיהם וכתפיהם. הרבי, בעטרה של כסף, בראש, ליד כותל המזרח. האמונה שטפה את הלבבות העייפים, טיהרה. היהודים הקשיבו בכוונה מיוחדת

לסלסולו של יענקלה החזן ובהתלהבות רבה ליוו: "מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון!"

לפתע נפערה דלת חדר הכניסה. חמישה הלרצ'יקים פרצו פנימה בצחוק שטני פרוע. היהודים אינם מסוגלים לזוז ממקומם. קופאים מפחד בשתיקה.

מנופפים אגרופים רצחניים לעבר חזות של יהודים, דוחפים ההלרצ'יקים הצדה את הקהל, מתקדמים, מוצאים את הרבי.

אחד אוחז בראשו, שני – ברגל אחת ושלישי – ברגל השנייה. שניים נוספים הולכים מאחור, חושפים שיניים ובסכינים בידיהם מראים מה יעשו לרבי. חיק, חיק, אחא, חיק! – מחווים תנועת חיתוך הצוואר.

ובדיוק כמו אתמול למאיר השמש, בלכתו מן המרחץ – הם מותחים את הרבי בבוץ. אחד מהם ניצב כשמגפו על בטנו ומורט את זקנו ופאותיו.

מלך "גוי" אינו יהודי כשאר היהודים – איננו חסיד; אומרים כי הוא מחלל שבת. דווקא הוא משתגע. אוחז בפמוט הפליז ורץ לרחוב. מתנפלות עליו קפוטות האטלס: "גוואלד, מלך, אלוהים אתנו, מה אתה הולך לעשות?"

הם אינם משחררים אותו. בעצמו נזכר כנראה איך לפני שמונה ימים הרגו באכזריות את אברהם, בן הספר מִקוּלָק. הוא מוריד את הפמוט לקרקע.

חמישה חיילים מכים מכות רצח בית מלא עד אפס מקום יהודים. נשים וילדים מיללים וצורחים. גברים צעירים קופצים מעל לגדרות. טליתות וכיפות מתגוללות בבוץ.

*

כמעט והרגו את מלך "גוי". הוא שוכב אצל משה חייצס במיטה, הראש עטוף מגבות לחות, מתחתיהן זולגים פלגים אדומים ונספגים בכר. אשתו, לאה הארוכה, ניצבת למרגלותיו ותולשת נתחים מלחייה

הכחושות. גיטל, אשת משה חייצס, שוכבת על ספה. כבר התעלפה, עומדים הילדים ובוכים: "אימא דברי! אוי אימא, אימא!"

גיטל לוטשת עיניה ושואלת: "מה יש? מה היה פה?"

בניו הפולנים של הלר שבים אל מחלקותיהם ומתפארים בגבורתם. הם מגדפים את הדם היהודי "המצחין" ושבים ומספרים לעצמם איך אנסו לעיני האב נערה יהודייה יפה; איך הצליפו בָּרב עשרים וחמש מלקות במשחולת; איך הובילו חמישה-עשר יהודים לפאתי העיר, לשדה, וירו בכולם למוות בבת אחת; איך הכריחו יהודי לקפוץ מחלון הקומה החמישית – הוא צנח למטה, ונותר ממנו גל זוהמה.

שמח. צוחקים ועולזים ומתווכחים בזדוניות. אחדים אומרים כי יש לשחוט את כל היהודים, אבק השרפה יקר; אחרים אומרים כי יש להשאיר מעט ממין זה. אלוהים ברא אותם למען הפולנים, שיהיה במה להשתעשע, במה להעביר את הזמן.

*

פניו של מלך מעוותים. הוא בוכה ונושך שפתיים, שואלים אותו: "מלך, מאוד כואב לך?" הוא משיב: "לא, לא, שום דבר, שום דבר" – וממשיך לבכות.

ניגש הרבי אל המיטה ואומר: "מלך, הירגע, חזל, שבת היום, אסור לבכות". נושא מלך את שתי ידיו, מליט את פניו, פורץ בבכי בקול גדול וזועק: "לא רבי, אינני יכול, אינני יכול להפסיק. זה חילול השם. אינני יכול!"

הרבי זז הצדה ומלך נשאר שוכב, הוא בוכה ומייבב כילד וטוען כלפי הסובבים: "יהודים, גוואלד, יהודים! למה אנחנו שותקים? למה אנחנו נושקים תמיד לפרגולים אשר בהם מלקים אותנו? למגפיים בהם דורכים עלינו? למה? ועד מתי?!"

"די צייט", 8, 1940

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 170 – 171.

הזרמים והרעיונות ששלטו ברחוב היהודי בלוצק היו הד למתחולל בפולין כולה וגם מחוץ לגבולותיה. רעיון זה או אחר הגיע במוקדם או במאוחר גם אל עירנו הקטנה.

נשא הרעיונות החדשים היה הנוער האינטלקטואלי, נוער שהשתכלל בבית או בבתי הספר ודעתו לא הייתה נוחה מן החיים האפורים בחנות או בסדנה של ההורים. ואף שהזרמים וההשקפות היו מנוגדים, יש להדגיש כי כל רעיון שהציע לחם למענו, בין אם נסכים עמו או לא, יש לו חשיבות משלו. אין רצוננו להעביר כאן ביקורת על רעיון זה או אחר, אלא להגדיר את שאיפות הנוער, את הפיזיונומיה הרוחנית שלו, אושרו הנפשי, על מנת שנקבל תמונה של הנוער היהודי בלוצק בים של אוקראינים, רוסים, פולנים.

פרט לנוער המתבולל, שממילא היה מיעוט, נשאו בני הנוער היהודי בגאון את יהדותם, החל במשתייכים למפלגה הקומוניסטית וכלה בתנועה הרוויזיוניסטית. הנוער המתבולל התרכז בבתי הספר הפולניים וגם נהג להסתיר את השתייכותו הלאומית כשהמורים שאלו על כך. המתבוללים, שניסו להתרחק מן היהודים, שינו לימים, בשנות בשלותם, את דעתם. מעניינת העובדה, שאף הצטרפו למחנה הלאומי והצטיינו בהשקפות קיצוניות מאוד. בשיחה עמם הסברנו לאחדים מהם, שהם ראו בהתבוללות פתרון לשאלה היהודית, אך טעו. העם היהודי חייב להגיע לפתרון מלא באמצעים קיצוניים. רובם לא באו בשערי ארצנו, וחרבו של היטלר ניתקה את פתיל חייהם, או היגרו לארצות גלות אחרות.

ניתן לקבוע בסיפוק כי הנוער שישב רכון על הספר, במיוחד אלה שלמדו בבתי ספר גבוהים, היה נשא הרעיונות ברחוב היהודי. האינטליגנציה היהודית, שבראשית המאה ה-20 היה מספרה זעום, רבתה, במיוחד לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשנפתחו בפניה גבולות פולין, מה שאפשר כניסה לאוניברסיטאות שלה.

בשעה שבאוניברסיטאות צרפתיות, צ׳כיות, שאליהן נמשכו צעירי לוצק במיוחד, שלטה רוח דמוקרטית, מצבם באוניברסיטאות הפולניות הורע בהתמדה, כשהאנטישמיות הרחיקה לכת עד כדי הפגנות והתכתשויות.

בפקולטות אחדות, במיוחד לרפואה, חל נומרוס קלאוזוס. ככלל נכספו הצעירים ללמוד רפואה, עריכת דין, פדגוגיה; הנערות למדו שפות, אחדות – רוקחות ופדגוגיה. אני למשל הייתי חריג, בחרתי ללמוד גידול יערות. במחלקה זו לא למדו יהודים בשל הקשיים להתקבל שם, הם גם לא ראו תכלית ליהודי במקצוע זה.

תמריץ ראשון בתחום זה העניקו לי הקונטרסים של יוסף וייץ, שבילה בעירנו אצל דודו חייקל וייץ, אבי חברי זאב. בביתם נתקלתי בתמונות מארץ ישראל, שחשפו את עירומה בשל מחסור בירק ובאדמה מעובדת.

ארבע שנות לימודיי בוורשה היו שנים של סבל ומריבות מתמידות עם הנוער הפולני בבית הספר ההוא, בו התרכזה "שכייח החמדה" של האנטישמיות הפולנית. שם התפאר גם אחד מעמיתיי הפולנים ללימודים: שמעולם בכל חייו לא דיבר, אף לא פעם אחת, עם יהודי. במיוחד היה המצב מתוח בעת ההתנסויות ביערות.

לא פחות סבלו הצעירים היהודים באוניברסיטאות אחרות בוורשה, למברג, קרקוב. אך יש להדגיש בסיפוק, פרט לנוער המתבולל, נשאו היהודים בגאווה את מוצאם היהודי והשיבו על עלבונות ומכות בעלבונות ובמכות.

בינתיים הורע המצב בהתמדה, כשמת פילסודסקי והאנטישמיות הרימה ראש. החל החרם על חנויות יהודים, ובאוניברסיטאות אף הוקצו ספסלים מיוחדים לסטודנטים יהודים. הנוער היהודי החליט ללמוד בעמידה ולא להכיר ב"גטו" משונה זה. ראוי להדגיש בשביעות רצון את התנהגותה של ונדה, בתו של פילסודסקי, שעמדה יחד עם היהודים, ביטוי לסולידריות עם סבלם.

כאלה היו חיי הנוער הלומד ומצב הנוער העני, שנאלץ להשתכר לפרנסתו. בתנאים קשים אלה היה הסבל כפול. אלה האחרונים, מדוכאים לאומית וחומרית, מילאו בקביעות את שורות הקומוניסטים, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

על הסוף הטרגי של נוער זה יכתבו מי שהיו עדים לקטסטרופה המזעזעת, כשניתק פתיל חייה של יהדות לוצק.

התקופה הדינמית ברחוב היהודי

לאחר התקופה הממושכת והמשעבדת של חסידות, כשהמזון הרוחני היחיד היו החומש, רש"י וחלקית גם התלמוד, כשזקנים שחוחי גב קדו לפריץ וריקדו לפניו ריקוד מה יפית, החל להצטייר ביתר בירור המבט המודרני על החיים, ובאה תקופת ההשכלה.

הזרמים הסוציאליסטיים שחדרו לאוניברסיטאות הרוסיות, נתקבלו בידי הסטודנטים היהודים, שמספרם היה זעום יחסית. סטודנטים אלה התארגנו סוף-סוף במפלגת בונד, שנוסדה בשנת 1897. הבונדיסטים היהודים, בתחילה אינטלקטואלים בלבד, זכו לתומכים רבים בקרב המוני הפועלים. אלה לא שלטו בשפה הרוסית לכן התאזרחה במועדוניהם שפת יידיש.

בינתיים התארגנה יותר ויותר הציונות העיונית. לציונות זו לא היו בתחילה עקרונות יסוד מפלגתיים, והיא הכילה בקרבה רעיונות לאומיים כלליים בעקבות הופעת ספרו של תאודור הרצל על מדינה יהודית. הוויכוחים בין הבונדיסטים ובין הציונים התרכזו במיוחד בבתי המדרש, כשהדת עוד שלטה ברחוב היהודי.

המועדון הראשון בו התארגן המחנה הציוני, היה "המועדון הציוני" שהוקם ביוזמת חייקל וייץ, בְּרונברג ואברהם לֶנדר. במועדון זה הרצו, דיברו עבריות, קלטו כל ידיעה מן העיתונות של ארץ ישראל, ולבסוף גם החלו ליצור תכניות להגשמה. הנוער הציוני החל לדבר עברית יותר ויותר, ובשנת 1912 נוסדה חברה בשם "חובבי שפת עבר", ביוזמתו ובהנהגתו של ציוני ותיק, מר טמרלין, שנהג לקבל בביתו את הצעירים כדי לדבר בעברית וליצור אורח חיים ציוני. מטרת הארגון הייתה לדבר עברית גם ברחוב, קנס הושת על מי שלא עמדו בהתחייבות. הצעירים נהגו לכתוב חיבורים ולהעמיק באופנים שונים את ידיעותיהם בשפה העברית, עד שבאה מלחמת העולם הראשונה על כל אסונותיה וגזרה אלם על החיים הרוחניים ברחוב היהודי.

"הבילויים" של לוצק

שנת 1918. מלחמת העולם הראשונה קרבה לסיומה. בלילה התחולל קרב פנים אל פנים בין הרוסים לפולנים, והלגיונרים של הלר הצליחו להדוף את הרוסים מגבולות העיר. כשקמנו בבוקר ראינו את הלגיונרים

הפולנים ממשיכים מזרחה, וכעבור ימים אחדים החלו ההלרצ'יקים לגזור זקנים של יהודים.

ברונברג זימן קבוצת צעירים שהשתייכו למועדון הציוני, האיר את עיניהם בעניין ראשית העלייה לארץ ישראל ממקומות אחרים בעולם, והודיע כי הזמן קצר וחייבים לצאת לדרך מיד.

עשרים בחורים, רובם מבתים אמידים, שהתחנכו בחיק הפעילות הציונית, בחורים אחדים מישיבות באודסה, שם שמעו תורה מפי ביאליק, אחד העם ואחרים – סלם דרוכים ומוכנים לדרך. אמצעי תעבורה לא היו, ולאורך גבולות העיר סבבו עדיין משמרות פולניים, שעדיף להימנע מהיתקלות עמם.

כך החלה עליית "הבילויים" של לוצק, וברוח הבילויים – "בית יעקב לם ונלכה". לבסוף הגיעו לאנייה ולאחר תלאות רבות באו ליפו.

יש להדגיש בשביעות רצון, היום, כעבור ארבעים שנים, רובם אזרחים פרוחקטיביים, אנשי עבודה ותורה, ואחדים מהם בעמדות ניהול בחיים ובחברה, בספרות, בחינוך, בכלכלה ובפוליטיקה.

התחזות התנועה החלוצית

שלושה צעירים, יונה צ'רטוריסקר, ירוחם גינדל, ויטיה כץ, החליטו להקים תנועה חלוצית בלוצק ולהיות פעילים עד לעלייתם. הם הצליחו לזכות באהדת עשרים וחמישה צעירים, חלק ניכר מהם לומדים או בוגרים. בתצלום: קבוצת חלוצים בהכשרה

לאחר התארגנותם פנו אל אברהם גליקלין, בעל אחוזה מלוצק, בבקשה להקצות להם חלקת קרקע. למרות שהאיש היה רחוק מציונות, שכנעו אותו שלושת הבחורים, והוא נעתר להם. במשך חודשים אחדים הקימו

משק קטן והחלו לעבוד. מרבית הזמן נוצל לעבודה בחוץ, כדי לפתח את המשק שלהם. מי מאתנו אינו זוכר את הדושם העז למראה "בני הטובים" מטאטאים את הרחובות הראשיים בעיר? הבחורים העדינים, שמעולם לא קרבו לעבודה פיזית, הולכים מבית אל בית ומקבלים על עצמם כל עבודה שניתן. במיוחד עסקו בחטיבת עצים, לא אחד מהם שב הביתה מלא פצעים מעבודה שלא היה מורגל בה. קרה אפילו, ששני "חוטבי עצים", אשר בשום אופן לא היו מסוגלים לבצע את מלאכתם, שברו איכר ובערב הביאו את שכרם לחבורה. כעבור שנים אחדות נקטעה פעילות "החלוץ", לאחר שחלק מהם, בהם ירוחם גינדל, עלו; צ'רטוריסקר ועוד אחדים עברו אל הקיבוץ החלוצי בקלוסוב ומשם עלו, ויטיה כץ שב לחיי היום-יום הרגילים.

חנועת הנוער בלוצק

בשעה שהעבודה האידאולוגית של "הפועל הצעיר" התנהלה בידי חברי "התאחדות" במועדון שלהם, התארגנה יותר ויותר תנועת "השומר הצעיר" בהנהגת אורי גליקליך. הרעיון של באחן פאול, שזכה באהדת המוני צעירים ברחבי העולם, יחד עם התפשטות הזרמים הדמוקרטיים – השתלט גם על הנוער היהודי בשטחה של פולין.

השפעתו החינוכית על הנוער בלוצק הייתה גדולה מאוד. התגבשו מושגים חדשים נעלים, ורגשות חבריים, נוער השומר הצעיר שאף להשתכללות האינטליגנציה, הם ראו בעין רעה עישון וחיי מותרות, בילו זמן מסוים בחיק הטבע ליד מדורות ועוד, ועוד – כל זה הטביע חותמו על עיצובו של נוער זה, ושנות השתייכותם לתנועה זו נחקקו עמוק בלבותיהם למשך כל חייהם.

קבוצה של השומר הצעיר

ומה מופלאה הייתה התהלומה הראשונה של השומר הצעיר בלבוש מיוחד, אותות, תרמילים על הכתפיים ומקלות בידיים, התזמורת בראש, ומאחוריה, רכוב על סוס לבן, הובל אורי גליקלין את גדודי "הצופים".

השומר הצעיר היה מן החזקים בעירנו, כל זמן ששמר על תוכן א-פוליטי ושאיפות הומניטריות ואלטרואיסטיות.

בינתיים התחזק בתנועת השומר הצעיר המבט הציוני-סוציאליסטי, והתהוות מפלגות בארגון הציוני גרמה לשפל עז בשורות הארגון הנזכר.

אני אישית, שהתחנכתי על ספרות "הפועל הצעיר", תומך נאמן של א' ד' גורדון, לא יכולתי להסכים לפעילות תאורטית בלבד, לאחר מאמצים רבים הצלחתי להקים את תנועת הנוער "גורדוניה" ולארגן את חברי ומכרי.

מחצלום: קבוצה של "גורדוניה" עם ש' צוויטמן וי' שיינר במרכז

זכורה לי עדיין פליאתו של שליח משראל, שנשלח בידי התנועה הקיבוצית ליטול חלק בפתיחה. הוא הביט סביב ופנה אליי חרש: "הנוער שאראגת, לא נראה לי קרוץ מן החומר החלוצי המתאים". דבריו היו נכונים. העלמות מתהדרות בשמלות פאר והמבוגרות יותר מושכות שפתותיהן בצבע, אחרות לובשות פרוות; הבחורים עונבים עניבות ולובשים חליפות נאות. שליח זה הסביר לי את השאיפות החלוציות של "גורדוניה" ואת הכוחה בהגשמה חלוצית. גם אני התחלתי, במהלך העבודה, לארגן יותר את הנוער השואף באמת לעלות, ובעזרת "גורדוניה" לוז', אשר בראשה עמד פינחס לבון, הקמתי לבסוף תנועת נוער חלוצית במלוא מובן המילה.

בשנת 1929 נסעתי ללמוד בוורשה, אך התנועה המשיכה להתקיים עד פרוץ מלחמת העולם השניה, והייתה תחנה מעבר לנוער החלוצי, שחלק ניכר ממנו עלה לארץ ישראל, ורבים מהם הצטרפו לתנועה

הקיבוצית ומנהלים היום חיי עמל ועבודה בכפרים פורחים ברחבי המדינה.

הנוער הרוויזיוניסטי

בשעה שהשומר הצעיר, גורדוניה והקומוניסטים קשרו את השקפותיהם הפוליטיות בבעיות סוציאליות, התארגן הנוער הרוויזיוניסטי בשורה של ארגונים פוליטיים טהורים. תנועה זו קיבלה לשורותיה נוער בעל מזג מיוחד. נוער שסירב להכיר באפשרויות הראליות להגשמת הציונות, ורצה להשפיע בכל אמצעי ולהגיע אל המטרה אפילו בדם ואש.

במרוצת הזמן חדרה אל שורותיו רוח מיליטריסטית, באמצעותה ביקשו לפתור את בעיית המדינה. הקיצוניות בהשקפותיהם צמחה משנה לשנה ומצאה את ביטויה המכריע בארגון אצ"ל בארץ, אשר חלק מחבריו לא ידעו פחד מהו. בד בבד עם רצח אנגלים או בוגדים בירי בגב, סיכנו את חייהם בפעולות נועזות.

אחד הקדושים הללו היה בן עירנו [שלמה] בן-יוסף [בתצלום מימין], שהוצא להורג בידי האנגלים.

בעת כתיבת שורות אלה מיוצגת תנועה זו בכנסת במפלגת חירות גם בידי בן עירנו שמשון יוניצ'מן [בתצלום משמאל].

הנוער הקומוניסטי

כל אחד מאתנו, שהתחנך ושהה בחברת הצעירים שהצטרפו במרוצת הזמן לתנועה הקומוניסטית, התרשם מאצילות רוחם, קשריהם החבריים הנאים ונשמותיהם הרגישות. "ראה – אמר לי בנימין פרידמן, בשעת טיול בגן העיר בקיץ 1922, מצביע על איש עני היושב על הקרקע בקרן זווית, בגדיו בלויים, רגליו יחפות, ומכרסם פת לחם שהוא אוחז בידו – ראה את חוסר הצדק השולט בעולם. אצלנו בבית דוחסים שקים בכסף, וברחובות עירנו מתגוללים קבצנים שאין להם פת לחם להשקיט את הרעב".

אל מול מזגם, הרגיש ליחסים סוציאליים בחברה האנושית, ניצבה גם הבעיה הלאומית. היינו עדים לבוז מצד הנוער הפולני, הרוסי והאוקראיני ולעלבונות מצדם. לא אחת עברו המריבות להתכתשויות רצחניות. במיוחד – הנוער האוקראיני, שהיה אף הוא תחת השלטון הפולני; הוא לאמתו של דבר לא היה פעיל, אך הפגין את רגשותיו האנטישמיים בכל הזדמנות.

שני הגורמים הנזכרים לעיל חובילו את הצעירים היהודים למחנה הקומוניסטי, צעירים נטולי אינסטינקט למציאות, שהאמינו בלב ונפש במהפכה הקומוניסטית, נכספו אליה ובאמצעותה – לחיי חירות. מאסרים ועינויים היו לחם חוקם של נערים ונערות אלה בני חמש-עשרה ומעלה. זכורות זעקותיהם שעה שהסוכן החשאי זרמבה עינה אותם. מן העשירים סחט כסף ומפעם לפעם שחרר את האסורים, כדי לאסור אותם שוב, ושוב לקבל מהוריהם כסף. לא אחת נאסרו צעירים אלה, כשסוכני הקומינטרן או שליחיהם העבירו לידיהם סְפרות בלתי לגלית, ומרחוק ניצבו סוכנים חשאיים פולנים ועצרו אותם.

היו כאלה, כמו קיבריק, שישבו בבתי הכלא את מרבית שנות השלטון הפולני בלוצק (1918-1939), והיו גם שמתו מרוב עינויים או נותרו נכים לכל חייהם.

אך הטרגדיה של הצעירים היהודים הקומוניסטים החלה בבואם במגע עם המציאות, כשהממשל הרוסי החליפם באסירים פולנים שהיו ברוסיה, או לאחר שהרוסים נכנסו אל לוצק, והם חשבו כי באה גאולתם. בנימין פרידמן נאסר ברוסיה בתור טרוצקיסט, ולפי ידיעות שהגיעו אלינו מת בכלא.

1959

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע׳ 171 – 177.

ש׳ צוויטמן **רביו של הקיבוץ החלוצי**

״סלחו לנו על פגמים רבים, כי זה הצעד הנועז הראשון שלנו בתחום אמנות הבמה״ – במילים אלה פנה אל קהל הצופים נציג הסטודיו לפני ההתחלה. ואכן, בכל הורגשה ״הפעם הראשונה״, בהרכבת התכנית, בביצועה, ובמיוחד בניהול המוזיקלי והטכני.

בביצוע הקטעים חסרו ביום, יד מנחה מחוננת. רושם רע עשו קטעי המוזיקה וההפסקות הארוכות בין המערכות. הרי לא חסרים ניגונים חלוציים יפים, שהיו מתאימים לתוכן הרביו יותר מאשר מוזיקת הריקודים שנוגנה. כך או כך, היה לנו רביו, ניסוי של סוג אמנות חדש, שקודם כל כמו בידל עצמו בתוכנו מן השבלונה הזולה והומור הרחובות של הצגות אחרות בדומה לזה.

הקטעים ״יהודים נפחים״, ״ריקוד גורדי הספינות״, ״הוירא״ יצאו טובים ונחדרים. כל השלושה, סמל לעבודה ואמונה בעתיד יפה יותר. הצטיין ריקודם של צמד הרקדנים הילדה ושצ׳ופק. התמונות שתיארו את מסע הצלב שהיהדות עוברת זה אלפי שנים, היו טובות. פורטרט נאה של טרגדיית הגלות הנצחית. הצטיין בתפקידו ה׳ סְטָוֶוֹר. ״מאי-קא-משמע-לן״ – קטע יפה מאוד, אך ביצועו חלש.

הקטעים ״המשוגע בבית החולים״, ״אתלטי הקרקס״ היו לא רעים. אך שניהם היו לדעתנו בדיסוננס לתוכן הרביו.

יש הרי די והותר קטעים ארץ ישראליים נאים עשירי תוכן, בעברית (חסרו לגמרי) וביידיש, שהיו מוסיפים לרביו יתר אופי. אך כאמור, יש למחול לטירוני הבמה. ככלות הכול זהו צעד ראשון, ונוסף לכך אנו יודעים באילו תנאים גרועים פועל הסטודיו.

אנחנו מאמינים לחלוצים הצעירים והנלהבים, ומצפים לעבודתם הבאה.

וואלינער פרעסע״ 7 (268), 16.2.1934

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע׳ 183 – 184.

ש' פרידמן **חלוצים מגרמניה ההיטלריסטית בקיבוץ לוצק**

שבת, שעת צהריים. באה לקראתנו מכרה חלוצה, שיינדלה, ומוליכה אותנו סביב להציג את "עושרו" של הקיבוץ. תחילה אנחנו נכנסים אל המזכירות. גל מכתבים ועיתונים. בחור ממיין את המכתבים כמו בדואר, להבדיל. זה למען החברה, מכתב זה לחבר זה, מכתב זה מן המרכז וכו'.

מן המשרד אנחנו נכנסים לחדר האוכל, הוא גדול, מרווח ומואר. ליד הקיר – שולחן ארוך וספסלים, עליהם ישובים הצעירים לארוחה. הם במצב רוח עליז. שתי חברות מגישות את הארוחה הצנועה, הכוללת לחם, מחית תפוחי אדמה עם בצל מטוגן ודי. מעי החלוץ אינם חסרי תחתית – הם סבורים.

משם אנחנו עוברים אל חדרי השינה: מיטות עץ דו-קומתיות תוצרת עצמית. מצעים בוהקים בניקיונם. החדרים מאווררים ונקיים. המלווה שלנו מסבירה כי בשל השבת לא נשטפו הרצפות.

אנחנו מבקרים במחסן, בו מונחים חפצי החלוצים. היו גם מזוודות חדשות אחדות, השייכות לחברים שזה מקרוב באו מגרמניה, ולאחר שיעברו את ההכשרה ייסעו מכאן היישר לארץ ישראל.

חולף בריצה בחור נמוך קומה וממושקף, אך מבנה גופו חסון. זה בחור מברלין, בא לקיבוץ לפני שבוע מגרמניה. אנחנו מעכבים אותו ומנהלים אתו שיחה על האירועים האחרונים בגרמניה. הוא מעודד למדי. העובדה שהוריו גורשו מברלין, מקום בו חיו עשרים ושלוש שנים, כנראה לא השפיעה עליו כלל. הוא אינו מספר לנו שום דבר מיוחד. הכול כבר ידוע לנו מן העיתונות. "אבל – הוא אומר – ליהודים הפולנים רע כאן חומרית" הוא כנראה שכח מה רע עתה ליהודים הגרמנים בגרמניה!

ניגשת אלינו נערה זריזה וחסונה. מוצאה מדנציג [גדנסק]. שמה שושנה. היא כבר התנסתה בצוננים וברותחים. נולדה בפולין הקונגרסאית. נסעה עם הוריה בעלייה הרביעית לארץ ישראל. ב-1926 חזרו. שהו שלוש שנים בפרנקפורט, משם עברו לעיר דנציג. עכשיו היא מתכוננת לעלות לארץ ישראל.

מצטרפת בחורה נוספת, אף היא מדנציג, שמה זהבה. היא מסבירה לנו שהיא מאושרת בקיבוץ. היא בת יחידה. בבית נהגה לישון עד שעה מאוחרת, והמשרתת הגישה לה ארוחת בוקר למיטה. אך התעקשה ונסעה לקיבוץ, בו היא חשה עצמה מצוין. וכשהיא מכבסת אי-שם, אינה לוקחת ללב, היא חשה שאינה פרזיטית.

יש רצון לחבק צעירים אלה ולהתנשק עמם. כל כך הם חביבים. עם אידאליסטים כאלה שרד העם היהודי יותר מאשר היטלר אחד.

לבסוף אנחנו מבקרים במטבח, בו מוכנת בניקיון רב ארוחת הצהריים הצנועה, נפרדים מן הצעירים, יהודים חביבים וגאים, ב"שלום" לבבי.

"וואלינער פרעסע" 20 (230), 26.5.1933

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 184.

ש' פ' [ש' פרידמן] **הבחירות לקונגרס הציוני ה-18**

אף שמועד תחילת הבחירות – בשעה עשר בבוקר – נאמר מראש, נראתה כבר משעת בוקר מוקדמת תנועה ערה ברחוב: במיוחד ניכרו תוועמלני הרשימות חמש ושש. הבית"רים צעדו בקבוצות בשירה. הם גם נסעו בכרכרות שהודבקו עליהן פתקי המספר שש, ועוררו את הציבור לבחירות עם חצוצרנים. מאנשי ליגה (חמש) נראתה קבוצת רוכבי אופניים, שנסעו ברחבי העיר "ותקעו בשופר".

במשרד הבחירות

בבית הקהילה דוחק עצום. חרף החום העז, עומדים מאות צעירים שעות, מחכים לתורם להצביע. באולם צפיפות. נדיר שיוכל מבוגר לגשת לשולחן, שם נערכת "בדיקה קפדנית". חבר ועדה בוחן "מסמך" שהנפיק "הפועל", שלא ניתן לקבוע לפיו את גיל הבוחר. מיד בא "הטריבון" המוכר ובוחן תעודת לידה שהנפיק הסולטיס של אוסטרובייץ [? אוסטרוז'ץ]. כך מתנהלות הבחירות ואין מפסיקים לבחון כל היום עד, עד אשר בשבע וחצי בערב מטפס על החלון נציג בית"ר ומצהיר: היות והבחירות לא נוהלו באמינות, הוא מודיע בשמו ובשם "המזרחי" וקבוצת גרוסמן, כי הם אינם אחראים לבחירות ואל להן להימשך עוד. פורץ סקנדל גדול, יושב ראש ועדת הבחירות, מר ברגר, נאלץ לפנות למשטרה, שתפנה את האולם. כ-600 בוחרים מסולקים. מקטיעת הבחירות סבלו יותר מכל "התאחדות" ו"על המשמר". ניגשים לספירת הקולות בנוכחות נציגי "המזרחי", הרוויזיוניסטים וקבוצת גרוסמן.

מ-2,142 בעלי זכות בחירה הצביעו 1,375. ארבעה מהם נפסלו והאחרים נחלקו באופן זה: רשימה מס' 1 (על המשמר) 97 קולות; 2 (עת לבנות) 4; 3 (המזרחי) 100; 4 (אנשי גרוסמן) 19; 5 (ליגה) 672 קולות; 6 (רוויזיוניסטים) 344 קולות; מס' 7 (התאחדות) 135 קולות.

דוח הבחירות נשלח לוועדת הבחירות המרכזית, שתחליט אם יש לקיים בחירות נוספות.

"וואלינער פרעסע", 28.7.1933

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 185 – 186.

צבי ניסנקורן חל אביב **"העובד" בלוצק**

בלוצק נמצאה מזכירות הקיבוץ החלוצי, גוש קלוסוב. הקיבוץ בלוצק מנה למעלה ממאה חברים. מזכיר הגוש היה אליהו ויינר, שהיה פעיל מאוד.

פרט לקיבוץ היה בלוצק ארגון בשם "העובד", דומה באופיו ל"החלוץ", אך היו מאורגנות בו משפחות שלמות. הם לא עברו הכשרה פיזית, אלא רעיונית ורוחנית, כלומר התכוננו נפשית ומורלית לעלות לארץ ישראל. בין הקיבוץ ו"העובד" שררו יחסי חברות טובים. בין השאר עסקו חברי "העובד" באיסוף כספים למען הקרנות הלאומיות. הם הפיצו את העיתונים החלוציים בקרב האוכלוסייה. חברי "העובד" היו דוברי ארץ ישראל העובדת. בקיבוץ חשו חברי "העובד" כבביתם השני.

ניהלנו פעילות תרבותית ערה וקיימנו שיחות ספרותיות ופוליטיות תכופות.

ביום השנה הראשון לקיום ארגוננו "העובד" נערך כינוס חגיגי פומבי באולם בית העם.

ינואר 1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 186.

יואל פרל 1928

יואל פרל תל אביב **ארגון הנוער הבלתי מפלגתי**

לאחר שהשתלטו ההלרצ'יקים בסגינים הצבאיים התכולים ובקונפדרטָקות – כובעי ארבע הזוויות שלהם – על לוצק בשנת 1920, שקעה העיר בדפרסיה. ההלרצ'יקים הראשונים יחד עם אנשי פטליורה החלו להתהולל. כנופיות חמושות חדרו לבתי יהודים, שדדו נכסים ורכוש, גזרו זקָנים יהודיים, וכשביקשו המוני היהודים לגרשם בלכתם בעקבותיהם בזעקת "גוואלד!" הם ירו באכזריות אל תוך ההמון. כולם התפזרו בבהלה מותירים "בשדה הקרב" הרוגים ופצועים. התצלום מתוך הספר "ל"ו אביבים"

בימים הראשונים לבואם הם הרגו ללא הליך משפטי יהודים חפים מפשע כ"בולשביקים". הקרבנות הראשונים היו אב ובנו קוס; בנה המוצלח בן העשרים ושבע של משפחת קאניש, המורה יוסף קאניש ורבים אחרים. מאוחר יותר, כשהחיים שבו למסלולם והחלה התכונה לבחירות הראשונות לסיים הפולני, התלקחה מערכת בחירות בלוצק.

מערכת הבחירות התנהלה בין הגוש היהודי-אוקראיני בהנהגת יצחק גרינבוים, עם נציג בעלי המלאכה וקבוצות הפועלים, נח פרילוצקי. העיר הייתה כמרקחה. לא אחת פוצצו אספות, התחוללו התכתשויות בין תומכי שני הזרמים. התלקח מאבק בין "הימניים" ו"השמאליים", "יידיש או עברית", "קפיטליזם או סוציאליזם". הגוש ניצח, זכה בארבעים מנדטים (הפולנים לא קיבלו באוקראינה אף לא אחד). הנוער, כרגיל הנוער היותר טוב, יצא מן הבחירות בחוסר שביעות רצון. הוא חש שזחל לבוץ וצריך "להציל" עצמו.

באווירה זו נוסד ארגון הנוער הבלתי מפלגתי בלוצק. הוקם ועד מארגן, נכנסו אליו: אורי גליקליך, דוד ספרד, זלמן אלבירט, יואל פרל, שמואל חזן. עד מהרה פורסם מצע בקונטרס. הם קראו לעצמם לא אחרת אלא: "ארגון נוער עולמי בלתי מפלגתי".

לפי המצע ניצב ארגון הנוער מחוץ לכל מסגרת מפלגתית. הוא היה בעד טיפוח תרבות וספרות יהודית בקרב הנוער; יחס שווה לשתי השפות, עברית ויידיש; אוטונומיה לאומית-תרבותית בארצות הגולה;

תחיית הבית הלאומי בארץ ישראל. הדרכים המרכזיות היו: פרסום ביטאון ספרותי "שְפראצונגען" [נביטות], למען הנוער היהודי בפולין, הקמת משרד מרצים להפצת המילה הספרותית היהודית ברחבי פולין, ייסוד הוצאה שתפרסם יצירות של סופרים צעירים מחוננים וכו'.

הוקם מועדון חברים, שהתקיימו בו הרצאות, ערבי בילוי, משפטים ספרותיים וחברתיים. אורגנו אוניברסיטאות עממיות זמניות. הן הועברו תכופות, בשל מחסור במקום, אל אולם האיגודים המקצועיים, לבית הספר העממי היהודי, או אל אולם הקהילה היהודית.

יותר מכל הצליחו מיזמי המשפטים. המשפט הספרותי על "בונצ'ה שתוק", "האישה היהודייה", "המעגל היהודי" עורר עניין בחוגים רחבים בחברה בלוצק. במשפט, שנמשך ממוצאי שבת שעה שמונה בערב עד יום שני שתיים בצהריים, כמעט ללא הפסקה, נטלו חלק האנשים הידועים ביותר בעיר: ד"ר ביילין, הרב מֵטעם משה גליקליך כמומחים; ברזן, ד"ר ברונברג כסנגורים; ספרד, אלבירט כמאשימים; פרל כתובע; מוטיה אוקס, משה פרדמן ואחרים כעדים. המארגנים לא שכחו לנצל את ההזדמנות ולדרוש מן הציבור כרטיסים משלושים. לא חמקנו גם מהתערבות המשטרה הפולנית, שפיזרה את "השופטים המושבעים" ולא אפשרה חריצת משפט.

מעניינים גם נושאי ההרצאות שנקראו: אורי גליקליך – האני מאמין של הנוער היהודי; דוד ספרד – הפילוסופיה של הספרות היהודית, העבר והעתיד של ספרות יידיש; ז' אלבירט – בעיית הגולם בספרות היהודית, על הפרוזה שלנו; י' פרל – התאטרון בעבר וכיום וכו'.

ארגון הנוער הבלתי מפלגתי ניהל את פעילותו הפורה במשך שנים אחדות. לאחר שאחדים מן האנשים המובילים נסעו לערים הגדולות או לחו"ל להמשיך בלימודים, נחלשה הפעילות. הוועד החדש – בהרכב ש' חזן, י' שטרנפלד, מ' קאניש, ח' קרישטלקה, מ' מנדלמן, נ' גרויס, ש' קשְקט, ז' בזְפלְצ'יק – המשיך לנהל את הפעילות הספרותית, סייע בהוצאת הביטאון הספרותי החודשי "שפראצונגען", אך הפעילות נחלשה ואט-אט נפח ארגון הנוער הבלתי מפלגתי את נשמתו.

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 192 – 193.

יואל פרל **צי השומר בלוצק**

"הגדוד הימי" תופס מקום מיוחד בקורות תנועת "השומר" בלוצק. משעשע לכנות את מי הנהר סטיר הזורמים בשצף – ים, בכל זאת התאים השם "גדוד ימי" לבחורים המתכוננים להיות בעתיד מלחים בים התיכון, במדינת החלומות היהודית. על מנת שלא יצחקו לנו כינינו עצמנו לפי שעה "הגדוד המימי"; לכך הייתה לנו מלוא הזכות, משום שבילינו כמעט את כל זמן חיינו השומריים במימי הסטיר.

בחורים בני חמש-עשרה ומעלה התכנסו מרצונם החופשי והחליטו להתארגן במסגרת הארגון החוקי "השומר הצעיר", כדי להעשיר עצמם תרבותית ופיזית, להתכונן להגירה לישראל כמשרתים בעתיד בצי הימי היהודי. ראש קן השומר הצעיר, אורי גליקלך, קיבל את הגדוד בידידות למסגרות הארגון בלוצק ואף התיר לבחור ראש גדוד באופן דמוקרטי. הבחירה נפלה עליי. למה? הן הייתי מן הצעירים, והיו שחיינים טובים ממני? משום שהיית גימנזיסט בכיתה השישית, ידעתי מעט עברית והייתי מסוגל לנהל שיחות בשפה הרוסית על ד"ר הרצל, על התנועה החלוצית, על באדן פאול, על טרומפלדור הגיבור.

כל השומרים התחייבו להימנע מעישון, להימנע משתיית אלכוהול, לעסוק יום-יום בספורט מים ולהציל את הטובעים בנהר סטיר. מקרים כאלה היו למרבה הצער תכופים. אפילו מינינו צופים תורנים במקומות בהם רחצו אנשים רבים. לא חסרה עבודה.

אך היכן נשיג לפחות "צי" קטן? אמת, אצל [בני, בנימין] ואצל אליושה יש די סירות. אך צריך שיהיו לנו סירות משלנו, אפילו סירת מנוע. להשגת האמצעים הנחוצים, הרכבנו אנסמבל, משכנו לשורותיו שומרות מוכשרות והתחלנו להציג תאטרון. המחזה הראשון היה "קיסר היער" ביידיש, שיחקנו באולם הקהילה. אני נזכר בהצגה הראשונה: האולם היה גדוש צעירים. המזנון פדה כסף. הקהל השתעשע לפי שעה ב"דואר מעופף". לאחר הצלצול הראשון, לפתע עלטה – קצר. התגייסו חשמלאים אחדים, חיפשו בעלטה את "הפקקים", החליפו את החוטים, אך לשווא. הם שבו ונשרפו. מה עושים? שתיהרס ההצגה? הקהל הצעיר היה סבלני ורגוע. בעיני אחדים מהם, אפילו מצאה חן העלטה. מישהו הגה רעיון: הלך לבית הכנסת, הסיר שתי מנורות בורקות גדולות עם מתלי החיל והביא אל התאטרון.

בשעה אחת-עשרה בערך החלה ההצגה ועברה בהצלחה. העיקר – הקופה הביאה הכנסה ניכרת, שדי יהיה בה לסירה אחת גדולה.

ראוי להזכיר, מאוחר יותר נודע לנו כי מאולם "פרוסְוויטה" האוקראיני נשלחו פרחחים לתקוע סיכה בחוטי החשמל, כי בהצגה שלהם, באותו ערב, היו צופים מועטים, הם קיוו כי אחדים מן המבקרים שלנו יעברו אליהם.

עם הצגה זו נסענו לטורצ'ין לשבת. העירה קיבלה אותנו בזרועות פתוחות, כמו בא אליהם צבא יהודי: היינו לבושים בחליפות בד לבנות (אני כביכול – בחליפת בד צבועה ירוק), מקלות עבים מגולפים בידיים. הנציגים הציונים הזמינו את כולם לבתיהם הפרטיים, אפילו ויתרו לטובתנו על הכיבודים בבית הכנסת, ורבים עלו לתורה. הם הבטיחו כי כל הכרטיסים יימכרו, גם אם נתחיל במכירה לאחר הבדלה.

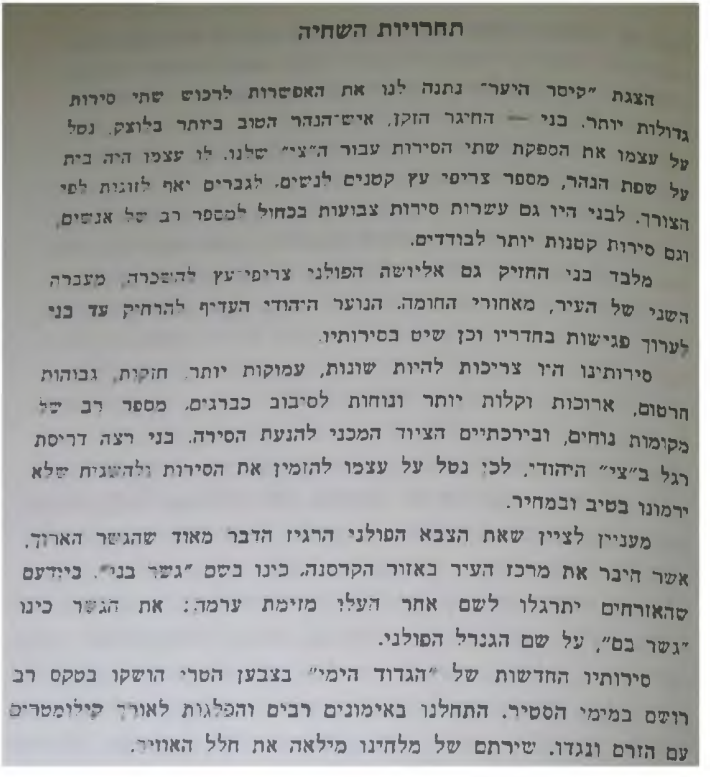

בתצלום: קבוצה של השומר הצעיר

גם כאן היה עלינו להתמודד במאבק עם לאומנים אוקראינים. ההצגה אמורה הייתה להיות במבנה בלתי גמור של גביר העיר דיימר. לפנינו הציגו שם האוקראינים את הצגתם "נטלקה פולטַווקה". הם בנו במה וארגנו מקומות ישיבה, קרשים. כדי להפריע לנו בביצוע ההצגה שלנו, באו בשבת בצהריים לפרק את הבמה. התארגן הנוער, הקצבים והחסונים, שבאו עם גרזנים ומקלות, מוכנים להילחם עד זוב דם ולמנוע את פירוק הבמה. אגב כך שיחדו את נציג המשטרה בעירה לסייע במאבק. נפטרנו במכות יבשות. הניצחון היה לצדנו.

להצגה הייתה הצלחה גדולה, מורלית וחומרית. כבר היה לנו כסף לבניית שתי סירות גדולות, שמונה מקומות בכל סירה. זה הספיק בשלמות לגדוד שלנו, מנינו חמישה-עשר שומרים.

[בספרו "ל"ו אביבים", שראה אור ב-1970, ע' 59, כתב י' פרל:

תחרויות השחיה

הצגת "קיסר הערי" נתנה לנו את האפשרות לרכוש שתי סירות גדולות יותר. בני — החיגר הזקן, איש־הנהר הטוב ביותר בלוצק, נסל על עצמו את הספקת שתי הסירות עבור ה"צי" שלנו. לו עצמו היה בית על שפת הנהר, מספר צריפי עץ קטנים לנשים. לגברים יש לוגיות לפי הצורך. לבני היו גם עשרות סירות צבועות בכחול למספר רב של אנשים, וגם סירות קטנות יותר לבודדים.

מלבד בני החזיק גם אליושה הפולני צריפי־עץ להשכרה, מעברה השני של העיר, מאחורי החומה. הנוער היהודי העדיף להרחיק עד בני לערוך פגישות בחדריו וכן שיט בסירותיו.

סירותינו היו צריכות להיות שונות, עמוקות יותר, חזקות, גבוהות הרטום, ארוכות וקלות יותר ונוחות לסיבוב כברגים, מספר רב של מקומות נוחים, ובירכתיים הציוד המכני להנעת הסירה. בני רצה דריסת רגל ב"צי" היהודי, לכן נסל על עצמו להזמין את הסירות ולהשגיח שלא ירמונו בטיב ובמחיר.

מעניין לציין שאת הצבא הפולני הרגיז הדבר מאוד שהגשר הארוך, אשר חיבר את מרכז העיר באזור הקרסנה, כינו בשם "גשר בני". ניחדעם שהאזרחים יתרגלו לשם אחר העלו מזימת ערמה: את הגשר כינו "גשר בם", על שם הגנרל הפולני.

סירותיו החדשות של "הגדוד הימי" בצבעו הטרי הושקו בטקס רב רושם במימי הסטיר. התחלנו באימונים רבים והפלגות לאורך קילומטרים עם הזרם ונגדו. שירתם של מלחינו מילאה את חלל האוויר.

השם בָּנָה [בני] נזכר בספר הזיכרון פעמים רבות בעקיפין: ליד בנה, גשר בנה, הסירות של בנה, המרחצאות של בנה. בקטע שלעיל יש גם פרטים כלשהם על האיש בָּנָה].

הסירות היו לגאוות "הגדוד הימי" שלנו. מי ייטול על עצמו להוביל טובע לבית העלמין היהודי במים (באופן אחר אסור) אם לא אנחנו? תמיד קיימנו תורנויות והשגחנו על המקומות בהם רחצו אנשים.

יום אחד הצלנו מן המים נופשת שמנה עם שתי בנותיה, שהחלו בהצלת האם וטבעו אף הן. למחרת הביאה הנופשת לאמי זר פרחים

והודתה כי אלוהים העניש אותה משום שגידפה את הילדים היהודים, ואיחלה שיטבעו.

תכופות עשינו בסירותינו טיולים רחוקים ותחרויות. באחד הטיולים כמעט טבעה חנה קרישטלקה. כשביקש דוד אשכנזי להציל אותה, גררה אותו מן הסירה. נס הוא, שבעזרת החברים הצלחנו להצילם.

התחרויות במהירות השחייה בשטח של קילומטר ובמשך השהייה במים התקיימו בנוכחות המוני צעירים. אני, "האדמירל", ועוזרי "המשנה לאדמירל", השחיין הלוצקאי הנודע בנימין קולקר (פרישברג) שחינו עד ז'דיצ'ין. כחולים הוציאו אותנו, שחיינים עיקשים, מן המים.

לאחר מכן החלטנו לעבור הכשרה ולהתכונן לדרך, לארץ ישראל. ממש בסוף הכיתה השישית עזבתי את הגימנסיה ונרתמתי לעבודה. חלק מאתנו עבדו כסבלים ומטעינים ברכבת, חלק ביצעו בעיר כל עבודה פיזית קשה. הכספים בקופה הכללית הצטברו מיום ליום. חסרו רק הסרטיפיקטים. ובדיוק אז סגר השלטון המנדטורי האנגלי את שערי ההגירה. שלא לאבד זמן ולא לפגר אחר חבריי ללימודים, עברתי לגימנסיה הפולנית-יהודית והתחלתי ללמוד עברית בלהיטות. כשקיבלנו סרטיפיקטים אחדים, עלו חברים מן הגדוד: יעקל ודוד אשכנזי, בנימין פרישברג.

אחדים מן הנשארים, כמו שמואל מלמוד, משה גרוסברג ואחרים אבדו מידי הרוצחים הפשיסטים.

הרצלייה, 1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 193 – 195.

אפרים דיק ברית טרומפלדור

אפרים דיק

באביב 1927, ב-28 במאי, נוסדה בלוצק תנועת בית"ר. סמוך לטחנת הקמח של פרידמן, ליד הנהר הקטן השלו, חלה לפתע התעוררות: צעירים יהודים התכנסו, ניהלו שיחות ומעת לעת גם שרו שירי כיסופים ותקווה לאומית.

האספות הראשונות התקיימו בבית העלמין היהודי הישן, ליד קברי סבינו. זה היה אביב עבודתנו בלוצק, בווהלין כולה. בא מדנציג אורי גליקליך והחל בהפצת התורה החדשה של זאב ז'בוטינסקי. עד מהרה התקבצו סביבו כל מנהיגי העבר של "השומר הצעיר" מ-1920, ונוסד הקן הראשון "ברית השומר", שנשא אופי צופי.

כבסדר חולפים בסך מנהלי הקן: גילדין, פינקלשטיין, בר, דרישפון, שרה ספקטור, וייסמן, שוורצבלט, מפקד הקן ליברמן, דודק, ליאו באריל ורבים אחרים.

בערב חגיגי באולם הקהילה, חבש "משהלה" לראשונה בלוצק את כובע בית"ר. מפקד הגליל הראשון, אורי גליקליך, והמפקד הראשון של הקן שלנו, ליאו באריל, דיברו, בעת הגילוי החגיגי של הדגל בבית הכנסת הגדול, על משמעותו של דגל, וכולנו נשבענו אמונים לדעיון ולראש בית"ר.

בבוקרה של אחת השבתות נועדו לפתע התחזובות לחיים: בית"רים צעדו ברחוב יגילונסקה, סמוך למשכנו של מועדון "חשמונאי" בעת ההיא. התחבורה נעצרה ועמה כל התנועה ברחוב הראשי. מן הגזוזטרה דיבר יחידנו המסור ד"ר ברונברג. זה היה הנאום הפומבי הראשון, לוצק שמעה לראשונה מילה חדשה על דרך חדשה.

הייתי אז תלמיד בגימנסיה היהודית. תכופות נהג לבוא אלינו בחור נמוך קומה במשקפיים וקרא להצטרף לבית"ר. פעילותו ההסברתית מצאה הד בחוגים שלנו, וקבוצה שלמה של תלמידים הצטרפה לבית"ר. שמו של בית"ר זה היה משה שטיינברג, בחור בעל הכרה, חובב עברית גדול וחבר אהוב. מפקד הקן, ל' באריל, גילה בנו עניין רב ובעריכתו הופיע קובץ בית"ר ראשון בלוצק "קדימה". זכור הכינוס הראשון בלוצק

מרחבי ווהלין, בשנת 1928, והשני בשנת 1929, בהשתתפות הנציב פרופס. עירנו ראתה לראשונה צעיר חסון בחולצה חומה המסמלת את אדמת ארץ ישראל. לא הייתה לנו לגליזציה, מועדון "חשמונאי" המקומי אישר אותנו כסקצית תיירים שלו. על כך יש להחות לידיד תנועתנו בנימין פַּרְשֶׁטיי.

לאחר זמן-מה הייתה עבודת בית"ר למעשית יותר. נוסדו קיבוצי הכשרה בקלוסוב, רוקיטנה. ראשונים מן הקן המקומי נסעו לארץ ישראל: טרוצקיוויץ', גלר, י' שֶׂר, מ' מַרְגון, שמת בדמי ימיו מן העבודה הקשה בבית היציקה ברוקיטנה.

הממשל הצבאי הפולני אפשר לנו ללמוד הכשרה הגנתית. קיבלנו נשק ומדריכים. מנהיגינו חברי פ' וו' [?] היו א' גנדלר, ש' אוסיפוב, יצחק שלייפשטיין. גם הקרן שלנו למען ההכשרה ההגנתית – קרן תל חי – החלה בפעילותה. יחד עם ההתחזקות הגדולה של בית"ר, החלו גם קבוצות רוויזיוניסטיות אחרות בעשייה אקטיבית. ההנהגה הארצית של הצה"ר הזמינה את המנהל בוריס גרייצר ואת ד"ר ברונברג להניג את הסניף המקומי של ברית הצה"ר.

הישגים רבים היו לסטודנטים מפראג: ש' יוניצ'מן, ישראל לשָנר (נפל בגטו), טוביה לשנר (היגר לאמריקה), המהנדס מירסקי (נפל בגטו). החות לביקורו של מר וָלִיצ'קר מוורשה, נוסדה גם קבוצת נוער לומד "מסדה". סייעו בפעילותה יוסף קולֶסניק, י' וקסמן, שטיינברג, דיק, גוטמן, שלום רוזנפלד, צבי רובינשטיין (שניהם בישראל). גברת רוטמן, הויזמן [האוסמן], שמחה שלייפשטיין, מרדכי קאניש (בישראל). "מסדה" ניהלה פעילות אקטיבית, עד שהצטרפו כל חבריה בשנת 1933 לבית"ר. הוקם גם מועדון ספורט "טרומפלדוריה" מקימיו היו: החברים יואל משרת, בריזגל, נפתלי פרל.

בחצלום: קבוצת "מסדה" ביום נסיעתו של רובינשטיין לארץ ישראל [שורה שנייה, שלישית משמאל: איטה ליבריק]

בינואר 1930 השתתף המנהל בוריס גרייצר, בתור נציג לוצק בוועידה הציונית הכלל פולנית הארצית התשיעית ונבחר

לוועדות החשובות ביותר. חג גחל במשפחתנו המקומית היווה ביקורו הראשון של ראש בית"ר והמנהיג – ז' ז'בוטינסקי. ביקורו אף עורר הד במועצת העיר, בה הציע איש המועצה ברונברג לקרוא רחוב על שמו. ההצעה נתקבלה ורחוב שירוקה (סמוך ללשכת המושל הצבאי בעבר) קיבל את השם ז'בוטינסקייגו.

ועידת בית"ר בשנת 1931

חלה התחזקות בכל תחומי עבודתנו. מפקד הקן י' ברונפמן (היגר לברזיל), הקים מחלקה בקרסנה בשם "השחר". גם חברי נשיאות הצה"ר: גברת האוסמן, ש' שלייפשטיין, י' פינקלשטיין, ניהלו פעילות מפלגתית אקטיבית. שמחה שלייפשטיין נטל לידיו את הקן, שקיבל מלשכת מושל המחוז היתר למען בית"ר בכל שטחה של ווהלין, והפך בו בזמן מפקד הגליל. הסטודנטים התארגנו אף הם הודות לעבודתם של וולף קלימבורד, לשנר, באריל, וייסדו קורפורציה של סטודנטים "ירדניה". הבכירים היו י' לשנר, וולף קלימבורד, הרוקח מיכאל וינדזברג. נוסדה גם פלוגת הכשרה, שהייתה קיימת שנים אחדות.

אבדה גחלה למשפחה הרוויזיוניסטית שלנו היה מותו בטרם עת של ידידנו אליהו ברונברג. מותו עורר צער גדול במפלגה הרוויזיוניסטית בארץ. זכרו הונצח בספרייה על שמו.

חרף הזעזוע העמוק מן האסון, לא נקטעה עבודתנו. התקיימה ועידה גלילית של הצה"ר, בהשתתפות נציגים מרכזים ד"ר א' ליפמן, ד"ר ז' לרנר. הוועידה בחרה מרכז גלילי: גברת האוסמן יושבת הראש, ד"ר קרמניצקי המשנה ליו"ר, קגן – מזכיר, י' שיינר – מדריך.

התנערות גדולה עורר בלוצק בווהלין בולה, ביקורו של ד"ר יוסף שכטמן, שהופיע בהרצאה שעוררה עניין רב בעיר. לאחר ביקורו נוסדה אצלנו "ברית החייל" שניהלו בנימין פרשטיי, ליאו באריל, ש' שלייפשטיין, ורבה.

במאי 1933 חגגנו שש שנים לקן שלנו. מן הנציבות ביקר בחגיגות ד"ר יוניצ'מן שלנו. המפקדה העניקה עיטורי מחכת לבית"רים הפעילים מאז ייסוד הקן: חנה ספקטור, אלקנה פינקלשטיין, שושנה שיינמן, יצחק שלייפשטיין ומחב שורות אלה. המפקד שלייפשטיין זכה אף הוא בעיטור זהב, הוקרה על הישגיו.

שנת 1933 ניצבה תחת רושם משפט סטבסקי ופעולתו הפוליטית הגדחלה של ז'בוטינסקי – הפטיצוה.

באוגוסט 1934 ביקר בעירנו, בעניינים ארגוניים, נשיא הצה"ר בפולין, ד"ר דוד וודובינסקי.

התחוללו שינויים מסוימים בתפקידים הניהוליים. נטלו לידיהם את ההנהגה החברים דב בילריי ואפרים דיק, שבעבור זמן קצר נתמנה מפקד הקן עם מפקדה ובה: דב בילריי, ש' שיינמן, א' שפיצמן, א' פינצ'וק, ד' מנדל. בתצלום: מועצת הגליל של בית"ר

הצה"ר חיזק אף הוא את פעילותו, הודות לגברת האוסמן, המנהל באק, המנהל גרייצר, מ' מירסקי, א' גרטנר, א' גורחן, ליאו באריל. את הנהגה של ועדת קרן תל חי נטל לידיו המנהל מ' באק.

ב-12 במאי 1935 קיבלנו

כאן בשנית את פני מנהיגנו האהוב ו' ז'בוטינסקי. בעיר – אלפי בית"רים מרחבי ווהלין. מרגע לרגע הפכו הרחובות חומים יותר, מכל מקום התמסו תלמידי המורה הדגול והמנהיג, לראות ולשמוע את דברי הנבואה הנוקבים שלו. אך השמחה הופרה: לאחר ההרצאה אמורה הייתה להתקיים מסיבה חגיגית, נתקבלה הידיעה המעציבה כי המרשל הפולני הראשון, משחרר פולין, אינו בין החיים עוד. יושב הראש פרישברג שיתף את הידיעה והורה לקהל להתפזר, וז'בוטינסקי שיגר מיד מברק תנחומים לממשלה ולמשפחת פילסודסקי המיותמת. המסיבה החגיגית כמובן לא נתקיימה.

1938-1937 תיחשב בקורות קן לוצק כתקופה המוצלחת ביותר של עליה לארץ ישראל. עלו הבית"ריות חנה וקסמן, ש' רוזנפלד, האחיות ספקטור, [איטה בת רוזה ולייב] ליבריק, קופרמן, ראוויטש, יוניצ'מן, קוויול, שר, משפחת קליינמן, ל' קופרשטיין, ונם קצץ הנציבות ד"ר ש' יוניצ'מן

קבוצת בית"ר בלוצק [שורה שנייה, שלישית משמאל איטה לבר־ק]

תועלת מרובה הפקנו מקורס המדריכים שנוסד אצלנו בהנהגת קצין הנציבות יוסף כרוסט והמדריך א' אמפר. אחד-עשר מדריכים מן הקן סיימו את הקורס, והפעילות בכל התחומים התחזקה.

בתצלום: חוג מדריכי בית"ר בלוצק

ואז, לראשונה, נשבענו את שבועת בית"ר "הנדר" שחיבר ז'בוטינסקי עצמו. בין הנודרים היה גם שלום טבצ'ניק – שלמה בן-יוסף. מפקד הקן, יצחק פוגן קיבל את השבועה, זה היה ביום י"א באדר 1936.

בעת חגיגות העשור לקן שלנו (מאי 1937) חילק המפקד מ' גרויסברג עיטורי מתנת לכל הבית"רים בני העשור. מספרם היה קטן, בין המצטיינים היה שלמה בן יוסף.

זמן-מה ניהל את הקן אברהם שפיצמן. לאחר מכן התמנה מפקד יעקב פַּרְשְׁטֵי.

ב-21 באפריל 1938 הביאו העיתונים ידיעה מארץ ישראל: בין הבית"רים האסורים מראש פינה, מצוי גם חברנו שלמה בן יוסף. לא כולם ידעו למי הכוונה וכי זהו שלום טבצ'ניק שלנו.

ב-12 ביולי התקיימה בבית הכנסת הגדול תפילה למען חנינתו. לאחר דברי הקדמה של המנהל גרייצר, נשא הרב סורוצ'קין נאום מרשים נוגע ללב, הבית"רים פרשטיי ודיק דיברו על הרשעת בן יוסף.

ימי חריצת הדין, עד לאישורו בידי גנרל היינינג, נתארכו כמו שנים. נשלחו מחאות לשגריר האנגלי כנגד גזר הדין, ולחברנו היקר נשלח מברק לעכו: "לאחינו שלמה בן יוסף, חבריך לדעה מבטיחים, לעולם לדוך בעקבותיך הנשגבים".

הרע מכל בא כאשר ביום שלישי, 23 ביוני בתשע בערב, הודיע הרדיו כי למחרת, השכם בבוקר, יבוצע גזר דינו של בן יוסף.

מי יכול להירדם בלילה העגום ההוא? כולנו, כל הקן, היינו ערים במועדון. מכל פינה נישא הצער הגדול. צלצלנו אל כל מערכות העיתונים בארץ בדבר פרטים מדויקים. בשעה שלוש לפנות בוקר נערך מסדר אבל. כל מי שנטלו בו חלק, יזכרו לנצח. בשעה חמש בבוקר אמרנו תהילים בבית הכנסת של טריסק. בשמונה בבוקר, ל' סיוון תרצ"ח, במבצר עכו הצלבני, התנהלה תלייתו של בן יוסף, אסיר מספר 3118. את הלילה לפני ביצוע גזר הדין בילה בשלווה. כתב מכתבים אל אמו: "שתחיה גאה שבנה חולך למות למען רצון העם היהודי", ולראש בית"ר כתב שהוא "מאושר במצבו, בידיעה שמותו יחזק את המאבק למען מדינה יהודית חופשית לא מחולקת". מקצין הנציבות ד"ר יוניצ'מן, שביקר אצלו יום לפני ביצוע גזר הדין, ביקש לאפשר לחבריו הקרובים: פבריקנט, שפיצמן, רפופורט לעלות. הנציבות מילאה את צוואתו. כשנכנסו אליו לתא המבקרים האחרונים, היו על הקיר המילים של ז'בוטינסקי: "למות או לכבוש את ההר". כשהתליין האנגלי קרב אליו קרא: "יחי העם היהודי! יחי ז'בוטינסקי!"

כל העיר עטתה אבל. מרחבי פולין באו אנשי עיתונות להיוודע פרטים מדויקים על האבל בעירו של בן יוסף. בבית הכנסת הגדול נערכה אזכרה בהשתתפות הרב סורוצ'קין, בנימין פרשטיי, א' דיק, יעקב פרשטיי, ליאו באריל, נציב בית"ר – א' פרופס.

הפעילות לא נעצרה אף לא לרגע, לארץ ישראל נסעו המפקד יעקב פרשטיי וא' שפיצמן, שניהם בית"רים נאמנים ומסורים.

הנהגת הקן עברה לידי כותב שורות אלה ולאחר מכן לידי י' בֶּניס, והמפקדה: סגן מפקד הקן דב בילריי, יעקב סימא, י' פבריקנט, מ' רנץ, ש' ליבובר, י' אלטר, ז' שניידר.

כבר שתיים-עשרה שנים אנחנו קיימים בלוצק, במשך זמן זה לא נקטעה העבודה אף לא ליום אחד. מאות צעירים חונכו ברוח לאומית. מילאו את חובתם בארץ ישראל: ד"ר ש' יוניצ'מן, ש' רוזנפלד, ד' ראוויטש, מרים יוניצ'מן, אברהם שפיצמן, אייזיק פוגן (נפל בהפצצת תל אביב), שלום גלעדי.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 195 – 199.

מאיר שמעון גשורי **"המזרחי" בלוצק**

בתום מלחמת העולם הראשונה (תרע"ד-תרע"ח) החל "המזרחי" להיות פעיל באופן אקטיבי יותר בפולין כארגון של ציונים דתיים, השואפים בכל לבם לתחיית העם היהודי בציון, על יסודות הדת היהודית וברוחה. שאיפתו הדתית באה לידי ביטוי בסיסמתו הברורה: "להקים, במשפט העמים, בית בטוח לעם היהודי בארץ ישראל ברוח התורה והמסורת, ופעילותו – להעמיק את ההכרה הדתית-לאומית ולחזק את היישוב היהודי הדתי-לאומי בארץ ישראל". אופני הפעילות של "המזרחי" היו: כל הפעילויות הציוניות הכלליות בנוגע לזכות הפוליטית של המדינה היהודית, גאולת הקרקע היהודית וכינון עבודה יהודית בארץ ישראל, ופעילויות מיוחדות להשתלמות והתפתחות הרוח היהודית, רוח תורתנו ותרבותנו המקורית. ארגון המזרחי בפולין היה יחידה בפני עצמה. היו לו שקלים מיוחדים, תקנון מיוחד, ועד מרכזי נפרד ומשרד מרכזי נפרד.

שאיפת "המזרחי" הייתה להפיץ את הכרת תורתנו הכתובה והמסורת, הכרת עמנו וקורותיו והכרת שפתנו והספרות העברית שלנו. למטרה זו ייסדו המזרחי וצעיריו בערים שונות "חדרים" לילדים וקורסי ערב לבוגרים, למדו בהם תנ"ך ותלמוד, עברית, היסטוריה יהודית ועוד נושאים שבאמצעותם הועמקו ההכרה הדתית-לאומית, הרגש הדתי-לאומי והגאווה.

מעיר הבירה ורשה, בה התנהלה פעילות ציונית קדחתנית, באו שליחים למיניהם אל ערי ווהלין לארגן את החברה הציונית באזורי הגבול. לוצק וערי ווהלין אחרות התאחרו בעבודה הארגונית בשל המצב שנוצר שם לאחר הכיבוש הגרמני, הכרזת הרפובליקה האוקראינית וגל הפוגרומים שהציף את האזור בעת ההיא. כל זה קטע למעשה את הפעילות הפוליטית שלאחר המהפכה. כוחה ומִרצה של החברה היהודית כוונו במידה רבה לארגון הגנה עצמית כנגד הפורעים למיניהם. בה בעת התכונן הנוער להגנה ולעלייה. הדאגות הקבועות לביטחון ולקיום איחדו את החברה היהודית, ולא היה מקום לקרע ולהתבדלות בתחום הציונות הכללית, עד שסופח מחוז ווהלין אל הרפובליקה הפולנית.

שליחי "המזרחי" לקונגרס פולין נהגו לבקר בערי ווהלין, לוצק ביניהן, וניסו לארגן את הציונים הדתיים לפעילות כארגון עצמאי תחת דגל

המזרחי. בין השליחים הצטיין במיוחד הרב יחיאל-יצחק רפופורט, בנאומים שנשא בבתי המדרש ובבתי הכנסת. דיבורו הנאה הפיח רוח חדשה בשורות המבוגרים והצעירים, והשיג תומכים לרעיון של המזרחי. אך הציונים הדתיים המקומיים לא ראו צורך דחוף בארגון מיוחד, כי היחסים בינם ובין הציונים הכלליים היו למופת, ומשום שהבסיס החברתי בווהלין היה שונה לחלוטין מאשר בפולין.

בינתיים החלו לחדור לתוך ווהלין השפעות תומכי ה"אגודה" ונמצאו גם כאלה, שהחלו להשפיע בקרב יהודי לוצק לפי הנחיות ה"אגודה". רק אז השתכנעו כי נחוץ להקים בדחיפות ארגון של המזרחי, שינהל פעילות בקרב האורתודוכסים ברוח הציונות הדתית.

בביטאון של המזרחי (ראה אור בוורשה בעברית) י"ח אייר תרפ"א, פורסמה הודעה כי בשבת, אחרון של פסח, התכנסו בלוצק אנשים רבים, אוהדי רעיון "המזרחי", להתייעצות בדבר ייסוד ארגון. לאחר דיונים נבחר ועד שנכללו בו: אריה פיש – יושב ראש, יהושע ברזה – משנה ליו"ר, שרגא לוויט – מזכיר, חברים: יעקב סימא, ישראל וייסנברג ואחרים. הוועד הכין קול קורא אל כל תושבי לוצק להתאחד תחת דגל המזרחי.

בראשית תרפ"ב הוזמן הרב של ז'יכלין, רבי יחיאל-יצחק רפופורט רב בלוצק והסביבה. החוגים הדתיים בלוצק שמחו על בחירה מוצלחת זו, כי הרב היה מטובי העסקנים של המזרחי, נואם מחונן. הוא השתדל לעשות למען האוכלוסייה היהודית, ללא הבדל השקפה. הופעותיו נחלו הצלחה, ויהודי לוצק רבים הצטרפו אל שורות המזרחי. "המזרחי" בלוצק ריכז סביבו את פעילי היהדות הדתית המאורגנת ושמר במסירות על הרוח הציונית המסורתית, שיתף פעולה עם הציונים, נטל חלק בכל מגביות הכסף הציוניות, עמד במאבק בעת הבחירות למוסדות הממלכתיים ומוסדות העיר המוניציפאליים.

מעת לעת ביקרו בלוצק רבנים-נואמים שנשלחו ממרכז "המזרחי". הרב רפופורט עצמו הופיע בערים ובעיירות שכנות: דובנה, קובל, קרמניץ, לודמיר, אוסטרוה, בריסק. בקרב רבני ווהלין היה הוא היחיד שנטל חלק פעיל בפעילות המזרחי במילים ובמעשים. הוא ארגון את רבני ווהלין וניסה לשפר את מצבם הכלכלי. מדי יום ביומו התריע על ההזנחה בשדה הרוח בווהלין, כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה

הנוראה, שבמשך שש שנים חוללה חורבן ושממה בכל חלקי יהדות אירופה, החורבן הרוחני עוד עלה על החורבן החומרי שהביאה עמה המלחמה. בביקוריו בערים הגדולות והקטנות בווהלין נתקל בנחשלות. בקהילות רבות לא היו כלל תלמודי תורה, וילדי דלת העם גדלו ללא כל חינוך. הרב רפופורט התריע על המצב הנורא, המסוכן ליהדות. הוא החל בארגון רבני ווהלין לפעילות ולשיפור המצב, כמו גם להרמת ערך הרבנות והרבנים.

בשנת תרפ"ה נוסדו בלוצק הארגונים "צעירי המזרחי", "החלוץ המזרחי". הצעירים עסקו במרץ במגבית השקלים ובאיסוף כסף למען קרן "החלוץ המזרחי" בשורותיו ניצבו חניכי חדר וישיבה, והארגון נהג לשלוח את חבריו למוקדי הכשרה מיוחדים של "המזרחי" ולחם על הזכות לעלות, שהייתה שאלת חיים לרבים שהתדפקו על דלתות משרד ארץ ישראל. כל סרטיפיקט הושג במאבק קשה בין ארגונים שונים, שהיו להם נציגים משלהם במשרד ארץ ישראל.

הפעילות המשותפת של המזרחי עם ארגוני הנוער שלו לא פסקה. תנועת "תורה ועבודה" סייעה בכל מצב, חיזקה את השפעתה בחיי היהודים, בבניית הארץ והתנועה הציונית. תנועת המזרחי עבדה הרבה והשתדלה לעודד חברים לעלות. בין העולים נמצאו גם אנשים פעילים ששיתפו פעולה עם "הפועל המזרחי" בארץ, ועברו את הדרך הארוכה להגשמת הציונות הדתית עד הקמת מדינת ישראל העצמאית.

1960

אספה כללית של "המזרחי"

(י' ח-ש). ביום ראשון שעבר התקיימה בקהילה אספה כללית של "המזרחי" המקומי. ה' ל' אדרמן פתח את האספה בהרצאה קצרה על "משמעות המזרחי". לאחר מכן דיברו האדונים י' וייסנברג, פינחס וייסמן, יוסף וייסנברג, נפתלי גאניק.

נבחר ועד ובו: י' וייסנברג, ל' אדרמן, יעקב ופֿניארסקי, פ' וייסמן, מאיר רוקח, א' שניידר, מאיר שטיינברג, ז' ראטאגמן, יוסף שטיינברג, אפרים כץ, זאב מרמור.

בו בזמן צורפו לוועד מטעם "המזרחי הצעיר": ברוך הוכמן, דב גולדשטיין, נפתלי גאניק, בריש שיפר.

הוועד החל בעבודה אקטיבית.

הודפס בשנית מתוך: "וואלינער פרעסע" 20 (230), 26.5.1933

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 205 – 206.

משה פרדמן מקסיקו **בונד בלוצק בין שתי מלחמות העולם**

משה פערדמאן

המאמר המוגש להלן, אינו מחקר דוקומנטרי על בונד בלוצק. אין באפשרותנו לכתוב אפיון ממצה של פעילותו, משום שארכיון בונד אינו ברשותנו; הוא נעלם יחד עם הבונדיסטים, שרובם נספו, בלוצק או במקומות אחרים, בעת החורבן הגדול.

בונד בלוצק היה פעיל עוד לפני 1905. מילדותי זכור לי היטב אירוע שנחקק בזיכרוני. דווקא בשנת 1905 הסוערת התקיימה אספה עממית גדולה שארגן בונד בבית הכנסת הגדול, הופיע בה הנואם הנודע איש בונד – החבר דוד. האספה פוזרה בידי הקוזקים. נשמע ירי. התחולל מעין פוגרום, בהשתתפות אנשי "המאות השחורות". זכור לי כי מסגר יהודי ירה באיספראוניק של לוצק.

בחצלם: ועד בונד בלוצק בשנת 1905

בין הבונדיסטים בעת ההיא היו, ככל הידוע לי, שמואליק אייזן, קלמן פרישברג, שמואליק גרבר, אפרים מרנץ, האחרון היה פעיל בעשייה של בונד בשנים 1923-1939.

הארגון החדש בונד בלוצק נוסד בשנת 1923 בידי שליח הוועד המרכזי של בונד בפולין, החבר ארתור זיגלבוים. נודע לימים כמארגן התנועה היהודית המקצועית בפולין. בשנת 1942 סיים את חייו בגבורה טרגית בלודון, מחאה על שתיקת העולם נוכח השמדת העם היהודי בידי הגרמנים.

עד התהוותו של הארגון הרשמי התאגדו הבונדיסטים ואוהדיהם סביב לספרייה ביידיש, גן הילדים ועמדות תרבותיות אחרות, וגם באיגודים המקצועיים שהוקמו בעת ההיא, לרוב ביוזמתו.

כך התארגנו בעת ההיא איגוד המזון (עובדי טחנות הקמח והמאפיות), איגוד העץ (נגרים, נגרי בניין, עובדי בנייה), איגוד העור (סנדלרים, תפרים, בורסקאים). שלושה איגודים אלה היו רב-לאומיים, השתייכו אליהם יהודים, פולנים, אוקראינים, רוסים. לימים קמו שני איגודים מקצועיים נוספים, על טהרת היהודים: איגוד המחט ואיגוד המועסקים במסחר.

האיגודים המקצועיים עסקו בפעולות כלכליות שמטרתן לשפר את השכר ואת תנאי העבודה. בקרב האיגודים הצטיין במיוחד איגוד המזון, בארגונו ובנכונותו להיאבק, ברוחו האינטר-נציונליסטית, בסולידריות החברית ובסיוע העצמי. כך, למשל, הונהג שם, ונשמר בקפידה, המוסד פייראנט – אופה מובטל קיבל ימי עבודה אחדים שחבריו וויתרו עליהם למענו, כך ביחס לחברי איגוד מקומיים וזרים.

האיגודים המקצועיים, בעיקר היהודים, ניהלו גם פעילות תרבותית-פוליטית בקרב החברים, ככל שהיה הדבר אפשרי במשטר הסֶפר הנוקשה. הממשל הפולני הפעיל מיני תחבולות ואמצעי דיכוי כנגד האיגודים המקצועיים ופעיליהם.

כל האיגודים המקצועיים בלוצק היו חברים במרכזים ארציים הולמים בוורשה, שהיו נתונים להשפעת פה-פה-אס (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית) ובונד.

בזמן הראשון לא היה לארגון בונד מספר גדול של חברים שהצהירו על כך רשמית. פעילות הארגון הייתה מכוונת בעיקר להסברה אידאולוגית ולתעמולה, גם אל הארגונים הכלליים בעיר. התקיימו אספות מפלגה סדירות וחוגים, בהם שוחחו על בעיות פוליטיות אקטואליות של החיים היהודיים והכלליים. הופצו עיתוני המפלגה (די פאלקס-צייטונג [עיתון העם] ואחרים). נעשו צעדים ראשונים להקים ארגון נוער (צוקונפט [עתיד]). הבונדיסטים גם היו היוזמים והפעילים הראשונים בבית הספר היידישיסטי החילוני שנפתח מחדש (1925).

מעת לעת הובאו עסקני מפלגה מוורשה, לרוב הם גם הופיעו בהרצאות פומביות בנושאים פוליטיים ותרבותיים כללים.

העשייה הפוליטית הראשונה הגדולה של ארגון בונד הייתה מערכת הבחירות למועצת העיר, שנבחרה לראשונה באורח דמוקרטי בשנת 1927.

בתחילה ביקש בונד להקים רשימה משותפת עם פעילים רדיקלים אחרים. דנו בזה עם שלמה גולדברג, זלמן זרצקי ואחרים, מן התכנית לא יצא דבר בשל שורה של טעמים עקרוניים. בונד יצא ברשימה משלו לבחירות, הופיע בה גם ד"ר יוסף מינינזון, שלא היה בונדיסט רשמי, אך פעיל סוציאל-דמוקרטי ותיק. בעת ההיא היה מינינזון יושב ראש מחלקת לוצק בארגון המרכזי של בתי ספר ביידיש (ציש"א) ושל הנהלת בית הספר.

מערכת הבחירות שניהל בונד הייתה ערה מאוד ומשכה את תשומת לבם של המוני העם היהודי. בונד ניצל את מערכת הבחירות לפעולת הסברה נרחבת שהביאה גידול ניכר של הארגון. תוצאות הבחירות היו טובות מאוד לבונד בהתחשב במצב בלוצק, שלא הייתה בה אוכלוסיית פועלים גדולה. נבחרו שלושה אנשי מועצה בונדיסטים: ד"ר יוסף מינינזון, משה פרדמן, ברוך צָוורנר (עובד חייטות, יושב ראש ארגון עובדי המחט בלוצק), לימים נכנס למועצת העיר, במקום ב' צוורנר, שלמה רימרצ'וק, עובד חייטות. כשהיגר שלמה רימרצ'וק לארגנטינה, בא במקומו טוניה בְּרומן.

חרף היות הסיעה קטנה יחסית, זכתה פעילותם של אנשי המועצה הבונדיסטים לפרסום רב בעיר, במיוחד בשל העמידה המעשית, אך תמיד עקרונית, בשאלות החשובות ביותר של כלכלת העיר ויחסה אל האוכלוסייה היהודית. אפילו אנשי המועצה הפולנים ומנהיגי הנהלת העיר (העירייה) התחשבו באנשי המועצה הבונדיסטים, והם היו מיוצגים בכל הוועדות החשובות (תקציב ואחרות). הופעותיהם בדיוני התקציב עוררו תמיד עניין רב, ואנשים רבים באו לישיבות.

מועצת העיר הראשונה ניהלה מדיניות מקומית ליברלית יחסית, במיוחד בענייני מסים; עלה בידה גם לקבל סובסידיות למען מוסדות יהודיים רבים (בתי ספר, בית החולים ואחרים).

היו מקרים, בהם נאלצו אנשי המועצה הבונדיסטים לצאת בגלוי ואף בחריפות נגד עמדתם והתנהלותם של שאר אנשי המועצה היהודים. כך

היה, למשל, כשחלק מאנשי המועצה היהודים הצביעו נגד הצעת בונד לקרוא רחוב על שם יצחק-לייבוש פרץ, ובשל כך נכשלה ההצעה (לאנשי המועצה היהודים היה אז רוב במועצת העיר, כיוון שהאוכלוסייה היהודית הייתה רוב בעיר). ארגון בונד פרסם קול קורא חריף כנגד התנהלות אנשי המועצה היהודים הבורגנים. קול קורא שלשכת הסטרוסטה החרימה כמובן, וכותב שורות אלה (כאחראי לו רשמית) הועמד לדין.

במועצת העיר השנייה היו לבונד שני אנשי מועצה בלבד. זו הייתה תוצאה של שינוי כללי במדיניות במדינה. הממשלה עשתה הכול על מנת להקטין את מספר אנשי המועצה היהודים, ונעשה תקנון בחירות גזור לפי מידה, למנוע מן האוכלוסייה היהודית ייצוג נאות. לכל המפלגות היהודיות היו במועצת העיר השנייה סיעות קטנות יותר. אנשי מועצה בונדיסטים היו משה פרדמן וטוניה ברומן.

בתצלום: קבוצת בונדיסטים בלוצק

הבחירות למועצת העיר השלישית, שהתקיימו סמוך למלחמת העולם השנייה באווירה הכללית של פשיזציה ואפליה לאומית, במיוחד של האוכלוסייה היהודית, החלישו עוד יותר את הייצוג היהודי במועצת העיר. מועצת העיר השלישית לא החלה למעשה בפעילותה, בשל פרוץ המלחמה.

בשנים 1936-1937, כשהממשלה הפולנית החלה לנהל מדיניות אנטישמית גלויה, כשבמדינה פרצו מעשי אלימות אנטי-יהודיים (למשל מקרה פשיטיק [פוגרום, 9 במרץ 1936]), ניהל בונד בפולין מערכה פוליטית רחבה כנגד האנטישמיות, למען הזכות לעבוד וכו'. הבונדיסטים בלוצק נטלו אף הם חלק פעיל במאבק. הביטוי הבולט היה בשביתת מחאה ב-17 במרץ 1936.

בפרסום הבונדיסטי "מעמד הפועלים היהודי בשנת 1936" התפרסמה ההתכתבות הבאה על מהלך שביתת המחאה בלוצק:

"עירנו טרם חווחה הפגנה שכזו. למרות תנאי הספר המוכרים – שכבר זמן רב אין לשום איגוד מקצועי אפשרות, אף לא זעומה, לנהל פעילות – בכל זאת הוכיחה שביתת המחאה את כוחו של מעמד הפועלים בעל ההכרה.

מפה לאוזן הפצנו את הקריאה של מפלגתנו ושל המועצה הארצית (של האיגודים המקצועיים) – קול קורא שפרסם הוועד המקומי של בונד, הוחרם.

למן השעה שבע בבוקר מחחילות להתאסף קבוצות פועלים במקומות שונים בעיר. (מאוחר יותר) החלו המונים לנהור למרכז העיר. התנהגותם האמיצה של הפועלים, במיוחד של הנוער, סוחפת עמה את האוכלוסייה האזרחית. בזה אחר זה משולשלת בנקישה שבכות החנויות. השביתה הייתה מלאה.

למרות השמירה יוצאת החפן (שוטרים רגליים, על סוסים ועל אופנועים) מצליחים לארגן אספות רחוב מרשימות, המסתיימות בקריאות ובסיסמאות. במשך היום נאספו חברים רבים.

מעמד הפועלים הפולני המאורגן הביע סולידריות עם פעולת המחאה. במועמן איגוד הבנייה המקומי ארגנו חברי פה-פה-אס אספת מחאה, שהמשטרה פיזרה.

העיר כולה נתונה תחת רושם הגילוי מעורר הכבוד של מאבקנו באנטישמיות.

בתצלום: הפגנת אחד במאי בונדיסטית

בארגון בונד התאגדו במרוצת הזמן מספר רב של פועלים יהודים צעירים, נערים ונערות (חייטים, מועסקים בענפי מסחר, עובדי בניין, נוער בית ספר ואחרים), הם סייעו רבות לחברים מבוגרים יותר בעשייה הפוליטית והמקצועית. ארגון נוער בונד רשמי – צוקונפט – היה קיים כבר מ-1927, ופיתח פעילות רחבה וענפה בקרב הנוער היהודי העובד. התקיימו חוגים חינוכיים קבועים, שנושאיהם כללו ידע כללי והשכלה פוליטית. צוקונפט ייסד לימים מקהלה ארבע-קולית (בהנהלת שוליק פרדמן) שהופיעה פעמים אחדות בפומבי בהצלחה רבה. חברי צוקונפט נהגו לארגן טיולים תכופים מחוץ לעיר ובעירות הקטנות בסביבת לוצק (טורצ'ין, רוז'ישץ', אוזדוטיץ' ואחרות), בהביאם לשם השכלה פוליטית ובילוי של צעירים. מדברים על בילויים, ראוי

להזכיר מסורת נאה של נשפי אדום-כחול (חברי צוקונפט לבשו חולצות כחולות וענבו עניבות אדומות). היו אלה ערבים מיוחדים סגורים, אינטימיים ותרבותיים בתכנית ובאווירה.

על מנת להעניק מושג על פעילות ארגון הנוער של בונד, נצטט קטעי התכתבויות מלוצק, שנתפרסמו בביטאון המרכזי של נוער בונד צוקונפט "דער יוגנט וועקער" [מעורר הנוער] בשנת 1929.

מכתב מלוצק, "יוגנט וועקער" 2, ינואר 1929:

הארגון שלנו גדל, אנחנו מנהלים עבודת הסברה נרחבת בקרב הנוער. לאחרונה שלחנו למפלגה שמונה חברים וחברות מבוגרים. אנחנו מארגנים הרצאות תכופות באיגודים. אנחנו מנהלים מגבית להשגת כסף לצורך מועדון. מוטיה (מוטיה גֶייר, היגר לברזיל, סן פאולו)

"יוגנט וועקער" 11, 1929:

ארגנו אספת מאי חגיגית בתאטרון העירוני. לאחר מכן נוצרה תהלוכה תחת דגלי בונד, צוקונפט ואיגודים מקצועיים. התהלוכה צעדה לאורך רחובות אחדים בסדר מופתי בשירי עבודה וקריאות. בערב אחד במאי נעשו מאסרים המוניים. נאסר אחד מחברינו, השוהה עדיין בכלא. מוטיה ג'

"יוגנט וועקער" 14, 1929:

בשבת, 22 ביוני, התקיים בקולוניה הצ'כית, מרחק 5 ק"מ מלוצק, כינוס של חברי צוקונפט בוהלין. באו כמה מאות חברים מעשרה מקומות: לוצק, רובנה, קובל, דובנה, אוזדוטין', טריסק, קיסלין, טורצ'ין, ברסטצ'קה ואחרים. התקיימה אספה חגיגית בהשתתפות החבר לוציאן מן הוועד המרכזי של צוקונפט (לוציאן בליט, חי בלונדון. הערת מ' פרדמן). בערב התקיים באולם האוקראיני "פרוסוויטה" בנקט, לפנות בוקר – טיול בסירות על הנהר סטיר. ביום ראשון ביקרו החברים במבצר, בבית הכנסת הקראי, בבית הכנסת הישן, בבית הספר העממי ביידיש ואחרים. הכינוס היה הפגנה גדולה בעד צוקונפט. חבר צוקונפט

מתוך מכתב, "יוגנט וועקער" (יוני 1929?):

הוועידה האזורית השלישית בלוצק

בימים אלה נתקיימה הוועידה האזורית השלישית של ארגוני צוקונפט בוהלין, השתתף בה גם החבר לוציאן מן הוועד המרכזי. באו לוועידה עשרים וחמישה צירים מעשר ערים, שלוש ערים לא שלחו את שליחיהן. מן הדוח ניכר כי הארגונים באזור מונים קרוב ל-300 חברים מאורגנים ומספר גדול של אוהדים. הארגונים מפיצים 280 עותקים של "יוגנט וועקער". יש ברשותנו שמונה ספריות ובהן למעלה מ-9,000 ספרים, 600 קוראים. לארבעה ארגונים יש "כוכבי בוקר" (ארגוני הספורט של צוקונפט, הערת מ' פרדמן) עם 250 חברים. לארבעה ארגונים יש חוגים דרמתיים הפועלים היטב.

הוועידה קבעה כי אנחנו במצב של התעוררות מתמדת... הוועידה בחרה ועד אזורי חדש וסימנה שורת עבודות לזמן הקרוב. ר' ק'

מתוך "יוגנט וועקער" 19, אוגוסט 1929:

הפעולה האנטי-מלחמתית בלוצק

מ-3 עד 10 באוגוסט הכרזנו על פעולה אנטי-מלחמתית. במשך השבוע קיימנו שורה של הרצאות מיוחדות. בשבת, 10 באוגוסט, התקיימה אספה חגיגית עם חלק דרמתי עשיר מאוד, בביצועו של הנוער עצמו. האספה החגיגית התקיימה באולם "פרוסוויטה". האספה נסתיימה בשירת ה"אינטרנציונל" וה"שבועה". צעיר

מתוך "יוגנט וועקער" 6, ינואר 1930:

מועדון מיכאֶלוויץ' בלוצק

חרף האבטלה הנוראה בעירנו, גברנו על כל הקשיים והקמנו מועדון על שם חבר מיכאלוויץ'. בשבת, 25 בינואר, נתקיימה אספת נוער גדולה שהוקדשה לפתיחה. בערב התקיים בנקט יחד עם ארגון המפלגה. נשאו דברים חבר מוועד המפלגה, חבר מוועד הנוער ואחרים. שרו שירי עבודה שונים. התפזרו במרץ נלהב להמשך העבודה. החברים מתכנסים מדי ערב במועדון. מוטיה ג'

מתוך "יוגנו וועקער" 11, מאי 1930:

חגיגות מאי משותפות בלוצק

אצלנו בלוצק התקיימה חגיגת מאי משותפת יחד עם הפועלים הפולנים. בבוקר התקבצו הפועלים במקומות משכנם (של האיגודים). לאחר מכן צעדנו אל תאטרון העיר, שם התקיימה אספה חגיגית. הופיעו בנאומים: מטעם הפועלים הפולנים, החבר ז'וראוסקי. בשם בונד דיבר חברנו בוכמן (שם בדוי, בָּרומן, חבר מועצה מטעם בונד, או פרדמן). אמור היה לנאום נציג צוקונפט, אך המשטרה לא התירה זאת. הרחובות בהם צעדנו היו שמורים בידי יחידות חזקות של פרשים ושוטרים רגליים. למרות הכול, נוצרה הפגנה מרשימה, שנטלו בה חלק 800 פועלים. בראש התהלוכה הלכה התזמורת. הפגנו בשורה של רחובות בשירה של שירי מהפכה וקריאות רמות. בכיכר פרץ, לא רחוק מגשר נידב, ליד הסטיר, נתקיימה אספה משותפת. גם שם לא התירה המשטרה לנאום בשם צוקונפט. משה (פרדמן)

מתוך "יוגנט וועקער 20, 1930:

שוטרים מפזרים את ההפגנה של חברי צוקונפט ווהלין. בשבת וביום ראשון 30-31 באוגוסט התקיים כינוס אזור ווהלין השני של נוער בונד צוקונפט בלוצק. עוד ביום שישי באו אנשים מעיירות אחדות, הורגשה אווירת חג.

בשבת, בשעה שתיים בצהריים, הלכנו בשורות סגורות אל התאטרון, שם התקיימה אספה חגיגית. החבר פרדמן, יושב הראש, פתח את האספה החגיגית. החבר פֶלפלר מדווח לנשיאות כי לכינוס התייצבו 40 חברים מרובנה, 35 – קובל, 3 – טריסק, 11 –

אוזדוטיץ', 6 – קיסלין, 2 – אוליק, 1 – דובנה, 46 – לוצק, יחד 144 חברים. לאחר מכן בירכו נציגי מוסדות שונים מלוצק ומערים אחרות. "כוכב הבוקר" של רובנה ביצע תרגילי התעמלות. החוג הדרמתי שליד נוער בונד צוקונפט בלוצק הציג מערכון. לאחר ארוחת הצהריים התקיימה אספת רחוב. נוצרה תהלוכה, שעברה ברחובות הראשיים של לוצק. נישאו אבוקות ודגלי צוקונפט ו"כוכב הבוקר". כשעמדה התהלוכה להינעל, באו שוטרים. הכו ורדפו. המשכו של הכינוס לא הותר לביצוע. פ-ר

מן המכתבים הנזכרים ניכר כי ארגון צוקונפט בלוצק היה גם המרכז של תנועת נוער בונד בווהלין.

צוקונפט היה בית גידול רוחני ופוליטי לחלק ניכר מן הצעירים, הם הועברו לאחר מכן אל הארגון של מפלגת בונד ומילאו בו עמדות נכבדות, למשל: מוטיה וסְטיסיה גֶייר, יוסקה וגוטה אפל, שמואליק ברוינשטיין, איציק גרטנר, הירש פֶלפלר, מלכה בידניק. מִדור חברי צוקונפט הבא ראוי להזכיר את הצעירים הפעילים: שרה קלוץ, רוזה גֶרגיס, אתיה פלדמן, משה זפרן, רחל אייזן, סיומה פרידמן, איציק רייז, ועוד רבים שלמרבה הצער אינני מסוגל להיזכר בשמותיהם.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939, ובמיוחד עם כיבוש לוצק בידי הסובייטים, חווה בונד גורל זהה לזה של כל המפלגות הלא-קומוניסטיות האחרות והארגונים החברתיים – כלומר חיסול מלא.

פעילי בונד אחדים בלוצק טעמו טעמן של חקירות ופיקוח קבוע מצד אן-קא-וה-דה [המשרד לביטחון פנים הסובייטי], אך למרבה המזל לא הגיעו דברים בלוצק לכדי מאסרים ושילוחים, כפי שקרה לפעילי בונד במקומות אחרים. יש לקבל כי הדבר קרה הודות לכך שהפעילים הקומוניסטים בלוצק לא הזדהמו בעלילות ובהלשנות נגד הבונדיסטים של לוצק.

כשכבשו הגרמנים את לוצק היו מספר בונדיסטים בין הקרבנות הראשונים, ביניהם פעיל לאורך שנים ואיש בונד במועצה, דוד סטולר, אשר עונה למוות באופן מזעזע.

1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 207 – 211.

מוטיה גֶייר ב־זיל **נוער בונד צוקונפט**

ברחוב קונרסָקה 3 היה מבנה לשימוש חברתי, שכן בו בית ספר עממי שבע-שנתי ביידיש על שם הקלסיקון הגדול שלנו שלום עליכם. המבנה היה רכוש בית הספר, נרכש בזמנו בכסף שהביא בשנת 1920, דומני, השליח האמריקאי פפיר. שכנה שם גם הספרייה העממית ביידיש, הגדולה בלוצק, שהיו לה מאות קוראים.

החברים והקוראים בספרייה היו לרוב פועלים צעירים ומבוגרים ומועסקים בחנויות ובמשרדים, גם חלק מסוים מקרב האינטליגנציה היהודית. בשנות ה-20 [של המאה ה-20] התקבצו בחדרי מבנה היסטורי זה פועלים ממקצועות שונים: חייטים, סנדלרים, נגרים ואחרים, שהפכו לימים מייסדי התנועה המקצועית המאורגנת היטב בלוצק.

בערבים, בשבתות ובחגים היה רחוב קונרסקה כמרקחה: התנהלו ויכוחים פוליטיים נלהבים, שהובילו לעתים למריבות. הנוער בעת ההיא הושפע במידה רבה מן הקומוניסטים (תופעה זו ניכרה לא בלוצק בלבד, אלא בפולין כולה, במיוחד באזורי הסְפר, בהם שרר שלטון משטרתי נוקשה). ובתקופה תוססת זו התארגן ביוזמת ארגון צוקונפט רובנה ובאמצעות נציג שלהם – ארגון צוקונפט בלוצק. אספת הייסוד התקיימה, כזכור לי, בליל שבת כפורי ברחוב קונרסקה 3.

החוג הראשון כלל שבעה חברי צוקונפט, אך לא חלף זמן רב ועשרות פועלים צעירים ושכירים המועסקים בענפי מסחר הצטרפו אל צוקונפט. צעירים אלה, שלא התחנכו בשום בתים ספר (מלבד "חדר" כמובן, ונעדות אף זה לא) ולא טעמו טעמן של שנות ילדות שמחות, בשל המצוקה הגדולה ששררה תכופות בבתיהם; צעירים אלה, שנאלצו בנעוריהם המוקדמים לצאת לעבוד, כדי לפרנס אם אלמנה או אב חולה – חשו בארגון הנוער החדש במשהו שהלהיב אותם, הולין אותם אל עולם חדש נעלה ויפה יותר.

בתצלום: ועד נוער בונד צוקונפט בלוצק

בערבי השיח השבועיים שארגון צוקונפט לוצק נהג לארגן, בהרצאות שאורגנו מעת לעת, נודע לצעירים שאינם לבד בגלמודיותם ובמצוקתם, שגורלם קשור בעוד מאות אלפי פועלים צעירים בעולם כולו, השואפים ונאבקים למען עולם חדש, יפה וצודק יותר.

לפועלים הצעירים ולמועסקים בחנויות ובמשרדים, שהתארגנו בארגון צוקונפט, נפתח עולם חדש. בארגון דיברו על ספרות, פוליטיקה ועניינים אחרים. פועלים צעירים רבים החלו לבקר בקורסי ערב בבית הספר שלום עליכם, כי ניעור בהם הדחף לדעת יותר. תכופות ארגן צוקונפט בימים החופשיים טיולים קולקטיביים מחוץ לעיר, באוויר הצח בשדה וביער.

לבד מפעילות ההסברה והקניית הידע בקרב הנוער העובד בלוצק השתתף צוקונפט גם בעשייה הפוליטית והכלכלית שניהלה בלוצק מפלגת בונד, כמו למשל, בבחירות למועצת העיר, לסֵיים, לקהילה. הצעירים היו אז פעילים מאוד בחלוקת ספרות בחירות בונדיסטית, בניהול תעמולה בבתי יהודים עניים. פעילי צוקונפט צעירים גם הופיעו באספות בחירות פומביות ובמיוחד באספות אזוריות קטנות, שאורגנו בדירות של פועלים ובעלי מלאכה.

ארגון צוקונפט היה פעיל למדי באירועים הכלכליים – השביתות שנוהלו בידי האיגודים המקצועיים השונים בלוצק, להשגת תנאי עבודה משופרים.

חברי צוקונפט גם הצטיינו תמיד בחלקם בהפגנות רחוב באחד במאי ובהזדמנויות אחרות, שהיו מפגני מחאה נגד המשטר הפולני הראקציונרי. הוצגו שם דרישות פוליטיות בעלות אופי כללי ויהודי כאחד, במיוחד הודגשה הדרישה לזכות עבודה לפועל ובעל המלאכה היהודי (כידוע הופלו בעת ההיא בפולין פועלים יהודים, לא ניתנה להם גישה לעבודה בבתי חרושת וכדומה).

בשנת 1931 ארגן צוקונפט התאחדות של סְקיף (ר"ת התאחדות סוציאליסטית של ילדים), סניף של מרכז סקיף הארצי. ארגון זה איגד ילדי בתי ספר צעירים וילדים עובדים בכלל. שם חינכו אותם ברוח סוציאליסטית והכינו אותם לחברות בארגון צוקונפט בעתיד.

בתצלום: חברי צוקונפט נאסרים בעת הפצת "פאלקס-צייטונג"

ארגון צוקונפט גם היה פעיל מאוד בהפצת עיתונות בונד בלוצק – הביטאון היומי של בונד "פאלקס-צייטונג", שהופיע בוורשה; "יוגנט וועקער", ביטאון ההנהגה המרכזית של נוער בונד צוקונפט, גם כן מוורשה. מעת לעת אורגנו "ימי עיתונות" מיוחדים, צעירי צוקונפט וגם חברי סקיף פשטו ברחובות לוצק והפיצו את העיתונות היהודית הסוציאליסטית.

אחת הפעילויות החשובות והנאות של ארגון צוקונפט בלוצק הייתה הוצאה מעת לעת של הפועלים היהודים הצעירים והמועסקים בחנויות ובמשרדים מבתיהם ומסדנות המלאכה הצפופות והמחניקות, ללא כל תנאים היגייניים – לאוויר הצח. עשינו זאת בשבתות ובחגים, כשארגנו טיולים בחיק הטבע. בלילות שבת בקיץ, לאחר ויכוחים לוהטים בערב שיח או לאחר הרצאה, יצאנו אל הסירות של בֶּנֶה [בני] לטיול קבוצתי על הסטיר. השירה של גוורדיית הנוער שלנו הדהדה למרחקים בדממת הלילה.

בחודשי הקיץ נהגנו לארגן טיולים לערים ולעיירות השכנות – להתארח אצל ארגוני הנוער שם. התקיימו כינוסים של ארגוני צוקונפט בווהלין.

לעולם לא אשכח את רושמו של טיול קבוצתי שכזה, שארגון צוקונפט שלנו ארגן לטורצ'ין, אוזדוטיץ'. בליל שבת, תחת שמים מוארי כוכבים, מלווים ירח מלא, יצאנו, קבוצה של ארבעה-עשר נערים ונערות, בדרך לטורצ'ין (מרחק 22 ק"מ). עם שחר, עם זריחת השמש נכנסנו בשירה לעיירה הקטנה טורצ'ין. לאחר מנוחה קצרה הצטרפה אלינו קבוצה של חברי צוקונפט טורצ'ין והמשכנו הלאה, דרך קיסֶלין אל אוזדוטיץ', שם התקיים אז כינוס של ארגוני צוקונפט מרחבי ווהלין. נפגשו שם – רבים מהם לראשונה – המוני צעירים יהודים סוציאליסטים-בונדיסטים, לא חלף זמן רב וכולם חשו כמשפחה, כאחים ואחיות אמתיים. בילינו בשמחה ובעליצות במשחקים שונים. אך לא הזנחנו

את מלאכת ההסברה. בכינוס באוזדוטיץ' התקיימו גם שיעורים שונים בנושאים פוליטיים, חברתיים ותרבותיים. היו אלה ימים מתרוננים עם אפיזודות בלתי נשכחות שהטביעו חותמן על כל ישותנו.

בכינוס האזורי של ארגוני צוקונפט ווהלין, בשנת 1931, מילאנו, מאות צעירים, את רחובות לוצק היהודיים. בערב, לפני נעילת האספה, בחורים צעירים ונערות מבתים דלים ועגומים, יצאו לרחובות לוצק, שמחים ומלאי חיים, לבושים בחולצות הכחולות שלהם ועונבים עניבות אדומות, לפידים דולקים בידיהם, והפגינו את נכונותם למאבק למען עולם טוב ויפה יותר. זה קרה בערב קיץ נאה, כשמאות אנשים טיילו ברחוב. הפגנת צוקונפט זו עשתה רושם עצום בעיר. במרוצת ההפגנה קיימו חברי צוקונפט עצרות קצרות עם קריאות נגד השלטון המשטרתי בפולין, נגד מדיניות האפליה כלפי המוני היהודים וכדומה. מובן שהמשטרה הפולנית מיהרה לפזר את ההפגנה.

ארגון צוקונפט בלוצק, חינך והכשיר מאות רבות של צעירים במשך שתיים-עשרה שנות פעילותו הענפה. הפועל, הפקיד והזבן היהודי הצעיר בוגר בית הספר של סקיף ושל צוקונפט היה מצויד רוחנית ובעל הכרה להתחייבויותיו כאדם וכיהודי. צוקונפט הוציא מספר ניכר של פעילים חברתיים ופוליטיים בשלים, הן בבית הישן והן ביישובים היהודיים החדשים, אליהם היגרו לימים חלקם.

1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 211 – 213.

משה-יוסה פסע מבית המדרש לא כמנהגו. מליט ראשו בצוואון החולדה הרך של אדרת שער הכבשים, לא הביט בחולפים לידו ולא לכל אחד השיב על ברכת "בוקר טוב", בה קידמו את פניו מכל עבר. הוא החליף במהירות רגליים, תכופות לא מצא את השביל הכבוש הצר, ומדי רגע הסתבך בשלג הלבן המתנשא, הגבוה מערדליו הגבוהים.

לפני ביתו נתקל בחיים, שיצא מן הבית וצרור ספרים תחת זרועו. חיים בירך אותו בבוקר טוב עליז והמשיך במהירות בדרכו.

משה-יוסה עמד והביט אחר חיים. השוליים הרחבים של סגין הגימנזיסטים האפור שלו התנופפו לצדדים, כפתורי הפליז על דשי הגב נצצו זהובים. משה-יוסה עמד זמן רב, הניד ראשו בדאגה וחרש התווכח עם עצמו.

בעת שתיית הקפה היה משה-יוסה סר וזעף, תלש מידו את השערות הבודדות, כסס ציפורני אצבעותיו, ובמילים מתפרצות החל לספר לליפשה את החדשה שנודעה לו בבית הכנסת בשעת התפילה.

"הלילה אסרה המשטרה צעירים רבים. אסרו גם את בחו של הזקן".

"מה אני שומעת? – שאלה ליפשה בסקרנות, כמעט בקורת רוח – את הנערה הצהובה?"

"כן – נאנח משה-יוסה – וגם את הבחור של מנדל הסנדלר. חבל, באמת חבל! ילדים טובים, רחמנות על ההורים, אסון".

שכנם, לייזר סטלמן, סיפר: "באמצע הלילה החלו להלום בדלתות. הלמו וקראו: 'משטרה, פתחו!' וקודם שהביטו כה וכה היה הבית מלא שוטרים וסוכני חרש שהפכו הכול על פיו. חיפשו וחיטטו, גם את הקש במיטות בררו, וחוללו חורבן אמתי בדירה. לאחר כל זה לקחו עמם את הבן היחיד. מי יודע מתי יראו אותו שוב, לזה ייקרא צרות! נעבעך, נעבעך!" משה-יוסה עוד היה ממשיך לשבת ולהצטער. אך ליפשה כבר הייתה קצרת רוח וקטעה אותו ב"אוי" מתמשך.

"אוי, מה אתך? מה הנעבעך הזה לך? לי כלל לא אכפת. אם לא אוכלים בצל, אין צחנה מן הפה! מִצווה, לכפרות שיהיו!"

משה-יוסה קם מן הכיסא, תקע באשתו זוג עיניים פעורות וצעק: "ליפשה, הם ילדי ישראל!"

ליפשה כפי הנראה לא התפעלה מצעקת בעלה. תמכה מותניה בשתי ידיה, מדדה את משה-יוסה מלמעלה למטה, הנידה ראשה והשיבה בעיקשות: "נו, אז הם! אז מה! אתלוש את שערי בגלל זה!" נרגזת פסעה למטבח ושם החלה לספר למשרתת את החדשות.

"את שומעת, מלכה, משה-יוסה בא מן התפילה... מִצווה. זבי חוטם רוצים לתקן את העולם!"

משה-יוסה צץ לפתע בדלת המטבח וקרא בתרעומת: "ליפשה, אני מייעץ לך, חדלי, אני מייעץ לך..." ליפשה משכה בכתפיה עצבנית והשתתקה.

*

קטע יגילונסקה מגשר בזיליאנסקי עד בית המרקחת של רֶנאם, נראה חגיגי. פרט לסוכני בורסה קבועים שוטטו כאן טיפוסים חדשים: נוער עובד, בחורים ונערות, חבורה מרחוב קונרסקה, מן "האדומים", מבונד, מעט תלמידי הגימנסיה היהודית והרוסית. היו בני נוער כפריים ואיכרים. האחרונים באו בעגלות מן הכפרים השכנים. כולם המתינו לאסירים שהיו צפויים לעבור כאן. המבוגרים עמדו בחבורות והעירו על האירועים. הנוער לא התאפק ופסע עצבני הלוך ושוב.

שבו וסיפרו: המוני איכרים אסורים מן הכפרים... מן הרכבת מובילים ללא הרף אסורים, נראים בהם פנים יהודים רבים. אומרים כי בתחנת הרכבת מצויים עוד מאות אסורים מן הערים השכנות רובנה, קובל, רוז'ישץ' לודמיר וכו'.

סבל סיפר כי השכם בבוקר, בלכתו אל השוק, החנויות כולן עוד היו סגורות, הובילו אחד כזה, כבר בלי הורים, באמצע הרחוב מוקף עשרה שוטרים.

מבעד לחלונות הפונים לרחוב נשמעו צעקותיו של נחום המשוגע: "שקט שיהיה בבית. המיטות בוערות!" הוא יצא לרחוב ופסע בחיפזון. מדי רגע עמד מלכת, נופף ידיו כלפי השמים, גידף ללא הרף את אברהם חיש [חיז] וסיים בפזמון [ברוסית]: "ויין לא פורץ מן הנחל!" בבואו אל הבורסה, שם ניצב המון אדם צפוף, ירד מן המדרכה והחל לפסוע במרכז הכביש. לפתע התעכב ופנה אל משה-יוסה, הסיר את כובעו מראשו אחז בידו של משה-יוסה, הניח אותה על המצח, וכשהוא מביט בעיניו אמר: "בוער, ר' משה-יוסה, בוער!" מאוחר יותר התרחק מעט הצדה, נותר עומד, פיסק מעט את רגליו, הניע את גופו ובעודו קופץ את אגרופו החל לצעוק [ברוסית] בלי הפוגה: "יהודים, כבר היו גרמנים, כבר היו בולשביקים, והיו כבר פטליורובצים, אך מנוולים כמו הפולנים, עוד לא היו, ויין לא פורץ מן הנחל!"

במשך כל הזמן שצעק את פזמונו, הביט בעיני משה-יוסה. כשסיים את נאומו קרב אליו יותר ושאל: "ומי אשם?" מיד קיבל תשובה מעבר לאוזנו, מִלץ שעמד במרחק לא רב מהם: "אברהם חיש!"

"נכון!" – צעק בשביעות רצון והלך לדרכו. מרחוק בהקה כותנתו הלבנה הצחה בלובן שלג, והקפוטה ללא רבב שלו נטלטלה בקצב הליכתו החפוזה.

משה-יוסה ליווה אותו ארוכות בעיניו. לבו כבד עליו עוד יותר. פעמים רבות ראה את נחום במצב כזה, אך מעולם לא עשה הדבר על משה-יוסה רושם עז כמו עתה. למה? שאל את עצמו. באוזניו מהדהדות המילים: "פולנים מנוולים כשכאלה!" הוא מעולם לא נחרד מן המשטרה, דווקא עתה השתלט עליו רגש כזה. מה עושים? מה עושים כדי לבטוח בילדים, בעיקר בחיים? הוא כבר נתקל פעם בחיים מטייל עם קטיה בלומנקרנץ וגם עם שייקה קיבריק. האחרונים אכן נאסרו עכשיו.

נשמעה קריאה: "מובילים, מובילים!" הכול ברחוב הסתדרו על שפת המדרכה ופניהם אל הכביש. כשהובלו האסורים בסך לעיני המון האנשים, התבונן משה-יוסה בפני אסירים אחדים, כן, אמר בלבו, הם ילדי ישראל, ויקרים כל כך.

לפתע חש קרבה מיוחדת אליהם. לא מסוגל להבין את הקורה לו. הם כה קרובים לו. וכמה חופשיים הם חשים? הנה הם הולכים במרכז הרחוב מוקפים אנשי משטרה חמושים. בהליכתם מורגשים קלילות וביטחון עצמי. על פניהם לא ניכר כל צער. להפך, מראם מוכיח כי הם שמחים למדי וגאים. אין הוא מבחין בפניהם כל הבעת פחד ומורא. ילדים, נעבעך, מה הם יודעים, מה הם מבינים?

בעת ארוחת הצהריים לא אכל משה-יוסה דבר. כל בני הבית היו מודאגים מאוד. מאיציקל נודע לליפשה כי בין האסורים מצויים חמישה תלמידים מן הגימנסיה היהודית, בהם שניים מכיתתו של חיים, מבתי גבירים. משה-יוסה החליף מדי פעם מילים אחדות עם חיים, ליוותה אותן ליפשה באנחות וגניחות: "אוי לי, אבוי לי!"

משה-יוסה לא חדל להתנצח עם חיים: "חיים, אני מבקש ממך, אל תגרום לי צרות. אל תבייש אותי!"

פניו של חיים להטו כמו מחום. דברי האב כבר הלאו אותו. ברצון היה שם לכך קץ, נוטל את הסגין ויוצא מן הבית. אך חשש ממבול שאלות חדש. הסתפק אפוא בכך שקם מן השולחן וניגש אל החלון, סתם התבונן בשני פחמים שחורים שהיו מונחים בין החלונות הכפולים על מוך נקי ולבן כשלג. הוא הרהר בחבריו ללימודים, המצויים עתה בידי שירותי הביטחון. הוא כבר ידע בדיוק במה מדובר. המעשיות על הסדיזם של זָרְמָבה היו מוכרות לו. הם הרבו לספר לעצמם על שיטותיו המיוחדות בסחיטת הצהרות מן האסירים. חבריו האסורים התעלו עתה בעיניו, הפכו גדולים, גדולים מאוד, מהפכנים אמתיים, מרטירים.

האב לא חדל לומר: "חיים, אני מבקש ממך, אינני רוצה!" חיים נסב במהירות וקרא בבהילות: "מה אינך רוצה? אני לא יודע מה אתה מנדנד לי כל כך הרבה. כבר אמרתי לך פעם, אין לי שום עסק אתם". והוסיף בצעקה: "לא יאסרו אותי, לא יאסרו אותי, לא יאסרו אותי!"

ליפשה לא עמדה במקומה. נכנסה ויצאה מן המטבח בלי הרף. לשמע צעקותיו של חיים, התערבה והחלה להטיף מוסר למשה-יוסה:

"מה נטפלת אליו? מה אתה רוצה ממנו? בגלל שאסרו את בנו של הסנדלר. חיים אינו עוסק בעניינים כאלה!"

שמורות עיניה מכווצות, בחנה אותו מן הצד.

משה-חיים נשא עיניו, סקר את אשתו בביטול וברחמים ושאל:

"את יודעת במה הוא עוסק ובמה לא? את יודעת, אמרי! אני אינני יודע! אני רוצה שלא יתערב, זה לא בשבילו".

זה נאמר כאילו לא עמד חיים בסמוך ולא הקשיב לשיחה בין אבא-אימא. משה-יוסה הוסיף אגב כך:

"אמרו לי, שחיים כן מתעסק בעניינים אלה. חבר שלו מבית הספר הזהיר אותי, שאשגיח עליו!"

ליפשה פכרה אצבעותיה ושוב, חרש, בקושי שמעה את מילותיה שלה, אמרה: "אוי לי, אבוי לי!"

חיים קפץ ממקומו, התייצב בבהילות מול אביו והחל לחקור: "מה אמרו לך? אמור לי מי? אני רוצה לדעת!"

משה-יוסה לא השיב, הוסיף לשבת בלי נוע ובחן את חיים בתשומת לב, כמו ראה אותו זה עתה לראשונה. ברגע זה כבר ברור היה לו, חיים, זה הניצב עתה לפניו, בנו, הוא עתה שונה. לפתע ראה לנגדו חיים שונה בתכלית. לא עוד הבן השקט, שלמענו רצה להקריב הרבה כל כך, גאוותו ותקוותו. לפניו ניצב עתה בחור חצוף שלא חדל לתבוע: "אמור, אמור!"

משה-יוסה השיב בקול ותרני: "בן כיתתך".

"מי?" – שאל חיים שוב בחוסר סבלנות.

"לייב מרגוליס" – השיב משה-יוסה.

חיים הזדקף ומתיחותו רפתה. הוקל לו. פעמים רבות שמע את אביו מדבר בביטול על מייצר הסבון "האדון מרגוליס", המחשיב עצמו תעשיין גדול... ותמיד הוא "אדון המחסור" וגם בניו הם אפס שבאפס וחושבים עצמם יחסנים גדולים.

"ככה, השוטה הזה, הטיפש הארוך הזה! – קרא חיים – הוא קיבץ מעט זאטוטים, מלמד אותם לצעוד בטורים, מתרוצץ סביבם עם מקל, מביט ברגליהם ולא חדל לפקד: 'אחת, אחת, אחת, שתיים, שלוש...' – חיים החל לקפץ בחדר, כחייל, מחקה את לייב מרגוליס – הוא חושב שאם הוא ראש לעשרה ילדים הוא כבר בעל הישגים גדול, גנרל שלם, ומי שאינו נוהג כמוהו, נחשב בעיניו קומוניסט!"

משה-יוסה חש אשם וביקש להרגיע את חיים:

"חדל כבר לקפץ, אתה גורם לי סחרחורת, מחולל רוח בבית!"

חיים לא הקשיב לדברי האב והמשיך לפסוע על פני הבית.

משה-יוסה הצטער שהזכיר את שמו של מרגוליס. אך את הנעשה אין להשיב. הוא קם מן הכיסא ובמהירות הוסיף לעבר חיים:

"שלא תריב אתו, או אף תנסה להתכתש. אני שונא שערוריות".

הוא פנה ללכת אל חדרו, שם ניהל חשבונות עם סוחרים ומוכרים. מדבריו ניכרה נימת חרטה.

כשנודע לליפשה מאין באה לו למשה-יוסה המרה-שחורה, החלה לגדף את כל הציונים המבקשים להביא את המשיח. במיוחד כעסה על ה"שומרים", הפוסעים ברחובות עם מקלות על כתפיהם, "שילכו, ריבונו של עולם, על רגלי עץ!"

היא לא חדלה לגדף עד שהזכיר לה איציקל כי אף הוא שומר. ליפשה נלפתה ומיהרה לשאול: "הה, מה? נו טוב! לא אליך הכוונה. טפו, טפו, טפו – ירקה שלוש פעמים והוסיפה – על ראש שונאיי, גם הוא כאן – ובכעס קראה אליו – באמת אינך צריך להיות שומר!"

משה-יוסה נכנס אל חדרו, סגר אחריו לאטו את הדלת, הניח יד על ראשו ולרגע עמד כמשותק. ניסה לטכס עצה: מה לעשות? איך למנוע את הצרה הקרבה? אילו היה זה שקר או השערה, לא היה חיים מתכעס כל כך. השאלה רק, עד כמה הרחיק לכת בעניינים ההם. האם זו רק ההתחלה, או מי יודע?

ושוב החל במחשבותיו מבראשית. הוא החל להתפלסף עם עצמו, כעומד לפני דף גמרא ומתפלפל בקל-וחומר מוקשה. האם ארשה לו לנסוע לארץ ישראל? מה משמע להרשות? וכי ממשי הדבר לגביו? איך? רוצה איציקל להיות חלוץ, אני זועק: חי וקיים, לא! גיטהלה סיימה לימודיה בבית הספר "תרבות" בהצטיינות, דוברת עברית, כבר היה לה בחור שרצה מהר ככל האפשר להיות בארץ, הרי זעקתי חמס, עד שהיה השידוך לאל. וכאן לפתע, אני שולח את חיים לשם! איך, וכי הוא רוצה בזה? הוא לא ירצה! אלא מה, ניסע כולנו? ניסע כולנו! נעשה כמו הירשקה ממבשלת השכר! ניקח את שמעון עם הכלה והנכד. כולם זה כולם, אם ירצה השם!

בארוחת הערב, כבר היה הכול כרגיל. נראה היה שכולם מבקשים לשכוח את המאסרים והאסירים, שוחחו על עניינים אחרים.

משה-יוסה, מבלי משים כביכול, נזכר בהירשקה ממבשלת השכר, הירשקה שניידר, שמכר את המפעל, את טחנת הקיטור וכל מה שהיה לו, ונסע לפלשתינה, לארץ ישראל, רוצה לומר לקח עמו את כל הילדים, אפילו חתנו, רופא השיניים מוטל אפצוג, גם אותו לקח. פעמים אחדות דיבר בעניין זה והחל לשבח את מעשהו של הירשקה, החל לדבר עליו בדרך ארץ קלה.

ליפשה להפך, קיבלה את העניין בדרך שונה. ניסתה להעיב עליו: "אוי ווי, מעשה עצום! מה, חסר לו כאן משהו? לא הייתה לו, נעבעך, פרנסה? הלוואי ואתבדה: הוא עוד יכה על לב בחרטה! יהיה עליו לחצוב שם אבנים".

"הוא לא יחצוב שם אבנים" – השיב משה-יוסה, בתנועת יד מבטלת.

ליפשה לא פיגרה: "הוא יחצוב, ועוד איך יחצוב. כולם יחצבו! יחבצו שמנת בנעל. שם לא יהיו עוד 'אנשי מבשלת השכר', לא!"

משה-יוסה בשלו. הירשקה שניידר איננו יהודי טיפש, לא סתם אחד. מן הסתם ידע מה הוא עושה. יהודי למדן, יהודי בר דעת. רוצה הייתי שיהיה להם שם טוב!"

"כן – הצטרפה ליפשה – גם אני רוצה. אך מה עוזר הרצון? בעיניי זה שיגעון גמור! להרוס טוב שכזה שהיה לו כאן ולנסוע לשם? לשם מה?"

כל אימת שמצא משה-יוסה זכות מצאה ליפשה מיני חסרונות.

משה-יוסה חש כי יקשה עליו לממש את תכניתו. בתוך תוכו כבר היה נכון למלחמה מול ליפשה, אף אם יהיה עליו להשתמש בכוח. אך לפי שעה לא רצה לחשוף את החלטתו. בהדרגה... לכן עבר לטקטיקה אחרת בעניין הירשקה שניידר: "מה אפשר לדעת? מי יוכל לשפוט מעשי הזולת? אולי אולץ לכך, אולי מוכרח היה, המסים הגבוהים, דוחות למיניהם. מה את חושבת, אפשר לדעת משחו? מה את חושבת, קל כל כך עם הפולנים? כשהם נטפלים אל מישהו לא יניחו לו עוד. הם הרי כל כך אוהבים את היהודי, הם מוכשרים לשבור את גדול הגיבורים. הם יותירו אותו בכותונתו האחרונה וייקחו אף אותה".

*

משה-יוסה ישב על מיטתו בחשכה. מעת לעת הסב ראשו אל הצד בו ישנה ליפשה שינה ערבה.

מאמירה לעשייה, קפיצה גדולה. קל לדבר קשה יותר לעשות. במה מתחילים? איך מוכרים הכול? איך משתחררים מן השטרות של הפריץ? זה עניין של שנים! ומה אני יודע עד מה קרובה הסכנה? האם תמתין המשטרה שאסיים הכול?

שעון הקיר בחדר האוכל הסמוך צלצל שתיים אחר חצות ולשינה אין זכר. יום עוגמת הנפש, המשטרה, האסורים, הבורסה – הכול רובץ בראש ולוחץ על הלב. הוא רואה עתה בחשכה את עיני נחום המשוגע, מלאות אזהרה. קולו מהדהד עדיין באוזניים: "מנוולים כמו הפולנים, עוד לא היו!"

כן, אמת, הם נוקמים בילדי ישראל הנופלים בידיהם. לא אחד מהם כבר עינו למוות! חיים לא יעמוד בזה. ריבונו של עולם, עשה עמדי חסד. לא משום שאני ראוי לו!

החל להיזכר בכל החטאים שחטא. בעיקר חטאים בין אדם לחברו. עם אלוהים היה בסדר, כמעט לא היה מה להכות על חטא. אלי הטוב, היחיד והיקר! חטאתי, ראוי אני לעונש, מחל לי!

הוא לא חש שהרים את קולו. ליפשה התעוררה משנתה הערבה, הסתובבה והחלה לקרוא אל משה-יוסה: "משה-יוסה, אינך ישן?"

משה-יוסה קלט והעמיד פנים שהעירה אותו משנתו: "מה יש? מה את מדברת?"

"דיברת, צחקת" – הסבירה לו ליפשה בקול נסוך שינה.

הוקל לו למשה-יוסה. אם היא אומרת שצחקתי, הרי לא שמעה דבר! הוא החל להרגיעה. "לא כלום, נדמה לך, מה, צחקתי? לא, נדמה לך!"

לאטו שכב על המיטה. המתין שתירדם ליפשה שוב ואף הוא יוכל להתנמנם.

מחדר האוכל שוב נשמע צלצול שעון הקיר: שלוש! משה-יוסה הרהר: כבר מאוחר. צריך להירדם. כבר יום. כדי להימנע ממחשבות המרה-שחורה שלו, הרהר בעניין שיש להסדירו מיד מחר.

הכול החל לנוע בכיוון הפוך. חסל סדר פחד, חסל סדר סכנה. הוא חש שחיוך רחב מתפשט על פניו ומחשבות אחרות לחלוטין החלו לזרום:

לומר את האמת, אני נפש חלולה, פחדן גדול. ושכל לי של ילד. כך להיבהל, מה הרעש? מה קרה? לייב מרגוליס משער שחיים הוא... זו הרי ההתחלה, סיבת כל הכעס! כל עוגמת הנפש! מה עוררתי מהומה? למה הצקתי לו? לליפשה, לעצמי ולכל בני הבית? מה מספר הילדים היקרים בלוצק, כמו חיים שלי, היושבים בכלא? חמישה, עשרה, חמישה-עשר! וכי חייב חיים להיות השישה-עשר! למה? כי כך חושב דוד [!] מרגוליס? חיים שלי צודק, לא צריך הייתי להקשיב לשוטה זה, ואם הקשבתי לא צריך הייתי לחזור על כך.

משה-יוסה הטיף לעצמו מוסר: אני כמו אישה, גרוע מאישה. טוב שלא פלטתי את תכניתי! כבר הייתי מוכן לצאת לדרך. הייתי מוריד הכול לטמיון, לדלות. ליפשה צודקת, הירשקה ממבשלת השכר, חיסל את עצמו, את כולם, את הילדים, הם יתחרטו!

הוא הצטער על יום עוגמת הנפש, שהוא בלבד גרם לו, רגוע ובטוח נרדם.

1959

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 214 – 218.

ד"ר יעקב שמפנייר חפה לוצק עדב מלחמת העולם השנייה

בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת העולם השניה החלה לוצק לחוש ביתר שאת את טעם האנטישמיות האנטישמיות השתרשה מאוד בקרב האוכלוסייה הלא-יהודית, מקיפה את כל השכבות, מקטן עד גדול. גם קודם לכן נדיר שילדי ישראל חשו חופשיים ולא חששו לצאת לטיולים בפאתי העיר. לאחרונה זה כבר ממש לא היה אפשרי. הטבע היפה בסביבת לוצק הורעל בחיידק האנטישמי. ילדי ישראל חששו להיראות במקומות כמו אילנובקה, קופציווקה, נשר רוזישץ'. כשילדים יהודים עניים יצאו לפני חג השבועות לקרסנה או נידב [ניידוב], לספק לאוכלוסייה היהודית סוף לחג, הם הוכו תכופות בידי חולינים.

החל ב-1936-1937 ילדי ישראל כמעט ולא יכלו להתקבל לבתי ספר ממלכתיים ששפת ההוראה בהם פולנית. תכופות עלבו בהם והכו אותם התלמידים לעיני המורים. בנימוסיה המקצועית הונהגו הגבלות נוקשות יותר בקבלת תלמידים יהודים.

מצב המוני הסוחרים ובעלי המלאכה הורע מיום ליום. בעבר היו המסחר והמלאכה כמעט לחלוטין בידי יהודים, אך בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה חל שינוי גדול לרעה. מספר קטן של סוחרים ובעלי מלאכה נוצרים ניהלו עם מתחריהם היהודים תחרות לא מסחרית, אלא חולנית. מבצעי המשמרות הידועים השתלטו גם על לוצק. יהודים קיוו כי בקהילה זו תסתיים סוף-סוף אי-פעם כשהמשמרות לא הועילו, ויהודים המשיכו לסחור ולעבוד, פנו האנטישמים לשיטות חולניות והפעילו אמצעי טרור.

זה היה באחת השבתות בסוף שנת 1938. באולם הקולנוע "סלונצה" הוקרן סרט יהודי. לד קופת הכרטיסים נאספו מאות יהודים. החוליגנים המקומיים, בראשם רוולנו הידוע, ניצלו זאת. הם יצאו מבית הקפה והתנפלו על היהודים שעמדו שלווים בתור. אך היהודים נפרעו מן הכנופיה, כל התוקפים הוכו עד זוב דם והתנוללו בדם על הקרקע. המשטרה שבאה הצילה אותם, אסרה אותם למראית עין.

עוד תקרית התרחשה כאשר, בסתיו 1938, התקיימו בלוצק תמרוני הצבא הפולני, ובא אל לוצק רידז-שְמיגלי. החוליגנים המקומיים חשו שהם על האוכף. התרוצצו ברחובות לוצק וחיפשו הזדמנות להכות יהודים. הדבר עלה בידיהם כשנתקלו פה ושם בקבוצות קטנות של יהודים. הם התהוללו עד שהתנגשו בקבוצה גדולה יותר של בחורים יהודים על גשר קרסנה. כאן נתקלו בהתנגדות, אחדים נפצעו והשאר הסתלקו במהירות.

תקיפות חוליגניות שכאלה התרבו. חוליגנים השליכו מבלי להתעכב אבנים לתוך בתי מדרש, שעה שיהודים התפללו בשלווה. היה מקרה שחוליגנים השליכו אל בית הכנסת "קיטייסְקי" [סיני, מתקופת הכיבוש הטטרי] בקרסנה, סמרטוטים טבולים בחומר בערה. פרצה תבהלה. יהודים אחדים נפצעו. בית כנסת זה נמצא במרחק לא רב ממשרד המשטרה. המשטרה הגיבה על התקיפה בקול ענות חלושה. למרבה המזל, עמך, היהודי הפשוט מסמטאות לוצק הדלות, ידע להגן על הכבוד היהודי. הודות להם הוגבל מעט החוליגניזם.

אך התרבו ארגוני אנ-דקים ופשיסטים למיניהם. החוליגניות האנ-דקית הרימה ראש באין מפריע. הסגינים השחורים עם הסרטים המתפתלים על השרוולים שלטו ברחובות לוצק. האנטישמים, שמקום מושבם ברחוב שיינקייוויץ', פרשו שלטונם על האוכלוסייה הלא-יהודית וחדרו לכל סדק בחיים החברתיים הפולניים בלוצק. בה בעת קמו לתחייה הפטליורובצים האוקראינים. הם שרצו מדי יום ראשון ליד הסובור. לובשי הסגינים הפטליוריים החלו לחוש כבתוך ביתם. השנאה ליהודים הרעילה את המוחות. כשקרבה המלחמה הורע עוד יותר מצב היהודים. היה פחד ללכת בלילה על גשר קרסנה, לא כל שכן על גשר בֶּנֶה. שלטה שם קבוצת דְרוּביטְקו הפטליורית, שהצטיינה לימים לשמצה במעשיה נגד האוכלוסייה היהודית.

בספטמבר 1939, כשהצבא ההיטלריסטי החל בכיבוש הטריטוריה הפולנית, תקף את האוכלוסייה היהודית אי-שקט גדול. האוכלוסייה היהודית חפרה בורות מגן כנגד הצבא ההיטלריסטי. האלמנטים הפרו-היטלריסטים בקרב האוכלוסייה הפולנית הביטו במבטי לעג, כמו הייתה משמעות כניסתו של הצבא ההיטלריסטי ניצחון לאומי. הם שוטטו ברחובות וניקרו עיני כל בשמחתם. הממשל הפולני המקומי פרסם צו המחייב לפתוח את החנויות. אנשים בהמוניהם החלו לקנות

מצרכים למיניהם. שני סוחרים יהודים נאסרו בגין הפקעת מחירים לכאורה. על דלתות חנויותיהם נתלו כתוביות: "כאן היה ספסר אשר שולח אל קרטוּז בָּרזה". גורל זה היה צפוי לכל סוחר יהודי.

למחרת הופיע בעיר זרם ראשון של יהודים נמלטים מן המחוזות המרכזיים בפולין. יהודים על מיטלטליהם, רעבים וצמאים, מותשים מצעידה ארוכה, חיפשו מקום להניח בו את ראשם. הורים חיפשו את ילדיהם. ילדים חיפשו את הוריהם. זעקות ובכי קורע לב נשמעו על כל צעד ושעל. יהודים חיפשו מכרים וקרובים, למצוא אצלם קורת גג לראשם, לנוח מן הדרך הארוכה המתישה. ברחובות התגוללו בגדים.

פשטה שמועה – חששו להביעה בגלוי – הצבא האדום חצה את הגבול וצועד נגד הצבא הגרמני וכבר כבש את רובנה וצועד לעבר לוצק. קרן של תקווה צצה על פני היהודים. יהודים חשו גאים יותר. מנגד, עגום ועצוב היה לב הפטליורובצים, האנ-דקים, פקידי המשטרה. אלמנטים אלה נחפזו לעזוב את לוצק. נראו טנקים ראשונים של הצבא האדום, פה ושם בירכו אותם צעירים יהודים בדגלים אדומים. צעירים שברחו מלוצק שבו אליה על טנקים רוסיים. בלב התעוררה שמחה.

כל יום הביא עמו חדשות. הוחל בפספורטיזציה של התושבים. לא כל אחד היה זכאי לתעודת זהות במלוא הזכויות. כלפי אזרחים מסוימים, גם יהודים, הופעל סעיף 13, ניטלה מהם הזכות לגור בעיר הולדתם. באחד הלילות קובצו התושבים הלא-מקומיים ונשלחו לתוככי רוסיה.

חלפו ימים, שבועות וחודשים. החלו להתקבל פריסות שלום לא משמחות מן הצד הגרמני. יהודים סובלים, יהודים מעונים, החורבן היהודי גדול. תחושה שאירופה ניצבת בפני קטסטרופה. החיה הגרמנית מתכוננת לזינוק הפראי. רוסיה לא ראתה לפי שעה דבר. המשיכה לספק מצרכים לגרמניה. בגנידוב הוקם מוקד איסוף, ממנו הועברו כמויות גדולות של מצרכים. בו בזמן התרבו התורים בחנויות ממשלתיות. השוק השחור פרח. מעת לעת נאסרו בשל כך תושבים בלוצק ושולחו.

ב-22 ביוני 1941 שוב הפציץ חיל האוויר הגרמני את לוצק. החל הפרק האחרון והטרגי של האוכלוסייה היהודית בלוצק.

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 218 – 219.

ד"ר מרדכי גיבר ניו יורק **יהודי טורצ'ין והקשר שלהם אל לוצק**

אוכלוסיית טורצ'ין מנתה 5,000 תושבים, בהם למעלה מ-3,000 יהודים. שוכנת על הדרך לודמיר-לוצק, הייתה טורצ'ין מרוחקת מלוצק 20 ק"מ בלבד.

היה זמן בו קרסנה, כיום חלק מלוצק – לאחר שנבנה על הנהר סטיר הגשר – השתייכה לשטח השיפוט של טורצ'ין.

לטורצ'ין לא הייתה תחנת רכבת משלה. מבֵּין כעשרה בעלי עגלות ששירתו את העיירה בהובלת סחורות ונוסעים, שניים בלבד נסעו לרוז'ישץ'. האחרים נסעו הלוך ושוב אל לוצק. אפילו הדואר נע מדי יום ביומו הלוך ושוב על ציר שתי הערים הנזכרות.

לוצק הייתה תמיד העיר הגדולה, שפיתתה והקסימה את ילדי טורצ'ין. כשילד הפגין חשק ללמוד, שלחו אותו אל ישיבת לוצק, בית הספר או הגימנסיה, או ללמוד מקצוע. כלה נזקקה לציוד משובח, נאלצו להיעזר בלוצק.

כשבא תאטרון או קרקס לסיבוב הופעות בלוצק, נסעו אחדים מחשובי טורצ'ין לעיר לצפות בהצגה. כבר בעשורים הראשונים של המאה ה-20 היה קשר רוחני איתן בין לוצק ובין טורצ'ין.

אף ששכנה טיפ-טיפה בצד, לא נחשלה טורצ'ין בפעילות של חולין. כבר בסוף המאה ה-19 צצו בעיירה כוחות חדשים שהלכו שבי אחר התנועות החדשות, הכלליות והיהודיות.

לתנועת ההשכלה הייתה השפעה משלה על האוכלוסייה היהודית בעיירה. נתהוו חוגים של חובבי ציון. הנוער שבא לאחר מכן נעשה פעיל בתנועת ציון. נתהוו ארגונים ספרותיים וארגוני תרבות אחרים, שמטרתם הייתה לנשא את האוכלוסייה לרמה תרבותית גבוהה יותר. התהוו גם ארגונים בקרב האוכלוסייה העמלה והעובדת.

בשנים ההן נהגה השחקנית מלוצק, בשה לרנר, לבוא תכופות לעיירה, בה ארגנה יחד עם יענקל גלפרסון, איטה פליישר, ברל וכְטר, גרישה לרנר, זוניה קון, זישה בגלייבטר ואחרים קבוצת תאטרון והציגה תאטרון.

קבוצת החובבים שהתארגנה בשנת 1906, הייתה פעילה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. ההכנסות מן ההצגות הופנו לבית הספר, לספרייה וכו'.

טורצ'ין נשאה תמיד עיניה בדרך ארץ רבה אל העיר הגדולה לוצק. אך היו לה גם כוחות משלה, עממיות עשירה ואווירה תרבותית חמה. הנוער שלנו הקים בשנות העשרים [של המאה ה-20] חוג דרמתי שזכה לשבחי השחקנים הלוצקאים.

לוצקאים נהגו לבוא תכופות לערבי ויכוח מעניינים שארגנו מנדל צוקר, הרשל פֶּל ואחרים.

בקבוצה היו דעות פוליטיות שונות. אך זה לא הפריע לעבודה המשותפת בתחום התאטרון. ההכנסות חולקו לכל ארגון בלי קשר לפניו הפוליטיים.

מלחמת העולם הראשונה הביאה עמה חורבן גמור על טורצ'ין.

כתוצאה מפעולות המלחמה נשרפה העיירה כליל. עד מהרה שוקם האזור. נסללו הדרכים הקושרות את טורצ'ין אל לוצק, זה קיצר את קשר התחבורה שהחלה להתנהל באוטובוסים. במרוצת הזמן העתיקו בני טורצ'ין רבים את מגוריהם אל לוצק. בין השאר עברו האנשים הבאים:

ד"ר ביילין, זישה בגלייבטר, יונטל ארמל, אברהם וגיטל ארמל, שייקה וייסברג, יצחק יוז ומשפחתו, איטה דוידסון (גרבץ'), עוזר טובלין, ישראל שוורץ, מרדכי שיינְשפן, ישראל וייסנברג, מוטקה שוורץ, חיים גרשנזון ומשפחתו, שמואל רָצייס, ישראל וקיילה (הפולני), משפחת רטְנובסקי, אברהם-לייב בונְצייס, בן-ציון קופלמן, פוקס החובש, לייב טופלר, משפחת הוכמן, אברהם גורנשטיין, שמחה ומרים שניידר.

בין הנמנים היו כאלה, אשר לימים היו פעילים בתחום החברתי בלוצק. ד"ר ביילין, שהיה פעיל בתחום החברתי בטורצ'ין והקדיש לו אנרגיה רבה, נעשה לימים פעיל גם בלוצק. בטורצ'ין ארגן עם בעלי-בתים נכבדים בית ספר לילדים, קופת הלוואה וחיסכון, בנה כביש בחלק העירוני, הקים שתי משאבות שסיפקו מים לאוכלוסייה. גם בלוצק הפגין מרץ דומה. היה ליושב ראש הבנק העממי, פרסם עיתון וכו'.

משפחת גרשנזון פעלה בתחום הציוני. לאחר מות האב עזבו את לוצק ועלו לארץ ישראל, שם גרו בחיפה.

שייקה וייסברג [בתצלום], עם בואו אל לוצק, הטיל עצמו מיד במלוא המרץ לפעילות אקטיבית במוסדות שונים, בהם נחוץ היה סיוע חומרי ופיזי. היה פעיל במערכת החינוך, בבית הילדים, בספרייה, נבחר יושב ראש האיגוד המקצועי בלוצק. לאחר נישואיו לאסתר יוז, פעלו שניהם בחוג החובבים הדרמתי בלוצק. תוך שיתוף פעולה עם השחקן הלוצקאי הנודע לייבצ'ה לרנר התקיימו הצגות תאטרון תכופות. כשהקים משפחה, היה לסוחר עשיר והצליח בעסקיו.

כשנכנסו הבולשביקים אל לוצק בשנת 1939, נאסר ושולח לסיביר. בהיותו סוחר גדול הואשם בשנאה לממשל הסובייטי. הוא נידון לשמונה שנים במחנה. בתום מלחמת העולם עזב את רוסיה, בא דרך אורוגוואי לברזיל ומת שם בן שישים.

בני טויבר, בן טורצ'ין, חי עד 1928 בלוצק, היה פעיל ותרם רבות במרצו. יחד עם ד"ר ביילין היה חבר הנהלת הבנק העממי, ובמשך חמש שנים מזכיר איגוד בעלי המלאכה היהודי בלוצק. בניו יורק היה פעיל בארגון יוצאי טורצ'ין.

לא מעט בני טורצ'ין פעלו בתחום המהפכני והיו לתומכים נלהבים של המהפכה הבולשביקית. הם עזבו את העיירה ועברו לברית המועצות, שם נטלו חלק בבניית חיים חדשים – לפי מושגיהם.

בני טורצ'ין רבים עזבו את העיירה ויצאו לארץ ישראל בדרכים ובדרכי עקיפין, שם נטלו חלק פעיל ותרמו תרומה גדולה להקמת מדינת ישראל. רבים אחרים יצאו אל מעבר לים, לאמריקה, שם בנו לעצמם חיים חדשים.

מופלא, אווירת העבר החמה הביתית בעיירה משפיעה עד היום ומחזיקה את כולנו בכל מקום בו אנו מצויים.

עוד בזמן מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1915, היינו אנחנו, יוצאי טורצ'ין בניו יורק, מן הראשונים לארגן ועד סיוע למען יהודי טורצ'ין שנשארו בבית הישן. גם גילינו דאגה לכל יוצאי טורצ'ין שהיו פזורים

ברחבי העולם. בעזרתנו הוקמה בטורצ'ין קופת הלוואה וחיסכון שהעניקה הלוואות לבעל המלאכה העני ולחנווני העני, ואפשרה להם לעמוד על רגליהם לאחר החורבן שחוללה המלחמה. תמכנו גם בתלמוד התורה ובבית הספר "תרבות". בשנת 1923 ראו יוצאי טורצ'ין באמריקה את הכורח שבייסוד ארגון יוצאי טורצ'ין. הארגון שלנו מנה כ-200 חברים. ניהלנו פעילות חברתית ותרבותית ערה.

בשנות מלחמת העולם השנייה ארגנו סיוע רב-צדדי לשארית הפלטה שלנו, מי שהצליחו להינצל מן החורבן ולשרוד.

עם הקמת מדינת ישראל הצטיינו יוצאי טורצ'ין בתחום הסיוע למדינה הצעירה ונטלו חלק בכל המערכות הפוליטיות והכספיות. אנחנו שולחים סיוע רב לכל הבאים לישראל ונוטלים חלק בבניינה.

הצטיינו בפעילות נשות טורצ'ין בארגון, הודות להן מושגים אמצעים רבים, בהם אנחנו מסייעים לפליטים נזקקים. הנשים שלנו מייצרות אווירה חברית חמה, המלכדת אותנו לשלמות אחת.

אנחנו מנציחים את זכר אחדים מיוצאי עירנו בהקמת קרנות במוסדות חשובים בישראל. כך הנצחנו לזכר עולם את שמו של ד"ר סמואל קאוואלר [קוֶבלר?] באוניברסיטה העברית בירושלים בפקולטה לרפואה. בעפולה נבנה מגרש משחקים על שם מזכיר הארגון לאורך שנים, יחיאל גרבר.

על כל זה עלינו להודות לקבוצת פעילים ובראשם ברוך צַ'פְּניק. בקבוצה הנזכרת, שתרמה רבות לפעילותנו, מצויים: מק ראזל, אייזיק שיפריס, ד"ר יעקב טובלין, ד"ר מרדכי-יונה גיבר, אברהם גרשנזון, אשר גרבר, משה גולדוַוֶבֶר, אמיל גרינברג, סם שטרן, סם ווגשול, פני טובלין, הלן קֶץ', חנה גרשנזון, אסתר גרבר הלן שפירא ואחרים.

1960

מתוך הפרק: ארגונים ומפלגות ע' 220 – 222.

מוסדות כלכליים וסוציאליים

מוסד זקנים אין לויצק

אלתר בְּרְדִיטש בולטימור **קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית השנייה**

כבר בשנותיה הראשונות של המאה ה-20 היו בלוצק שני מוסדות אשראי יהודיים: הבנק של קרוינשטיין והבנק למסחר. שניהם שירתו בעיקר את המעמד המבוסס בקרב האוכלוסייה היהודית.

בבניין האבן של מוטיה חראק אף שכנה החברה להלוואה וחיסכון הלוצקאית הראשונה, ובה מספר קטן של חברים נוצרים, כעשרים-וחמישה. היא הייתה פתוחה רק יומיים בשבוע וידועה אך מעט בעיר. יהודים בכל מקרה לא נתקבלו בה.

בשנים הקשות ההן, לאחר מלחמת רוסיה-יפן, בעלי המלאכה והסוחרים הזעירים היהודים בעירנו, נזקקו עד מאוד לסיוע. במיוחד לקופת הלוואה בה יוכלו לקבל הלוואות קטנות שיאפשרו להם להמשיך ולשאוב לפרנסת נשותיהם וילדיהם.

סלומון חָיט, עורך הדין הלוצקאי הנודע, בן הרב מִטעם המנוח של גליל לוצק, איש בעל לב יהודי חם, נטל על עצמו לפעול אצל ממשלת הצאר להשגת היתר לקופת הלוואה וחיסכון יהודית בלוצק, על מנת שאפשר יהיה להקל את מצוקת בעלי המלאכה והסוחרים הזעירים. מיד זכה לשיתוף פעולה וסיוע מעסקנים אחדים בעיר. לאחר שנים אחדות של שתדלנות ומאמצים קשים, קיבל לבסוף את ההיתר בצירוף הבטחה לתמיכה חלקית מטעם הבנק הממלכתי.

נדרש זמן ממושך לארגן ולהכין זאת. תחילה הוקמו הנהלה, מועצה, ועדת ביקורת של כל העסקנים שסייעו לסלומון חיט להשיג זאת. נערך מבצע גיוס חברים, ולבסוף נפתחה רשמית קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית השנייה, בבניין האבן של קלמן גולדברג, ברחוב דומיניקנסקה, מול הבודקות בכיכר השוק.

חברים או "מפונקים" כפי שכינו אותם, ששילמו עשרה רובלים דמי מנייה, קיבלו מיד את כל הזכויות שקופת הלוואה וחיסכון הייתה מסוגלת להעניק. ניתנו הלוואות בסכומים של 25-200 רובלים בריבית נמוכה ותשלומי החזר שבועיים קטנים, מותנות בשתי חתימות, של הלווה ושל הערב. במרוצת הזמן החלה הפקדת חסכונות של רבים שאספו כסף לנדוניה או למטרות אחרות. הממשלה תרמה את החלק

המובטח, ובמצבם הקשה של בעלי המלאכה והסוחרים הזעירים חלו הקלה ושיפור. הייתה תחושה שכל אחד שותף במוסד זה לסיוע עצמי.

בהתאם לרגולציות של החוק הממשלתי, בא מדי שנה מבקר מטעם המחלקה הממשלתית ברובנה לביקורת הספרים, ההלוואות שניתנו, החסכונות וכל הטרנזקציות האחרות שנעשו במרוצת השנה, תמיד נמצא הכול תקין לחלוטין.

בתאטרון "אודיאון", התקיימו גם האספות השנתיות הכלליות, בחירת פקידים; ומסרו דוחות ונעשו תכניות לעבודה בעתיד.

בחצלום: בעלי תפקידים בקופת הלוואה וחיסכון השנייה

הקופה הייתה פעילה מדי יום, פרט לשבת, מעשר בבוקר עד שתיים אחר הצהריים ומחמש עד שבע בערב. ביום שישי – מעשר בבוקר עד שתיים אחר הצהריים. מדי יום שלישי בערב התכנסו ההנהלה ופקידי המועצה לאשר בקשות להלוואת, בקשות להארכת מועד למי שלא הצליחו לשלם במועד. באופן זה זכו השכבות הרחבות ביותר בקרב האוכלוסייה היהודית לשירות בכבוד ובמסירות מצד הפקידים ונושאי משרה אחרים.

אלה שמות הבונים והמקימים של המוסד קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית השנייה, אנשים אציליים וטובים, נציני כל השכבות, שהקדישו עצמם, זמנם ומרצם, ללא כל שכר, רק לטובת הכלל: סלומון חיט, אברהם חיון, יחיאל איינבינדר (גנר), ליפא פינצוק, אברהם לֶנדר,

פינחס אסתרקס (בנאי), שמואל-יצחק איסרסון, ד"ר איליה ברונברג, יוסף ז'יטין, לזר דאל, מרדכי דימנט, שלום-לייב גֶרְבז', פייסי פוטר או פייסי פויגל (חייט) ואחרים.

כנושאי משרה במשך כל השנים עבדו: מ' קופרמן [קיפרמן] – גזבר (לאחר מותו מילאה אשתו את מקומו), יהודה-יואל פיירשטיין – מנהל חשבונות ראשי ומנהל. עוזרים – אברהם דיקשטיין, בן המורה משה דיקשטיין; אלתר ברדיטש (כותב שורות אלה) דודן של פיירשטיין, שניהם נכדי המיילדת הלוצקאית הנודעת דבורה; יודל ודוד פוגץ' מוולקה, ברל פינקלשטיין.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בקיץ 1914 ועם התקרבות החזית הרוסית-אוסטרית, הפכו החיים קשים וקריטיים יותר מיום ליום. מצב זה השפיע גם על הבנקים בעיר; לא ניתן לגבות חובות ולשלם חסכונות.

לבסוף, בתחילת 1915, כשניצבה העיר בפני כיבוש צבאי אוסטרי, כל הבנקים, בכללם קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית, נסגרו וחדלו להתקיים.

1960

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 225 – 226.

יואל חאראק **קופת גמילות חסד כללי**

בסוף שנת 1931 החלו להיראות סימנים לשפל כלכלי. מוסדות האשראי, בהם מצא המעמד הבינוני משען בעת צרה, הזדעזעו.

לנגד העיניים החלה לרחף רוח הרפאים של משבר כלכלי, שיצביע על מגמה להחריף ולהקשות על היהודים את פרנסתם. "התנחמו" בכך שבואו יסמן היחלשות נוספת של האוכלוסייה שמצבה רע. מנגד, מעמד הביניים, חלק הארי של האוכלוסייה, יסתדר איכשהו עם הקשיים. לכן ייסדו את קופת "גמילות חסד כללי". כלומר, מייסדים מוסד, והלוואי שלא יצטרכו לו! אך המשבר גבר וצמח בקצב גדול מן המשוער.

לא התלבטו בדבר ארגון עבודה שיטתית ורחבה יותר, כדי להתכונן לכל אפשרות. למטרה זו נדרש גיוס השכבות האמידות, לסייע בתמיכה חומרית. נדרשו לכך זמן רב ויישוב הדעת – והמשבר, שכבר שלט ברחוב היהודי, לא אפשר זאת. קופת גמילות חסד נפתחה עם סכום של 625 זלוטי.

הוחל בעבודה בהיקף קטן. אך הזמן כפה על הציבור היהודי בלוצק מצב שאילץ את גמילות חסד כללי להתפתח.

*

במשך שנות קיומה עברה הקופה שלוש תקופות. בזמן הראשון העניקה סיוע קטן, לא מלא, לא מאורגן. הייתה זו מעין הצלה פורתא, שמעט מאוד יהודים יכלו ליהנות ממנה. נאלצנו להסתפק במתן הלוואות בסכומים צנועים למדי.

בדוח הפעילות מן השנה הראשונה מופיעה הלוואה בגובה חמישה זלוטי, המספר היה נכון! כשבא כעבור זמן-מה מבקר לסקור את ספרי החברה ורפרף כלאחר יד בסטטיסטיקה של ההלוואות שהוענקו, הבחין שוב במספר הנזכר, הוא הביט על כך בתמיהה. לא מסוגל היה לתפוס שסכומים כאלה יחרצו שיפור או הרעה במצב החומרי של המבקש. כותב שורות אלה הבהיר לו: ככל שקטן המספר, גדלה חשיבות ההלוואה. גם האוכלוסייה היהודית בלוצק מבינה זאת.

הנהגת קופת גמ"ח
יושבים מימין: שירז'יק, באק, אלקין, חז', הר' סורוצ'קין, רימט, גולוברג, חאראק,
עומדים: ל' סמא, הופמן, נמט, שכנאק, פיינטוך, רוה, בורשטין, מלרפתר, שמשו של
הרב סורוצ'קין

לימים בא השלב השני של הפעילות. נאלצנו לקשור קשר עם ג'וינט – American Jewish Joint Distribution Committee ועם ארגוני יוצאי לוצק באמריקה. זה היה סרח, משום שהמצוקה שנוצרה בשל המשבר נברה בהתמדה. תחילה דנו בישיבות ההנהלה אם על הלווים להיות חברים או לא. עתה דנו אם חברים רשאים להיות לווים בקופה או לא. מעת לעת מופנית בקשה מיהודי כזה, אשר אליו התכוונו לפנות זה עתה, בחור סוחר אמיד, בדבר מתן תמיכה לקופת גמילות חסד.

השלב השלישי בפעילות הקופה – כשנאלצה ליטול על עצמה משימות הנובלות בפוליטיות, ברגע שכתוצאה מזעזועים פוליטיים נדחקים יהודים אל הקיר יותר ויותר, והקרקע נשמטת תחת רגליהם חומרית. תנועת גמ"ח בלוצק, כמו בערים ובעיירות אחרות בפולין, נאלצת ליטול על עצמה פונקציות פוליטיות אחרות. המשימה כפולה: מצד אחד אין לאפשר סיטואציה שאנשים ייפלו, שתיכפה עליהם תלות בלחם חסד; מצד שני, יש למלא שליחות יהודית-לאומית מדרגה ראשונה, נוכח הנחשול האנטישמי המחווק.

*

קופת גמילות חסד הופכת תחנת תמיכה לבעל המלאכה העני ומשען לסוחר הזעיר, לחנווני, לחוכר בוסתן הפרי.

נביא דוגמאות אחדות. הסנדלר, בקחתו הלוואה בקופת גמ"ח, לא יותר מ-50 זלוטי, נחשב במושגיו מאושר, כי במזומן זה יוכל לבוא אל סוחר העורות בפנים נועזים. החנווני מצדו, יעניק לו אשראי רב יותר מאשר המזומן שהוא מקבל מן הסנדלר. בדרך זו קונה לעצמו בעל המלאכה מעט סחורה ויכול לעבוד בראש שקט ולייצר איכשהו את פרנסתו למשך השבוע.

בעל דוכן יהודי קונה לעצמו, בהלוואה שקיבל, מעט סחורה אצל הסיטונאי ביום רביעי, כדי שביום חמישי, ביריד, יפדה לפרנסתו.

יהודי בוסתנאי נוטל פעם בשנה הלוואה גדולה יותר. כמומחה בהלכות בוסתנים ועם מעט מזומנים, הוא מתקבל בכבוד כשותף ליהודי אמיד, החוכר בוסתנים בסביבת לוצק.

מובן שהקופה אינה פופולרית ביותר בקרב יהודים גבירים בלוצק. הם הרי אינם נזקקים לחסדיה. מנגד היא פופולרית מאוד בקרב הציבור הפשוט. דווקא בקרב האנשים הפשוטים מוסד זה פופולרי.

המוסד שלנו, חלש ככל שהוא מבחינה פיננסית, בכל זאת – בלי סיועם של הגבירים שלנו, ובאמצעים קטנים וצנועים – העניק במרוצת שבע השנים הרזות שלו קרוב ל-10,000 הלוואות בסכום של כחצי מיליון זלוטי. כ-50,000 נפשות יהודיות נהנו מן ההלוואות!

היחס ללווה איננו כמו אל מתרושש נצרך, יצור חסר ערך. ככל שאמצעינו הצנועים מאפשרים, אנחנו מפעילים את כוח השכנוע שלנו ומשפיעים על זה או אחר, שיעז ליטול הלוואה. וכידוע, יש יהודים רבים שלא מכבר היה מצבם החומרי טוב, אך התרוששו במרוצת הזמן. הם אינם מסוגלים להסתגל לרעיון, שעליהם להחליט על נטילת הלוואה שתסייע להם במעט במצבם החומרי הדחוק.

הלווה חש ביחס כלפיו. הוא בא אל קופת גמילות חסד כמו אל קרובים, אל אחים העושים למענו ככל שאפשר.

בשל פעילותה הפורה של הקופה, היא עוררה התפעלות רבה בקרב לא-יהודים שהכירו אותה. רק אז החלו להבין את מצבנו המיוחד ואת הסיוע הגדול שאנחנו מעניקים לנזקקים.

לפני כארבע-חמש שנים פרסם הכומר אנתוני יגְלונסקי יצירה מעניינת – הודפסה בעיתון הבישופים בלוצק – המוקדשת לפיקוח החברתי בלוצק. בספר זה מקדיש המחבר לקופת גמ"ח מילים חמות, מהן ניכר שהיטיב להבין את הטעם שבמשימות המוסד שלנו, המונע תלות בעזרה סוציאלית ממספר גדול של אנשים. עדות כזו של אישיות פולנית רבת השפעה היא אופיינית מאוד.

*

תוכן הקופה בנוי על קירוב יהודים איש אל רעהו והוא קושר אותם ברגש אחדות יוצא דופן, המשותף לפעיל וללווה.

הקופה חינכה את העסקן, שהבין כי פרט לאני קיימת עוד נפש מישראל, שהיא חלק מן הציבור היהודי שלנו, שלמענה צריך העסקן לעשות. כך בדיוק חש הלווה בחשיבותו שלו. אין הוא בא בהכנעה, כקטן אל גדול. הוא בא כאח אל אח שיש לו אמצעים רבים יותר והזדמנויות טובות יותר לסייע לו בעת צרה.

מופלא הוא, שפעילי קופת גמ"ח חשים לא אחת סיפוק, כשנודע להם כי ג'וינט הקציב סכום מסוים לקופת גמ"ח בעיר אחרת, רובנה או קובל. לדידם לא קיים עניין מקומי, אלא עניין יהודי כללי, הנוגע לכלל ישראל.

*

הפעילות ועצם עניין גמילות חסד כללי, הביאו לנו כבוד רב וחשיבות בציבור הלא-יהודי. גם רשויות שלטון הכירו רשמית בתועלתו של המוסד. הם עשו זאת בצורת תמיכה מסוימת, אף כי לא גבוהה, אך הייתה זו ג'סטה מסוימת, שמשמעה, כי גם הם מגלים הבנה לעניין שלנו. מעת לעת אנחנו מקבלים מן הארגון הממשלתי צה-קה-בה כמה מאות זלוטי. מן הבנק הממשלתי לחקלאות אנחנו מקבלים ניכיון שטרות גדול יותר לתקופות קצרות.

בחוגי הממשלה נודע המוסד שלנו בשמו העברי. ועובדה היא, שלא פעם נתקלים בתשובה של שר הכספים הפולני: "גמילות חסד – זה כבר עניין אחר!" לכך מצאו כסף בקופת המדינה!

אפילו ההשתלחות של Gazeta Warszawska [העיתון של ורשה], בעת ארגון חודש גמילות חסד ברחבי פולין בשנת 1933, הייתה אף היא הישג מוסרי ליהודים, כי חשפה בפני הציבור הפולני את הארגונים הנאים שהקמנו במטרה לתמוך בעמדות הכלכליות שלנו. זה הוסיף לנו כבוד רב.

בדיוק כשם שבסוף 1931 לא יכולנו לִצפות באיזו דרך יהיה על הקופה ללכת ואיך יהיה עליה להשתנות למוקד תמיכה לכלל ישראל, כך איננו מסוגלים לדעת עכשיו, מה המשימות הצפויות לנו בעתיד.

לוצק, 1938

דוח החברה "גמילות חסד כללי" בלוצק

נוסדה בשנת 1931 בידי קבוצת עסקנים, בראשם הרב ז' סורוצ'קין. אושרה בידי לשכת מושל המחוז. מסופחת אל ג'וינט פולין. חברה במרכז של הקופות למתן הלוואות ללא ריבית – צה-קה-בה – בפולין.

מעניקה הלוואות ללא ריבית למטרות קונסטרוקטיביות, עד 100 זלוטי כל פעם, בעשרה תשלומים שבועיים, מדי יום ראשון.

מעניקה הלוואות ללא ריבית למטרות קונסטרוקטיביות, מאמריקה ומאחרים.

מן ההלוואות נהנות קרוב לחמש מאות משפחות יהודיות, 60% מהן בעלי מלאכה ואנשי עמל, 40% סוחרים זעירים ואחרים מן המעמד הבינוני.

מראשית 1932 עד סוף 1938 חולקו 9,318 הלוואות (כ-50,000 נפשות), בסכום של 445,000 זלוטי.

במשך הזמן שחלף עמדה הקופה בקשר עם ארגוני יוצאי לוצק בערים הבאות: ניו יורק, אלבינה [אַלְבָּנוֹ], בולטימור, וושינגטון, שיקגו, ויניפג ואחרות.

בהנהלה: הרב ולמן סורוצ'קין (יושב ראש), קלמן גולדברג ואהרן צוויטמן (משנים), יואל חאראק (מזכיר), אהרן פָּדְרובסקי (משנה למזכיר), נחמיה גולדברג (מבר), חברי הנהלה: אליעזר ברנר, המנהל אברהם הופמן, המנהל מאיר באק, יעקב סימא, אשר פציורניק, נרשון מירסקי, אברהם לנדסברג, שמואל מֶש, יצחק דימנט, נפתלי קמינסקי, יידל יוכט, נחום גולדווג

ועדת הביקורת: אליעזר בורשטיין, בריש גולדפּד, משה הכט, יחיאל איינבינדר, מנדל לברמן.

דוח וקופה לנמילות חסד בלונץ

1 באפריל עד 31 דצמבר 1938

הוצאה	הכנסה	קאַנטאָ
462.12	277.50	קאסע
1625	3428.00	דוטאינס אין צצקאבע
5420	5478	סקדונות אוו א. קרעדיט
	1308.32	איינלוסן פון שטאָם
	237.78	. פון אספּעריק לאנד
85.542	82.837.62	. פון הלוואות
518.10		הוצאות
93.567.22	93.567.22	ציואַמען

בילאנס צום 31-טן דעצעמבער 1938 יאר

1528 — דוטאינס אין צצקאבע	462.12 — קאסע
1528 — סקדונות א. א. קרעדיטן	19.580.26 — בּיי לוזים
10.986.38 — אייגענער קאפיטאל	
20.042 38	20.042.38

מילון: קאסע – קופה, קאנטא – חשבון, קרעדיט – אשראי, איינפלס – תורים מומנים, אמריק. לאנדס. – ארגוני יוצאי לוצק באמריקה, בילאנס – מאזן, צום – ל-, יאר – שנה, איינענער קאפיטאל – הון עצמי.

מחוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 226 – 228.

ש. וואַרקאוויצקי

שמואל ורקוביצקי **קואופרטיבים יהודיים לאשראי**

לפני מלחמת העולם הראשונה היו בלוצק שני קואופרטיבים יהודיים חזקים לאשראי. היו אלה: קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית והחברה הלוצקאית המסחרית לאשראי הדדי.

הראשונה שירתה את שכבות האוכלוסייה הרחבות, בעיקר בעלי מלאכה וסוחרים זעירים. הייתה לה תמיכה של יק"א, אך במיוחד התבססה על הון עצמי ועל מניות. כמעט כל דרישות האשראי סופקו, פרט לכך תמיד הייתה לקופה רזרבה גדולה בבנק הממלכתי.

החברה הלוצקאית המסחרית לאשראי הדדי שירתה את הסוחרים. גם דרישות האשראי של הסוחרים סופקו, משום שהיה קיים אז שירות סליקה בנקאי וניתן לבצע פעולות העברה גדולות באשראי דרך כל הבנקים במדינה. לבנק היה גם הון עצמי מכר ומניות משמעותיות.

בסערת המלחמה פונו שני המוסדות ולמעשה חדלו להתקיים. בשל שמיטת החובות לא יכלו להשיב לעצמם חובות, לשלם את ההפקדות וכו'.

בשנת 1921, כשג'וינט החל בפעילות הסיוע בתחום שיתופיות אשראי, התכנסה בלוצק קבוצת פעילים חברתיים וייסדה את הבנק העממי. אברהם קלימבורד הלווה לבנק את מאות המרקים הראשונים. בכסף זה נרכשו שולחנות אחדים, שרפרפים, ציוד משרדי, והוחל בניהול בנק. יצאנו העירה "להשיג" חברים והון מניות. מנהל ג'וינט, שאן, ערך ביקורת בבנק והעניק את ההלוואה הראשונה. חברי ההנהלה עבדו בלהט, תמכו בבנק בכל הניתן. כשחסר כסף פניתי אל יושב ראש ההנהלה בעת ההיא, לזר דאל (הוא כיהן במשרד חברת החשמל), תמיד נעתר וסיפק את הסכום הנחוץ. הבנק צמח יפה והרחיב את פעילותו. בשנת 1923 הופרעה פעילותו עקב פיחות המרק. אך עד מהרה הגענו לאיזון ומאז ואילך שוב התפתח הבנק והביא תועלת רבה לחבריו.

בינתיים התפצלה קבוצת סוחרים וייסדה בנק נפרד, שהתפתח בקצב מהיר בשל נסיבות כלליות נוחות ותמיכת הסוחרים. שני הבנקים השתייכו להתאחדות הביקורת בוורשה.

בשנת 1927 הוקמו הבנק לפיתוח של ווהלין והבנק הכללי להלוואה, שהפכו במרוצת הזמן למוסדות גדולים שבבעלותם הון משמעותי. לבנק לפיתוח לבדו היו למעלה ממיליון זלוטי בהפקדות ומעל ל-150,000 זלוטי הון עצמי. התנועה שם הייתה כה גדולה, שנהגו לכנותו "בית התחיבות של קָזָטן". הבנק ביצע פעולות כספיות גדולות והמחזור השנתי הגיע לעשרות מיליוני זלוטי.

להלן התרגום:

חברת הלוואה וחיסכון במלצ

קואופרטיב בעירבון מוגבל

מר _____

אנו מבקשים להביא את הריבית ___ולי ___פר' העומדת לפירעון

ב_____ במקרה שלא ניאלץ

לדרוש כספי השטר לפני המועד, והאשראי שלך ייסגר לתקופה ממושכת ההנהלה

בעת ההיא פעל בחיקף ניכר Bank Kredytowo Towarowe – בנק אשראי לסחורות, שהיה לו ניכיון שטרות חוזר למטענים בבנק המשקי האר צי – Bank Gospodarstwa Kraiowego, סניף לוצק.

בשנת 1930, בלחץ המשבר הכלכלי, קרסו כל הקואופרטיבים הנזכרים.

על חורבות הבנקים נתהוו Bank Udziałowy – הבנק השיתופי, ולאחר מכן Powszechny Bank – הבנק הכללי. לאחר שנות עבודה אחדות, בעלות משמעות זניחה, הם נעלמו בלי משים.

בשנת 1932 נוסד Bank Gospodarczy – הבנק המשקי, שהצליח, בהנהלתו הקפדנית והנמרצת של מר א' הופמן, להשיג הון עצמי ניכר, לארגן מערך חברים ולהשתרש באדמת לוצק באופן איתן, בהביאו לחברים תועלת רבה.

ב-1934 הוקמה החברה הבנקאית השיתופית בהנהלת ורקוביצקי. הבנק מונה כמאה חברים. הוא זכה לשם ולאמון הודות להסדרה הגונה של גביית חובות. לבנק חוג לקוחות קבוע, הוא מעניק הלוואות, אך הונו העצמי ופעולותיו נמוכות באופן משמעותי מאלה של הבנק המשקי.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 229 – 230.

ב – ן חברת אורט

חברת אורט מנחלת עבודה חשובה. היא מנסה לשנות את המבנה [החברתי] המעוות של היהודים במקומות מגוריהם הנוכחיים; מכשירה צוותים מקצועיים, שיהיו מוכנים לחיים כראוי; מארגנת סדנאות בעלי מלאכה ואובייקטים חקלאיים שונים, בהם מכינים את הנוער לחיים יצרניים. לחברה מבנים וסדנאות משלה במרבית ערי פולין, בהן מתנהלת פעילות קונסטרוקטיבית רבה, תוך עזרה והתעניינות רבה מצד כל החברה היהודית בעלת ההכרה. מדי שנה בשנה, ערב חופשת הקיץ, באים אל לוצק, מקום מושבו של תא בעלי המלאכה, עשרות בוגרי בתי ספר של אורט, להפקיד את בחינותיהם ולקבל דיפלומות.

רק בלוצק, מקום מושבם של תא בעלי המלאכה ושל ועדת הבחינות, רצה הגורל שחברת אורט לא תוכל להשתרש ולא יוענק חינוך מקצועי. בשנים האחרונות התגייסו אנשים לעניין וניסו להחיות את אורט. מסיבות שונות, עליהן לא נדבר כאן, שוב נתקלו בחומת מכשולים ובמניעות למיניהן, שקשה היה לגבור עליהם.

בהחלטה מיוחדת של קהילת לוצק היהודית, בהשפעת יושב הראש שלה פרישברג ורבה סורוצ'קין, נמסר בניין הקהילה לרשות בית הספר המקצועי. סורוצ'קין גם שכנע את מרכז אורט, שיתרם גם הוא ויביא לפתיחה מהירה של בית הספר המקצועי המתוכנן. המרכז הבטיח לעשות הכול ושלח שליח שלו, המהנדס בוּכְוויץ, לבדוק את הבניין ולקבוע אם הוא מתאים למטרה המתוכננת. המהנדס בוכוויץ קבע, כי לאחר שיפוץ נאות יתאים הבניין לשמש בית הספר.

המרכז מצדו עושה הכול כדי לזרז את מימוש תכניתנו. הוכנו תכניות נדרשות, רישומים וחישובי עלות; קוימו הוועידות הנחוצות וההתערבויות, ויש לקוות כי עתה, לאחר כל הגלגולים, יתממש רעיון אורט. פרט לפרויקט העיקרי של בית ספר מקצועי, מקיימת ההנהלה, בראשה ד"ר איזידור קרוינשטיין והמנהל ב' גרייצר, גם עשייה בזעיר אנפין, הם גייסו 169 חברים, אנשים שיש להם עניין חם בפעילות של אורט. קיימת כבר לשכה ונעשות כל עבודות ההכנה, כדי לפתוח לפי שעה קורסים מקצועיים אחדים. 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 231.

תחילה יש להסביר את אופי הפעילות של טאז בפולין. עבודת טאז (Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej) – החברה להגנה על בריאות האוכלוסייה היהודית - כללה, בראש וראשונה, שיפור המצב ההיגייני של האוכלוסייה היהודית בחבלי ארץ בהם התנאים הכלכליים, שתמיד צעדו יד ביד עם תנאי מגורים מחרידים, היו מתחת לכל ביקורת.

כשהחברה נוסדה היה שמה אזע – ברוסית יש לשם משמעות זהה לזו של טאז בפולנית. פעילות החברה החלה למעשה ברוסיה, מקום בו היהודים, לרוב חסרי אמצעים, התגוררו בעיירות ובערים לא גדולות, בהן לא חלמו עדיין על צנרת מים ומערכת ביוב.

ברוסיה הייתה התמותה בקרב ילדים יהודים גבוהה באופן יוצא דופן. תזונתם של ילדים יהודים, כמו של הוריהם, הייתה גרועה מאוד (המאכלים העיקריים היו מליח ותפוחי אדמה). כתוצאה מכך הייתה השחפת נפוצה ביותר. אל מחלה איומה זו הופנתה תשומת הלב, וקבוצה מן האינטליגנציה, בעיקר רופאים, התכנסה בפטרבורג ערב מלחמת העולם הראשונה, לחפש אמצעי התמודדות עם התפשטות המחלות בקרב ילדים ובוגרים; להשיג פיקוח על מי שאינם מסוגלים להסתדר בכוחות עצמם.

בפולין החל טאז בפעילותו לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשתמו פעולות המלחמה, ובפולין הקונגרסאית התברר כי מצב האוכלוסייה היהודית בכל המובנים הוא בלתי נסבל. לא רק פרולטריון הסחבות, אפילו בעלי המלאכה, שלפני המלחמה התפרנסו יפה מעבודתם, נהרסו כלכלית, גם בבתיהם שררו מצוקה ומחלות למיניהן.

הרעב בקרב האוכלוסייה היהודית הוביל לכך, שג'וינט נאלץ להקים ברחבי פולין מאות מטבחים לילדים ולבוגרים.

השחפת החלה להתפשט באופן מחריד. אין לנו מספרים מדויקים על התקופה ההיא (כל החומרים הסטטיסטיים אבדו), אך אנו יודעים כי משחפת ומטיפוס מתו בחמש השנים הראשונות יותר אנשים מאשר מפעולות המלחמה בשנים 1914-1918.

באותם ימים ניצבה החברה בפני עובדה, לא ניתן להסתדר בלי סיוע רציקלי של מוסד, שינהל פעילות מונעת. מוסד כזה היה טאו.

כפי שכבר אמרתי, הציב לעצמו טאו מטרה, לא לעזור בדרכות, אפילו לא (בהתחלה) בריפוי, אלא במניעת מחלות: לשלוח ילדים שאיימה עליהם שחפת אל מוסדות מיוחדים, להזין אותם כראוי, להחזיקם בתנאים הגייניים, לטעת בילדים מושגי הגייניה, לתת להם שמש וכו'. לבודד ילדים בניל שלפני בית ספר מהוריהם המודאגים, לפחות לשעות אחדות ביום, להחזיק אותם מן הזוהמה ומן הרעב, להקים למענם בתי ילדים, להקיף אותם בחום, שמחה ועליצות, וליצור למענם אווירה אשר בה יחושו הילדים העניים לא נרוע יותר מילדי העשירים בבתיהם.

לוצק שלנו הצטיינה בתחום זה במשך כל הזמן, מאז הוקם טאו עד ליום האחרון לקיומו.

ילדים בטאז לוצק

העיקרון שלנו היה – לא לנהל פעילות פילנתרופית, לא להפוך אדם לשנורר. השתדלנו לא רק ליצור בקרב האוכלוסייה היהודית תנאים הגייניים ובריאותיים נאותים, אלא גם לשנות את הגישה הנפשית של האנשים, להבריאם לא רק בגוף, אלא גם בנפש.

כשאני נוגעת בשאלת בתי הילדים, אסטה סטייה קלה. למעשה תחום זה שייך יותר לחינוך, למה אם כן הקדשנו לכך אנחנו, מוסד לבריאות במובן הנעלה ביותר, אנרגיה ואמצעים כה רבים? דווקא משום שחשוב היה לנו לפתח את הגוף והנפש היהודיים. ילדיהם המותשים של המובטלים, מועמדים לשחפת, חייבים היו להימצא בסביבה שונה לחלוטין מזו של המרתפים ועליות הגג מהן באו.

האולמות הנקיים, המעוצבים באופן אסטטי, ודאי פעלו להשכיח כמעט מן הילד את הדירה העגומה. המחנכות המסורות שלנו נפרדו תמיד בכאב לב מן הילדים השמחים המאושרים. מחנכות אלה, שהיו כמו אימהות אמתיות לילדים, היטיבו לדעת כי בבתיהם אין לילדים פינה חמה ולא תבשיל חם. שלא לומר חומרי משחק ומשחקים, עליהם יכלו רק לחלום עד לבוקר, כשיימצאו שוב בארץ הקסומה.

בדברי על העבודה הנאה של טאז, ובפרט על הפעילות בבתי הילדים, אדגיש במיוחד את שמות המחנכות היקרות, שנתנו את כל נשמתן לילדים. הן היו מומחיות בעבודתן, אותה ביצעו לא רק במיומנות, אלא במלוא המסירות. בראש יש כמובן להציב את מֶכְצֶ'ה הבלתי נשכחת, מכצ'ה בְּריטָוואר. הילדים סגדו לה וכולנו אהבנו וכיבדנו אותה באופן יוצא דופן.

בתחום הפיקוח על האם והילד תפסנו בהחלט מקום ראשון בפולין. על כך כבר הרבו לכתוב ולדבר.

הפעילות המונעת

כפי שכבר אמרתי, המשימה הראשית של טאז הייתה מניעת מחלות, כלומר פרופילקטית. בתי הילדים נכנסו אכן למסגרת פעילות זו. בילוי של יום במקום נקי, באולמות מנוקים באופן אידאלי, בגדים צחים, חדרי רחצה בהם היו סבון ומים לרוב, שמש רבה ואוויר, מזון בעל ערך במידה מספקת (מדוד לפי קלוריות), שמן דגים (כאמצעי מונע שחפת), אווירה טובה ועולצת – כל אלה הובילו לכך, שלאחר חמש שנות עבודה ראשונות היו אפילו ילדיהם של הורים חולי שחפת, בריאים לחלוטין. מובן כי לכל זה נוספו זריקות למיניהן, אף הן פרופילקטיות, מושבות קיץ, חצאי מושבות ופעילות החורף. ילדים שנתמזל מזלם

לשהות בבתי הילדים, חצאי המושבות ומושבות הקיץ, היו בעלי יתרון מנקודת מבט בריאותית וחינוכית.

מובן, מכצ'ה בריטוואר אחת לא חיה ביכולתה לנהל את העבודה בכל בתי הילדים. תחת פיקוחה התחנכו עוד אחרות, מחנכות שערכן רב עד מאוד.

1960

מושבת ילדים של טאז בלוצק (1933)

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 231 — 233.

שמחה שלייפשטיין **בית החולים היהודי**

לוצק, העיר החיסטורית העתיקה, עשירה במונומנטים היסטוריים המספרים על גדולתה ועל עברה העשיר בעל החשיבות הכללית, יש בה גם מונומנטים יהודיים. אך ההבדל הוא, שלחלק הכללי, הלא-יהודי, יש היסטוריה עשירה כתובה, לוצק היהודית למרבה הצער יש לה מעט מסמכים שיספרו לנו את קורותיו של כל מוסד, מכון שהוקם, או על אירועים חברתיים אחרים.

בית החולים של לוצק אף הוא במצב זה. אין אפשרות לקבוע במדויק, לפי מסמכים, מתי הוקם מוסד מועיל זה. כמעט הכול נודע לנו מסיפורי אנשים זקנים.

לפי המקורות הנזכרים לעיל, נבנה כנראה בית החולים בלוצק בשנים 1880-1870, יחד עם מושב הזקנים. הם היו שניים שהם אחד ונשאו את השם הכללי: הֶקְדֵש (בחוגי אדמו"רים מספרים כי ר' דב-בר, המגיד הנודע ממזריץ', מעמודי התווך של הבעש"ט, שנפטר בשנת תקל"ג 1772, שכב זמן-מה חולה בהקדש של לוצק) ורק לימים "ביקור חולים". לפי סיפורו של אחד הזקנים, בנה את בית החולים ר' ישראל קְלוּבְנר, שגם היה זמן-מה המפקח.

בית החולים היהודי בלוצק

רק בשנים האחרונות של המאה ה-19, החל הממשל הרוסי לגלות עניין במוסד זה ומינה מפקחים. הראשונים היו ר' אברהם גליקלין, ר' שלמה ברְדך. לימים – ר' שמואל-יצחק איסרסון, ר' מרדכי קצנלנבויגן.

להחזקת בית החולים השתמשו בעיקר בתרומות בקופסאות, סכום גדול של 600-700 רובלים לחודש. סכום זה ותזרים מזומנים מריפוי, העניקו אפשרות לקיום בטוח. הרופאים קיבלו שכר. הרופאים הראשיים בעת החיא היו נוצרים. זמן-מה היו ד"ר ווינץ' וד"ר יסְניקוב רופאים ראשיים בבית החולים היהודי. גם ד"ר רַנְץ עבד בבית החולים.

פרט לחולים שאושפזו בבית החולים לריפוי, נתקבלו גם חולים בתשלום נמוך. חולים אלה רק נבדקו ונרשם להם טיפול רפואי מתאים בבית.

ד"ר ווינץ' נשאר במשך זמן ממושך רופא ראשי של בית החולים, רק כשהלך לחזית קיבל את התפקיד ד"ר אברומסקי הזקן, המוכר היטב. הוא עבד בהתנדבות, בלי שכר. הועסק גם חובש קבוע, בַּרְחש.

בזמן מלחמת העולם, בשנת 1915, כשנכבשה לוצק בידי האוסטרים, השתכנו בבית החולים הכובשים, והוא היה לבית חולים צבאי.

בשנת 1916, לאחר המתקפה ההיסטורית הגדולה של גנרל בְּרוסילוב, כשהאוסטרים נסו מלוצק, הם כמובן נטשו את בית החולים, בהותירם מצאי עשיר. בא הממשל הרוסי והשתכן בבית החולים, הכפיף אותו להנהלת הברית הכלל-רוסית הארצית ומינה את ראש איגוד הסוחרים, מ' באק, מנהל.

מצב זה נמשך עד 1919, כשהעיר נכבשה בידי הפולנים. זמן-מה משלו שם הפולנים וביקשו להעביר לרשותם את בית החולים, כרכושם. אך הודות להתערבויות בלתי נלאות של חייקל וייץ הצליחו להוכיח שבית החולים הוא רכוש האוכלוסייה היהודית ויש להשיבו לה.

בשנת 1920 שוב באו לבית החולים העסקן הזקן המוכר ר' אברהם גליקלין וקלמן גולדברג, שנרתמו במלוא המרץ להכנסת שיפוצים נחוצים, מתקנים תברואתיים מודרניים. "ביקור חולים" הפך בדרך זו לבית חולים מודרני. בראש הצוות הרפואי ניצב ד"ר וָפלובסקי,

שבעבודתו המסורה העניק תרופה גדולה לקידום התפתחות המוסד, וזכה באהדת האוכלוסייה כולה.

הנהלת בית החולים היהודי ורופאיו. ממין שורה ראשונה: ד"ר פמוב, ד"ר בקשט, ז'יטין, פרישברג, ד"ר מינימון, ע"ר בקשט

להוצאות הנחוצות הנדולות שאב בית החולים את הכנסתו מתשלומי ריפוי, תמיכות מן העירייה, תרומות מרצון ומשורה של מקורות פילנתרופיים יהודיים.

הכנסות אלה לא די היה בהן לניהול בית החולים בהיקף שהעסקנים סימנו לעצמם. זה לא הרתיע את הפעילים המסורים, הם חשבו על הרחבת הפעילות והקצאת מקום בבית החולים לצורך ארנון מחלקת יולדות. החלטה זו נפלה בשנת 1922, כשבבית החולים נמצאו לא יותר מ-15-16 מיטות ולא ניתן לפעול הרבה בתחום זה. אך הרושם שהחלטה זו עשתה בעיר, בעיקר בקרב חוגי העניים, היה עצום. והדבר היה מובן למדי. ומן רב הורגש בעיר מחסור באולם מה, שהיה ומין לחסרי אמצעים. המרפאות הפרטיות המצוידות היטב לא היו ומינות לשכבות הרחבות בשל המחירים הנבוהים. יהודים אלה נאלצו להישאר בבית, בו חסרו תנאים תברואתיים בסיסיים, שלא לומר שבמקרים רבים פשוט לא היו ליולדות עניות ולוטי ספורים לרופא ולאחות מיילדת.

למרבה הצער לא ניתן לספק את כל הצרכים משום שאפשר היה ליחד מעט מאוד מקום למטרה זו. לוצק כבלות הכול היא עיר נדולה וחולים לא חסרים, נוסף לכך שלחה העיריה לבית החולים את החולים הלא-יהודיים שלה.

אולם ליולדות

בשנת 1923 צץ מכשול שהפריע לקידום עבודת בית החולים בכלל ולהנשמת הרעיון לפתוח מחלקה ליולדות בפרט. המכשול היה: מחלת הפעיל הראשי, ר' אברהם גליקלין. בית החולים נותר בלי הנהלה ראויה.

נורל בית החולים עורר את עניינם של הרופא האהוד משה רפלובסקי, והעסקנים החברתיים הידועים קלמן פרישברג ויוסף ז'יטין.

בשנת 1928, כשנתהוותה הקהילה היהודית הנבחרת החדשה, בהיותה הדרג הרם הממונה על הרכוש הציבורי היהודי, היא מינתה חבר נאמנים מיוחד לנהל את בית החולים היהודי בראשות קלמן פרישברג ויוסף ז'יטין.

בית החולים החל לשנשג ומצבו השתפר באופן ניכר. זה לא קרה משום שהקהילה תמכה בבית החולים בסכומים נדולים יותר. להפך, עד לפני שנים אחדות לא היו תמיכות הקהילה לבית החולים משמעותיות. בית החולים צמח בשל נישתם הרצינית לבית החולים של הנאמנים

הנזכרים, שהפגינו יוזמה רבה ובעיקר – העזו להתמודד עם עשייה ממשית ובעלת משקל.

תחילה הוגדל מספר המיטות מ-15 ל-36. זה כשלעצמו היה צעד קדימה, בזה לא תם הדבר. בשנת 1931, דווקא כשהשתולל המשבר בכלל ואצל היהודים בפרט, נטל על עצמו חבר הנאמנים בראשות יוסף זיטין, לבנות מבנה נפרד למוסד ליולדות.

היה זה צעד שעורר השתוממות בעיר. בעת ההיא – כשהמשבר פשוט חנק ורוב הכנסות בית החולים צנחו – הייתה התמודדות כזו יותר מנועזת.

נבנה ביתן נאה, שעלותו לנאמנים 2,000 זלוטי, פרט לתרומות ומתנות שזרמו מאישים שונים ומארגוני יוצאי לוצק האמריקאים (כמובן).

הותקן במקום מצאי מודרני ומיטות וכל הנחוץ, בעלות של אלפי זלוטי. נתלה שלט "מחלקת יולדות" – וחסל.

אומרים, חסל. בפועל לא בוצע הדבר בקלות כה רבה. העיר סייעה, אישים רבים הכניסו מיטות, הנציחו בדרך זו את שמם. יוצאי עירנו בבולטימור שלחו סכום כסף גדול לארגון אולם הלידה.

הרופאים עבדו בלא שכר. אילו קיבלו רופאים אלה תשלום על עבודתם, לא היה בית החולים קיים. עבדו הרופאים: פמוב (רופא ראשי), יוסף מינינזון (מנתח), סימה בקשט (מנהלת מחלקה), טוניה קוניצא, ו' רוזנקרנץ, מ' גריפל, ש' גולדברג, רפלובסקי.

עבדו גם שתי מיילדות, שלוש מטפלות, חמש סניטריות, סניטר אחד, רוקח.

הותקנה בבית החולים מעבדה בעלות של מעל ל-2,000 זלוטי, שהעסיקה לבורנטית מיוחדת.

היה לבית החולים אפסנאי מיוחד, מנהל חשבונות, טבחית ומשגיחה מהוגנת, שתי כובסות ושומר. היה בבית החולים מכשיר חמצן מיוחד שמחירו כ-700 זלוטי.

תקציב בית החולים נע בין 45,000 ל-50,000 זלוטי לשנה. רק בשנת התקציב האחרונה, פרט לשיפוץ הדניל, הותקן מטבח הנייני נאה שעלותו מעל ל-3,000 זלוטי.

מספר החולים התחלק באופן זה:

יאָר	צאָל קראַנקע	נשׂוינעריגס
1924	311	—
1925	438	—
1926	477	—
1927	648	—
1928	610	—
1929	654	—
1930	756	—
1931	809	—
1932	807	—
1933	846	—
1934	777	263
1935	924	321
1936	1235	388
1937	1298	366
1938	1236	350
די צאָל אומזיסטע קראַנקע:		
1934	147	
1935	194	
1937	209	
1938	198	

תרגום מילים מימין לשמאל: שנה, מספר חולים, יולדות, ולמטה: מספר חולים בלי תשלום

למרות הסיל, בית החולים במצבו עוד מייחל לרבות. חשוב שיהיה לבית חולים כזה תא רנטגן משלו, בו יוכלו חסרי האמצעים לעשות שיקופים; ודאי נחוץ שתהיה מנורת לוּקס ומכשירים רבים אחרים, אך אין נבול לדברים אלה והאמצעים מונבלים מאוד ולא בטוחים, כשאר הקניינים החברתיים.

הנאמנים עשים כל שביכולתם כדי לפתח את בית החולים ככל האפשר.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 234 — 236.

וו' פ' [ברייר?] **שבע שנות קופת החולים של בעלי המלאכה**

במשך שנים ריחף בארגון בעלי המלאכה בלוצק הרעיון בדבר הקמת מחלקה לסיוע רפואי לשכבות בעלי המלאכה העניים. הרעיון צמח מן הכורח להגיש למשפחות בעלי המלאכה המרוששים סיוע רפואי קונקרטי.

מצבו של בעל המלאכה היהודי השתנה בשנים האחרונות לרעה. חלפו שבע השנים השמנות, כשכולם קינאו בבעל המלאכה היהודי שהביטו בו בכבוד ובדרך ארץ כבאדם יצרני שבורך ביכולת לפרנס את משפחתו מיגיע כפיו. זמן זה חלף ובאו השנים הרזות, בעל המלאכה החל להתנסות בישיבה ללא עבודה.

מצד אחד החלה ההתפתחות הטכנולוגית לחדור גם לערים קטנות מן הסוג שלנו והוקמו סדנאות גדולות, שבכושר התחרות שלהן החלו לדחוק את רגלי בעל המלאכה הפשוט הקטן. כך בית המסחר הצ'כי למערכות כלים "באטא", בתי מלאכה גדולים לביגוד מוכן, מחסנים גדולים לרהיטי פאר מוכנים וכדומה. במבחר העשיר שלהן ובזולותן העמידו בצל את המייצרים בעבודת יד ואת העוסקים בתעשיית בית על סדנאותיהם הפרימיטיביות, והרחיקו מהם את הצרכן.

מצד שני מסי המדינה והמסים המקומיים המוגדלים, שהחלו לדרוש מבעל המלאכה היהודי, פלטו אותו מן העמדות שתפס. רמת החיים של יהודים רבים ירדה. בעל המלאכה נאבק קשות בזמן הראשון ונקט אמצעים שונים כדי לצוף על פני המים. אך במאבק עם יריב לא שווה לו נפל לתהום הדלות.

בעל המלאכה היהודי מנהל קיום אומלל, הוא חסר עבודה ואינו משתכר לפרנסתו. בלוצק התמוטטו מיזמים מקצועיים שלמים. עושי מוקיים, נגרים, סנדלרים, שלפני שנים ניהלו סדנאות ונחשבו בעלי מקצוע נכבדים, נאלצו לחסל את הסדנאות ולפנות לפרנסה "נהדרת" של מכירת כעכים ושקדים לפורים, שמשתכרים בה פרוטות.

מאות בעלי מלאכה אינם משתכרים פת לחם שבועית. ילדיהם ממש סובלים חרפת רעב והם מתקיימים רק הודות למזון שהם מקבלים ממטבחי סיוע פילנתרופיים כמו צֶנטוס, טאז ואחרים.

קופת גמ"ח לד אינוד בעלי המלאכה החייטים. יושבים מימין: רימרצ'יק [רימר צוקן], דוסטיק, חיק, זינבלט, ציטוואר, שניידר [?]

במצב כזה, כשבעל המלאכה מרושש כל כך, אין פלא שהפך מועמד למחלות למיניהן. תנאי המגורים יוצאי הדופן בחומרתם, בחדר אחד נאלצו להתגורר נפשות רבות; הרעב התכוף, המחסור בבגד חם לחורף ובהסקה בדירה – סיבות אלה גרמו למצב הבריאותי הגרוע שלהם ושל משפחותיהם. המחלות היו אפוא אורח תדיר במשפחתו של בעל המלאכה העני. גם מקרי מוות לא היו דבר חריג, אנשים באביב ימיהם נעקרו מן החיים בטרם עת. במקרים רבים פשוט חסר סיוע רפואי במועד הנכון.

בשל המצב שנוצר החליטה קבוצת עסקנים פעילים מקרב בעלי המלאכה, יחד עם קבוצת ידידי בעלי מלאכה, לייסד מחלקת סיוע רפואי שתגיש לבעל המלאכה הנזקק סיוע רפואי חינם.

בין היוזמים היו: העורך שמואל חזן, ידיד ותיק לבעלי מלאכה; המשנה למנהל תא בעלי המלאכה, יוסף וגנר; יושב ראש אגודת הצלמים אניה חססיק; מנהיגי בעלי המלאכה: זליג פיינטוך, נחמן מלימווקר, אהרן פלאן, מנדל קוזיול, ברל לופין, ולוול רנץ, חיים-יעקל סיגל.

הוחת למאמצי וגנר הצליחו לקבל תמיכה של כמה מאות זלוטי מתא בעלי המלאכה, שאפשרה להתחיל במימוש התכנית. הדיונים עם הרופאים הוסדרו באופן חוזי. ב-26 באוגוסט 1931 נפתחה המחלקה הרפואית בשם: "קופת חולים ליד איגוד בעלי המלאכה". ייסוד הקופה

נתקבל בשביעות רצון רבה בקרב שכבות בעלי המלאכה. במסיבת הפתיחה נכחו נציגי הנהלת העיר וגם רופאים רבים.

כבר בחודשים הראשונים לקיומה נהנו מן הקופה 105 משפחות בעלי מלאכה, הונפקו 1,365 כרטיסי ביקור אצל רופאים.

במשך הזמן שחלף נהנו מן הסיוע הרפואי שלנו:

אין יאר	1931	— 105	פאמיליעס
" "	1932	— 297	"
" "	1933	— 365	"
" "	1934	— 502	"
" "	1935	— 497	"
" "	1936	— 382	"
" "	1937	— 402	"
" "	1938	— 267	"

יש להוסיף, במקרים רבים גם תמכה הקופה בכסף בבעלי המלאכה המרוששים. גובה הסכום הגיע לעתים למאות זלוטי. במקרים רבים גם העניקה הלוואות ארוכות מועד בתשלומים ובתנאים נוחים מאוד.

מנהלי הקופה ויושב הראש אברהם מארגל, נ' מֶלימֶווקר ומרדכי קוס, דעתם עדיין אינה נוחה מתוצאות פעילותם. הם סבורים כי לא הכול נעשה. על הפרק ניצבת הסוגיה שקופת החולים תוכל גם לספק לנזקקים תרופות חינם או בהוזלה. ניסו אמנם לעשות זאת, אך למרבה הצער האמצעים הכספיים הדלים של הקופה אינם מאפשרים לעשות זאת בקנה מידה רחב.

בשיחה עם יושב ראש הקופה על פעילותה הוא הצהיר:

הבסיס לקיומה של מחלקת סיוע זו, הם המופעים המאורגנים מעת לעת ודמי החבר החודשיים. שני המקורות לא די בהם. לא ניתן לשלם מזה אפילו לרופאים. רק הודות לרצונם הטוב של הרופאים מסתדרים איכשהו. אך בעניין תרופות המצב גרוע יותר. ניסינו את כל האמצעים. למרבה הצער אין ביכולתנו לספק בכוחותינו שלנו את הצורך הקיים.

ביצועו של כל מופע, קשה בקריעת ים סוף. אך יש להוסיף, קבוצת הפעילים המסורים לתנועת בעלי המלאכה ומוסדות הסיוע שלה, ומוכנים להעניק לה את כל כוחם, מוכנים להקריב גם להבא.

קופת החולים ליד אגודת בעלי המלאכה המשותפת מקיפה את המקצועות הבאים: 80 חייטים, 15 סנדלרים, 25 סַפָּרים, 22 צבעים, 10 עושי מוקיים, 4 עושי כובעים, 8 רצענים, 4 שענים, 3 רפדים, 3 כורכים, 7 נגרים-עגלנים, 2 תופרות לבנים, 1 מסגר, 19 וגנים, 15 אופים, 19 נגרים, 10 פחחים, 10 נפחים, 8 צלמים.

השאר נכללים במקצועות אחרים, המונים מספר קטן יותר של חברים, למשל עושי מברשות, דַּוּדים ואחרים.

הרופאים העובדים בקופת החולים הם: ד"ר ארנלד, ד"ר מינינזון, ד"ר ליאו גוטס, ד"ר גולדברג ד"ר פַּדְנֶהכט, רופאת שיניים פרילינגובה, רופא עיניים יסינסקי, רופא אוזן-גרון סגל, רופא רנטגן פטיג, בקטריולוגית ד"ר צילה ויננק.

החאחדות בעלי המלאכה, ההנהלה בלוצק 1. א' מארנל, 1a. ח' מארנל, 2. נ' מלימווקר, 2a. ב' מלימווקר, 3. מ' קוס, 3a. ש' קוס, 4. ב' לופין, 4a. ר' לופין, 5. מ' קוויול, 5a. ח' קוויול, 6. פ' שידלר, 6a. ר' שידלר, 7. א' פלדמן, 7a. ב' פלדמן, 8. י' קושמיין, 9. י' נורמן, 10. י' רפה, [11] וו' פ' ברייר, 12. ל' מטלמן, X ש' חן, 13. ש' בוקובייצקי, 14. י' קורצ'ק

לוצק, 1938

של קופת החולים ליד אגודת בעלי המלאכה המאוחדת, ינואר עד 1 בדצמבר 1938

פינאנסיעלער באריכט

פון דער קראנקן־קאסע ביים פאראיניקטן יידישן האנטווערקער־צער פון יאנואר ביז ו־טן דעצעמבער יאר 1938

הכנסה

1.	פון מיטגלידס־אפצאר	— 210.00	ולאטעס
2.	איינשרייב־נעלט	— 73.50	"
3.	אפצאלן פאר וויזיטן	— 366.00	"
4.	חורה פאר נישט־אויסנעוצטע קוויטן	— 3.00	"
5.	פון אימפרעזן	— 512.00	"
6.	סובווענצן פון אמעריקע	— 766.04	"
7.	פון אנדערע קוועלן	— 737.00	"
	סך הכל :	2.667.54	ולאטעס

הוצאה

1.	אויף היילונג און רעצעפטן	— 482.00	ולאטעס
2.	אויף דאקטוירים	— 1.307.50	"
3.	מעדיצינאל און ארמיע.	— 295.00	"
4.	שטיצע פאר האנטווערקער	— 200.00	"
	סאלדא אויפן ז־טן דעצעמבער	— 383.04	"
	סך הכל :	2.667.54	ולאטעס

המסה: 1 תשלומי חברים, 2 דמי רישום, 3 תשלומים עבור ביקורים, 4 החזר פתקים לא מנוצלים, 5 מופעים, 6 תמיכות מאמריקה, 7 מקורות אחרים.

הוצאה: 1 ריפוי ומרשמי תרופות, 2 רופאים, 3 צוות ומנהלה, 4 תמיכה לבעלי מלאכה, יתרה לאחד בדצמבר.

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 236 – 238.

בתיה הוכברג **אגודת הנשים "ביקור חולים"**

זה היה בשנת 1917. רק לאחר המלחמה המחרידה ראינו את התוצאות האימתניות של השחיטה העולמית: נכים, עגונות, אלמנות, תשושים, נטושים, מחלות ורעבים.

בעת ההיא חסרו בלוצק כתובות, אליהן יכלו הנזקקים לפנות לצורך עזרה, רופא, בגד, מרשם תרופה. בקרב קבוצת נשים קטנה נולד הרעיון לייסד אגודת נשים שתגיש סיוע רפואי לחולים עניים.

העשייה הראשונה הייתה לכנס אספה של כל הנשים שיש להן עניין בעבודת הסיוע. הנשים הנאספות הביעו דעתן פה אחד בתמיכה בתכנית להקים אגודת נשים, ומיד הכריזו על הצטרפותן לעשייה זו בזמן ובכסף. מן התרומות מרצון נאסף בו במקום סכום כסף ניכר להרגעת המחסור הראשון בקרב דלי העם בעיר. נבחרה גם הנהלה, נכנסו אליה נשות העיר החשובות הבאות: בינה ריכטר, חיה גולדברג, גיטל גנדלר, ברכה קולינר, שיע, חנה גולדברג, לויפר, ברגר, ברכה גרויסבורד, ח' ר' קגן, פרל הורוביץ, גולדברג.

על מנת להבטיח לאגודה הכנסה קבועה, קוים בעיר מבצע גיוס חברות על בסיס דמי חברות חודשיים קבועים. החלו גם לבקר בשמחות שונות ולאסוף כסף. כשהובטח התקציב פחות או יותר, פרסמה ההנהלה מודעות ברחבי העיר, הקוראות לחולים עניים הנזקקים לסיוע רפואי, ואינם מסוגלים לעזור לעצמם, לפנות אל אגודת הנשים, שם יקבלו את הסיוע.

לא נדרשו להמתין זמן רב לחולים, כי כאמור הייתה המצוקה גדולה, ובקרב דלת העם היהודית הייתה המחלה תושב שתקע יתד. חולים נהרו בהמונים וקיבלו סיוע רפואי.

הפעילות לא הסתפקה בתחום עשייה זה והחלו לבקר את החולים בבתים. נדרשו לכך מידה לא מבוטלת של אידאליזם ומסירות נפש, משום שהדבר היה כרוך בסכנת הידבקות במחלות אפידמיות שהשתוללו אז. הפעילות הנמרצות לא התחשבו בזה ונהגו לבקר את החולים בבתים. הן הביאו לשם תרופות, רופאים ותכופות גם משהו להשיב בו את נפש החולים. ואם לא די בזה, הפכו לאחיות רחמניות,

עסקו בהצבת כוסות רוח, מריחת משחה לחולים, ובעת הצורך גם לנו ליד החולה.

פרט לסכנת ההידבקות הייתה אחת נוספת: להיעשׂות בידי הממשל על עיסוק בפעילות כזו בלי תוקף חוקי. לאגודת הנשים לא היה עדיין תקנון מאושר וממילא הייתה עבודת האגודה, הומניטרית ואצילית ככל שהיא, עשויה להיחשב כבלתי חוקית ההנהלה הטרה רעיון: לעבוד בחסות הקהילה היהודית, כלומר – ועד נשים ליד הקהילה. אך האגודה לא יכלה לנהל פעילות סדירה, לא לקיים אספות פומביות וכדומה.

אגודת הנשים "ביקור חולים"

רק בשנת 1926 הצליחה המנהלת השקדנית סרל דויקר [דרוקר], שעבדה כבר שנה תשיעית באגודה, להסדיר את התקנון בממשל. עבודת המוסד, כבר חוקי, צמחה מיד. הלגליזציה גם העניקה אפשרות לפנות אל נופי ההנהלה העצמית בדרישה לקבוע תמיכות לאגודה. וכך אמנם קרה. העירייה וגם הקהילה הכירו באגודה והעניקו לה תמיכות מכרות. זה העניק אפשרויות להרחיב את פעילות האגודה ולספק צורכי מקקים רבים יותר.

כך זה נמשך עד שנת 1931. בשנה זו נקלעו למעין התמוטטות. המשבר הכלכלי פגע פגיעה קשה בקיומם של תושבי עיר רבים; תהליך ההתוושׁשׁות החל להתפשט בלוצק בצעדים מהירים; התרומות מרצון

ודמי החברות החודשיים פחתו באופן ניכר. נוסף לכך התמיכות, הן מן העירייה והן מן הקהילה – נמחקו. במידה רבה שיתק הדבר את החשק לעבוד. חוץ מזה נאלצה סרל דריקר לעזוב את העבודה באגודה מסיבות משפחתיות. עזבו גם נשים אחרות, חלקן נסעו מלוצק.

האגודה ניצבה על סף התמוטטות. נותר להתריע בפני כל החברות על הסכנה לקיומה של האגודה.

ב-22 באוקטובר 1932 התקיימה אספה כללית. הוברר בה כי אגודת הנשים ממלאת פונקציה חשובה ואין מוסד אחר שימלא את מקומה, היא חייבת להתקיים. כל הנאספים התחייבו להמשיך לתמוך חומרית באגודה. באספה זו נבחרה גם הנהלה חדשה. בתיה הוכברג נבחרה פה אחד יושבת ראש, המשנה ליו"ר – הניה שטרכמן, מזכירה – גולדה ארליכגריכט. הקופה נותרה בידיה החרוצות של גיטל גנדלר. נבחרה גם ועדת ביקורת בהרכב הנשים: ז'יטין, צ'צ'וטקה, גכט, שְפנרפליג, קרקובר, אינגברג, בויאנר, ועדת "הנסתרים" נותרה בידי סרל דריקר וחנה גולדווג.

האגודה נרתמה לעבודה במרץ מחודש. נערך מבצע גיוס חברים חדשים; החלו לבקר ביתר שאת בכל השמחות ולא פסחו על שום הזדמנות העשויה להביא הכנסה לאגודת הנשים. בו בזמן נקשרו גם קשרים עם ארגוני יוצאי עירנו באמריקה, שנענו מיד בחמימות לפניית האגודה והחלו לתמוך בה.

הודות לעשייה הנמרצת גדלה הכנסת האגודה והגיעה לסכום של 7,000 זלוטי, שהופנו כמובן בשלמותם לסיוע: רופאים, תרופות, רנטגן, בדיקות, שליחה לריפוי בדירות קיץ, השגחה וגם כספי תמיכה. תשומת הלב הגדולה ביותר מופנית אל הנסתרים, הנתמכים בסכומים גדולים יותר.

הנהלת אגודת הנשים "ביקור חולים" כללה ב-1938 את הנשים הבאות: בתיה הוכברג – יושבת ראש, חיה ליבהובר [ליבובר] וגולדה ארליכגריכט – מְשנות ליו"ר, שרה מרשלקוביץ' – מזכירה, פינקל רוזנשטרום – גזברית, אתל אינגבר – מורשה להנפיק פתקי תרופות וביקורים. ממלאות מקום: טוניה גסקא, רבקה שפירא, שְכְניוק.

חברות: לנדסברג, חיה גולדברג, סטולר, ברכה גרויסבורד, דבורה וסרמן, שרה קסקה, חיה-דבורה שיה, פני בלובשטיין, גיטל וייסנברג, מייקה זלצר.

ועדת ביקורת: הרבנית סורוצ'קין, הינדה קוטליאר, שפנרפליג, הינדה פוגץ', ברכה קולינר. ועדת נסתרים: סרל דריקר, חנה גולדווג.

בית דין חברות: דבורה גולדברג, ז'ני מוליאר, לנדר, רבקה פיינמל, בוזי אינגברג, חינקה שטיינברג, חיה קימלמן, רוייר.

מנהלות בקרסנה: פנייה שניידר, פריידה קיגל, פיקוס, טננבוים, חיה-איטה גסקא, זזי שטיינמן, פלומנבוים.

לוצק, 1938

בתצלום: אגודת נשים קרסנה

דוח קופה

הכנסות:
1 יתרה ליום-
2 תשלומי חברים
3 שמחות ונפטרים
4 חגים
5 תמיכה מאמריקה
6 מופעים
7 יום פרח
8 תמיכת העירייה
9 תרומות שונות

הוצאות:
1 כספי תמיכה, 2 תרופות,
3 רופאים, 4 גביית חובות,
5 הוצאות שונות, 6 יתרת קופה

אגודת הנשים "ביקור חולים" בלוצק
נוסדה בשנת 1926

לוצק 9 ביולי 1935

אל האגודה הלוצקאית לחם עניים בניו יורק

אנחנו מאשרות בזאת קבלת 25 דולר בחודש מאי שנה זו, עליהם תודתנו לכם בשם החולים והעניים הנזכרים לעיל, הנהנים מן הסיוע שלכם. יגמול לכם אלוהים לפי ערככם.

בו בזמן, בקשר לעונת הדלות, רחמנא ליצלן, כשנדרש סיוע מוגדל לנזקקים לו, וכשההכנסות אצלנו קטנות ביותר, אנחנו באות אליכם בשם קריאות העזרה קורעות הלב של העניים והחולים, בפנייה לזכור בעתיד את אחיכם ואחיותיכם האומללים, החולים יותר מאשר עד כה. בקשר להחלטתכם להכניס לתקציב השנתי שלכם סכום של 60 דולר לשנה למען האגודה שלנו – אנחנו פונות אליכם ומבקשות לשקול מחדש, ולהגדיל את סכום הסובסידיה השנתית שלכם. זכרו, עזרתכם המוגדלת תבטיח את המוסד שלנו מחיסול.

מתוך ביטחון שקריאת העזרה שלנו תמצא הד ראוי בלבבותיכם ותיענו בחום לפנייתנו

בכבוד

ההנהלה
יושבת ראש: בתיה הוכברג
משנה ליו"ר הניה שטרכמן
מזכירה: גולדה פרלמוטר

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 239 – 241.

גצל קרוק **חברת "לינת הצדק"**

עוד בשנת 1924 נתהווה בקרב קבוצת מתפללים בבית הכנסת הגדול בעיר, בראשות משה קיפרמן, הרעיון לייסד בלוצק "לינת הצדק", שלא תישא את אופי חברות לינת הצדק שליד בתי כנסת ושטיבלך שונים, אלא תהיה מוסד מודרני בעל תקנון ומשכן משלו, עם משימות רפואיות והומניטריות רחבות, במובן של סיוע לחולים עניים.

החליטו ומימשו. משה קיפרמן – איש בעל הבנה בארגון בכלל וניסיון רב בעבודה למען לינת הצדק בפרט, עוד מימיו בוורשה – ניגש במרץ להגשמת התכנית בפועל.

הצעדים הראשונים נתקלו בקשיים, באין ברשותו ולו אמצעים מזעריים, אך משה קיפרמן לא נמנה עם המוותרים. בסכום הכסף הקטן שנאסף באספת הייסוד הראשונה, הניח את אבן הפינה הארגונית של "לינת הצדק".

נבחרה הנהלה זמנית ומועצה בהרכב הבא: משה קיפרמן, משה ביק, משה שפיצמן, מטיס שְׁפנרפְליג, מיכָל ברוקשטיין, יצחק כהן, שלמה דייטש, יעקב רודיק, שמאי ברודֶצקי, יהושע קרוין, גצל קרוק, אברהם שיינרמן. הצטרפו לעשייה הנשים ליבה שְׁפנרפליג, פרומה בָּרֶגובוי.

מלאכתה הראשונה של ההנהלה הייתה גיוס חברים שישלמו דמי חבר חודשיים. מבצע זה עבר בהצלחה ומספר החברים גדל בהתמדה. פרט לדמי החבר ארגנה ההנהלה פעולות אחרות ומופעים, שהביאו עמם הכנסות ניכרות.

ואז החלה למעשה עבודת "לינת הצדק", שכללה שתי פעילויות:

1. הוקם חוג לשמירת לינות, כלומר, מדי לילה ילך זוג אחר אל חבר חולה ללון ולשרת אותו לפי האפשרויות והידע. אגב כך גם נרכשו מכשירים בסיסיים נחוצים בעת מחלה: כוסות רוח, שלפוחיות קרח, קערות, בקבוקי חימום, מדי חום ובדומה לזה – להשאלה לחולים חסרי האמצעים. 2. הועסקו רופאים למתן סיוע לחולים עניים.

הראשון שהסכים להעניק שעות אחדות לחולים העניים באמצעות לינת הצדק היה ד"ר אברמסקי. הביעו נסנותם לעבוד ד"ר ביילין, ד"ר רָפלובסקי, ד"ר פֶמוב, ד"ר מינינזון.

פרט לכך הוקמה חברה קדישא, לעסוק בהלוויית המת.

בהדרגה החלה העיר לגלות עניין רב בלינת הצדק ובפעילותה. אנשים החלו להיכנס כחברים והביעו נכונות לעבור למען המוסד.

עתה הבינו שהמוסד נוקק למשכן, כי בית הכנסת, בו היו מתכנסים להתייעצויות, כלל אינו מתאים. לפי שעה השתכנו בחדר אצל גברת שפנרפלינ. שם שכנו עד 1925, עת קיבל לבסוף התקנון תוקף חוקי תחת השם: חברת צדקה לעזור לחולים עניים לינת הצדק הראשונה בלוצק. ואז נשכר מקום משכן והמוסד החל לפעול באופן תקין. נבחרת הנהלה רגילה, הכוללת נכבדי עיר כמו אברהם גליקלין, עזרא פינצ'וק, אלכסנדר ברלינר, מאיר ויינשטיין, גברת זלטה ביברגל, ר' קלמן גולדברג, שמאי ברודצקי, ג' קרוק, אברהם שיינרמן, מטיס שפנרפלינ, מיכל ברוקשטיין, גברת מידל קאפה, שלמה קרוין. יום הפרח הראשון ברחובות העיר הכניס סכום כסף גדול.

סאריאלטינג סון -לינת הצדק'
1. ש. ברשעצקי, 2. ז. עסינגער, 3. מ. קימערמאן, 4. י. סינקעלשטיין
5. י. באראק, 6. ג. קרוק, 7. א. צנשליחער, 8. מ. שפּאנערפּלינ
9. דיר מינינזאן 10. בשקטש, 11. דיר נריספל, 12. ראזענפעלד

שגשוגה של "לינת הצדק" עורר עניין לא רק בקרב חברת המבוגרים, אלא שבה גם חלק משמעותי משכבות הנוער, שהתייצבו במספרים גדולים בלשכה, נרשמו כחברים והתחילו להתאסף בלינת הצדק, מחדירים חיות ולהט עבודה. הנוער ארגן מחלקה דרמתית שעסקה בהצגות חובבים. מטרתם הייתה כפולה: הביאו ללינת הצדק הכנסה, ותוך כך גם התאמנו בני הנוער והוענקה אפשרות למוכשרים להתבלט. הצעירים בחוג, שלא השתתפו בהצגות, עבדו בסיוע עקיף להצגות התאטרון, כך בילו את זמנם הפנוי בסביבה מִשל עצמם.

בחוג הנוער עבדו: חיים קאנפר, חיים-שמואל פריידפירר, אברהם גלר, אברהם ברוינשטיין, צבי אסתרקס, לייב גֶּרבּץ', יעקב פישמן, לייב פישמן, יעקב צ'יז'יק, אליה צ'יז'יק, זליג שפיצמן, והעלמות: רבקה שפיצמן, גניה שניידר, סוניה שפיצמן, ליובה גארמָל, סוניה נייטר, פייגה גלר, ז'ניה מַטְיוק, רוזה שניידר.

המוסד התחזק והחל להסתעף. בשנת 1927 הוקמה ביוזמת שמאי ברודֶצקי, יעקב ברק, דב בויאנר, גצל קרוק, יצחק קרוין מרפאה ליד לינת הצדק. נאסף הון של כמה אלפי זלוטי לרכישת כלים ומכשירים כירורגיים נחוצים, למשל מנורת קוורץ, כיסא גינקולוגי ואחרים.

משנרכשו המכשירים, זומנה אספה של חשובי הרופאים היהודים בעיר, ד"ר אברמסקי פנה אל עמיתיו הרופאים בבקשה, שיעניק כל אחד מהם מעמלו למרפאה היהודית היחידה בעיר. הוא עצמו התחייב להעניק שעתיים מדי יום למען לינת הצדק.

כל הרופאים הנאספים הביעו את הסכמתם. הרכב הצוות הרפואי היה: ד"ר ביילין – מנהל, ד"ר אברמסקי, ד"ר מינינזון, ד"ר רבקה בקְשָט, החובש ברְחש. מובן כי אם רופאים נודעים כאלה קיבלו במרפאה, תמיד היה המקום מלא פציינטים – כולם עניים וחסרי אמצעים.

בשנה זו יש לציין פעילים וחברי הנהלה חרוצים: מאיר באק, משה קיפרמן, א' לנדסברג, יעקב ברק, ג' קרוק, מ' שפנרפליג, דב בויאנר, טויבה דְרליוק, גניה שניידר, מניה אלבירט, ח' ש' פריידפירר, יוסף פינקלשטיין, נח מזוּר.

הנהלה זו גם קיבלה מהנהלת העיר תמיכה בגובה של 1,000 זלוטי לשנה, וקיימה שרשרת לטובת המרפאה והגרלת משכונות, שהביאו הכנסה גדולה. בוצעה גם הצגת חובבים של חוג הנוער.

בשמחה פנימית באולם "לינת הצדק", היו בין האורחים שנרשמו בספר הזיכרון של לינת הצדק: מאיר קרוינשטיין, שוצמן, אניוטה גליקליך, גוטה ויינרייך, ר' משה גליקליך. עובדה זו מעידה על מידת הפופולריות של לינת הצדק בחברה היהודית. המהנדס הנוצרי קז'מייז' שְקוֹלְניצקי, שנודע בידו הפתוחה למטרות יהודיות, תרם סכום של 100 זלוטי.

בשנת 1931 חגגה ההנהלה את השנה השביעית של לינת הצדק ברוב הדר. החגיגה הביאה הכנסה משמעותית והגדילה את מספר החברים.

בעת ההיא נמצא המוסד בשיא פעילותו. יחסם של הרופאים אל הפציינטים במרפאה היה טוב באופן יוצא דופן, ההנהלה הפכה עולמות להשגת הכנסה גדולה ככל האפשר, חוג הנוער התכנס מדי ערב לארגן את הלינות, או סתם לבלות באולם הקריאה שליד לינת הצדק.

אך כנראה לא רצה הגורל שמוסד זה יצמח. לינת הצדק סבל קשות בשל מותם של ד"ר אברמסקי, ד"ר ביילין, החובש ברְחש. לעבודה צורפו ד"ר גריפל ורופאת העיניים ישינסקה. פעילות המרפאה נקטעה לחלוטין לזמן קצר, אך ד"ר גריפל היה מסור מאוד למרפאה, כך גם ד"ר ישינסקה. ההנהלה מצדה פרסמה פנייה אל העיר בדבר תמיכה במרפאה. העבודה חודשה שוב.

מתקופה זו יש לציין פעילים במרפאה את העסקנים הבאים: שמואל אטינגר, שלמה לשְנר, משה קיפרמן, שמאי ברודצקי, חיים ספקטור, יצחק גארמל, גניה שניידר, מרדכי רַנְץ, משה שפיצמן, לייב ויעקב פישמן, י' ברק, מטיס שפנרפליג, חיים-שמואל פריידפיר, גצל קורק.

בשנת 1934 נחוג עשור ללינת הצדק. הופצו אלפי תגי יובל. באספה החגיגית המיוחדת באולם "חשמונאי" נאספו חשובי העסקנים בעיר, שהביעו הוקרה ויישר כוח למנהלי לינת הצדק על עבודתם.

שנת 1936 הייתה קריטית למרפאת "לינת הצדק". העשייה נחלשה, חברים החלו להתייאש ומלמלו כי אין למוסד זכות קיום, ובהכרח ייפול.

באספת המונים גדולה שכונסה במיוחד היה על החברים להביע דעה אם הם בעד הבראת המוסד או חיסולו.

כמעט פה אחד הביע ציבור החברים הגדול עמדה בדבר המשך ניהולו של המוסד המועיל. כולם הבטיחו עזרתם להנהלה החדשה, שנמסרה בידי העסקן הצעיר והנמרץ איש המועצה דוד ברגר.

עבודת המרפאה שוב התעצמה, החברים שבו לעשייה. יושב הראש החדש ד' ברגר צירף אליו להנהלה עוד אנשים חרוצים ויחד החלו למשוך את עגלת "לינת הצדק".

סייעו: שלמה גרינבלט וראובן קגן – משנים ליו"ר, יעקב וָוורמן – יושב ראש לשם כבוד והחברים: מ' שפנרפליג, ח' ש' פריידפירר, יחיאל רנץ, חיים ספקטור, חיים גאמָן, יהודה יוכט, מרדכי פיסַרֶוסקי, שלמה שניידר, חנה קפוסטה, צבי אסתרקס, זישה קָלרמן, יעקב צ'יז'יק, פעילות במיוחד היו הנשים החרוצות: חיה אלבירט, גניה שניידר, מרים רוייר, אסתר טננבוים, חיה קרישטלקה; מן המועצה: העורך ש' חזן – יושב ראש, יעקב ברק – משנה ליו"ר, מרדכי רנץ, גצל קָליקה.

באותה שנה ביקרה בלינת הצדק גברת דורה בָּרַטָמן משיקגו. עבודת המוסד מצאה חן בעיניה עד מאוד. קודם נסיעתה משם ארגנה הנהלת לינת הצדק ערב פרדה צנוע לכבודה. היא השאירה תרומה נאה ונרשמה חברת כבוד בלינת הצדק.

בשנת 1937 השיג יושב הראש תמיכה שנתית מן העירייה בגובה של 600 זלוטי, למען לינת הצדק. הדבר לא בא בנקל. היה צורך לשכנע את הממשל כי לינת הצדק הוא מוסד המנהל עבודה מועילה וראוי לתמיכת הקופה העירונית. פעמים אחדות באו ועדות למיניהן של נציגי הממשל, שסקרו את פעילות המרפאה. אפילו ראש העיר עצמו בא אל לינת הצדק להכיר את עבודתה.

ההערכה מצד נציגי הממשל הייתה נהדרת. כולם קבעו כי המרפאה מועילה מאוד לעיר והתמיכה אושרה.

יושב הראש ברגר לא הסתפק בתמיכה זו. הוא עשה מאמצים כדי שהעירייה תייחד ללינת הצדק מקום להקמת ביתן למען המרפאה. העניין התנהל כשורה: כבר נקבע והוחלט על מגרש. אך השינויים

שחלו בתכנית פיתוח העיר לא אפשרו לפי שעה ליהנות מן המגדש המיועד.

במרפאה עצמה ביצע יושב הראש ברגר רפורמות אחדות. צורפו רופאים נוספים: ד"ר סגל וד"ר פדנהבט, הממלא את מקום ד"ר גריפל. העבודה מתנהלת באופן מצוין. מדי פעם מוצגת הצגה ומושגת הכנסה למען לינת הצדק, אך זו מועטה ביחס למצוקה השוררת.

החברים והחברות האמריקאים אינם שוכחים את "לינת הצדק" ומאפשרים בתמיכתם להמשיך בניהול המלאכה.

עם מות היוזם והמייסד משה קיפרמן הסתלק הידיד הנאמן ביותר של לינת הצדק. המת הותיר בצוואתו 500 זלוטי למען לינת הצדק.

אך זוהי טיפה בים. המצוקה גוברת בהתמדה, החולים מתרבים, ושעות העבודה של הרופאים מוגבלות למרבה הצער בשל מחסור באמצעים.

הפעילות המועילה של לינת הצדק תומחש במספרים הבאים של מספר החולים שנתקבלו במשך שתיים-עשרה שנות קיום.

יאָר	צאָל קראַנקע
1927/28	5090
1929	3041
1930	1890
1931	1765
1932	1093
1933	578
1934	654
1935	2058
1936	2041
1937	2587
1938	2008

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 241 – 244.

עשר שנות "בית לחם"

"בית לחם" היה קיים משנת 1929, מאז החלה הידרדרותו של חלק גדל מן האוכלוסייה היהודית, במיוחד השכבות הרחבות הבלתי מבוססות.

תהליך ההתרוששות הרחיק לכת, אנשים נזקקו לפת לחם חרבה. התכנסה קבוצת מתפללים מבתי מדרש שונים: ר' שלם גולדברג, י' אקמן, שלויף, יעקב לייבל, הרב חיים-בנימין גרייס ונכבדי עיר אחרים, ונוסדה החברה בית לחם שהציבה לה למטרה לתמוך באוכלוסייה היהודית העניה במצרכים ובכסף.

עד מהרה קיבל התקנון תוקף חוקי. הוחל בפעילות אקטיבית ביותר, שנתקבלה באהדה בכל השכבות, לא בלוצק בלבד, אלא גם מעבר לים, בקרב אחינו ואחיותינו, שהקימו ועדי סיוע בשם: "לחם עניים סוסייטי" והחלו לסייע ל"בית לחם" בלוצק באופן משמעותי, על מנת שיוכל למלא את משימתו.

בין העסקנים הוותיקים הפעילים ורבי הזכויות ראויים לציון: יושב הראש הראשון צבי שטיינברג, יושב הראש ר' מנחם מנדלבוים, יושב הראש ר' יחזקאל שיץ'יק, יושב ראש המועצה המנהל אברהם הופמן, יושב הראש יוסף-חיים קרישטלקה.

פעילות "בית לחם" כללה מתן לחם וחלות למשפחות העניות מדי שבוע, במקרים אחדים גם כסף מזומן לנסתרים, וכל ערב חג – בשר, סוכר, שמן, ומצרכים אחרים.

ההכנסות היו: דמי חבר חודשיים, מגביות למיניהן, ובמידה ניכרת גם תמיכת יוצאי לוצק באמריקה. פרט לכך אספו חברי בית לחם מדי שבת לחם וחלות ברחבי העיר. הלחם שנאסף נמסר לאנשים עניים. אך לא היה די בו.

בשנת 1935 גדל באופן אימתני מספר מקבלי הצדקה הרשומים והגיע ל-2,000 אנשים. ההנהלה בת הזמן חשה מותשת מן העבודה הקשה, האיסופים המתמידים והקושי יוצא הדופן בקשירת הקצוות. הוחלט לזמן אספה כללית ולגייס כוחות חדשים. אנשים חדשים כאלה נמצאו, ויש להודות כי הודות להנהלה החדשה ובראשה יושב הראש הנמרץ דוד בּוֹסְלִיק, חל שיפור ניכר בעבודה.

הנהלה זו כללה את העסקנים: יושב ראש ההנהלה – דוד בוסליק; יושב ראש הוועדה הכלכלית – יחיאל רנץ, מוותיקי העסקנים של בית לחם, שהכיר את כל הנסתרים ובשל הישגיו נרשם בספר הזיכרון של החברה; יושב ראש המועצה – ראובן קגן, עסקן פעיל בתחום הלאומי-פוליטי היהודי; משנה ליו"ר – ברל פִּיסָרֶווסקי, אף הוא עסקן ותיק ומנוסה; ש' שניידר, ש' מֶש, נפתלי דֶבֶרט, אהרן רפופורט, יוסף בייגלר, צבי שיינמן, יעקב אקסמן, ו' ספקטור, וולף מרמור, מרדכי בֶּזְפְּיאסְניק, מ' אלטר, י' וייסמן, א' גורפינקל, סאדֶה, י' קופרשמיט, א' מש, מ' ליברמן, י' גְרִיזֶוֶר, יצחק גארמל, ש' פוקס, י' סימה, א' פאשט, י' איינבינדר, ש' מייסטל, ג' גולדברג, זלמן ברמק, ז' קֶלרמן, י' יוכט, פ' טייטלבוים, פ' בוידמן, ליפה ולוולה, מ' ליטמן, נ' קמייניצקי, יעקב טרויב, אליעזר אבְּציוק, ד' אֶרְנֶצֶל.

ב"בית לחם" קיבלו תמיכה קבועה כ-1,000 אנשים, ועוד כ-2,000 קיבלו תמיכה חד-פעמית. בחצלום: הנהלת "בית לחם" (1933)

בשנת 1938 בילה בלוצק בן עיר מאמריקה, יושב הראש לשם כבוד ר' מרדכי דימנט, שביקר במוסד, בילה עם העסקנים ערב תה צנוע, וקבע כי הפעילות בו היא בעלת חשיבות ממעלה ראשונה. הוא עזר בארגון תמיכה רחבה אצל האחים והאחיות מעבר לים למען צורכי "בית לחם".

אל יוצאי לוצק בניו יורק (מכתב שנכתב ב-1930)

הנהלת "בית לחם" בעיר לוצק

המשבר הכבד, שאנו חווים כבר זמן רב, חולל חורבן גדול בחיים הכלכליים בכלל ובאלה היהודיים בפרט. נפלו קרבנות רבים. בעלי-בתים אמידים בעבר, תורמים, הפכו למקבלי צדקה. המצוקה החריפה בהתמדה. הדחיפות בעזרה מיידית הניעה קבוצה מסוימת של אנשים להקים מוסד שיקל לו במעט את המצוקה הגדולה והקשה, וירגיע לפחות חלקית את הרעב של מאות נפשות אומללות. מוסד כזה אכן הוקם. התארגן ועד של אנשים מסוימים, שהקים מוסד צדקה "בית לחם", הקיים כבר שנתיים. מוסד זה כבר פופולרי דיו בעיר בשל תועלתו, כי:

1 בית לחם מספק לחם, חלה וצרכים אחרים ל-1,500 נפשות.
2 בית לחם מחזיק מושב זקנים ששוהות בו עשרים נפשות, מספק מזון, ביגוד ודואג לקיומו.
3 בית חלם מספק לאסירים היהודים בבית הכלא הגדול לחם ותבשיל חם. מספרם נע בין חמישים לשישים אנשים.
4 בית לחם מארגן בחגים מטבח כשר חינם למאות חיילים יהודים, הזוכים בגמול חומרי ומורלי.

מובן מאליו כי הוצאות עצומות כאלה, הכרוכות בהחזקת מוסד זה, הן נטל כבד מאוד, המאיים חלילה לחנוק כליל את המוסד היחיד והמועיל, ולרסק את כל פעילותו המועילה, כי באמצעים מקומיים, במשבר כללי שכזה, לא ניתן למלא את כל המשימות שהמצוקה הקיימת מחייבת.

בעומדו על משמר האינטרסים של חיי אחינו ואחיותינו המרוששים והרעבים, קיבל ועד "בית לחם" החלטה לפנות אליכם, אחים אהובים, בקריאה: הושיעו! אל תניחו לבניין הגדול ליפול. זכרו, כי עם נפילתו, חלילה, ייחנקו תחת חורבותיו אלפים מאחינו! זכרו את ביתכם הישן, בו האנשים שהשארתם במלוא פארם וזוהרם, נפלו, נעקר, ואת כל קיומם הם שואבים מ"בית לחם" בלבד. אנשים אלה אינם מסוגלים לפשוט יד ולקבץ נדבות: גבירים בעברם אינם יכולים כקלות לנתץ את גאוותם. נסתרים כאלה סובלים רעב וקור, חונקים בקרבם דמעות, ואלמלא העין המשגיחה של "בית לחם", הדואג לנסתרים כאלה בכבוד, אזי היה לנו לא מקרה מוות אחד מרעב, חלילה. זכרו את האלמנות והיתומים העניים, שהם האלמנט חסר הישע ביותר בחיים. תארו לעצמכם את האכזריות שבמצב, כשילדים צעירים, גוזלים חפים מפשע, פושטים את ידיהם הקטנות ומבקשים, לא סוכריות ולא לוקסוס, אלא פת לחם חרבה, והאם האלמנה האומללה נשטפת דמעות רותחות, באין לה אפשרות להרגיע את רעבונם של האהובים והיקרים לה ביותר. מוקד ההצלה היחיד הוא "בית לחם" בלבד, השרוי עתה בסכנה גדולה.

רצוננו להאמין, כי אף שהנכם רחוקים מאתנו, הנכם קשורים בנו קשר אורגני הדוק. אנחנו פונים אליכם כאל אחים קרובים ויקרים, שרק הם מסוגלים עתה לסייע לנו. אנחנו מקווים כי קריאת הכאב שלנו לא תישאר תלויה באוויר, ותמצא ודאי הד ראוי בלבבותיכם היהודיים החמים. אחים, הושיעו! גורלן של אלפי נפשות הוא עתה בידיכם!

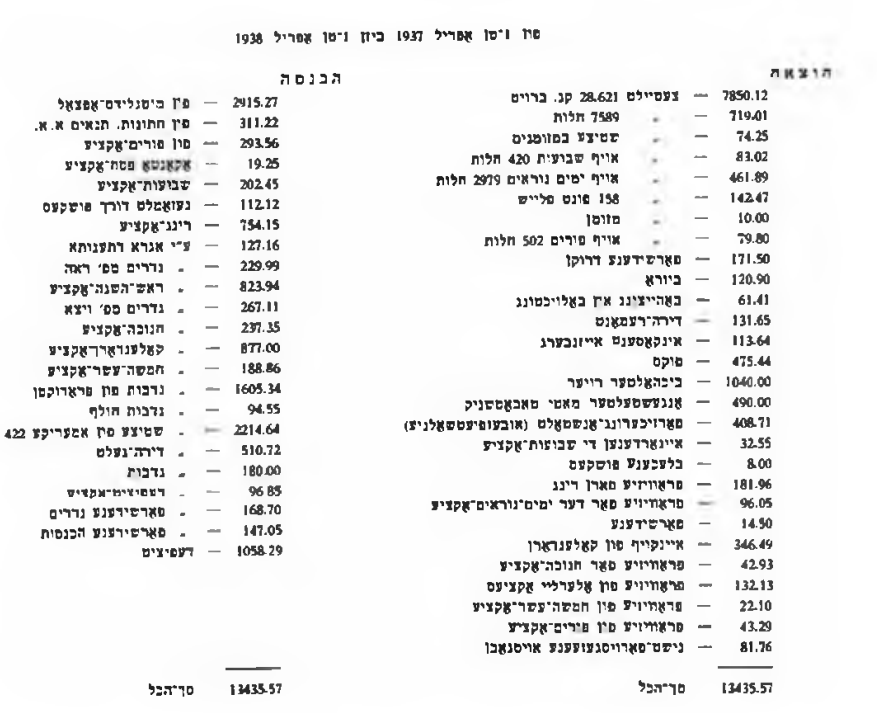
יושב ראש: מנחם מנדלבוים
חברים: חתימות לא קריאות
מזכיר: חותמת

את התמיכה אפשר לשלוח לכתובת הבאה:

Prezes Zydowskiego Towarzystwa Dobroczynnosci "Bet Lechem"
Menachem Mendelbojm, Luck, Jagiellonska 23

אב"ד דלוצק מאשר ומקיים שכל הנכתב במכתב זה אמת וצדק בלי מגו"ת. מאת החותם למען התורה והצדקה יחיאל-יצחק רפופורט אב"ד דפה. חותמת

דוח פעילות וכספים של "בית לחם" בלוצק

סדן ו'סדן אפריל 1937 ביזן ו'סדן אפריל 1938

הוצאה			הכנסה		
7850.12	—	צעסיילם 28.621 קג. ברויט	2915.27	—	פון כיסנלידס־אפצאל
719.01	—	" 7589 חלות	311.22	—	פון חתונות, תנאים א. א.
74.25	—	שטיצע בפוסקים	293.56	—	פון פוריס־אקציע
83.02	—	" אויף שבועית 420 חלות	19.25	—	אקאנטע פסח־אקציע
461.89	—	" אויף ימים נוראים 2979 חלות	202.45	—	שבועות־אקציע
142.47	—	" 158 פונט פליים	112.12	—	נעוואלט דורך פוסקעס
10.00	—	" מזוזן	754.15	—	רינג־אקציע
79.80	—	" אויף פוריס 502 חלות	127.16	—	ע"י אגרא דתענוחא
171.50	—	סארטידענע דרוקן	229.99	—	" נדרים פס' ראה
120.90	—	ביורא	823.94	—	" ראש־השנה־אקציע
61.41	—	באהייצונג אן באלויכטונג	267.11	—	" נדרים פס' ויצא
131.65	—	דירה־רעמאנט	237.35	—	" תנוכה־אקציע
113.64	—	אינקאסענס איינכערג	877.00	—	" קאלענדאר־אקציע
475.44	—	פוקס	188.86	—	" חמשה־עשר־אקציע
1040.00	—	ביכהאלטער רויער	1605.34	—	" נדבות פון פראוקטן
490.00	—	אננעשטעלטער מאטי מאכאסניק	94.55	—	" נדבות חולף
408.71	—	סארויכערונג־אנשטאלט (אובעוועסטאלניע)	2214.64	—	" שטיצע פון אמעריקע 422
32.55	—	איינארדענען די שבועות־אקציע	510.72	—	" דירה־נעלט
8.00	—	בלעכענע פוסקעס	180.00	—	" נדבות
181.96	—	פראוויזיע פאהן רינג	96.85	—	דעפיציט־אפציע
96.05	—	פראוויזיע פאר דער ימים־נוראים־אקציע	168.70	—	" סארטידענע נדרים
14.50	—	סארטידענע	147.05	—	" סארטידענע הכנסות
346.49	—	איינקויף פון קאלענדארן	1058.29	—	דעפיצים
42.93	—	פראוויזיע פאר חנוכה־אקציע			
132.13	—	פראוויזיע פון אלפרלי אקציעס			
22.10	—	פראוויזיע פון חמשה־עשר־אקציע			
43.29	—	פראוויזיע פון פוריס־אקציע			
81.76	—	ניטס־סארויסנעוועענע אויסנאבן			
13435.57		סך־הכל	13435.57		סך־הכל

מילון: צעטיילט – חולק, ברויט – לחם, שטיצע – תמיכה, אויף – ל-, פארשידענע דוקן – לחצים שונים, באהייצונג און באלויכטונג – הסקה ותאורה, דירה רעמאנט – שיפוץ דירה, אינקסענט – טבה, בוכהאלטער – מנהל חשבונות, אננעשטעלטער – בעל חפקיד, פארזיכערונג אנטשטאלט – חברת ביטוח, איינארדענען – לארגן, אקציע – מבצע, מנבית, בלעכענע פושקעס – קופסאות פח, פראוויזיה – הספקה, אלפרלי – שונים, נישט פארויסנעזעענע אויסנאבן – הוצאות בלתי צפויות, מיטגלידס אפצאל – דמי חבר.

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 244 – 245.

וובה צֶ'צ'וטקה **חמש-עשרה שנות צנטוס**

בראשית 1923 הודיע נציג ג'וינט בעת ההיא, המנהל קאהן, לפעילים החברתיים שניהלו את פעולות התמיכה הכספית שג'וינט העניק עד אז למען ילדים נפגעים לאחר מלחמת העולם – כי ג'וינט רואה את משימתו גמורה. הוא הציע אגב כך, שהחברה המאורגנת עצמה תיטול לידיה את הדאגה לילדים. ג'וינט כמובן ימשיך אף הוא בעתיד לבוא לעזרתם ככל האפשר.

חדשות אלה הדהימו כמובן את הפעילים החברתיים בלוצק, שהתרגלו כבר לרעיון שג'וינט ימשיך עוד לאורך שנים בסיוע הפרודוקטיבי שלו לטובת הנפגעים. מצב האוכלוסייה היהודית בפולין בכלל בלוצק בפרט, עדיין לא היה יציב ואיתן כלכלית, ולא נראתה כלל אפשרות גדולה להשיג משהו בכוחות עצמיים.

זומנה התייעצות חברתית של כל מי ששיתפו פעולה עם ג'וינט במלאכת הסיוע לטובת הילדים העניים. נציג ג'וינט דש נחרצות שהחברה המאורגנת המקומית תקבל לידיה את כל סדר היום הכרוך בעניין זה.

יש להודות, הפעילים החברתיים המקומיים בלוצק באמת חששו ליטול על עצמם אחריות כה רבה. עם זאת התגברו על החשש הודות לרצונם הכן של פעילים מסורים ספורים, וניגשו בזהירות לארגן חברה בשם: חברה לטיפול ביתומים והגנה על ילדים.

ארגון זה, באישור רשות הפיקוח בווהלין, התארגן ברחבי ווהלין. סניף שלו היה בלוצק. בראש החברה החדשה התייצב העסקן המסור (ראש הקהל של קהילת לוצק בעברו) חייקל וייץ. הודות לכישוריו ולמעמדו החברתי הנכבד, הצליחו לארגן כראוי את סניף לוצק.

לעשייה בארגון שזה מקרוב הוקם גויסו הטובים והאינטליגנטים שהיו בלוצק היהודית. הוקצו ועדות שונות: ועדת רישום, ועדה כלכלית, ועדת הזנה, ועדה משפטית, ועדה רפואית, ועדה להכשרה מקצועית ואחרות, נכללו כל היתומים חסרי המגן שמספרם הגיע ל-600. 200

מהם סודרו במשפחות פרטיות, שם דאג הוועד לכל, 400 הילדים הנותרים קיבלו תמיכה זמנית.

תשומת לב מיוחדת הוקדשה לחינוך הילד. כל הילדים חויבו לבקר בבית ספר. הילדים הגדולים יותר חויבו לבקר בקורסי ערב מיוחדים. נפתח גם בית ספר לחייטות לנערות, למדו בו ארבעים תלמידות. הודות לשיתוף הפעולה של פעיל "תרבות" יהושע ברגר עם חברת צנטוס, הייתה לילדים גם אפשרות לבקר בבית הספר "תרבות", שם חונכו ברוח הלאומית.

בראש הוועדה הרפואית התייצב ד"ר פרידמן פֶּמוב המוכר והנכבד על כל, שהקדיש זמן רב ומרץ למספר גדול של ילדים חולים ששנות המלחמה יצרו. הודות למאמציו נשלח מדי שנה מספר ניכר של ילדים חלשים וחולים למושבות קיץ. מאות ילדים נרפאו גם ממחלת העור הנפוצה בעת ההיא, יַעֶרֶת.

בו בזמן פעלה בלוצק קבוצת נשים משכילות שפיקחה על תזונה, ביגוד וכיוצא בזה בקרב מספר קטן של ילדים, וניהלה פעילות עצמאית. נוצר רושם שקיימות שתי ועדות דאגה ליתומים. שנת 1928 גרמה משבר מוחלט בכל העשייה.

בשנה ההיא עצר ג'וינט כמעט את כל העברות כספי התמיכה ונאלצנו לעבור להחזקה עצמית. מאז התאחדו שתי הוועדות ופעלו בתיאום.

עיריית לוצק החלה לגלות עניין בפעילותנו. זה קרה הודות לידיד הילדים חייקל וייץ, שהיה אז סגן ראש העיר לוצק. במשך שלוש שנים קיבלנו תמיכה של 3,000 זלוטי לשנה לטובת צנטוס. העירייה דרשה מאתנו לרכז את הילדים במקום אחד. נאלצנו, בשעה של מצוקת דיור גדולה בלוצק, לפתוח באורח "זמני" בזדרי המרתף של הקהילה היהודית, בית יתומים ובו שלושים ושניים יתומים מאב ואם בני שש עד ארבע-עשרה. שאר הילדים, שמונים ושישה במספר, סודרו באופן פרטי. בתאריך זה מתחילה הפעילות הרשמית של בית היתומים היהודי בלוצק.

בשנים 1928-1931 הייתה גברת גוטה ויינרייך יושבת ראש הוועד. בשנים 1931-1935 מילא תפקיד זה אברהם חיז'. מותו הלא צפוי גרם נזק רב לפעילותנו. לפני מותו לא שכח לרשום בצוואתו סכום ניכר למען הבית שהיה בדעתנו לבנות בקרוב.

מושבת קיץ לילדי צנטוס (1936)

לפי הסטטיסטיקה, עד שנת 1928 הפכו 209 ילדים שנמצאו בהשגחת צנטוס, עצמאיים. שלושים וארבעה מהם היגרו אל מעבר לים אל קרוביהם, שאותרו הודות לוועדה המשפטית וכתובותיהם נתקבלו. השאר הסתדרו במקום במקצועות שונים.

בשל מחסור באמצעים כספיים, מוגבלת עבודתנו למספר קטן יותר של ילדים. משנת 1928 עד 1933 נמצאו בהשגחתנו 130 ילדים, פרט למושבות הקיץ שנמשכו מדי שנה ללא הפסקה.

בשנת 1931 פחתה גם תמיכת העירייה. עברנו לשיטת דמי חבר חודשיים. אנחנו מארגנים מופעים רבים שהכנסות גדולות בצדם, ויחד עם תמיכת אחינו מעבר לים, יש לנו אפשרות להמשיך בעבודתנו הסדירה.

בשנים האחרונות פעלה גם פנימייה חלקית למען 75 ילדים ותחנת הזנה למען 120 ילדים.

בעיית הדיור לבית היתומים לא נתנה לנו מנוח במשך כל הזמן. למרבה הצער עלינו לקבוע כי האוכלוסייה היהודית בלוצק, במיוחד גבירה, לא גילתה הבנה לצורך בבניית מבנים משלה למוסדותיה. זומנו התייעצויות, הייתה פנייה אל האוכלוסייה בקריאות לסייע ביצירת דיור משופר לילדים האומללים. למרבה הצער זה נותר כקול קורא במדבר.

בארבע השנים האחרונות ממלא את תפקיד יושב ראש הוועד המקומי, המנהיג לאורך שנים של הוועדה הרפואית, הרופא הראשי של בית החולים היהודי, ד"ר פרידמן פמוב, המקדיש זמן רב מאוד לחברה. הודות למאמץ שלו נרכש, בשנת 1937, בידי הוועד המרכזי מגרש גדול לבניית בית יתומים.

המגרש שנרכש מצוי באזור טוב ויבש ועל קרקע שטופת שמש. זה בחזית רחוב בולסלב חרובר מספר 124. לפי התכנית אמורים להיבנות המוסדות הבאים: בית יתומים לחמישים ילדים, פנימייה חלקית למען שבעים וחמישה ילדים, בית ספר בשיטת פְּרבל לארבעים ילדים ופנימייה לחמישים ילדים הלומדים מקצוע.

הודות להנהלת הקהילה וראש הקהילה הנכבד קלמן פרישברג קיבלנו בשנת 1936 את החדרים ששכן בהם איגוד בעלי המלאכה. מקום זה, בקומה השנייה, כולל שני אולמות, חדר בידוד ופרוזדור. שם סידרנו את חדרי השינה של בית היתומים. בחדרי המרתף נשארה הפנימייה החלקית.

מטרת החברה

דאגה לילד הבודד המיותם – מלידתו עד היותו עצמאי – בתזונה, חינוך, סיוע רפואי, ביגוד, הכשרה מקצועית, רכישת כלי עבודה נחוצים למענו כדי שיהיה עצמאי, מציאת קרוביו, סיוע בהגירה וכו'.

חברה זו היא היחידה בווהלין המנהלת מאז 1924 ללא הפסקה מושבות קיץ, שולחת ילדים למושבות ריפוי, מסדרת ילדים במקצועות שונים. בחורף מחלקת החברה כמות גדולה של שמן דגים לילדים חלשים.

[צנטוס: החברה המרכזית לטיפול ביתומים Centrala Towarzystwa Opieki nad Sierotami]

טבלת ילדים במושבות קיץ

שנה	רוקאלאנים	האלבקאלאנים	משעכאסם'נעם
1924	132	—	22
1925	109	—	26
1926	85	—	16
1927	102	—	21
1928	84	—	12
1929	88	—	14
1930	92	—	14
1931	86	—	9
1932	92	—	12
1933	96	—	16
1934	95	—	14
1935	88	—	16
1936	108	—	13
1937	—	240	11
1938	—	260	9

בעשור האחרון הפכו 87 ילדים עצמאים, בהם 48 נערים, 39 נערות, במקצועות הבאים: 7 נגרים, 8 חייטים, 4 כובעניות, 5 סנדלרים, 2 רצענים, 2 עושי כובעים, 1 סייד, 6 מועסקים כפקידים או זבנים, 3 ספרים, 2 פחחים, 3 מורות, 2 גננות בשיטת פרבל, 3 מנהלות משק בית, 2 כורכים, 4 היגרו לארץ ישראל, 2 לארצות אחרות, 1 מדפיס, 1 חשמלאי. סך הכול 86 ילדים.

1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 247 – 249.

ולדה זינגמן (ליטמן) חיפה **בית היתומים בלוצק**

ברחוב שינקייוויץ 39 שכנו הקהילה היהודית בלוצק, כיתות אחדות של בית הספר "תרבות" ובית היתומים שניהלו ו' צ'יצ'וטקה ודיר פמוב. בבית היתומים נמצאו כשישים ילדים. נשים יהודיות גילו בהם עניין והעמיקו תמיכה. גם העירייה העמיקה זמן-מה תמיכה מוגבלת. אך את הסיוע הגדול ביותר והחזוקה נטלה על עצמה הקהילה היהודית.

הנהלת בית היתומים

גם אני נמצאתי בין המתחנכים בבית היתומים. היו לנו שם זמנים שומים, לעתים גרועים יותר לעתים טובים יותר. טוב ביותר חשנו בקיץ. נסענו לדירת קיץ ביוליאנה או למושבה חלקית, שם בילינו היטב ואגרנו כוחות וענפים לקראת שנת הלימודים החדשה.

יש להזכיר במיוחד את וובה צ'יצ'וטקה (נספה בגטו) שהיה מסור לנו בלב ונפש. במיוחד נחקק בזיכרון ליל הסדר בהשתתפות המנהל. ערכנו את הסדר לפי הנוהג היהודי האמתי, עם מצות, יין ומאכלי פסח אחדים. שאלנו ארבע קושיות וקראנו בהגדה. רק בתום הסדר הלך

צ'צ'וטקה, מאוחר בלילה, לביתו, אל משפחתו, לערוך סדר אצלו. כך היה מדי שנה בשנה.

בשנת 1939 חל שינוי קיצוני בחיינו. הועברנו אל בית היתומים הסובייטי הכללי, שם, בעת השלטון הפולני, תלה בעבר לפני השער הכיתוב: "ליהודים וכלבים הכניסה אסורה!" צ'צ'וטקה הביט בדמעות מרות בהעברת ילדיו לבית אחר. אט-אט הסתגלנו לגורל החדש.

הרע ביותר היה בשנת 1941, לאחר פרוץ המלחמה הגרמנית-סובייטית. בעת ההיא נספו מחנכינו וובה צ'צ'וטקה, ד"ר פמוב ופעילים מסורים אחרים של בית היתומים. יאיר לנו זכרם לנצח.

1959

אל האוכלוסייה היהודית בלוצק

פנייה מאת ועד היתומים

בשעה קשה אנו פונים אליכם בבקשת עזרה; ידוע לנו, מה קשה כיום ליהודי, לסייע במשהו, אפילו במקום בו היה עושה זאת ברצון. אך אין לנו ברירה!

על אחריותנו ואחריותכם מוטל גורל היתומים, שהחברה חייבת לדאוג להם!

אנחנו, מצדנו, מאמצים את כל כוחותינו, כדי למנוע קריסת המוסד החשוב ביותר שלנו – בית היתומים. אך כיוון שהעירייה הפסיקה זמנית כמעט לחלוטין את הסובסידיה, קשתה מלאכתנו עד מאוד לאחרונה.

לכן אנו פונים אליכם בקריאה: הבו לנו מצרכים! לכל אפשר לסרב, אך לא למזון. אסור שהיתום היהודי ירעב! ואכן איננו מאפשרים זאת. אך כוחותינו דלים. חייבים אתם לסייע לנו בתמיכתכם. לא כסף, אלא מצרכים וביגוד! אחד המרבה ואחד הממעיט.

היענו לקריאת ידידיכם, שיפנו אליכם באמצעות שרשרת מצרכים שפתחנו בה לטובת יתומינו.

ועד היתומים

("וואלינער פרעסע" 2 (211), 13 בינואר 1933)

שרשרת מצרכים וביגוד למען היתומים בלוצק

רשימה מס׳ 1

ד״ר פמוב תורם חליפה אחת ומעיל אחד ופונה אל: ד״ר יונגפֶר, ד״ר אברמסקי, ד״ר סגל, ד״ר רפלובסקי, עורך הדין י׳ בקשט, מיניה קרוינשטיין, אניוטה גליקליך.

פני רוזובסקה תורמת אריג לעשר שמלות ופונה אל: נחום ורקוביצקי, סוני מאירסון, פישל לקריץ, חיים בליאק, אהרן בלכר, א׳ פינצ׳וק.

מ׳ זיגלברג תורם 2 ק״ג סבון ושתי כותונות ופונה אל: סרל דרוקר, קלרה גרפמן, יטה באק, האחיות רוזה וברוני קופרמן.

יעקב וקסין [וקסון] תורם 10 ק״ג שעועית ופונה אל: טחנת הקמח ״רוזגולד״, החברה השיתופית גבט-טבצ׳ניק, ספר-אודליס, צבי גולדשטיין, שלום ברזה, גורדון.

ד״ר חזנובה תורמת חליפה אחת, שתי כותונות ופונה אל: ד״ר ארנולד, א׳ דְרגיצ׳ין, פסח שץ, פינחס פרידמן, ק׳ פרישברג, משה בליאק.

דורה סאוויצקה תורמת פיסת בד ופונה אל: י׳ בלומנקרנץ, נח צוקרמן.

ד״ר קמייניצקה תורמת 10 ק״ג ריפות ופונה אל: ד״ר צוקרמן, ד״ר ש׳ גולדברג, ליבה לווין, בלה פרידמן, מישה אפל.

י׳ ד׳ פצ׳ניק תורם 5 ק״ג גריסי פנינה ופונה אל: המנהל לדרפיינד, א׳ גולדברג, וייסבורד, לנדוי, נדל, ברייט, בלייברג, רוטנשטרייך, חליף [חלף], א׳ קולודני, ד״ר פוֹלְטָרק, א׳ הופמן, א׳ וקסמן, י׳ גרטיבל.

ח׳ אלבירט תורם חצי מטר עץ ופונה אל: האחים מ׳ ופ׳ פישביין, יחזקאל שירְז׳יק, ח׳ ש׳ ורניק, משה פרידלנדר.

י׳ לוונטון [?לוונסון] תורם 5 ק״ג גריסים ופונה אל: ד״ר פרילינג, הרב יונגרלייב, א׳ לוונסון, בלובשטיין, א׳ שטרכמן, מ׳ וייסמן.

ב׳ ארליכגריכט תורם 2 ק״ג סוכר ופונה אל: דוד חאיט, יונגשטיין, ישראל שפירא, ישראל קימלמן.

פ׳ שולץ תורם חצי ק״ג תה ופונה אל: רגינה גולדשטיין, ציפורה האוסמן, הירש גוֹרְוויץ, חיים-פינחס ציבוך (טורצ׳ין), צ׳רנה בורשטיין, שלמה אקס, ברוך ליברמן, זיגלבוים, גורנשטיין (כולם מרובנה), י׳ מ׳ אלטשילר (ורשה).

(״וואלינער פרעסע״ 2 (211), 13 בינואר 1933)

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע׳ 250 – 251.

כ' "הכנסת אורחים" ומטבח זול

"הכנסת אורחים" נוסד בשנת 1924 בידי קבוצת מתפללים צעירים בבית הכנסת הפרוורי, שהייתה בהם הבנה לצורך לעזור לנוודים היהודים שמשבר העת החיא השליכם מבתיהם, ונאלצו לערוך גלות על פני ערים ועיירות עם מקל הנדודים, מקום בו שהו ביום לא לנו בו בלילה. המתפללים אספו מעט כסף אצל בעלי-בתים מן המבוגרים, שכרו דירה, הכניסו לתוכה מיטות אחדות – והרי לכם "הכנסת אורחים".

הפעילים המרכזיים בחברה היו: אברהם כץ, משה קורין, שמחה קורין, בן-ציון אייזנברג, חיים אדלשטיין, מנשה גֶרגיס.

כשהתכיפות גדלה ולקוחות צצו בהמוניהם, גילו עניין בהכנסת אורחים גם בעלי-בתים מבוגרים: ר' שלמה גולדברג, ר' משה גליקלין, ר' מאיר קרוינשטיין, משה קיפרמן, משה קמייניצקי, ר' נחמיה גולדברג, משה וייסברג והעסקנים הצעירים יעקב אייזנברג, צבי אלמן.

תקנון החברה הוסדר וקיבל תוקף חוקי, והחלה פעילות אינטנסיבית בתחום איסוף כסף. כעבור שנים אחדות נולד בקרב עסקני הכנסת אורחים גם הרעיון להקים ליד הכנסת אורחים מטבח זול, שיגיש לאנשים העניים ארוחות צהריים בשריות בתשלום נמוך. ואומנם נוסד מטבח כזה וזכה להצלחה רבה. היה זה המקום היחיד בו יכול העני והמתרושש לקבל בפרוטות כף תבשיל. העיר התייחסה אף היא באהדה למטבח הזול, הדבר מצא ביטויו בהכנסות הנאות. המטבח זכה ביושר באהדה זו, ולו רק משום שסיפק לחיילים היהודים מזון חינם בחגים וגם לאסירים היהודים בבית הכלא של לוצק.

שתי החברות האחיות – הכנסת אורחים והמטבח הזול – שכנו אצל הרבי מהורוכוב, בדירה נוחה בת חמישה חדרים, והעבודה התנהלה בהיקף רחב. בהנהגתו הנמרצת והקפדנית של ר' שלום גולדברג אסף המוסד עתודה כספית בסך 7,000 זלוטי.

הון זה העמיד את שני המוסדות בניסיון גדול ובמשך זמן-מה גרם למריבות. כולם לטשו עין לעבר המוסד העשיר ורצו להיות בעלי הבית בו, להפנות את הכסף למטרות שונות. אך ר' שלום גולדברג לא הסכים

להוציא את הכסף למטרות אחרות, אלא לשם רכישת בית למען המוסדות. וכך אמנם קרה. ברחוב ויסולה, סמוך לבית הכנסת של חסידי טריסק, נרכש חלק של בית, בו שכנו הכנסת אורחים והמטבח הזול עד פרוץ המלחמה.

בחמש-עשרה שנות קיומו של "הכנסת אורחים" ועשר שנות המטבח הזול, הם התנסו בטוב וברע. היה זמן שהמוסדות היו סגורים, כי לא היו מנהלים. אך משנת 1933 ואילך ניצח על המלאכה ועד בראשות הרב סורוצ'קין.

לאחר מות שלום גולדברג סבלה העבודה מעט, אך מיד התייצב במקומו בנו ר' שמואל גולדברג, ויחד עם ההנהלה החדשה החל לנהל את העבודה.

המטבח הגיש מדי יום ביומו, בתשלום נמוך מאוד, שמונים ארוחות צהריים בשריות ובהן ארבעה מזונות. בהכנסת אורחים לא חסרו אורחים. כל אורח רשאי היה ללון עד שלושה לילות בלי תשלום.

מעניינת הסטטיסטיקה של שני המוסדות במשך שנים אחדות:

בשנת 1934 הוגשו ארוחות צהריים ל-15,156 אנשים, 1935 – 16,208, 1936 – 17,300, 1937 – 16,320.

לינות בשנת 1934 – 338, 1935 – 135, 1936 – 133, 1937 – 415.

ההכנסות של המוסדות: פרט להכנסות מארוחות הצהריים, היו גם מגביות חגים ושמחות למיניהן בעיר, וגם סיוע מאמריקה.

אך ההכנסות היו מצומצמות. ההנהלה תכננה להרחיב את המטבח הזול, לחדש אותו ולהנהיג ארוחות צהריים לאנשי רוח, למובטלים, וגם להציב את הכנסת אורחים ברמה נאותה.

פרוץ המלחמה שם קץ לכל התכניות.

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 252.

י' צ' אגודת הנשים נובו סטרוויינייה

אגודת הנשים בנובו סְטְרוויינייה הוקמה כשהבינה דלת העם במקום, כי בעת צרה או מצוקה – דלתות מוסדות הסיוע האחרים נעולות בפניה.

התנאים האובייקטיביים המיוחדים, בהם חיה פריפריה זו של העיר, גרמו מן הסתם לגישה זו.

יש לדעת, נובו סטרוויינייה הייתה מאוכלסת בדלת העם הגדולה ביותר בעיר. לכן לא רבים יכלו להשתייך אל מוסדות הסיוע המצויים בעיר, בהם נדרשו דמי חבר חודשיים ונשיאה בהתחייבויות אחרות. וכשם שלא היה מי שישלם, מספר הנזקקים דווקא היה גדול מאוד. היכן עוד היו רפש ומצב תברואתי-היגייני כמו בנובו סטרוויינייה? חוסר איזון כזה, של נתינה מועטה ונטילה מרובה, גרם למנהיגי מוסדות סיוע אחרים להציג עמדה מחמירה כלפי החלק הקרוי נובו סטרוויינייה. מוסדות אלה, גם לא היה ביכולתם לסייע לכולם. כשהחל מצב זה לנוח בכבדות על היישוב של נובו סטרוויינייה, שינסו נשים אחדות מותניים והחליטו לייסד אגודת נשים עצמאית בנובו סטרוויינייה, שתסייע להקל את המצוקה, הדלות והמחלות בקרב תושבי המקום.

היוזמות היו בתיה שניידר ועוד נשים אחדות. תחילה ביקרו בבתי כל הנשים שניתן לגייס למלאכה ולאחר מכן זימנו אספה של מספר נשים ניכר. שם נבחרה הנהלה, הוחלט על הטלת מס והוענקה התמיכה הראשונה.

זה היה בשנת 1928.

בהנהלה היו: בתיה שניידר, גיטל גרינשפן, הינדה סורוקה, רבקה וול, דבורה שמש, מניה גינזבורג, איטה גינזבורג, בתיה מֶנְדֶלְיוֹק, הניה גאדייס, חנה גְלטר, אסתר וייגר, חנה וייגר, ביקמן.

היה קושי בעבודה, כי לא היו לגליזציה ותקנון מאושר, בלי זה חל בעת ההיא איסור חמור על תרומות פנימיות ואיסופי רחוב או מופעים פומביים.

ההנהלה החלה להשתדל בעניין תקנון ולגליזציה. לבסוף, בשנת 1929, הוכשרה אגודה זו כסניף של אגודת הנשים המרכזית בוורשה.

ואז יצאה אגודת הנשים לרחוב היהודי, כמובן, רק בשטח שלה – נובו סטרוויניה.

התושבים היהודים המקומיים התאגדו סביב לאגודה ותמכו מורלית וגם כספית בכל המבצעים והמיזמים שלה.

מספר המסוגלים לתמוך באגודה קטן מאוד בהשוואה למספר הנזקקים הפונים לאגודה בבקשת עזרה. אך הרצון העז והעבודה החרוצה של הנשים המנהלות מסייעים לגבור על הקשיים. אין דבר הקשה לנשים אלה. הן מחפשות מכל מקורות ההכנסה על מנת לתת לחולה תרופה, לחלש – כוס חלב או משהו אחר להשיב את הנפש, ולעתים מלבוש לפלוני או זלוטי ספורים במזומן.

האחים והאחיות באמריקה מתחילים להבין את תועלתה של האגודה, במיוחד ארגוני יוצאי לוצק שמצויים בהם תושבי נובו סטרוויניה, המיטיבים להכיר את המצב בפריפריה זו של העיר. הם שולחים מעת לעת את תמיכתם לאגודה וגם לנשים המנהלות באופן פרטי, לחלק בין הנזקקים.

האגודה שואבת הכנסות מדמי חבר חודשיים, מאיסופים בשמחות שונות ומהופעות המוסדרות מעת לעת.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 253.

ישראל דוסטיק **אגודת הקצבים היהודים**

הקצבים היהודים, שעד שנת 1929 היו מאורגנים באיגוד בעלי המלאכה הכללי, החלו לחוש אט-אט הבדל מסוים בין מצבם למצב בעלי המלאכה בכללם. למשל, רשות המסים ראתה בהם סוחרים, בשל הסחר בבשר באטליזים. נוסף לכך צפה שורה של בעיות ספציפיות, כמו תקנות היגייניות-תברואתיות ואחרות. לכן נתהווה בקרב החברים המובילים בענף הבשר הרעיון להתארגן בארגון עצמאי משלהם. לאחר הסדרת עניינים פורמליים ראשונים, נוסדה ב-17 באוגוסט 1929 אגודת קצבים שחוקיותה הוסדרה בממשל, בראשה עמדו: אברהם זיגלבוים, משה קוזיול, אפרים אברמוביץ', דוד מנקר, יחזקאל שניידר (של פיניה), יוסף שניידר, ניסל שניידר, אהרן טסלר. הוקמה גם מחלקת שוליות, בראשה הקצב פרידל דיטינה.

למרבה הצער היה מצבה הכספי של האגודה קשה. למן ההתחלה, לא כל החברים גילו הבנה לצורך בארגון משלהם. נוסף לכך, דמי החבר החודשיים המזעריים, לא די היה בהם לקיים לשכה עצמאית. האגודה שכנה אפוא כמחלקה עצמאית באיגוד בעלי המלאכה. רק לאחר שבמקום דמי חבר חודשיים הונהג תשלום מרצון על כל ראש בקר שחוט, נתאפשרה העסקת מזכיר משלהם – יחיאל קורנבליט.

הייתה עבודה למכביר. מצבור המסים רבץ בכבדות נוראה והיה עליהם לעזור לעצמם בכל הניתן. נוסף לכך נולד אז תא בעלי המלאכה והוביל לתוצאות מכאיבות חדשות כמו: דיפלומות, כרטיס בעל מלאכה, שוליות, הסכמים וכו'. מנהיגי האגודה קידמו פעילות נמרצת בכל התחומים. לא הסתפקו בלוצק בלבד, אלא ניסו לארגן את כל המחוז ולזמן בלוצק ועידת צירים מן האזור הסמוך, מסיבות שונות לא יצא הדבר לפועל. אחד ההישגים החשובים ביותר היה התערבות מוצלחת אצל רשות המסים, לא למוטט את הקצבים בגבייה נמרצת של מסים ישנים, שהביאה תכופות להחרמת הבהמות במשחטה, ובמקום זה לחלקם לתשלומים ארוכים יותר.

בשנת 1932 נבחרה הנהלה חדשה ובראשה העסקן הנמרץ אברהם זיגלבוים, אפרים אברמוביץ' ויוסף שניידר מִשָנים ליו"ר. במקום קורנבליט שמת בדמי ימיו, הועסק בתור מזכיר משה שליטא. האגודה

התפתחה, התחזקה מבחינה ארגונית ונשכר מקום גדול למשכנה במרכז העיר ברחוב יגילונסקה, בבית אטינגר.

אחת הפעולות החשובות שראוי להדגישה, הוא המאבק להוצאת החכירה של המשחטה העירונית מידיים פרטיות והעברתה לאגודה, מה שיביא להוזלת דמי השחיטה. לאחר שורה של התערבויות הצליחו לקבל לידיהם את המשחטה בשותפות עם אגודת הקצבים הנוצרים. בהמשך הוקמה קופת ביטוח למקרי אסון; אורגנה גם רכישה משותפת של העורות, שהכניסה את רווח התיווך, והוקם קואופרטיב לרכישת ראשי בקר, לפתיחת אטליזים משותפים וכו'.

מפאת הצמיחה המהירה של האגודה, הועסק ישראל דוסטיק, פעיל הספורט הידוע, מנהל האגודה. הבשיל הצורך להקטין את דמי השחיטה הגבוהים שגבתה העירייה. מנהיגי האגודה החלו לפקוד את סְפי המשרדים השונים, להתערב ולבקש שייעתרו להם בהפחתה, כדי לאפשר קיום לקצבים. כשכל זה לא הועיל, פנו לאמצעי האחרון: שביתה. זמן-מה לא שחטו ולעיר לא היה בשר. לבסוף נכנעה העירייה וההפחתה הושגה. החישג האחרון בעבודתה המאומצת של האגודה היה ארגון יצוא בשר טרפה למרכזים גדולים בארץ: קטוביץ, ורשה, למברג ואחרות. הוכחה ברורה לצמיחת האגודה הוא התקציב הגבוה יחסית שהרשו לעצמם להסכים עליו: 4,000 זלוטי לשנה.

בשנת 1935, באספה הכללית, שוב נבחר אברהם זיגלבוים לעמוד בראש. יחד עם הפעילים האחרים ניהל מאבק נמרץ לשיפור ענייני הקצבים. ננקטו צעדים נמרצים ללחום בשחיטה השחורה, שגרמה נזקים עצומים לענף הבשר המאורגן. הצליחו להשיג אשראי גבוה יותר לקצבים בבנק בעלי המלאכה, הוקמה סככה משלהם לאיסוף דם הבהמות השחוטות ושיירים למיניהם המספקים הכנסה משמעותית. האגודה גם נטלה על עצמה ברצון את החובה האזרחית לתרום 5 פרוטות מכל ראש בקר שחוט לטובת אל-או-פה-פה [LOPP הליגה להגנת אווירית ונגד גזים]. ההחלטה נמסרה למר שֶכֶרסקי, הסטרוסטה.

בשנת 1936 ניחתה המכה הנוראה עם איסור השחיטה לפי הצעת חוק של [ינינה] פְּריסְטורובה. אגודת הקצבים המקומית יצאה למאבק כנגד הקהילה על הוזלת דמי השחיטה הכשרה. האגודה גם החלה לארגן תחנת רכישה מרכזית, לקניית חלקי הבשר הטרפים מן הקצבים, שלא

ייאלצו למכור את האחוריים בפרוטות. אך מכה זו, שכוונה להשמיד את כל הקצבים היהודים, קטעה הכול. כולם הפנו את תשומת לבם לאסון החדש, הנושא בחובו חיסול וכליה.

אגודת הקצבים, באמצעות יושב הראש שלה זיגלבוים והמנהל דוסטיק, הייתה הראשונה ליצור קשר עם איגוד הקצבים היהודי המרכזי בפולין, שנטל על עצמו את פעולת ההגנה. כאן במקום נוצלה זכותו של קואופרטיב הקצבים הקיים והממשל העניק זיכיון ל-19 אטליזים עם מרכז. כך הובטח קיומם של 57 מ-70 קצבים, תשעה קיבלו זיכיונות פרטיים והנותרים נאלצו לעבור לשחיטה מכנית. עד כמה הייתה הטקטיקה של הנהלת הקצבים מרחיקת ראות, מעידה העובדה שעוד זמן-מה לפני שאסון השחיטה היה לעובדה, פתחה האגודה בלוצק קורס למנקרים, שינקרו את הבשר התחתון כדי להעלות את מכסת הבשר. למרבה הצער לא התקיים הקואופרטיב זמן רב. הפריווילגיות שלו בטלו והקצבים ניצבו בפני סכנת כליה. מנהיגי האגודה נאלצו שוב לנקוט בכל האמצעים למען קיום בטוח לקצבים המקומיים. ההתערבויות היו רבות הישגים. 48 קצבים שוב סודרו ב-19 הזיכיונות וגם לקצבים לא מאורגנים דאגו.

בשנת 1938 נבחר שוב זיגלבוים לעמוד בראש. אותה שעה הייתה אקטואלית השאלה בדבר מכסת בשר גדולה יותר וחלוקתה הצודקת. כשההתערבויות הרבות במקום לא הניבו תוצאות נאותות, פנתה האגודה אל משרד החקלאות והעניין הוסדר באופן חיובי. האגודה החליטה לתרום מרצון למטרות פה-אה-אן [?] (להעניק לגדוד 24 המקומי מכונת ירייה כבדה עם כל התוספות, בסכום של 6,000 זלוטי). הודיעו על ההחלטה למר קושצ'ולק, הסטרוסטה, באמצעות יושב הראש זיגלבוים והמנהל דוסטיק.

בשנת 1939 חגגה אגודת הקצבים עשור לקיומה. מספר החברים היה שבעים. בהנהלה נכללו: א' זיגלבוים (יושב ראש בפעם התשיעית), אפרים אברמוביץ' (משנה בפעם השמינית), יחזקאל קוזיול (משנה), שפס לכטר (גזבר בפעם התשיעית), יוסף שניידר (מזכיר בפעם החמישית), דוד מנקר, חיים קרדיש [קרדש ?], אברהם באצ'אר (חברים).

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע' 253 – 255.

שמואל חזן **הספורט היהודי בלוצק**

אפריל 1918. האביב הראשון לאחר המהפכה הרוסית עורר גם את נוער התלמידים היהודי הלאומי בלוצק, שהתאגד בעת ההיא בארגון "הסתדרות".

בין מטרותיו ומשימותיו של ארגון נוער זה סומנה גם תרבות הגוף – תרבות שאצל יהודים יכלה להתפתח רק תחת קרני שמש החירות.

מועדון הספורט היהודי בשנת 1916

נמצא נוצרי, מומחה בהלכות תרבות הגוף, הוא ביצע עם החברים אימוני התעמלות. זמן לא רב לאחר מכן בא מגלות אוסטריה תושב לוצק, בנימין פַּרְשְׁטיי – תאורטיקן גדול ואיש מעש בתחום זה, ובנוסף בעל אידאולוגיה לאומית מוצהרת – והתייצב בראש הקבוצה הקטנה. הוא יצר קורס התעמלות למדריכים, שמשימתם בתום הקורס תהיה: ניהול תעמולה בקרב העם למען רעיון התחייה הגופנית וניהול עבודת החינוך המעשית.

בנימין פארסטי

ב' פרשטיי גם ביטל את המונחים הרוסיים אשר שימשו בזמן האימונים והנהיג עברית כשפת חובה בפקודות. המועמדים להדרכה, מתבוללי הרוסית, התקשו ללמוד את המילים הספורות בעברית, שצלילן זר, אך הרגש הלאומי המתעורר וגואה בהם עמד להם לגבור על קושי זה.

שישה שבועות נמשך קורס המדריכים הראשון וסיימו אותו החברים הבאים: מוטל גלזר (זגגי, בישראל), מוליק זְבאר (לימים רופא בפריז), מוני גֶרֶבְּז׳ (ישראל), אורי גליקליך (נספה בוורשה), יענקל אשכנזי (ישראל), לֶנדר (ישראל), אנה ספקטור (אשת אמן הכינור הנודע בעולם פרופסור זְדְרי), מוני שניידר, בלומנקרנץ, אסתר חֲדרובה (ישראל).

נשכר מקום פעילות בבית התה העממי. שם התכנסו מדי יום ביומו עשרות בני ובנות ישראל ובהנהגת המדריכים הבוגרים ביצעו אימוני התעמלות למיניהם.

זה נמשך עד שנכנסו לעיר הבטליונים הצבאיים הפולניים. הממשל החדש החרים את המקום. את מכשירי הספורט לקח דֶמאט (מוסד ממלכתי שהוטלה עליו המשימה לאסוף חומרים שונים שהותירו הרוסים). בלי מקום ובלי מכשירים – נקטעה הפעילות, והארגון חדל להתקיים.

אך הדחף בקרב מיטב הנוער לניהול חיים חברתיים, למקום מקלט בו יוכלו להתכנס ובעיקר – לעסוק בספורט ובהתעמלות, היה גדול ולא הניח לחנוק אותו. עשרות צעירים התאספו מעת לעת באולם הקהילה הגדול לצורך ביצוע אימוני התעמלות בהנחיית המדריכים, ותכופות גם בהנחייתו האישית של בנימין פרשטיי.

אך מנהיגי הקהילה לא גילו הבנה לשאיפות הנוער ומנעו מהם כניסה לאולם הקהילה. הנוער בכל זאת לא ויתר ותכופות – הודות לסיוע תמורת שוחד (כבר מותר לגלות) מצד השומר ר׳ יוזל – חמק בערבים לאולם לעסוק בהתעמלות.

אך מצב בלתי תקין זה לא יכול להימשך זמן רב. כיוון שלא ידעו בביטחון מתי יוכלו לחמוק לשם, באו אנשים מעטים. נאלצו להפסיק את ההתעמלות. המנהיגים החליטו לעשות ניסיון נוסף לייסד מועדון עצמאי. אך התברר כי לדחף של נוער לספורט ולהתפתחות גופנית חסר פרט קטן: אפשריות חומריות. ניסו אפוא להידבר עם החברה הבוגרת. כאן היה המצב הפוך, אמצעים יש, אך הבנה לפעילות הנוער – אף לא בפרוטה. גם הפעם לא צלחו הניסיונות, ורעיון מועדון הספורט נותר תלוי בחלל.

פסח 1921. כתוצאה מאספות וישיבות רבות של עסקני הספורט באה ההחלטה לנצל את ימי הפסח לניסיון נוסף להקים ארגון ספורט. באספה כללית גדולה בקהילה, נבחרה הנהלה ובה האנשים הבאים: מולי זבאר – יושב ראש, אילקה רֶכְטשפט – משנה ליו"ר, משה גולדברג – מזכיר, ש' חזן – גזבר, ישה פטיץ – חבר. הוחלט לקיים ערב של משמרת לגיוס מעט כסף כדי לשכור מקום פעילות. גויס לשם כך מיטב הנוער, והוא עבר בהצלחה. ואז שכרו מקום בבית זבאר ברחוב יגילונסקה.

כיוון שלא היה שם אולם התעמלות התרכזה העשייה במחלקת הכדורגל שניהל איזיה גארְמֶל ששב לא מכבר מרוסיה (לימים היגר לאמריקה).

מחלקת הכדורגל הפכה את ארגון הספורט פופולרי מאוד, לא כל כך בשל רמתה הגבוהה, כמו בשל הרכב השחקנים, ברובם נוער "הזהב".

כמעט מדי יום, בין השמשות, התקבצו בשדות הקסרקטינים עשרות צעירים, חברים ובלתי מאורגנים, כולם באו לשחק, להתאמן באומנות הכדורגל. בשבתות ובחגים אורגנו תחרויות. ההנהלה הכתה בברזל בעודו חם, גייסה חברים רבים, ארגנה ערבי ריקודים בעיר ואפילו מחוצה לה, ביער קיוורצה [Kiwerce].

כשנודע בסביבה כי בלוצק יש כבר מועדון ספורט כמו ברובנה, בדובנה ובערים אחרות, החלה ההנהלה לקבל הזמנות לבוא לתחרויות ידידותיות.

אפיזודה טרגי-קומית: ראש קבוצת הכדורגל, איזיה גארְמֶל, היה איש ארגון חלש. באחד הימים הודיע על נסיעה לדובנה לשבת, למשחק עם מועדון הספורט המקומי "הכוח", מן המועדונים החזקים בווהלין. לאחר תכסיסים למיניהם, כמו הזמנת פטרונים לשמש שופטים בתמורה להשתתפותם בהוצאות, ומגביות למיניהן, הצלחנו במאמץ רב לקבץ את הסכום הנחוץ להוצאות הדרך למען 14-15 אנשי הקבוצה, ובליל שבת נסענו לשם ברכבת. בצוות היו: חיים לייבל, שורא בְּרונברג, שימֶק בוקובייצקי, מוליק זבאר, ישה פְּטיץ, קיבריק, שֶׁכְניוק, משה גרוסברג, גארמל ואחרים. מן ההנהלה: רכטשפט וכותב שורות אלה. הפטרונים היו בן-ציון רפופורט וניסן קָמר (סוחר סוסים מְנידב).

באנו לבית הנתיבות של דובנה באמצע הלילה, רעבים עד מוות הלכו חברי הקבוצה ברגל 5-4 ק"מ אל העיר. אך איש מ"הכוח" דובנה לא בא לקבל פנינו. בבואנו העירה ראינו על העמודונים שעל שפת המדרכה מודעות גדולות בדבר משחק כדורגל בין "הכוח" דובנה ו"חשמונאי" למברג!

תנאי ארגון משחקים בין ערים היו כאלה: הקבוצה המוזמנת נוסעת ומתכלכלת על חשבונה. לאחר המשחק מפחיתים בעלי הבית מקופת המשחק החזר הוצאות לקבוצה האורחת. אך דובנה משחקת היום עם למברג, איך אם כך נקבל החזר הוצאות הדרך?

בכל זאת הנחנו את הדאגות למחר והלכנו לדאוג לעצמנו למקום לינה, אי-שם על רצפת אכסניה מדרגה שלישית.

איכשהו עברנו את הלילה ובשבת בבוקר יצאנו העירה ואי-ההבנה הוברה.

בינתיים התקיים המשחק והכניס כסף רב לקופה. היינו במגרש כאורחים, אך ארוחת צהריים אכלו הם, לא אנחנו. וכי היכן ניקח?

נשארנו למשחק ביום ראשון. סיימנו את המשחק עם ארבעה גולים שחטפנו. "הכוח" ערכו מגבית הוצאות. למען מקום לינה מִשכנו את מכנסונינו, והידה הביתה רעבים ומותשים. נס הוא שבן-ציון הורה לכולנו לאכול על חשבונו אי-שם בתחנת רכבת. איך הסדיר זאת פתרונים לאלוהים ולו.

לאחר לילה ברכבת מאספת באנו הביתה והחלפנו כוח. הבטחנו לעצמנו להישמר מאוד בעתיד מריגושי ספורט שכאלה.

למרות האידאליזם של קבוצת פעילי הספורט הקטנה, לא עלה בידי המועדון לקיים עצמו. לגליזציה לא הייתה וגם לא מי שיעסוק בהסדרתה. יום בהיר אחד התקבצה ההנהלה בבית א' רכטשפט, קיימה ישיבה אחרונה ונפרדה מן הפנקסים והחותמות, שפונו.

קיץ, 19.5.1924. המצב הכללי התייצב. הספורט החל לחדור לרחוב היהודי. במיוחד עלתה קרנו של הכדורגל בקרב הנוער, עד כדי סגידה. לא כך בלוצק. תומכי הספורט הספורים החליטו לעשות ניסיון נוסף

להקים את ארגון הספורט. גויס לעניין עורך הדין רוטפלד על מנת שישיג היתר ל"מכבי". אך אירע מעשה, "מכבי" רובנה, בעת ההיא כבר צוות חזק, בא אל לוצק למשחק עם המועדון הצבאי המקומי, ניצח וערך בנקט באחת המסעדות המקומיות "פולוניה", שם חגגו את הניצחון ושרו בין השאר בשפה הרוסית, שטרם נגמלו ממנה.

הדבר גרם להטלת איסור על קיום "מכבי" ברחבי ווהלין. עסקני הספורט המקומיים בראשות ב' פרשטיי החליטו לאמץ את השם "חשמונאי". לאחר השתדלות ממושכת הצליחו להסדיר את חוקיות התקנון.

הצהלה בקרב הפעילים והנוער הייתה ללא שיעור. הוועד בהנהגת רוטפלד כיושב ראש, חייקל וייץ המשנה ליו"ר וד"ר צֶזר חאיט הגזבר ניגש למלאכה במרץ. בתאטרון העיר אורגנה אספה חגיגית לרגל פתיחת המועדון. אך לאחר האווירה החגיגית, טפחה המציאות האפורה על פניהם. שוב הבינו כי באידאליזם טהור אין אפשרות לקיים מועדון, נחוץ גם כסף, וזה לא היה בנמצא. לעניין את החברה היהודית המאורגנת הרחבה, כפי שקרה בערים אחרות, עדיין לא צלח בידיהם. המועדון שוב היה בדעיכה. הלשכה הועתקה מדירה לדירה. עד לפינוי המועדון, והעברת מעט המצאי אל יושב הראש ב' פרשטיי.

זכר ל"חשמונאי" נראה רק בימי חג ממלכתיים או יהודיים-לאומיים. החשמונאים השתתפו אז בהנהגת זיגמונט דים, סגן בצבא הפולני, מבין בכדורגל, שהתיישב בלוצק.

כך חלפה גם שנת 1926. נוספו אמנם שני כוחות רבי משקל לספורט: יונה אוסיפוב וישראל דוסטיק, פעיל הספורט הפופולרי שעמד במרכז העשייה הכללית והיהודית בתחום הספורט עד ערב פרוץ המלחמה – אך סנונית אחת אינה מבשרת את האביב.

שנת 1929. משנה זו נרשם הזינוק של "חשמונאי" ושל הספורט היהודי בלוצק בכלל. השפיע על כך הוועד העירוני לחינוך גופני, שהממשל עורר לחיים. הוועד נתן ל"חשמונאי" את המדיכים הצבאיים שלו, שביצעו תרגילי התעמלות עם הנוער. הוקמה אז מחלקת אופניים, שהיו בשורותיה אלופים חזקים שוברי שיאים. זכו באליפות ווהלין

בתחרות מרוץ למרחק 10 ק"מ החברים גרטנר, ל' אוורבוך. למרחק קטן יותר הצטיינו החברים קיגל, קאצובי.

הנהגת "חשמונאי". שורה ראשונה, מימין: ל' בורשטיין, ב' פרשטי, ד"ר אוקסמן, שורה שנייה: א' ויינשטיין, י' נרושווסקי, י' דוסיק, י' קרוין, ש' חזן, י' ברנר, ב' פיינטוך

בשנת 1930 נבחרה באספה בבית העם הנהלה חדשה ובראשה י' בזק, ב' פרשטיי, י' דוסיק, נ' אוסיפוב. נשכר מקום פעילות, בו הונהג לראשונה פינג-פונג שמשך את הנוער בהמוניו. גם מחלקת הכדורגל בהנהגת י' דוסיק הפגינה פעילות.

דחיפה עזה להפעלת הספורט בכלל והכדורגל בפרט נתן קומיסר המשטרה היהודי בעת ההיא, פבל הלר. ספורטאי נלהב ויהודי חם. הודות למאמציו הצליחו לקבל במרכז העיר, מאחורי הבתים על כרי הדשא, מגרש כדורגל. הודות לכך היה לנוער מקום להתאמן בו בקביעות ולחרגל כדורגל. הדבר גם מילא קופות במשחקים, כי הציבור נהר לשם בהמוניו.

קבוצת הכדורגל "חשמונאי"

המשחקים אפשרו ל"חשמונאי" אמצעי קיום. המצב המזהיר ניכר מן העובדה שהמועדון התאמץ להביא את "הכוח", המנצח הנודע, שקיבל בתמורה להופעת האורח שלו 300 דולרים, כמעט 3,000 גולדנים במונחי הזמן ההוא.

"חשמונאי" הפך פופולרי. נוספו חברים. המועדון, בבית יוסף בלינדר, עבר למשכנו המפואר אצל קרוינשטיין. היה שם אולם התעמלות גדול. במיוחד שגשגה מחלקת הכדורגל, שהיו לה שחקנים מוכשרים אחדים, כמו סלומון פינוס, לימים התפרסם ברחבי המדינה על השתתפותו בכמה משחקים בינלאומיים. בשנות ה-30 [של המאה ה-20] שיחק פינוס ב"חשמונאי" למברג, תפס שם מקום נכבד. החנחלה החליטה להעסיק כמאמן לקבוצת הכדורגל את המומחה היהודי-הונגרי זינגר.

שנת 1933. הודות לעבודה חסרת הלאות של המאמן, ובמיוחד בשל יחסם האידאליסטי של החברים במחלקת הכדורגל, שהפגינו שאפתנות ומשמעת, הצליחו לקיים במגרש הכדורגל שורה של ניצחונות מזהירים ולהיכלל בדרגה A. פרט למחלקת הכדורגל היו פעילות גם מחלקת ההתעמלות, מחלקת האגרוף ומחלקת האופניים. האחרונה הפגינה פעילות רבה, ואחדים מן החברים המובילים – אדולף חזנוב, אייזיק רפופורט, יעקב גסקו, דוד דיאטלוביצקי, משה שניידר – יצאו למסע ברחבי פולין, ממנו שבו עם שני אלבומי תצלומים וחתימות מכל התחנות שנכללו במסלולם.

חלק גדול בחברה החל גם להפגין אהדתו בתשלום דמי חבר ובתרומות במגביות שונות.

בשנה זו נחוגו חמש-עשרה שנות קיומו של "חשמונאי" באספה חגיגית מרשימה בתאטרון העירוני, שהיה מלא אורחים. העורך ש' חזן נשא הרצאה מפורטת על "חשמונאי", התקיים גם קונצרט נהדר שנטלו בו חלק אמן הפסנתר הנודע והמלחין מקס פֶּרְשָׁקו והשחקן הנודע לייב לרנר. תשואות רמות עורר האחרון, כששר את השיר "חשמונאי" שחיבר במיוחד, שיר המתאר בהומור כיצד ייראה הספורט היהודי בלוצק באחרית הימים.

ŻYDOWSKI KLUB SPORTOWY
„HASMONEA"
W ŁUCKU

LEGITYMACJA CZŁONKOWSKA
פרטים 193 חבר

אגודה להתעמלות וספורט
„חשמונאי"
בלוצק

חשמונאי לשיר לפי לחן השיר עבדול ביי

יש בעירנו חשמונאי
עם יושב ראש קטן פרשטיי.
כולם קדימה צועדים,
גרישה גרויס במובילים,
לא מהתלה היא, על דברתי, הקשיבו לי.
מאחור – קיפרמן הפקיד הארוך, מה מצחיק,
מכנסונים קצרים לובש, ממש אנטיק,
משמאל – סנטור דאל,
מימין הולך זבולון פֶּרקל
וכולם לפי הקצב בשורה.

פזמון: איי, איי, איי חשמונאי... [לא תורגם]

שנת 1936 עמדה בסימן הנפת הדגל, שזכה "חשמונאי" לקיים בשנה השמונה-עשרה לקיומו.

חגיגה זו עברה באופן מרשים ביותר: טקס דתי וקידוש הדגל בהשתתפות רב העיר ר' זלמן סורוצ'קין בבית הכנסת הגדול; תהלוכה רבת משתתפים של כל החברים ברחובות המוליכים מן המועדון לבית הכנסת; אספה חגיגית באולם נציגות הקהילה, שם נערכו הידוק עיטורי המתכת אל מוט הדגל והרשמה ב"ספר הנחושת", ולסיום בנקט עשיר.

במשך כל הזמן ניצב משמר כבוד של חשמונאים ליד הדגל המונף, שהיה מפואר בביצוע ומקורי בסמליות הלאומית שלו, שנשקלה לעומק ועסקה ברגעים בעלי משקל בהיסטוריה היהודית המפוארת.

דגל זה, היחיד, לא רק בווהלין, אלא אולי בפולין כולה, תוכנן בידי יושב הראש בנימין פרשטיי וצויר בידי האמן מ' בורוּשֶק.

גם "ספר הנחושת" הוא מקורי, הן ברעיון והן בביצוע. בדפים הראשונים מונצחים הוגים גדולים: מקס נורדאו, נחום סוקולוב ואחרים, שגילו הבנה לתחייה הגופנית של העם ולעבודה המעשית בתחום זה.

לאחר חגיגת הדגל החלה ההנהלה להרהר במימוש הרעיון הגדול בדבר אולם שחייה ושייט.

עוד בשנת 1933 השיגו החשמונאים וחברי הוועד העירוני לחינוך גופני, לַוְוניק אלקין והמזכיר י׳ דוסטיק, מן הוועד מגרש למען אולם שחייה, שנמצא מעבר לרציף סמוך לנהר סטיר, לא רחוק מאגודת השייטים הפולנים. מגרש זה חכר "חשמונאי" לעשר שנים, והתחלנו להרהר בבניית אולם שחייה במקום, שהוחל לחוש בנחיצותו. נבחר ועד מיוחד בראשות ד"ר מאיר גריפל. הוועד קיים מגבית ואסף כמה מאות גולדנים. אפילו הוקמה גדר במקום, עם שער ומדרגות לרדת בהן, אך בזה תם הדבר.

האם קרה הדבר משום בראש הוועד ניצב אדם, מעשי אמנם אך בלי כנפיים רעיוניות, או טרם באה העת להגשמת הרעיון? עובדה היא כי הוועד התפרק. הגדר "נסחבה" במהלך החורף, ובולי העץ שנותרו הובלו כרגיל לחצרו של היושב ראש פרשטיי.

בקיץ 1937 נדמה היה: הנה מתרחש הנס ואצטדיון השחייה מוקם, אך צפו קשיים מצד הממשל הפולני. נאלצנו לוותר על המגרש ולקחת אחר על גדת הסטיר, ליד בָּנֶה. רק בקיץ 1938 הוסדרו העניינים הפורמליים וניגשנו לבנייה. עד סוף 1938 הושקעו במבנה 7,000 גולדנים. אך נדרש סכום כפול להשלמתו.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: מוסדות כלכליים וסוציאליים ע׳ 256 – 260.

חיי התרבות

הכתה השביעית בביה"ס "תרבות"

יצחק שטרנפלד ש' אנ-סקי בלוצק

יצחק שטרנפלד

שלוש פעמים בזמנים שונים ראיתי אותו בלוצק. ואף כי בכל פעם בא בשליחות אחרת, השלימה שליחות אחת את זולתה, כי כידוע, היה ש' אנ-סקי לא סופר, מחזאי ומרצה בלבד, אלא גם עסקן חברתי ואתנוגרף, שמשימתו הייתה לנסוע על פני ערים ועיירות בתחום המושב, לאסוף ולרשום את העבר היהודי העממי המפעפע בעם הרחב: צחוקו ודמעותיו, תחינתו ושירתו.

אנ-סקי התייחס באהבה יוצאת דופן ובמסירות לשליחות זו. בקפידה בה חורזים פנינים על חוט, צבר, אסף ורשם, שחלילה לא יאבד לדורות הבאים.

בפעם הראשונה ראיתי אותו בלוצק בשנת 1910 אם אינני טועה. הוא בא כאורח "החברה היהודית הספרותית" להרצאה. חברה זו, שנשאה שם רוסי, נוהלה בידי קבוצת אינטליגנציה קטנה בראשות ד"ר אליהו בְּרונברג המנוח. בהצטרפה לרוסיה היהודית התרבותית, שחגגה 25 שנות פעילות ספרותית לאנ-סקי, הזמינה החברה את בעל היובל עצמו, לקרוא הרצאה על ספרות יידיש החדשה. ש' אנ-סקי נענה להזמנה ובא. שמו היה אז סמיון אקימוביץ' והוא דיבר רוסית. עיניו הבוהנות המביעות טוב לב, שהביטו מתחת לכובעו השחור רחב התיתורה, משכו לב כל, ומיד נוצרה סביבו אווירה של ידידות קרובה וכנה. להרצאה, שהתקיימה באולם של פינצ'וק, בא קהל גדול מן העילית היהודית, וכולם יצאו נלהבים באופן יוצא דופן ובהלך רוח חגיגי.

ש' אנ-סקי בלוצק, שורה ראשונה במרכז

בפעם השנייה ראיתי אותו בלוצק בשנת 1912 בערך. הוא היה אז שליח החברה ההיסטורית האתנוגרפית בפרטבורג בא לאסוף כאן מעשיות עתיקות על בעלי מופת, שירים ישנים, ניגונים חסידים וחפצים למיניהם בעלי ערך של עתיקות. הוא כבר לא היה סמיון אקימוביץ', אלא החבר אנ-סקי. נפגשנו במלון "רוסיה" של מאיר דונייץ, שם התאכסן, והכרנו היכרות קרובה יותר. חביב, לבבי, דובר יידיש נאה מצטלצלת של ויטבסק, עם רי"ש, קיבל בזרועות פתוחות את כל הבאים אליו, להכיר, לשוחח או סתם כך. היה עמו פונוגרף להקליט שיחות רבות ערך ושירים.

חזן העיר ר' אהרלה רוזמרין, היה לו לעזר רב. הוא הוביל אותו בין בתי המדרש של החסידים, שם שמע מפי זקנים מעשיות על בעלי מופת. ובבואם לחדר המלון היה אנ-סקי משולהב ונלהב. לאחר שתיית כוס תה, הפעיל אנ-סקי את הפונוגרף. ר' אהרלה שר לתוכו את התפילה לימים הנוראים של ר' מיכֶלֶה של הרב, קטע מתפילת מסירות הנפש של ר' פיניה מִקוּלְק וניגוני שולחן עתיקים אחדים המַטלטלים כבר עשרות שנים בעולם התוהו בלא תיקון. גם אני שרתי לתוכו "צדיק ה' בכל דרכיו" מאת ר' לייבניו, הרבי הזקן מבריסק, שנהג הרבי לקרוא בתפילת מנחה לפני קבלת שבת, ואת "שלום עליכם" של טריסק, הנאמרת בליל שבת. ר' אפרים [קליגר] מקרסנה – חסיד סדיגורה נלהב ובעל תפילה מלבב – שר את הנוסח שלו ל"עוד יזכר לנו אהבת איתן" מתפילות הימים הנוראים.

ש' אנ-סקי גם גילה עניין רב בפורים שֶפיל הישן, כינו אותו בלוצק "גלית שפיל" והוא הוצג זמן-מה בישיבה ולאחר מכן בקרב העם. זה היה מחזה עם שירים רבים. אני ואיציק-משה בוצ'אר קיבלנו על עצמנו להציג למענו את הדבר (טקסט שלם של "גלות שֶפיל" [!?] מסרתי לחבר נחום שֶטיף).

שמונה ימים תמימים שהה אנ-סקי בלוצק. תמיד ניצב אצלו על השולחן מחם רותח, וכל הנכנס אליו חייב היה לשתות אצלו כוס תה.

במשך הזמן הקצר נקשרנו אליו במידה רבה, הלב היה כבד כשנסע. הפרדה נחקקה עמוק בזיכרון עד עצם היום הזה.

החוג הספרותי 1914-1915
שורה ראשונה, מימין: חד פטיץ, חרה חיו', ?, ויסוצקי, ?. שורה שנייה, מימין: ?, ליברמן, רוזה שריד, שפאק, ?, ?, בן-ציון נרינברג

בפעם השלישית ראיתי אותו בלהט המלחמה. הוא היה שליח "זיימסקי פארבאנד" [הברית הארצית] ובחב חזית, ונסע בעקבות הצבא הרוסי. זה היה כשהרוסים נסוגו מגליציה. הוא בא אל לוצק בסגין צבאו, בדרגת סרן, אך היה אדם שבור פיזית ונפשית. היה לי רושם כי אימי המלחמה הם שהשפיעו עליו כך, במיוחד חורבן גליציה. שערו האפיר ופניו חוורו, שותק היה ומסוגר בעצמו. למראה עיניו הדמת וראשו האפור, היה רצון להרכין ראש בפניו כמו בפני מרטיר וקדוש.

לא ראיתיו עוד.

רחוב אן-סקי בלוצק

לוצק, 1938

מחוך הפרק: חיי תרבות ע' 263 – 264.

ש. כאהאן

שמואל חזן **עיתונות יהדית בלוצק**

"וואלינער פרעסע" נוסד ב-17 באוגוסט 1928. ביום השישי ההוא, נולד לאחר חבלי לידה קשים הגיליון הראשון. אך העיתון לא היה בכור, לפניו, שנתיים תמימות קודם לכן, בא לעולמו של אלוהים השבועון "וואלין". כותב שורות אלה היה "המיילדת", ה"סנדק" היה יצחק שטרנפלד – הסופר היחיד שקיבל "סמיכה" מענקי ספרות כינה רוזנפלד, א' ליטווק.

"וואלין" היה כתב העת הראשון בידיש בעיר, וממנו החל להיטוות פרק ראשון בקורות העיתונות היהודית בלוצק.

נתחיל אפוא לספר מאז, למן הגיליון הראשון של "וואלין".

זה היה בראשית חורף 1926. החיים היהודיים הציבוריים בלוצק חוו את הפריחה, את אביב פולין המשוחררת: היווסדות הבנקים היהודיים, צמיחת ארגונים חברתיים, תרבותיים, פוליטיים, ששמו להם למטרה למלא את הריק ולהטליא את החורים בחיינו לאחר המלחמה; לידת קהילה דמוקרטית נמרצת ראשונה ומועצת עיר. על הכול החלו לנשב רוחות דמוקרטיות קלות.

בעת ההיא פעל בלוצק חוג נוער ספרותי שקיים עשייה תרבותית אינטנסיבית בשני כיוונים:

1. הקמת התאחדות נוער כללית בקנה מידה ארצי, שתציג אל מול ההגמוניה המפלגתית הצרה תכנית עצמאית הכוללת בחובה פיתרון הבעיות הכאובות: לאומיות, חברתיות, תרבותיות ואחרות. הופיע מאסף בשם "די יידישע יוגנט" ולאחר מכן כתב העת הספרותי "שפראצונגען" [נביטות] שהחדיר לספרות ולעיתונות כישרונות נמרצים.

2. פעילות תרבותית במקום. התקיימו הרצאות, בקרים ספרותיים, ערבים, ויכוחים, שעוררו עניין בענייני רוח. אחדים מחוג נוער זה גם הצטרפו במרץ אל שורות הארגונים השונים, שם תפסו עמדות מובילות במאבק בהפקרות, ושאפו לדמוקרטיזציה של החיים הציבוריים, במתן גישה להגה לשכבות רחבות בעם.

כותב שורות אלה, שהיה פעיל בקרב בעלי המלאכה, הוא אחד מחברי חוג זה. ברור היה לו כי נחוצה במה שתפעיל את הכוחות הפוטנציאליים החברתיים בקרב השכבות הרחבות ותביא אותם לעשייה לטובת הכלל, במובן הטוב של המילה.

נפלה החלטה בעניין במה, היה צורך אפוא להגשימה. אבל איך? בקבוצה שהצלחנו לגייס לרעיון הוצאת עיתון, לא היו בעלי ממון או פטרונים. לכולנו היה חלקו של מנחם-מנדל להשקיע בעסק: שכל. נוסף לכך, לא היה אז בלוצק בית דפוס ובו אותיות עבריות. אילו היו אותיות, יכולים היינו לעשות כמנהג הבריות: נכנסים לבית הדפוס, מדפיסים עיתונים ו... לא משלמים. בעת ההיא טרם ניתן לבצע תעלול כזה.

אך הדחף להוציא עיתון לא נתן לנו מנוח והחלטנו להוציא שבועון שהודפס בוורשה. הגיליון הראשון, שכותרתו "וואלין", הופיע שם בעזרתו האדיבה של החבר יואל פרל, שהתגורר אז בוורשה. במאמר הראשי כתב כותב שורות אלה:

"... הננו קבוצה של צעירים ופעילים חברתיים מנוסים, שאולי אין ברשותם (גם כן אולי!) אוצרות קורח, אך לעומת זאת יש בהם אומץ, מרץ, רצון עיקש, פעלתנות ולהט. די בזה, כך אנחנו מאמינים. ועוד משהו יש לנו, והוא העיקר: יש לנו ביטחון אופטימי מלא, שכנוע עצמי כי השם הרחב בהמוניו, החלק הטוב והבריא ביותר של חברתנו, הוא אחנו, וכי שכנוע זה, ביטחון זה, יוצרים את המאגר המספק לנו כוח ותעוזה לצאת בביטאון שלנו למאבק גלוי.

... להעלות את רמת החיים החברתיים בווהלין, לעורר את המודעות החברתית בקרב ההמונים, לטהר ולהשיב לחקנם את החיים הציבוריים שלנו – זו מטרתנו שאנחנו מציבים לעצמנו. המוטו שלנו: אי-מפלגתיותי!"

לאחר הגיליון הראשון, אמור היה כמובן לבוא השני. וכאן נעצרנו. מעט הכסף שהשקענו ואספנו מפרסומות ראשונות, כלה בגיליון הראשון. נוכחנו לדעת כי אם הכיוון שלנו יהיה ורשה, לא נעמוד בזה, הדבר גם סבוך מאוד מבחינה טכנית. בקיצור, החלטנו לרכוש סְדר משלנו. ואז, הבנו, נוכל להיות בטוחים בעיתון. יש לזכור, מרבית השותפים – היו שבעה-שמונה כאלה – לא היה בדעתם להתפרנס מן העיתון, אלא התייחסו לעניין מתוך כוונות חברתיות טהורות.

אמרנו ועשינו. אספנו בינינו את החון הדרוש (כ-5,000 זלוטי דומני) ועד מהרה הקמנו מסדרה על כל הכלים הנחוצים להוצאת עיתון. אחד השותפים היה מומחה. היה זה שמואליק גרבר, שנודע בכינוי טיפ, קיצור של טיפוגרפיה. בכינוי זה זכה בשנת 1905, בימי הקונספירציה. הוא הקים בית דפוס מן המעלה הראשונה ומיד נרתמנו לעבודה. יצחק שטרנפלד מסר חדר בדירתו הצנועה. היה זה קרבן גדול מצדו למסור בלי כל תשלום חדר שגבל בחדר השינה שלו והיה מבודד, למנוע חדירת אבק העופרת. זו הוכחה לאידיאליזם ולאהבה שחלוצי מילת יידיש כתובה השקיעו בעיתונם.

לאחר הפסקה של כמעט חודש, חופיע הגיליון השני, ב-19 בנובמבר 1926, סדור בסדר שלנו ומודפס אצל ריכטר.

הקורא מתאר לעצמו, שלא היה זה כה פשוט. יש לזכור, הסדר נמצא בקרסנה, במורד, מאחורי בית המרחץ, ובית הדפוס של ריכטר היה ברחוב יגילונסקה. היה צורך להוביל את סידור האותיות בעגלה על פני חצי עיר, והעיקר לעלות במעלה ההר המשופע.

לא אחת "התמרד" הסדר והתפזר עוד קודם שזכה לבוא לבית הדפוס. היה אף מקרה, שהסדר של ארבעת עמודי "וואלין" היה קרוב "להשתכן" על קרקעית הסטיר, במקום להופיע על נייר. חובלנו את הסדר על פני הסטיר הקפוא. לפתע חשנו כי הקרח מתרסק והעגלה מתעתדת לרדת לתהום. אינני מסוגל עתה לתאר לעצמי איך חייתה העיר מקבלת את "האסון", אילו טבע "וואלין". לעומת זאת אני זוכר את המעמד הראשי ששב אל המסדרה חיוור, והתקשה לספר איך הצליח לבצע נפילה לאחור עם הסדר. כולנו רצינו לברך ברכת הגומל.

חוויות והתנסויות אלה לא היה בהן כדי להחליש את החשק והלהט שלנו להחזיק מעמד ולהמשיך במלאכתנו. העיתון חופיע בסדירות, משתפר מגיליון לגיליון. הוא נקרא בכל מקום, ועורר הדים חיוביים. מספר העמיתים צמח וגם חוג הידידים גדל בהתמדה.

Nr. 12 פרייז 10 גראשן „WOLYNER WORT"

לפתע בא משבר: כותב שורות אלה, שהיה עורך

ראשי, נאלץ לנסוע מלוצק. הוא הותיר את העיתון בידי העמית הקרוב ביותר, יצחק שטרנפלד. אך הוא היה חלש מכדי שיוכל להוביל עיתון, וגורל העיתון לא היה ודאי.

בחיים היהודיים הציבוריים החל בינתיים תהליך התבדלות של הכוחות החברתיים. זה היה ערב בחירות למועצת העיר. נוצרו מחנות שונים. אחד, עם ד"ר בְּרונברג בראש, והשני, עם ד"ר ב' ביילין בראש. מאבק אימים התנהל בין שני המחנות, ששאפו, כל אחד בנפרד, לכבוש את ההגמוניה בעיר. כולם העריכו כבר את כוחו של עיתון, וד"ר ברונברג רכש מיצחק שטרנפלד והשותפים את ה"דבשת", כפי שכינה אחד השותפים שידו רפו, ז' בגלייבטר, את המַסְדרה. בנוטלו לידיו את "וואלין" עם הכול בכל כל, החל ד"ר ברונברג לירות לכל עבר. ואז קנה גם הצד השני, בראשות ד"ר ביילין, מסדרה חדשה בוורשה והחל להשיב אש לעבר מחנה ברונברג, עם עיתונו "וואלינער געדאנק" [הרעיון הווהלינאי].

למרבה המזל ראיתי את הבקחנליה והעשן הנורא שחוללו שני העיתונים בעיר, מרחוק, מרחק כמה מאות קילומטרים מלוצק. לכן לא אדון בתקופה זו של העיתונות המקומית. אך עובדה היא, כי לא חשוב איך נראו עיתונים אלה, למרות שנוסדו בלהט של אמביציות אישיות, המטירו ברד רמיזות פוגעניות וכיבסו בהתמדה את הכביסה המלוכלכת, בכל זאת היה להם הישג: שהעמיקו לחרוש את הקרקע המקומית והכינו אותה לעיתון קבוע. חשתי בזה בשובי בשנת 1928 אל לוצק. פגשתי בְּמקום את העיתון שלי – מפולת. שני העיתונים "וואלין", "וואלינער געדאנק", כבר היו מתים. אספתי את שארית הפלטה של עמיתי העיתון הראשון "וואלין": יצחק שטרנפלד, ש' גרבר, ז' בגלייבטר ורכשנו בוורשה מסדרה חדשה, שכרנו דירה ברחוב פְּלוּצְקה והתחלנו להוציא את "וואלינער פרעסע" הנוכחי. ב-17 באוגוסט 1928, כאמור, הופיע הגיליון הראשון.

במאמר התכנית כתבנו:

"... באמצעות ועל פני העיתונים המופיעים אנחנו מטילים חבל לעבר "וואלין" הראשון, אל הבמה הדמוקרטית הראשונה הבלתי תלויה למעשה. במרוצת הזמן הזה השתנו החיים בחכלית. תקיפי העבר ירדו מן הזירה כמחרוששים חסרי ערך, כמו לא היו כלל, ובמרוצת הזמן צפו ועלו אחרים, שתפסו מקום של כבוד. עלינו לגלות עניין קרוב יותר בכל זה. להניח את פעילותם תחת קרן הניתוח הביקורתי.

תחת ביקורת ציבורית. הכיוון שלנו: בשאלות פוליטיות כלליות – יהודי-לאומי, לא במובן השוביניסטי. בשאלות יהודיות ספציפיות – דמוקרטי-חילוני. בשאלות תרבות – נקודת המוצא, עמוד האש שלנו: תרבות יהודית ושפת יידיש, המוטו שלנו: אנחנו מפוכחים, לא מפלגתיים".

עמיתי "וואלינער פרעסע" בשנים 1928-1938
במרכז (קבוצה של שישה) מימין למעלה: מ' גליקלך, ש' חזן, י' חאראק; למטה: י' פרימן, מהורים חאראק, א' ומר. שורה עליונה מימין: ד"ר ש' ד' וולוויץ, אלתר ברינש, א' גלקלך, א' גולן; בניהם במרכז: מ' שטרנברג, מ' וינשטיין. שני מלמעלה למטה: מימין י' נרעבל, משמאל י' שטרנפלד. שלישי מלמעלה למטה: מימין י' ד' פצ'ניק, משמאל ליבר לתר. שורה תחתונה מימין: י' חומש, ב' וינשטיין, ש' שלינפשטיין, ש' ז' נרבד, י' לכובר, ד"ר ש' אוקסמן, א' לנרסברג

לוצק, 1938

מחוץ הפרק: חיי תרבות ע' 265 – 267

יצחק שטרנפלד **תאטרון יידיש בשנים ההן**

פרק נפרד בחיים היהודיים הציבוריים תחת הכיבוש האוסטרי היה הניסיון להציג תאטרון יידיש.

החיים החברתיים הכלליים פסקו כליל עקב מצב המלחמה ששרר בעיר. לא ניתן להתכנס, כי הליכה ברחובות בערבים נאסרה.

אך היה חוג חובבי תאטרון שלבם משך אותם לבמה ומשחק תאטרון היה בטבעם. הם לא היו מסוגלים להשלים עם המצב המר של תוגה. החזית מרוחקת מלוצק. החיים זורמים פחות או יותר כתקנם, לצרות ולמנהגי הכיבוש כבר התרגל כל אחד. בקיצור, החלו לעשות משהו.

השתייכו לחוג: רוזה קופרמן [קיפרמן], בתיה ביק, אסתר גורנשטיין, [מריה] אירביטר, אפרים מדנץ, שמחה שלייפשטיין, וולף שטרן, לייב לרנר (לימים שחקן בעל שם) ואברהם קולודני, במאי החוג.

בתצלום: החוג הדרמתי (1912) מימין: מריה אירביטר, גנדלר, רוזה ביחובסקה, רוזה ליטווק

קודם כל נחוצה הייתה פרוטקציה במפקדת האזור לאישור פעילות תאטרון. הם קיבלו אותה אצל משה סורוקה, איש מליציה ותיק בעל קשרים. הוא השיג את האישור והיה האמרגן הרשמי. נמצא גם אולם תאטרון: קולנוע "רנסנס" בעבר. האוסטרים הפכו אולם קולנוע זה לאורוות סוסים, עתה הצלחנו להפוך את האורווה לאולם תאטרון. אומרים הצלחנו, נדש סכום כסף גדול לשיפוץ האולם ולסידורו.

אך החובבים לא נרתעו. מתוך המבנה אשר שימש בעבר את בלגורודנה סובראנייה [אספת האצילים] נלקחו הבמה ואביזרים אחרים, לשאר נתן כל אחד מכיסו. בינתיים נעשו חזרות ל"הרצלה מיוחס". אך לא רצה הגורל שנפתח את המסך להצגה הראשונה.

יום לפני הפרמיירה, באמצע החזרה הכללית, שמענו לפתע יריות.

שוב החלו התותחים לפעול. הירי קרב ובדרכים כבר התנהלו שורות של עגלות מטען – הפעם אוסטריות. בוקר אחד בצאתנו לרחובות ראינו אשפה, שחת וקש, הבנו כי מצב הקיר"ה בכי רע אם הוא מניח לאשפה להתגולל ברחובות הראשיים. וכך אמנם היה. בְּרוסילוב פרץ את החזית, הצבא האוסטרי החל לסגת וגשר קרסנה שוב עלה באש. אנשים פתחו במנוסה מלוצק ועמם עזב גם חלק מן "השחקנים". הכול פקע.

שוב באו הרוסים. הארטילריה הרוסית, הפרשים וחיל הרגלים הציפו את הרחובות, הנתיבים, הדרכים הסלולות. כעבור ימים אחדים התרחקה החזית מלוצק והחיים בעיר החלו לשוב לסדרם. הלשכות האדמיניסטרטיביות השונות והמשרדים החלו בפעילותם. הסוחרים הפנו את היצול: במקום לגליציה החלו לנסוע לקייב, ברדיצ'ב. החיים נעשו קשים יותר מיום ליום. זו הייתה כבר שנה שלישית למלחמה. היוקר היה ללא שיעור, נוסף לכך העיקה נבואת לב מטרידה.

יום בהיר אחד לא הביאה הרכבת מקייב עיתונים. בעיר פשטו גרסאות שונות, בקושי התאפקנו עד בוקר המחרת, אך שוב לא נתקבלו עיתונים. רק ביום השלישי נראו על הקירות כרזות גדולות בנוסח המוכר של: "אנחנו ניקולאי השני", בהן הודיעו כי ניקולאי ויתר על כיסאו לטובת אחיו מיכאל. כעבור ימים אחדים הופיעה כרזה חדשה, גם האח מתפטר. העיר הזדעזעה. משב של רוח חדשה. אנשים החלו להלך ברחובות באופן חופשי יותר, החלו להתכנס בבתים, לדון באירוע. איש לא קרא עוד דוחות מלחמה. דומני, כלל לא היו כבר. בעיתונים, שנחטפו מן הידיים, נתקלנו בשמות חדשים כמו מיליוקוב, גוצ'קוב, שולגין. כאן בעיר פוטרה ההנהגה המקומית. השוטרים החלו להסתתר, פולקובניק קורץ היה למפקד העיר. רוחות האביב עוררו את כולם לעשייה חברתית אקטיבית, כל אחד לפי שאיפותיו וכישוריו.

בבית קפה ברחוב דומיניקנסקה היה מתכנס חוג אנשים צעירים בעלי גישה לפעילות תרבותית יהודית. היו אלה: שמעיה קימלמן, זיסיה [זישה] בגלייבטר, א' ארמֶל, יונטל ארמל, האחיות יוז, שייקה וייסברג, כולם פליטים שבאו מן הפרובינציה הקרובה, ותושבי לוצק: האחים

והאחיות רוזמרין, דבורה גרינשטיין, יוכה ויצחק שטרנפלד, שמואל צ'צ'וטקה ואחרים.

כיוון שקרב חג הפסח, החליט החוג לארגן ערב פרץ. בביתו של אהרן סקירץ', בו שכן לפני המלחמה בית הספר ונערכו שם חתונות, התקיימה אספת פרץ החגיגית. הצפיפות הייתה נוראה. אך הקהל היה כה נלהב, שמוכן היה להיטגן בצחנה אפילו עד אור יום. כותב שורות אלה קרא הרצאה על פרץ. החלק השני כלל דקלומים של דבורה גרינשטיין, האחיות יוז, האחים רוזמרין ואחרים.

נישאים על כנפי הצלחתו העצומה של הערב, החליטו הנמנים לעיל – שהודות לערב נקשרו בקשר אמיץ – להקים חוג דרמתי שיופיע בהצגות.

לא קל היה להוציא לפועל החלטה זו. החוג כלל אנשים בעלי רגש אחריות ואימת הציבור. אנשי מקצוע הבקיאים בצד המעשי של הצגת תאטרון, לא היו; לא היה להם מושג בבימוי, תפאורה, אביזרי במה. אך הם היו אנשים אינטליגנטים, ניתן להפקיד בידיהם תפקיד, ניגשו אפוא למלאכה כהולכים לקדש שם שמים.

כלל ישן הוא: תעוזה מנצחת. כך היה גם כאן, הורכב חוג נאה למדי וההצגות עברו בהצלחה מורלית וחומרית. מבנה התאטרון כלל לא היה רע, היה זה מבנה קיץ עשוי עץ במבצר לוברט, שם הקרינו האוסטרים סרטים ולעתים הציגו תאטרון לחיילים. מבנה זה זכה לראשונה שיתנגשו בקירותיו גלי לשון יידיש. הוצגו: "מפוזר ומפורד" מאת שלום עליכם, "השיגעון של אשתי" מאת מרק אורנשטיין, "משפחת צבי" [פינסקי], "האחים לוריא" מאת גורדין, "האינטליגנט" מאת פרץ הירשביין "אנה" [ארשאנסקי] ופריטים קטנים אחרים. בהפסקות, שהיו ארוכות למדי, כרגיל אצל חובבים, הונהגה נגינת מוזיקה, כדי שהקהל לא ישתעמם ולא ירקע ברגליו. פרט לחבורת כליזמרים לחתונות, לא היו מוזיקאים יהודים בעיר, שכרו אפוא תזמורת צבאית קוזקית, שניגנה מוטיבים אופראיים יפים ביותר וגם קטעי מוזיקה יהודית.

הצד הטכני של ההצגה, קופה, סדר, אותו ניהלו אלתר ברדיטש, חנה גרבז', טייוול טבצ'ניק, ד' גולדברג, ז' אוסיפוב, עזריאל דוב ואחרים. הוחלט להפנות את ההכנסות לספריית יידיש.

החיים התנהלו בינתיים בקצב מהיר, כבר קראנו אז על אודות קרנסקי. נתקבל צו לקיים בחירות לדומה העירונית. ברחוב היהודי נתהוו הבדלים והחלו לבקוע המפלגות הפוליטיות העתידיות. במערכת הבחירות נטל חלק פעיל מנהל ג'וינט פולין בעתיד, יצחק גיטרמן, ששהה אותה שעה בלוצק. ההתאגדות שלו השיגה אכן ניצחון גדול בבחירות. לדומה העירונית נכנסה סיעה יהודית גדולה ובראשה גיטרמן וד"ר מינינזון. ד"ר מינינזון נבחר משנה ליו"ר הדומה. בינתיים שבו והתקבצו בלוצק אנשים מכל מקומות ההגירה. באו גם חובבי תאטרון ותיקים: קולודני, שלייפשטיין, האחים אליה-מאיר ושכר ליבובר, רוזה קיפרמן, פולה ליברמן, ל' קוטליאר ואחרים.

חוג התאטרון הקיים התפרק והחברים עזבו בהכרה שעשו ככל יכולתם בשלמות למען תרבות יידיש. ימשיכו הלאה הבשלים והמנוסים יותר.

וכך היה, אך זה פרק לעצמו.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 267 – 269.

לייבוש קוטלאר **במת יידיש חופשית**

חלוצי חוג החובבים הדרמתי ביידיש בלוצק היו נשאי התרבות היהודית, הפדגוגים יוסל קרמיין ומשה גורנשטיין. בהשתתפות הפעיל המוכר אפרים מרנץ וכמה כוחות צעירים, הם הקימו חוג דרמתי ובאמצעיהם הצנועים החלו, כבר בעשור הראשון של המאה ה-20, להופיע במבנה כבאי האש במבצר לוברט, היחיד בעת ההיא שאושר ורחוק היה מהתאמה למטרתו.

הצלחה מסוימת בקרב ההמונים הייתה בעת ההיא לרפרטואר גולדפדן. ביצוע מחזות סבוכים כ"שולמית", "בר-כוכבא", "המכשפה" ואחרים נחל הצלחה, זאת, הודות למשתתפת המחוננת בתיה של אפרים הבדחן.

אברהם קאלאדני

בהצגות העונתיות ביקרו בעיקר המוני העם ומעט מאוד בני מעמדות תרבותיים יותר, ודאי לא האינטליגנציה היהודית. ראשית, משום שהרפרטואר איבד במידת-מה את האקטואליות שלו ושנית, בשל הביצוע הפרימיטיבי. אין זה מגמד את הישגי החלוצים הנזכרים לעיל, שהעניקו למעשה תמריץ לייסוד בעתיד של החוג הדרמתי "יידישע פרייע בינע" – במת יידיש חופשית, שמנהלה והבמאי הקבוע שלה היה חברי הקרוב אברהמל קולודני. הודות לו הצטרפתי לעשייה.

זה היה באביב המהפכה הרוסית, קולודני (אז חבר החוג הדרמתי הרוסי, בניהולו של בוצ'נסקי), פנה אליי בהצעה לחדש את הפעילות שנקטעה של חוג החובבים בעבר, ולבוא אל הציבור היהודי ברפרטואר עשיר יותר, אך ורק ספרותי.

לאחר בדיקה מדוקדקת של המטרות והאפשרויות ניגשנו להגשמת התכנית. נטלתי על עצמי להשיג תנאים כספיים ואברהמל נטל על עצמו את החלק הספרותי-אומנותי. עד מהרה נתהווה הרכב החוג שהיה מוצלח (לענ‌יות דעתי). הצטרף אל החוג לייבצ'יק לרנר המוכר, המחונן והאהוב בלוצק. צורפו גם השחקנים הקבועים של החוג הדרמתי הרוסי, רוזה קופרמן המתבוללת קמעה ואחייניתה פולה ליברמן. הצטרפו אל החוג בתיה ביק ודבורקה גרינשטיין. לא פסחנו גם

על העסקתה של דינצ'ה גורנשטיין המסורה. הגברים שנטלו חלק במרבית המחזות: חברי מאיר ליבובר ואפרים מרגע. כמקום מפגש למשתתפי החוג נקבעה דירת דינצ'ה גורנשטיין. ביתה היה למעשה ערש תאטרון יידיש בלוצק, בית לכל דכפין, לשאול שאלות או סתם לגלגל שיחה, לחלוק רשמים על הצגה שהייתה. דינצ'ה תופרת המחוכים, שנאלצה לדאוג לפרנסת שלושת ילדיה ועבדה קשה פיזית, מעולם לא התלוננה ולא הפגינה עייפות, תמיד הייתה מוכנה לקבל את חברי החוג ותמיד הגישה לכולם כוס תה.

פעילות חוג החובבים התפתחה בשיטתיות. הרפרטואר כלל מחזות [של מחברים שונים]: "אלוהי הנקמה", "האידיוט", "המשפחה", "הפונדק השומם", "בן הכפר", "האילם", "בעל-הבית מווילנה", "הרצלה מיוחס" ומחזות אחרים מן הרפרטואר של גורדין. היו גם מערכונים. ערבים כאלה הוגשו בלוויית קריאה מיצירות פרץ, שלום עליכם ואחרים, שביצעו שכר ליבובר, לייבצ'ה לרנר ואני הקטן. באחד הערבים הללו, בעת ביצוע המערכון "אנשים" מאת שלום עליכם נטלו גם חלק בביצוע מזהיר של תפקידיהם: מריה אירביטר (היגרה לימים עם בעלה הורוביץ לאמריקה) ורוזה שְׁליאָפניצה (זילברברג לאחר נישואיה).

שיתוף הפעולה בחוג התנהל בכללו תוך סולידריות, מבלי להתייחס לתקריות קלות שפרצו בעת חלוקת התפקידים במחזה הנתון. התפרצויות קלות כאלה חוסלו במהירות בגישתו הסמכותית של הבמאי קולודני שהכול הכירו בו.

סיפוקם של חברי החוג הדרמתי "במת יידיש חופשית" הייתה ההצלחה הרבה, החומרית ויותר מזה המורלית. ההצגות התקיימו תמיד באולם התאטרון הגדול "אודאון", שכל המקומות בו אזלו, ועוררו התלהבות בקרב קהל המבקרים. חלק גדול מן ההצלחה יש לזקוף לזכות הספר המוכר היטב בלוצק, נחמן מֶלימֶווקר, שהיה משתתף קבוע בחוג ואיפר את הטיפוסים באופן שכל משתתף נראה כמו המקור. סערות השנים הבאות, פוליטיות, כלכליות ובעיקר לאומיות, הרסו את הבניין אשר לוצק ראשית הייתה להתגאות בו. הבניין קרס, רוב מבקרי התאטרון אינם עוד בין החיים, מכל בוני העבר של "יידישע פרייע בינע" נותרו בחיים רק ידידי לייבצ'ק לרנר וכותב שורות אלה.

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 269 – 270.

גוטה פירר תל אביב **הגימנסיה היהודית בלוצק**

בים הזיכרונות על ילדותי, צפה ועולה הגימנסיה בתקופות שונות לקיומה.

עודני רואה את עצמי בת 9-10 בכיתה הראשונה בגימנסיה. ילדה קטנה העושה כל הימים את הדרך מתחילת ירוביצה עד לגימנסיה היהודית, הסמוכה לסובור הרוסי. הדרך אינה משעממת, כי יש שלבים שונים לאורכה. אני יוצאת מן הבית, הממוקם באזור הקסרקטינים, העוטה שדרות נאות צפופות, ובדמיון הילדותי שלי הם צריחים מאוכלסי פרשים מימי הביניים. המעבר הראשון מוליך אל שורת חנויות של יהודים, לפני אחת מהן, על אצטבה גבוהה, יושבת חיה-פייגה הישישה וכבר מצפה לי להשיב "בוקר טוב" לבבי. חיוכה הרחב החביב מחמם את ישותי בבוקרי הסתיו האפרוריים ואני אוזרת אומץ להמשך הדרך. כן, נחוץ לי אומץ רב, כי בסמטה ליד מבשלת השֵכר של זְמאן, אורבים לי שקצים קטנים עם אבנים.

מעניין, סכנה זו נותרת סודי שלי. אינני מספרת אותו לאיש, אני בושה בפחדי. ברגשי אימה וגבורה אני חומקת בהצלחה מן האבנים המתעופפות ונכנסת לאזור בו גדולה יותר צפיפות הבתים היהודיים. זוהי דולינה.

רחוב קטן זה מלא אטרקציות: הנחל עם הגשרון, בית הכנסת של דולינה, החנויות, התושבים – הכול מדבר אליי בשפה מיוחדת ובתוכן מגוון. אני חולפת על פני בית הכנסת, וליד אסם התבואה של קרוינשטיין אני מתחילה להיכנס "העירה". אני חולפת ליד המבנה התלת-קומתי המרשים של הגימנסיה הרוסית, גן העיר הנאה, הסובור, ולבסוף – באה לפני השעה שמונה אל הגימנסיה.

בתצלום: בניין הגימנסיה הרוסית

כך נמשכת דרך זו שמונה שנים מדי יום ביומו, אך כה שונה ביחס לתוכן החיים בגימנסיה.

תפקיד דומיננטי בחיי הגימנסיה היה כמובן למורים, שיצרו את האווירה והתוכן.

השנה המאושרת ביותר בבית הספר היא הראשונה, כיתה א', שמנהל המורה היקר המסור, הבלתי נשכח, סולומון דוידוביץ' פיינבליט. איש בעל לב יהודי גדול וידע פדגוגי נרחב. הוא מחנך הכיתה שלנו ומלמד לטינית ואריתמטיקה.

אנחנו, תלמידיו, הננו ילדי ישראל מבתים בורגניים, בעלי מושגים צרים. הוא יודע כי יש לנו דמיון ודחף גדול לידע, אך הוא כמחנך, זהיר, רוצה שהוראתו לא תהיה מופשטת מדי לגבינו, לכן הוא מוצא את הדרך אלינו בסיפורים יפים מן המיתולוגיה היוונית, מן ההיסטוריה הרומית, מתמונות, אפיזודות, דוגמאות הלקוחות מן החיים היהודיים העממיים, אך כל סיפור מלווה מוסר השכל, משום שהוא מבקש לא רק ללמד אותנו, אלא גם לחנך.

הוא כובש את לבבותינו, ואנחנו אצים לבית הספר אל המורה היקר שלנו בשמחה גדולה. ומה אינו עושה כדי לגרום לנו אושר? הוא מקבץ את הכיתה בשעות אחר הצהריים על כר הדשא סמוך לנהר סטיר, משחק אתנו במשחקי ילדים, חבר מנגן בכינור, מספרים מעשיות, אנקדוטות, חידות. הוא גם מגיש לכל אחד מאתנו עזרה אישית. הוא מוצא את הדרך לפינות הנסתרות ביותר של נשמותינו, ובזהירות, בדחילו ורחימו, בעדינות רבה ובאהבה מתחיל לרפא את מי שיש בהם כבר סימפטומים של סטייה בהתפתחות סדירה של ילד. באמצעות התכנסויות כיתה תכופות נוצרים החיים החברתיים ונקבעות עמדותיו של כל ילד בחברה, חיים הנמשכים שמונה שנים תמימות של חיינו המשותפים בגימנסיה.

למרבה הצער נמשך אושרנו רק בשנת הלימודים הראשונה, בחופשה עזב אותנו מר פיינבליט בשל נסיעתו לרוסיה.

באותה שנה היו לנו גם מורים דגולים אחרים שהותירו רושם עמוק.

ראוי להעיר, בשנה בה נוסדה הגימנסיה, 1918, בסוף מלחמת העולם הראשונה והמהפכה הרוסית, גויסו מורי הגימנסיה מקרב אנשי צבא בדימוס או מקרב פקידים בכירים, אנשים אינטליגנטים בעלי השכלה

גבוהה. רבים מהם נתקעו במקרה בלוצק לאחר מלחמת העולם וקיבלו משרות הוראה בגימנסיה.

כאלה היו: מר פריימן ואשתו ורה ויקטורובנה, המורה לספרות רוסית מר רוּסָקוב, המורה לגרמנית מר קורפוּס וכו'.

בין כל אלה הצטיין פריימן, קצין רוסי בעברו. מורה מזהיר בעל חזות נאה וקול מתכתי ברור. הוא לימד מדעי הטבע והוביל אותנו אל נבכי הטבע. בקולו הנאה, בשפתו הרוסית הנהדרת, עורר את הטבע בכיתה הצפופה. בעיניים יוקדות ובפיות פעורים התפעלנו מן הנסים הגדולים בעולמו של אלוהים. למורה פריימן גם היו כישורים פדגוגיים גדולים ושיטות חינוך מזהירות, הוא היה לבבי, עדין וידיד ילדים גדול.

קבוצת מורים זו, שהתרבות הרוסית הכשירה, זרעה גרעיני ידע ומוסר ראשונים בנשמותינו הילדותיות, שחתרו להשכלה.

קבוצת תלמידים מן הגימנסיה היהודית. מימין שורה ראשונה: חוה פיש, מניה גלזר (זגגי); שורה שנייה: י' נול, ט' קרצמן, המנהל חְווייֶדקיוויץ', ס' מילכיקר, ש' יוניצ'מן; שורה שלישית: ז' אלבירט, א' נול, י' פרלן], לא מוכר, מרקוס מירסקי, דוד ספרד, צ' פקר

בשנים הבאות, בזמן המהומות האוקראיניות ועד כינון ממשלה פולנית, הועסקו בגימנסיה מורים חסרי כישורים נאותים. לרוב אלה הם נושאי

משרות רוסים בעבר, כמו למשל שופט בעברו ובתו, או איש צבא בדימוס בתור מורה לשפה הגרמנית וכו'.

אך גם בעת ההיא נבדל מהם המנהל הרוסי קטן הקומה, חְווייְדְקיוויץ'. דמות הומניטרית של התרבות הרוסית וידיד ילדים אמתי. הוא לימד מתמטיקה.

אך גם הוא עזב אותנו, ובלחץ הממשלה הפולנית משתנה השפה הראשית בגימנסיה מרוסית לפולנית. כל התכנית מוחלפת בהתאם לתכניתה של גימנסיה פולנית. כמקודם נלמדים עברית כשפה, תנ"ך, היסטוריה יהודית – בעברית.

צוות המורים כולו משתנה. בראש הגימנסיה עומד המנהל מר לֶדרפיינד [לדרפיין]. באים מורים מגליציה, לרוב ממוצא יהודי, בעלי כישורים, בעלי השכלה אוניברסיטאית. מתחילה תקופה חדשה. רוח הגימנסיה משתנה כליל. הגימנסיה מתחילה לשאוף להשגת הכרה ממשלתית ובחינות בגרות, והדגש מונח על הוראה ממש.

לנו התלמידים המעבר קשה מאוד. עודנו קשורים למשטר הדמוקרטי-ליברלי הקודם, ליחס הידידותי של המורים, לדרישה קלה במעט ביחס ללימוד עצמו. אך בתחילת הכיתה השישית אנחנו נדרשים ללמוד ממש – חייבים ללמוד ולהתעמק בחוקי הדקדוק של השפה החדשה, לרכוש ידע בהיסטוריה ובספרות של העם הפולני הנרדף עד כה, ובין לילה להיעשות פטריוטים פולנים!

מעניין, תכניות, ממבט ראשון כפויות, מתחילות להניב פרי לא בטרם עבור שלוש שנים. המורים החדשים השיגו את מטרתם ועשו מאתנו אזרחים פולנים נאמנים. איך קרה הדבר? הסיבות לכך היו הספרות הפולנית העשירה ברוח, והיסטוריית המרטירים של העם הפולני. נדרשנו לקרוא ספרות פולנית. ומה שקרה הוא: ברגשנות היהודית שלנו צללנו ליצירותיהם של מיצקייוויץ', סלובצקי, זֶ'רומסקי, פְּרוס, שיינקייוויץ', ויספיאנסקי, אוֶ'שְקובה ואחרים. הסיטואציה הפוליטית הדומה בינינו ובין פולין כעמים מדוכאים, השאיפה לפתור בעיות של צדק חברתי ופוליטי, נוסף לכך השפה הפולנית הנאה, הרמה הגבוהה של המשוררים הפולנים – כל אלה השפיעו, התנפלנו על נושא הלימוד והתחלנו לדבר, לחשוב ולהתנהג בסגנון הפולני.

וכך מבלי משים חדרה לקרבנו התרבות הפולנית והקדשנו לה את שנות חיינו היפות ביותר. אני אומרת היפות ביותר, כי לשנים אלה הייתה השפעה מכרעת על השקפת החיים שלנו. בשיעורי שפה והיסטוריה הופכת הכיתה פורום לוויכוח, ומוחות יהודיים חריפים מתנצחים בבעיות שונות ומחפשים את האמת. אך חסרה יד מחנכת שתוליך אותנו בדרך של חיפוש האמת למען עמנו. תפקיד המורים לא היה אז אלא של בוחנים; כלומר, המורים הסבירו את השיעורים, בדקו את ידיעותינו, אך לא נטלו חלק בעיצוב האופי והשקפת החיים. ואפשר שרצו להעניק לנו אוריינטציה פולנית טהורה, כי בעצמם היו פטריוטים פולנים?

מורים אלה השיגו את מטרתם. כותלי הגימנסיה נותרו חירשים להדי ההתעוררות של המוני העם היהודי, אשר בעת ההיא של הצהרת בלפור התעורדו והתארגנו לחיים חדשים למען העם כולו, לעצמאות טריטוריאלית חופשית על יסוד חוקים סוציאליים שווים – כל זה לא הגיע אלינו. גם מקורות השפה והספרות העברית נותרו זרים לנו, כי הגישו לנו אותם על קצה המזלג וגימדו את תפקידם לדרגה שנייה ביחס ללימודים הפולניים. בהזדמנות זו אני נזכרת בשלושה מורים עבריים יקרים: חלף, קגן (כהן), פצ'ניק, שכאבו כאב עמוק את הסיטואציה ובכל זאת הצליחו להעניק לנו את היסודות האלמנטריים של עברית. כולנו מבינים עתה מה עמוק היה סבלם של אנשים אלה, שלא היו מסוגלים להציל אותנו מסכנת התבוללות פולנית. זה היה כיוון הדברים. הציל אותנו מוצאנו מבחים מסורתיים, בהדרגה גם זה היה מאוים.

לכן הסיכום הוא עגום. המחסור ביד מחנכת בכיוון הלאומי קרע מאתנו את מיטב הנוער בלוצק. חלק הארי של הבוגרים נשארו בפולין וחלקו את הגורל המחריד של כל היהודים שם.

חוג בגימנסיה היהודית (1922)

חלק גדול מן הנוער – ילדים יהודים מוכשרים, אינטליגנטים, מחוננים –

הלך לחרוש בשדות זרים, השדרים אף ממלאים משרות בכירות.

חלק קטן נמצא בארצות מערב אירופה, שם למח. רק אלה שבחום לימודיהם בגימנסיה באו במגע עם מרכזים יהודיים רחבים, כמו וילנה, ורשה – חברו לאידיאולוגיה היהדית הלאומית. אחדים באו לישראל לאחר המלחמה.

חרף התוצאות השליליות, יש לגימנסיה היהדית בלוצק הישגים גדולים.

בהזדמנות זו חובה היא לי להזכיר את קבוצת המורים שייסד את הגימנסיה, ואלה הם: שמחה מילכיקר, אהרן פיש, (יואל ברזק?), משה שיינר (ואחרים שאולי אינני מכירה). היו להם סונות טובות, אך במרוצת הזמן החלה הגימנסיה לחיות חיים עצמאיים, לפי השקפת המורים.

בתצלום: הכיתה השביעית בגימנסיה (1933)

הישג אחד של הגימנסיה הוא יצירת סביבה לילדים יהודים בלבד, בה חשנו חופשיים ולא היה עלינו לסבול יחס אנטישמי מצד המורים והתלמידים הפולנים.

הישג שני הוא ההשכלה שקיבלנו ממורים טובים, אינטליגנטים ובעלי משורים גבוהים. בהזדמנות זו אזכיר את המורה המבריק להיסטוריה, ד"ר מיכאל הנדל, שהיה המורה שלנו בכיתה השמינית. למזלנו הוא שוהה כבר שנים ארוכות בישראל ותורם מן הידע הגדול שלו להוראת ההיסטוריה במפקח בבתי הספר התיכוניים וכמרצה ומחבר מאמרים היסטוריים.

ובכן, כאמור העניקה לנו הגימנסיה חינוך שעורר את החפץ ללכת אל העולם הגדול לחפש ידע ולהיות עצמאיים וחופשיים.

הגימנסיה נשאה אור ללבבות היהודיים בלוצק במשך עשרים שנות קיומה בין שתי מלחמות העולם.

בתצלום: קבוצת תלמידים בגימנסיה היהודית

הגימנסיה היהודית הלוצקאית של החברה התרבותית-מדעית ארגון ההורים

לוצק, יום שישי 3 ביוני 1921, מס' 1470

תזכיר

אל השליח האמריקאי למען לוצק והסביבה
מר פפיר!
אדון נכבד,

ועד ההורים של הגימנסיה היהודית הלוצקאית שנוסדה בשנת 1917, בתקופת ממשלת קרנסקי, מודיע לך כי מאז היווסדה היא ממומנת בידי הורי התלמידים עצמם.

בגימנסיה לומדים ילדים בני 8-20, מכל שכבות האוכלוסייה היהודית בלוצק.

בהתאם להחלטה מיוחדת של האספה הכללית, 10% מן התלמידים פטורים משכר לימוד בשל המצב הקשה של הוריהם. זה מאפשר גם לשכבות הדלות באוכלוסייה היהודית להעניק לילדיהם חינוך נאות בעל אופי כללי ויהודי.

בגימנסיה שלנו מועסקים טובי המורים, המלמדים בקפידה לפי תכנית בתי הספר הממשלתיים, עברית, פולנית, רוסית, גרמנית, צרפתית, לטינית ושאר לימודים כלליים. בזיקה לתנועת ההגירה הגוברת לפלשתינה או לאמריקה, נכללת גם השפה האנגלית בתכנית הלימודים. פרט לכך לומדים הילדים בגימנסיה גם מלאכת יד (נגרות, חייטות, וכו') כך מקבל אצלנו התלמיד אמצעי השכלה כלליים, חינוך יהודי ובמידה מסוימת גם מלאכת יד.

בשנת הלימודים החדשה 1921\22 הוחלט להפוך את הגימנסיה שלנו לבית ספר למסחר, עברית שפת הוראה. מרבית ההורים של ילדינו הם סוחרים זעירים, מתווכים ובעלי מלאכה. רצוי אפוא שהילדים יקבלו חינוך תואם לצרכים המעשיים של האוכלוסייה.

ההוצאות על כך גדולות מאוד. בהערכה מוקדמת יהיו ההוצאות בשנה השוטפת כשמונה מיליוני מרקים.

פרט לכך, אין לנו מבנה מיוחד למוסד הלימודי שלנו. בית הספר שוכן בשלושה בתים ישנים שמצבם התברואתי וההיגייני מחריד. הייתה לך, מר פפיר, הזדמנות להיווכח בכך כשביקרת ברוב אדיבותך בבית הספר. הוצאות שכר הדירה גבוהות מאוד. החלטנו אפוא לבנות מבנה משלנו עם מתקנים לחדרי כימיה, פיזיקה, מדעי המסחר. מתוכנן גם גן לדוגמה עם סדנאות אחדות. לשם כך נחוץ לנו בהחלט סכום של 25 מיליוני מרקים.

25% מן העלויות יגייס ועד ההורים במקום ובקרב הורי התלמידים, שהם גם חברים בחברה שלנו. את הסכום הנותר מיחלים לקבל מאחינו האמריקאים, חלק מסוים כמענק והנותר כהלוואה בלי ריבית לשנים אחדות.

אנחנו מקווים שיהיה בכוחנו להשיב הלוואה זו בתודה עמוקה. אם לא ניאלץ לשלם שכר דירה יקר, נוכל לכסות את החוב השוטף. אנחנו מוכנים למלא אחר כל פורמליות נדרשת הכרוכה בקבלת ההלוואה המבוקשת.

מוסד ההוראה שלנו אהוב מאוד על כל שכבות האוכלוסייה היהודית בלוצק ולכן רוצים הורים רבים, חסרי אמצעים, לשלוח את ילדיהם ללמוד בבית הספר שלנו. למרבה הצער אין ביכולתנו להיענות לצרכים הגדולים ונאלצים להסתפק ב-10% תלמידים שאינם משלמים שכר לימוד.

לפי התכנית שאנו מצרפים, יעלה לנו כל תלמיד לפחות 5,000 מרקים לשנה. בשנה שעברה פנינו אל מחלקת דה-דה-קא [ג'וינט] בקהילה היהודית של לוצק וקיבלנו תמיכה מסוימת להחזקת קבוצת תלמידים יהודים שעלתה על 10%.

האמנו כי גם בשנה זו נוכל לקבל מן המקורות הנזכרים לעיל תמיכה נאותה, לכן קיבלנו לבית הספר עוד תלמידים להורים חסרי אמצעים. בדרך זו מבקרים כיום בבית הספר 150 ילדים שהוריהם אינם מסוגלים לשלם שכר לימוד.

חייבים היינו לקבל ילדים אלה לגימנסיה על מנת שלא ילכו בדרכים רעות, לא יהיו לילדי רחוב, מזיקים לחברה, אזרחים לא מועילים וחרפה לנו, היהודים.

למרבה הצער סירב דה-דה-קא לתמוך בנו בשנה זו. לכן מצב מוסדנו הוא קריטי. אין לנו אפשרות לארגן את כל הנחוץ לתכנית הלימודים.

אנחנו פונים אליכם אפוא בבקשה חמה בשם 500 תלמידים ותלמידות, 150 מהם ילדי הורים עניים, לבוא לעזרתנו בכל סכום שתוכלו, וגם להעניק לנו הלוואה ללא ריבית לשנים אחדות, על מנת שנוכל להשיג מבנה משלנו לבית הספר, וילדינו לא ייאלצו ללמוד בשלוש חורבות נפרדות, בהן הם נחלשים ומורעלים מבחינה היגיינית ותברואתית.

סייעו לנו להשיג בית ספר למסחר למופת, שיביא תועלת רבה לחלק העמל של האוכלוסייה שלנו. סייעו לנו להיות ככל האדם ולא נחשלים ביחס לשכנינו (פולנים, רוסים, צ'כים, גרמנים), שמצב מוסדות הלימוד שלהם נהדר.

הסיוע שלכם יהיה פורה, כי תאפשרו לנו לחנך דור בריא, משכיל ועמל, אפילו כאן בגלות, ובכל זאת עם חינוך יהודי אמתי ועם הכרה יהודית-לאומית חזקה.

אילו היה לנו מבנה מפואר משלנו, יכולים היינו, בחסות החברה התרבותית המדעית שלנו, לקבל מספר תלמידים רב יותר ממוסדות חינוך אחרים. יכולים היינו להגיע למספר של 1,000 תלמידים. כה רב הרצון לידע באוכלוסייה היהודית שלנו.

תקוותנו, שתמלאו את בקשתנו במידה הראויה, בצורה מתאימה ובמהירות האפשרית. בשם הילדים וההורים שלנו וכל האוכלוסייה היהודית המעוניינת של לוצק, אנו שולחים ברכותינו ותודתנו מראש.

ההנהלה:
יושבי ראש: אהרן פיש
שמחה מילכיקר
חברים: י' זיידמן
ש' ברודצקי
מזכיר: א' קולודני

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 271 – 277.

ד"ר טוביה לשנר **סטודנטים מלוצק בפראג**

אם היה סיום הגימנסיה כרוך בקשיים גדולים לרוב ההורים, היה מצבנו סבוך עשרת מונים לאחר קבלת תעודת הגמר מן הגימנסיה. ניצבה במלוא חריפותה השאלה: מה הלאה? היכן לומדים ומה לומדים?

אם נתעכב על אחוז בעלי תעודת בגרות שהמשיכו בלימודיהם בבתי הספר הגבוהים, נראה מה רב היה הדחף בקרב הנוער היהודי בלוצק להשכלה גבוהה.

מאין בא דחף זה להשכלה גבוהה? בל נשכח, הנוער שנהה לאוניברסיטאות, בא לרוב לא מבתי עשירים, אלא ממשפחות מן המעמד הבינוני ופועלים.

סיבה עיקרית לכך, לדעתי, יש לחפש בסיטואציה הפוליטית והכלכלית של האוכלוסייה היהודית בפולין בעת ההיא. הצעיר, הן מסביבת הפועלים הן מן המעמד הבינוני, ראה את המצוקה בבית והיה עד להצקות המסים מצד הממשל הפולני. לכן ראו את ישועתם היחידה בקבלת מקצוע עם דיפלומה והתמחות כמו: רפואה, עריכת דין, הנדסה, רוקחות, ארכיטקטורה וכו'.

טבעי היה להמשיך בהשכלה הגבוהה בארץ הלידה, מקום בו קיבלו השכלה יסודית ותיכונית. אך בפולין היה קיים נומרוס קלאוזוס ביחס לסטודנטים יהודים, למעשה אפשר היה לכנות חוק זה נומרוס נולוס, אם למשל ביקש יהודי ללמוד רפואה, זה היה כמעט בלתי אפשרי.

נותר אפוא מוצא אחד: לנסוע ללמוד בחוץ-לארץ.

הנוער היהודי הלומד שנאלץ לנסוע לחו"ל, נסע בעיקר לשתי המדינות הדמוקרטיות צרפת וצ'כוסלובקיה. מספר קטן של סטודנטים יהודים מפולין למדו באיטליה ובבלגיה.

ראוי להעיר, רבים מן נוער הלומד שלנו, שהיו בעלי כישרונות ונטייה לתחום מסוים, נאלצו תכופות לוותר וללמוד מקצוע שלא היה כה קרוב אל לבם.

כך, למשל, היו צעירים בעלי כישרונות גדולים בתחומי מתמטיקה וכימיה. אך הם היטיבו לדעת כי אפילו עם מומחיות טובה ביותר, עדיין, כיהודים, לא יזכו במשרות. נאלצו לוותר בכאב על נטייתם הטבעית וללמוד מקצועות אחרים זמינים יותר.

מצד שני, אם רצה פלוני ללמוד דווקא עריכת דין, הוא ידע מראש כי עליו לעשות זאת אך ורק בפולין, עם תעודה מחו"ל לא ניתן להתמחות בפולין (החוקים היו שונים). מוכרים לי מקרים רבים, שסטודנטים יהודים בפולין איבדו שנים בהמתנה בתור להתקבל למשפטים.

קשה לשער את כובד העול שנטלו על עצמם הורינו בהחלטה לשלוח את ילדיהם ללמוד בחו"ל. הנסיעה לחו"ל הייתה כרוכה בהוצאות נלוות גדולות: דרכון, הוצאות נסיעה, ביגוד, והצורך לשלוח מדי חודש דמי מחייה מינימליים. אך ההורים חשבו, שיתאמצו ויתענו ארבע-שש שנים, וירָאו תוצאות.

לצעירים עצמם הייתה הנסיעה ללמוד בחו"ל כרוכה בקשיים חדשים: ללמוד את השפה הזרה, לחפש דירה, להתאים עצמם לסביבה החדשה וכו'.

אף שהשתלטו על השפה החדשה במהירות יחסית, בכל זאת חלפו שבועות אחדים עד שיכלו לנצל כראוי את ההרצאות ואת הספרים בשפה החדשה.

מציאת דירה, אף זה לא היה דבר קל. לא היה מחסור בדירות, אך הסטודנטים רצו לגור בקרבת האוניברסיטה. ראשית, כדי לחסוך הוצאות חשמלית ושנית, לא לאבד זמן בנסיעות. בפראג שכרו רוב הסטודנטים היהודים חדרים אצל לא-יהודים, כי יהודים לא גרו באזור האוניברסיטה.

בקשר לכן נתהוותה בעיה נוספת: שאלת הכשרות. מרבית הנוער הלומד מפולין בא מבתים אדוקים, בהם שמרו כשרות. הסטודנטים שהתגוררו קרוב לאוניברסיטה ורצו לאכול מזון כשר דווקא, נאלצו לנסוע לחפש אי-שם ארוחת צהריים כשרה. רבים מן הסטודנטים היהודים נאלצו לבסוף לוותר על כשרות, אף שהעניין לא היה קל להם.

רושם המעבר מעיר קרתנית כמו לוצק לפראג – היה עצום. הצעיר הלוצקאי ממש נקלע לעולם חדש: רחובות רחבים נאים, בניינים גבוהים, חנויות מהדרות, בתי קפה, בתי קולנוע, אולמות קונצרטים, תאטרונים, מוזאונים – אפשר היה להיות מוסה תדהמה.

קבוצת סטודנטים יהודים מלוצק לידבמץ אוניברסיטת פראג

המרכז לסטודנט בפראג היה בית הסטודנט או כפי שכינו אותו: ימק"א.

בית הסטודנט מומן בידי ארגונים פילנתרופיים אמריקאיים. היה זה בניין גדול במקום טוב מאוד, כמעט במרכז כל הפקולטות, עם כל מתקני הנוחות לסטודנט, ללא הבדל דת או מוצא. בתמורה לדמי חבר זעומים ושאי היה הסטודנט להשתמש בכל מתקני הנוחות של בית הסטודנט. באחד האולמות הגדולים נמצאו עיתונים כמעט מכל הארצות והשפות. סטודנטים רבים בילו את מרבית היום בבית הסטודנט.

האפשרויות להנאות תרבותיות בפראג היו גדולות מאוד. בזמן הפנוי ניתן לבקר בקונצרטים, תאטרונים, מוזאונים, שיעורים בנושאים שונים. ביקור בתאטרון האופרה עלה פרוטות הסטודנטים היהודים מלוצק אכן מצלו את כל האפשרויות, ובמופעי תרבות שונים ניתן תמיד לראות פנים מוכרים.

כשהכרנו את החיים הפוליטיים החברתיים בפראג לא נחלש הרושם שלנו. חשנו בטעמה של דמוקרטיה. קשה היה להבין איך ייתכן: שתי מדינות, פולין וצ׳כוסלובקיה, רק גבול מפריד ביניהן, וניגוד שכזה! בפולין קומוניסט הייתה מילה מפחידה, בתי הכלא היו מלאים אנשים שחטאם היחיד היה – אמונה ברעיון מסוים, וכאן, בפראג, יש לתומכי השקפות שונות חופש מוחלט לנהל תעמולה לרעיונותיהם.

מרבית הסטודנטים הלוצקאים בפראג השתייכו למפלגות ציוניות, במיוחד לקבוצות הרוויזיוניסטיות: "החבר", "חשמונאי", "בר גיורא", "בְּריסיה".

חלק גדול מן הסטודנטים הלוצקאים חיו להם תרבותית, פוליטית, חברתית בבית העם בפראג. היה זה מבנה גדול במרכז היהודי של פראג, שם התכנסה, במיוחד בערבים, החברה היהודית של פראג. כיוון שהשתייכנו לזרמים פוליטיים מסוימים, היינו מוזמנים לאספות השונות ולהרצאות שהתקיימו בבית העם. בהזדמנויות אלה נפגשנו עם יהודי פראג ושוחחנו עמם בעניינים שונים.

לוצקאים אחדים תפסו עמדות פוליטיות חשובות בארגונים הרוויזיוניסטים. ראוי להזכיר את שמשון יוניצ׳מן, מרקוס מירסקי, שאפילו יריבים פוליטיים כיבדו אותם. הנוער הלוצקאי בפראג גם השתייך לחברות תרבותיות וחברתיות למיניהן.

בקרב הלוצקאים שררו יחסים חבריים וקרובים. אם בשל השהייה בארץ זרה, ואפשר משום שקבוצות שלמות למדו באותן פקולטות ונוצר קשר קולגיאלי. אחרים לעומת זאת השתייכו לזרם פוליטי זהה, וזה חיבר ביניהם.

מפגשים קבועים התקיימו בערבי חנוכה ופורים. זכור לי גם ערב של לוצקאים לרגל חתונתה של לאה ז׳יטין עם זלמן קְוואֶרמן. אך לרוב נפגשנו במקרה, בשיעורים שונים בפקולטות, וגם אחר הצהריים בבית הסטודנט.

רבים מן הסטודנטים הלוצקאים אכלו בבית הסטודנט. ראשית משום שהיה קרוב ונוח. מיד לאחר השיעורים ניתן ללכת לאכול. הייתה סיבה נוספת: מיד לאחר ארוחת הצהריים בבית הסטודנט אפשר היה לקרוא את העיתונות בשפה הקרובה ללבם, או לנוח מעט ובו בזמן לצפות

במשחק פינג-פונג או ביליארד. גם הייתה שם אפשרות להיפגש עם חברים ולהתדיין בבעיות לימודים סבוכות, שאלות בכימיה, פיזיקה או אנטומיה.

גורם נוסף שהחזיק את הלוצקאים יחד היה מנורים משותפים בזונות בחדר אחד. זכור לי היטב, ישה רוזובסקי ומשה ורניק [וייתיק] נרו כמעט תמיד יחד. זונות כאלה היו גם איזיה פינוס וולף קלימבורד, ברנבלום ופפר, שמשון יוניצ'מן ומרקוס מירסקי, איינבינדר ופינקלשטיין. הצירופים הנזכרים השתנו לעתים, אך בדרך כלל נרו יחד מי שלמדו באותה פקולטה.

קבוצת סטודנטים יהודים מלוצק בפראג

האחווה הלוצקאית שררה לא רק בשמחות, אלא גם במצוקה. אם חסרו לפלוני קרונות אחדות, פנש יד פתוחה אצל חבר מלוצק, ואם לא – הייתה קופת הלוואה.

הסטודנטים הלוצקאים הותיקים בפראג הפנינו חמימות רבה כלפי החדשים: בהתארגנות, במציאת דירה, בירושם לפקולטה וכו'.

היו בפראג שתי אוניברסיטאות: צ'כית וגרמנית. באוניברסיטה הגרמנית למדו רפואה הסטודנטים הלוצקאים הבאים מנלוון, טניה קוניצא, משה ותיק, ישה רוזובסקי, טוביה לשנר, איזיה פינוס, פייוול פפר, בתבלום, וולף קלימבורד. באוניברסיטה הצ'כית למדו רפואה:

מוצ'ניק, ויסוצקי, שמשון יוניצ'מן, פייטה רוזנשטרום, ישראל לשנר. רוקחות למדו באוניברסיטה זו: איינבינדר, פינקלשטיין, אברהם קלימבורד, ז'ניה ורקוביצקה, שטודין, לווינזון, אברהם חיז', יוקלסון. ארכיטקטורה (באוניברסיטה זו): ישה פטיץ. בבית הספר למסחר למדו: סוניה פטיץ, מרקוס מירסקי, אברשה גרטנר, שטודין, ויטיה גרינברג.

בעת כתיבת שורות אלה מפליא אותי למה במדינה דמוקרטית כמו צ'כוסלובקיה, נחוץ היה להחתים את המסמך בחותמת: נתין זר, מעין טלאי צהוב. חל גם איסור על סטודנטים זרים לעבוד. אך ידוע לי על מקרה כמו זה של ויטיה גרינברג, שהתפרנסה מנגינה בסקסופון בתזמורת (סביר שלא באופן רשמי). סטודנטים מסוימים התפרנסו משיעורים פרטיים (זכור לי שאני עצמי העברתי קורס בפיזיולוגיה. דומני כי ברנבלום השתתף בקורס). היה חוק נוסף: בתום הלימודים לא ניתן להתמחות בצ'כוסלובקיה.

איני כותב זאת כדי להתלונן. נהפוך הוא, אני בטוח כי כל מי שלמדו בפראג, אסירי תודה עד עתה לממשל בצ'כוסלובקיה בעת ההיא על מתן האפשרות לקבל השכלה גבוהה במקצועות מסוימים.

בשנת 1933, כשעלה היטלר לשלטון בגרמניה, התחלנו, סטודנטים יהודים בפקולטה הגרמנית לרפואה, לחוש באנטישמיות בשיעורים. הסטודנטים הגרמנים באו לשיעורים בכובעים וסרטים בצבעי האגודות שלהם. בתכיפות יתר נשמעו הסיסמאות: "הלאה היהודים", "הלאה הזרים". הפקולטה שלנו אף הייתה סגורה במשך שלושה ימים לאחר שסטודנטים יהודים אחדים הוכו עד זוב דם. חוצפת הסטודנטים הגרמנים האנטישמים גברה כשחשו כי הפרופסור בדעה אחת עמם.

אם היה המרצה דוצנט יהודי, שרקו החוליגנים הגרמנים ורעשו, עד כי לא נשמעה מילה של המרצה. המשטרה הצ'כית לא יכלה להתערב ולעצור את הפרות הסדר, כי לאוניברסיטה הייתה אוטונומיה.

חרף הקשיים, לא היו מאמצי הורינו וקרבנם למעננו לשווא. הצעירים הלוצקאים שלמדו בפראג, שבו הביתה עם דיפלומות ויכלו להתחיל לנהל חיים כאנשים עצמאיים.

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 278 – 280.

וו' פ' [ברייר ז] בית הספר העממי "תרבות"

בית הספר "תרבות" נוסד בשנת 1918 בידי עסקנים ציונים מוכרים: יהושע ברגר (נספה), ר' חייקל וייץ, אברהם וקסמן (ישראל), אברהם גלייזר. לוצק השתייכה לרפובליקה האוקראינית ובית הספר מומן מימון מלא על חשבון רשות בתי הספר שליד הממשלה בקייב.

בשנת 1921 קיבל בית הספר זיכיון מרשות בתי הספר שליד הרפובליקה הפולנית, רשום על שם הקהילה היהודית בלוצק. בשנת 1923 נרשם הזיכיון על שם הסניף המקומי של החברה לבתי ספר עבריים "תרבות".

בית הספר "תרבות" בשנת 1921

בשנת 1926 חווה בית הספר משבר קשה. מ-300 ילדים שלמדו בבית הספר, נותרו 50 בלבד. זה קרה עקב הנהגת בתי ספר ממלכתיים, ששפת ההוראה בהם פולנית, לילדים יהודים, שְבְּסוּבְּקות כינו אותם [לא למדו בהם בשבתות ובחגים יהודיים]. אך הודות למאמץ הנמרץ ונכונות ההקרבה של ההנהלה והמורים, ואהבתם לחינוך, הצליחו תוך זמן קצר להוציא את בית הספר מן המשבר ולבנותו מחדש.

בשנת 1927 ביקר בבית הספר המשורר הנודע שאול טשרניחובסקי, ובשנת 1932 – חיים-נחמן ביאליק. שני המשוררים הגדולים הביעו הוקרתם על רמת בית הספר "תרבות" בלוצק.

בשנת 1935 ארגן בית הספר תערוכה מרשימה לרגל חמש-עשרה שנות קיומו הרשמי. 5,000 אנשים ביקרו בתערוכה, שעוררה התפעלות בקרב כולם. התערוכה הוכיחה את רמתו הגבוהה של בית ספר עממי זה.

בית הספר הוציא מקרבו קרוב ל-1,000 בוגרים. חלוצי השפה העברית בלוצק.

מחזור ראשון של בית הספר "תרבות"

ב-1938 מנה בית הספר למעלה מ-400 ילדים, 70% מהם בנים ו-30% בנות.

התקציב השנתי של בית הספר היה 25,000 זלוטי. צוות המורים מנה תשעה אנשים. ההנהלה הייתה אז בידי המורות המיומנות טויבה חָמרה והאנה גולדברג.

בשל מספר הילדים הגדול, וגם עקב מחסור במשכן ראוי, שכן בית הספר בשני מבנים ובמקום מיוחד ברחוב קארדָצקה 14. הייתה בבית הספר ספרייה עברית משובחת ובה כ-2,000 ספרים. הספרייה נשאה

את שמה של מנהלת בית הספר, קרולינה רייז רבת ההישגים, שמתה בדמי ימיה.

בבית הספר היו שתי סדנאות: נגרות בניין וחייטות.

ראוי להוסיף להישגים המיוחדים של ההנהלה את ייסודם של קורסי ערב בעברית לאימהות של ילדי בית הספר.

עם ועד בית הספר נמנו יהושע ברגר – יושב ראש, שמואל שניידר, נפתלי גרטיבל, בן-ציון גולדברג, משה גאניק, טויבה חֶמרה, מאנס כץ, ב' שוסטר.

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 281 – 282.

ש. פערדמאן

שוליק [שאול] פרדמן מקסיקו **בית הספר שלום עליכם**

בית הספר העממי ביידיש על שם שלום עליכם בלוצק היה מוסד שהשתייך לא רק לחוג מצומצם של פעילים, שהשקיעו בעבודה הכרוכה בבית הספר מסירות נפש גדולה, אלא היה קניינם של המוני העם היהודי – פועלים, בעלי מלאכה, סוחרים זעירים וסתם אנשי עמל יהודים, וכך אמנם כינוהו: "בית הספר שלנו".

בית הספר זכה לאהדה כללית לא רק משום ששפת ההוראה בכל הלימודים הייתה יידיש – שפת אם של הילדים – אלא גם ואולי בעיקר משום שהייתה לו דרך הוראה וחינוך ייחודית משלו; משום שהיה לו אידאל גדול שהלהיב את המורים, את ההורים ואת הילדים; כי שררה בו אווירה מיוחדת, שמשכה אליה הן את הילדים והן את ההורים; כי לא היה מנותק מן הסובב אותו, מן המאבק וההתמודדות שניהלו המוני העם למען חיים טובים יותר.

ראשיתו של בית הספר החילוני ביידיש בלוצק, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. האינטליגנציה היהודית הרדיקלית – שהתאגדה סביב "חברת מפיצי השכלה" ושהקימה את בית הספר ואת הספרייה שליד בית הספר – חשבה כבר אז על בית ספר למען ילדים יהודים ששפת ההוראה בו יידיש, ועל שיטות חינוך חדשות. שאיפה זו ניתן היה להגשים רק במועד מאוחר יותר.

מוסד החינוך החילוני הראשון ביידיש היה בית הילדים שהוקם למען פליטים בשנת 1916. שם התנהלה העבודה ביידיש. עם פרוץ מהפכת פברואר בשנת 1917 הפך בית הילדים מוסד של קבע – בית ספר בשיטת פְּרבל (דומני כי זמן-מה היה גם סניף של גן ילדים בקרסנה). לימים נפתחו גם הכיתות הראשונות של בית ספר עממי סדיר ששפת ההוראה בו יידיש.

עם הפעילים והמורים בתקופה ההיא נמנו (ככל הזכור לי): איטה ליברמן, רחל בְּרומן, אסתר ז'יגון, יוסף ויסוצקי, שמעיה קימלמן, אפרים מרנץ, ד"ר יוסף מינינזון ואשתו מניה, שמוליק אייזן.

שנות המלחמה, המהפכה, חילופי שלטון למיניהם, הפריעו במובן להתפתחות הסדירה של תנועת בית הספר בלוצק. בשנת 1921 עלו המוסחת קרבן לגל הדימוי הכללי מצד הממשל הפולני כנגד מיעוטים לאומיים בכלל וכנגד יהודים בפרט. בית הספר ולאחר מכן בתי הילדים נסגרו בידי המשטרה.

אך תנועת בית הספר החילוני ביידיש הצליחה תוך זמן קצר להכות שורשים עמוקים בלוצק, והפעילים לא חדלו ממאמצים לשוב ולפתוח את בית הספר. הדבר צלח רק בשנת 1925, כשנפתחו גן הילדים וארבע כיתות ראשונות של בית הספר העממי. בית הספר שוכן בבנין (ברחוב קונרסקייגו [קונרסקה] 3) שנרכש עוד בשנת 1920 הודות לתמיכה כספית של יוצאי לוצק באמריקה, שהובאה בידי שליח מיוחד, החבר פפיר.

בית הספר קיבל תוקף חוקי רשמי כמוסד ליד סניף לוצק של ציש"א – הארגון המרכזי של בתי ספר ביידיש בוורשה. כבעל חיכיון הרשמי הופיע ד"ר מינינזון, יושב ראש ארגון בית הספר בלוצק לאורך זמן.

הנהלת בית הספר שלום עליכם

מנהלו הראשון של בית הספר היה המורה שיימן (לוצקאי), יחד אתו עבדו גם אשתו לאה (ליונקה) ליטווק, שהייתה מנהלת רשמית (במשך שנים אחדות) של בית הספר והמורה לפולנית. בשנים הבאות עבדו המורים הבאים: רפאל פָּלוסקי, מִכצ'ה בריטוואר, מלכה פיזר, חנה גוטמן, רוזנברג, ליבל שיפריס (מנהל בית הספר במשך שנים אחדות),

אשתו רבקה יפה, חוה סגל, שרה סְקולסקי, יוסף גולדפרב, אשתו אסתר ליברמן, המורה אייזן, אנייה ורקוביצקי, רבקה בָּליסְקובסקי וכותב שורות אלה, שהיה מנהל בית הספר מ-1930 עד 1939, כשעבר בית הספר לידי הממשל הסובייטי ומאוחר יותר חוסל (בשנת 1940).

מאז פתיחת בית הספר בשנת 1925 התפתח בית הספר בקצב מהיר. בשנת 1932 כבר היה לבית הספר מחזור ראשון (שבע כיתות). מספרם הכולל של הילדים אמנם לא עלה מעולם על 300, אך זה מוסבר בתנאים אובייקטיביים. יש לזכור מי היו הורי ילדינו: פועלים, תכופות מובטלים לאורך חודשים, בעלי מלאכה עניים, סבלים, בעלי עגלות, תגרני שוק. ילדיהם לא יכלו להרשות לעצמם מותרות של לימודים זמן ממושך מדי, לא אחת נאלצו המורים להביט בכאב בילדים ההולכים לעבוד לאחר כיתה שלישית או רביעית, אף שחלומם הגדול היה להמשיך בלימודים. יש גם להביא בחשבון שהורים רבים לא יכלו לשלם אף את שכר הלימוד הזעום שנאלצנו לגבות כדי לקיים את בית הספר (ממוצע של שניים-שלושה זלוטי לחודש, רבים שילמו זלוטי אחד בלבד), ולרכוש למען הילדים את הספרים הנחוצים ביותר והמחברות. אך לא זה היה המכשול העיקרי שמנע הגדלת בית הספר. המקום היה קטן מדי, לא אחת היה עלינו לסבול השתלחויות מצד מפקחי בתי הספר הפולנים, בשל מקום משכנו הלא מתאים של בית הספר. "דאגתם" כמובן לא נבעה מאהבה רבה לילדי ישראל, אלא אמורה הייתה לשמש עילה לסגירת בית הספר.

נוסף לכל זה ניצב בית הספר בפני קשיים כספיים יום-יומיים. שכר הלימוד כיסה חלק זעום בלבד מתקציב בית הספר, אף שהמורים עבדו בשכר רעב (50 או 80 זלוטי לחודש; מורה בבית ספר ממלכתי פולני קיבל מינימום של 180-250 זלוטי לחודש, לבד מהטבות שונות). פעילי בית הספר עשו כל שהיה לאל ידם, על מנת להשיג אמצעים כספיים: תרומות בקרב חברי ארגון בית הספר ואוהדים, מגביות חד-פעמיות, מיזמים למיניהם

(הרצאות, הצגות תאטרון, ערבי ריקודים וכו'). חלק מסוים מתקציב בית הספר כיסה, בהתאם לאפשרויותיו, הארגון המרכזי של בתי הספר בוורשה (לרוב מסיוע אמריקאי). תמיכה משמעותית לבית הספר, חומרית ופוליטית-חברתית, הייתה הסובסידיה של העירייה, שהשיגו במאבק אנשי המועצה הבונדיסטים, שהיו בו בזמן פעילים בבית הספר.

חרף המצב הדחוק והצפיפות, היה בית הספר מלא תמיד שמחה ויצירה. ברכת ההוראה והחינוך בשפת האם נראתה במלוא היקפה: ילדים עניים ורעבים למחצה, מבתים חסרי השכלה ואווירה תרבותית, גילו כישרונות עצומים ויכולות, רעיונות ויוזמה יצירתית. השיעורים מעולם לא הוכתבו מלמעלה (כמובן תוצאה של שיטות חינוכיות מודרניות שהמורים שלנו נקטו בהן, כמו מערכת החינוך היהודית החילונית בפולין בכלל), אלא היו יצירתיים, הן מצד המורים והן מצד הילדים, שהוכיחו זאת בהישגים טובים בכל הלימודים. נאלצו להודות בכך בלב כבד אפילו מפקחי בית הספר הפולנים, שמיעטו לגלות ידידות.

לא רק לימודי יהדות (יידיש, ספרות יידיש, היסטוריה יהודית, עברית) למדנו ביידיש, אלא גם לימודים כלליים: מתמטיקה, פיזיקה, מדעי הטבע, היסטוריה כללית, גאוגרפיה, זמרה, מלאכת יד, ציור, התעמלות ואחרים. שפה והיסטוריה פולנית, הם בלבד נלמדו בפולנית.

ההישגים הפדגוגיים והחינוכיים המזהירים באו תכופות לידי ביטוי גם כלפי חוץ – בהופעות פומביות של ילדי בית הספר. בית הספר שלנו התפאר בתערוכות אחדות של עבודות ילדים (ציור, מלאכות יד של נשים, נגרות, גילוף, כיור ואחרים), שעוררו התפעלות בקרב הבאים. ראוי להזכיר, פעילי בית הספר הגו רעיון למכור את עבודות הילדים, לכיסוי גירעון תקציבי. העבודות המכורות (ארנקי נשים מקוריים מפניני זכוכית, ציורים על דיקט ועל זכוכית, כדי חרס מעוטרים להפליא ואגרטלים ואחרים) אכן הכניסו סכום כסף ניכר.

רושם גדול עשו שתי תערוכות נושאיות, במיוחד הראשונה (בשנת 1936), שהוקדשה לשלום עליכם. המוצגים המגוונים של בית הספר שלנו מילאו חמישה חדרים ועוררו במשך שבוע את התפעלותם של כמה אלפי מבקרים. חלק מן המוצגים תפסו מקום נכבד בתערוכה המרכזית על שלום עליכם, של בתי הספר החילוניים בוורשה, למשל,

דגם של שלום עליכם, עם דמויות מקוריות של גיבוריו (יצירה קולקטיבית); קרקס שלום עליכם (יצירה קולקטיבית); פרוכת ברקמה מקורית על משי עם צוואת שלום עליכם, (מעשה ידיהן של לאה ברייר, סימה רדיק ואחרות). כרטסת הלצות, קללות, פתגמים ואלמנטים פולקלוריסטיים דומים מיצירות שלום עליכם (נאספו בידי ריסל סטולר, רוזה גֶרגיס, אתיה פלדמן ואחרות). הכרטסת הייתה מותקנת בתיבה מגולפת מעשה אומן, שנעשתה בידי התלמידים גיטלמן וקיפלמן; פורטרט גדול של שלום עליכם (על כל הקיר) רישום פחם של התלמיד גֶיוניה פרדמן (אמריקה).

חלק ממוצגי בית הספר בלוצק גם הוצגו בתערוכה הבינלאומית הפדגוגית בפריז בשנת 1938.

רושם עז עשתה בלוצק גם התערוכה השנייה שלנו בנושא: יהדים בפולין. רבים מן המוצגים שלנו, למשל, דגם של "בבית כנסת יהדי", בית הכנסת המבצרי בלוצק ואחרים, נתקבלו לתערוכה המרכזית של בתי הספר של ציש"א, אך נאסרה כידוע בידי הממשל הפולני הפשיסטי למחצה.

גם הצגות הילדים של בית הספר שלום עליכם עוררו תמיד עניין עצום בקרב הציבור. הצגות בית הספר הוצגו תמיד פעמיים שלוש באולם הגדול ביותר, בתאטרון העירוני.

הצגות בית הספר שבוצעו: "פורים שפיל", "מכירת יוסף", "דוד וגלית", "שביתת התרנגולות" (שלום עליכם), "הטקסה" (מנדלי מוכר ספרים), "הנערה התועה", "רובין הוד", "החייט המכושף" (שלום עליכם) ורבות אחרות.

בחצלום: ספרייה בית הספר

בבית הספר הייתה מקהלת ילדים, לשלושה קולות (בניהולי), שהופיעה תכופות בקונצרטים פומביים. נוסף לכך הופיעו הילדים תכופות בשירה ובדקלום, בריקודים במיזמים שונים בפני

ההורים, במסיבות סיום ובחגי בית הספר.

באמצעות הפעילויות הנזכרת הפך בית הספר מרכז להפצת תרבות, עניין בספרות, טעם אומנותי ועניינים רוחניים בכלל, בקרב ההורים ושכבות עממיות רחבות.

ההורים העריכו זאת כראוי. זה, והיחס החם והעניין המתמיד בילדים מצד המורים – לכל צורכיהם ושאיפותיהם – הובילו לכך שההורים היו לחסידים הנאמנים של בית ספרם, ושל בית הספר החילוני ביידיש בפרט.

הורים רבים היו בעקיפין תלמידי בית הספר, במובן של העלאת רמתם הרוחנית. רבים למדו קרוא וכתוב, החלו לקרוא ספרים ועיתונים, היו פעילים בתחום החברתי, במיוחד בבית הספר (בוועד ההורים, בהנהלת בית הספר).

בעשייה בבית הספר צמח להיות פעיל חברתי חשוב, האיש העממי הפשוט אברהם בלבן (היגר לארגנטינה).

הסבל הפשוט בנצי רייז היה לאחד מפעילי בית הספר המסורים והמודעים. לאחר יום עבודה קשה, מעולם לא החסיר ישיבה של ועד ההורים או אספה, וגם לא חסך את הפרוטה, שבאה לו בעמל רב, כשטובת בית הספר ניצבה על הפרק. ראוי גם להזכיר את האימהות המסורות, פעילות בבית הספר, שבלעדיהן לא ניתן לתאר ביצוע של שום מיזם בבית הספר: ביברגל, פלדמן ורבות אחרות ששמותיהן נמחו מזיכרוני.

מחנות הקיץ שאורגנו כמעט מדי שנה, היו מן הרגעים היפים בחיי בית הספר.

ההורים – חייטים, סנדלרים, בעלי עגלה עניים – לא נסעו למקומות קיט, ולילדיהם לא הייתה אפשרות ליהנות מאוויר צח, שמש, נהר ויער. והייתה זו אכן חוויה ענקית לילדים, כשהובלנו אותם לשניים-שלושה שבועות לחיק הטבע.

המחנות אורגנו באזורים יפים בסביבת לוצק, לרוב ביער ליד נהר. הילדים ניהלו בעצמם את המחנה, בישלו, ניקו ושירתו את עצמם.

המחנה היה מלא שמחה, קולות צחוק, משחק ושירה. מדורות המחנה, הערבים ליד מדורת המחנה, עם האווירה הרומנטית, עם המעשיות שסופרו והשירים שזומרו, הטיולים באזורים הסמוכים, המשחקים למיניהם, תחרויות הספורט – כל זה הותיר רושם בל יישכח בילדים לאורך זמן, כל שכן שהילדים חזרו העירה מחוזקים, שזופים, בכוחות מחודשים לקראת בית הספר, ביתם השני. לילדים רבים היה בית הספר ביתם היותר טוב, כי שם קיבלו ידע, שמחה, אידאלים – כל מה שסייע להם לשאת את ילדותם הקשה.

יחס הילדים שלנו לבית הספר התבטא בצורות שונות, במיוחד בקשר לבית הספר גם בתום לימודיהם בו. הבוגרים לא היו אורחים בבית הספר, אלא מבקרים תכופים וידידים. רבים מהם היו עוזרים פעילים בעשייה בבית הספר. חלק גדול מהם היו לחברים פעילים בתנועת הנוער הסוציאליסטית. המעטים בהם ששרדו את החורבן שחולל היטלר ומצויים בכל התפוצות וגם במדינת ישראל, נותרו מסורים לחינוך שקיבלו בבית ספרם, נאמנים לתרבות היהודית ולעם היהודי.

1960

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 284 – 287.

משה פרדמן מקסיקו **ספריית יידיש**

המאמר הבא על תנועת התרבות החילונית ביידיש בלוצק נסמך על זיכרונות אישיים. למרבה הצער לא ניתן לקבל שום חומר דוקומנטרי לחיבור זה. לא תתקבל אפוא תמונה מלאה של העשייה התרבותית שהתנהלה שם בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

א. ספריית יידיש

ככל שזיכרוני אינו מטעה אותי, הונח היסוד לספרייה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, בידי קבוצת אינטלקטואלים יהודית-רדיקלית (בונדיסטים, סיימובצים, פועלי ציון, ציונים סוציאליסטים וכדומה) בעלי נטייה יידישיסטית. אוסף הספרים שהשיגו, היה ממוקם בבית הספר מול הבודקות, ברחוב שנקרא לימים דומיניקנסקה, סמוך לבית המרקחת.

לאחר מהפכת פברואר (1917) עבר אוסף הספרים לרשות מרכז האיגודים המקצועיים, שנודע בשם צה-בה, ויצר את הגרעין לספרייה גדולה. בעת ההיא היה בין פעיליה החשובים של הספרייה: משה גלפרין, אינטלקטואל מן הטיפוס האקסטרני המוכר. הוא היה מן הספרנים הראשונים.

כשנטל כותב שורות אלה את ניהול הספרייה לידיו (1921), היא כבר פעלה כמוסד נפרד (צה-בה כבר לא היה קיים) שהתאגדה סביבו האינטליגנציה היידישיסטית הרדיקלית מזרמים שונים. בין הפעילים היו: משה גלפרין, יוסף ויסוצקי, שלמה גולדברג, שמעיה גיקלמן, איציק גלה, שמואל גֶרבר, שייקה וייסברג, אפרים מרגן, שמואל אייזן, זיסיה [זישה] בגלייבטר, אברהם אבֶצ'וק (נודע לימים כסופר יהודי-סובייטי שנספה בטיהורים הראשונים), איטה ליברמן, אפרים פֶקלר, זלמן פָרֶצקי, איש "פועלי ציון שמאל" זלמן קאניש (גיסו של יוסף ויסוצקי, לימים בעל חנות פירות ברחוב יגילונסקה), איציק שטרנפלד, וולף שטרן.

בזמן הראשון פעלה הספרייה באופן לא מוסדר מבחינה חוקית, הדבר הקשה על התפתחותה, כבר אז היה לה מספר ניכר של קוראים נאמנים ומספר משמעותי של ספרים ביידיש וברוסית, בעיקר ביידיש. יש לתת את הדעת, בעת ההיא הייתה הספרייה לא מקום קריאה בלבד, אלא

יותר מרכז לפעילות תרבותית בכלל. לנוער היהודי, במיוחד משכבות מעוטות יכולת, במיוחד לנערות שלא קיבלו כל השכלה כללית – היה הספר הכול: בית ספר, אוניברסיטה, המקור היחיד לידע ולהתפתחות רוחנית. בספרייה שוחחו על ספרים ועל סופרים, על ענייני העולם בכלל. בשל אי-ההסדרה החוקית היו תכופות הפרעות גדולות מצד הממשל, שהיה נוקשה במיוחד, בלוצק כמו בערי סָפר אחרות.

נעשו אפוא מאמצים והספרייה קיבלה תוקף חוקי בשנת 1923 כמחלקה של מפלגת פועלי ציון שמאל בשם "חברה לקורסי ערב למבוגרים". זה קרה בעיקר הודות לקשרי זלמן קאניש, איש פועלי ציון שמאל, עם חבריו למפלגה בוורשה.

זמן-מה אמנם פעלו בספרייה קורסי ערב שנשאו אופי של אוניברסיטה עממית. בין המרצים היה יוסף ויסוצקי. הוא לימד לשון וספרות יידיש. אגב אורחא ראוי להזכיר כי היה תועמלן נלהב לאורתוגרפיה החדשה שנתקבלה. ב-1921, היה שליח לוצק לכינוס הראשון של בתי הספר החילוניים ביידיש בפולין.

הנהלת הספרייה ארגנה מעת לעת הרצאות בנושאים ספרותיים ואחרים. ויכוחים גדולים התקיימו בזיקה לזרמים המודרניים בספרות יידיש. תכופות הובאו נואמים מוורשה, בהם: מלך ראוויטש, פרץ מרקיש, שהרצאתו לא יצאה לפועל, כי לשכת הסטרוסטה חזרה בה ברגע האחרון ממתן האישור. עם זאת לא פסחנו על הזדמנות להיפגש עם המשורר הפופולרי, נותן הטון בקבוצת חֲלִיאַסְטָרה ["כנופיה" כתב עת ספרותי]. קבוצת פעילי ספרייה אקטיביים נפגשה עם מרקיש בביתי, שם לא רק התווכחנו, אלא גם שתינו יין, מרקיש מעולם לא סירב לזה.

רושם עז עשו בעיר שיעוריו של א' ליטווק על ספרות יידיש, אשר שבו לב בעומק שלהם ובאופן המזהיר של הצגתם.

בשנת 1921, כשצלחה הקמת גן ילדים ביידיש, הוא שוכן באולם הספרייה ב"פרוור" (נקרא לימים רחוב יגילונסקה), בשכנות לבניין האבן של קרוינשטיין, והספרייה הועתקה לשני חדרים מול קולנוע "מודרן" בבית ר' אשר (קורסי הערב התנהלו במשכן הקודם). שם המשיכה הספרייה לנהל את פעילותה. נרכשו ספרים חדשים רבים

ביידיש, הדבר התאפשר הודות להכנסה מן המחסן למכירת ספרים שאורגן בידי הספרייה. מחסן ספרים זה סיפק לספריות ולקונים פרטיים במחוז ווהלין ספרים שזה עתה הופיעו.

ליד הספרייה התארגנה מקהלה עממית, שהיו לה מספר הופעות פומביות מוצלחות. המנצח היה מי שנודע לימים כחזן שמואל גאק. היה למקהלה רפרטואר מקורי של שירי עם ביידיש ("בבית קטן", "המבדיל", "מצלצלים פעמונים" ואחרים), שירים מודרניים (הסוויטה הנודעת של אנגל לנושאים משירי פרץ לילדים, "השמש שוקעת בלהבות" של קצנלסון), ואפילו הרבה מן הרפרטואר האירופי הקלסי ("אוֹדֶה לבורא" מאת בטהובן, "נוקטורנו" מאת רובינשטיין, "קרוויאם" מאת מוצרט, "היער" מאת מנדלסון ואחרות). הוא שיפר באופן משמעותי את הטעם האומנותי המוזיקלי לא רק בקרב חברי המקהלה, אלא גם בציבור היהודי הרחב. בין חברי המקהלה היו: משה גלפרין, רחל בְּרוּמן, תֶּמה בגְלייבְּטר, אסתר וייסברג, פרויקה פקלר, משה פרדמן, יוסף ויסוצקי.

הפעילות הסדירה של הספרייה נקטעה במאי 1924 בעקבות ביקורת ומאסר של מספר חברים. בעת ההיא הייתה בקרב קוראי הספרייה קבוצה של צעירים יהודים קומוניסטים, שניצלו את חוקיותה, נפגשו שם וכנראה גם ניהלו פעילות ארגונית מסוימת שלהם. בין האסורים היו: קיבריק, שנודע לימים כפעיל קומוניסטי (בשנת 1939, כשהממשל הסובייטי כבש את לוצק, היה פקיד בכיר במיליציה; נהרג באסון רכב), זלמן זרצקי, שלא היה לו דומני כל קשר לקבוצה הקומוניסטית. גם אותי, כספרן האחראי, החזיקו בכלא במשך קרוב לארבעה שבועות.

מאסר זה פגע רק לזמן קצר בהתפתחות הסדירה של הספרייה. היא המשיכה להתפתח, שוב במקום חדש, ברחוב קונַרסקה 3, בבית שהיה שייך לבית הספר ביידיש. זה היה בשנת 1925. הספרייה הגיעה אז לשיא התפתחותה, הן בכמות הספרים, הן במספר הקוראים, והייתה למרכז העשייה התרבותית ביידיש בלוצק. היה לה אוצר ספרים של למעלה מ-10,000 כרכים (90% יידיש והשאר פולנית ורוסית), בהם הוצאות נדירות של ספרות יידיש הישנה, מספר גדול של יצירות מדעיות, ספרות ילדים, עיתונים ומאספים מרחבי העולם היהודי. מספר הקוראים היה 700-800, בערב שבת הושאלו לעתים כ-150

ספרים. היו לה קוראים רבים, שהודות לה ממש התפתחו רוחנית – מאנאלפביתים למחצה לרמה אינטלקטואלית גבוהה.

גם בהמשך הייתה הספרייה המארגן בפועל של מיזמים למיניהם, שהיו קשורים רק חלקית בענייני ספרים: הרצאות בנושאים שונים, לאו דווקא ספרותיים, משפטים חברתיים ואחרים. זכור העניין הרב שעוררו המשפטים על "בונצ'ה שתוק", "המעגל היהודי" (המשפט נמשך שלושה שבועות). מבין המרצים הנודעים ביקרו בשנים ההן בלוצק: שלום אש, אלתר קציזנה, ביניש מיכאלוויץ', פרץ הירשביין, שלמה מנדלסון, רחל פייגנברג.

מקרב פעילי הספרייה נבט גרעין ארגון בתי הספר היידישיסטיים (ציש"א), שהקים את בית הספר החילוני ביידיש בלוצק. שם בקעה שורה של פעילים פוליטיים מזרמים שונים ופעילי האיגודים המקצועיים היהודיים.

כאן למרבה הצער הייתה טמונה ראשית הקץ, הירידה בפעילות הספרייה. בהדרגה החלה היבדלות פוליטית בין פעילי הספרייה וקוראיה. גבר המאבק הבין-מפלגתי, שלבש צורות חריפות. ככל שחלף הזמן היה קושי לשמר את האחדות בהנהלת הספרייה ואת האופי המשותף של הפעילות התרבותית בכללה. המאבק המרכזי התנהל בין הבונדיסטים והקומוניסטים, וכל אחד מן הזרמים השתדל להרחיב את השפעתו בקרב הקוראים, ובעיקר – להשתלט על הנהלת הספרייה.

בקרב קוראי הספרייה ופעיליה התייחדו כבר בעת ההיא (1916-1925) צוותים צעירים חדשים, לרוב פועלים ומועסקים במשרדים ובחנויות, הן מן הבונדיסטים והן מן הקומוניסטים. מן הבונדיסטים: שמואליק, ברוינשטיין, מוטיה גֶייר, יוסקה אפל, מלכה וסטיסיה בידניק, מניה קיפרמן, הרשל קופרשמיד, אהרן פְלַפְלר; מן הקומוניסטים: אברהם בגלייבטר, משה גָרצ'קה, ברל פרדמן, זישה לרנר, משה זוגר.

בבחירות להנהלת הספרייה בשנת 1926 הגיע המאבק המפלגתי לשיא המתח. כשהקבוצה הקומוניסטית הובסה, היא הוציאה בחשאי חלק גדול מן הספרים במטרה לייסד ספרייה משלה. זה לא צלח בשל אי-חוקיותה, חלק ניכר מן הספרים אבד או נשאר בידיים פרטיות. כתוצאה מן המאבקים נגרע חלק מן הקוראים, בעיקר בלתי מפלגתיים,

שסירבו להימצא בתווך. הדבר הוביל לכך שהספרייה איבדה בהדרגה את חשיבותה כמוסד תרבות יידיש מרכזי. גם הדחף לקרוא נחלש והספרייה החלה לשקוע.

לאחר שהתפתח בית הספר ביידיש ונזקק לכל המקום לעצמו, שוב עקרה הספרייה, ולא פעם אחת, לאתר אחר, ונדדה יחד עם ארגון בונד. השאלת ספרים נמשכה אמנם, אך כבר לא בהיקף הקודם. חוג הקוראים הצטמק בהדרגה לקבוצה של חברי מפלגה (בונד, צוקונפט ואוהדים), וכבר לא ניתן להעסיק ספרן מיוחד, איש מקצוע. הספרייה נוהלה בידי צעירים, שהשקיעו אמנם התלהבות רבה (ראויה לציון מיוחד עבודתה המסורה לאורך שנים של מלכה בידניק), אך לא היה בזה עוד לשפר את מצב המוסד.

לסיום ראוי לציין את גורל אוצרות הספרים:

בשנת 1939, כשפרצה המלחמה, דרש בעל המקום, מאימת הגרמנים, לפנות את הספרים. קבוצה של חברים ארזו את הספרים בארגזים ולקחו אותם אליהם או הסתירו במקומות שונים. כשנכנסו הסובייטים גברה האימה. על רקע הרדיפה שהוחל בה כלפי בונדיסטים ולא-קומוניסטים אחרים נקברו הספרים או הוסתרו באופן אחר, מחשש כי בעת ביקורת ייתקלו בספר עם חותמת של ספרייה בונדיסטית, או בספר פסול לפי הדין הקומוניסטי.

חלק מן הספרים, שהועברו בשעתם לבית הספר (בעיקר ספרות ילדים), חלקו גורל זהה בשנת 1940, לאחר חיסול בית הספר ברחוב קונרסקה (הילדים ורוב המורים הועברו לבית הספר הסובייטי היהודי, בבניין תלמוד התורה בעבר), מרבית הספרים נותרו במקום, כי מנהל תלמוד התורה חשש שאין זו ספרות מתאימה לעת החדשה. הדיירים החדשים ברחוב קונרסקה 3 (פקידים סובייטיים, מן המזרח) הסיקו בספרים את הקמינים.

1960

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 288 – 290.

לכל עיר אנדרטאות שלה, המייחדות אותה משורה של ערים אחרות, גם לעיר לוצק יש אנדרטה כזו, המספרת, ראשית, על מקורות העיר; שנית, כרוכה בחוויות אינטימיות רבות של הנוער; שלישית, היא עד אחרון לכיליונה של לוצק היהודית – זהו מבצר לוברט.

מבצר לוברט נבנה לפני שנים רבות, בימי הביניים, בידי הכובש הליטאי של הטריטוריה, הדוכס לוברט. הוא הורה לבנות למענו מבצר לפי כל כללי הארכיטקטורה בת הזמן, שם חי, שם קברו אותו. בגינה קטנה, תחת אלון מסועף, מצוי קברו.

מבצר לוברט הוא מן המבצרים הטיפוסיים לימי הביניים. מקומו על גבעה המעוררת רושם של הר, כי יש סביב גיא רחב ועמוק. בעבר היה מלא במי הנהר סטיר, הזורם במרחק לא רב מן המבצר. העפר החפור נזרה והוערם סביב לחומות הלבנים האדומות, המסיוויות הרחבות, הניצבות על יסודות עמוקים של סלעי צור גדולים. בארבעת צדדיו, בפינות, הוקמו צריחים עגולים, במרכז – שערים כפולים, ולא רחוק מהם הוטל גשר תולה נאה, שהורד מעת לעת.

המבנים הפנימיים כבר כלו מזמן בשרפות, על מקומם בנו שליטים חדשים, אחרים. ציפה להם גורל זהה. הגשר התולה הוחלף בגשר עץ קבוע. המים סביב למבצר יובשו ופינו מקומם לעשבי בר ירוקים ולקוצים. רק החומות הגבוהות ניצבות איתנות ויעמדו עוד מאות שנים.

המבצר כמו זז הצדה מפני העיר החדשה שנבנתה והתפשטה לכל עבר. מצאו בו את מקומם המתאים כבאי האש. בצריחים הפינתיים טיפסו למעלה במדרגות הלולייניות ומשם השקיפו על כל העיר החדשה לוצק.

השנים אינן עומדות במקומן, זמנים מחליפים אנשים. כבאי האש התחלפו. במקום חביות המים העגולות, אותן גררו הסוסים המפוטמים, באו משאבות מכניות ומְכלים. סולמות גבוהים וצינורות רחבים היו מונחים על פלטפורמות גבוהות, גררו אותם סוסים אחדים. הם הוחלפו במכוניות צבועות אדום בעלות משאבות אוטומטיות וסולמות מתכת, שהתרוממו בכוח מכני לכל גובה.

ההר המשופע שסביב למבצר גידל עשב צפוף גבוה. תכופות שיחקו עליו ילדים וצעירים במלחמות, במחבואים. בשבתות ובחגים באו לכאן משפחות יהודיות לנוח ולעדוך סעודות; לכאן באו זוגות צעירים לטייל, להצהיר אהבה. שיחותיהם המלבבות נחנקו בשאון קרקורים של מאות הצפרדעים בביצות סביב. המוני לבבות חקוקים, שמות וכתובות על הכתלים העידו כי רבים, רבים מאוד באו לכן.

לאחר מהפכת 1917 קם המבצר לתחייה. מבנה התאטרון בעיר נשרף בזמן מלחמת העולם הראשונה. המהפכה [לא] הסתדרה בלי תאטרון. ואכן בנו בחיפזון, יומם ולילה, תאטרון עץ ובמה, ספסלי קרשים פשוטים לא מהוקצעים. הקירות בחוץ ובפנים קושטו בסיסמאות על אריג אדום: "איחוד וקדמה" "הלאה מכאן שלטון יחיד", "עולם חמס נחסל", "אנחנו דורשים לחם, עבודה ושלום".

חיים חלוף

כאן התקיימו אספות של מפלגות שונות. לכאן הובאו שוטרי הצאר, כאן שמעו גידופים וגינויים ומכאן הובלו לכלא. הנאשמים היו בעיקר יהודים: העלמה דֶרלוק [דרליוק], דאוו השמנמן נמוך הקומה, האחים והאחות קיבריק, פעיל "פועלי ציון" זלמן קאמש, טוליה הורנשטיין העשוי לבלי חת ואחרים. בשבתות הוצג תאטרון: האוקראינים – "נטלקה פולטווקה", "הוי, נע כאדי גריצו"; והלהקה היהודית בניהולו של הבמאי המוכשר קולודני – "סונטת קרויצר", "הפונדק [השומם]", "מפורד ומפוזר". בלטו שחקנים אמתיים, כמו ליבצ'ה לרנר, דבורה מנקר, יצחק שטרנפלד, קוטליאר. תכופות הציגו צעירים תאטרון ביידיש, ואפילו "מכירת יוסף" בעברית בהברה ספרדית, בבימויים של מורי הגימנסיה חלוף, קגן, פֶּצ'ניק.

מאוחר יותר, כשעברה לוצק בשנת 1920 לידי פולין, בוצעו במבצר לוברט, לאור לפידים בועדים, המחזות הדתיים על ישו.

בימי הגטו הראשונים הפרידו הנאצים את החסונים, את בעלי המלאכה, והבטיחו להם כי הם ומשפחותיהם ייוותרו ללא פגע. המשפחות הנבחרות הובלו אל מבצר לוברט. בו בלילה נשמעו משם זעקות קורעות לב של אלפי נשים וילדים וקולות ירי רמים. זה היה החלוץ של קדושי לוצק...

מבצר לוברט – עד לשמחות וסבל,
אני מנסה לפתור את חידתך,
שמך מזכיר אגדה
שייסורינו הביאו לקצה.
אני יודע, כתליך רעדו
מזעקות הכאב של אימהות וילדים.
מתי מעט הלכנו מכאן,
בנשמות נצבטות צועדים,
לחשל את שלשלת הזהב
של בעלי נשמה יתרה, יהודים גדולים.

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 290 – 291.

ש' אוקסמן **האמן י' קורנבליט**

נראה, כי יותר מכל היהודים קיימו יהודי ווהלין בקפידת יתר את הדיבר הקשה מעשרת הדברות: "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" לכן נותרו החיים היהודיים בווהלין, בבית ובחוץ, כמעט ללא תיקון אומנותי.

נדיר היה להיתקל בווהלין בבית יהודי, שתימצא בו, פרט לתשמישי קדושה אומנותיים, תמונה מצוירת, נוף, רישום, משהו מן האומנות המודרנית היהודית. לכן החוש האסטטי, הטעם ביצירות אומנות – פרימיטיבי ולא מפותח אף הוא.

אך בשנות ה-30 [של המאה ה-20] מתחילה ווהלין היהודית למצוא את תיקונה האומנותי ביצירותיהם של שני יהודים צעירים בני ווהלין: בשירתו של ק[למן] ליס ובתמונותיו ורישומיו של י[וחנן] קורנבליט.

דרכם של אמנים צעירים – בראשית עבודתם – להעסיק עצמם בציור מפושט, באומנות לשם אומנות, כדי לרכז את תשומת לבם באלמנטים הצורניים של הטכניקה, בהרמוניה. פחות מכל מעניין אותם הנושא, התוכן של ציוריהם ורישומיהם.

קורנבליט הצעיר צועד כבר למן ההתחלה בנתיב של הממשי והראלי. בכל שישים התמונות בתערוכה המקומית מורגשים החיפוש וההתעמקות של האמן בקו היהודי הייחודי, ב"ארכיטקטורה" היהודית הספציפית – הבתים היהודיים הכפופים ומעוקמים והמראה הקודר והקפוא שלהם, הסמטה היהודית ונציגיה הטיפוסיים: שואב המים, תגרניות השוק, השמש, העניים המיוסרים והדחויים. זה תוכן תיאוריו של קורנבליט.

הרגע החברתי – הפועל היהודי שירד ממעמדו לד שעדי בית החרושת הנעולים – מצא את זעקתו הציורית בתמונה מס' 1. בעניין מיוחד ובהתעמקות צייר קורנבליט את היהודייה הזקנה המוזנחת (תמונה 63), העורכת התבודדות בהקדש. אווירת "אל תשליכנו לעת זקנה" מרחפת על התמונה.

ומה רבה המרה השחורה שמטילה תמונת השמש המוכר שלנו, ברל, עם ציצת זקנו, תוגת "צדקה תציל ממות" מציצה מעיניו. נחוץ אכן כישרון אומנותי וכושר התבוננות פסיכולוגי אל תוך הלבבות והמוחות של הדמויות המצוירות, כדי לתפוס כל זאת ולהביע בבירור על הבד.

קורנבליט קשור מאוד בחיי העיירה היהודית על כל מדוויה ומצוקותיה, ובסביבה המרוששת והקודרת הוא מוצא התעלות וחומר למכחול האמנים שלו. אפילו בציורי הנוף שלו וברישומי הסביבה הלא-יהודית הוא מחדיר את הצער והבדידות היהודית.

*

קורנבליט הוא אמן צנוע מלא אווירה, המקדיש את סולם הצבעים העשיר שלו לשעות בין השמשות – בין ערביים, שחר, שעות של לא יום ולא לילה. אנו מאחלים לקורנבליט שלנו, שביצירותיו הבאות יכניס יותר אור, יותר יום, יותר אור שמש, ובמקום רפיון הרוח היהודי והעצב, המגבילים ומעיקים, יראה את הפתוס היהודי והתקווה, המעודדים ליצירה אקטיבית.

("וואלינער וואַרט" מס' 4)

מתוך הפרק: חיי תרבות ע' 292.

החיים הדתיים

די לויצקער תלמוד־תורה

תלמידים

דער בנין

א שיעור

די סטרוקאטשנע

א כיתה פון דער תלמודתורה

בלוצק ההיסטורית גרו במשך דורות גאונים ידועי שם, מגידים, דיינים מופלגים, פרנסים ומנהיגים שפרסמו את שם עירם בספרות השו"ת והדְרוש. הם ישבו גם במוסדות מרכזיים של היהדות במדינה.

ראוי להציג מקורות, מהם מתברר כי לוצק הייתה עיר של תורה והיו בה ישיבות גדולות מלאות תלמידי חכמים.

1. הגאון ר' יעקב שור

בין רבני לוצק הנודעים היה הגאון ר' יעקב בן הגאון הנודע ר' אפרים-זלמן שור, חתנו של ר' ישעיהו בן הנגיד ר' משה-לייזר, שהותיר בצוואתו כסף רב בהשגחת ועד מדינת ליטא. הכסף נועד לסייע לקהילות ובעיקר לבנות בתי כנסת.

ר' יעקב היה אב"ד בלוצק ובלֶנְצְ'נה ומחבר הספר "כוכבי יעקב". העניק הסכמתו לספרים "זרע ברך שלישי", "פנים מאירות" חלק א', "פועל צדק" על ש"ך [שפתי כוהן] מאת הגאון ר' יהודה-לייב אב"ד רקוב, סְטשוב, שידְלוב, קרקוב והגליל (לקורות היהודים בלובלין, ע' 20).

כתבו על ר' יעקב שור יותר מאשר על אחרים, אולי בשל ייחוסו הגדול. אביו היה בנו של הגאון ר' נפתלי-הירש ממורביה, נכד של הגאון ר' יוסף בכור שור. ר' אפרים חיבר את הספר "תבואות שור" על ארבעה טורים, בתוספת דינים רבים שלא נמצאו ב"בית יוסף" (נדפס בלובלין, בשנת שע"ד), והיה חתנו של השר הנודע ר' שאול ואל (מלך פולין במשך לילה אחד). הגאון ר' יעקב שור, עוד בנעוריו, הלכה עמו אמו הֶנילה, בת השר שאול ואל, אל הגאון הנודע ר' הֶשל, על מנת שייתן לו סמיכה. אך הגאון סירב לבקשה. בשובם משם שאל את האם בדרך לסיבת הסירוב. היא סיפרה, כי מלכתחילה נועד הגאון ר' הֶשל להיות בעלה, אך אביה התחרט, וכדי שלא להכלימו חיתן אותו עם בת הקצין ר' משה של ר' לייזר מבריסק דליטא, והיא מתה עליו בדמי ימיה – לכן הוא כועס עליה.

גדולתו של ר' יעקב שור נבעה כל כולה מאמו הֶנילה, משום שהשתדלה לעורר בו אהבה ללימוד. פעם אף הטיפה לו מוסר במפורש: "האם תחבר גם אתה ספר כאביך בעל הספר 'תבואות שור'?" בכל הזדמנות

עוררה בו את התשוקה ללמוד תורה, ובכל כוחות הנפש שלה ובחכמתה הרבה הלהיבה את בנה ללמוד, עד שהיה גדול בישראל. בזמן שהיה אב"ד וור"מ בלוצק, עמד בקשרי מכתבים ושו"ת עם הגאון [ר' משה לימא] בעל "חלקת המחוקק" (סימן יז סוף ס"ק ע"ח). נדפסו גם שני שו"ת משלו בתוך שו"ת גאוני ישראל סימן מה, מו.

אחותו של ר' יעקב שור נישאה לגאון ר' יהודה-לייב קצנלנבויגן, בן הגאון ר' מאיר, שהיה חתנו של הגאון והקדוש ר' פינחס הלוי איש הורוויץ מקרקוב (לקורות היהודים בלובלין).

בספר "שו"ת גאוני בתראי" (סימן מה) מצויה השאלה הבאה: "אחת הקהילות, שהשר העליל עליה עלילה, והיה בקרבם פלוני שדווקא אותו חיפש השר ונאלצו לשלח אותו, ועתה הוא מבקש לשוב להתיישב שם, וקהל [הנהגת הקהילה] אינו מחיר, כי לכשיראה אותו, יחדש את העלילה, ותהיה סכנה גדולה (לכל העיר) וכו'". על התשובה חתום יעקב בן לא"א אפרים שור פה ק"ק לוצק. התאריך לא מצוין, אך ידוע שחי מראשית המאה ה-17 עד אמצעה.

ר' יעקב שור חתום על תקנות ועד מדינת ליטא בשנים תי"ב [1652] תס"ו [1706! כנראה תט"ו 1656]. לאחד מכן ישב על כס הרבנות בבריסק, וברשימת שמות רבני בריסק רשום שם הגאון יעקב שור בשנת ה' ת"ב [1642].

2. ר' יואל היילפרין, אב"ד וור"מ בלוצק

ר' יואל היילפרין, אב"ד אוסטרוה [Ostroh] והגליל, היה לפנים אב"ד וור"מ בלוצק, כפי שניתן לראות מהסכמה שלו בספר "בית הלל", שנדפס בדירנפורט בשנת תנ"א [1691] בין הסכמות הגאונים דד"א של מדינת פולין וחתם "היום יום ג' תשרי תנ"א לפ"ק ירוסלב נאום הצעיר יואל היילפרין חונה בק"ה לוצק". גם בהסכמתו לספר "צפנת פענח חדש" מאת ר' יוסף מפרמישל [Przemyślany] חתם: "חוב"ק לוצק ולע"ע באוסטרוה (ד"ק ד' 60. והסכמה זו נתן בשנת תמ"ט).

3. רבנים מבית היילפרין, שישבו על כס רבנות לוצק

הרב מרדכי היילפרין הוכתר בתואר "הרב הגדול המופלג הגביר". מחבר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" סבור כי כיוון שכתוב על המצבה שלו "הרב

הגדול מ"ר", היה קודם לכן אב"ד בעיר לוצק במקום אביו הגאון, לכן היה גם בנו, ר' יעקב-אהרן, אב"ד בק"ק לוצק במקומו, ככתוב על המצבה של בנו הגאון יוסף-יואל היילפרין אבד"ק סטפן, ולימים התפטר מן הרבנות, כי היה גביר גדול.

בנו הגאון ר' יעקב-אהרן, שהיה אב"ד בסטפן ובלוצק, כפי שמצאתי בפ"ש [?] בחשבון הפרנסה של הרב מרדכי היילפרין כתוב "שתי מידות דבש לברית של בני, הרב של ק"ק סטפן".

הרב הגאון ר' יוסף-יואל היילפרין, אב"ד דק"ק סטפן, בן הגאון ר' יעקב-אהרן אב"ד סטפן ולימים אבד"ק לוצק בן הרב הגדול מרדכי היילפרין.

ר' ישראל הבעש"ט, התאכסן אצל הרב ר' יואל היילפרין בסטפן, לאחר מכן נסע ר' יואל עם הבעש"ט ללוותו, ובדרך ראה כי הבעש"ט מבין את שפת העופות, כפי שכתב הג"מ אהרן-שמואל בספר "קורא מראש" ("מזכרת לגדולי אוסטרהא").

4. הרב צבי-הירש מלוצק

ההיסטוריון שמעון דובנוב – המעתיק מפנקס דל"ת ארצות לכתב העת "ווסְחוד" [זריחה] (אוקטובר 1894) – מונה את ר' צבי-הירש מלוצק, ר' וולף מלודמיר, ר' שמלקה מאוסטרוה, ר' יצחק מקרמניץ – אלה ארבעה ראשי גליל ווהלין.

5. נציג לוצק – אחד מארבעה ראשי קהילות גליל ווהלין

הגאון ר' יום-טוב ליפמן-הלר, בעל "תוספות יום-טוב", כותב בספרו "מגלת איבה": "ובהתכנסות בק"ק וישניצה בגליל לוצק, בה נאספו ארבעה ראשי קהילות מגליל ווהלין: ק"ק לודמיר, אוסטרוה, קרמניץ, לוצק".

6. הגאון מהרש"ל מאוסְטרוה – רב הכולל גם של לוצק

הגאון מהרש"ל, שהיה אב"ד באוסטרוה, היה רב הכולל של כל מדינת ווהלין בסמכות הממשלה שהעניק לו שר האוצר (ספר "עיר תהלה" מאת ויינשטיין). שם נאמר גם: "וכך נעשתה החלוקה: יהודי קרמניץ ייתנו 140 פעמים סמ"ך פרוטות, אוסטרוה – 600 פעמים סמ"ך, לוצק –

500 פעמים סמ"ך, לודמיר – 500 פעמים סמ"ך". מכאן רואים אנו, כי קהילת אוסטרוה הייתה הגדולה בארבע הקהילות, לוצק נמנתה עם הגדולות.

7. הגאון ר' משה אבד"ק לוצק

הרב הגאון ר' משה, היה אב"ד לוצק ונתן שם הסכמה לספר "עמודיה שבעה" (פראג תל"ד), לאחר מכן הרביץ תורה בערים רבות אחרות. היה גיסו של הג"מ יונה תאומים מחבר "קקיון דיונה", חתנו של הג"מ מאיר בן ר' שאול ואל (כמובהר בספר "גדולת שאול"). ר' משה היה בן הג"מ ר' פסח כץ, נכד לבעל "שארית יוסף".

[ראשי תיבות: אב"ד – אב בית דין, אבד"ק – אב בית דין קהילת, בק"ה – בקהילה הקדושה, דד"א – של דל"ת ארצות, הג"מ – הגאון מורנו, חוב"ק – חונה בקהילת, לא"א – לאדוני אבי, לע"ע – לעת עתה, מהרש"ל – מורנו הרב ר' שלמה לוריא, מ"ו – מורנו ורבנו, ס"ק – סעיף קטן ?, ק"ק – קהילת קודש, ר"מ – ראש מתיבתא/ישיבה, שו"ת – שאלות ותשובות]

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 298 – 300.

בתי הכנסת ובתי המדרש תפסו מקום חשוב בחיי האוכלוסייה היהודית בלוצק, כמו בכל מקום אחר, ומילאו משימות רבות בנסיבות שונות. המשימה הראשונה והחשובה בהן, הייתה כמובן התפילה. לכאן התכנסו היהודים להתפלל שלוש פעמים ביום, מובן מאליו בשבת ובחג. שנית, שימשו לאירועים חגיגיים. כאן ניהלו גם שיחות פוליטיות. כאן היה המרכז לחדשות העיר. ניתן גם להבחין בעמדות לפי בתי הכנסת ובתי המדרש בהם התפללו אנשים. אנשים שלא זכו לבית כנסת משלהם, היה להם לפחות מניין משלהם.

יש חילוקי דעות בנוגע למספר בתי המדרש בלוצק. לפי הרב סורוצ'קין היו בעיר 45-50 בתי תפילה, אף שאינו יודע להציג רשימה מפורטת. אך לפי מקס שטרנפלד ממונטריאול לא היו יותר מ-34. הבה נמנה אותם בזה אחר זה, ככל שהדבר אפשרי:

1. **בית הכנסת ההיסטורי העתיק** בלוצק העתיקה תפס מקום ראשון מנקודות מבט שונות. הוא נחשב אחד היפים בפולין. היה זה בניין גבוה יפה מראה בצורת מבצר, שהצטיין במבנה פיסולי מפואר. קהל המתפללים שלו היה מגוון ולא קבוע. אך היו בו חזנים קבועים. הייתה בו לבטח שורה ארוכה של חזנים מנגנים גדולים, ששמותיהם נשכחו משום שהפנקסים אבדו. בית הכנסת הגדול שימש גם מקום לאספות עממיות, חגיגות עממיות, קבלות פנים לאורחים חשובים.

היה בבית הכנסת הגדול ועד של עשרה מנהיגים-גבאים, בראשם עמד במשך תקופה ממושכת הרב מטעם משה גליקלין, ולימים אחיו אברהם גליקלין. המזכיר – מ' שטרנפלד, גבאים – ר' יצחק קרוין, משה דיק, א' קרישטלקה.

בעיר העתיקה עצמה, שהייתה על שטח "האי" המוקף בנהר סטיר, נמצאו עשרה בתי מדרש, ובכולם התפללו בנוסח אשכנז טהור, פרט לקלויזים של החסידים, בהם התפללו בנוסח ספרד. סמוך לבית הכנסת הגדול נמצא הקלויז של חסידי טריסק, היה שם עמוד, החסידים התפארו בו, שהיה של ר' שלמה מלוצק.

והרי המשך הרשימה:

2. בבית הכנסת הגדול היה ממוקם גם **בית הכנסת של הקצבים**, התפללו בו הקצבים והשוחטים שעבדו עמם. בשבת באו בלבוש נאה. תכופות פרצו כאן מחלוקות בעניין חזקה על שוחט, בחירות לקהילה וכו'. אך היו אלה מחלוקות לשם שמים ובית הכנסת איחד את כולם.

3. סמוך לגשר נמצא **בית הכנסת של החייטים**. שם התפללו בשבת ובחג החייטים והכובענים הזעירים, שעבדו למען איכרי הסביבה. כל השבוע נקשו במכונות התפירה בסדנאותיהם הקטנות ונדדו בכפרים ובעיירות למכור את מרכולתם. בשבת, לאחר היטלטלות על פני מרחקים בגשם ובשלג, התכנסו כאן, במקדש מעט שלהם, לספר זה לזה את קורותיהם ואת הניסיונות שהתנסו בהם. לאחר התפילה הלכו זה אל זה לעשות קידוש.

4. במרחק לא רב מבית הכנסת העתיק ניצב **בית המדרש הגדול**, בו התכנסו מאות מתפללים בשבת ובחג וגם בימות השבוע. הבניין היה גדול וחלונותיו גדולים. תמיד שררה כאן המולה רבה. אנשים נכנסו ויצאו. מניינים רבים התפללו כאן בזה אחר זה. איחרת למניין, יש מיד מניין שני ושלישי. כאן נישאו הרצאות ציוניות. מגידים נשאו דרשותיהם. הציבור היה מגוון: בעלי מלאכה וסוחרים זעירים, אנשים ללא מקצועות מוגדרים וסתם עוברי אורח.

בית המדרש היה בית ועד לתלמידי חכמים, בית תפילה לכל העוסק בלימוד תורה, בית מרגוע לכל מי שהחיים התישו, בית מפלט לכל צרה וצער, בית מחסה לתלמידי חכמים זקנים ועניים, אכסניה לאורחים בני תורה, ספרייה לספרים עתיקים וחדשים, ספרים שהיו מוקד משיכה לרבים.

5. העיר זכתה גם ל**בית כנסת של נגרים**, ברחוב קושְצ'ייֶלנה, שם התפללו העובדים בעץ. רוב המתפללים חיו בחיבה ובאחווה.

6. לא רחוק מרחוב הקראים ומן הכנסייה הגרמנית נמצא **בית הכנסת של הרבי החסידי** ר' שלמה הגדול מלוצק, שהחסידים קידשוהו. במיוחד משך חסידים אורחים, שביקשו לדעת על אישיותו של הצדיק ופרטי חייו בלוצק.

7. **בית הכנסת של המבצר**

8. **בית המדרש עשירי**

9. סמוך אליו **בית** המדרש "שומרים **לבוקר**" (בית כנסת של בוקר).

10. הזכרתי כבר את **הקלויז של חסידי טריסק**, שנמצא סמוך לבית הכנסת הגדול והיה העתיק מכל הקלויזים של שושלת זו. אומרים כי עוד קודם למייסד שושלת זו, ר' אברהם המגיד מטריסק, כבר היה שם קלויז חסידי, ובמרוצת הזמן עבר לרשות חסידי טריסק. כינוהו: בית המדרש של טריסק. בבית המדרש הייתה תקנה: מדי שנה נבחרו עשרה גבאים אחרים, כך, תוך שנים אחדות, לא נמצא בין המתפללים אחד שלא זכה להיות גבאי. זה היה מנהג דמוקרטי.

11. במרכז העיר ניצב **בית המדרש הישן הגדול בפרוור**. גם כאן היה המקום מלא מתפללים מקצה אל קצה. כאן היה גם מרכז החדשות בעיר. עוטים טליתות עמדו אנשים בפָלוש ושוחחו בענייני השבוע בעיר. החזן היה יעקב ספקטור. במשך זמן רב היה הגבאי כאן ר' שלום קשֶקֶט, שען במקצועו, בר אוריין, חכם ונבון. הוא היה גם בורר בעיר, איש בעל מוח חריף. אף שהיה מטופל במשפחה גדולה, עשרה ילדים, והיו לו דאגות משפחה משלו, התמסר לצורכי ציבור והיה מוכן תמיד לעשות טובה לזולת.

12. בפרוור דולינה ניצב **בית המדרש של דולינה**. בית המדרש היה מלא תמיד מבקרים. הספסלים היו תפוסים בידי חברות שונות: חברה משניות, חברה גמרא ואגדה, חברה תנ"ך ומוסר ספרים, על השולחנות לפניהם היו מונחים ספרים פתוחים וכולם למדו בניגון. היו זקנים שישבו כאן ולמדו בהתמדה במשך כל השבוע, ערים כל הלילות, ורק ביום שישי הלכו הביתה. גם אנשים שלא חסר להם דבר בבתיהם, ישבו עד שעה מאוחרת בבית המדרש, ובעת הצורך, לקחו בחורים עניים שילמדו עמם. במיוחד מילא כבוד התורה את הבית בחורף, בלילות שבת ארוכים, וכולם ישבו ולמדו שעות ארוכות בניגון.

13. **בית התפילה הקטן בית החיים** ברחוב קרסנה.

14. **בית הכנסת קובלסקי** [הנפחים ?].

15. **בית המדרש של ר' אייזיק**.

16. **בית הכנסת של תלמוד תורה.**

17. בפרוור וילקה ניצב **בית המדרש הגדול**, שם היה גבאי לאורך זמן ר' ישעיה-לייב בר, איש בעל נשמה אצילית, חתנו של ר' זליג השוחט. היה בעל צדקה וסוחר מעורר הערצה. אם קרה שבקופת בית המדרש חסר כסף, קנה כמות עץ גדולה על חשבונו. זה היה בית מדרש של למדנים, אנשים מהוגנים, תכופות התקיים שם שקלא וטריא ביחידות ובוויכוח בין הלומדים.

18. **בית התפילה הקטן של חיים-ברוך** ברחוב סְלוֹנָצ'נה.

19. **בית הכנסת של שמאי סְקירצ'ר [סקירץ']** בווילקה.

20. בפרוור קרסנה ניצב **בית המדרש הגדול החדש**, בו היו חברות ש"ס, משניות, חומש, תהילים, "עין יעקב" או "מנורת המאור", שהשתדלו לספק את הספרים בכריכות נאות, ובסיום מסכת ובדומה לזה ארגנו מסיבות, בהן איחלו לעצמם לראות את ירושלים בנויה על אתרה.

21. בפרוור זה נמצא גם **בית המדרש הישן** שכבודו לא פחת בגלל החדש. חיים של תורה ותפילה נמשכו כאן מדי יום ביומו. השם "ישן" הוסיף לו כבוד כמקום לתורה שספגו כתליו בשנות קיומו הרבות.

22. **בית הכנסת של החברה תהילים**, בו אפשר היה לשמוע בכל עת אמירת פרק תהילים בהשתפכות הלב והנפש בניגונים שונים. מתפלליו היו ממעמד בעלי המלאכה ויהודים פשוטים, שכל נכסיהם בעולם היו אמירת פרק תהילים עם החברה או לעצמם.

23. **בית הכנסת של המשרתים.**

24. **בית התפילה של הנגרים ר' אליהו.**

25. **בית הכנסת של אבן.**

26. **בית הכנסת של הקראים** ברחוב זָרצקי. לא היה להם מניין. בחגים ובימים הנוראים צירפו למניין את נשותיהם וילדיהם. הקראים מִטרוק נהגו לשלוח אל חבריהם בלוצק חזן מיוחד על מנת שלא יתפזרו. בית כנסת זה ותפילות הקראים משכו מבקרים והיו עניין לעיתונים.

27. בפרוור נידָב [גְנידוב] ניצב בית כנסת מיוחד, **בית הכנסת של נידב**.

ראוי להעיר כי ליד בית המדרש של דולינה, בית המדרש הגדול בווילקה, בית המדרש הגדול והישן בקרסנה, נמצאו כמה מניינים קטנים, שאף הם היו מלאים מתפללים. מקום מיוחד תפסו הקלויזים של האדמו"רים והחסידים. כבר הזכרתי לעיל את הקלויז של חסידי טריסק שליד בית הכנסת הגדול.

28. ברחוב דומיניקָנְסקה נמצא **בית הכנסת של חסידי סטפן**, התייחסו אליו כאל מקדש מעט בהשוואה לחצר הרבי וארמונו בסטפן.

29. בפרוור קרסנה נמצא **בית הכנסת של רב נחומצה של השל**.

30. בכניסה מרחוב יגילונסקה ניצב **בית הכנסת החדש**, שנבנה במקום בית הכנסת הישן לפני מלחמת העולם הראשונה בידי חסידי סטולין-קרלין, שם התפלל האדמו"ר רב יוחנצה פרלוב, בן "הינוקא" ר' ישראל מסטולין.

31. במרחק לא רב מבית העלמין הישן, באזור נובו סְטְרוויינייה, גר האדמו"ר מקוריץ רבינוביץ', מנכדי ר' פינחס הגדול מקוריץ, שניהל חצר משלו וקיבץ סביבו ציבור חסידים. היה אצלו בית תפילה שהמה חסידים ומתפללים בשבתות וחגים.

32. ברחוב המלכה הפולנייה ידוויגה [קְרולובה יְדְוויגה] גר האדמו"ר מקְשיווְקה רב אליעזר סְפיאן (נולד 1876), שהיה חתנו של האדמו"ר מקשיווקה ומילא את מקום רב מרדכי בלוצק מאז 1916. גם לו היה בית תפילה משלו, שהמה חסידים ומבקרים. בנו של הרבי, יצחק, היה ממנהיגי "צעירי המזרחי" בלוצק.

33. ברחוב קוּשְצ'יילנה נמצא **בית הכנסת של חסידי סדיגורה**. לוצק לא הייתה רחוקה מגבול אוסטריה-גליציה, והחסידים לא התקשו לנסוע מעת לעת אל רבם לסדיגורה. היה קשר מתמיד בין החסידים ובין חצר הרבי מסדיגורה מבית פרידמן.

34. **בית הכנסת הגדול של חסידי טריסק** במרכז העיר.

35. בלוצק גר האדמו"ר מאוליק [Ołyka], ר' אלתר בן ר' שלמה לנדה, שעמד בראש חסידי אוליק בלוצק. בעיר היו קלויזים אחדים של חסידי אוליק.

36. לחסידי סטולין היה בעיר בית כנסת קטן נוסף.

37. ברחוב וילקה נמצא בית הכנסת של יצחק יונגרלייב, האדמו"ר מהורוכוב, עיירה בקרבת לוצק.

38. ברחוב הקראים נמצא בית כנסת קטן של הרבי הלוצקאי ממשפחת קצנלנבויגן, שהיה קיים גם לאחר נסיעתו.

רשימה זו ניתן היה להאריך עוד, במניית מניינים קטנים, מוכרים פחות. יוצא אפוא כי השערת הרב סורוצ'קין שהיו בלוצק 45-50 בתי תפילה נכונה.

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 300 – 302.

מ' ש' גשורי **ר' שלמה מלוצק**

א.

הוא היה מזן מיוחד ובעל אופי מיוחד, מגדולי תלמידיו של המגיד הרבי ר' דב-בר ממזריץ' וידיד ביתו. התקדש כל כולו לרוממות הנפש ולעבודת הקודש בתורה ובחסידות; ניחן באהבות שונות ויקד באהבה אין-סופית לתורת ישראל, לעם ישראל ולארץ ישראל, וגם ללשון הקדושה של ישראל, וייחל לביאת המשיח. היה דור שלישי בחסידות, אך לא ידועים מקום ושנת לידתו. מכל המקומות בהם התגורר דבק בו השם לוצק, כי עיר זו הייתה האהובה עליו ביותר, במיוחד הרשימו אותו עתיקות היישוב היהודי שלה וערכיה.

תלמיד ותיק זה של המגיד ממזריץ' זכה בתארים רבי הערך: "המאה"ג [המאור הגדול] בנגלה ובנסתר, בוצינא קדישא"(1), "החסיד האמתי, קדוש עליון המפורסם"(2), "נאמן ביתו והמוציא והמביא של כל דברי רבו הגדול"(3), "משמש לפני ולפנים בקודש קודשים אצל הרב המגיד ממזריץ"(4). היה מגיד מישרים בסוקול ובקוריץ(5), נכבד מאוד על צדיקי הדור; קיבל אישור מבעל העיר, הגרף אדם צ'רטוריסקי, להקים בית דפוס בקוריץ ולהדפיס בו את כל ספרי הקבלה. בהוראת רבו המגיד, נפסל להנהיג המוני החסידים, כי פגע בכבוד רב מרדכילה מניסכיז' [Niesuchojeże]. אך הוא אמר לו מראש כי יקים תלמיד שיגמול לו על לגיונות שלמים של חסידים. תלמיד זה היה ר' שלום רוקח, מבית הצדיקים של בֶּלז. בין הספרים שהדפיס הוקיר במיוחד את ספר "קלח" מאת ר' משה-חיים לוצטו. חיים-יוסף-דוד אזולאי מספרד נזף במדפיס מקוריץ, שמצא לנכון להדפיס ולהפיץ את כל כתבי הקבלה, אף שחכמי ספרד לא התירו זאת. בהקדמה לספרו "דברת שלמה" מסביר ר' שלמה מה הניע אותו להוציא לאור את הכתבים הישנים, אף שגדולי ספרד לא ייחלו לראות כתבים חדשים או ישנים, פרט לכתבי האר"י, כי אחרים משתמשים בשמות הקדושים, שהם כמובן רק המקובלים המובהקים, וגורמים לטעויות בלתי נמנעות.

ממאות תלמידיו של המגיד ממזריץ' בלטו שלושים ותשעה תלמידים מוכשרים, בהם גאונים מפורסמים. ר' שלמה מלוצק תפס ביניהם מקום של הסופר הגדול ביותר, דברי המגיד היו לו תורה שלמה, ובכל מילה מצא רמזים לדברים גדולים ונעלמים. תורתו הייתה לו התגלות

אמתית. כל מה שלמד וידע קודם שהכיר את הרבי, היה חסר ערך בעיניו. המגיד ממזריץ' לא נהג לרשום – כמו רבו הבעש"ט – את תורותיו בספר. בדרשות שנשא מדי חודש בחודשו ומדי שבת, הסביר המגיד את שיטתו ואת דרכו בחסידות לתלמידיו הרבים, שרשמו לעצמם את דברי רבם. אך לרוב "נהגו הסופרים לקצר מאוד את כוונת המגיד, ולפעמים לא הבינו כראוי ורשמו לפי הבנתם"(6). רק אחד מהם, רב שלמה מלוצק, אסף העתקים רבים של דברי רבו לספר שלם, ולאחר שניקה אותם מטעויות, תוך השוואה עם העתקים של חבריו, הדפיס אותם. תחילה לא העז התלמיד מלוצק לרשום את דברי רבו הקדוש מחשש שמא לא ימסור אותם בדיוק הראוי. שאל אותו המגיד, מדוע אינו רושם את אשר הוא שומע ממנו. הוא השיב כי אינו רוצה לעשות כחבריו, הרושמים בקיצור ואינם מבינים ואינם מדקדקים. אמר לו המגיד: בכל זאת מוטב שהכול יהיה רשום, "כדי שיהיה זכר לעבודת הבורא". לשאלת תלמידו: למה הוא רוצה בזה ונכסף לזה, הוסיף: "וכי קטן בעיניו מה שביקש דוד המלך 'אגורה באהלך לעולמים', כלומר, בשני העולמות?" בכל זאת נמנע ר' שלמה שנים רבות לעשות את רצון רבו, בשל ההעתקים המשובשים שראה, מאין ביכולתו לתקנם. רק לאחר פטירת המגיד, כשהופיעו ספרי ר' יעקב-יוסף הכהן: "תולדות יעקב יוסף", "בן פורת יוסף", עם המכתב מאת הבעש"ט ואמירותיו הרבות, החליט לעשות שם עולם גם ליורש הגדול. מכל ההעתקים בחר את הטוב ביותר, שנכתב בידי החסיד רבי זאב-וולף "מק"ק הורודנה [Grodno, Hrodna] הגדולה, במדינת ליטא", תיקן אותו לפי מה שנשמר בזיכרונו. הספר "מגיד דבריו ליעקב" או "ליקוטי אמרים" משמש מקור ראשון לתורת המגיד ונדפס בהוצאות רבות בבתי דפוס שונים בערים: קוריץ, ז'ולקייב [Żółkiew], ברדיצ'ב, ואחרות(7).

ב.

ר' שלמה למד כנראה מרבו גם פרק באהבת הנגינה והשירה, ובספרו הוא מביא בשמו אמירות אחדות על עולם השמחה והניגון. על השמחה הוא אומר כי היא עיקר בעבודת האל. "השמחה נמשכת מעולם התענוג, שהוא רוחני לאין השג ונעלה מאוד, וקרוי קודש". חייב האדם לשמוח "ולהתענג שעה שהוא מקיים את המצוות, בכך הוא קושר את כל העולמות אל הבורא יתברך". בכלל על האדם לשמוח תמיד, כי "עצבות היא כניעה גדולה בעבודת הבורא, ואפילו אם נכשל חס וחלילה בעברה, אל יתעצב יתר על המידה ותופרע עבודתו, אלא

יתחרט על העברה שעשה ושוב ישמח בבורא"(8). החסידות, כידוע, ניהלה מלחמה בעצבות ולמען החובה להיות בשמחה, שסייעה לעודד את הנשמות ולהחדיר תקווה בלבבות ההמונים המדוכאים, והכינה את הלבבות לקבל את צלילי השירה והנגינה.

החזן והציבור – שניהם נשאי התפילה ואחראים לה. אך רב ההבדל במידת האחריות בין החזן והציבור. בעת שהוא מפרש את שיר השירים, הוא אומר כי משירה אחת ששר יהודי אחד בכל לבו, בכל הכוח ובכל הכוונה, נולדות שירות רבות בכל העולמות(9). ולאו דווקא שירה ממש, כי גם תפילה קרויה שירה. וממילא כשיהודי עומד להתפלל בדחילו ורחימו, אומרים שירה בכל העולמות כל המלאכים והשרפים וכיתות אחרות, כי כולם כלולים בו(10). ותפילה כזו צריך שתיעשה בידי שליח ציבור, שלא הנגינה עיקר אצלו, אלא הכוונה. בספר שהוציא ר' שלמה, רשם את דברי רבו, ששמע בעצמו, ודאג למוסרם בצורה נכונה ובדייקנות מלאה. הוא גם אסף את מילות הפניינים של רבו מחבריו-תלמידיו של המגיד, והציל מה ששמעו הם מרבם הגדול. ומה שלא הספיק לכלול בקובץ הנזכר, הכניס בספרו "דברת שלמה" (דבר"ת, ראשי תיבות: תלמיד רבנו דב בר). מוציאיו מעידים בדף השער, כי הוא "יצירה מופלאה על התורה, דרשות נהדרות מתוקות מדבש, כולו יקר ומתוק, חידושים ורמזים וסודות עמוקים, שכל אחד, גדול וקטן, ימצא בהם לכבות את צימאונו"(11). אך ספר זה שונה מקודמו, כבר אינו מסתפק רק בהבאת דברי רבו המגיד, אלא מעניק לרעיונותיו ביטוי חדש, ומשכלל את רעיונותיו בנימות חדשות, מעניינות ומפורטות יותר, בכך נתגלה לא רק כתלמיד המסור ונאמן לרבו, אלא גם כתלמיד גדול והוגה עצמאי ומקורי.

לפי השקפתו, פגעה בנו הגלות כגזרת הבורא, הנמשכת תקופה ממושכת מאוד, "מחמת שעשו מעשים רעים"(12). חרף שאיפתו לשמחה, לא הסיח דעתו מן הגלות הקשה, המעיקה ומקשה בעיקר במובן הרוחני. חורבן וגלות אינם צעצוע. שניהם הובילו לירידת ישראל מדרגתו. בחושו את מצבנו הקשה לבלי נשוא, את סבלנו הרב וייסורינו העזים, הוא קורא: "בעת שאנו בארץ שונאינו, בגלות, אנו נזקקים לרחמיו הגדולים של הבורא, שיעשה לנו נסים בכל עת, שימלא את משאלותינו"(13). מצד שני הוא גם מוצא מעלה בגלות, "הגורמת לחילוץ הניצוצות". חשיפת הניצוצות, השבויים בגלות, תלויה בהכנה נפשית גדולה מצד היהודים, ויותר מזה ברצון ובשאיפה של העם כולו

לגאולה. וכשם שתיאר את ייסורי הגלות ותוצאותיה השליליות, כך הוא בא גם לעודד. לדעתו אל ליהודי להסיח דעתו מן הגאולה ועליו לזכור אותה תמיד, לדבר עליה ולחשוק בה. תפילת הצדיק משפיעה לקירוב הגאולה ולבניית ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש. אך השפעת הצדיק לבדה, לא די בה. נחוצה גם התערותא דלתתא [התעוררות מלמטה]. וכשהבורא ישתבח שמו מביט בצער היהודים שאין לו גבול, יכול הוא לזרז את קץ הגאולה, שמועדה כל יום(14).

בחשיבה מתמדת על הגלות ועל הגאולה ראה את הגאולה בצבעים ברורים בהירים, שהיא תעלה על כל הגאולות שקדמו לה. מה עזים דבריו שאמרם כחזון: "הגלויות עד היום לא היו ארוכות מאוד, והיה להן גבול וסוף. אך הישועה הגדולה הצפויה לבוא במהרה בימינו תהיה גדולה ללא סוף וללא גבול, ושלמה, ואחריה לא תהיה עוד גלות"(15). בביאת אליהו במהרה בימינו – המקדימה את ביאת המשיח – ראה ש"יינשאו כל ניצוצות הקדושה אפילו הרחוקים מאוד"(16) "וכשמשיח צדקנו יבוא במהרה בימינו, שהוא העיקר והשורש של כל מלכות", נזכה למלכות שלנו, נחיה חיי נחת ורווחה ולא נצטרך עוד לנסים, כי "הנסים הם לפי הזמן המעיק, לכן הם מושווים ללילה, כי סמוך לגאולה ואחריה לא יהיה צורך בנסים ונחמות(17).

מעוררת עניין דעתו על השפה בה יש להשתמש בארץ ישראל. ר' שלמה היה כמעט הראשון בין הצדיקים החסידיים, שהבין את הקשר בין ארץ ישראל ובין השפה העברית שלנו. בפרשת "שלח" הוא כותב בין השאר: "כי עיקר המילים והאותיות יש להן שורש בארץ ישראל הקדושה, לכן נחוץ שהעם הגר שם ידבר בלשון הקודש, כי זו השפה הקדושה שנבראו בה כל העולמות. אם אינם מדברים לשון הקודש, אין הארץ שייכת להם וקל לגרשם ממנה; והיא שלנו, כי אנחנו מדברים לשון קודש".

ג.

ר' יעקב-יצחק החוזה מלובלין, כיבד אותו מאוד, ובהסכמה שכתב לספר הוא אומר: "המכירים אותי יודעים שאין זה ממנהגי להתייהר, ועוד לתת הסכמה לספר. אך לכבוד האיש הגדול הזה ביטלתי רצוני, כי מוכר הרבי, בעל "מגיד מיישרים", החריף ובקי בנגלה ובנסתר, קדוש ישראל, שמו כבר מזמן מפורסם בעולם בזכות ההקדמה לספר "לקוטי

אמרים" מאת המגיד ממזריץ'. ועתה הראו לי כתבים חדשים מאת תלמידו, הרב המגיד המכונה שלמה לויצקר וקוריצר, וראיתי בכתבים חידושים רבים מופלאים, מתוקים מדבש, ונהניתי מהם הנאה מרובה. ושמעתי כי יש אנשים הרוצים דווקא בהסכמה ממני, נאלצתי אפוא לבטל רצוני ולהודיע כי מצאו חן בעיניי, והם ראויים לפרסום כדי שרבים ייהנו מדברי הטעם שלו".

כשהמגיד ר' שלמה נרדף לעת זקנה בידי תלמידי ר' מיכל מזלוצ'וב [Złoczów], יצא רבי לייב מִסְסוב להגנתו, ובאחד ממכתביו, שנועד לגדולי ישראל, כתב בין השאר: אני יודע בוודאות כי עמך כולם צדיקים, כולם אהובים, כולם טהורים, כולם קדושים, אנשי שם, אנשי מעשים טובים וצודקים. מי אני, השפל הבזוי, להעיד על קדושת ישראל. בשל יראה אני מחויב להשיב, כי ירא אני את הגדולים, גדולי הדור, שמפיהם אנו חיים, והם עמודי העולם, ואיך ארשה לעצמי לפתוח פי לדבר כנגדם. אך באתי כעני בפתח לבקש מכבוד תורתכם, לכוף ראשם קבל עם ועולם לקיים "מענה רך ישיב חמה" של ידידי הרבי הנודע החסיד מו"ה שלמה נ"י (כוונתו לרב שלמה מלוצק), אשר שימש לפני ולפנים אצל הרב המגיד ממזריץ'. מתוכן המכתב ניתן ללמוד על צדקותו וענוותו, והוא מחרף נפשו בשל העלבת המגיד מִסוקול, אשר שימש לפני ולפנים אצל המגיד ממזריץ'.

מסיבה לא ידועה פרצה פעם מחלוקת בין ר' פינחס מקוריץ ובין ר' שלמה מלוצק, שגר גם בקוריץ. ר' פינחס, שהצטיין תמיד כרודף שלום, ובעצמו הביא לשלום בין אדם לחברו, לא יכול לשאת מחלוקת זו, הוא עזב את העיר קוריץ ועבר לגור באוסטרוה.

באחד השטיבלך של חסידי טריסק בלוצק נהגו להצביע על עמוד שלפניו עמד ר' שלמה, התפלל או למד. עמוד זה היה מקודש בקרב החסידים.

הוא נפטר ביום י"א שבט תקע"ג, יורשו הרוחני היה בנו, הצדיק ר' דב-בריש מאוֶלסק.

[למעוניינים להתעמק בהערות]:

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 309 – 312.

ביום כ"א כסלו תשט"ז נפטר באמריקה רבי יוחנן פרלוב, האדמו"ר מלוצק. מכל בניו הצדיקים של ר' ישראל, "הינוקא" מסטולין, נותר הוא לבדו לאחר המלחמה האחרונה. הוא נתבקש לישיבה של מעלה, בלי להותיר אחריו ממלא מקום לשושלת ההיסטורית של קרלין-סטולין.

ר' יוחנן, צעיר בניו של "הינוקא", נולד ביום ז' מנחם-אב תר"ס בסטולין, קרוי על שם הצדיק רבי יוחנן מרחמיסטריווקה [Rachmistrivka]. עוד בילדותו ניכר כי נועד לגדולות, וחסידים זקנים מספרים עליו נפלאות עוד מילדותו. ניגן עם אחיו ברביעייה שהקים אביהם הצדיק, שניגן בכינור. בניו ניגנו בשני כינורות, ויולנצ'לו, ויולה, הן מוזיקה קלסית והן ניגונים חסידיים. תווים לא היו זרים להם. במוצאי שבתות ובחגים נהגו החסידים והרבי בראשם לשיר ולנגן פיוטים ותפילות, בהם ביטוי של כליון הנפש אל השבת או החג המסתלקים. השירה אצל "הינוקא" הייתה בבחינת עבודת קודש. כך לימד גם את ילדיו. הוא עצמו לימד אותם נגינה בכינור. לפני שנטלו לידיהם את הכלים נהגו ליטול ידיהם במיוחד. ילדיו ירשו ממנו את כישרונו המוזיקלי. ר' יוחנן ניחן בכישרון לשירה ולמוזיקה והתמסר לזה לא מעט.

בקיץ תרפ"א התחתן עם בת האדמו"ר ר' שמעון-שלמה מאוליק (נכד של בעל "גדולת מרדכי"). לאחר פטירת אביו, בשנת תרפ"ב בפרנקפורט על נהר מיין בגרמניה, קיבל את נשיאות קרלין בלוצק והנהיג שם עדה גדולה של יראים ושלמים. סגולות מופלאות אפיינו את אישיותו. היה מוכר כגדול בתורה ובחסידות, פיקח ומנוסה בענייני העולם, צדיק ועניו ובעל מידות נבחרות, מנהיג בעל עמדה ברורה ואיתנה, בעל תנופה רחבה ומופת ליוזמה. כאחד המשפיעים המצטיינים, השפיע רבות על חסידיו מקורביו, במישרין ובעקיפין.

כשפרצה מלחמת העולם האחרונה המחרידה, הסתיר את גדולתו והתנהג כאיש פשוט. הוא נשא סבל פיזי ורוחני וסירב להישאר בעיר. עם אשתו ושתי בנותיו ברח והיטלטל עד מרכז רוסיה, אל קירגיזיה. ייסורים רבים עברו עליו. שם מתו עליו ביום אחד אשתו והבת הבכורה, ובמו ידיו עסק בקבורתן. בתום המלחמה בא עם בתו ציפורה אל מחנה הפליטים פילדינג בגרמניה ונשאר שם חודשים אחדים. היה

נחבא אל הכלים ולא הזדהה בפני איש. יומם ולילה ישב בפינתו ואמר תהילים. לאחר שקיבל באחד הימים מסכת "קידושין" ישב ולמד בה יומם ולילה. משזיהו אותו וביקשו לבוא לעזרתו באמצעי מחייה, סירב.

לאחר שנים של עינויים, סבל וייסורים בסיביר ובמחנות הפליטים הצליח לעלות עם בתו היחידה לארץ ישראל. נתקבל בשירה אדירה של: "קול רינה וישועה באהלי צדיקים" בידי חסידיו, שבאו לקבל פני רבם החשוב. עוד בחיותו בפילדינג הועידו אותו להיות רבם ומנהיגם הרוחני, ושלחו אליו כתב התקשרות. באייר תש"ו בא לארץ כרבי של כל חסידי קרלין-סטולין, התיישב בחיפה ונטל לידיו את הנהגת מוסדות חסידי השושלת. עלייתו של ר' יוחנן עוררה שמחה והתלהבות בקרב ציבור חסידי קרלין בארץ. שנתיים ישבו הרב ובתו בארץ. היה זה ביקורו השני בארץ, לאחר ביקורו הראשון בשנת תרצ"ח. מפעלים רבים הקים בארץ ובגלות וביצר את הישנים.

בהוראת רופאים ולפי בקשתם הבהולה של חסידי סטולין באמריקה נסע לשם, הספיק לרכוש לעצמו חסידים רבים וידידים. הוא ייסד שם ישיבה על שם אביו, "בית ישראל", בה התחנך מספר מסוים של בחורים אמריקאים ברוח חסידות קרלין. ניגוני קרלין-סטולין זכו שם לתחיית המתים, והתלמידים משתמשים בהם לגמרא וממתיקים בהם את הסוגיות שהם לומדים. אך כל לבו-ונפשו היו בארץ ישראל, והתכונן לשוב לשם במרוצת הזמן. מאמריקה הודיע לחסידיו בירושלים, להתחיל בבניית בניין מפואר, אשר ישמש מרכז תורה וישיבה לבחורים צעירים. ואכן החלו לבנות דירה לרבי בירושלים ולהקים מקווה. בשנת תשי"ד בא לארץ, שהה בה חודשים אחדים ועורר רוח חיים והתלהבות חדשה בקרב חסידיו. בשובו לארצות הברית הביע תקוותו לשוב בהקדם ולהתיישב בקביעות.

בטבת תשט"ו לקה הרבי בשטף דם במוח. הרופאים נקטו אמצעים רבים להצילו, ומצבו הוטב. אך בסוף הקיץ לקה בהתקף לב קשה וביום כ"א כסלו תשט"ז נפטר הרבי, למרבה כאבם של חסידיו ומעריציו. חודשים אחדים לאחר פטירתו הובא לארץ והובא לקבורה בטבריה.

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 312 – 313.

א. ר' מרדכילה – מייסד שושלת ניסכיז'

שושלת האדמו"רים של ניסכיז' מנתה שישה דורות ברציפות, בהם שלושה דורות צדיקים שחיו קשורים בחיי לוצק, כי גרו שם בקביעות וניהלו חצרות, ושיטתם הייתה כאבן שואבת לחסידות.

מייסד השושלת היה ר' מרדכילה (תק"ב-תק"ס) בן ר' דב-בר, או כפי שכינוהו החסידים: הזקן מניסכיז', שישב קודם על כס הרבנות בערים אחדות. אביו היה ממוצא מיוחס, בנו של ר' לייבוש אב בית דין בניסכיז', שהיה סופר של ועד ארבע ארצות, מצאצאי המקובל מחבר ספר "מגלה עמוקות" מקרקוב, המהר"ל מפראג, רבי דון יצחק אברבנאל, גאונים וצדיקים דור אחר דור. והיה מזרעו של דוד המלך. רב מרדכי היה תלמיד מובהק של המגיד ר' יחיאל-מיכל מזְלוצ'וב, מחסידי המגיד דב-בר ממזריץ'. עוד בצעירותו נתקבל לשמש רב בלשנוב [Leszno?], ומשם עבר לשמש רב בקובל, לודמיר, ניסכיז'. כרב עסק במציאת היתר לעגונות. מעולם בחייו לא דיבר סרה ביהודי. בספרו "רשפי אש" הוא מביא טעם לכך במילים: "אין לדבר רעה חס ושלום על שום יהודי, כי בכך יצא לו להיות עד שקר, כשיקטרג הרשע, הוא יצר הרע, ויביא אותו להעיד על דבריו. לכן גם אם צריך לגנות מידה רעה כלשהי ולדבר על איש רע כלשהו, יש לומר בפירוש, שאין מדברים באיש עצמו, אלא במידה הרעה".

בעת מגוריו בקובל חי ר' מרדכי בדוחק גדול, ולפי אגדה חסידית השתדלה משפחת אשתו למען גירושיה מבעלה, כי הוא טרוד בעבודת הבורא ולא בפרנסת בני ביתו. באחד מלילות החורף ישב ר' מרדכי בחדרו ולמד. הרבנית ישבה במיטתה בין הכרים והכסתות, בשל הקור העז, ועשתה את מלאכתה, לפתע ראתה כי על מצחו של בעלה האירו ניצוצות אש. אימה גדולה נפלה על הרבנית, היא הבינה כי אות משמים הוא וכי עליה לקבל את גורלה באהבה.

רבי מרדכי היה אחד הגדולים בתורה ובחסידות בדורו. גדולי דורו אמרו עליו כי היה ברמה כה גבוהה, שתורה ותפילה, אכילה ושינה התאחדו אצלו לעבודה אחת. עם תלמידיו נמנו ר' אורי הצדיק מסטרליסק [Strelisk] (מחבר הספר "אמרי קדוש"), ר' קלמן-קלונימוס

אפשטיין (מחבר "מאור ושמש") מקרקוב. אחד מהם ישב שבע שנים ברציפות והשני שלוש שנים – ללמוד אצלו את דרכי החסידות ועבודת השם. מספרים אפילו שהחוזה מלובלין חקר ודרש בשמים, מיהו גדול הדור והשיבו לו: "מורנו הרב מרדכי בן גיטל". הוא היה גדול ופרוש, ואלפי חסידים, בהם צדיקי הדור, מצאו מגן בצל קדושתו. הוא התפרסם כמביא ישועות, וממרחקים באו אליו חולים ומוכי גורל, לזכות בישועה ורחמים. תלמידו רב אורי מסטרליסק כותב עליו כי "רב מרדכי ידע מעשה בראשית ובדומה. הוא גם חולל מופתים רבים אך נהג להתחרט, ואיש לא ידע על כך. רק אני ידעתי וראיתי שהתחרט". החוזה מלובלין נהג לנסוע אליו, ר' שמחה-בונם מפשיסחה [Przysucha] מביא תורה ממנו בספרו "קול שמחה". תורותיו נאספו בספרון קטן אך רב איכות בשם "רשפי אש". היה מן הצדיקים שתמכו מאוד ביישוב החסידי בארץ ישראל, ואסר להשתמש בכספי הצדקה המיועדים לארץ ישראל לכל מטרה קדושה אחרת.

הרבי ר' מרדכי נסתלק ביום ח' ניסן תק"ס. חסידים מספרים כי היה זה בערב שבת, והוא הוזמן מגן עדן לשמוע קבלת שבת בהיכל העליון, גבוה מעל גבוה. ראה ר' מרדכי זקן אחד יושב בפרוזדור. שאל אותו למה לא הוזמן אף הוא? השיב לו כי זה עונשו על שלא לבש כותונת לבנה לכבוד שבת. אמר ר' מרדכי אל פמליה של מעלה, כי לא יעלה להיכל העליון בגן העדן בלי הזקן, שנענש קשות על עברה קלה. חקרו ודרשו למעלה, ובאה תשובה כי יש לעשות כדרישת ר' מרדכי, רק אז עלה עם הזקן להיכל העליון.

הותיר אחריו שלושה בנים צדיקים ובת אחת: ר' יוסף קצנלנבוגן ראש אב בית הדין באוסטילה ובלוצק; ר' יעקב-אריה, המכונה "הרב של קובל" (חתן של המגיד מטריסק ר' אברהם); ר' יצחק מניסכיז' (בעל "תולדות יצחק") שהתחתן עם נכדה של ר' לוי-יצחק מברדיצ'ב והיה סמוך על שולחנו. הבת צֶרְטל התחתנה עם ר' מאיר-שרגא פייוול הרב של זסלב.

ב. ר' יוסף קצנלנבוגן הרב של לוצק

ר' יוסף, בנו הבכור של הרבי מניסכיז' (נולד בשנת תקכ"ג), התחתן עם שרה-טריינה בת הרבי ר' יהודה-מאיר שפירא משפטובקה, הוא היה ראש אב בית דין בהרוביישוב [Hrubieszów] ובאוסטילה [אוסטילוג,

Uscilug) והנליל, ולבסוף ראש אב"ד בלוצק, בה הכתירו אותו החסידים להיות להם רבי. באחד הספרים הוא מכר בתואר "הגאון והצדיק המפורסם, חסיד קדוש ופרוש". את שנות נעוריו בילה בבית אביו הצדיק, שחינך והדריך אותו בתורה ומצוות, וחוף דאגותיו הרבות ועבודתו הנדולה, לא חסך מאמץ לחנך את בנו לשלחותו בעתיד בתור רב ורבי, ולא סר ממנו כל הזמן.

בכל מקום בו גר, הפיץ בחריצות את תורת החסידות כפי שלמד בבית אביו. חצרו בלוצק המתה תמיד, יומם ולילה, חסידים וסתם יהודים שדבקו ברבם הנערץ והמהולל, שמצא נחת הן אל לב היהודי הפשוט והן אל לב הלמדן, לא דחה איש. יהודים אומללים חשו בביתו כבביתם, שאבו עידוד ונחמה ממבטו האבהי המלא רחמים, מדבריו ומברכתו. אמר דברי תורה רבים לבאים אל בית מדרשו, ושיחותיו מצאו חן בעיני כל, וראו בהם מקור לרוממות ולעבודת השם. הוא גם נהג לבקר בערים קרובות ורחוקות ולעורר את הציבור לקיים מצוות וללמוד תורה. בכל מקום הייתה כל הופעה שלו לאירוע ולחוויה עזה ביותר. בערים שונות סיפרו עליו נפלאות ואגדות, כפי שמעיד מחבר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" בספרו (ע' 287).

למד הרבה ובחריצות, היה למדן גדול ומתן הסכמות לספרים, כמו לספר "עין יעקב" (דפוס הרוביישוב) ח"ב חשוון תקע"ח. גדולתו כגדול בתורה הלמה את אישיותו הנעלה בכל המובנים.

השאיר את בנו ר' ברוך לבתו של הצדיק המפורסם ר' יעקב-יוסף מאוסטרוה (נכד של יעקב-יוסף הגדול בעל הפנוי "רב ייבי" על שם ספרו). לפני החופה נפל למשכב, ממנו לא קם, ובשבעת ימי המשתה נסתלק, י"ח אלול תק"ץ, וקץ ושבע ימים. הובא לקבורה במקום היפה ביותר בבית העלמין באוסטרוה. על קברו הוצבה מצבת אבן גדולה, עליה נחקקו השורות:

.כאן קנה מקומו כבוד הרב המאור הגדול. החסיד המפורסם. מופת קדושים. נוע ישישים. מו"ה יוסף בהרב הגאון מו"ה מרדכי וצלה"ה מבית קצנלנבוינן. שהיה משמש בכתר הרבנות בק"ק לוצק ובק"ק אוסטילה ושאר קהילות קדושות. נפטר י"ח אלול שנת תק"ץ לפ"ק.

לרבי ר' יוסף מלוצק היו ארבעה בנים, כולם רבנים וגדולים בתורה ובמעשים טובים, ובת אחת ואלה הם: הרב פינחס מאוסטילה (חתן הרב אלכסנדר-שמואל מהורוכוב);

הרב מרדכי מאוסטילה; הרב ברוך מקונסטנטין; הרב לוי-יצחק מסטפן. הבת נישאה לרבי שמואל-יחיאל מבוטושן, בן הרב דן מראדיוויל [?], החתונה התפרסמה בשם "חתונת אוסטילה", נטלו בה חלק למעלה ממאה אדמו"רים ובראשם הצדיק [אברהם-יהושע השל] בעל "אוהב ישראל" מאפטא [Opatów].

ר' ברוך, חתנו של ר' יעקב-יוסף הרבי מאוסטרוה (נכד של רב ייבי), גילה עניין רב בספרו של ר' יעקב-יוסף הגדול מאוסטרוה, שהיה מונח בכתב יד, והדפיסו. הוא הדפיס גם את ספר "רשפי אש" מאת סבו ר' מרדכי מניסכיז', והעשיר בכך את הספרות החסידית בשני ספרים חשובים, שהופצו בקרב החסידים וזכו למהדורות אחדות.

ר' ברוך מקונסטנטין, שנפטר ביום כ"ו מנחם-אב תרנ"ג, הותיר שני בנים: רב מרדכי מביאלרודקה, חתנו של ר' צבי-אריה מאוליק, שעלה בזקנותו לצפת ומת שם; רב יעקב-יוסף מקונסטנטין, וגם בת אחת.

ר' מרדכי מביאלרודקה הוליד את ר' יוסף-דוד מלוצק ואת רב פינחס מקונסטנטין.

ג. רבי יוסף-דוד הרבי מלוצק

ר' יוסף-דוד, בן הרב מרדכי מביאלרודקה התחתן עם סוסל בת הרב אברהם ספרד הרבי מאוסטרוה. חסידי ניסכיז' בלוצק השפיעו עליו להתיישב בלוצק ולנהל [חצר] חסידות. ביתו היה פתוח לרווחה, בבחינת "כל דכפין". היה גדול בתורה ומעולם לא הניח את תלמודו, בעיקר ספרי זוהר וקבלה, כי היה מקובל. היה אהוב על אנשים. הצטיין באישיותו המופלאה כאחת הדמויות היקרות הנעלות בקרב יהודי הדור הקודם; אוהב הבריות ואוהב המקום. אש האהבה המשולשת – אהבת התורה, אהבת ישראל, אהבת ארץ ישראל – הייתה "אש התמיד" שלו.

ר' יוסף דוד קאנסטאלבריג

רבים היו חסידיו ומעריציו שחסו בצלו

בלוצק. אחד הלוצקאים באמריקה מתאר אותו: יהודי נאה נמוך קומה, זקן בלונדי עגול, הדרת פנים מאירה. ניתן לומר עליו שהשכינה שורה עליו. תמיד היה עסוק בספרי תורה, רציני וממעט בדיבור. החסידים נהגו לבוא אליו לרוב לבית המדרש בו התפלל מעומק הלב. תפילתו עוררה בהם את הרושם, שיצאו מחיי החולין ונכנסו לסְפרה של שמחה וחג. בקוצר רוח ציפו לסעודה השלישית. מזון רוחני היה בשפע ובגיוון. תחילה, הזמירות שחיממו את הלב: "בני היכלא דכסיפין", "ידיד נפש". מה רבה המתיקות בה שרו את הזמר "אל מסתתר בשפריר חביון". רוב החסידים היו בעלי מלאכה ופועלים, שעבדו קשה כל השבוע להשתכר לפרנסת עצמם ובני ביתם. אך בשבתם אל שולחן הרבי, נזקף גבם, קמטי פניהם נעלמו, העצבות שקעה, הם נראו כנסיכים. כולם שרו את הזמירות בדבקות ובהתלהבות. הרבי אמר בפניהם תורה, והם הקשיבו בנשימה עצורה. זה היה מזונם הרוחני למשך השבוע האפור המתיש.

במוצאי שבת, לאחר הבדלה, שמח הרבי במלווה מלכה, ואז היו מתכבדים בשתיית כוסית יי"ש, וכולם מלאו קורת רוח. בשמחת תורה היו פני הרבי שמחים וחגיגיים עוד יותר, לבוש בקפוטת האטלס המבריקה שלו, חגור אבנט רחב למותניו, שטריימל של אדמו"ר לראשו. לבוש כמדי יום – ובכל זאת נראה חגיגי. פניו קרנו כפני קדוש כשרקד עם התורה בזרועותיו, מלווה את הריקוד בניגונים שונים. החסידים שהלכו מאחוריו עם ספרי תורה ליוו אותו בשירתם והתאימו את ריקודם לקצב הניגון.

אשתו, הרבנית, יפת מראה, הזכירה בהליכתה צעדם של מלכים ודוכסים. הייתה מופיעה בבית המדרש בשמלת המשי הארוכה שלה, שביס רקום אבני חן ופנינים על מצחה הרחב, נכנסה לעזרת הנשים והזמינה את הילדים לבוא לביתה, שם חילקה להם דובשניות. והרבי וחסידיו רקדו בבית המדרש הלוצקאי שלו עד אור היום.

לאחר מלחמת העולם הראשונה עזב את לוצק ונדד לאודסה, גם שם היו לו חסידים ותומכים רבים. כשהתחלף השלטון ברוסיה והוא נשבה בידי הבולשביקים, לא חדל לייחל לעזוב את רוסיה ולעלות לארץ ישראל. לא היה זה עניין קל, בעת הקשה והמייסרת ההיא, לעלות לארץ ישראל. בקשיים מרובים ובצרות עלה בידו לקבל את האישור לעזוב את רוסיה. גם נערכה אצלו ביקורת אחרונה של אנ-קא-וה-דה – יהודים כינו אותם בהסוואה "ארבע האותיות" – זמן קצר טרם עזיבתו

את רוסיה. "הטרפה" היחידה שהייתה ברשותו היו קמעות של אבות אבותיו, שחשש שמא יילקחו ממנו. כשעבר הכול בשלום, אמרה הרבנית, אשת ר' אברהם שלו: "אילו היו מתיראים מן הבורא כמו להבדיל מ'ארבע האותיות' כבר היה משיח בא מזמן".

ד. רבי אברהם קצנלנבויגן הרבי מלוצק

נולד לאביו הצדיק רב יוסף-דוד בעיר לוצק בשנת תר"ל"ז. גדל והתחנך אצל אביו, ובשנת תר"ס היה לרבי בלוצק. בשנת תרע"ה התיישב באודסה, אלפי חסידים וחסו בצלו. בשנת תרצ"ו עלה, התיישב בתל אביב ומילא את מקום אביו כאדמו"ר. רבים מאוד פנו אליו. בית מדרשו היה בית ועד לאלפי מכריו. עסק גם בפעילות חברתית ונחשב עסקן פעיל למען הכלל והפרט. עשה רבות למען נצרכים, חרף מצבו החומרי הקשה. זכה לשם גם בשל מידותיו התרומיות ועוותנותו הגדולה.

ר' אברהם קאצענעלבויגן

היו לו שני בנים ובת: ר' צבי-אריה, חתנו של רבי יעקב-יוסף מנדל מבוהוסלב; ר' ברוך, חתנו של ר' ישעיה מנדל מארזישצ'וב.

ר' אברהם נפטר בתל אביב ביום כ' אדר ב' תש"ג, בן שישים ושתיים [!], והובא לקבורה בהר הזיתים בירושלים. בית המדרש הנושא את שם "הצדיק מלוצק" (רחוב האר"י 9) קיים עד עצם היום הזה [מועד כתיבת הדברים] ומשמש מקום תורה ותפילה ומקום כינוס לחסידים.

מתוך הפרק: החיים החדשים ע' 313 – 316.

מ' ש' גשורי **אדמו"רים של חסידות לוצק**

א. ר' אליעזר ספיאן הרבי מקשיווקה

בשורה של ערים במחוז וולין יש אדמו"רים שמוצאם מקשיווקה, עיירה בוולין, סמוך למרכז החסידי הנודע מיסקיז'. מייסד חצר קשיווקה היה ר' שמואל הלוי, חסיד ותיק, מקורב וידיד של הצדיק ר' מרדכילה, מייסד שושלת מיסקיז'. יש הסבורים כי ר' שמואל היה רבי בקשיווקה ואבי שושלת חסידית עצמאית, אך היא נשתכחה אף בחוגי החסידים, שלא הספיקו או לא רצו להזכירה בספרות החסידית. חוקר חסידות (ד"ר זאב רבינוביץ') כותב בספרו בעברית (בכתב יד) על חצר קרלין-סטולין והסתעפויותיה, כי ר' שמואל היה רבי עצמאי בקשיווקה והיה בקשרי ידידות וחיתון עם חברו הקרוב ר' מרדכילה מניסקיז', וכי יורשו של ר' שמואל מקשיווקה היה בנו ר' מיכל. הוא גם קובע נחרצות, שבשנת תרנ"ב (1892) היה נכדו ר' שמואל רבי בקשיווקה ("זכרון טוב" מאת י' לנדא, ע' 94, פיעטרקוב, 1892). ר' שמואל הראשון היה אב לשתי שושלות: קשיווקה, הורודוק.

דער קאשיווקער רבי ר' אליעזר ספיאן

חוטר משושלת זו הקים קן בלוצק, ברחוב קרולובה ידוועגה. הרבי ר' אליעזר ספיאן (נולד 1876) לא היה מזרעו של ר' שמואל, אלא חתנו של הרבי מקשיווקה, ר' מרדכילה בלוצק, והיה ממלא מקומו לאחר פטירתו בשנת תרע"ו. היה לו שטיבל, שהיה מלא תמיד חסידים ומבקרים. הוא אמר בפניהם דברי תורה, שהיו ארוגים בלמדנות וחריפות. דבריו נאמרו תמיד באש קדושה, בכישרון רב, ומאזיניו לא נלאו מבלוע כל מילה שלו בשקיקה. מצא פנאי לכל עניין של חסידות וגילה עניין בכל דבר. בכלל נחשב בכל מקום אדם בעל לב טוב ומכריו כיבדוהו עד מאוד.

בנו של הרבי, יצחק-לייב, היה עסקן דתי לאומי וממנהיגי "צעירי המזרחי" בלוצק. כתב בעיתונות הדתית על מצב היהדות הדתית בעיר והיה חדור אמונה בעתיד היהדות.

ב. ר' יצחק יונגרלייב, הרבי מהורוכוב

ברחוב וילקה בלוצק נמצא בית הכנסת של ר' יצחק (איצ'הלה) יונגרלייב, הרבי מהורוכוב, עיירה בפאתי לוצק. הוא עקר מחצר הורוכוב, אף שהיה בן אדמו"רים מכמה דורות. היה בנו של ר' סנדר-שמואל יונגרלייב – בן ר' יוסלה מראדוויל [?]; חתנו של ר' פינחס מאוסטילה – בן ר' יוסלה מאוסטילה – בן ר' מרדכי הגדול מניסכיז', והיה קשור קשר משפחתי עם גדולי הצדיקים בדורו.

ר' יצחק התחתן עם בתו של ר' מאיר פָּצָ'ניק, המכונה הרבי מרובנה, שהיה איש גדול וצדיק תמים. כעבור שנים התיישב בלוצק, פתח בית מדרש גדול וקיבל חסידים שהתפללו אצלו, הוא עצמו אהב לנסוע אל החסידים בערים שונות. נחשב תלמיד חכם. חיוך ריחף על פניו תמיד.

פטירת חותנו הצדיק מרובנה בשנת תרצ"ב עוררה בעיה, שהונצחה בספר "מאזנים למשפט" מאת ר' זלמן סורוצ'קין, רבה של לוצק. חסידיו של הרבי שנפטר ביקשו להקים "אוהל" על קברו. רבני העיר נתנו הסכמתם לדבר. אך נמצאו מתנגדים שטענו: כי תהיה זו פגיעה בכבוד הצדיקים שנפטרו זה מכבר ולא הוקמו אוהלים על קבריהם. עתה אין עוד אפשרות לעשות זאת, כי המקומות סביב קבריהם כבר תפוסים. ר' זלמן סורוצ'קין עסק בעניין ומצא כי כיום יש לבנות אוהל סביב קברו של רבי לא רק לשם כבוד, אלא כדי למנוע קבורת אנשים שאינם מתאימים בקרבתו. לכן אין שום פגיעה בכבוד הצדיקים הראשונים, כשהכורח לא היה כה רב. רבה של לוצק התיר לבנות את האוהל, בפרט לאחר שהמנהג לבנות אוהלים על קברי אדמו"רים פשט ללא כל התנגדות. אפילו ברובנה הסכימו לכך רבני העיר ("מאזנים למשפט", סימן לז ע' עו-עז).

ג. ר' פינחס רבינוביץ', הרבי מקוריץ

ר' פינחס [שפירא] מקוריץ – עבר לימים לאוסטרוה בשל סכסוך קל עם ר' שלמה מלוצק – נודע כצדיק לא באזור ווהלין בלבד. משפחתו הסתעפה מאוד ויצאו ממנה צדיקים רבים שהתיישבו במקומות שונים וניהלו שם חצרות אדמו"רים. אחד הצאצאים, נכד של הרבי הגדול מקוריץ ר' פינחס, התיישב בלוצק במרחק לא רב מבית העלמין הישן, באזור נובו סְטְרוויינייה. שם משפחתו היה רבינוביץ'. הוא סידד לעצמו

בית תפילה, שהיה מלא תמיד חסידים ומקורבים, במיוחד בשבתות ובחגים.

חסידים רבים נהגו לבוא אליו מן העיר ומן הסביבה והרבי טיפל בכל אחד מהם אישית. עיניו היו פקוחות על מעשי כל חסיד. אם התרחק מי מהם וחדל לבוא, עשה הרבי הכול על מנת להשיבו אל החבורה, שאיש לא יידחה ממנה. הוסיף מרץ לחסידיו למען יטפסו מעלה בתורה ובמידות. מצד שני לא הכלים איש מעולם. בהתנהגותו מצאו אנשים רבים את עקבות סבו הגדול ר' פינחס, במיוחד בלימוד זכות על יהודים ובאהבת ישראל שלו.

ד. הרבי מלוצק בתל אביב

תיארתי כבר את משפחת האדמו"רים של חצר ניסכיז', שישבה במשך דורות בלוצק. גם לאחר שעבר לתל אביב, השאיר בלוצק קלויז, בו למדו, התפללו, ניהלו חסידות לפי מסורת חצר ניסכיז'. זכות גדולה נפלה בחלקו של קלויז זה, שהפך כה קרוב לארץ ישראל וקיבל מן הקלויז בתל אביב פריסות שלום מעת לעת. הרבי מלוצק ר' מרדכי-יוסף קצנלנבויגן עלה לאחר גלגולים שונים לארץ ישראל והקים בתל אביב (רחוב האר"י 9) בית כנסת, הקרוי עד היום "בית הכנסת האדמו"ר מלוצק". לאחר פטירתו המשיך בנו, הרב ר' אברהם קצנלנבויגן, שנסתלק כבר גם הוא.

גבאי בית הכנסת כיום: בן הרבי האחרון ר' ברוך קצנלנבויגן (בעל הבית ולא רבי) ושמואל קצנלסון. בבית הכנסת מתפללים בשבתות וחגים בלבד בשלושה מניינים.

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 317 – 318.

אהרן ויינשטיין תל אביב **חזני לוצק**

אהרן ויינשטיין

במשך תקופה ממושכת הייתי חבר במקהלת בית הכנסת בלוצק. אוכל אפוא למסור פרטים אחדים על חזני לוצק שעמם נזדמן לי לשתף פעולה.

התחלתי לשיר סופרן במקהלת החזן רוזמרין, שבא אל לוצק משָׁפטוּבקה, היכן למד חזנות, אינני יודע. היה זה גאון מוזיקה, לא ליטורגית בלבד, אלא גם אירופית. היה מסוגל בשבתו על כוס תה, לכתוב קומפוזיציה למקהלה מעורבת, ועשה זאת בקלות, כמו מדובר בכתיבת מכתב.

בעת ההיא הייתה אצלנו מקהלה מעורבת, שרו בה זמרי אלט, בס, סופרן, טנור. היה אצל רוזמרין רפרטואר מגוון, בפרטיטורות גדולות בנות מאות עמודים, כתובות במו ידו, לארבעה קולות: סופרן, אלט, טנור, שני טנורים, בריטון ובס. פרט לכך היה כל הרפרטואר רשום בפרטיטורות נפרדות, לכל קול בנפרד. כיוון שלו עצמו לא היה קול חזק, הניח למקהלה לשיר הרבה לבדה והותיר לעצמו מעט. ברגיל שם לב יותר לקולות אלט. בעצמו התאים מוזיקה למילות התפילות, נטל מחיבורים שלו וגם מחזנים זרים. מאמץ רב השקיע בתפילות הימים הנוראים. המקהלה עמדה יחד עם החזן ליד העמוד ושרה קטעים כמו "ונתנה תוקף", "בראש השנה", "וכל המאמינים" וכו', בייחוד שרנו במוסף. יהודים באו מכל בתי הכנסת בלוצק לשמוע את השירה.

גבאי בית הכנסת הגדול עם החזן רוזמרין והמשוררים

מובן כי בדיוק כחזנים ומלחינים אחרים, "נגס" רוזמרין גם מחזנות זרה, אך מאיכות טובה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה שב אלינו דוד פֶּקר. היה לוצקאי ויחד אתי שר במקהלה בשנים קודמות אלט; לאחר המלחמה, בחילופי הקול, שר בריטון. ברגיל שרנו מתוך תווים. פקר היה בעל בריטון פנומנלי, קול לירי-דרמתי עם סי גבוה. זו תופעה נדירה מאוד אצל בריטון. רוזמרין כתב למענו דברים מיוחדים לסולו, וסידד את כל המקהלה בהתאם. בליל שבת לאחר התפילה שרו אצלנו "יגדל אלוהים חי". החזן עשה מזה קומפוזיציה שלמה. וכשהגענו אל "הנו אדון עולם לכל נוצר, יורה גדולתו" לקח משיר נפוליטני ידוע "או סולה מיו" והתאים לבריטון סולו בליווי מקהלה. ואז סיים פקר בסי גבוה. הייתה לכך הצלחה רבה. שרנו הרבה מאוד ב"שבת מברכים", בפסח, בסוכות, בהושענא רבה מיצירות המלחינים: דונייבסקי, נובוקובסקי, לוֶונדובסקי, הנדל, זיידל מרובנה וכו'. הוא גם התאים קטעי סולו, בקחתו קטעים מ"בר כוכבא", "שולמית", "הדיבוק" ואחרים. שרנו יפה בתפלת כל נדרי את ה"יעלה". מדי חנוכה הופענו בקונצרטים. למטרה זו גם התאים מחיקה לתזמורת. התאים תווים לכל סוגי הכלים בתזמורת, אפילו לתוף כתב תווים. בחנוכה, לאחר ברכת הנרות, הגישה המקהלה קונצרט יחד עם התזמורת.

SALA GMINY ŻYDOWSKIEJ.
W ŚWIĘTA WIELKANOCNE MOGLIĆ SIĘ BĘDZIE
D. PEKER
Sz. GAKA
w sali gminy Żydowskiej, Sienkiewicza 29.
Zarząd
שנג ריט אין זאל פון דער קהלה. שנג ריט
ווועט דאוונען דער טאלאנטפולער מגן
ה דוד פעקער
מיט א פארגרעסערטן כאר אונטער דער לייטונג
מן באקאנטן דיריגענט ש. האק מן באקאנטן דיריגענט
אין דער פרעבטיגער זאל פון קהלה.

מוזיקאים הביעו לא אחת פליאה, כיצד זה מסוגל יהודי בעל זקן ארוך לכתוב תווים לכל כלי התזמורת. לאחר הקונצרט הראשון בלוצק, לאחר נר ראשון של חנוכה, קיימנו הופעות אורח בפרובינציה. במקרים כאלה עמד החזן על כיסא וניצח בשרביט על המקהלה והתזמורת.

כך היה עד 1932. אז היגר עם כל משפחתו לקנדה, אל בנו יעקב, שהיה לו שם בית ספר משלו למוזיקה. הייתה לחזן משפחה גדולה למדי, חמישה ילדים. שלוש בנותיו היו נערות מחוננות. הבכורה, חנה, נישאה בלוצק לצייר בּוֹרְסוּק. השנייה, דינה, הייתה כנרת טובה. בנו משה, שר אתנו במקהלה סופרן ובנו אליעזר, שר בס.

כשעזב את פולין ביקר רחמרין בוורשה, בדרכו אל הנמל. בוורשה נפגש עם זמר מלוצק, חיים לייבל, ששר בזמנו במקהלה שלנו ולאחר מכן בוורשה, במקהלת בית הכנסת טְלוֹמַצְקה. חיים לייבל זה ביקש לגרום לחזן נחת ולקח אותו עמו בערב לאופרה של ורשה. ניתן לשער שהופעתו בתא בזקן ופאות ובכיפה, עוררה תשומת לבם של צופים רבים בתאטרון. לראשונה נזדמן לרוזמרין לבקר באופרה. ערב זה הותיר בו רושם עז. הציגו אז "פאוסט". הפתעתו הייתה כה גדולה שברגע מסוים זלגו דמעות מעיניו. הוא הקשיב רוב קשב לכל הטעמה של הזמרים ומיד חזר וניסה חדש בקולן.

החזן ר' אהרן רוזמרין

פרנסה גדולה לא הייתה לרחמרין בלוצק. תמיד היה במצוקה חומרית. פרט לקונצרטים אחדים שנתן בבתי המדרש בלוצק ובסביבה, נטל חלק עם המקהלה גם בקונצרטים של המקהלות הדתיות של כל הדתות המקומיות, שארגנה לשכת מושל המחוז מדי שנה ביום חגה הלאומי של פולין, שלושה במאי. בהופעותיו עם מקהלות אחרות, פרבוסלביות וקתוליות, מצא חן מאוד בעיניי הנוצרים.

עד לעת ההיא היו המתקנים בבית הכנסת הגדול בלוצק פשוטים למדי. המתפללים ישבו על ספסלים פשוטים. לאחר נסיעת החזן רוזמרין הוחל בחידוש בית הכנסת. ביוזמת ר' אברהם גליקליך, יהדי לוצקאי עשיר, הוקם ועד מתפללים מיוחד, שהציב לעצמו משימה לחדש את מראה בית הכנסת הגדול. הוכנסו ספסלים נאים מגולפים, עם מעקים.

במרוצת הזמן התחלפו גבאי בית הכנסת הגדול. ביניהם היו: ר' יצחק קרוין, משה דיק, ר' קלמן גולדברג, אברהם גליקליך, מוטל שטרנפלד, אליעזר קֶרישטלקה, משה קופרמן [קיפרמן], משה גרפמן, משה גליקליך, מוטל דיק ועוד אחרים שאת שמותיהם אינני זוכר.

עם הזמן התחדש הכול בבית הכנסת. נתקבל גזבר מיוחד, שגבה מן המתפללים תשלום חודשי. גם קהילת לוצק החלה לגלות עניין בבית הכנסת. הקהילה הקציבה סובסידיה מיוחדת לחזן הראשי, למנצח ולמקהלה.

לאחר נסיעת החזן רוזמדין הוצא מכרז למשרת חזן ראשי בבית הכנסת הגדול. באו מועמדים רבים, שנבחנו. לבסוף נתקבל החזן טייכְטל [בתצלום מימין] שמוצאו מהונגריה, אינני יודע מאיזו עיר. חזן זה היה איש תרבות ובעל קול טנור נאה, אך לא ברמה גבוהה. כמנצח נתקבל שמואל גאק [בתצלום משמאל], שר בילדותו סופרן במקהלה של אהרן רוזמדין. הוא היה מנצח בבית הספר "תרבות" וגם ניהל מקהלה גדולה ב"קולטור ליגע". היה בנו של ר' דוד גאק, חזן בבית הכנסת של חסידי טריסק. הוא שירת בצבא הצאר, שם ניגן בקלרנית בתזמורת הצבאית. היה מוזיקאי טוב.

מאז השתנו המנהגים במקהלת בית הכנסת. החזן ניצב ליד העמוד אך המקהלה עמדה על הבימה. נלמדו על-פה לחנים חדשים רבים שנלקחו ממלחינים ידועים.

אל הנהלת בית הכנסת הצטרף ר' מאיר קרוינשטיין, יהודי עשיר מלוצק, שפעל רבות בתחום שכלול ושיפור מראה בית הכנסת. החזן, המנצח והמקהלה החלו לקבל שכר חודשי רגיל, לתפילה פעמיים בחודש. בחגים קיבלו תשלום מיוחד. זה נתאפשר הודות לתמיכה החומרית הגדולה של חבר ההנהלה החדש, ר' מאיר קרוינשטיין. האחרון היה חירש במקצת, אך הייתה לו חזקה להתפלל נעילה מדי יום כיפור. מובן שהדבר נראה קומי במקצת, כי לא שמע מה הוא שר. אך מחלו משני טעמים: ראשית, בשל גילו המופלג, שנית, משום שהיה נדבן שידו רחבה. מדי שנה נסע למריאנבד לפסטיבל המוזיקה. בפעם האחרונה הביא עמו מתנה למקהלה, כל יצירותיו של [סלומן] זולצר, ולמנצח הביא שרביט מנצחים מיוחד.

לאחר שנים אחדות של עבודה משותפת פרץ סכסוך בין החזן למנצח שלו. החזן האשים את המנצח, שהוא מארגן את הקומפוזיציות

בסולמות לא נכונים. לאמתו של דבר לא צדק החזן. חרף כישוריו המוזיקליים, לא היה קולו חזק. אך רצה לגבור בקולו השקט על המשוררים, מה שלא נתאפשר.

המריבות והוויכוחים בין החזן הראשי למנצח נשאו חלקית אופי מאוד לא ידידותי. לחזן נדמה שבעלי-בתים רבים הם נגדו. הוא ביקש אפוא בכל כוחו להשתבח בידע המוזיקלי שלו. היו מקרים, כמו ב"קדושה" של המוסף, כששרנו מהיקה של דונייבסקי, ובאתנחתא של "כבדו מלא עולם" יש רצ'יטטיב בטונים גבוהים מאוד, שנדרש לשיר כל הזמן בסולם גבוה, לא תמיד הצליח החזן לעכב את המנצח, שלא סבל זיוף בטונים. הגיעו דברים לכך שגם אנחנו, המקהלה, תמכנו במנצח.

באחד הימים, לפני הימים הנוראים, עזבנו את בית הכנסת הגדול יחד עם המנצח גאק והקמנו מקהלה עצמאית משלנו, שהתפללה בימים הנוראים באולם שנשכר במיוחד, אצל ר' יוסל רומנובר, שם מכרו כרטיסים. גאק הכין לשם כך רפרטואר מיוחד. שר אתנו גם דוד פקר כחזן, גאק הכין למענו רפרטואר מיוחד. הימים הנוראים עברו בהצלחה רבה.

דיריגנטים משה ויסקינד

בעת ההיא בא אל לוצק המנצח זיסקינד, בוגר קונסרבטוריון בלנינגרד, שגר בלומז'ה והיה שם מנצח, זה היה בערך בשנת 1927-1928. בלוצק ניצח אצל החזנים טייכטל, יעקב קוסביצקי ובמקהלת "הזמיר". נתקבל בבית הכנסת הגדול בלוצק לניצוח. ארגן מקהלה חדשה עם זמרים חדשים.

לאחר החזן טייכטל בא החזן יעקב קוסביצקי, מן האחים קוסביצקי. היה חזן לא רע בעל קול טוב וקורא חזנות טוב עד יותר. לאחר שנים אחדות עזב אותנו ונסע לאנגליה. לאחר מלחמת העולם השנייה עבר לאמריקה, שם מת לפני זמן קצר.

לאחר קוסביצקי בא שולמן, חזן טוב בעל קול נאה. היה חזן בלוצק עד 1939. בבוא הצבא הרוסי אל לוצק נתקבל לפילהרמוניה המקומית בתור זמר. עם כל מקהלת הפילהרמוניה סייר בערים רבות ברוסיה ונתן קונצרטים. לאחר המלחמה נשאר בקייב, בה שר באופרה

החזן ר' דוד גאק

החזן ר' יעקב ספקטור

המקומית על שם שֶווּץ'נקו. זה באשר לחזנים בבית הכנסת הגדול בלוצק.

בבית הכנסת של חסידי טריסק היה דוד גאק חזן. חזן טוב בעל קול איכותי מאוד. בנו שמואל היה מנצח מקהלת בית הכנסת הגדול. ר' יעקב ספקטור היה חזן בית הכנסת של הפרוור. ר' יעקב ופניארסקי – בבית הכנסת של אוליק, הוא בא אל לוצק מבריסק.

פרט לכך היו בלוצק תתי-חזנים. הראשון היה ר' דוֹדל החזן. שר בבית הכנסת הגדול. בלתי נשכחת היא תפילתו "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" לפני כל נדרי. בהגיעו למילים: "על דעת המקום ועל דעת השכינה" הורגשה בבית הכנסת אווירה של יראת כבוד, שהכניסה את המתפללים לאווירת יום כיפור. אחרי ר' דודל היה ר' ברוך תת-חזן. היה בן של הרבי מֶטרוביץ, איש צעיר בעל קול קטן, רחמרין הדריכו ולימדו את תורת השירה מתווים. לאחר מכן היה גרובשטיין תת-חזן עד 1939.

בכל בית כנסת בלוצק היו בעלי תפילה מיוחדים. הטוב בהם היה קְלִיניצקי, מנהל חשבונות במקצועו. בימים הנוראים היה, דומני, בעל תפילה בבית הכנסת של טריסק. בנו, מנדל קליניצקי, שר אתי בבית הכנסת הגדול, תחילה אלט ולימים טנור. היה לו קול נאה. ראש העיר לוצק, ז'לינסקי, העניק לו מלגה ללמוד מחיקה. ואכן שלחוהו ללמוד בוורשה. לבתו ריבה קליניצקי היה מצו-סופרן מופלא. כיום היא ברדיו ארגנטינה. בלוצק שרה בפילהרמוניה. בשנת 1940 נסעה לסיבוב הופעות ברוסיה. לאחר המלחמה שיחקה בתאטרון חרקוב. אחיה מנדל נרצח בידי הגרמנים.

באו אל לוצק להופעות אורח חזנים רבים. גרשון סירוטה, משה קוסביצקי, הלפנד, פרויקה סְלייפַק ועוד אחרים.

אמנה את שמות משתתפי מקהלת בית הכנסת בלוצק:

סופרן: אהרן וינשטיין; בני ברש; ישראל שטרן; זליג שלייף; גולדמן; משה רחמרין; איז'יק, לימים בס; אשר מנדלמן, לימים בס; מנדל גֶמְיאק [גמיוק], חיפה.

אלט: יידל ריווץ; פדרמן [? פרדמן]; בניומצ'יק; גלזר, לימים טנור; מנדל קליניצקי, לימים טנור; צוניק פקר; חד אשכנזי, ישראל, תל אביב.

טנור: אהרן שצ'רבטה; וולף בניס, לימים חזן בבית הכנסת של קרסנה, בעת שיצחק גרייף היה גבאי; איציק משה בוצ'אר.

בס: חיים לייבל, ישראל, תל אביב; יחיאל קרישטלקה; דוד פקר; אליעזר רוזמרין; אהרן ויינשטיין, ישראל, תל אביב; בני ברש; איז'יק; אשר מנדלמן; שייקה בקרינג.

רוזמרין לא היה רק חזן, הוא היה גם מורה למוזיקה. חינך חזנים נודעים וזמרים בעלי שם בעולם. חד פקר היה חזן בלמברג בבית הכנסת שיינאכא, גדליה וֶרִיק – ברוסטוב. שמואל גאק היה מנצח בבית הכנסת הגדול בלוצק ולאחר מכן חזן בלודמיר, וולף בניס – חזן בבית הכנסת בקרסנה, לוצק.

דער חזן ר' וואלף בניס

הזמר הנודע סיבירייאקוב היה אף הוא במקהלת רוזמרין. זה היה עוד קודם הצטרפותי למקהלה. רוזמרין סיפר לנו על כך לא אחת. כשבא סיבירייאקוב לקונצרט בלוצק, הזמין אותנו, המקהלה עם רוזמרין, לאולם התאטרון לקונצרט.

החזן וויריק היה לוצקאי. בבואו לביקור אצל קרוביו, הופענו כולנו בקונצרט בתאטרון לוצק.

החזן פקר היה תחילה חזן בקרמניץ. כשיצא מכרז למשרת חזן בלמברג, בבית הכנסת שיינאכא, דיברתי על לבו להתייצב למכרז. אשתו באה אף היא ממשפחת חזנים והייתה זמרת טובה. יחד נסענו שלושתנו אל למברג. ביום שישי בערב התפלל וסיים ברוצ'יטטיב "מגן אבות". על כך הוענק לו יישר כוח מכל עבר. עיתונאים אחדים הציפו אותו בשאלות: היכן למד, באיזה קונסרבטוריון, מי היו מוריו וכ'. תשובתו הייתה שמורו ורבו היה רוזמרין.

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 325 – 329.

בין שרידי העבר שמתגאה בהם לוצק, וכל חוקר היסטוריה הביט בהם ברעד קדוש, היה גם בית העלמין הישן. ברק קדוש של זקנה ריחף מעליו, והוא היה יקר וחשוב לכל חוקר היסטוריה, כי מצא בו חומר ולבנים למלאכתו. מצבותיו הישנות העידו על הנפשות המתות ונשמתן הנעלה, על אנשים מפורסמים, שאיחלו טוב לעמם והקריבו למענו את חייהם.

במקום אחר כתבתי על המצבה של ר' וולף הקדוש המצויה בבית העלמין, שעוררה עניין רב בקרב המשלחת האתנוגרפית בראשות הסופר ש' אנ-סקי. הם סיפרו בזיכרונותיהם, כי הקברן בלוצק הראה להם עוד מצבות ישנות, שעל אחדות מהן ניתן לראות את השנים תכ"ב (1662), תכ"ח (1668), תפ"ב [1722]. הקברן גם הובילם אל "אוהל" של שני אחים צדיקים, בני הצדיק ר' ברוך: ר' יצחק-אייזיק, שנפטר בשנת תקפ"ו [1826] ור' יהושע השל, שנפטר בשנת תיר"א (1851). בחדר ניצב עדיין העמוד אשר עליו נשען ר' יצחק-אייזיק בשעת לימוד. הקברן סיפר לאנשי המשלחת מעשיות אחדות על שני הצדיקים. אין ספק שהמצבות היותר עתיקות נהרסו בימי הקטסטרופה, או שקעו בקרקע. המשכילים והנאורים בלוצק לא נהגו כמלומדי אוסטרוה ודובנה הסמוכות, שהעתיקו לצורך הנצחה את המצבות העתיקות ביותר או של אישים חשובים.

על כל פנים ברור, עוד בתקופה שהיישוב היהודי הקדום היה מרוכז בלוצק העתיקה, בסוף המאה ה-16, כבר היה ליהודים בית עלמין נפרד, ובראשית המאה ה-17 כבר היה בלוצק בית כנסת. לכל חברה קדישא, בכל יישוב יהודי, היה פנקס מיוחד, שנחשב פנקס הקהילה, בו נרשמו ואושרו בקשות החברים, תקנות לטובת הציבור, חרמות ונידויים שהוטלו על מפירי חוק, וגם כל אירוע והתרחשות בחיי הקהילה שראוי לרשום. לא לשווא נחשב פנקס כזה מסמך היסטורי חשוב.

בית העלמין בלוצק היה עתיק מאוד ומוקף גדר, עתיק כמו היישוב היהודי בלוצק. השתרע על שטח של חצי קילומטר מרובע. כשנסגר, היה במרחק 1-2 ק"מ מן העיר העתיקה. מספרים כי ר' שלמה מלוצק, בעלותו לבית העלמין העתיק, היה אומר בהתפעלות: "אוי בית עלמין מואר", כי היו בו "אוהלי" קדושים וטהורים. כשהתפשטה העיר אל

מעבר ל"אי", החלה לתפוס שטחים גדולים, התפרשה לכל עבר, בית העלמין כבר נמצא בלב העיר, ובתים הקיפו אותו מכל עבר. מובן שהיה לצנינים בעיני השונאים, ולא אחת ניסו פקידי הממשל להצר אותו. בתקופת הרוסים בטלו הגזרות בשוחד, אמצעי בדוק ובטוח להדיפת הכוונות הרעות ולשמירת בית העלמין מכל רע. לאחר שכבשו הפולנים את אזור ווהלין וסיפחו אותו אל מדינת פולין העצמאית, נאלצו יהודי לוצק להיאבק בכוונותיו רעות של הממשל, שבא תמיד בטענות כנגד בית העלמין. לא אחת ביקשו הפולנים לחסל את בית העלמין במרכז העיר ולהקים שם גימנסיה. ובאחד הימים, בשבועות, ביקשו הפולנים לעשות זאת באופן חד-צדדי, במחשבה שהיהודים לא יעזו להפריע להם בחג. הובילו כמויות גדולות של עץ ולבנים לפני גדר בית העלמין והתכוננו לבצע את מחשבתם חרף התנגדות היהודים. אך היהודים נחפזו לבוא מכל בתי הכנסת ובתי המדרש, מאוחר יותר נוספו עוד מכל קצווי העיר, והביעו יחד מחאה נחרצת נגד משאלתם המרושעת של הפולנים. הוגשו פניות לפעילים חברתיים ולצירים היהודים בסיים הפולני, ולבסוף בטלה הגזרה.

לימים, כשהרב זלמן סורוצ'קין ישב על כס הרבנות, שוב ניצבה בעיית בית העלמין במלוא חריפותה. מועצת העיר החליטה לבצע בעיר תיעול כללי, והממונים על כך בדקו ומצאו כי יש להעביר את צנרת התיעול דרך בית העלמין המגודר. הרב סורוצ'קין ניגש לעניין במלוא האחריות, פנה אל הבישוף המקומי, המטפל במקומות קדושים, והפנה את תשומת לבו לקדושת המקום, פרט לערכו ההיסטורי. הוא לא קיבל מענה. לבסוף, כשראה הרב כי כלה ונחרצה ואין למנוע את הגזרה, ביקש מן הממשל המקומי אישור לאנשי הקהילה היהודית להתאסף במקום מסוים, לקיים אזכרה ולבקש מחילה מן המתים. האישור לא ניתן בקלות, הפקידים הפולנים עוד זכרו את התנגדות היהודים שנים אחדות קודם לכן, בשבועות, כשעלה בידיהם לשים לאל את כוונותיהם הרעות. הם חששו שהיהודים עלולים להביע התנגדות עזה. אך הרב הבטיח כי הוא אחראי לשקט, וכי הם דורשים רק לקיים את הנהוג במצב כזה, ולבקש מחילה מן המתים על הפרעת מנוחתם.

האישור ניתן, והרב זימן את כל [יהודי] העיר לבית העלמין. התקבצו גברים, נשים וילדים, והוא נשא בפניהם דרשה על הניסיון הקשה והמר. הרב בחר כמקום עמידתו את העץ שצמח על קבר ר' וולף הקדוש, ומשם דיבר על הכפייה המבוצעת כלפינו, להעביר תיעול דרך

בית העלמין. בכל זאת לא התייאש הרב עדיין. הוא בא בדברים עם אחד המהנדסים הפולנים, האחראים לביצוע התיעול, ולאחר משא ומתן קשה ומתיש הצליח להשפיע על המהנדס להעביר את הצינורות לא בלב בית העלמין בין הקברים, אלא סמוך מאוד לגדר, וככל האפשר למנוע פגיעה בקברים עצמם. החברה קדישא, ובראשם גבאי ועד הקהילה וחברה קדישא ר' יחיאל טסלר, הגדילו לעשות: הם הצליחו, בחשכת הלילה, לגנוב עוד שלושה מטרים למען בית העלמין והעתיקו את הגדר מעבר לגבול הישן, בדרך זו הבטיחו את שלמות הקברים.

ב"ה

מבקשים לקרוא קודם קריאת התורה

אל האוכלוסייה היהודית בלוצק,

בכאב בלב אנו מודיעים לכם כי כל מאמצינו להציל את בית העלמין שלנו, בו נחות העצמות הקדושות של הורינו, נסתיימו בכישלון והעירייה מתעתדת לגשת ביום שני, פרשת דברים, ד' מנחם-אב תרצ"ח, להעברת צנרת תיעול דרך בית העלמין. אפשר כי אגב כך ייפתחו קברים אחדים וניאלץ לקבור את עצמות הקדושים בקברים חדשים לפי הדין היהודי.

אירועים כאלה הם נדירים אפילו בקורות עם בזוי ושסוי ועם נודד. אנו קוראים לאוכלוסייה היהודית לנהוג בשקט ובכבוד, ולקבל באהבה את הגזרה משמים. אך עלינו לבקש מחילה ליד קברי הורינו הקדושים, קודם פתיחתם. עלינו לספר להם שעשינו הכול, כדי לאפשר לעצמותיהם לנוח את מנוחת הנצח שלהם. למרבה הצער נאלצנו להסכים לאקסהומציה חלקית, כדי להציל את בית העלמין כולו. אגב כך נעורר במקום הקדוש רחמים על מצב היהודים בגלות ובארץ ישראל. ביום ראשון פרשת דברים, בשעה שבע בבוקר מתכנסים כולם (להביא ספר "מענה לשון" ותהילים) במקום הקדוש, ליד הקהילה. כוהנים יישארו בחצר הקהילה. שם נתפלל ברוב עם את תפילות: אשר יצר אתכם בדין, תפילת ד,ו,מ,ה (בלשון רבים), את הפרקים: יענך ה' ביום צרה, יושב בסתר ק"ב, ק"ג, ק"ד; פטום הקטורת, אנא בכוח ותפילה שחוברה במיוחד: לבקש מחילה מן המתים על פינוי העצמות.

לתפילה חייבים לבוא בצום. חסידים ואנשי מעשה צמים עד אחרי חצות היום.

מבקשים לבוא בדיוק בשעה שבע בבוקר.

והוא רחום יכפר עון ובלע המוות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים ובא לציון גואל בב"א.

ועד הרבנים לוצק ועד הקהילה של לוצק

[נוסח התפילה הוא בעברית: ספר לוצק, ע' 331]

בית העלמין חישן

מצבות בבית העלמין חישן

החברה קדישא, או גמילות חסד של אמת

עד מה הייתה חברה זו יקרה ואהובה ובאמת קדושה בעיני היהודים ניתן לראות מכך שיהודים רבים הקדישו את בניהם ונכדיהם, עוד בילדותם, ולעתים אף בברית המילה שלהם, לשרת את חברה קדישא עד יום חתונתם. היו גם מקרים, שנשים חשובות נתקבלו לחברה בזכויות זהות, פרט לזכות להיבחר, "כי העולם אינו מתנהל כך".

החברה קדישא, אשר כונתה גם גמילות חסד של אמת, הייתה מעין ארגון עממי כללי, שהשתתפו בו לא רק רבנים, אבות בית דין, ראשי ישיבות וחשובי העיר, אלא כל יהודי ראה חוב קדוש לעצמו "להתקרב אל השולחן הטהור, מנהיגי החברה קדישא", ולהציג בפניהם "מה גדולה משאלת לבו" למלא את כל התנאים הקשים, כמו שירות חובה במשך שלוש שנים, תשלום דמי רישום ככל שישיתו עליו, וקיום התקנות האחרות, על מנת שיזכה להתקבל לחברה קדישא הקדושה.

מדי שנה בשנה, בהושענא רבה, נאספו הבוררים בקלפי ובחרו שבעה גבאים (שבעה טובי העיר), שישה מהם ניהלו את החברה במשך שנה, כל גבאי במשך חודשיים (פרנס החודש) והשביעי, אשר כונה "במקום כולם", מילא מקומו של כל אחד במקרה מחלה או מסיבה אחרת. פרט לגבאים נבחר אחד מחשובי העיר להיות נאמן החברה, שנבדל מן הגזבר רק בכך שחובתו הייתה לכסות כל סכום כסף לפי הוראה כתובה של פרנס החודש, אף אם לא היה כסף מזומן בקופה, בתנאי שיוחזר לו עד תום תקופת התמנותו.

פרט למשימות הישירות של כל חברה קדישא, נדרשה החברה קדישא לספק את צורכי העיר, החל בשכר כלי הקודש וכלה בתמיכה במוסדות תורה וצדקה עירוניים והוצאות אקראיות כמו: כספי תמיכה מסוימים לכל רבי, דרשן או עני מהוגן שבא אל העיר, פדיון שבויים, קבורת קדושים, מתנות לשליטי העיר, מעות חיטים לפסח וכו'.

עוד מימים ראשונים הייתה בחברה קדישא תקנה לסדר גם את העניין של ביקור חולים. אך נודע לגבאי החברה שחבר פלוני חלה, חש שחובתו לשלוח שני אנשים, לפי גורל, ללון אצל החולה. אם מי מהם אינו יכול ללכת בעצמו, הוא רשאי לשכור אדם ולשלוח אותו במקומו.

לאחר שהתמלא בית העלמין הישן, בנו אנשי החברה קדישא, בתחילת המאה ה-19, בית עלמין חדש; נמצאה בו חלקה לעדה הקראית. בית העלמין החדש נמצא בקצה העיר, בפרוור וילקה.

עסקני החברה קדישא עבדו במסירות, ורבים מהם עשו רבות להציב את המוסד ברמה נאותה. ביניהם הצטיינו יחיאל טסלר (כורך), יואל חאראק, מן הגבאים הוותיקים; ראובן של אליה-לייבוש, העסקן הגדול חייקל וייץ, אשר יחד עם עסקני העיר השתדל רבות במאבק נגד חילול בית העלמין הישן בהקמת גימנסיה פולנית עליו.

על מצבות בית העלמין נראים הסמלים המוכרים מכל בתי העלמין בעולם: כד הלויים, כפות ידי הכוהנים הפשוטות. בין המצבות הנאות עוררו תשומת לב המצבות של משפחות גליקלין, קרוינשטיין.

מתוך הפרק: החיים הדתיים ע' 325 – 329.

דיוקנאות והווי

א משרשוונדענער רוי

זע ויבן פון רעכטס: מאיר קרקנשטיין. חיה רעכל קרקנשטיין. יוסף קרקנשטיין. ליפא רינגר. יואל בארוך. מאיר קוקערשטיין. עם שלום פ'ן רעבטס: אברהם לענדער. לייב קרקנשטיין. שמואל וויינטרויב. ברוכ. קאפענלבענגן. שלום נאלבערג. ל. ליבערמאן.

י' פינקלשטיין **הנשמה הנעלה של העיר לוצק** (אגדה)

באחד הימים, כששהה ר' לייב שרה'ס [בן שרה] בתוככי רוסיה, חש לפתע כי בווהלין, בעיר לוצק, מצויה נשמה המצפה שירוממו אותה למדרגתה הגבוהה.

לאחר הבדלה הורה ר' לייב לרכבו לרתום את הסוסים לנסיעה רחוקה. המשרת הבין כי אם השמיע הרבי את המילה נסיעה, ונוסף לכך רחוקה, תהיה לבטח קפיצת הדרך.

וכך נהג ר' לייב בן שרה: כשהתיישב בעגלה, הריץ רכבו את הסוסים רק עד לפאתי העיר, וברגע שבאו אל מחוץ לעיר, נטל ר' לייב עצמו את המושכות לידיו, והורה לרכב לשבת בגבו אל הסוסים.

תכופות נפלה על הרכב שינה מבעיתה או היה מתחרש. הכול ראה בעיניו אך לא שמע דבר באוזניו.

ר' לייב בן שרה עצם עיניו, הגביה את המושכות ואמר את שם קפיצת הדרך – והסוסים טסו כחץ מקשת. לאמתו של דבר נשמטה הקרקע תחת לאופנים.

שדות, יערות, ערים וכפרים, נהרות וימים, ערבות ומדבריות נראו מרחפים. כך עד בוא הסוסים אל המקום המבוקש, והם עצרו מאליהם.

כל זה התרחש מחוץ לעיר. ואז העיר ר' לייב בן שרה את רכבו, מסר לידיו את המושכות, הורה לו להסב פניו אל הסוסים ולהמשיך לנהוג בהם – כמו לא אירע דבר.

*

הם באו אל העיר לוצק אשר בווהלין, בבוקר. מיד לאחר התפילה הלך ר' לייב לטייל, עד בואו אל מחוץ לעיר. שם ראה נער בן שמונה, לבוש סמרטוטים, עירום למחצה, והוא רועה אווזים.

זו הייתה הנשמה הנעלה שחש בה ר' לייב ממרחק כה רב.

הנער העני סיפר לו כי אמו אלמנה ואמר לר' לייב את שמה.

מיד הלך ר' לייב אל האלמנה וביקש שתיתן לו את בנה למשרת, והוא, הסוחר, יעשה ממנו "איש גדול". ר' לייב גם נתן לאלמנה סכום כסף לשביעות רצונה.

ר' לייב בן שרה הוביל את הנער בקפיצת הדרך אל ניקלשבורג, אל הצדיק ר' שְׁמֶלְקה.

"הנה הבאתי אליך – אמר ר' לייב בחיוך אל ר' שמלקה מניקלשבורג – נשמה נעלה, קדושה, מהיכל השירה, משירת השמים, מאזורי ווהלין הרחוקים. ואני מעביר לידיך נשמה זו, בתנאי שתרומם אותה למדרגתה". ר' לייב נפרד ומיד נסע.

*

גדל הרועה הלוצקאי העני אצל הצדיק ר' שמלקה בניקלשבורג. במרוצת הזמן נתפרסם כגדול המנגנים, אייזיק הנודע מלוצק, שהציל את היקרים בניגונים מן הקליפה ומן הסִטְרא אחרא והשיב אותם למקורם הקדוש, שם נוצרו מראשית יצירה.

צדיק קדוש זה, שכל גדולי הדור כינוהו "הקדוש מלוצק", נהג כל הימים ללכת ליער, שם הקשיב לניגונים טעימים-מתוקים שניגנו בחליליהם הרועים – ולהשיבם אל מקור השירה והנגינה הקדושה.

"כי כל הניגונים – היה ר' אייזיק מלוצק אומר – כל הניגונים מקורם בהיכל השירה. הטומאה היא מקור התוגה והצער. בעטיה נפל אדם הראשון ברשתו של החטא, הכוונה לקליפה ולסטרא אחרא. אך שונים בתכלית הניגונים הקדושים, הם הניצוצות הקדושים. ועמם גם ניצוצות השירה".

משימתו של הצדיק מלוצק הייתה להשיב אל הקדושה, אל השורש, את הנגינה על השמחה והחדווה שתססה בה רק שמחה נצחית. להשיב את הניצוצות הקדושים, הנודדים בעולם התוהו, העורכים גלות ומבקשים תיקון.

ולא רק את קולות הנגינה השיב ר' אייזיק מלוצק אל שורשם הקדוש, אלא גם את לשונם.

באחד הימים הקשיב הצדיק, המנגן הקדוש ר' אייזיק, לרועה בשדה, שניגן בחליל הארוך לחן, ולאחר מכן ליווה במילים:

יער, יער מה ארוך אתה!
שושנה, שושנה מה רחוקה את!
לו היה היער קטן יותר,
הייתה השושנה קרובה יותר.
אילו מן היער היו אותנו מוציאים,
היינו שנינו יחד נפגשים...

ר' אייזיק מלוצק התבודד על אבן תחת העץ, התיישב ושר בבכי מר אותו הניגון במילים:

גלות, גלות, מה ארוכה את!
שכינה, שכינה, מה רחוקה את!
לו הייתה הגלות קטנה יותר,
הייתה השכינה קרובה יותר,
אילו היו מן הגלות אותנו מוציאים,
היינו שנינו יחד נפגשים...

כשהצדיק והגאון מרופשיץ [Ropczyce] שמע לראשונה את השירה המתוקה עם הנגינה מלאת הטעם, עצם עיניו חולמני ואמר:

"בשעה ששר הלוצקאי את הניגון עם המילים, מתחוללת המולה בעולמות העליונים, נפתח שער הרחמים ומחנות מלאכים הולכים לקבל פני הצדיק ר' לייב בן שרה אל היכל השמים, משבחים בשירה ואומרים: תבורך, לייב בן שרה, שהענקת לנו נשמה מזמרת כה יקרה...

לוצק, 1938

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 335 – 336.

ילדותנו קלחה עגומה. במקום בעגלת קפיצים נאה, גדלנו בעריסת קש מזוהמת תלויה; במקום לטייל בשמש ובאוויר, קיץ כחורף, הוחזקנו בתיבות-בתים סגורות, מכורבלים בסמרטוטים ובשמיכות, שבועות תמימים לא התירו לנו לבוא במגע עם החוץ מחשש שנצטנן. הלימודים התקיימו ב"חדרים" צפופים, לרוב מזוהמים, בלי פירור שמש וקמצוץ חופש. תמיד השגיח עלינו מבטו החמור של הרבי הרשע, השליט בלי מִצרים על נשמתנו וגופנו.

ר' משה המלמד

לא לכולם ידוע כי רחוב מונְצָ'נה נשא בעבר את השם: רחוב מִצרים.

האם כינו אותו כך משום שמדי אביב התמזגו שני הנהרות – גְלוּשָץ וסְטיר – והטביעו את הסמטה כמו הנילוס בשעתו במצרים, או פשוט בשל המכה השישית – חושך, ששרה שם תדיר? – לא ידוע.

ברחוב מצרים זה, בבניין האבן היחיד, הניצב עד היום, "מלך" אז מלמד הדרדקים ר' משה, יהודי מבוגר בעל גבנון, פניו חיוורים כעוסים, קפדן להחריד, צעקן ומכה. עלינו, הפעוטות, הטיל מרה שחורה במבט בלבד.

השכם בבוקר, כשעוד טווינו במיטות את חלום הזהב של בקרים ילדותיים חסר דאגה, היה העוזר, שלישו של המלמד, פורץ ובלי טקסיות מעיר מן השינה, מוריד מן המיטות, מורה מיד ליטול ידיים, אומר אתנו "מודה אני", חוטף את הארוחה, לרוב היא כבר נותרה אצלו (נאלצנו לשתוק), ועל הכתפיים, היידה, לחדר.

בחוץ מכשפת שמש אביב, רוח קרירה מחיית נפש מלטפת מפנקת, מדגדגת את הדמיון הילדותי הנרגש, ומעוררת את הדרישה היוקדת להישאר קצת בחוץ. אך העוזר הגס מטלטל לשם, אל "החדר".

בחדר צפוף. מצויים שם כבר כשלושים ילדים, שאבות רבים מסרום בידי המלמד, ללמדם לקרוא מעט עברית ולהדריכם. יושבים דחוקים, כאווזים בכלוב. סביב לנו מהלך הרבי. בידיו, שאצבעותיהן צהובות מטבק, הפרגול, המוכן לנחות על הכתפיים בשל כל דבר פעוט. אך משה המלמד לא החשיב כתפיים, מצא חן בעיניו "מקום" אחר, וכדי לחסוך

זמן ברגע של התפרצות כעס, מה שקרה אצלו בתכיפות רבה, התנפל על הילדים מיד עם בואם, הפשיל את התחתונים, שיהיו מוכנים לכשיקרה...

וזה אכן קרה, הוא מעולם לא טעה. "עבודה" הייתה בשפע. ילד לא חזר על או של קמץ אל"ף במהירות הנדרשת; ילד הביט בזבוב מרגיז, שאינו חדל לזחול על הסידור המרובב כתמי שמן; חשקה נפשו של פלוני, סתם כך לפלוט מילה בקול או לצחוק. לא היה עלינו להיות חוטאים, הפרגול עבד על "המקום הטוב".

לבד מן הפרגול היה לר' משה מנוחתו עדן, אמצעי ענישה נוסף, שהשפעתו על הזאטוטים הייתה טובה למדי: הנה הוא הולך לשחרר מן הבוידם תרנגול הודו בעל מקור נחושת. לשמע המילים תרנגול הודו עם מקור נחושת – מת בקרבנו כל אבר, ונותרנו לרגע אילמים ורפי ידיים. כך זה נמשך באופן חדגוני ואפור, זמן ועוד זמן.

ר' מוטל ויז'ווּר

באחד מאותם בין הזמנים, כבר גדלתי מעט וידעתי לקרוא מעט עברית, החליטו אבא-אימא להכניס את "הבחור" אל מוטל ויז'וֶוּר, מלמד הגמרא.

הכבוד היה ללא שיעור. וכי דבר של מה בכך הוא, להיפטר מן הפרגול ומן ה"תרנגול הודו". אך לא חלפו אלא ימים אחדים, וטעמתי את טעמו של "החדר" החדש – האכזבה הייתה מרה. התברר כי המלמד הקודם, ר' משה, היה דרדק בהלכות "חינוך" (הלקאת הילדים) לעומת יודע גמרא. ר' מוטל ויז'ווּר, ימחל לי, היה מטבעו יהודי מרושע וכעסן, שפשוט חש צורך להעניש את הזאטוטים. מומחיותו הייתה: צביטות צרפתיות, היו אלה צביטות זעירות, שזוכרים אותן לאורך שבועות ואין לגעת במקום. נוסף לכך היו לו רצועות עור מיוחדות, בהן היה "משלח רסן", ניצוצות עפו מן העיניים.

פחדנו מפניו פחד מוות, נזהרנו אפילו באוושה, אך לך רסן שובבים. חוץ מזה, וכי נחוץ היה הרבה כדי לחטוא? התעטש פלוני בדרך שלא מצאה חן בעיני הרבי, ומיד בא העונש.

עד היום אינני מסוגל לשכוח את הסצנה הבאה:

אחד התלמידים נרדם בשעת הלימוד. עייף מיום השבת החופשי, או סתם חולה במקצת. הרבי קם מן השולחן והחל להתקרב אל התלמיד, בשקט ולאט, על קצות אצבעות, פן יתעורר חלילה הקרבן. אם לא היה מסוגל להגיע אליו ביד, התמתח והנחית חבטה בפניו, הלז החל לצעוק, כמו מִשינה, "גוואלד, גוואלד". תחילה נבהל הרבי כנראה, מה שניכר מחיוורונו, חשב שמא חבט בו רע חלילה, אך משהבין כי לא קרה לו רע, החל להכותו מכות רצח אמתיות, בעודו צועק:

"מה אתה גועה כשור שחוט?!"

באה מן המטבח הרבנית. ברחמיה על בעלה "העובד בפרך", הניצב מתנשם בכבדות בשל האסטמה שלו ואינו מסוגל להינתק מקרבנו, התפרצה בבוטות:

"אין לתלמיד רחמים על יהודי חלש כמו הרבי? וכי אינו רואה, האכזר, שהרבי בקושי נושם? לב של טטרי יש לו? הוא הרי בקושי עומד על רגליו!" ואל הרבי פנתה בטענה:

"מוטל, רחם כבר פעם על בריאותך, אבוי. מילא, נחמקה, לה אין כבר ערך בעיניך, אך האין אתה יודע, שאפילו תהרוג אותו, את "התכשיט", הרי לא תשנה אותו?"

הרבי הסתובב והשיב לה בחיפזון וברוגזה:

"לא, כבר לא תשכנעי אותי! אני לא אניח לו לגדול פרא אדם. לימים יאמר אביו, כי מוטל אינו משגיח על תלמידיו. לא, נחמקה, אני חייב לעשות ממנו בן אדם".

ובכוחות מחודשים שוב התנפל עליו והכה אותו. כזה היה מוטל ויז'וור.

אך רצה הגורל, שאנחנו הילדים נזכה לנקום בו מעט. היה מקרה, בעת לימוד רש"י, במשפט "דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור", חשקה נפשו של אחד התלמידים, דוד שמו, לפרש: "דבר אחר לדור" לא היה מִשגה אפילו בפירוש כזה של דודל, וכי לא נמצא בדור יותר מאשר דבר-אחר אחד? [דבר-אחר – חזיר, איש מאוס] אך דודל, לא ידע חכמות כאלה, המסכן, והרבי כנראה לא ראה בפשט "הגבוה" משהו

מיותר. הראיה, שנפנה אל דודל ושאל אותו היכן מצא פשט כה חשוב, ו – הנה זה מתחיל... אך אירע דבר בלתי צפוי, מוזר: דוד הקטן הזיז את השולחן עם החומשים, תפס מנורה דולקת וצעק:

"רבי, מותך במקום, אם תתקרב אליי".

הרבי החוויר ויצא מן החדר, נוצרה המולה מחוצפת.

מילא, את מצב הרוח שלנו אין לתאר, נקמה שכזו! והודות לדודל הקטן. דרך הארץ כלפיו גדלה מאוד. בעינינו היה כדוד ההוא, שגבר על גלית. גם הרבי גילה כלפיו יראת כבוד, וימים אחדים אף לא נגע לרעה בשאר הילדים.

כבר התחלנו להאמין שהרבי השתנה, שנוכל להרים ראש קמעה, ההתרחשות שקרתה עד מהרה הרחיקה אותנו מן האשליה.

תוך כדי לימוד אמר תלמיד לרבי, שעליו לצאת החוצה לעשות את צרכיו. בחוץ נתקל במציאה בלתי צפויה: סייח תועה, שהתנתק כנראה מאמו ונותר בודד במקום. שמח במציאה הגדולה, שוכח הקונדס את מטרת צאתו החוצה, ממהר אל הסייח ומוביל אותו למטה אל הביתן. שם הוא קושר אותו אל הקיר ונכנס עם הבשורה ל"חדר", אל החברים. לפתע פונים כל התלמידים אל הרבי, הם חייבים לצאת בדחיפות... הרבי מביט בתלמידיו בחשד. אינו נזכר שבמשך ניסיון המלמדות שלו פרצה מגפה, שתלמידים רבים כל כך יצאו. עם זאת הוא מניד ראשו בחיוב, אך כעבור דקות אחדות, כשפונה אליו קבוצה נוספת בבקשה לצאת, תופס הרבי כי משהו אינו כשר. לא, הסיפור לא מוצא חן בעיניו. האין כאן תעלול חדש של "התנא" דוד? הוא מניד ראשו בחיוב אל התלמידים, ומחליט לעמוד על המשמר.

כבר כמעט חצי שעה ושום תלמיד אינו שב. ככה? – חושב לו הרבי, אומר בקול את כוונתו – "רוצים להוליך גם את מוטל באף?" – והוא יוצא החוצה לחפש את הנעלמים, כלומר את התלמידים החשים במעיהם. בחוץ נישאו אליו מן הביתן קולות וצווחות, ואם איננו טועה, הוא שומע גם צהלת סייח. רגע נותר עומד ומקשיב: כן אלה הם, אך מאין לפתע הסייח? מבעד לדלת הפתוחה הוא מבחין, הרבי, בתלמידיו מכונסים סביב לסייח ומפנקים אותו.

החברה, שקועים באורח החביב, המוצא חן בעיניהם ודאי יותר מן החדר ומן הרבי גם יחד, אינם שמים לב מי עומד מאחוריהם. הרבי, בבחינת רואה ואינו נראה, שומע את כל התכניות וההצעות שיש בדעת תלמידיו לסדר לסייח. הוא עומד ואינו מאמין למראה עיניו. הוא חש, כפי שאמור היה לחוש משה רבנו בראותו את היהודים רוקדים סביב לעגל הזהב.

הרבי לא התאפק עוד ורעם: "ברוך הבא! יש גם סייח! נו, היכנסו, 'תנאים' לחדר, נשמח יחד לכבוד הסייח..."

התפוצצות פצצה לא הייתה מעוררת אימה ותבהלה בקרב הנוכחים כמו קולו הרועם של הרבי. חרדות הציפו את הזאטוטים. כנידונים לעונש כבד, בהכנעה, נכנסו אל החדר, מתכוננים לכל.

בהיכנסו לחדר לא ניגש הרבי לביצוע גזר הדין מיד. לאטו, בהדרגה עשה הכול, כמפיק מכך הנאה מיוחדת. החבורה מתיישבת סביב לשולחן, גם הוא, ונשמעת פקודה: "חומש עם רש"י".

אנחנו הילדים חשים כי סערה בדרך, ומחכים שתפרוץ. פותחים חומשים, מתחילים ללמוד. הרבי ניגש אל התלמיד שנתפס ראשון ליד הסייח, ומציג לו שאלה:

"מה משמעות: צוהר תעשה לתיבה?"

ומבלי להמתין לתשובה, הוא משיב לפני התלמיד: "אומר רש"י, סייח", והוא חובט בתלמיד באגרופו, עד כי זה רואה את קרקוב ואת למברג – כוכבים ביום.

מן החבטה הראשונה מתחמם הרבי, מתרוצץ בין כל התלמידים, קוצר על ימין ועל שמאל, כשהוא צועק: "אומר רש"י, סייח". דם, לא דמעות, זלג מעיני התלמידים שהוכו מכות רצח.

כשבועיים נמשכה "תקופת הסייח". אם לא נותרנו נכים, עלינו להודות לבורא עולם. אך את הסייח נזכור עד דור אחרון.

ר' שלמה טפר

היה מלמד שלישי, ר' שלמה טפר או קרלינר, כפי שכינו אותו, אף ששם משפחתו היה פרידבוים.

"החדר" שלו היה מִדרגה גבוהה יותר. מעין "אוניברסיטה". קבלה אל החדר של שלמה, משמעה שאתה בחור עם "בגרות". למדה אצלו "השמנת" של העיר. סבורים אתם כי למען "השמנת" נראה החדר שונה? טעות! החדר מוקם בעזרת הנשים בבית הכנסת של חסידי סטולין. שם, ליד שולחן ארוך וספסלים סביב, למד עם התלמידים הגדולים, גם להם לא היה חשק ללמוד. זכור לי, בזמני הצטיין אחד התלמידים במציאת אמצעים ואופנים להיפטר מלימודים. צד עכברים על דוכני התפילה, שכב על העץ שהיה בשכנות, אפילו הצית נייר בבית הכיסא, ובלבד שלא יהיה עליו ללמוד. כששקעה פעם רגלו של תלמיד זה בתוך טומאת בית הכיסא, ובקושי משכו אותו משם, התלמידים והרבי התרחקו ממנו כמעט שבוע, כי לא היו מסוגלים לשבת במחיצתו. הוא דווקא היה ברקיע השביעי, הוא פטור מלימודים.

ר' שלמה טפר גם ידע לעתים להכות, לא גרוע מן המלמדים הקודמים, אף שהיה יהודי חלוש.

אך יש לומר לשבחו, בהכאה לא היה אשם הוא, כמו שיטת החינוך ששררה בעת ההיא. מוכיחה זאת העובדה, שלפני מותו שלח ר' שלמה טפר לקרוא לתלמיד שלו, שעליו במיוחד הטיל את הרסן, וביקש את מחילתו:

"מחל לי, ילדי, על יחסי הקשה כלפיך. אלוהים עדי, לא בי האשם, אביך בהחלט דרש ממני לחנך אותך בקפידה יתרה".

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 337 – 339.

גבריאל וייסמן **לוצק** (מוקדש לקדושי לוצק)

מעבר לים עיירה משתרעת,
לוצק, מכורה לי יקרה.
שם עריסתי ניצבה,
לי כל אבן מוכרה.
בית הכנסת העתיק אראנו,
בן שלוש מאות שנה.
אראה הנוער מטייל אל
מבצר לוברט ברננה.

פזמון:
את לוצק העיירה אזכורה
בחלום ובהקץ,
הימים והשנים אחורה
חקוקים בי עד אין קץ.

גם הסכר מעבר לבית הכנסת,
כל שביל וכל סמטה צרה,
מעירים בדמיוני את ימיי
וכל אשר היה בעיירה:
קיץ, על הסְטיר לשוט,
בשירה רועמת,
אוזן שאת הניגון שמעה,
תזכור אותו נפעמת. פזמון

לא תראה עוד יהודים שם,
ריקה העיירה, שממה.
אין אח ואין אחות עוד,
תאחז בך אימה.
בפאתי גְנידוב, בפולונְקה,
מקום קודש בדם,
שמונה-עשר אלף קדושי לוצק,
הם בקבר שם. פזמון

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 340.

סילביה ברדיטש-גולדברג

סילביה ברדיטש-גולדברג ניו יורק **איציק של פרץ – מלמד הדדקים**

איציק של פרץ [פיירשטיין], שב"חדר" שלו למדו ילדי נגידים ובעלי-בתים כבודים, היה הטוב במלמדי דרדקים בלוצק. הוא נקט בשיטת חינוך מקורית. לא להכות ילדים, אף שבכל מקום עשו זאת. בכל זאת גם אצלו תלוי היה הפרגול, כדחליל, להפחדה, מול השולחן הגדול עם הספסלים הארוכים, אשר סביבו ישבו הילדים. כאומר: תלמד, מה טוב, אם לא – יש פרגול!

כשקרה, ונער שקע במשחק באולרו החדש, וגרם לנערים אחרים להציץ מן החומש, קם הרבי אל הפרגול. אימה הייתה נופלת על הנערים, השתרר שקט. כאן התערבה הרבנית הטובה, חנה-בילה, אישה גבוהה, כחושה, מצחה נאה וגבוה, עיניים חכמות וחיוך של טוב לב, ואמרה לילד: משהלה, או לוזרל, בקש מן הרבי שימחל לך הפעם. הבטח, שלא תעשה זאת עוד, ובפנותה את הבעל: "איציק, הנח לילד, הוא לא יעשה עוד שטויות שכאלה! מה אתה אומר?" הילד, בעיניים מתחננות, היה אומר: "לא עוד", והרבי עשה שלום עם התלמיד הודות לרבנית הטובה.

איציק של פרץ ניחן בקול לירי נאה, שהשתמש בו בפרשת השבוע. במיוחד הצטיין בהוראת שיר השירים ערב פסח. חדור הכרה כי שיר השירים נחשב לשירה הקדושה ביותר בקרב היהודים, היה לובש בגדי חג כמו תמיד ושר ברגש: שיר השירים – השירה ששר שלמה המלך, הייתה יפה וטובה מכל השירות. שירה אחרת שר חכם, ושירה זו שר חכם בן חכם; שירה אחרת שר נביא, ושירה זו שר נביא בן נביא; שירה אחרת שר מלך, ושירה זו שר מלך בן מלך. שיר השירים טוב ויפה מכל השירות!

הילדים הלכו שבי אחר הניגון הקדוש המתוק, אחר תוכנו הרומנטי, וקולותיהם המלודיים התמזגו בטונים המתוקים של קול הרבי, ומילאו את החדר שמחה. כך נטע איציק של פרץ בלבבותיהם אהבה לתנ"ך, שהתלמידים שיננו בהתמדה ובהתלהבות מיוחדת.

אצל איציק של פרץ עבד עוזר בשם ברוך. משימתו היתה להמיא ילדים מן הבתים אל החדר. הוא היה מלמש אותם, נוטל ידיהם ואומר עמם ברכה. בחדר סייע לרבי בהוראה לילדים.

ערב שבועות למד עם הילדים "אקדמות", ששר בקולו הלירי הנחיר ביופיו. אנשים רבים היו מתעכבים ליד החלונות ומקשיבים במבושפים.

באחד הימים באה לרחוב שלו ועדת תברואה ובראשה המפקח. נכתבו דוחות. אגב כך נתכבד גם ר' איציק של פרץ בדוח. המלמד, שהרוסית בפיו דלה, השאיר את הילדים שרים "אקדמות", מנופף ידיו ומגדד בזקנו החל לטעון: "מה, הכול אשפה שלי? אתם ממינים, אני שופך, הוא שופך, אתה שופך, היא שופכת. האמן לי אדוני, אינני אשם!"

כולם צוחקים. המפקח שואל: "מי שר אצלך יפה כל כך?" "אלה תלמידיי, אדוני המפקח!" "יהודי טוב! – טופח המפקח על שכמו – אם אתה מסוגל ללמד את תלמידיך לשיר כה יפה, אקרע את הדוח". הודות לניגון "אקדמות" היפה, בוטל הדוח.

בשנת 1920 בא איציק של פרץ לאמריקה והתיישב בברוקלין, ניו יורק. רבים מתלמידיו בעבר, שהיו להם כבר ילדים בגיל חדר, באו לראות את הרבי האהוב שלהם. אחד מהם היה רב, הרב לווין, בן של שלום לווין, סיטונאי בלוצק. הרב לווין היה אהוב על בני עדתו משום נאומיו המחכימים, הלימוד עם היהודים בבית הכנסת, וכמחבר ספר. הרב לווין הודיע לאנשיו בבית הכנסת, שהרבי שלו בא לאמריקה, ביקשו ממנו להזמין את הרבי לשבת. כשבא איציק של פרץ לבית הכנסת וראה את האהבה והכבוד שמגלים כלפי תלמידו, והכבוד בו מקבלים אותו עצמו, החל לחשוש שלא יעמוד במבחן. לבסוף הוצג הרבי בפני הציבור. כולם הביעו רצונם שיאמר הרבי דבר-מה. הרבי והתלמיד יצאו מבית הכנסת מרוצים מאוד. מלמד שכזה היה איציק של פרץ!

מתוך הפרק: תוקנאות והווי ע' 341 – 342.

כבר ביום חמישי בבוקר החלו הנשים להכניס את השבת הביתה.

תחילה פשטו בחנויות לבדוק את הקמח; נטלו אותו בין אצבעותיהן, הרטיבו, שחקו, וביקשו להבין איזהו הקמח הדק והלבן יותר. וכשכבר מצא חן, הלכו לחנויות אחרות, אולי שם הוא זול בחצי פרוטה.

ניצבות לנגד עיניי כל מוכרות הקמח. אחת מהן, חנה של אברהם-אבוש, חברה של סבתי, הייתה אישה קטנה ורזה, ולה פני קלף קמוטים. לבושה היה נקי וידעה לדבר כסוחרת אמתית.

סלאחץ בידניק און חנה בייסר

שנייה, סוסה של איצי יאילֶכֶס, ובעלה שמאי. הוא נראה כעוס נצחי. לא האריך בדברים: קְנו, אל תקנו. סוסה אשתו, אישה גבוהה, רחבה, יפה, היא לעומת זאת התייצבה לשכנע את הקונה בדברי כיבושין ובחיוך מתוק.

עוד אחת אני זוכרת, אַסְנה של רויזה, אישה יפה. בזמני הייתה אלמנה. גם היא שידלה קונה בדברי נועם לקחת את הקמח: "את תראי, הוא יתפח, יהיה חסכוני".

חנה-סלווה לעומת זאת לא נזקקה לשידולים. לה האמינו הנשים גם בלי זה. ראשית, עבד בעלה יענקל [פפיר] אצל פינֶצ'וק בטחנת הקמח; שנית, היא נהגה מתוך כבוד. הייתה גבוהה וגאה. כולם נשאו עיניהם אליה בכבוד רב. מילה שלה הייתה טובה בקרב נשים.

בו בזמן קנו גם דגים. לא קל היה לקנות דגים אצל יענקל של זינדלה. איש גבה קומה רחב כתפיים, ניצב עם בניו ליד גיגיות הדגים, ואם הרשתה לעצמה אישה לגעת בדג, תלש את הדג מידה והכה בו בפניה.

ואז קנו גם שמרים וקינמון, וכל זה, יחד עם הקמח בשק, נשאו על הבטן.

את הקמח סיננו. הכול סביב היה לבן. שערה של אימא, השחור כזפת, הלבין כשלג. נדחקנו קרוב יותר, גם אנחנו רצינו להיות לבנים.

לאחר מכן הופרד הקמח: חלה, לביבות, פאפאליקֶעס [?], קִנישעס [מאפים ממולאים] גריסים או כוסמת, רקיקים. קמח שיפון שימש לאפיית לחם. לשו בעֶרבה וכיסו בכר, להתפיח. חלה לשו בערבה, לאחר מכן הוצא הבצק, נעטף במפית לבנה, ונתחב תחת לכסת במיטה. שם, היו בטוחים, יהיה חם במידה מספקת, והבצק יתפח.

ביום שישי השכימו אימהות וסבתות קום. בחוץ עוד שרר חושך. ביקשו לאפות לפני קימת הילדים, כדי שלא יתלבטו להן בין הרגליים ויפריעו לעבודה.

עם הקימה הסיקו תחילה את התנור. לאחר מכן נטלו חלה, עשו ברכת הפרשת חלה והטילו את פיסת הבצק אל האש. בבית עוד שרר חושך מוחלט, התריסים סגורים; עששית מפויחת קטנה הטילה אור קלוש על פני החדר.

כשקמו בני הבית, כבר מצאו ערבה מוכנה ובה חלות, קנישעס, פְּלֶעצְלעך [מאפה שטוח טבול בתערובת פרג ובצל קצוץ], סהרונים, רקיקי ביצים, רקיקי פרג, פאפאליקעס, וקערה גדולה ובה לביבות כוסמת מטוגנות.

נותר עוד לאפות את הלחם למען משפחתנו הגדולה. לא היה קל כל כך להכין לחם למשך השבוע כולו. אך מעוררת הערצה המיומנות בה עשו הנשים את המלאכה, גרפו במחתה הארוך את הפחמים על פני התנור המלוהט. גם המַרְדה שימש בנאמנות במלאכה: הזיזו בו את החלות והלחמים בתנור, את הצ'ולנט עם המעיים השמנים והפשטידות.

ניחוח מאכלי השבת הטעימים פשט על פני הבית הנקי. בקיץ התיישבו הנערות בחוץ לשפשף את פמוטי הפליז, את המַחמים, את קערות הפליז, את נטלת הנחושת לנטילת ידיים לפני האוכל. שפשפו את

הכלים בחומץ חזק המסיר חלודה, בצרור קש ובחול. ולפתע נשמעה מן "החדר", לא רחוק מאתנו, פרשת השבוע של הנערים.

הופיעו העניים, המהלכים בין הבתים. זה שלבש קפוטה נאה יותר, קיבל לא פחות מקופיקה; הלבושים בבגדים דלים יותר לקחו פחות, פרוטה. אחרים לקחו רקיק, כעך, פיסת חלה. למען שואב המים הוכנה חלה גדולה נאה.

שבת קודש קרבה. שיע-משה, שמש בית הכנסת הגדול, יצא אל השוק ומקל בידו, הקיש בדלתות החנויות וקרא: "רבותי, לבית המרחץ!"

בשעה שהיו הגברים בבית המרחץ, הרחיצו הנשים את המחם, פרשו מפה לבנה נקייה על השולחן, הציבו את הפמוטים, הדביקו את הנרות וכיסו את החלות במפית לבנה נאה. על השולחן הונחו כבר הדגים הממולאים, פלחי גזר על כל פיסה בנפרד.

סבתא כבר הייתה לבושה בגדי שבת, במטפחת המשי שלה, שהציץ ממנה צניף נאה; אימא בשמלת השבת שלה וצעיף לבן, מוכנה להדלקת נרות.

רצתי עם חברתי אל יחיאל מהגרעינים, שניצב עם שקי גרעינים: מלון, חמניות, דלעת. פיצוח גרעינים אחר הסעודה היה חלק מן השבת.

והנה מופיעים היהודים בפנים מיוזעים. המים עוד נוטפים מן הפאות. מתנשמים הם נכנסים הביתה, לובשים חיש את בגדי השבת וממהרים לבית הכנסת.

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 342 – 343.

אבא קליגר פורים קרסנה שלי – שיר, לא תורגם

יום כיפור

סבתי דבורה-הודל התהלכה שקטה ונוגה. במשך כל השבוע שלפני יום כיפור באו נשים מן העיר כולה אל סבתי עם שעווה צהובה-חומה וחוטים. הנשים ידעו כי סבתי תעשה מן השעווה והחוטים את נרות הנשמה היפים ביותר לקרוביהן המתים. סבתי עשתה את המלאכה בדרכה המיוחדת, בדיוק ובמיומנות.

סבתי מכירה כבר את לבה המר של כל אישה. היא מושכת חוט ואומרת אגב כך: "פתיל זה הוא לסבך אברהם, שילך לבקש על פרנסה טובה, שלא יהיה עליך להתענות כל כך". היא מושכת חוט שני ואומרת: "זה לסבתך חיה-דבושה, שתהיה מליצת יושר טובה, ותשיג את הטוב בזיווגים לבתך הבכורה שרה-טריינה". מונה את שמות כל המתים במשפחת האישה, כוללת את האבות, שתעמוד לה גם זכותם. האישה חוזרת אחריה ובוכה בקול.

משנסתיימה הנחת הפתילים, הועברו כל המטפחות ובהן השעווה אל בית דודתי חנה-ביילה (בתה של סבתי). שם הוצבו ספסלים ארוכים, עליהם גיגיות עמוקות ובהן מים חמים. לשם הוטלו פיסות שעווה. לכל מטפחת עם שעווה חובר פתק ועליו שם בעלת הבית. אנחנו הנכדים מעכנו את השעווה, וסבתא יישרה באופן אומנותי את השעווה הרכה על השולחן הרחב, מתאימה לתוכו את הפתיל. הדוד איציק ואבי יחיאל חיברו לנרות את הפתקים עם השמות ושלחו את הילדים להשיב את הנרות. כל ילד הלך לרחוב אחר. דודניתי הניה-רבקה ואני, נכדות גדולות יותר, קיבלנו את הסמטאות הרחוקות. על הבאת הנרות קיבלנו קופיקות אחדות. בעלת בית אחת – כזו אני זוכרת טוב במיוחד – הייתה זו אסתר-איטה מן האכסניה. בבואנו, הייתה קוראת לבתה היפה הבלונדית חייקה. היא קיבלה מאתנו את הנרות, ואגב כך שאלה אותי על אחי הבכור אלתר.

תמה עשיית הנרות, החלו סבתא ואימא להתכונן לכפרות. לא דבר של מה בכך הוא, כל כך הרבה כפרות! וכי כה קל להשיג כפרות לבָנות למען הילדים? נו, ולעשות את טקס הכפרות, לומר "בני אדם" עם

הילדים היה קל? פעם ברח ילד ופעם ברח העוף – תלוי מי מהם נבהל תחילה. ומה שהתרחש כשהאישה החליפה את התרנגול בתרנגולת, והבעל הבין את הטעות – צעקות הבעל וקרקורי התרנגולות תחת לשולחן התערבבו, ולא ידעת היכן אתה נמצא.

אבא הלך לבית הכנסת, סבתא לבשה לבן. היא הורתה להגיף את התריסים והתייצבה ליד השולחן, הדליקה תחילה את נר השעווה הגדול. בקול נוגה ובבכי אמרה: "ריבונו של עולם! מי אני, אישה חלשה?" ומיד פרצה בבכי תמרורים. החלה לבקש את סביה וסבותיה לדורותיהם, דודים, דודות, סבים, סבתות, חם וחמות, קראה בשם כל הקרובים המתים – העתירה, שילכו כאיש אחד אל כיסא הכבוד ויבקשו על חיי ילדיה ונכדיה.

אנחנו, אחד-עשר הנכדים, עמדנו בלי נוע מושפעים מאוד מתחינתה מעומק הלב. נדמה היה לי כי כבדים חטאינו, כבר נידונים למוות, ורק תחינתה קורעת הלב תושיע אותנו, בכינו יחד אתה.

כשסיימה סבתא את ברכת הנרות, קראה לנו. התייצבנו בראשים מורכנים, והיא הניחה את ידיה הלבנות על ראשינו ובירכה אותנו, השבנו ביבבה אמן.

דודניותיי הניה-רבקה ומנוחה, אחותי שרה ואני הלכנו לבית הכנסת הגדול. ים של אנשים נהר מכל קצות העיר לשמוע כל נדרי מפי החזן הלוצקאי שלנו, ר' אהרלה רוזמרין. בבית הכנסת שרר שקט, אפשר היה לשמוע את הלמות הלב. החזן החל לומר כל נדרי, והמשוררים הצעירים סייעו בקולותיהם המתוקים.

חנוכה

כשהורידה אימא את החלונות הכפולים מן הבוידם, וחבית המים גולגלה אל המטבח – התחלנו, אנחנו הילדים, לצפות לדמי חנוכה.

הכפור גבר, ובחלונות נפרש מוך צבעוני. הורכבו החלונות הכפולים, שחרף זאת קפאו כהוגן והתכסו ציצי כפור. עמדנו שעות והגשנו אל

השמשות קופיקות, הסרנו ושוב הנחנו, עד שמלאו החלונות צורות של קופיקות.

החריצים סביב לדלת ולמפתן נאטמו בסמרטוטים, פן תתגנב חלילה רוח קלה הביתה. למראה השלג הראשון היו אצלנו ששון ושמחה. סבתי שלחה את הבנות לרחוץ את פניהן בשלג הראשון – סגולה ליופי. אחותי, אני ובנות השכנים יצאנו החוצה. הטלנו זו בזו שלג, התגלגלנו בו, רחצנו את פנינו, וסירבנו להינתק. אך מיד נקראנו הביתה. חששו שנהנה יותר מדי מן האוויר הקר.

ככל שהיו הילדים צעירים יותר, הרבו להחזיקם כלואים בבית, לא התירו להם לראות אור יום. אך אל יעלה על דעתכם שבהיותנו כלואים השתעממנו. פעם הביאה סבתא תפוחים אדומים וחילקה. פעם הביאה אימא סוכריות צבעוניות מוצקות, ולא ידענו איזה צבע לאכול תחילה. וכשהביא אבא באחד הימים חלווה מן הסיטונאי ורקוביצקי – גאתה השמחה.

השמחה עוד גברה בראותנו את הבאת האווזים, שצווחו וטפחו בכנפיהם. ידענו כי ימים טובים באים עלינו: נאכל גלדי שומן, נעשה מגרונות האווזים צפצפות, שיחרישו את הבית.

תכופות רבנו על מקום ליד קיר הקמין. שם היה נוח לעמוד או לשבת על כיסא ולחמם את הכתפיים. לוּ ראיתם את מראה הקיר!

זכור לי מוצאי שבת, כשהיו מתכנסים בביתנו. הציבו על השולחן קערה ובה תפוחי אדמה צלויים וכרוב חמוץ או מלפפונים חמוצים, תה חם. סיפרו סיפורים למיניהם על החיים האמתיים, ועל נסים שחוללו אדמו"רים. בחוץ שרר כפור עז, השלג היה עמוק. הירח והכוכבים האירו באור בהיר. הנערים והנערות הגדולים התקבצו בפרוור ושכרו מזחלות אחדות. התלבשנו בבגדים חמים, דבקנו זה בזה והתיישבנו במזחלות. הרכב כיסה את הנוסעים היטב, נטל את המושכות בידיו והצליף בשוט באוויר. הילדים הקטנים יותר, קפצו על המזחלות מאחור. הסוסים דהרו על פני השלג הלבן החורק, הפעמונים צלצלו, הצעירים פצחו בשיר. על פני השדות נישאו השירים "הֵיי, דָה טרויקה", "יאמשצ'יק, ניי גאני לושאדי" [הרכב אינו נוגש בסוסים].

הנערים הצעירים יותר לא היו חופשיים כמו הבנות. העוזר היה בא להלביש את הנערים הקטנים ולשאתם על כתפיו ל"חדר", הגדולים יותר הלכו לחדר בשלג, בגשם, בסופות הגדולות ביותר. מרוצים מאוד היו לעזוב בערב את החדרים וללכת הביתה עם פנסים בידיים. לא הייתה רוח והנר בפרוטה לא כבה. הטילו זה בזה שלג, יצרו אישונים משלג, צחקו והשתובבו.

בימי סופה ניצב תמיד בתוך הקמין קומקום נחושת עם תה וסיר עם תפוחי אדמה בטעם דגים. נכנס עני אלינו הביתה, הורו לו ליטול ידיו, ערכו שולחן עם לחם, מלח וסכינים, והציבו קערת תפוחי אדמה. הגישו גם כוסות אחדות של תה מתוק, וגם קופיקה. העני הלך שבע רצון ולא חדל לברך ולהודות. גם גבאיות נכנסו בימים כאלה, לבקש מעט עצי הסקה, לחם למען זו או אחרת. אף שפחדתי מן הבוידם, ומעולם לא רציתי לעלות לשם, במקרה כזה עליתי, השלכתי עץ ולקחתי מן הארון לחם.

לא חדלנו לספור את הימים לנר ראשון של חנוכה.

לבסוף בא היום המיוחל. הנערים עזבו את ה"חדר" בשעה מוקדמת, כל אחד עם סביבון בכיס. נכנסו הביתה בהמולה. אבא סגר את החנות מוקדם מתמיד. הוא נכנס הביתה בברכת חג שמח נדיבה, לבש את קפוטת השבת ואת כובע הפרווה החדש, חגר את אבנטו והחל להכין פתילים למנורת החנוכה. נר בפרוטה, אשר שמש בית הכנסת נהג למכור, שימש "שמש". הקפנו את אבא מכל עבר וחיכינו בקוצר רוח לברכת נרות החנוכה.

אבא החל לשיר את הברכה "להדליק נר של חנוכה". כולנו עונים "אמן, ושרים עמו "הנרות הללו".

סבתא ואימא עומדות זוהרות, סמוקות מטיגון הלביבות. הניחוח הטעים נישא על פני הבית ומגרה את התיאבון.

נפתחה הדלת. באו דודה חנה-ביילה, הדוד יצחק והילדים. הסבנו לשולחן. המנורה הבורקת האירה בחגיגיות את הבית, כמתחרה

בפתילות הקטנות, המזכירות את מעשי הגבורה הגדולים של החשמונאים.

הוחל בחלוקת דמי חנוכה. תחילה סבתא, ולאחר מכן אבא והדוד. בלבבות הילדותיים שמחה. אכלנו לביבות, שיחקנו דומינו וקלפים. הגברים שיחקו בפתקים, שרשמו עליהם בעצמם את האל"ף-בי"ת. הנערים שיחקו בסביבון. הנשים ישבו ולפניהן כוס תה עם מרקחת, ושוחחו על בישול ואפייה. לאחר מכן התכרבלנו, אנחנו הילדים במעילים החמים, ברדסים על ראשינו ופנסים בידיים יצאנו לרחובות, בשלג החורקני, אל דודים ודודות לקבל דמי חנוכה.

הלכנו ממקום אחד למשנהו. בכל מקום נתנו לנו מטבעות גדולים כבדים של עשר פרוטות או מטבעות חדשים נוצצים של שש פרוטות. שמחנו מאוד בדמי החנוכה, אך התייראנו מעט ללכת ברחובות השקטים מדי. מבוהלים מעט, קפואים, בעיניים דומעות שבנו הביתה. שם מיהרו להפשיט אותנו, שפשפו את ידינו, נשפו עלינו ועשו הכול כדי לחמם אותנו. הסדקים באצבעות עוררו רצון לבכות, אך בהיזכרנו בדמי החנוכה שקיבלנו, התחזקנו וחנקנו בקרבנו את הבכי.

שבועות ארוכים לא עייפנו מספירת דמי החנוכה. כל חג הביא לנו, הילדים, שמחה רבה, אך שמונת ימי החנוכה היו ההומים והשמחים ביותר.

פורים

הו, מה מאוד שמחנו בחג פורים, חיכינו למשלוחי המנות, אף שבפורים כמעט תמיד ירד גשם או שלג רטוב, הבוץ היה כה עמוק, שכאשר תקעת רגל אחת, הצטרפה אליו השנייה. לילדי העניים, שנשאו את משלוחי המנות בנעליהם הקרועות, לא הייתה המלאכה קלה.

בביתנו החלו להתכונן לפורים עוד שבועות קודם לכך. סבתי, אמו של אבא, הייתה המיילדת של העיר. בכל קצווי לוצק הכירו היטב את דבורה-הודל המיילדת. והיה עליה לשגר לכל אחד משלוח מנות. לכן החלו בעוד מועד לאפות עוגות קטנות, כעכי שקדים. קנו ממתקים בצורת צעצועים וסתם סוכריות יפות. כל זה חולק בשקיות נייר. על כל

שקית נרשם שם. לפי השם ידעה סבתא כמה ומה עליה להכניס לתוכה.

אימהות עניות, שילדיהן יחפים ועירומים למחצה, באו להתחנן אל סבתי, שתיתן להם לשאת את משלוחי המנות.

סבתא כבר ידעה איך ולאן לשלוח את הילדים. העיר נחלקה לאזורים: וילקה, קרסנה, נידב, פרוור, דולינה, ירוביצה, רחוב בית הכנסת, רחוב הקראים, רחוב הקצבים, רחוב בית החולים. כשנקבעו נושאי משלוחי המנות, נשמנו לרווחה.

אנחנו מצפים ליום שלפני תענית אסתר. רצוננו לצום כמו הגדולים. אם צמים נחשבים כבר בני אדם והאוכל מוגש אחרת.

פורים החל בקריאת המגילה. אנחנו, בנות ובנים, התייצבנו עם רעשנים בבית דודי, יצחק של פרץ, כשהתייצב דודי בזקנו הנאה וחיוכו המתוק ליד השולחן הגדול ועליו המגילה הפרושה. שמרנו כל תנועה שלו, שחלילה לא נחמיץ הכאת המן ובניו.

דודי קרא מילה במילה. לא בחטף כפי שעשו אחרים. ה-מ-מ-מ-ן מתח את המילה, ואנחנו הִכנו אותו בהתלהבות, מי במקל ומי ברעשן. כל מכה הייתה נקמה בהמן.

למחרת השכמנו קום. אימא הייתה עסוקה בהכנת מאכלי חג טעימים. יותר מכל אהבתי את הכיסנים. אך הפנתה אימא ראשה, הייתי חוטפת חופן כיסנים.

סבתא ישבה בראש השולחן, שם נמצאו כל משלוחי המנות. אחי הבכור ניהל למענה את הפנקס: משלוחי המנות שנשלחו, ואלה שהוחזרו.

אני פקחתי עין על משלוחי המנות שהוחזרו. הייתי מוציאה את גולות הבצק הטובות ביותר, את השקדים ואוזני המן הטעימים ביותר, לא לעצמי בלבד, אלא גם לידידי. ובפורים היו לי ידידים רבים מִתמיד.

הכול היה כמרקחה. ילדים יצאו עם צרורות של משלוחי מנות, ואחרים שבו עם משלוחי מנות. הדלת לא נסגרה. ילדים יצאו, ילדים נכנסו. נדמה היה לי שאינם הולכים, אלא מעופפים באוויר, בדיוק כמו השלג. הם, המסכנים, לא חשו ברטיבות בנעליהם הפעורות למחצה, ואת הקור החודר את מעיליהם הקרועים.

הם רצו כחץ מקשת, לשים ברגליהם את הבוץ הסמיך. פניהם קרנו משמחה. כל מטבע שקיבלו הוסיף להם בריאות. עיניהם אורו כל אימת שבאו ונשלחו עם משלוח מנות נוסף.

וכך לא נסגרה הדלת מבוקר עד שעת לילה מאוחרת.

בערב בא אבא מבית הכנסת עם שני אורחים. סבתא הניחה על השולחן הנאה, המכוסה כלי כסף משובחים, את החלה הגדולה הקלועה. פמוטי הכסף עם הנרות הגדולים הוסיפו לוויית חן לחג.

סבתא, ההורים, האחות והאח, האורחים – כולם הסבו לשולחן הנאה עם המאכלים הטובים. החלו לבוא עניים לקבל נדבות, ושחקני פורים-שפיל התאמצו להצחיק אותנו. כך בילינו בשמחה, שרים וצוחקים. במיוחד זהרה סבתא. לחייה סמקו במטפחת המשי, שהציץ ממנה הצניף הלבן כשלג עם התחרה היפה.

שבועות

הנשים היו עסוקות באפיית מאפים טובים: חלה עם זפרן, חמיטות, קנישעס עם גבינה, בְּלינצ'ס [חביתיות], לביבות עם חלב חמוץ. במיוחד עסקו בדגים החלביים, שאמורים היו להיות טובים וטעימים מדגי השנה כולה. ואכן היה להם טעם גן עדן.

רחצו את החלונות, תלו וילונות יפים, הציעו את המיטות בכיסויי קיץ והניחו כרים גדולים. היו על הכרים מעשי תחרים נאים וראשי תיבות רקומים גדולים.

אך החשוב מכל הייתה הרצפה. לכן שפשפו אותה בכל הכוח במטאטא, בצרור קש, שטפו פעמים אחדות במים – עד שיצאה צהובה כחלמון.

בנים ובנות יצאו ברגליים יחפות לאחו, הפשילו מכנסיים ושמלות וקצרו סוף לפרוש על הרצפה.

האחו היה ביצה, רפש מגודל עשב. תכופות, כשהכנסנו רגל, קפצה לקראתנו צפרדע. הבנות הצטווחו בקול, נאחזות בנער. לעתים התנודדו שניהם והתחפכו.

רצה נער להיפרע מנערה, שתיטיב לזכור אותו לאורך ימים, הפיל אותה אל הרפש הירוק עם הצפרדעים המקרקרות.

אף שידינו נדקרו בשיחים שבמים, ופצענו רגלינו בחצץ ובשברי הזכוכית שהיו שם, הצלחנו לגזום צרורות סוף. צררנו אותם, לקחנו על כתפינו ופנינו ללכת עם הצרור לאורך הרחובות. נכנסנו הביתה עם הסוף, מרוצים וזוהרים מאושר, כמו הבאנו את הגדול באוצרות.

כשפוזר הסוף על הרצפה נישא ניחוחו, בלול בארומה העזה של הציקוריה לשבועות, בכל הבית. זה העניק תחושה שאנחנו על הר סיני, אך במקום לוחות מקבלים מאכלים טובים וטעימים, שטעם גן עדן להם.

שכנים שלא היה להם סוף, שלחנו להם מעט, כי בלעדי זה לא חשו הנאה בחג השבועות.

הנערים התהלכו ושיננו "אקדמות". האבות אמרו תיקון שבועות. צותתי פעם לשיחה בין שני נערים קטנים בני גילי. אחד מהם התפאר שאביו ישב עד שעה מאוחרת ואמר תיקון שבועות. לפתע ראה את השמים נבקעים, ונפלו משם דברים טובים, כל מה שהנפש איוותה לו. אמר השני, שמיד הוא ממהר אל אביו לבקשו שישב גם הוא עד שעת לילה מאוחרת, וכשייבקעו השמים, יבקש סוסון כמו זה שיש לבנו של קורְצ'לקה.

לשמע הדברים רציתי גם אני להיווכח בכך. התיישבתי בחוץ על מדרגה, ראשי מורם אל השמים.

כמה זמן ישבתי כך – אינני יודעת. לא ראיתי את השמים נבקעים, אך ראשי נבקע והצוואר היה תפוס ללא ניע.

תשעה באב

מה מוזר נראה היום של תשעה באב לנו הילדים. האם חג הוא או לאו? מאכלים רבים לא בישלו, כרגיל בחגים אחרים, גם לא אפו, עם זאת לא היה בו חולין, חג ודאי לא.

סבתי דבורה-חודל התהלכה שקטה וקודרת ולא דיברה אל איש בבית. רק עם אימא התייעצה ליד לוח האטריות, שם הוכנו האטריות הרחבות לסעודת הצום. אנחנו, הילדים, התרוצצנו ועוררנו המולה בחוץ. הבנות קפצו מעת לעת זו אל זו, לראות אימא של מי חותכת אטריות רחבות יותר. הבנים, חופשיים מן החדר, התקבצו בחצר בית הכנסת וקטפו מלוא כיסיהם בוזיקס [קרקפות קָרֵדה], למרות הסרפדים שצרבו את הידיים.

שקט שרר אצל שכננו הרשל פולישוק, חייט הנשים, שעבדו אצלו פועלים רבים. המכונות רעשו מבוקר עד שעת ערב מאוחרת, ושירת הפועלים, נערים ונערות, נישאה על פני הרחוב. אך עתה שררה שם דממת מוות.

החנויות החלו להיסגר. לפנות ערב ישבנו אל השולחן, התרו בנו, הילדים, לאכול לשובע, כי יהיה עלינו לצום כל הלילה, אפילו לגימה לא נקבל עד לבוקר. תיאבון מעולם לא חסר לנו. נהנינו מאוד מן האטריות הרחבות: הרי אכלנו אותן פעם אחת בלבד, בערב תשעה באב.

לאחר האוכל הלכו האבות והבנים לבתי הכנסת. שם חלצו נעליים, הפכו את דוכני התפילה. נרות חלב בידיהם אמרו קינות בניגון עצוב. כולם בכו על חורבן בית המקדש.

נשים אחדות, שכנות, התאספו באחד הבתים ואמרו קינות מתוך הטייטש-חומש [חומש בתרגום ליידיש].

בבית שלנו התיישבה סבתי, מקוראות התפילה הטובות ביותר בבית הכנסת, על הרצפה בגרביים לבנים. סביבה ישבו בתה חנה-ביילה עם שתי בנותיה, הניה-רבקה ומנוחה; אמי בתיה, כלתה, אתי ועם אחותי הצעירה שרה. בבית הייתה אפלולית, התריסים מוגפים. המנורה הטילה אור קלוש על החדר. סבתא פתחה את הטייטש-חומש הגדול שלה באנחה ודפדפה בקינות. על הדפים עוד היו סימני נרות החלב והדמעות משנים קודמות, ואולי אף דמעות סבתה. ישבתי לידה והחזקתי בידי את הנר, רכונה על הטייטש-חומש. היא קראה ומירמה בבכי, בבואה למקום בו קוראים כי ירושלים חרבה בגלל קמצא ובר קמצא, בגלל תרנגול ותרנגולת חרבה העיר טור מלכה, ובגלל ציר של עגלה חרבה ביתר. הבכי עוד גבר בסיפור חנה ושבעת בניה, שסירבו לוותר על האמונה היהודית וכולם נהרגו. אנחנו, הילדים, התחלפנו בינינו בהחזקת הנר והבטנו זה בזה לראות אם בוכים.

כשסיימה סבתא את אמירת הקינות, הניחו הבנות בחטף מטפחות על הראשים והלכו אל האצטבה של מלכה-רחל. שם כבר נאספו בני הנוער. הנערים השליכו קרקפות קרדה על הנערות, כיוונו לפגוע בשֵׂער, שם הסתבכו הקרדות, היטבנו לזכור זאת עד תשעה באב הבא. לפעמים נאלצנו לשלוף את הקרדות עם השערות. גם היהודים בעלי הזקנים סבלו צרות מן הקרדות שהשליכו הנערים.

אף שהנערות סבלו משליפת הקרדות המאוסות הדוקרניות היה לנו הכול חביב ויקר.

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 345 – 349.

בנעוריי קינאתי בנערים ואף התחפשתי לנער. לא לחינם – חשבתי – מברכים הגברים "שלא עשני אישה".

ומה הפלא? אילו נראתה כיום אישה כזו, כמו לפני שלושים שנים בלוצק – ודאי גם בערים אחרות – לא היה מקום לתרעומת כלפי הגברים.

אתאר בפניכם אישה כזו: השער סתור, כפתורי החזה לא רכוסים. ילד אחד בבטן, ילד בזרועה, משני צדי השמלה נאחזים שני ילדים יחפים, כותונותיהם משתרבבות מן המכנסונים. בחזית מתלבטת בין רגליה ילדונת זבת חוטם, מאחור ילדה שנייה בנעליים שחורות ששרוכיהן לבנים, היא מושכת בשולי שמלתה של האם. עם כל צעד של האם היא צווחת, מטילה עצמה לקרקע ומסרבת ללכת, רוצה אף היא שיישאו אותה על הידיים. זו הייתה האישה ברחוב.

ובבית? היא משכימה קום, כולם עוד ישנים. תחילה מסיקה תנור: מורידה עצי הסקה מן הבוידם, מכניסה לתנור גזרי עץ וזרדים קטנים, פורשת נייר ומתיזה נפט. מציתה בגפרור, נופחת בפיה ומנופפת בסינר הרחב. ואם בעזרת השם האש בוערת, יש למלא את המחם. היא רוכנת על החבית, גוררת בזו אחר זו נטלות נחושת כבדות מלאות מים, עד שהמחם מתמלא. ואז היא מכניסה פחמים חמים מן התנור, לאחר מכן פחמים קרים, ורק אז נוטלת מגף של בעלה ומתחילה לנופף בפנת.

כך מתחיל יום עבודה: להלביש את הילדים, לתת להם אוכל, לכבס בגיגיות הגדולות. לכבס, לא דבר של מה בכך הוא! מחממים סירי מים, ממלאים את הגיגית, גוררים את הסירים מעלה, גוררים את הסירים מטה. לאחר מכן – לשפשף את הכבסים, להרתיח את הכבסים, לשאת אותם על הכתפיים לנהר, שם חובטים בכבסים במוט עץ על אבן. לבסוף שוטפים פעמים אחדות במים. וכשהכבסים יבשים, מעבירים אותם במעגילה. לאחר מכן יש להטליא את הגרביים טלאי רשת, להטליא את המכנסונים ואת השמלות, ולעתים – לתפור בגדים חדשים.

ומה עם ערב שבת? ללוש משארות לחם וחלות, לקלוע חלות, לעצב לחמים, להכניס לתנור, להוציא את הצ'ולנט, לדחוף את הכירה, למרוח את הרצפה בחומר טרי.

כך נראתה בעבר אישה. מה פלא אפוא שקינאתי בבנים?

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 349.

א' לוצקי רופה המחצצר בלוצק – שיר, לא תורגם

חנס שקרה לפינחס קוזיול

עוד הייתי אז ילדה רכה בשנים. זמן קצר לפני מלחמת העולם הראשונה. בלוצק התאכסנו חיילים רוסים. שני גדודים, גדוד אוחוצק וגדוד קמְצ׳טקה, חנו בקסרקטיני יָרוביצה, מרחק לא רב מבית הנתיבות של לוצק. הפרשים הקלים התאכסנו בקרסנה, מקום בו היה בית החולים הצבאי.

כעיר מסחר היו בלוצק סוחרים יהודים רבים. אחדים מהם היו סוכנים, שסיפקו לצבא שיבולת שועל, שחת, בשר ומצרכים אחרים. אחד הסוכנים, שסיפק את הבשר לצבא, היה קצב נכבד בלוצק. שמו היה פינחס קוזיול מווילקה.

ויהי היום, בא אל לוצק לביקורת מפקח צבאי רם דרג, שונא ישראל, גנרל פוגָווצוב. גנרל זה העליל עלילה, שהקצב קוזיול מספק לצבא הרוסי בשר פגרי בהמות, העלול להזיק לבריאות חיילי הצאר.

קוזיול נאסר מיד ונכלא בבית הכלא הגדול בלוצק עד תום החקירה והגשת המסמכים הנחוצים לבית הדין הצבאי.

עצב כבד ירד על העיר. עורכי דין ושתדלנים למיניהם התעניינו בגורל היהודי האסור. ללא הועיל.

אשתו של קוזיול נסעה אל הצדיק מִסטוב. בבואה אל הרבי נפלה לרגליו ופרצה בבכי קורע לב: ״רבי, קרה אסון. העלילו על בעלי! הוא חף מפשע! אלוהים בשמים עד״.

הצדיק נותר יושב בלי נוע ומהורהר. לפתע התעורר, עוז וביטחון בקולו, הורה לאישה לנסוע הביתה בהוסיפו: ״השם יתברך יעזור, האמת תנצח! השונא לא יזכה לבצע את תכניותיו המרושעות. זכרי ואמרי זאת לבעלך: ביטחון״.

ומן קצר לאחר מכן הובל פינחס קוזיל האסור, אווק בשלשלאות, על פני העיר ברוך אל ז'טומיר, בשיירת אסירים למשפט.

החנויות נסגרו. חייטים, סנדלרים, נפחים ואחרים נטשו את סדנאותיהם, ושטף של אנשים, ראשיהם מורכנים, הלם בעקבות השיירה הצבאית המלווה במשמר. בבואם למקום בו ממצאה "ז'מַסקה נימנסיה" [הגימנסיה לנשים], באו לקראתם אשתו של קוזיול ובתה לאה ותלשו שערן בזעקה: "אנשים, בם על אסונו! בקשו מאלוהים למען הבעל והאב החף מפשע!" כולם בכו אתן.

לפתע קרה נס. הרביקם שלוח, חייל רוסי על סוס, והוריע למפקר השיירה הצבאית, שהגנרל לקה בהתקף לב. פינחס קוזיל זוכה מן העלילה.

חיה-רחלה קוזינשטיין

הגבירה חיה-רחֵלה, שמה הלך לפניה בלוצק. ממעט ידע מבתי העיר היו בבעלותה, הוא הייתה בעלת בית מחמירה מאוד. משפחיה השליטו מירה על איתשלם שכר דירה במועד. אך הייתה מן הפילנתרופיות הגדולות בעיר, כלכלה את הישיבה, את "הכנסת אורחים" ועוד מוסדות אחרים.

הוא, המיליונרית, הייתה נשא שיחה יום-יומי בפי כל לוצקאי. פעמים, הועוך הוא בכסף רב, היו קוראים: על חיה-רחלה! התלונן פעמי על רעתה: לא יותר שיהיה לחיה-רחלה! וכו'. בהתמנות אמרה חיה-רחלה: "יש לי הרבה מן המעט שכל אחר מאחל שיהיה לי".

באחר הימים קיבלה חיה-רחלה קוזינשטיין לעבודה בחור צעיר נער שלוח. שמו היה ביק, בחור מהוגן ממשפחה טובה, עבר במסירות תוך זמן קצר זכה באמונה המלא. באחר מימי הירידי שלחה אותו לבית הנתיבות להעביר למועסק שלה מאה חבלים. בירידי שוטטו כיסים רבים, לא מלוצק בלבד, אם ממקומות אחרים. וקרה, שמבו מן הנער השלוח את הכסף. הוא לא הבחין בזה מיד, רק בבואו לבית הנתיבות הבחין שהכיס הפוך

והכסף איננו. הנער התעלף. אוששו אותו והביאו אל חיה-רחלה עם החדשה. היא חשדה בו וסירבה להאמין שכייסו אותו. הבחור התחנן אליה והבטיח לעבוד בתמורה לכסף הגנוב. היא על כל פנים עמדה על כך שיישבע לפני נרות שחורים.

בעיר התחוללה מהומה. לכל מקום שהלכו אליו ובכל מקום בו נפגשו יהודים, דיברו על השבועה עם הנרות השחורים. בעלי-בתים חשובים התערבו בעניין וביקשו לשכנע את חיה-רחלה, לא לדרוש מבחור חף מפשע דבר כזה. אך לב הנגידה נותר מאובן. יום השבועה בא. בית הכנסת התמלא נשים וגברים, להיות נוכחים ברגע הנורא. פני כולם הביעו אימה. הלבבות הלמו בקצב מהיר כשנראו על הבימה הרב, הדיין, הבעל קורא, השמש, בעלי-בתים חשובים אחרים וכלי קודש. בצד ישבה חיה-רחלה הדורה בלבושה. הביטו בה וחיכו. הנרות השחורים כבר הובאו אל העמוד. והנה בא הבחור. זה עתה היה על קבר אביו, שם בכה בכי תמרורים וזעק: "אבא אני חף מפשע!" ביום ההוא צם והיה חיוור מאוד. העיניים אדומות מבכי. בצעדים מתנדנדים קרב אל הנרות השחורים, שמצמצו בדכדוך.

הציבור החל למלמל כנגד הנגידה. ברגע האחרון נשברה וויתרה על דרישתה להישבע. בצאתה מבית הכנסת, טרם ידעו על כך האנשים שעמדו בחוץ. ליוו אותה בקללות.

כעבור זמן קצר חלתה. רופאי לוצק יעצו לה לנסוע לחו"ל. לאחר תקופת ריפוי נפטרה שם. גופתה הובאה אל לוצק בארון עץ, חידוש אצל יהודים בעת ההיא. בארון העץ היה ארון נוסף, מברזל, שם נחה גופתה.

ההלוויה של חיה-רחלה קרוינשטיין

היא נקברה בלוצק. ההלוויה היתה יוצאת דופן. כל העיר ליוותה אותה. הרחוב לפני בית

העלמין השחיר מרוב אדם. כל החנויות והסדנאות נסגרו. הארון, מכוסה קרפ שחור, נישא בידי אנשים חשובים בעיר. אחר המיטה הלכו חזן העיר ר׳ אהרלה עם המקהלה, וילדי ישיבה שרו פרקי תהילים.

כך חיה ומתה הנגידה חיה רחלה קרוינשטיין.

המיילדת הלוצקאית הנודעת

דבורה-הודל [ברדיטש] באמת הייתה אמנית במקצועה. אישה שידי זהב לה. עלתה בניסיונה על כל הרופאים והמיילדות בעלי התעודות. רופאים קראו לה תכופות לסייע להם בעת סיבוך אצל יולדת. ד״ר מילְצ׳ווסקי רחש כבוד רב ביותר לה ולעבודתה המיומנת וזימן אותה תכופות להתייעצויות.

ד״ר אברמסקי, גדול הרופאים, בא פעם במרכבתו: ״דבורה-נודל (כך כינה אותה בבדיחות), מהרי, בואי אתי והראי מה את יודעת!״ כחץ מקשת נכנסה למרכבה עם התיק הקטן ביד. נכנסה אל היולדת, ניגשה אליה חרש. ניגבה בחיבה בממחטה לחה את הזעה הקרה ממצחה ואת הדמעות מעיניה. היא הבטיחה לה שאם תאזור אומץ, לא יחלוף זמן רב והיא תעבור בשלום את הלידה. בו בזמן החלה למלמל תפילה חרישית. היולדת חזרה אחריה וזה עזר להרגיעה במקצת. היא נשמה לרווחה. המיילדת במיומנותה הפכה את הוולד בבטן, שבמקום ראשו פנו רגליו קדימה, והנס התרחש. היא ילדה את התינוק מהר ובשלום, הרופא הגדול היה צנוע דיו לומר: ״דבורה-נודל, אני גאה בך!״

נוסף לכך הייתה דבורה-הודל אישה לבבית. קטנת קומה, אך לב גדול היה לה, מלא חמלה למי שנגרם להם עוול ולעניים. חמישים ושתיים שנים יילדה את הוולדות. לא למדה בבית ספר למיילדות. את התורה קיבלה בירושה, חזקה מדורות אחדים ברציפות. שמה נישא בפי כל. נקייה, לחיים אדומות, שפתיים דקות ואף יפה מוארך. נהגה ללכת אל היולדות בסינר לבן, מטפחת משי לבנה, שהציצה מתחתיה, ליד המצח, התחרה היפה של הצניף, מה שהוסיף לה חן מיוחד. הלכה בצעדים זעירים ונעה במהירות חיננית, תיקה בידה.

הפציינטיות שלה היו נשים מן המעמד העשיר, שהוקירו את עבודתה ושילמו שכר גבוה בכבוד רב.

באחד מלילות החורף, בחוץ כפור אימים, שלג, סופה. הרוח נושבת בארובה בקולות מוזרים. נדמה כי נשמות תועות מבקשות תיקון. אימה נופלת על האדם. לפתע נשמעת נקישה בתריס וקול גברי חזק קורא: "דבורה-הודל, אשתי כורעת ללדת!" ובעבור רגע – נקישה בדלת וקול שנשמע אך בקושי: "דבורה-הודל, אשתי!".

כשפותחים את הדלת נראים שני גברים על הסף. אחד מהם יהודי גביר. מזדקף מלוא קומתו: "מחר, דבורה-הודל, את הרי יודעת, אשתי, הילד הראשון". השני, קבצן, נעבעך, מתכווץ, מרכין ראשו ואומר נכלם: "דבורה-הודל, שוב, אשתי, רחמנות עליה".

דבורה הודל

דבורה-הודל נבוכה לרגע, אך מיד אומרת לגביר: "מחל לי, לך אל המיילדת פניה. אמור לה, שאני הוריתי לה ללכת!" נוטלת את היהודי העני: "בוא". בו בלילה יילדה את הוולה, ולפני שעזבה, כבר עייפה מאוד, הותירה תחת לכר רובלים אחדים לאישה הענייה לדאוג לעצמה.

דבורה-הודל גם הייתה אשת חיל. דברי המאפה שלה היו מפורסמים בבריתות: עוגת דבש, עוגת פירות, שטרודל, לחמניות שקדים ובעיקר המקרונים ומפתאות תפוחי האדמה דמויות האצבע. קשה לדעת כמה פעמים שישים ביצים צרכה בימי חייה לאפייה לבריתות ולקריאת שמע.

דבורה-הודל גם הייתה קוראת התפילות בעזרת הנשים. הצטיינה במיוחד בימים הנוראים. הייתה יושבת ליד כותל המזרח, במושב שהיה לה בחזקה. הנשים הקיפו אותה מכל עבר והקשיבו לתפילתה. היא ידעה מתי יש לבכות ולזעוק ולהתחווכח עם ריבון עולם על צרות ועוולות שנגרמו לעם ישראל, הנשים גלגלו עיניים לתקרה, חזרו אחריה וזעקו.

דבורה-הודל הייתה אהובה ונכבדת על כולם. כשנאלצה, בשנת 1921, להגר לאמריקה עם כלתה וחמשת נכדיה אל בנה היחיד, מקום בו כבר הייתה גם בתה היחידה עם משפחתה – ליוותה אותה כל העיר לבית הנתיבות. כל העגלונים היו עסוקים. חלק מן האנשים בכו: "דבורה-הודל, מה נעשה בלעדייך?"

בבואה לאמריקה, פשטה הידיעה במהירות הבזק על פני ערים ועיירות רבות: "המיילדת דבורה-הודל באה!"

בשנת 1928 מתה דבורה-הודל בת שמונים ושש. רבים באו ללוותה למנוחת הנצח.

נהגה לומר תמיד: "אילו מתי בלוצק, כל העיר הייתה מלווה אותי!" עד יומה האחרון התגעגעה מאוד אל לוצק.

סנדרל הכייס

בלוצק נודעו ברבים שלושה כייסים. תחילה היו שניים: טייוולה ומיכולצי. שניהם ממשפחות טובות.

נוסף אליהם סנדרל, איש צעיר, גיבור, נאה, בחור אמיץ, תמיד נינוח ולבוש בטוב טעם, ביומרה של אדם מהוגן. הייתה לסנדרל אישה יפה וילד, ותפס מקום של כבוד בקרב מחצית הציבור בלוצק. תלמיד ישיבה בעברו, ידע הלכות התנהגות בחברה והותיר רושם טוב. יד מנוסה בגנבה הייתה לו, כמנתח טוב עבד באופן מבריק בירידים בקרב האיכרים-פריצים העשירים שבאו לירידי עם סוסים, פרות. בלהטוטנות הוציא מהם את צרור הכסף ומיד נעלם.

אך סנדרל הכייס לא הסתפק בגנבה מכיסים בלבד. הייתה לו כנופית ידידים, שרוקנו בתי עסק גדולים והביאו אליו, והוא, עם ראש תלמיד הישיבה שלו, ידע להעלים את הסחורה, שלא יתפסו אותם.

אומר הפתגם: הזאב תופס עד שהוא נתפס. ובא יום שתפסו אותו מבריח גנבה. הוא נשלח לתקופה ממושכת לכלא הרחק מלוצק.

לימים סיפרו אנקדוטה. בזמן שישב בכלא המשיכו חבריו את הידידות עם אשתו היפה וחלקו עמה את רווחיהם. בהיעדרו ילדה ילד חולני. ביום שחרורו נכנס לבית ומצא את כל ידידיו ואת האישה יושבים שבעה על הילד. הוא לגם כוס יי"ש ודיבר על עסקיהם. יעצו לו הידידים לשבת שבעה. בכל זאת ילד. הוא שמע להם. לאחר כמה כוסות מיותרות, כבר מבושם כהוגן, אמר: "שמעו בחורים, לא פעם בחיי ישבתי בכלא, אך חף מפשע כשם שאני היום מעולם לא ישבתי (שבעה)".

פעם, ביום כיפור, נתקל בו הגבאי בבית הכנסת, והוא מתפלל, מכה מתוך כוונה על לבו בתפילת על חטא. התחייך הגבאי ושאל אותו: "סנדרל אחי, מה למשל אתה מבקש מן השם יתברך?" סנדרל לא חשב הרבה והשיב מיד: "אני מבקש מאלוהים, שאם נגזר על פלוני שיגנבו ממנו, אהיה אני השליח".

שלום-לייב גֶרבַז'

שלום-לייב גֶרבַז' היה איש גבה קומה, דמותו יפת מראה וזקופה. פניו הנאים המאירים היו מכוסים זקן שחור, תחת לגבינים הסמיכים הציצו עיניו הנבונות. תמיד לבוש בהידור. עבד כמשגיח במִבשלת שכר בקרסנה. חסיד סדיגורה, בכל זאת נתון דיו בענייני חולין: קרא עיתון והיה בקי בפוליטיקה. מיעט בדיבור, אך הרבה לעשות למען אנשים. מעלותיו אלה הביאו לבחירתו פה אחד לשורת מוסדות גבוהים בלוצק: הנהלת הקהילה, העירייה, הבנק העממי.

בביתו מיעט בדיבור. תכופות ישב ליד שולחן שקוע בספר. אשתו פריידה הייתה שמחה לכל בבית, לשלום-לייב בפרט. הייתה אשת חיל אמתית, כיבדה את בעלה והתייעצה עמו חרש על הילדים, על המסחר שניהלה.

באו ימי סער. בתשעה באב 1914 פרצה בעיר מהומה. האוסטרים רדפו את הרוסים בכוח עצום. קוזקים על סוסים נכנסו לחנויות ובזזו. גזרו זקנים עם הבשר. הנשים הסתתרו בעליות גג ובמרתפים. שלום-לייב הורה לאנשים להתאסף בבית האבן שלו. המיטות נמסרו לילדים,

ולמבוגרים הציעו משכב על הרצפה. פריידה התהלכה והרגיעה את כולם.

שלום-לייב ארגן ועד, שאסף אצל החנוונים מגפיים, יי"ש, לחם, טבק זול, סיגריות. כל החפצים הונחו על שולחנות ארוכים סמוך לביתו. שלום-לייב וחברי הוועד האחרים, יצאו לקראת הקוזקים שלוחי הרסן, שאלו לחפצם ונתנו לכל אחד את מבוקשו. לרוב דרשו יי"ש וטבק. רבים מהם היו יחפים והודו על המגפיים שקיבלו. בכיר הקוזקים היה מופתע מקבלת הפנים, הוא הודה בנימוס ופקד: "לסגת בשקט!" לוצק יצאה בלי פגע.

לאחר המהפכה עלו מדי יום ממשלים חדשים. בלוצק, כמו במקומות אחרים, סבלו היהודים צרות צרורות שגרמו פֶּטְלִיוּרה, קֶרֶנְסקי, הבולשביקים, הפולנים – כל אחד מהם חיפש יהודים כקרבן. בזמן המייאש ההוא היה שלום-לייב האיש המיוחל, בשליטה העצמית שלו ובכישוריו הארגוניים. כשאחרים איבדו עשתונות והיו חסרי יכולת לחשוב, היה זה שלום-לייב, שמצא עצה אמתית ורעיון מוצלח. כל הלוצקאים שהכירוהו לא ישכחו אותו לעולם.

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע׳ 350 – 354.

מראם. יעקב רוזמארין

בן חמש כבר הלכתי לבדי אל "החדר", אל יצחק-משה המלמד. אימא (אסתר) נתנה לי שתי פרוסות לחם מרוחות בשומן. בלכתי כך בדרכי, הריח חזיר שאני נושא עמי משהו טוב, ולפת בפיו את ידי הקטנה בה היה הלחם עם השומן. הוא גרר אותי אל הביצות, עד שהבחינו בכך אנשים, הקימו קול זעקה: "אוי, חזיר גורר את יענקל בן החזן!" והצילו אותי מפיו.

אכזבה

ברוך-לייב (הזקן) שגה פעם בשבת בסולו שלו "יהי רצון" (בברכת ראש חודש). מאוחר יותר, בשעת האוכל, שאל אותי אבי אם גיליתי את הטעות. סיפרתי לו את האמת, לא הייתי בתפילה, כי בזמן זה הלכתי לשמוע אורגניסט מפריז, שניגן בכנסייה הפולנית. אבי לא הגיב על כך, אך הבחנתי בחיוורון על פניו מעוררי הכבוד.

ההפתעה שלי

פעם, במוצאי שבת לאחר הבדלה, בנוכחות שני אורחים נעלים: החזן ברוך קינסטלר וליאו קופף (מנצח), הצעתי, כיוון שיש לנו ארבעה "זוללי" תווים טובים, שנקרא קומפוזיציה (קוורטט) מן הפרטיטורה של אבי. ברגע זה משך ליאו קופף במעילי, ולחש לי סוד: ר' ברוך קינסטלר הוא אמנם חזן טוב ומלחין, אך קורא תווים חלש מאוד. הסוף היה ששלושתנו שרנו מן הפרטיטורה, ר' ברוך הקשיב לשירתנו ונהנה ממנה, בהביעו אגב כך פליאה, שילד קטן כמוני, הייתי אז בקושי בן אחת-עשרה, כבר יודע לקרוא תווים היטב.

שני זמרים קטנים

שמואליק ואייזיק, שני זמרי סופרן אצל אבי. שמואליק קרא וכתב תווים היטב. אייזיק לעומת זאת היה בעל קול נאה מזה של שמואליק. לכן היה שמואליק מנהיג קבוצת סופרן ואייזיק הסוליסט של זמרי

הסופרן. הכול טוב ויפה עד, עד שהתאהבו שניהם, אייזיק ושמואליק, בבת החזן. השלום ביניהם הופר במקצת.

יום השישי הרעב או גדליהו וֶוריק

היה במקהלה שלנו טנור בשם גדליהו. בחור חסון ונאה, בעל קול טוב וקורא תווים טוב. מעת לעת נתקף רעב, שלא הייתה תקווה להשביעו. זה קרה אצלו תכופות ביום שישי. במקרה כזה נכנס אל אמי וקרא: "החזנית, רחמי, יש לי היום יום שישי רעב!" אימא כפי הנראה הבינה את המתרחש. מיד נתנה לו לחמנייה טרייה, תפוחה, מקמח לבן, עם מעט בשר צלוי. רק אז שבע.

חירש השומע!

ר' יצחק מֶמֶט, הכנר הראשי של תזמורת לוצק, היה חירש בשתי אוזניו. אפילו צעקו אל תוך אוזניו, התקשה לשמוע. אך כשניהל את התזמורת, הייתה שמיעתו טובה באופן יוצא דופן. עד היום אינני מסוגל להבין תופעה מופלאה שכזו. וכי יתואר שאדם הוא חירש ואינו שומע מה אומרים אנשים, ובמוזיקה בדיוק ההפך: שמיעתו מצוינת!

1960

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 354 – 355.

ליד בית הנתיבות ובבורסה בלוצק, סמוך לסיטונאים, עמדו סבלי העיר לבושים בגדים מטונפים, משומנים, מקומחים ומזוהמים, למותניהם עדויים חבלים עבים קלועים, בהם קשרו ארגזי קפה כבדים או שק קמח, שק מלח ואף חבית מליחים, הטילו אותם בקלות על גבם והביאו אל יעדם, רחוק ככל שיהיה.

הם ניהלו חיי עמל קשים דלים. הבית היה במצב נורא, מוסק אך בקושי, הילדים עירומים למחצה ויחפים לגמרי. הם באמת התענו, לפעמים התקוטטו ברחוב על צרור, ובכל זאת תמכו זה בזה.

בין הסבלים נמצא פלוני בשם אורצ'יק, המתגושש. יהודי בעל גוף, גבה קומה, רחב כתפיים. במכנסי החיילים, המגפיים הגבוהים והחבלים הקלועים, עורר רושם של מלך הסבלים. כל הקונפליקטים אצל הסבלים הובאו אל אורצ'יק. כל הטענות עברו תחת ידיו. משפט שחרץ היה חוק. איש לא העז להתייצב מולו.

לסבל פשוט זה היה לב יהודי חם ונשמה נעלה. תמיד מוכן היה להקריב עצמו למען ילד יהודי. כשבאו לעיר מגויסים חדשים להתייצב לשירות צבאי, הם התקלסו ביהודים, גזלו אצל היהודיות בשוק, שדדו את החנויות הדלות. ואז שברו גדרות עשויים כלונסאות, הבעירו מדורות בשוק, סילקו מדרגות מלפני הדלתות וגרמו צרות שזכרו אותן לאורך זמן.

יום אחד הביא אורצ'יק צרור דגים לחנות של בתיה, כלתה של דבורה-הודל, וראה שקצים צרים על החנות. אורצ'יק הניח את הצרור והתחיל להפעיל על הכנופיה את המקל העבה. תקע שתי אצבעות לפיו, שרק, ומיד הופיעו סבלים נוספים ושברו לשקצים את העצמות. אף ששהו עוד שבועות אחדים בעיר, לא נשנו תקיפות כאלה. וזה הודות לסבל אורצ'יק.

אורצ'יק מפגין גבורתו ומציל כבודה של בת ישראל

הפולנים השיבו לעצמם את לוצק. החיילים המשתוללים הסתערו על העיר, שדדו, אנסו גידפו כל אחד ברחוב, בלי סיבה. התבהלה הייתה גדולה. כולם הסתתרו בבתים, הבריחו את הדלתות, הגיפו את התריסים. האיכרים התקבצו בשוק עם השקים הגדולים, מוכנים לפתוח את הבודקות. בראותו זאת ארגן אורקה הסבל צעירים חזקים: מסגרים, נגרים, קצבים, חייטים, סנדלרים, צייד כל אחד מהם בבולי עץ, מערוכים, כלי ברזל; הם הסתתרו בסמטאות צדדיות, מחכים לנקום.

השתוללות החיילים בבתים טרם פסקה, באחד הבתים התייצבה אם להגן על שתי בנותיה ונפצעה קשה. אחת הבנות יצאה במהירות הבזק מן הבית בדלת אחורית לקרוא לחובש מנדל, להציל את אמה האהובה. אין איש ברחוב. שקט. היא שומעת את הלמות לבה, פניה בוערים, הלחיים לוהטות. הרגליים נגררות בקושי. היא כבר בשוק, מיד תהיה אצל מנדל החובש בבית. לפתע הופיעה כנופית שקצים. בראותם את היהודייה קראו בפראות: "זידוֶוקה, סָטוי!" [יהודייה עמדי!] והתנפלו עליה, תולשים ממנה את בגדיה. לא ניתן לשמוע את צעקותיה. רק אורקה הסבל, שעמד על המשמר, שמע את קולה הזועק. לבו הלם. עיניו הוצפו דם. כנמר פרא פנה לעבר המקום.

בראותו את הנשמה היהודית הכשרה נאבקת בבריונים, שרק, השריקה החזקה פילחה את האוויר. הוא נופף במקל מעל ראשיהם. בראותו שבאים לשמע קריאתו, השליך עליהם במיומנות חבלים, כלוכד כלבים המהדק לולאה על כלבים, והורה לבאים לכרוך חבל סביב לכנופיה. בידיו העבות לחץ אל הנערה אל לבו והודה לאל שהציל מטומאה נשמה כשרה.

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 355 – 356.

ניסן פירר **מלחמתה של סבתא ביילה בחוטפים**

הסבא מווישקוב, ר' נחום, נולד בשנת 1826 והיה בן אמצעי להורים אמידים ואדוקים. השם שניתן לו לא היה נחום, אלא אלהו בן הרב מאיר. לאמו, סבתא רבתא ביילה, כבר היה בעת ההיא בן בכור, אותו אנחנו זוכרים כדוד יעקב צ'אק. לאחר מכן נולד בן שלישי, הדוד וולף ריווץ מירוביצה.

סבא רבא מאיר ריווץ מת בדמי ימיו והותיר את סבתא ביילה אלמנה צעירה, עם שלושה בחורונים קטנים ובת.

לא שפר עליה גורלה של סבתא ביילה לחיות חיי שלווה. הייתה נתונה בפחד מתמיד שהחוטפים ייטלו ממנה את שני בניה המוצלחים הגדולים יותר, וישלחו אל הקנטונים של ניקולאי, שם נאלצו הנשלחים לשרת מילדות במשך עשרים וחמש שנים. פעמים רבות נאלצה לפדות את בניה בכסף רב מידי החוטפים. אך זה היה לפרק זמן קצר בלבד, עד מהרה שוב חשה בסכנה המרחפת על ראשי ילדיה. החליטה לנסוע אל הרבי מניסוויז' להתייעץ, מה לעשות להבא. היא לא הייתה תומכת נלהבת של צדיקים, כמו באותם ימים, אך מה לא עושים למען ילדים? נוסף לכך אלמנה, שאין לה במי להיוועץ ולמצוא מוצא בצרתה.

עשתה את כל ההכנות לנסיעה ולא סיפרה על כך לאיש. באחד מימי החורף הותירה לרכב לרתום את הסוסים, לא אמרה לו בדיוק לאן עליו לנסוע, אלא הראתה לו ברמזים. לקחה עמה את שלושת הנערים על המוחלת, פעמים אחדות אמרה "שמע ישראל", כיאה לבת ישראל כשרה, נשקה למזוזה והורתה לרכב לנסוע. לאחר נסיעה ממושכת בשלג העמוק, לא אחת נאלצה להחזיק מעליה את הזאבים הרעבים, באה בשעת בוקר מאוחרת לחצרו של הרבי.

בדמעות מחת שפכה לבה בפני הרבי. סיפרה לו על האימה שהיא חווה מאז הותיר אותה בעלה מאירל אלמנה אומללה עם ילדים קטנים, החורדה הנצחית שמא יחטפו לה חלילה את הילדים וישלחו אל החיילים, שם הם עלולים חמנא ליצלן לצאת לשמד. אין לה מנוח לא ביום, לא בלילה. החוטף, זלמן מן הספר ז'ידיצ'ק, הופך חצוף יותר ויותר. הוא מסרב כבר להסתפק בכסף בלבד. אין לה במי להיוועץ ואצל

מי לבקש מוצא במצבה. לכן היא פונה אל הרבי בשאלה: מה עליה לעשות?

הרבי אמר לה להירגע, לשוב לפי שעה לאכסניה ולבוא למחרת לאחר התפילה. היא יצאה מחדר הרבי ולא חדלה לבכות, אך היה זה בכי שונה, היא בכתה בלב קל יותר.

למחרת, השכם בבוקר, העירה את הילדים, רחצה והלבישה אותם. שני הבנים הגדולים פנו אל הגמרא, והיא עצמה עם צעיר הבנים וולף, החלו באמירת תהילים. משהבחינה כי חסידים שבים מן התפילה, הלכה אל הרבי ולקחה עמה את שני הבנים הגדולים.

אצל הרבי המתין כבר מניין אנשים. השמש קרא לשני הנערים אל הרבי, שהבחיר להם בשלווה כי תוך דקות אחדות לא יהיו עוד אחים, הם יירשמו כמתים ויופרדו זה מזה למשך זמן רב. אין משמעו שימותו, לא, חס וחלילה. הם יאריכו ימים. עושים זאת על מנת שאצל האם יהיה רשום בן אחד בלבד, הצעיר. מיד נקרא מניין היהודים אל חדר הרבי. עטפו את הנערים בטליתות והעניקו לכל אחד שם אחר. הבכור קיבל את השם יעקב צ'אק, על שם נער בכפר סמוך לעיירה טרוביץ, בן יחיד להוריו, שמת, מה חבל, זמן קצר קודם לכן. האח הצעיר יותר, כלומר סבא, קיבל את השם: נחום פירר, גם כן על שם נער, בן יחיד להוריו, שמת חצי שנה קודם לכן. וכך הוחלה על שני הנערים זכות יתר, והם שוחררו משירות צבאי. הם הוזהרו הזהרה חמורה לשכוח את שמותיהם הישנים ואת שם משפחתם ולא לספר על כך לאיש. לסבתא ביילה הורה, להודיע בבואה הביתה על מות שני בניה הגדולים בדרך. וולף הצעיר יישאר אצלה, כבן יחיד יהיה פטור מן הצבא.

אותה שעה הובילו שני עגלונים את שני הילדים לבתיהם החדשים. סבתא תמכה בפרנסת שתי המשפחות שאליהן הועברו הילדים.

הבנים חיו שם את חייהם ומתו שם בזקנה מופלגת.

זמן-מה גרה סבתא עם צעיר בניה וולף. כשהתחתן עם רחלה המיוחסת, בת הרב של לוצק, מסרה את רכושה לדוד וולף ובעצמה העתיקה מגוריה לטורצ'ין, אל הבת חנה. לאחר מותה של חנה, כעבור שנים אחדות, באה סבתא לגור אצל הבן נחום, שם הייתה עד יומה האחרון.

לפי חישובינו היא נולדה בשנת 1798, מתה בשנת 1904. כלומר חיה מאה ושש שנים. כשהשתחררה מעול הפרנסה וילדיה עמדו ברשות עצמם, שהתה אצל בנה נחומצ'ה, הסבא מווישקוב, שקיים אותה בכבוד והוקירה. בזקנתה המופלגת ישנה ימים ולילות תמימים. ביום רביעי או חמישי הייתה מתעוררת וקוראת לבנה: "נחומצ'ה, נחומצ'ה, כבר ערב שבת, יש לברך על הנרות!" סבא שלנו היה נוטל אותה בזרועותיו, נושא אותה אל שולחן השבת המכוסה, והיא הדליקה את נרות השבת. היא בירכה כל אחד מאתנו ואמרה לכולם באהבה חמה: שבת שלום.

מתוך הפרק: דיוקנאות והווי ע' 356 – 357.

דמויות ואישים

ח. רזין בצעירותו

אהרן קרלין ניו יורק **א' לוצקי**

לאחר שפרסם אהרן צוקר (לימים א' לוצקי) את שירו הראשון ביומון "טאגבלאט", הופיע בבית הקפה בו נהגו סופרים יהודים להתכנס. זה היה בקיץ 1917. אברהם רייזן, שישב אותה שעה בבית הקפה עם קבוצת סופרים, קרא לו והכיר לו את חבריו. אגב כך שיבח את שירו המודפס. מאז נקשרה בינינו היכרות שנמשכה עד סוף ימיו.

אהרן צוקר התגורר אז כדייר אצל המשורר י' אדלר, עמית "פארווערטס" [קדימה]. בהיותי רווק עברתי גם אני לגור אצל אדלר.

בדירה המשותפת קרא בפנינו אהרן צוקר את שיריו. באחד הימים נטל אדלר אחדים משיריו והראה אותם לעורך "פארווערטס" בעת ההיא, אב' קאהן, הוא קרא אותם והביע משאלה לראות אישית את מחבר השירים.

א. לוצקי

משיחתם הראשונה נוצר הפסידונים: א' לוצקי. אב' קאהן אמר כי "פארווערטס" לא מדפיס שמו של סופר שנדפס בעיתון אחר. כך נולד הפסידונים החדש שלו.

מדי שבת ראה אור ב"פארווערטס" שיר מאת א' לוצקי ומדי יום ראשון – של אברהם רייזן. הם לא התחרו ביניהם, חלילה. א' לוצקי היה מעריץ גדול של אברהם רייזן מכדי לקנא בו, נהפוך הוא, הם היו לידידים טובים.

א' לוצקי לא רווה נחת רבה משיריו בעת ההיא, שנדפסו ב"פארווערטס". ככלל לא התייחסו אל המשוררים "הצעירים" באהדה יתרה. גינו אותו, את לוצקי, כי שיריו מועתקים מאברהם רייזן, אף שזה ניסה להגן עליו וצפה לו עתיד של משורר מקורי.

בשנת 1918 גויס לוצקי לצבא האמריקאי. לפני נסיעתו מניו יורק לאירופה, מסר לוצקי לידידו רייזן צרור שירים וביקש שיוציאם לאור כספר. זה מעולם לא קרה. אברהם רייזן עשה כל שביכולתו על מנת שיופיעו בספר. ייתכן שאשם בכך לוצקי עצמו, שכתב מאירופה כי בעת הנוכחית יש לכתוב שירים אחרים מאלה שמסר לרייזן להדפסה. וכך,

בשובו מאירופה, קיבל אותם ערוכים למחצה בסִדר, אך לא מוכנים עדיין לפרסום.

אותה שעה כבר החל לוצקי לכתוב שירים שונים לחלוטין.

בשנת 1919 ייסדתי עם קבוצת משוררים צעירים את כתב העת "די פעדער" [הקולמוס]. הייתי העורך. לעמיתיי לא היו יומרות גדולות. הם רק ביקשו למצוא במה לפרסום יצירותיהם הספרותיות. אך לי הייתה אמביציה להפוך את ההוצאה לכתב עת ספרותי חשוב. השתדלתי אפוא למשוך סופרים רבים, מבוגרים וצעירים. הזמנתי גם את לוצקי. "פארווערטס" ועיתונים אחרים סירבו להדפיס שירים חדשים שלו, אך ב"פעדער" היו כגזורים לפי מידה. ואכן עוררו השתאות בקרב סופרים ומשוררים כותבי יידיש. גם מן השירים החדשים לא רווה נחת רבה. קבוצת המשוררים הצעירים אשר כינתה עצמה "אינזיך" [בתוך עצמו, זרם אינטרוספקטיבי בשירת יידיש באמריקה] סירבה להכיר בו. רוגזם על לוצקי הרחיק לכת, בקפה "אירופה" הלמו בשולחן וצעקו שאין להדפיס שירים כמו אלה שלו בכתב עת ספרותי.

לוצקי, גרם לו הדבר עוגמת נפש רבה. רמיזה לכך מצאתי כשחיטטתי בחומרים שלו בעת הוצאת ספרו האחרון, קודם לכתו מאתנו. באחת ההערות כתב לוצקי: "המשוררים הצעירים ראו את שיריי מלפני המלחמה מיושנים מדי ואת השירים שאחר המלחמה חדשים מדי. אינני כותב כפי שכותבים – טענו. מה זאת, בחור מרשה לעצמו שונוּת שכזו?"

אך כישרון זוכה סוף כל סוף בהכרה.

כתב העת שלנו "די פעדער", בו נדפסו שירי לוצקי, קיבל מכתב מבעל מחשבות [איזידור-ישראל אלישוב], ממוען אל אגודת י' ל' פרץ בניו יורק, בו נכתב בין השאר:

"דרוש בשלום המשורר הנהדר א' לוצקי, אותו אני קורא ב"די פעדער". מכתב זה פורסם בכל העיתונים היומיים בניו יורק והותיר רושם עז, ובו בזמן שיכך את מתקפות "הצעירים" על לוצקי. זה העניק לו אפשרות להדפיס את יצירותיו בכתבי עת שונים, "צוקונפט" [עתיד], "שריפטן" [כתבים] וכו'.

לשבחו של לוצקי ראוי להזכיר, חרף שירי ההלל, לא התייהר כפי שעשו משוררים אחרים שהופיעו לראשונה ב"די פעדער". לוצקי לא ניתק קשריו עם "די פעדער", כל חייו היה עמית בו.

ברישומיו מצאתי הערה מעניינת מאוד, ממנה ניתן לנחש שהייתה לו תחושה מוקדמת, שאחר, ולא הוא, ייאלץ להשלים להדפסה את ספר שיריו. כך כתב:

"להוסיף לפורטרט של אהרן קרלין ממש בהתחלה: אהרן קרלין היה הראשון שהעז, על דעתו, להדפיס את שיריי החדשים, בשובי מן השוחות כחייל בצבא האמריקאי".

לא לכל המשוררים היה האומץ להתבטא ביחס לשיריהם המודפסים הראשונים ב"די פעדער" כפי שעשה לוצקי.

מעטים מאוד ידעו כי לוצקי היה עיוור בעינו האחת. זה קרה כבר בדרכו הביתה באנייה מאירופה. בשל עניין כלשהו, חטף מן הסרג'נט שלו מכה חזקה בעין, שהתעוורה כליל. הוא אף כתב על כך שיר, שנדפס ב"די פעדער". הוא לא התלונן בפני איש ואף לא פנה לממשלה בדבר פיצוי.

בשירו "קלחת אחת רותחת" – הפותח את ששת שירי "קלחות", משירי "אימפרוביזציות גדולות יותר", בספר: נעמט עס! ס'איז גוט פאר אייך – קחו זאת! זה טוב לכם, 1927, ע' 93-99 [אי-בהירות חייבה ניסוח מחדש במשפט הפותח] – בדבר השעועית המתבשלת בקלחת, מתוארת המלחמה כפי שראה אותה הוא, לוצקי. התנסויותיו במלחמה הניעו אותו לכתוב שירים שונים בתכלית מאלה של המשוררים שלא חוו את המלחמה. גם המשורר האמריקאי וולט ויטמן החל לכתוב שירים אחרים לאחר שחווה את המלחמה בין המדינות השונות. זה חמק מעיני מבקריו של לוצקי. הם גם סירבו לחטט בחייו של לוצקי ובמקורות פרנסתו.

לאחר שובו מן השוחות היה לוצקי חסר אמצעי מחייה. מקצוע לא היה לו ולא רצה בו. הוא קיבל עבודה בבית מסחר, שם מילא בקבוקי שמן כשר ומכר אותם לחנויות המזון היהודיות. לאחר מכן קיבל משרה באחד מסניפי "ארבעטער רינג" [חוג הפועלים], שם לימד ילדים נגינה בכינור.

כשהתפנה לוצקי מעיסוקיו המקצועיים בא לבית הקפה, שם נמצאו מדי יום ביומו הסופרים והמשוררים היהודים, התיישב אל השולחן ליד אברהם רייזן והחל לצייר יצירות למיניהן. רייזן עודד אותו לצייר. כך נוצרו מבלי משים קומפוזיציות כמו: "ליד שולחן הרבי", "חתונה בעיירה" וכו'. אך אנשים לא הבינו כי אלה הן אימפרוביזציות.

באחד הימים עלה על דעתו של יהודי שאהב להצטרף לשולחן שלידו ישב לוצקי והמשיך ביצירתו, כי יש לפרסם את כישרונו של לוצקי. אומר ועושה. הלכנו למלון סנטרל בברודווי, שכרנו חדר גדול, הזמנו את אנשי העיתונות, אמנים והראנו לכולם את רישומיו ותמונותיו.

הופיעו בעיתונות ביקורות רבות, שהיללו את כישרונו של לוצקי לצייר טיפוסים ומצבים. ד"ר מוקדוני, במאמר ב"מארגן זשורנאל" [עיתון בוקר] הכתיר את לוצקי בתואר אימפרוביזטור. שם זה דבק בו. יצירותיו כונו: אימפרוביזציות.

בשבח גדול עוד יותר זכה לוצקי מאמנים חשובים כמו רודולף שילדקרויט, גרטה מיֶר, ג'ני ואלייר, יעקב אדלר, מוריס שוורץ ואחרים. הם פשוט קינאו בו על עוויות הפנים האומנותיות שלו. אך לוצקי לא היה לשחקן, כי לא אהב לחזור על דברי אחרים. אהב רק לאלתר את מילותיו שלו.

כשהיה על לוצקי להופיע באלתורים משלו, רוקן כיסיו מכל חפץ גשמי שהיה בהם, כמו למשל: מעט מעות, שעון, עט וכו' – כמו ביקש להתפשט מכל גשמיות ולהיות טהור לרוחניות בלבד. צרר את כל החפצים בממחטה ומסר לידיד, שנהג לקחת עמו תמיד לכל הופעה. הוא שילם לו הוצאות נסיעה וכלכלה מלאה. כך נהג כשהיה עליו להופיע בקונצרט, במסיבה בסניף של "ארבעטער רינג", או במדור של התאחדות הפועלים הלאומית. לוצקי אהב סביבו מעריצים, שילכו עמו.

היו לו מעריצים לא רק בשל כישורנו כמשורר, אימפרוביזטור, אלא גם כאדם. אהב לסייע לפלוני במצוקה. במקרים רבים חש במצוקת הזולת בחוש, והכניס בחשאי דולרים אחדים לכיסו. כך חילק לוצקי בין סופרים מרוששים יותר כסף מכל הסופרים האחרים, למעט רייזן כמובן.

לוצקי אהב מאוד לקנות לעצמו "צעצועים" למיניהם, להשתעשע בהם. אם הבחין כי חשקה נפשו של מי מן הסופרים בצעצוע מסר לו אותו בחפץ לב. למטרה זו ביקר תכופות בחנויות כל-בו גדולות, לרכוש שם פנקסי כתובות, עטים, פנקסים לכתיבת שירים חדשים, ארנקי עור וכו'.

לוצקי היה איש בוהמה אמתי. ישב ימים ולילות בבית הקפה בו התקבצו סופרים. תמיד היה שלֵו וקורקטי, אפילו עט עליו פלוני מסיבה כלשהי. גם אז נותר שלו, כתמה על מעשי השטות של הזולת.

ברגיל התקבצו סביב לוצקי סופרים רבים וסתם מעריצים, לשמוע את הגיגיו העשירים ברוח ולהביט באלתוריו המופלאים. למרבה הצער, נותן הקונצרטים לוצקי, איננו עוד בינינו!

נדפס בשנית מתוך הספר: "פון אלדאס גוטס" [מכל טוב] מאת לוצקי, יצא לאור בידי ועד ספר א' לוצקי, הוצאת "די פעדער" 1958.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 361 – 363.

א' לוצקי כבוד למי שהיה – שיר, לא תורגם

מקס שטרנפלד קנדה **זיכרונות מן הבית הישן**

מ. שטרנפלד

צפות בזיכרוני תמונות יקרות מעירנו הבלתי נשכחת לוצק. מרחפות חולפות דמויות אנשים שאינם חיים עוד, חולפים בדמיוני רחובות ואזורים החקוקים כה עמוק בנפשי. אני רואה את מסירות הנפש הרבה בפמליה המגוונת של הפעילים במוסדות צדקה למיניהם: לינת הצדק, הכנסת אורחים, בית לחם ואחרים. איש העמל הפשוט, שהוא עצמו לא היה מבוסס יתר על המידה, בכל זאת חש חובה מוסרית לדאוג לשכנים ולתושבי העיר שמצבם החומרי היה רע לאין שיעור, והיה כורח לסייע להם בעת צרה. זה היה בימות החול, על אחת כמה וכמה בשבתות. מה יקר יותר ליהודי מעונג שבת בחוג משפחתו? עם זאת, באיזו מסירות נפש דאגו לספק ליהודי פת לחם או חלה טרייה לשבת ולחג? הנה הולכים יהודים מן התפילה, כל איש אל משפחתו, לבלות במנוחה את השבת הקדושה. אך היו יחידים שלא שבו הביתה, אלא החלו לאסוף אצל יהודים לחם וחלה, כדי להעביר למי שלא היה לאל ידם לקנות מצרכים אלה לשבת. הם נטלו את הסלים המוכנים על כתפיהם, ואספו אצל יהודים כל מה שהיה לאל ידם לתת. נשים יהודיות הכינו חלק ממאפי השבת והחג שלהן במיוחד למען אנשים עניים, וקידמו בהם בשמחה את הבאים לאסוף תרומות אלה. משדאגו איכשהו במעט לעניים, אפשר היה ללכת הביתה ולאכול את סעודת השבת או החג.

היה בלוצק איש צנוע, יחיאל איינבינדר. נגר במקצועו, שבמרוצת הזמן התקדם וזכה לחנות רהיטים משלו ברחוב יגילונסקה. יהודי זה יכול לשמש לנו מופת לעסקן העוסק בענייני ציבור שלא על מנת לקבל פרס. היה פרנס בקהילה לאורך זמן, חבר הנהלה באיגוד הסוחרים בלוצק, עמית בחברה גמילות חסד כללי. רכש לעצמו בלוצק שוטאים רבים, במיוחד בקרב הגבירים, כי כשמת יהודי, גביר, שבחייו סירב להוציא ממון רב על ענייני ציבור, שילם על כך לאחר מותו, בתוספת.

יחיאל איינבינדר הזניח לא אחת את משפחתו ועסק בענייני הקהילה. יחד עם אברהם-יידל שפירא נסע במשלחת, להביא אל לוצק את רב הכולל האחרון, הרב זלמן סורוצ'קין.

מתבקש להזכיר את מי שנזדמן להניח יחד עמם אבן אחר אבן בבניין החברתי, שנשא את השם לוצק היהודית. יהודי כזה היה משה קיפרמן, פעיל במוסדות יהודיים רבים, בהם מילא את שליחותו בשלמות ובעקשנות רבה. זה היה באיגוד הסוחרים, בבנק הסוחרים, בלינת הצדק, וכאחד הפעילים המסורים בבית הכנסת הגדול בלוצק.

ניתן לומר זאת גם על נחום קְלֶפְקה, שעסק בתורה ימים ולילות, ועל עוד יהודים רבים ערכיים, אנשי אמת, כמו למשל: "הליטווקים" האחים שמואל ונחמיה גולדברג, יצחק קרוין, קלמן גולדברג, משה גליקלין, מאיר קרוינשטיין, משה ביק, יצחק-משה בוצ'אר וכו'. יחד פעלנו בהנהלת בית הכנסת. הכנו ספר מלאי של רכוש בית הכנסת. שבעים ושניים ספרי תורה היו ברשות בית הכנסת ושישים פרוכות, שכיות חמדה יקרות, חלקן מלפני למעלה ממאה שנים. בפרוכות אלה עיטרו בהושענא רבה את כותלי בית הכנסת. זה היה לתפארת הקהילה היהודית בלוצק, בדומה לעדי המוצא מאריזתו לרגל שמחה גדולה. ובדיוק כשם שעדי שאישה יהודייה קיבלה בירושה מהוריה, מסבה וסבתה – מספר על העבר העשיר והנאה של הוריה ואבות אבותיה, כך סיפרו לנו גם הפרוכות המעוטרות על עבר עשיר וערכי של קהילה יהודית בפולין. סיפרו על מוצאן וייחוסן הגדול.

זה היה מזמן, כששימשה לוצק מרכז סחר עשיר. הפריצים השכנים קיימו יחסי מסחר טובים עם סוחרי התבואה היהודים השכנים. האווירה טרם הורעלה באנטישמיות, כבשנים הבאות, וליהודים הייתה פרנסה בשפע. בתקופה ההיא עמדו בקדמת הבמה של החיים היהודיים עסקנים כמו: קלמן פרישברג, לוזר דאל, יוסף ז'יטין. פרישברג היה במשך זמן ממושך יושב ראש הקהילה היהודית; ז'יטין הקדיש ימיו ולילותיו לבית החולים היהודי בלוצק; לוזר דאל צוטט אומר, כי כל העיר על ראשו.

בעת ההיא התקיימו בחירות לסנט. היו שני מועמדים: דאל וד"ר בְּרונברג. כשנבחר דאל, לאחר מערכת בחירות נמרצת, סנטור יחיד של ווהלין, סברו בחוגים מסוימים כי הוא ראוי לשליחות, ואכן היה לדעתי נציג נכבד ליהודי ווהלין.

רצוני להזכיר במילים חמות את עורך "וואלינער פרעסע" שמואל חזן, שהתמסר לענייניים יהודיים כלליים. הודות למרצו הבלתי נלאה הצליח

לקבץ סביבו קבוצה ניכרת של צעירים יהודים, אשר בעצה ובמעשה, בתושייה ובביקורת הגונה הקימו במה, אשר קול החברה היהודית המאורגנת נשמע ממנה מדי שבוע. "וואלינער פרעסע" היה לכתובת לכל בני לוצק שנאלצו להגר מעירם. עיתון זה היה הגשר שקשר אחים מעבר לים עם הבית הישן.

על שמואל חזן התבטא אביו מולידו, זליג השוחט, כשהעירו לו כי בנו מסרב לגדל זקן: "לא נורא, גם בלא זקן יהיה יהודי טוב, מוצאו מזרע טוב!"

כשעזבתי את לוצק בשנת 1932 ונסעתי לפורטוגל, ביקש ממני חזן לכתוב מן הנכר. עשיתי זאת. תיאורי הנסיעה שלי וההתכתבויות מן הנכר נדפסו תכופות ב"וואלינער פרעסע", כך קיימתי זמן רב קשר חי עם הבית הישן.

כל מי שחייהם נגדעו בטרם עת, או מתו מוות טבעי במיטותיהם, שאינם עוד בינינו – הם כולם הנם גם היום עדות חיה לפעילות חברתית חסרת רתיעה, מסורה ועיקשת לטובת הכלל.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 364 – 365.

אבא קליגר **הדור של אבי**

בורקות שעות ספורות ומועטות,
מעניקות לקיומי סיבות וטעמים,
כמלך חי בהן העניו –
היהודי שביהודים, האהוב שבאהובים.

איי, היכן הם כעת אותם יהודים נלהבים,
מצחיהם קמוטים מעמקות המחשבות,
הנודדים בירידים זרים
ועורכים גלות בדרך אל האבות.

בדרכים מאובקות, רגליהם בבוץ שקועות,
גופים חולניים נסוכי יגון,
אך מכונפים חסידות ועיניים הגומעות
את החזון הרחוק של שבת שבתון.

חזן מרן דער אלטער שול
אין קראקוע ד' אפרים קליגער

אני רואה אותם בחלום באים מאירים כלבנה –
קפוטות חגורות, בשטריימלים וקסקטים –
בעלי השררה והנסיכים ממשלי המגיד מדובנה
אל חדר-מיוחד, אל המלך מוזמנים.

טובלים בניחוח של מקורות עתיקים,
הם באים דרך יערות המנמנמים על דפי יריעות
של כרכים קדושים שדורות הם מלמדים
לפני להבות זעירות המביטות בפליאה ומשתאות...

נפשות מוזנות בבשורות מאירות,
מתנודדות בצללי הקלויז בהתמדה איתנה.
בשירה חרישית של סוגיות וסברות
מתרוננים עולמות עד לנקודה העליונה.

מאין האש בנפשות תועות?
כוחות היניקה בגזעים עירומים?
חלילה להקשות אלה הקושיות
לחסידים נלהבים, יהודים – מאמינים.

רק שבת וחג, חול – להזכירו הס
בקלויז של סדיגורה עם חסידים מניין - -
זמר רוחש כשמן באלפס,
מעניק תוך ונשמה לעניין.

רעיון, מאמר, רמז מן הרבי יהיה - -
וחזק הוא יין הצדיק, שבשיריים...
עד מהרה לואט לו ניגון לכבוד "שיחיה",
מתנופפות מטפחות עד שערי שמים.

סולק עם החמץ גם העצב המתמיד,
אין שמץ חרדה מפני פחד אורב וסער.
מי דואג מבטו נוכח נר התמיד
המהבהב נסתר מעבר לשער.

יהודים מאמינים-אדוקים, הם רואים ומדמים...
הנה מריעים שם חלילים "ברוכים הבאים!"
ורחוקה היא עצבות העולם של מטה
בהיכל מתנוצץ בפלאי פלאים.

בצעד נחוש מכובד העול, בגשמיות,
גררו קבצנים תיקי חיונה,
ותחת לסחבות, בתחושות של רוחניות,
עטפו את הגופים בבגדי כהונה.

בהתלהבות חרישית ייבבו תפילות אל השם,
ריחפו אי-לאן בחלוקים פעורי שוליים,
והאירו בברק איך התנשם,
חי ורקד הדור של אבי, ר' אפרים.

ניו יורק, 1955

מתוך הפרק:דמויות ואישים, ע' 366.

א' בן-אברהם ר' זלמן סורוצ'קין – רבה האחרון של לוצק

הרב ר' זלמן סורוצ'קין, רבה האחרון של לוצק, נולד בשנת תרמ"א (1880) בזֶ'רינה, מחוז מוהילוב (רוסיה הלבנה) והיה בן הרב המקומי הרב ר' ישראל יפה, מקובל ומחבר הספר "אור ישראל". למד בישיבות סלובודקה, וולוז'ין ולימים קיבל תעודת בגרות אקסטרנית. היה לחתנו של הרב הגאון ר' אליעזר גורדון, מייסד ישיבת טֶלְז הנודעת.

בשנת 1910 נתקבל ר' זלמן סורוצ'קין לשמש רב בוורונובה, מחוז וילנה, וזמן קצר לאחר מכן (1912) בז'טל [Zietela], מחוז גְרודנו. ב-1915 בא כפליט למינסק, שם נודע כפעיל רבני-חברתי. עבד בוועד שטיפל באלפי פליטים יהודים במינסק וסביבתה; נסע תכופות לפטרבורג במשלחות רבנים אל ממשלת הצאר ולימים קרנסקי, כדי להשיג שוויון זכויות לרבנים יהודים בהשוואה לכומרי דתות אחרות בעניין שחרורם משירות צבאי (זה הושג לבסוף).

הרב זלמן סאראסקין

לאחר פרוץ המהפכה נטל חלק מוביל בארגון היהודים האורתודוכסים ברוסיה במפלגה פוליטית, שתעמוד על משמר האינטרסים הדתיים והאופי של הקהילות המתוכננות. נבחר בשם "אגודת ישראל" ברוסיה הלבנה ציר לכינוס היהודי הכלל-רוסי, שאמור היה לעבד את חוקת האוטונומיה היהודית ברוסיה החופשית.

בה בעת הוזמן לשמש רב כולל בסיביר, שמקום מושבו אירְקוּצְק. אך דחה את ההצעה, ועם פרוץ המהפכה הבולשביקית שב אל ז'טל למשרתו הקודמת. יחד עם קהילת ז'טל עבר את המלחמות והמהומות בזמן המאבק בין הבולשביקים והפולנים, כשהעיר עברה מיד אל יד.

לאחר המלחמה הרחיב את פעילותו החברתית בקנה מידה ארצי. הוא נבחר להיות חבר בארגונים שונים ויושב ראש של ארגונים כמו ההתאחדות הראשית למען דאגה ליתומים, הארגון הרפואי-תברואתי ליד ג'וינט, התאחדות הבנקים השיתופיים באזורי הסְפר (צפון-מזרח פולין) וכדומה. נבחר בכל דרגי הארגונים הרבניים והעמדות המובילות, ונודע כאיש אמונם של בני סמכא רבניים בכירים של הדור: ה"חפץ חיים" [ישראל-מאיר הכהן], הגאון ר' חיים-עוזר גרודזנסקי.

בשנת 1928 התמודד לסיים הפולני ברשימת הגוש הדתי של אגודת ישראל, אך חוקת הבחירות הגזורה לפי מידה אנטישמית מנעה מכל יהודי מאזורי הסְפר כניסה לסיים.

בשנת 1929, כשנבחרו הקהילות היהודיות הראשונות בפולין, בתחומים הרוסיים בעבר, החליטה הקהילה היהודית לקבל רב ראשי. ועדה מיוחדת של חברי מועצה דתיים בקהילה היהודית ביקרה אצל אישים רבניים אחדים, להכיר מקרוב את עבודתם והשפעתם. במשלחת זו השתתפו ישראל ויינטרויב, יחיאל איינבינדר, אברהם-יידל שפירא. הם הסכימו על מועמדות רבה של ז'טל, ר' זלמן סורוצ'קין, שקיבל בעת החיא כתב רבנות גם מאוסטרוב-מזובייצק. המשלחת שבה אל לוצק ולאחר קבלת הדוח שלה, בחרה הקהילה פה אחד ברב סורוצ'קין רב ראשי בלוצק ואב בית דין. הרב נתבקש לבוא אל העיר לביקור, להיכרות הדדית ולקביעת מועד נטילת הרבנות לידיו.

העיר לוצק ארגנה לרב החדש שלה קבלת פנים מפוארת. אלפי יהודים המתינו לו בבית הנתיבות. הרב סורוצ'קין הובל מיד לבית הכנסת הגדול, שהיה מלא עד אפס מקום. דרשת הרב, שנודע כאחד מטובי הנואמים הרבניים, הותירה בעיר רושם יוצא דופן. הקהילה גם ערכה לרב קבלת פנים חגיגית מיוחדת בהשתתפות חשובי בעלי-הבתים, נציגי כל הארגונים. שם נשא הרב את נאומו הפרוגרמתי ולבסוף הצהיר, כי לאחר שפרש את האני מאמין שלו, משוחררת העיר מן הבחירה שעשתה כשבחרה בו להיות לה רב. האספה הביעה בו אמון פה אחד ואיחלה מזל טוב.

כעבור חודשים אחדים בא הרב אל לוצק וקיבל לידיו את המשרה. ממורי ההוראה והרבנים היחידים הקים רבנות מרכזית, לכהן מדי יום בסידור גיטין וקידושין, השגחה על השחיטה והכשרות, ובביצוע פונקציות דתיות אחרות. הוא בחן את כל השוחטים והועיד לכל אחד מהם תפקיד ותחום עבודה; ארגן מחדש את תלמוד התורה והישיבה, הביא מלמדים חדשים והעלה את רמת הלימודים; ייסד "דף גמרא" (שיעור יום-יומי ללימוד דף גמרא), השתתפו בו כמאתיים מאזינים. חדר בית הדין שלו היה מלא תמיד אנשים, שבאו עם סכסוכיהם לדין תורה אל הרב וקיבלו ברצון את הפסקים, ללא כל כפייה. לא חלף זמן רב ובעיר חשו כי יש כתובת בכל עניין העומד על סדר היום.

לוצק הפכה מרכז לרבנים ולקהילות ווהלין כולה, והרב סורוצ'קין – הסמכות להסדרת כל הסכסוכים והבעיות בין קהילות ווהלין על פרנסיהן ורבניהן. האנטישמיות הגואה בפולין עוררה בעיות יום-יומיות בעניין גזרות ותחבולות, מעשי אלימות ורדיפת קהילות, קבוצות ויחידים. הרב סורוצ'קין הגן בכבוד ובגאווה, בפקחות רבנית ובטקט על האינטרסים היהודיים אל מול הממשל בלוצק, ובעת הצורך גם אל מול הממשל המרכזי בוורשה. היה מבקר תכוף אצל מושל המחוז ואצל פקידים בכירים אחרים בלשכתו בעניין גזרות למיניהן, ולצורך התערבות למען הכלל והפרט. כאן עניין דוכנים שהממשל ביקש להסירם, לכאורה לשיפור פני העיר, ובדרך זו ליטול פרנסה מעשרות משפחות יהודיות; שם פוגרום קטן; בשיינקיוויוויצ'וּבְקה חששו יהודים לצאת לרחוב; רב שרצו לשלח לרוסיה הסובייטית בשל הלשנה, שנולד ברוסיה; קרובים אינם יכולים לנסוע אל בני משפחותיהם בחו"ל, כי מסמכיהם אינם כשורה – בכל המקרים הללו מיהרו אל הרב סורוצ'קין, הוא ביקש ודרש, ובעת הצורך איים, ולבסוף ביטל את הגזרה, או הצליח לדחותה למועד מאוחר יותר. החוק חייב רבנים לדעת את השפה הפולנית, דיבור וכתיבה, וְלא, לא אושר מינויים כרבני קהילה. רבנים מבוגרים נאלצו "לשבור שיניהם" וללמוד פולנית, הרב סורוצ'קין היה לבוחן בפולנית, יחד עם שני פקידים מלשכת מושל המחוז, וכעבור זמן קצר "ידעו" כל הרבנים פולנית. איך? זה סודו. לוצק הפכה מוקד משיכה לרבנים מרחבי פולין "להיבחן" בפולנית.

יום בהיר אחד החליטה העירייה – בהסכמת לשכת מושל המחוז – להעביר את התיעול העירוני דרך בית העלמין היהודי הישן, ובדרך זו לחסלו ולחלל קברי דורות של יהודי לוצק. כל העיר הייתה נסערת. ההשתדלויות והמאמצים נתקלו בקיר של רשעות, אטימות ושנאה כלפי היהודים. קרב יום תחילת העבודות בשטח בית העלמין, יהודי לוצק החליטו להתנגד בכוח לחילול קברי הוריהם וזקניהם. הרב סורוצ'קין נקט בכל אמצעי השפעתו בלוצק ובוורשה, וגם בידידותו עם כמרים קתוליים ועם הבישוף של לוצק. ברגע האחרון בטלה הגזרה והעבודות בבית העלמין לא התבצעו.

הרב סורוצ'קין היה פעיל גם בתחום הכלכלי. הקים מוסדות סיוע למען הסוחר ובעל המלאכה העני. ייסד "גמילות חסד כללי", סוחרים זעירים ובעלי מלאכה קיבלו שם אשראי ללא ריבית, גמילות חסד להחזר בתשלומים קטנים לטווח ארוך. כשהתחסלו הבנקים השיתופיים

בלוצק בשל המשבר, והעיר נותרה בלי מוסד אשראי יהודי, הסכים לתנאי של ארגון האשראי היהודי המרכזי שליד התאחדות הבנקים השיתופיים היהודיים בפולין לקבל עליו את הפיקוח ואת תפקיד יושב הראש של הבנק המשקי החדש שקם בלוצק על חורבות הבנקים שהתמוטטו.

הרב סורוצ'קין ארגן את רבני ווהלין באגודת הרבנים בווהלין ועמד בראש הארגון. השתתף במשלחות רבנים שונות אל שרים, בין השאר, עם ה"חפץ חיים" אל ראש הממשלה הפולני פרופסור ברטֶל בעניין מִפקד מלמדים ותכנית הממשלה לתלמודי התורה. בשנת 1931 נתמנה בידי משרד החינוך – יחד עם ציר הסיים הרב ר' מאיר שפירא (הרב של לובלין) והרב ר' אהרן לווין (הרב של ריישא [Rzeszów]) – חבר מועצת הרבנים (ועדה של שלושה רבנים להערכת התאמתם של רבנים לצורך אישורם כרבני קהילה מטעם משרד הדת). לאחר מות הרב ר' מאיר שפירא נתמנה הרב סורוצ'קין יושב ראש מועצת הרבנים. בשנת 1934 נבחר הרב סורוצ'קין רב ראשי בשדליץ וקיבל את המשרה. הידיעה על כך עוררה טלטלה עזה בעיר. משלחת ובה למעלה מחמישים בעלי-בתים מכל בתי הכנסת ביקרה אצל הרב והקהילה, ולבסוף הצליחו לשכנעו להישאר בלוצק.

כחבר משלחת "אגודת ישראל" העולמית ביקר הרב סורוצ'קין בשנת 1935 בארץ ישראל והופיע באספות המונים בירושלים ובמרכזים אחרים. המשלחת ניסתה לתאם את פעילות היהודים הדתיים בארץ ישראל למען בניית הארץ וליצירת אפשרויות לעלייה דתית מפולין. יחד עם חברי המשלחת האחרים (הרב ר' יצחק-מאיר לווין, לימים שר הסעד בממשלת ישראל; ד"ר יצחק ברויר, הוגה דעות דתי ומנהיג האורתודוכסיה הגרמנית) התקבל אצל הנציב העליון ארתור ווקופ. המשלחת דרשה בשם האורתודוכסיה העולמית עלייה חופשית לארץ ישראל. הקונסול הפולני בירושלים ארגן קבלת פנים חגיגית למשלחת בירושלים. בשובו אל לוצק מסר הרב דוח פומבי על נסיעתו בפני אלפי יהודים בבית הכנסת הגדול. תיאר את האפשרויות של המעמד הבינוני להסתדר בארץ ישראל וקרא ליהודים לעלות.

בשנת 1937 נטל הרב סורוצ'קין חלק מוביל בקונגרס העולמי השלישי (הכנסייה הגדולה) של אגודת ישראל במריאנבד. בפני הקונגרס ניצבה גם שאלת עמדתה של אגודת ישראל כלפי תכנית ועדת פיל להקים

מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל. הקונגרס העביר את העניין למועצת גדולי התורה – הדרג הרם ביותר של אגודת ישראל, שהורכב מגדולי בעלי הסמכות הרבנית. הרב סורוצ'קין, שנבחר במריאנבד לערכאה גבוהה זו ומיד תפס בה מקום חשוב (נבחר גם לקרוא את החלטות מועצת גדולי התורה בפני הקונגרס), אמר בין השאר:

"לא עולה כלל על הדעת, שאנחנו נעשה, חלילה, משהו כנגד מדינה יהודית. יכולים אנו להביע את התנגדותנו לתלישת חלק גדול מארצנו... עלינו לעשות הכול שארץ ישראל תהיה דתית ולא לחשוש שהדבר לא יצלח... אם ההמונים היהודים הולכים לארץ ישראל עלינו להצטרף אליהם ולהשפיע במקום, ולא מרחוק".

הרב סורוצ'קין הפגין מסירות נפש רבה בעת מאבק השחיטה הידוע, כאשר הצירה הידועה לשמצה פריסטורובה, הגישה בסיים – באצטלה של צער בעלי חיים – את החוק לאיסור או לפחות להגבלת השחיטה היהודית בפולין. בלב ונפש הטיל עצמו הרב סורוצ'קין למבצע ההגנה על השחיטה היהודית. הוא היה יושב ראש הוועד הראשי להגנת השחיטה היהודית בפולין, וארגן את הפעילות הגדולה המסועפת של מאבק בתחום הפרלמנטרי, בעיתונות ובחברה היהודית – עד לארגון השביתה הנודעת, הימנעות מאכילת בשר במשך שבעה-עשר ימים מצד האוכלוסייה היהודית, למעלה משלושה מיליון יהודים בפולין.

לאחר קריסת המדינה הפולנית בסוף 1939, כאשר לוצק הייתה לסובייטית, נדמה היה תחילה כי תחת המשטר הסובייטי יתאפשר לנהל פעילות מסוימת בתחום הדתי ובחיי הקהילה. מחוגים רבניים מסוימים הופעל לחץ על הרב סורוצ'קין, לנהל בלוצק את הפעילות הדתית של כל האזור שנכבש בידי הסובייטים. עד מהרה התברר כי רעיון כזה אינו אלא אשליה. הממשל הסובייטי החל בחיסול המוסדות היהודיים וכל פעילות דתית. מידיד טוב נודע לרב על הימצאותו ברשימת אישים הצפויים להיאסר ולהישלח לרוסיה. בליל עלטה, מלווה בידידים אחדים, נסע הרב במסווה אל הרכבת. בדרך לשם האירה את החשכה שרפה שפרצה בעיר. הידידים הטובים אמרו לרב: "לוצק בוערת, עם עזיבתך בוערת עירנו. מי יודע מה יהיה עלינו".

הרב סורוצ'קין בא לווילנה, ומשפחתו בעקבותיו. לאחר טלטולים ארוכים, הצליח לבוא בסוף 1940 לארץ ישראל. שם הקים, לפי דגם ועד

הישיבות בווילנה (בו היה חבר מוביל), התאחדות של כל הישיבות בארץ ישראל, הנושא את השם "ועד הישיבות בארץ ישראל", שבראשו הוא עומד עד עצם היום הזה [מועד כתיבת הדברים]. ההתאחדות התפתחה לארגון, המאגד למעלה ממאה ישיבות ובהן קרוב לתשעת אלפים תלמידים, עם תקציב של למעלה ממיליון לירות לשנה.

עד מהרה תפס הרב סורוצ'קין מקום מוביל בחיים הדתיים והפוליטיים בארץ ישראל. במשך זמן מסוים שימש יושב ראש אגודת ישראל בארץ ישראל. בעת המצור על ירושלים בשנת 1948 טס לניו יורק כדי לארגן סיוע מהיר למען הישיבות בארץ ישראל בתקופה הקשה של המלחמה. הוא זימן ועידת רבנים וארגן מגבית סיוע גדולה למען מוסדות התורה בארץ ישראל. השתתף בישיבת הוועד הפועל העולמי של אגודת ישראל, שהחליט כי התנועה תיטול חלק בממשלת ישראל הראשונה. בשובו לישראל נבחר ממלא מקום יושב ראש מועצת גדולי התורה, ולאחר מות יושב הראש ר' איסר-זלמן מלצר, נבחר יושב ראש הדרג הרבני הגבוה הזה, שמילה שלו קדושה לחלק גדול בעם היהודי בישראל ובגלות. תפקיד זה הוא ממלא עד עצם היום הזה.

עם הנהגת החינוך הממלכתי החליטה מועצת גדולי התורה לשמור על עצמאות מערכת החינוך של אגודת ישראל והוקם החינוך העצמאי. הרב סורוצ'קין נטל על עצמו את עול הקמת רשת בתי הספר והחזקתה. היה הרוח החיה וניצח על המלאכה כיושב ראש דירקטוריון החינוך העצמאי.

הרב סורוצ'קין הוא מחברם של ספרים רבניים חשובים ושל פירוש לתורה "אזנים לתורה", שזכה להכרה כספר קלסי בתחום זה בדורנו. ספרו הראשון "הדעה והדיבור" (נדפס תחילה בוורשה ולימים נדפס מחדש בלונדון) הופיע בשנת 1937, בעת שהיה רב בלוצק. חלקו השני של הספר ראה אור בירושלים בשנת 1955. הרב סורוצ'קין משלים עתה את הכרך האחרון של פירושו לתורה "אזנים לתורה", שזכה בפרס הרב קוק מטעם מועצת העיר תל אביב.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 367 – 370.

בן-יהודה **הרבי מקשיווקה**

יחד עם בתים קטנים אחרים בסמטאות הצפופות של רחוב רימַרְסקה, ניצב בית בו גר בעל מופת. כינו אותו הרבי מקשיווקה [Kaszywka].

למדתי להכיר את הדרך אל הבית בזמנים שונים. בימי סתיו עכורים כוססים, כשאין האדם מוצא את מקומו; בימי חורף חד-גווניים קצרים, כשהלילה נחפז לרדת.

מאחורי הבית זורם הנהר סטיר ואי-שם במרחק לא רב נשמעת ביום הלמות הנפחייה. רצונך – זהו קצה עולם מייאש, רצונך – הריהו ניצב בלב הרחוב היהודי. מותנה במצב רוחך בלכתך אל הרבי.

מה משך אותי לבית קטן זה? לא העובדה שגר בו רבי. וכי חסרים אדמו"רים? אך הרבי מקשיווקה הוא רבי מסוג שונה לחלוטין. אינו מחפש את הרושם – לא בייחוס, לא במופתים. אף שייחוסו גדול מאוד ואנשים רבים מספרים עליו מופתים.

הוא עצמו הנו מה שמביעים פניו, פנים שחקוקים בהם פשטות וענווה במידה שטרם ראיתי בשום אדם. אתה מספר לו את סבלך האישי, הוא מקשיב לך בענווה שבאדיקות עמוקה, ואינך חש דכדוך. ואם הוא מוסיף לך אומץ, אמונה, אין זה משום שהוא מחשיב עצמו בעל מופת גדול, לא, אלא משום שהוא מאמין מאוד בעזרת השם, ואת אמונתו הוא מעביר אליך.

זה כוחו.

הוא מבקש ממך: בוא אליי. בא אתה לשם בצהריים, תאכל ארוחת צהריים. אם אתה שבור, כעוס על עצמך, על העולם, חסר בית – לך אל הרבי ושתה כוס תה בבית יהודי ישן, בסביבה של יהודי אדוק באמת – ותיעשה חזק, איתן, בריא.

זכור לי ערב, מן הקשים בחיי. קשה היה לי עד לבלי נשוא. נכנסתי אל הרבי מקשיווקה, הוא הורה לי לקרב כיסא ולשבת לידו. מה עשה? ישב ובכל לבו שמח ושיחק עם ילד קטן. ביתיות מאירה זהרה בכל פינה, וצף לפניי כמו התגלות: האופן הפשוט המאפשר להיות מאושר.

דברן גדול לא היה, לא מספר, לא יודע נגן.

"מה אתה, רבי?" – שאלתי אותו פעם.

"מה אהיה? אני מאמין באלוהים".

וזו האמת. אין שום דבר מרשים לא בסביבתו ולא בו.

אך פוגש אתה שם מה שקשה למצוא: אדם, חדור לעומק, אדוק בכל אבריו. פשוט. בסיסי. נרכן בפני האל בכל רגע בהתנהלותו: בהליכתו, בעמידתו, באכילתו, בדיבורו אל בני אדם. האופן בו הוא מביט בעיני אדם; כשהוא עומד בצד ומתפלל; כשהוא מברך "מזומן" – נחה על פניו ביראת שמים הכרת תודה, שלא ניתן להביעה, לאבינו שבשמים המזין כל. כשהוא נוטל כוס תה בשתי ידיו, ומהנה גם אדם אחר בכוס תה חם, חש אתה שאופף אותך הזוהר שלו של אמת שביראת השם, אדיקות וביטחון מאיר. זו שפיעה הקורנת ממנו, שהוא מחלק לאחרים הבאים במחיצתו.

זה כוחו.

לוצק, 1938

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 370.

ר׳ זליג השוחט היה מחבורת חסידי טריסק הנאמנה.

יהודי למדן, ירא שמים, תמים, שירת במשך למעלה משבעים שנים ביושר ובאמונה את צורכי הציבור היהודי הדתי בדחילו ורחימו.

אל הנהגת הקהילה לא נדחף, היה יושב אוהל, ואת זמנו הפנוי בילה לפני הגמרא, הפוסקים. עם זאת, כשבאו רבנים או שוחטים מעיירות סמוכות בדבר מצווה, הכנסת כלה או פדיון שבויים, לבש ר׳ זליג את קפוטת השבת וכובע המשי הגבוה שלו, ויצא אל שבעת טובי העיר לגייס את התרומה הנחוצה. מעולם לא שב זליג הזקן ריקם. מראהו השבתי-חגיגי, עיניו החכמות הרכות וזקנו הלבן הפטריארכלי הנאה, עוררו תמיד יראת כבוד חרישית, קדושה.

עם שחר, כך בשבת ובימות חול, ניצב זליג הזקן על רגליו ולמד, נוגה ושקט כמו היונה על קירות בית המקדש, שלא יעיר חלילה איש מבני הבית. משם, לבית המדרש, אל חסידי טריסק בפרוור. ובשעה אחת-עשרה, שוב לבית המדרש, שם היה לו כבר המניין המיוחד שלו: ר׳ שמואל קלמן, ר׳ איצ׳ה של אליה, ר׳ אליה סְלייפ, ר׳ גרשון צוויטמן ואחרים, כולם כבר בעולם האמת.

ר׳ זליג השוחט הותיר בנים, נכדים ובני נינים פזורים על פני שבעה ימים. לכולם העניק חינוך חסידי, הכשירם להיות שוחטים. רצה הגורל כי דווקא בן הזקונים, הנושא את שם הרבי הגדול מקשיווקה, שמואל, יעזוב אותו, יעסוק בספרי חולין ובהשכלה, ויהיה לימים סופר ועורך ״וואלינער פרעסע״. אך האב הטוב המסור התגאה בזה, ולימד זכות על הבן: ״שמואל בדורו כיפתח בדורו״.

תכופות לא היה ר׳ זליג הזקן, הדתי המעמיק, תמים דעים עם בן זקוניו, אך בלילה ירד האב הזקן ממיטתו, להציץ אם בנו מכוסה היטב והקשיב לנשימתו. ולבסוף השלים עמו.

ר׳ זליג השוחט היה בעל תפילה. בלי דרישות ובלי שכר.

כך בראש השנה וביום כיפור וכך כל השנה, משחר נעוריו לא נטש את העמוד. בשנים האחרונות כבר היה לו בית המדרש הקבוע שלו "שומרים לבוקר", שם תפס מקום של חזן. נוסף לכך נהנה הנאה מיוחדת כשלמד גם בין מנחה למעריב עם פשוטי העם, יהודי עמך, פרק משניות.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 371.

ראשי הקהל הראשונים

אברהם לענדער

אברהם לֶנדר

יושב ראש הארגון הציוני בלוצק. יושב ראש הקהילה הראשונה שנבחרה באורח דמוקרטי בלוצק. יושב ראש ועד ג'וינט האמריקאי (דה-דה-קא). כיושב ראש הוועד האמריקאי, נטל חלק אישית במתן חבילות לעניים. מן המגע הקרוב עמם נדבק בטיפוס ומת ב-1921.

אליעזר דאל

נולד בשנת 1876. השלים את השכלתו האוניברסיטאית בקייב בשנת 1900. בשנת 1905 קיבל את הזיכיון לבית המרקחת שלו, שהיה קיים עד 1939. החל בפעילותו בחיים החברתיים בשנת 1910. מילא את התפקידים הבאים: יושב ראש התאחדות הסוחרים בווהלין, יושב ראש בנק הסוחרים, מנהל חברת החשמל העירונית במשך שש שנים, יושב הראש השלישי של הנהלת הקהילה היהודית, משנה ליו"ר תא תעשייה-מסחר בלובלין-לוצק, ב-1928 נבחר סנטור של הרפובליקה הפולנית, תפקיד שמילא ב-1928-1930. חבר מועצת העיר מ-1933 ואילך. נרצח בידי הגרמנים.

אליעזר דאל

קלמן פרישברג

נולד בשנת 1885 בלוצק למשפחת סוחרים ותיקה, שהתיישבה במקום עוד במאה השלוש-עשרה. בוגר הגימנסיה הרוסית בלוצק ולימים למד משפטים באוניברסיטת קייב. דיפלומה לא קיבל בשל חלקו בפעילות המהפכנית בעת ההיא. מילא את התפקידים הבאים: יושב ראש הקהילה היהודית, יושב ראש לאורך שנים של התאחדות הסוחרים בלוצק, חבר ועדת הערר ליד תא הכספים, חבר מועצת המחוז, חבר מועצת העיר בכל הקדנציות. יושב ראש חברת הגימנסיה, יושב ראש חבר הנאמנים של בית החולים.

קלמן פרישבערג

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 372.

חברים יהודים במועצת העיר לוצק

דוד ברגר

נולד בשנת 1894 בהאליץ ([Halicz] פולין קטן), שם ביקר בבית הספר התיכון, לימים סיים בית ספר גבוה למסחר בווינה (אקדמיה דו-שנתית למסחר). בתום לימודיו עבד שם בבנק הפיקדונות, ולימים בתעשיית המינרלים. שירת בצבא וחווה את המלחמה. בשנת 1921 נשלח בידי חברה זו לקטוביץ, שם השתקע. נטל חלק בחיים החברתיים במקום והשתתף בוועדה למשאל העם בשלזיה עילית.

בא אל לוצק בתקופתו של מושל המחוז מֶך, נשא לאישה את בתו של סוחר התבואה המוכר יעקב בַּוורמן, והקים את הקן המשפחתי שלו. משנת 1929 נטל חלק פעיל בחיים החברתיים. שנים אחדות עבד כמדריך אל-או-פה-פה, בליגה הימית, ארגן וניהל את איגוד בעלי המלאכה בווהלין, שימש יושב ראש חוג איגוד הסוחרים הזעירים, יושב ראש "לינת הצדק" והמרפאה ואפוטרופוס חברתי. בהתמודדות לחברות במועצת העיר, זכה במספר הקולות הגדול ביותר. שמו היה פופולרי גם בעדים אחרות בווהלין.

שלוש פעמים זכה בצלב הפולני, גמול על הישגיו בתחום החברתי.

ציפורה האוסמן

נולדה בפלונסק, התחנכה בסִפרה דתית-לאומית. למדה לימודים אקסטרנים בוורשה. בווהלין משנת 1927. תחילה ברוז'ישץ' וכעבור שנים אחדות בלוצק.

מיד הצטרפה לעשייה החברתית כחברת מועצה בשתי הקדנציות: 1931, 1934. בו בזמן קיבלה עליה את הנהלת התנועה הרוויזיוניסטית המקומית כיושבת ראש הצה"ר, הייתה לימים יושבת ראש המרכז בווהלין. את תפקיד יושבת ראש הצה"ר המקומי מילאה עד פרוץ המלחמה. מונתה בידי הגרמנים ליודנרט בלוצק. באוגוסט 1942 נלקחה בת עדובה ונרצחה.

דוד חאיט

דוד חאיט

רוקח. נולד בלוצק, בשנת 1882, לרב מֹטעם של הגליל, חלוץ החינוך בווהלין. בתום לימודיו התיכוניים והגבוהים הקים בית מרקחת בקיוֶרצה. פעילותו החברתית החלה בשנים מוקדמות, הפגין חיוניות רבה. עוד בשנת 1911 ניסה לקבל אישור להנהגת תחבורה במכוניות בעיר. אך באה המלחמה והוא מצא עצמו פליט ברוסְטוב על הנהר דון. גם שם היה פעיל חברתית. משם גויס לצבא הרוסי כרוקח ועבר את המלחמה בדרגת סרן. לימים בא אל לוצק, ובלט באחד המקומות הראשונים בחיים החברתיים. ארגן את התאחדות בעלי הבתים בווהלין, הקים את הבנק לפיתוח, עבד כחבר מועצה בוועד העירוני הכלכלי, ומשנת 1931 היה חבר מועצת העיר.

ברוך שרייר

נולד בשנת 1892 בלוצק. סיים ארבע שנות לימוד בבית הספר העירוני ולאחר מכן למד לימודים אקסטרנים.

משנת 1928 ניהל את איגוד הסוחרים הזעירים כמנהל המשרד. חבר מועצת העיר משנת 1934.

נפתלי גרטיבל

נולד בלוצק בשנת 1901. למד בחדר, לאחר מכן לימודים אקסטרנים, ומאוחר יותר סיים את הגימנסיה בלוצק.

היה פעיל מנעוריו בתנועה הציונית, תפס מקום מוביל בתנועת "התאחדות" ובמשך שנים היה חבר מועצת המפלגה של "התאחדות" פולין. חבר מועצת העיר בשתי הקדנציות האחרונות, מטעם הרשימה הציונית.

נרצח בידי ההיטלריסטים הגרמנים.

העורך שמואל חזן

נולד בשנת 1901 למשפחת שוחטים. קיבל חינוך דתי מחמיר והכין עצמו למלאכת הקודש הבאה בירושה, אך יצא לתרבות רעה, ולאחר תשע שנות לימוד בישיבות עבר להשכלה חילונית, ביקר בקורסים של הגימנסיה ולמד לימודים אקסטרנים.

החל לעסוק בעבודה חברתית בשלב מוקדם מאוד, משנת 1918, כמנהל ועד מוסדר שהקימו צעירים "ועד סיוע לילדי המקום וליתומים", לימים היה מנהל ומדריך של תנועת בעלי המלאכה בווהלין.

בו בזמן עסק בעיתונות, תחילה בתור כתב בעיתונות היומית ולאחר מכן פובליציסט בשבועוני ווהלין. היה גם בקבוצה המובילה שהוציאה בוורשה את הירחון הספרותי "שְפראצונגען".

בשנת 1926 ייסד את העיתון המקומי הראשון "וואלין", ומשנת 1928 עורך ומו"ל של "וואלינער פרעסע", כתב של "מאמענט", "ראדיא" ושל סוכנות פה-אֶה-טה [?].

חבר הנהלת ההתאחדות הכללית של העיתונאים בווהלין, משנה ליו"ר "חשמונאי", יושב ראש המרפאה שליד "לינת הצדק", מזכיר צנטוס ומזכיר אורט. נבחר למועצת העיר בשנת 1934.

שמחה שלייפשטיין

נולד בשנת 1888 בווהלין בעיירה דרז'נה [Derażne] להורים אורתודוכסיים מחמירים, וקיבל חינוך אורתודוכסי-לאומי. בשנת 1902 התיישבה המשפחה בלוצק. בשנת 1906 למד באודסה לימודים אקסטרנים. פעיל מצעירותו בארגון הציוני, מילא תמיד מקום נכבד. כתב גם כתבות בכתב העת הרוסי-ציוני "ראְסְוויט" [השחר].

שמחה שלייפשטיין

בשנת 1909 התיישב בוורשה, גם שם נטל חלק בעשייה הציונית, שנעשתה במשכן החוקי של "חובבי שפת עבר". עם פרוץ המלחמה שב אל לוצק. בשנת 1915 נמלט עם משפחתו אל לודמיר. ב-1919 התיישב שוב בלוצק והקדיש עצמו שוב לעשייה הציונית והחברתית.

נבחר חבר ועד, עבד באופן פעיל בבנק העממי. בסוף שנת 1924 ייסד את איגוד הסוחרים הזעירים הראשון, שניהל או פיקח עליו.

בשנת 1928 התייצב בשורות הרוויזיוניסטים. נבחר למועצת המפלגה ומפקד הגליל. מֶך, מושל המחוז הפולני, מינה אותו חבר מועצה בוועד הציבורי הכלכלי המקומי, נבחר למועצת העיר הראשונה. בשנת 1929 הניח למנדט שלו כחבר מועצה והתמנה מפקח העיר, תפקיד זה מילא עד סוף 1933. בשנת 1933 נבחר שוב למועצת העיר.

מראשית 1925 עבד כמעט בכל העיתונים שהופיעו בווהלין, במיוחד ב"וואלינער פרעסע", שם היה חבר מערכת.

נספה בגטו לוצק.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 373 – 374.

[דמויות – קווים קצרים]

ס' ברדיטש-גולדברג **הרב ר' מיכלה**

הרב ר' מיכֶלה, היה בלי ספק מן הדמויות היותר נאות ואצילויות בעולם הרבני בכלל, בלוצק בפרט. היה למדן גדול. ישב יומם ולילה על התורה ועל העבודה, שקוע בספרים, בעודו לועס את קצות זקן המשי שלו. למד בקול נדר ביופיו ובהתלהבות. מתחת לגבינו העבים הציצו שתי עיניים קטנות שקרנו בחכמה. לבש קפוטת משי ארוכה, לראשו שטריימל, נעליים קצרות וגרביים לבנים ארוכים.

עורר כבוד בקרב כולם בלכתו בשבת הביתה מבית הכנסת של חסידי טריסק, מלווה בחסידים רבים.

ר' מיכלה נהג לשבת בחדרו עד חצות הלילה ליד שולחן הכתיבה שלו, כותב חידושי תורה. אותה שעה אכן נראה כמלאך. חיבר שורה של ספרים.

הרבנית, אישה יפה גבוהה גאה, חיוך נעים על פניה העדינים, קיבלה בנועם את האנשים או את הילדים שבאו אל הרב בשאלות. חקרה כל אחד על המשפחה ולאחר מכן ניגשה אל הרב והציגה: ילדו של פלוני אלמוני או נכדו, בא בשאלה. הרב, מבלי להרים עיניו מן הספר, אמר לרבנית לשאול את הילד בשנית, מה ואיך קרה, וכעבור זמן-מה אמר בפנותו אל הרבנית: רבנית, זה כשר, או הרבנית, זו טרפה.

משה גרובשטיין יעקב גרובשטיין

יעקב גרובשטיין היה חזן שני בבית הכנסת הגדול בעיר משנת 1924 ואילך. האוכלוסייה היהודית בלוצק היטיבה להכירו כאיש ישר ומהוגן. אנשים באו אליו תכופות לקבל עצה. תמיד עסק בעזרה לנצרכים. כמעט כל הימים באו אליו סוחרים, לפשר בסכסוכים ביניהם.

יצקב גראבשטיין

למרות שפרנסתו לא הייתה מרשימה במיוחד, מעולם לא התקשה להתמסר לפעילות למען יהודים נצרכים.

היה יהודי אדוק, למדן, אך לא מן הקיצונים. בעל גישה

בריאה לחיים ותמיד היה איש שמח ועליז, איש שראשו אינו מורכן. אורח חייו העניק לי אומץ רב לשאת את סבלי הקשה ואת אשר עבר עליי במחנות ההיטלריסטים.

צעירים וזקנים ישבו ברצון לשוחח עמו. שיחותיו היו מעניינות, עמוקות בהתאם לתוכן. תמיד היה מלא חיים והומור. באמת קשה למצוא כיום אנשים כאלה!

למרבה הצער אינני יודע עד עצם היום הזה באיזה יום וחודש נרצח בידי המרצחים של היטלר.

יעקב סימא

יעקב סימא תפס מקום של כבוד בקרב הדמויות החשובות במחנה הציוני הדתי. עוד בשנת תרפ"א 1921 היה מיוזמי תנועת "המזרחי" וממייסדיה בעיר. בשנת תרצ"ג 1933 נבחר יושב ראש "המזרחי". תפקיד זה מילא עד לחיסול כל הארגונים הציוניים בשנת 1939, כשנכנסו הסובייטים אל לוצק.

יעקב סימא

יעקב סימא הצטיין בבקיאות רבה הן בספרי הקודש והן בספרות העברית החדשה. אם את הידע שלו בתלמוד קיבל בחדר, הרי את היצירות החילוניות בעברית ואת הספרות הציונית למד בכוחות עצמו ובסתר – זה הרי היה טרפה ופסול בקרב יהודים אדוקים. גם את הידע ברוסית ובפולנית רכש כאוטודידקט. ידיעתו המושלמת בשפה העברית הייתה מן המפורסמות.

מיטב זמנו וכישרונו הוקדשו לתנועה הציונית הדתית. השתתף כציר בשורה של ועידות ארציות של המזרחי. היה איש שקט ועניו וחמק מכיבודים, אך תמיד מוכן היה לקבל על עצמו את המשימות שהחברה הטילה עליו. נטל חלק פעיל בוועד של קופת גמילות חסדים, במועצה המפקחת ליד תלמוד תורה ואחרים.

היה ליעקב סימא מעמד מכובד ואיתן בקרב כלל הסוחרים בעיר, לא כל כך בשל היקף עסקיו, אלא בשל שמירתו על עקרונות יושר, דייקנות ואמון. בפעילותו המסחרית לא השתמש בהסכמים כתובים או

בשטרות, אלא במילה שלו בלבד, שקיים תמיד בדייקנות. בשל סגולה זו נהנה מאשראי בלתי מוגבל בעיר.

ביתו היה פתוח לכל הנזקק לעזרה או לעצה. תרם לקרנות הלאומיות ולמוסדות סיוע למיניהם, ועשה זאת תמיד ביד רחבה.

חינך את ילדיו ברוח המסורת ובשאיפה לעלות לארץ ישראל. במשך שנים הכין עצמו לעלות עם המשפחה, אך החורבן בא קודם. הוא נספה בלוצק עם אשתו ובתו הבכורה. דמותו הטהורה חיה בזיכרונם של יהדי לוצק.

יונה פרידמן

יונה פרידמן נולד בשנת 1894 לרייזה וליעקב פרידמן. כשמתו הוריו בטרם עת נשאר יונה לא רק מנהל בית העסק, אלא גם יועץ ואפוטרופוס לכל המשפחה.

יונה פרידמאן

את מנת חלקו החומרית השיג לא בהזדמנות מוצלחת או בטרנזקציות חשודות, אלא דווקא ביושרו ובמרצו. יונה פרידמן נודע כאדם המוכן להקריב את תועלתו האישית והחומרית לטובת עיקרון היושר.

בשל מעלה אישית זו היה יונה פרידמן נכבד ואהוב לא רק על האוכלוסייה היהודית, אלא גם על הממשל הפולני בעיר. בשנת 1933, כשהממשלה הפולנית החלה למוטט ביתר שאת את הבסיס הכלכלי של היהודים ולחנוק אותם במסים ללא גבול, היה יונה פרידמן מן הפעילים החברתיים הספורים המוכרים, שניתנה להם אפשרות להגן על יהודים, שחורבן חומרי איים עליהם. הוא לא היה שתדלן ואיש תחנונים, אלא הוכיח לממשל כי מדיניותו תגרום נזק כלכלי למדינה כולה ולא למיעוט היהודי בלבד. בהיגיון הברזל שלו הצליח לא אחת לשכנע את השליטים הפולנים.

בימים ההם באו אליו תכופות יהודים מדאגים ושטופי דמע, הם עזבו מעודדים לאחר עזרתו המופגנת. התערבותו למען יחידים ייצגה מאבק למען המיעוט היהודי המדוכא בפולין.

הוא לא דרש בפני אחרים, אלא עשה בעצמו כל שביכולתו. ידו הייתה פתוחה לכל מוסדות הצדקה והקרנות החברתיות, וזכה לשם של נדבן בעל לב רחב. קו שאפיין את כל בני המשפחה.

יונה פרידמן הצטיין לא רק בגילויים של סיוע חומרי. באו אליו להיוועץ בו בעניינים שונים ובבקשות ליישב מחלוקות.

מטבעו איש צנוע. זמן רב דחה את ההצעה להיות ראש הקהילה בעיר. רק בעת המשבר בשנים 1933-1934 הסכים בלית ברירה להתייצב בראש הרשימה הציונית. ההצלחה הייתה גדולה: מרבית היהודים – ציונים ולא-ציונים, דתיים וחילונים – הצביעו למענו. אך בשל תכסיסים לא הגונים של מתנגדיו בבחירות, נאלץ לוותר.

מצבו החומרי הטוב מעולם לא סנוור את עיניו, ותמיד חלם להתיישב בארץ ישראל, ודווקא בכפר, כדי לעסוק במלאכת כפיים. אך הוא לא צפה בעוד מועד את פרוץ המלחמה. אשתו בלה ובניו ישעיהו ויעקב חיים בישראל, אך הוא עצמו לא זכה לכך. הוא נספה אי-שם מבלי לבוא לקבר ישראל.

זכרו יישאר יקר לכל מי שהכירוהו וכיבדו אותו.

יהושע ברגר

את החישגים הגדולים בתחום מערכת החינוך העברית יש לרשום לזכות העסקן הציוני יהושע ברגר, המייסד בפועל של בית הספר "תרבות", לא בלוצק בלבד, אלא בערים רבות בווהלין.

זמן רב לפני המלחמה, בשנת 1903, הקדיש עצמו לעשייה החברתית-לאומית, בהוראת הארגון הציוני הארץ ישראלי, המוכר כוועד האודסאי. בעת ההיא ייסד את בית הספר היסודי העברי בלובצ'ובקה (ווהלין).

ב-1907 שיגר אותו הוועד הציוני המרכזי בווילנה, אל ווהלין, כאיש אמון שלו. בשנת 1914 התיישב בקביעות בלוצק, שם פיתח פעילות כלכלית, חברתית וציונית אינטנסיבית. בשנת 1919 ייפה הממשל האוקראיני את כוחו לארגן את הקהילה היהודית בלוצק. בקהילה זו מילא תפקיד המשנה ליו"ר (עד 1926).

בשנת 1918 ייסד יהושע ברגר את בית הספר "תרבות", שהיה קיים עד פרוץ המלחמה. י' ברגר הקדיש עצמו במלוא הלהט לעשייה בבית הספר, וכשזכתה חברת "תרבות" להסדרה בפולין, ייסד, יחד עם עוד עסקנים מסורים, את רשת בתי הספר "תרבות" בערים רבות בווהלין.

י' ברגר נמנה עם הפעילים היהודים החרוצים בווהלין. מילא תפקיד יושב הראש של הארגון הציוני בלוצק, יושב ראש "תרבות", חבר נשיאות קרן קיימת וקרן היסוד בלוצק, חבר מרכז צנטוס ווהלין, חבר מועצת המפלגה הציונית והמועצה הראשית של חברת "תרבות" בפולין.

נולד בשנת 1886 בעיירה לובצ'ובקה בווהלין. רכש השכלתו היהודית והכללית באודסה.

יהושע ברגר, אשתו דינה, מורה בבית הספר "תרבות", ובנם הצעיר חנניה נספו בגטו לוצק.

חיה-רחל קרוינשטיין

הייתה פעילה מאוד בתחום הפילנתרופי וסייעה לעניים רבים. ביוזמתה נבנה תלמוד התורה עם מתקנים מודרניים. הביאה גלפים מווילנה לגלף את ארון הקודש בבית הכנסת. בפתיחת תלמוד התורה חילקה מתנות לכל הילדים.

אליעזר פטיץ (אבר"י)

אליעזר בן יצחק פטיץ כתב את "תולדות היהודים בלוצק", שנרשמו בפנקס בית הכנסת הגדול בשנת 1886. מתחילה היה משכיל מבית מדרשו של מנדלסון, עמית לאורך שנים ב"המליץ", שם פרסם חוזות השם אבר"י (ראשי תיבות אליעזר בן יצחק).

אליעזר פטיץ

אליעזר פטיץ רכש את השכלתו ואת מעמדו החברתי בקשיים גדולים ובעקשנות עצומה. הוא התחנך אצל סבו האדוק ברדז'ווילוב, סב שאסר על נכדו לקרוא ספרים אפיקורסיים וחילוניים. למרות המכשולים הצליח אליעזר לזכות בידע הנחוץ והיה לתומך נלהב ברעיונות החופשיים של משה מנדלסון. בשנים הבאות

היה ציוני והבראיסט נלהב.

ידוע חיבורו הנזכר לעיל על קורות היהודים בלוצק. במלאות לו שמונה-עשרה באו אל אליעזר פטיץ בעלי-הבתים הנכבדים ביותר בעיר בבקשה, שירשום במו ידיו בפנקס בית הכנסת הגדול חלק ניכר מחיבורו על קורות לוצק והיישוב היהודי המקומי. מחשש שדפי הפנקס הראשונים עלולים להיפגע, נרשם החיבור באמצע הפנקס. שם נשמר במשך חמישים ושלוש שנים, עד שאבד הפנקס עם בית הכנסת בשנת 1942. בשנת 1933, ביום הזיכרון לאליעזר פטיץ, ראה החיבור אור בתרגום לפולנית.

מאמר מפורט על חייו ופעילותו של א' פטיץ, וגם על חשיבות חיבורו ההיסטורי, כתב משה גליקליך, הרב מטעם של העיר לוצק. המאמר התפרסם בכתב העת הלוצקאי הספרותי "זניץ" [אש תמיד] ובכתבי עת ספרותיים אחרים בוורשה.

בשל דאגות פרנסה גדלות בשנים הבאות, כשהיה אליעזר פטיץ מטופל במשפחה גדולה, היה לאחד התעשיינים הראשונים בעיר. הוא בנה טחנת קמח סמוך לגשר קרסנה, והיה חלוץ טחנות הקמח בלוצק.

כאב למופת דאג להעניק לכל ילדיו חינוך והשכלה גבוהה.

מכל ילדיו שרד רק הארכיטקט מיכאל פטיץ, החי כיום בישראל. כל האחרים נספו. הבן הבכור, ד"ר עמנואל פטיץ, סטומטולוג, בפראג; הבן השני ד"ר דוד פטיץ, רנטגנולוג, בלוצק; הבן השלישי יעקב והבת היחידה סוניה עם משפחותיהם נהרגו בידי הרוצחים הגרמנים.

יעקב קוטליאר

יעקב קאטליאר

יעקב בן ר' אלכסנדר קוטליאר הצטיין בפעילותו החברתית המסורה, שהחל בה בשנת 1916. יחד עם י' גיטרמן ארגן וניהל, כמשנה ליו"ר, את ועד הסיוע למען האוכלוסייה היהודית שנפגעה מאירועי המלחמה (פעילות הוועד מתוארת במדויק במקום אחר בספר). יעקב קוטליאר מילא את משימתו במסירות רבה. כמעט בכל מקרה יצר קשר אישי עם הנצרך שפנה אל

הוועד בבקשת עזרה. זמן רב הקדיש לבית היתומים, שהוועד הנזכר הקים.

לאחר מהפכת אוקטובר, כשנקטע הסיוע של יהדות רוסיה, הפנה יעקב קוטליאר, יחד עם קבוצת חברי הוועד, את פעילותו לכיוונים חברתיים אחרים. היה אחד המארגנים והמנהלים של קופת גמילות חסדים שליד בתי הכנסת ובתי המדרש. קופת גמ"ח זו העניקה הלוואות ללא ריבית לסוחרים זעירים ולבעלי מלאכה. בתקופה ההיא, הקשה מבחינה כלכלית, היה זה סיוע משמעותי לשכבה זו של האוכלוסייה בלוצק. בתחום זה פעל יעקב קוטליאר עד מותו בשנת 1932.

יעקב קוטליאר יימנה תמיד עם הדמויות האצילות הנאות שהוציאה מקרבה לוצק היהודית.

כבוד לזכרו!

ד"ר פרידמאן פמואב

ד"ר פרידמן פמוב

אחד הרופאים והפעילים החברתיים האהודים ביותר בלוצק. החל התמחותו בקייב, שם סיים את לימודיו בפקולטה לרפואה. עבר את מלחמת העולם הראשונה בצבא כרופא צבאי. בשנת 1916 בא עם מחלקתו הצבאית אל לוצק, שם היה לפעיל בחיים היהודיים החברתיים. עבד כרופא באגודות הנשים המתהווה ובמרפאת אזע. נבחר משנה ליו"ר הקהילה הראשונה שנבחרה באורח דמוקרטי, ולימים יושב הראש. חבר בוועד האמריקאי לסיוע ליהודים הנזקקים.

מאז ייסוד בית החולים היהודי עבד בו כמנהל מחלקה, ומשנת 1929 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה היה רופאו הראשי של בית החולים.

פרט לכך היה ד"ר פמוב הרופא הקבוע של חברת בית היתומים, חבר מוביל בהתאחדות הרופאים, חבר מועצת תא הרופאים בלובלין, יושב ראש הבנק המרכזי להלוואות, יושב הראש הראשון של אורט, יושב ראש צנטוס בלוצק וחבר מרכז צנטוס בווהלין.

אברהם גליקליך

אברהם גליקליך

ר' אברהם בן שמעון גליקליך היה תעשיין אמיד ופעל רבות לטובת האוכלוסייה היהודית בלוצק. היה חבר הנהלת בית הכנסת הגדול ולימים יושב הראש שלה. היוזם של חידוש בית הכנסת. הותקנו ספסלים חדשים נאים והוטבעה בקיר טבלת שיש ועליה הכיתוב, שהמבנה הוענק לקהילה היהודית לשמש בית כנסת, בידי המלך זיגמונט השלישי.

ר' אברהם גליקליך גם היה ממייסדי בית החולים היהודי ופעיל אקטיבי בו.

משה גליקליך

רב אזרחי [הרב מֶטעם]. במשך שנים רבות חבר הנהלת בית הכנסת הגדול. ממייסדי הגימנסיה היהודית בלוצק. ייצג תכופות את האוכלוסייה היהודית אל מול הממשל. כתב מאמרים בעיתונות.

משה גליקליך עם חברי קונגרס אחד ליובצ

ד"ר מ' רפלובסקי

ממייסדי בית החולים היהודי בלוצק. נמנה גם עם מייסדי מועדון הספורט "חשמונאי".

משה קיפרמן

עסקן. שנים רבות היה יושב ראש "לינת הצדק" ו"הכנסת אורחים" בלוצק. הקדיש זמן רב ומאמץ לפעילות החברתית.

וולף שניידר

הבעלים של מבשלת השכר היהודית היחידה בלוצק. נתמנה חבר בוועד הכלכלי העירוני, חבר ועדת הבחירות לבחירות לסיים. חבר הנהלת הקהילה, חבר בחבר הנאמנים של בית החולים. תמך בשורה של מוסדות יהודיים בעיר. גילה עניין וסייע למועדון הספורט "חשמונאי" ולעיתונות המקומית.

יעקב בקשט

בתום לימודיו בפקולטה למשפטים באוניברסיטת קייב החל להתמחות שם בעריכת דין. בא אל לוצק בשנת 1921. מילא תפקידי משנה ליו"ר בקהילה, יועץ משפטי לאיגוד בעלי הבתים, חבר מועצת העיר וחבר פעיל בשורה של מוסדות אחרים בלוצק. מת בשנת 1937.

אהרן מייזר

איש טוב ולבבי, ידידותי כאח כלפי כל אחד, שמח ובעל מצב רוח שובבני. בכל מקום ראה את האור והיה מלא פקחות והבנה. ידע לחשוף את המגוחך ולהציגו באופן מוצלח מאוד. ניחן בכישרון המופלא למזג רצינות ויישוב הדעת עם שובבות ילדותית תמימה.

איש של יוזמה נועזת, אותה הפגין גם בענייני מסחר. כששפר עליו מזלו במסחר (היה מגדולי סוחרי היערות באזור) לא היה להוט אחר רווחים, אלא משך לעסקיו עוד אנשים, להם בעצם לא נזקק. התייחס בפשטות ידידותית לכל המועסקים אצלו והיה אהוב עליהם. עזר חומרית לאנשים רבים, לרוב בסתר.

מרים ברזק

דודניתי מרים-ביילה נולדה בלובלין. הוריה, חיים-נחמן ושרה ליבֶּרט, נמנו עם המשפחות המיוחסות בעיר. קיבלה חינוך דתי מעמיק. בביתם שררה גם אווירה ציונית. ההורים הרבו לתרום לקרנות הלאומיות.

מרים-ביילה בוגרת גימנסיה. כמו כן נתנו לה ההורים אפשרות להעמיק במסורת היהודית. היו לה מורים מיוחדים לתנ"ך ולעברית. מנעוריה נטלה חלק פעיל בפעילות הציונית-חברתית. למדה על בוריה את השפה העברית והייתה מסוגלת להופיע בעברית באספות.

נסעה לשוויץ ללמוד באוניברסיטה, שם הכירה את ד"ר בֶּרזַק ויחד עמו פיתחה שם פעילות ציונית נמרצת. בתום הלימודים באוניברסיטה שבה לפולין ולאחר נישואיה לד"ר ברזק עברו להתגורר בלוצק.

יחד עם בעלה הייתה פעילה בוויצו. בשנת 1936 התקיימה בישראל ועידה עולמית של ארגוני ויצו. מרים-ביילה באה לוועידה כצירה. הארץ מצאה חן בעיניה עד מאוד, היא הביעה משאלתה לבוא להשתקע. למרבה הצער שמה המלחמה לאל את שאיפותיהם לבוא לישראל. היו להם כנראה שני ילדים. כולם נספו. למרבה הצער לא נותר לנו תצלום שלהם, פרט לתצלום כללי של כל המשפחה בעת שהותה בישראל.

לזכר שני פעילי פועלים

בחיים הרבגוניים של העיר לוצק, בלטה באופן מיוחד פעילותו של מעמד הפועלים היהודי. אף שנולדו בתנאים הגרועים ביותר, לא הצליחו לקבל חינוך אנושי נאות, ומגיל צעיר נאלצו להשתכר לפת לחמם – הצליחו יחידים רבים להתרומם למדרגה גבוהה. יחידים אידאליסטים אלה, שצמחו מסבך הדלות היהודי, משעמדו על דעתם התנפלו על מעיין הידע, ממנו בלעו בצמא חמדני.

ייזכרו לטובה שני פעילי פועלים מן הטיפוס הנזכר לעיל.

יעקב בורנשטיין

הוא ואחותו היו יתומים מגיל צעיר וגדלו במצוקה גדולה. אך עמד על דעתו, הטיל עצמו אל קלחת תנועת הפועלים, השתייך למפלגה

הקומוניסטית הבלתי לגלית. האיגוד המקצועי השמאלי, ששכן ברחוב קונרסקה, היה ביתו האמתי והעניק לו חמימות משפחתית, שלא קיבל בילדותו.

המשטרה החשאית, שבראשה עמד זֶרְמְבה הידוע לשמצה, שמה עליו עינה בשל פעילותו המהפכנית.

ערב אחד, בצאתו מן האיגוד המקצועי, נאסר ולא שב עוד. למחרת לא בא לעבודה וכך גם ביום שאחריו. זה היה לפלא בעיני החברים. חיפשו ומצאו את אחותו היחידה, שעבדה אי-שם כמשרתת בבית יהודי, וסיפרו לה כי אחיה נעלם לפתע. היא פנתה למשטרה, שרשמה את תלונתה, ערכה דוח, תוך העמדת פנים והתעלמות מכך שאותה שעה כבר לא היה בין החיים, רשמית הבטיחה המשטרה לאחות למצוא את אחיה.

יעקב בצרנסקין

כעבור ימים אחדים, בשעה ארבע לפנות בוקר, העירה המשטרה את האחות, והיא נקראה לזהות את אחיה ההרוג. היא הובאה אל גדת הנהר, מרחק לא רב מן המרחצאות של דֶנֶה [בֶּנֶה?], שם הראו לה את גופת ההרוג. גופו הפצוע של יעקב היה מונח בתוך שק. ידיו ורגליו שבורות, סבוכות זו בזו ותחובות בשק. לכאורה בוצע בו רצח בנסיבות עלומות והמשטרה מצאה את השק ובו הגופה על גדת הנהר. כנופיית זרמבה ביקשה לטשטש את הפשע שביצעה. אך חבריו היטיבו לדעת מי עולל את המלאכה המכוערת הרצחנית.

שלמה צימרינג

חבר של יעקב. יחד עמו עבד אצל שלום קאֶרְסְניק בקרסנה. הייתה לו נטייה לשאול שאלות מטופשות ולנהל ויכוחים ללא סוף. הוא האמין באמת בתמים שמצא יושר וצדק בתנועתו. לאחר הסכם מולוטוב-ריבנטרופ היו לו טענות רבות אל מפלגתו. לכן ראו בו טרוצקיסט. כשבא הצבא האדום אל לוצק, נאסר וכנראה נורה בידי אנ-קא-וה-דה בעוון חתרנות.

זלמן קאניש

במראהו לא היה כל ייחוד בזלמן קאניש. היה סתם יהודי, איש צנוע מאוד ושקט.

יחד עם אשתו הייתה לו חנות פירות וממנה שאב את פרנסתו הצנועה וחינך את ילדיו. חרף עמלו הקשה משעת בוקר מוקדמת עד שעת לילה מאוחרת, לא היה מסוגל להגיע לדירה משלו. כל שנותיו גר אצל חותנו וחותנתו (ויסוצקי). מעבודתו הקשה התעקמו כתפיו החלושות, כמו העיק עליהן בלי הרף עול החיים הקשה.

זלמן קאניש עבר את כל חייו מבלי שהחברה היהודית המאורגנת בלוצק תבחין בו. מעולם בחייו לא הופיע בפומבי עם דעה משלו. גם בעיתונות לא פרסם כל רעיון. ובכל זאת הייתה באישיותו מידה גדולה של ייחוד.

זלמן קאניש היה איש "פועלי ציון שמאל" איש צעיר שהרבה בקריאה. לא אחת השפיע על הסובבים אותו בכוח השכנוע הגדול שלו. לא הייתה תופעה חברתית בלוצק שלא הגיב עליה. שמחה גדולה אפפה אותו כשנוסד בלוצק איגוד הפקידים. כך בנוגע למוסדות אחרים. גילה עניין בפעילות "קולטור ליגע" והפגין בקיאות רבה בה. בחנותו הקטנה התאספו תכופות בערבים עשרות צעירים, שעמם ניהל שיחות ערניות בנושאים חברתיים שונים ועורר אותם לחינוך עצמי. ז' קאניש נרצח בידי ההיטלריסטים.

סולומון פינוס

סולומון [סלומון], מן המוכרים ביותר בלוצק בתחום הספורט, נולד ברובנה בשנת 1912. אביו משה פינוס, סוחר תבואה ועסקן חברתי יהודי, העניק לו חינוך יהודי-לאומי. למד בגימנסיה היהודית על שם מ' גליקליך. מנעוריו התעניין סולומון בספורט. בן שש-עשרה הצטרף למועדון הספורט "חשמונאי", ותוך זמן קצר היה לחביב הקהל. ייצג את קבוצת הכדורגל של לוצק בכל המשחקים הבין-עירוניים. אפילו שיחק בצ'כוסלובקיה בטורניר בינלאומי.

סולומון פינוס

המשיך בפעילות הספורט שלו במועדון הספורט "חשמונאי" עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. אז עבר אל למברג [לבוב], שם נשאר עד תחילת מלחמת גרמניה-רוסיה הסובייטית. התגנב מן הגטו וחי בכסות ניירות אריים. הגסטפו מצא אותו והרגו. התערבותו של ד"ר רוזובסקי (מן היודנרט בלמברג) אצל הגסטפו, לא הועילה והוא חלק את גורל כל קדושינו.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 377 – 384.

יואל פרל לזכרו של זלמן אלבירט (זני) – שיר, לא תורגם

מ' ה' פיניה קַרְטין – אנדז'יי שמידט

הצנחן האגדי בגטו ורשה

אנדז'יי שמידט או פיוטר קַרְסָקי, שמו הבדוי של פיניה קַרְטין בגטו ורשה. ידעו עליו כי הוא הצנחן האגדי ממוסקבה, ובחוגי מחתרת בוורשה דיווחו על גיבור זה מפה לאוזן.

הוא נולד בשנת 1912 בלוצק. למד תחילה בגימנסיה של משה גליקלין, ולאחר מכן בגימנסיה הממלכתית הפולנית, אותה סיים בשנת 1933. בנעוריו (1929-1928) השתייך לשומר הצעיר, קבוצת יהודה. בהיותו בגימנסיה לא הפגין עניין מיוחד בבעיות חברתיות. רק לאחר שעבר לוורשה, שם למד כימיה, הצטרף למפלגה הקומוניסטית והיה פעיל מאוד.

בתצלום משמאל: המורה חיים חלף בשיעור בגימנסיה הפולנית. שורה ראשונה במרכז: פיניה קרטין

עם פרוץ מהפכת הנגד הספרדית, החליט פיניה להתגייס לבריגדה הבינלאומית להגנת ספרד הרפובליקנית כנגד התקיפה של גנרל פרנקו. נטל חלק בקרבות רבים וזכה בדרגת קצין בבריגדה על שם ירוסלב דומברובסקי. לאחר נפילת הרפובליקה הספרדית בא קרטין לצרפת, שם נכלא במחנה לוחמי חופש ספרדים. כשפרצה מלחמת 1939, הובא בידי הממשל הסובייטי למוסקבה, בהסכם חילופי שבויים בין ברית המועצות וגרמניה.

לאחר המתקפה ההיטלריסטית על ברית המועצות התייצב פיניה קרטין מרצונו למאבק באויב הנאצי. מצב בריאותו לא היה משביע רצון, אך פיניה הצטרף לקורס צנחנים והחליט ללחום באויב בלב פולין ויהדות פולין – בוורשה היהודית. בעת ההיא עבר קורס רדיו-טלגרף ועוד אחרים.

בסוף דצמבר 1941 הצניח אותו מטוס סובייטי בתחומי פולין הכבושה. לאחר התהוות פה-פה-אר [Polska Partia Robotnicza, מפלגת הפועלים

הפולנית, הקומוניסטית] (ינואר 1942) מונה פ' קרטין מארגן ומפקד הגוורדיה העממית (יחידות צבאיות מחתרתיות של המפלגה הקומוניסטית הפולנית) בגטו ורשה.

למרבה הצער לא נותרו כמעט מסמכים מתקופה זו. לפי דיווחו של בָּר מרק, סיפרו עדי ראייה מה רב הרושם שעשתה בגטו הופעתו של איש כה מנוסה. כל מי שנפגשו עמו בגטו ציינו את קרטין כאיש אידאולוגי מעמיק, שחייתה בו מסירות נפש עילאית. קרטין-שמידט התקיים בגטו ממתן שיעורים פרטיים וחי בדוחק גדול. הוא מכר את מעילו היחיד, כדי לרכוש רכיבים הנחוצים לשימושו של לארגון.

ניחן בכוח משיכה אישי גדול. הספיק בזמן הקצר לאסוף סביבו פמליה שלמה של אנשים מסורים, קומוניסטים ואנטי-פשיסטים, וחינך אותם ברוח ההתנגדות.

למרבה הצער לא הצליח קרטין-שמידט להשלים את מלאכתו. ב-30 במאי 1942 נפל – עקב הלשנת פרובוקטור, איש הגוורדיה הלבנה בעברו קיסיילייוו – בידי הגסטפו. יחד עמו נפלו בידיהם אדם מֶרְטִיק ודוד וְלסְקו, הם נאסרו ברגע שהיה עליהם למסור לחברים בצד הארי דפוס של יד מוכן במלואו. כשנתפס קרטין בפינת זמנהוף-גֶּנְשה, לאור היום, חבט בסוכן הגסטפו והחל לרוץ. אך נתפס ויחד עם החברים הובל לכלא פָּוויאק, בו מת לאחר עינויים ממושכים. הוא עוד הספיק להבריח מכתב מן הכלא לחברים בחוץ.

הגוורדיה העממית דנה את הפרובוקטור קיסיילייוו למוות וביצעה את גזר הדין בדירתו ברחוב דְזֶ'לְנה.

פיניה קרטין, גיבור ההתנגדות היהודית כנגד הפשיזם הגרמני, היה קשור עד מאוד בלוצק ובמשפחתו. בהיותו במוסקבה שלח למשפחה בלוצק פריסות שלום והבטיח להיפגש עמם בקרוב. המתקפה של גרמניה ההיטלריסטית על ברית המועצות ביוני 1941 שמה קץ לתקוותיו של פיניה להיפגש עם משפחתו ועם חבריו בעיר הולדתו לוצק.

בישראל מתגוררים אחות שלו (פינקלשטיין) ואחיו הצעיר בוזיה.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 385 – 386.

יוחנן קורנבליט

נולד בשנת 1908 בעיירה רוז'ישץ', ווהלין. בזמן מלחמת העולם, בשנת 1918, בא עם הוריו אל לוצק, שם נשאר עד 1927. רשם ואהב לצייר משחר ילדותו. את התורה הראשונה בתחום הציור קיבל אצל המורה שלו לציור בגימנסיה היהודית בלוצק, בה למד אז. ב-1927 בא קורנבליט לוורשה ונתקבל לבית הספר הוורשאי לציור, שם עבד שנים אחדות בפיקוחם של הפרופסורים קאוזיק וקובלוסקי. משנת 1931 נטל חלק בשורה של תערוכות פומביות קבוצתיות, בסלונים בוורשה מטעם החברה לאומנות ובפרובינציה. בשנת 1931 גם נטל חלק במוסד הממלכתי להפצת רעיון האומנות ובתערוכה גדולה בלוצק, שארגנה החברה לידיעת הארץ בווהלין בחסות מושל המחוז יוזווסקי. קורנבליט הצעיר זכה אז באות הצטיינות ראשון – דיפלומה לשם כבוד.

ב-1937 ארגן בעזרת העסקן המוכר נח פרילוצקי את תערוכת היחיד הראשונה בוורשה. לימים הוצגו התערוכות בלוצק, ברובנה. קורנבליט הופיע בפני עירו לוצק באומנותו, שניכר בה קשר הדוק אל ווהלין.

ב-1938 ערך קורנבליט מסע בשורה של ארצות אירופה, בעיקר התעכב באיטליה ובצרפת. משהכיר מקרוב את הקלסיקונים האיטלקיים ואת האימפרסיוניזם הצרפתי, שב מחוזק לוורשה, בה התיישב בקביעות.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 386.

ד"ר ס. קוניצא-גולדשטיין

ד"ר טוניה קוניצא-גולדשטיין **רופאים יהודים**

בשנת 1939 פעלו בעיר לוצק שישים רופאים. מחציתם יהודים ומחציתם פולנים. אך בהצבעה היה ליהודים קול אחד יותר, ובשנדרשה העברת עניין חשוב לטובת היהודים, קול בודד זה היה המושיע. יושב ראש התאחדות הרופאים הכללית היה הרופא הזקן ווינץ'. יושב הראש של התאחדות הרופאים היהודים היה הביורוג ד"ר מינינזון, בביר ההתאחדות שלנו. אני הייתי מזכירה זוטרה.

מרבית הרופאים היהודים חיו מפרקטיקה פרטית. המשרות הממלכתיות היו תפוסות בידי פולנים. יוצאים מן הכלל היו: ד"ר בַּקשט, שכנציגת הנהלת העיר עבדה במרכז הבריאות; אני, כנציגת הנהלת העיר, עבדתי כרופאת בתי הספר הכלליים והפיקוח החברתי; ד"ר סגל וד"ר צוקרמן עבד בקופת החולים; ד"ר קצ'קה – כרופא אזורי.

מרבית הרופאים היהודים עבדו בלא שכר במוסדות הפילנתרופיים היהודיים. בבית החולים היהודי עבדו הרופאים: פמוב, בקשט, רפלובסקי, רוזנקרנץ, גריפל, גולדברג, טניה [טוניה] קוניצא; ב"לינת הצדק" עבד ד"ר גריפל; בטאז עבדו הרופאים: גולדברג, קוניצא, דאל; בחלוצים שבקיבוץ ההכשרה טיפלו הרופאים: פֶּדֶנהכט, גריפל, קוניצא; בבית היתומים – ד"ר פמוב.

הרופאים היהודים הדגישו את יהדותם בגאווה. לא היה מקרה, שרופא יהודי מלוצק חתם על הצהרת השתייכות פולנית-לאומית. הרופאים היהודים לא היו מתבוללים, בתיהם היו יהודיים-מסורתיים. חייהם החברתיים התרכזו במועדון האינטליגנציה היהודית. חיי התרבות והמדע שלהם – בבתיהם הפרטיים, לרוב בבית ד"ר מינינזון.

זכורה לי תקרית שהתרחשה בשנת 1937. באולם התאחדות הרופאים נתלה פורטרט של ד"ר רַנְץ – במדי גנרל רוסי – במלאות לו שבעים. באספת רופאים כללית הגיש יושב הראש ד"ר ווינץ' הצעה, להסיר את הפורטרט. החל מאבק עיקש. הרופאים היהודים איימו בעזיבת ההתאחדות אם הפורטרט יוסר. אנחנו זכינו במאבק – הפורטרט נותר במקומו.

ביטוי להכרתם הלאומית הייתה השתייכותם לשורה של ארגונים ציוניים כמו: פועלי ציון, ציונים כלליים, רוויזיוניסטים. נדיר שמי מן הרופאים תמך באגף השמאלי ובבונד.

גרוע יותר, כמעט חסר תקווה, היה מצב הרופאים היהודים הצעירים. קבלה לאוניברסיטה בפולין הייתה כמעט בלתי אפשרית ליהודי. מכלל 115 סטודנטים יהודים בלוצק, בשנים 1931-1932, למדו רפואה בפולין שלושה (ד"ר רפלובסקי בווילנה, ד"ר קצ'קה וד"ר שליט-פמוב בוורשה), פחות מ-3%. רק לימים נתקבלו לאוניברסיטה בנו של ד"ר גריפל ורפופורט. מרבית הסטודנטים היהודים למדו בצ'כוסלובקיה, בצרפת, בבלגיה. חלק מהם למדו בבית הספר הגבוה החופשי בוורשה ובגדנסק.

לגימנסיה בלוצק לא היה מעמד ממלכתי עד 1928-1929. כדי לזכות בתעודת בגרות נדרשנו לנסוע לווילנה. שם עדיין הוכרו התעודות שלנו בגימנסיות היהודיות. בין התלמידים הראשונים מלוצק, שקיבלו תעודת בגרות היו: ו' שירז'ק, קצ'קה, קוניצא, פיש.

בתום הלימודים בחו"ל נדרשה נוסְטְרִיפיקציה בפולין. עם הגשת הבקשה לכך נדרש צירוף תעודת בגרות. הרוב נאלצו, כבר לאחר קבלת הדיפלומה בחו"ל, להתיישב ולעשות תעודת בגרות.

אך ההגבלות על יהודים בהתקבלות להליך נוסטריפיקציה היו גדולות מאוד. בשנת 1934 דחו אותה ביחס ליהודים. בין הרופאים הצעירים שעוד הספיקו לקבל אישור לתעודותיהם היו: ד"ר ס' מָנְלָזון, ד"ר פרל-דאל, ד"ר קוניצא.

להלן רשימת הרופאים היהודים בלוצק ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה

ראוי לציין את שמותיהם של שלושה רופאים יהודים שמתו עוד לפני מלחמת העולם השנייה, אך עבדו לאורך שנים והיו אהודים מאוד בלוצק. אלה הם: ד"ר רפלובסקי האב, ד"ר אברמסקי, ד"ר ביילין.

מארבעים ושניים רופאים בלוצק, עשרים וארבעה נהרגו בידי הגרמנים.

רשימה פון יידישע דאקטוירים אין לויצק קרב דעם אויפבריך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה

1.	ארנאלד	— אימנעקומען
2.	פרוי באקשט	— "
3.	פריילין באקשט	— "
4.	בערענבלום	— (ישראל)
5.	צוקערמאן	— אומנעקומען
6.	דאל	— (ישראל)
7.	עלבירט	— אומנעקומען
8.	אדעלהעכט	— "
9.	זעמער	— "
10.	גאלדבערג ר.	— "
11.	גאלדבערג	— "
12.	יונגמער	— "
13.	קאסקא	— "
14.	ס. קיניצא	— (ישראל)
15.	קאנקס	— אימנעקומען
16.	קלימבורד	— (ישראל)
17.	מינינזאן ל.	— אימנעקומען
18.	מינינזאן	"
19.	זעמאו	"
20.	מלמן	"
21.	זסטיק	"
22.	פינים י.	— (אמעריקע)
23.	פינים ר.	— (ישראל)
24.	פרוי פעמאו	— (אמעריקע)
25.	ראזענצוויינ	— אימנעקומען
26.	ראנק	— "
27.	פרוי ראנק	— נישט פראקטיקירט
28.	ראזאלאוסקי	
29.	ראזענסקי ס.	
30.	ראזענטסראם ס.	
31.	שטערן	— (ישראל)
32.	סענאל	— (פוילן)
33.	זעלצער	— (קאנאדע)
34.	סאסיאן	— (אמעריקע)
35.	ווייסצאקי י.	— (ראטן־פארבאנד)
36.	וידערניק	
37.	וסיטין	
38.	שאץ	
39.	יונישמאן	— (ישראל)
40.	דעסנער ס.	— (אמעריקע)
41.	דעסנער	— (ישראל)
42.	נריסעל	— (ישראל)

מען דארף נאך אזמערקן די נעמען פון דריי יידישע דאקטוירים. וועלכע זענען נעשטאנדען נאך מאר דער צווייטער וועלט־מלחמה. אבער די אבען גענאנטע לאנגע יארן אן נעהערט צייער פאפולער אין לויצק. דאס זענען: ד"ר ראזאלאוסקי — דער מאטער, ד"ר אברהמסקי אין ד"ר ביילין.

מיר די 42 יידישע דאקטוירים אין לויצק זענען 24 אימנעראכטן נעוואָרן דורך די רייסען.

ארבעה פעילים רבי זכויות בבית החולים היהודי

הם היו ארבעה, שנשאו על כתפיהם את כל קושיי בית החולים היהודי.

שני הראשונים, ק' פרישברג וי' ז'יטין, היו מנהלים טובים, שניהלו את העבודה באופן, שבשנות המשבר הקשות ביותר העזו לבנות מבנה מפואר ליולדות, ובית החולים הוצא משורת המוסדות הפילנתרופיים המקשקשים בקופסאות וחיים אך ורק מן הפרוטה המוענקת.

שני האחרים היו הרופאים פמוב, מינינזון, הקשר שהפגינו כלפי בית החולים, הביא גם חולים פולנים, שהלכו ברצון לבית החולים.

ד"ר יוסף מינינזאן

חמש-עשרה שנים התמידו בעבודה. חמש-עשרה שנים מדי יום ביומו, ובעת הצורך גם בלילה. גמולם של שני הרופאים הנזכרים, פמוב, מינינזון, היה גדול כששפתי

אנשים שהצילו מלמלו מילות תודה, תחילה לחי עולמים ולאחר מכן לרופאים.

המנהלים ק' פרישברג וי' ז'יטין נטלו לידיהם את ניהול בית החולים בשנת 1923, לאחר מות העסקן אברהם גליקליך. הם ניצבו בפני משימות ענק: נדרש להפך את "ביקור חולים", שנדף ממנו ניחוח של פילנתרופיה, לבית חולים במובן המודרני של המילה, להתאימו לקבלת מספר ניכר של חולים וכו'. הם עשו זאת. במיוחד ראוי להדגיש את הישגי יוסף ז'יטין, שראשו ורובו היה עסוק בבית החולים ועד לסוף הייתה עינו פקוחה על כל בורגי מכונת המשק והמנהלה בבית החולים.

הישגיהם זכו אכן להערכת הנהלת הקהילה והוחלט חגיגית, כאות הוקרה, לבחור את קלמן פרישברג יושב ראש לשם כבוד, ואת יוסף ז'יטין המשנה ליו"ר לשם כבוד של בית החולים היהודי, ולהנציח את ההחלטה החגיגית בספר הדוחות של בית החולים.

זה חלקם מכל עמלם.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 387 – 388.

י' שטרנפלד **ד"ר שבתאי אברמסקי**

ד"ר אברמסקי היה פעיל בעיר לוצק כמעט חצי מאה ורב זכויות בה.

ד"ר אברמסקי מת בגיל מופלג, בן שמונים שנים. כמעט עד לימים האחרונים עבד ולמד. על שולחנו ניתן למצוא תמיד את המחקרים והגילויים הרפואיים האחרונים. תמיד רציני, מהורהר, ראשו האפור עם הגבינים הסמיכים ודמותו הזקופה – תמיד עוררו כלפיו דרך ארץ. נראה יהודי פטריארכלי, תלמיד חכם.

אמרו על ד"ר אברמסקי, שלמד בישיבה בבחרותו. אינני יודע מה מידת האמת בכך, אך ברור היה לכל מי שנפגש עמו, שהתלמוד לא היה זר לו. תכופות עוררו חידודיו השנונים הקולעים התפעלות.

ד"ר שבתאי אברמסקי

מה חבל שד"ר אברמסקי לא כתב זיכרונות. לו היו באלה, עשויים היו לספק הערכה מסוימת של חוג החולים היהודים, שהם ייחודיים למדי ואין נתקלים בהם בשום אומה. שלום עליכם הצביע על כך באחת מיצירותיו: מתלונן החולה היהודי על הרופא: "מה יוצא לי מן המישוש שאתה ממשש, מן הנקישות שאתה נוקש בי? מוטב תקשיב לי". פציינט יהודי, רוצה בבואו אל הרופא, שהרופא יקשיב לו. הוא רוצה לשפוך את לבו בפני הרופא. ד"ר אברמסקי לחם בכל ישותו בסגנון דיבור זה, הוא לחם בחוסר תשומת הלב, באמונות התפלות המטופשות מצד החולים. לא היה לו פנאי לפטפטת. קרה שחולה חזר ושאל: "מה הכוונה לא לאכול דברים חריפים\חדים?" והרופא השיב: "לא זכוכית, לא סכינים, מסמרים, תערים". לשאלה: "דוקטור, במה לקחת את התרופות?" השיב: "באת". כשהפציינט יצא מלשכת הרופא פתח בתלונות בפני הקרובים: "וכי מניח הוא לדבר, לומר מילה?"

מטבעו היה ד"ר אברמסקי איש טוב מאוד, דמעות השפיעו עליו, אך רק דמעות אמת. אהב מאוד את מקצועו, עשוי היה לקרות, במחלות סבוכות, שיבוא אל החולה מדי יום ויסרב לגבות תשלום בתמורה.

ד"ר אברמסקי היה רגיש מאוד לצניעות, אינטליגנציה. הכיר את הפציינטים שלו. למען כל אחד מהם הייתה לו שפה מיוחדת. כשבא אליו יהודי היישר מן היריד במגפיים מרובבי בוץ ובאדרת שער, נכנס בלי ברכת שלום ומיד קרא: "ד"ר אני רוצה שתבדוק אותי".

ד"ר אברמסקי העיף בו מתחת לגביניו מבט בעיניו הנבונות והשיב: "לבדוק? תעלה על השולחן".

הלז עמד נבוך.

"נו, הרי לפניך כיסא, טפס על השולחן.

האיש חש אובד עצות לחלוטין: "מגפיי הרי מרופשים".

"כך, מרופשים? לך אפוא הביתה, התרחץ מעט, ולאחר מכן תבוא אליי".

כשבא ד"ר אברמסקי לביתו של חולה, עישן סיגריה ובמבט אחד הקיף את החולה ואת הסובבים אותו. חש היטב באווירה שבבית וניסה לשנות אווירה זו. היה אמן בהמצאת אמצעים לכך. עד מהרה צחקו כולם או דיברו. חשו נינוחים, כמו עם איש קרוב ביותר. רק אז בדק את החולה. היה אמן בשינוי מצב רוחו של החולה וגם את הלך נפשם של הבריאים, לעקור משורש דמיונות שווא ומשפטים קדומים רבי שנים.

באחד הימים בא אל חולה, וכשהחל לבדוק אותו הבחין ברטייה על גוף החולה ותחתיה ביצה קשה, הוא שאל בשלווה: "וזה לשם מה?" השיבו לו כי זו סגולה, שבעל מופת הורה לעשות כך. ד"ר אברמסקי פתח את כל הדלתות וחולל שם סצנה, שכל הסובבים אחזו מותניהם מרוב צחוק, וגם החולה.

ד"ר אברמסקי לחם מלחמת חורמה בסגולות למיניהן, בלחשים, ובתרופות סבתא אחרות. ככל שיכול צחק ולעג להן.

ד"ר אברמסקי היה נועז ואמיץ בפרקטיקה שלו. תכופות בטח בעצמו וברוב המקרים הצליח. למשל, קרה שפלוני פיהק פיהוק גדול ולא היה מסוגל לסגור את פיו. מיהרו להביא את ד"ר אברמסקי. הוא בא, בדק

ובלי לבטים נכנס אל המטבח, חטף מן הקמין גזר עץ בוער ומיהר עמו היישר אל פיו הפעור של החולה. הלז היה כה מבוהל שמיד סגר את פיו. מקרה נוסף של מעשה נועז הפגין ד"ר אברמסקי כלפי אישה שהתלוננה על מיחושים בלבה. שום רופא ושום תרופה לא הועילו. היא לא אכלה, לא ישנה וכוחותיה תשו. זימנו את ד"ר אברמסקי. הוא בדק אותה והורה להגיש לו מקל. כשקיבל אותו, ניגש אל האישה החולה וממש גירש אותה מן המיטה במקל. האישה החלימה, שכחה את מיחושי הלב, וחיה עד זקנה מופלגת.

ד"ר אברמסקי גם לא הניח לחולה להאמין שאצלו בלבד יש מחלה שאינה כתובה בתורה. איש צעיר שאל אותו פעם:

"ד"ר, מה טיבה של המחלה שלי? האין זה משהו חריג?"

ד"ר אברמסקי השיב: "חריגה הייתה המחלה, אילו היית בהריון, למשל" כל הסובבים פרצו בצחוק והחולה נרגע.

ד"ר אברמסקי גם היה רב זכויות בתחום החברתי. עד למלחמה עבד בקופת הלוואה וחיסכון היהודית כחבר הנהלה. גם הקדיש זמן רב ומרץ לבית החולים היהודי. בשנים האחרונות קיבל מדי יום, חינם, חולים במרפאת "לינת הצדק".

מלחמת רוסיה-יפן עברה עליו בלוצק. במלחמת העולם הראשונה היה נע ונד. לאחר המלחמה בא אל לוצק.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 389 – 390.

ד"ר בן-ציון ביילין נולד בסלונים וגר בה עד מלאות לו שלוש-עשרה. הוריו, אנשים אינטליגנטים מאוד, העניקו לו את כל האפשרויות לסיים לימודים בבתי הספר הטובים ביותר. נוסף לכך, משנתו הרביעית לימדו אותו תלמוד, זה הניב תוצאות: בהיותו נער בן שתיים-עשרה עורר התפעלות בקרב תלמידי החכמים, בהם הרב הנודע בליטא ר' בנימין ביאלוּוסְטוֹק (סבו), בבקיאותו יוצאת הדופן בתלמוד וביהדות.

כל זה תם משעברה המשפחה לקוּרְסְק. שם נתקבל ללימודים בגימנסיה הממלכתית, בה הצטיין באותה מידה באינטליגנציה שלו. הוא סיים את לימודיו בגימנסיה בקורסק עם מדליית זהב.

לאחר שקיבל תעודת בגרות, נסע לאוניברסיטת קייב, שם סיים לימודי רפואה. הוא הסתדר בטורצ'ין, נפת לוצק. התמסר לטובת האוכלוסייה לא כרופא בלבד, אלא גם כפעיל חברתי. ד"ר ביילין נדהם מן המצוקה האנושית הנוראה שהייתה שם. ימים ולילות הקדיש לשיפור המצב ההיגייני (הציבור היה נחשל מאוד). הוא גייס את טובי האנשים לסייע לו במימוש תכניותיו – לחלץ את האוכלוסייה מן התנאים הכעורים, לשפר את מצב בריאותם של הילדים והבוגרים (בנה בארות, רחובות מרוצפים). פועלו הגדול היה הקמה וניהול של בית ספר, שהיה מופת לערים גדולות יותר. מילדי בית ספר זה יצאו לימים לא מעט רופאים ומהנדסים.

מלחמת העולם הראשונה הרסה את הישגיו הגדולים, אך עבודתו של ד"ר ביילין הניבה פרי. לאחר המלחמה, כשהתיישב בלוצק, כבר היו בטורצ'ין די אנשים בעלי הכרה, שהמשיכו בעשייה שלפני המלחמה.

מלחמת העולם הראשונה חוללה חורבן גדול באזורי הסְפר המזרחיים, שעברו במשך שלוש שנים מיד ליד. יותר מכל סבלה כמובן האוכלוסייה היהודית. לאחר מלחמת העולם הראשונה הייתה לוצק דיוקן של מצוקה וייאוש, האוכלוסייה רעבה פשוטו כמשמעו, טיפוס הבהרות פשט במהירות יוצאת דופן וחולל חורבן, תכופות לא נותר אלא אחד ממשפחה בת שבע-שמונה נפשות. סכנת ההידבקות של רופאים הייתה של מאה אחוזים. אך ד"ר ביילין אף לא נתן דעתו על כך. בהתמדה חיפש דרכים ליצור תנאים חומריים טובים יותר ושיפור דיור, על מנת

שאנשים לא יגורו בצפיפות, המתאימה כל כך להפצת המגפה. הוא בודד את החולים, לקח אותם לבית החולים, הדבר עורר מורת רוח רבה (יהודים ראו באשפוז בבית חולים חרפה, פרדה מן החיים).

מה רבים היו אי-הנעימות, מפח הנפש, הלילות ללא שינה – אך ד"ר ביילין היה נחרץ. הוא לא נסוג, והבהיר לכולם כי זו הדרך היחידה להציל את חלק האוכלוסייה שטרם נדבק. הוא נאבק עד לסוף, עד שהמגפה הודברה.

לא היה אזור בעיר שד"ר ביילין לא הכירו. הוא חקר את חיי האוכלוסייה, במיוחד היהודית, ובא למסקנה, כי להשאירם במצב כזה להבא בשום אופן לא אפשרי. הוא החליט להתקשר עם העולם, כתב, ארגן אספות, פנה אל היהדות האמריקאית, האנגלית והצרפתית, התרייע וזעק לעזרה למען האוכלוסייה היהודית, כדי לחלץ אותה מן המצוקה ולהביאה למצב, שתוכל לחיות בכוחות עצמה. ראוי להדגיש, ד"ר ביילין התנגד לפילנתרופיה, ורק במקרים יוצא דופן תמך בה, אך סבר כי אם יודברו המחלות, יוכלו אנשים לפנות לעבודה. הנוער יוכל ללכת ללמוד בבתי הספר לבעלי מלאכה (שהקים במאמץ רב ובכספו). למבוגרים שאינם מסוגלים כבר ללמוד מקצוע, יש לאפשר להסתדר במסחר או בפרנסות אחרות. על מנת לבצע זאת נסע לא אחת לוורשה, שם הקשיבו לכל מילה של האיש, שהשליך מאחוריו את עבודתו הרפואית, הזניח את ענייניו שלו, והכול כדי להציל את מי שאינם מסוגלים למצוא עצה לעצמם בכוחות עצמם.

בעת ההיא החל ד"ר ביילין לארגן את הרופאים ולצרפם להתאחדות הרופאים של פולין (זה-אל-פה-פה), כדי לכונן תנאי עבודה סדירים פחות או יותר. ד"ר ביילין נבחר להנהלה הראשית בוורשה, לבית הדין של התאחדות הרופאים בלובלין ולנשיאות ההנהלה בלוצק. לילות רבים ללא שינה הקדיש למוסדות אלה, תקווה רבה השקיע בעבודה, מתוך אמונה שהאיחוד יעלה את הרמה המוסרית של הרופאים, ובו בזמן יסדיר את היחסים ההדדיים בין הרופאים לחולים.

ניתן לשער את האכזבה שחווה כשהוכרחו הרופאים היהודים, מטעמים שונים, להיבדל ולארגן איגוד רופאים יהודי.

חוש האמת והצדק בקרבו היה מפותח מאוד, לעתים נראה איש זה, חכם ובעל השכלה רב-צדדית, כילד תמים, במובן של התאמה לחיי היום-יום. לא היה בכוחו להגן על ענייניו הפרטיים, יותר מדי היה מרוכז בעשייה החברתית.

בזמן המלחמה האוקראינית-פולנית, כשאנשים הסתתרו במרתפים, לא יצא ד"ר ביילין מבית החולים, בו מילאו החולים והפצועים לא רק את האולמות, אלא גם את המסדרונות. ד"ר ביילין כיבד עד מאוד חיי אדם, פרט לחייו שלו, הוא לא ירד למרתף בית החולים גם כשנפלה פצצה אל תוך אולם הניתוחים בו איחה את עצמותיהם השבורות של הפצועים. שני חדרי בית החולים ניזוקו קשות, אך ד"ר ביילין ביקש מצוות בית החולים לא לאבד עשתונות ולהישאר בעבודה. יש להודות, היה לו כוח סוגסטיבי גדול. האנשים נשמעו לו, כי תמיד הלך אל האש ראשון.

ניתן לכתוב רבות על ד"ר ביילין. היה זה אדם מעניין באופן יוצא דופן, ומי שזכה לבלות עמו שנים רבות, יוכל לומר רק זאת: העולם עשוי היה להיות הרבה יותר יפה וטוב, אילו היה בבני אדם לפחות אחוז אחד מן הרצון הטוב שלו, המסירות והאהבה.

על המצבה שלו, שנהרסה חלקית בידי אוכלי האדם הנאצים, נותרו המילים: "לוחם למען יושר", זהו ציון מהותי לאישיותו של ד"ר ביילין.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 390 – 391.

שמחה ליפין

שמחה ליפין היה פופולרי מאוד בעירנו. תמיד התקהלו סביבו אנשים רבים, יהודים ונוצרים, להוטים אחר הלצותיו וחידודיו. אירע לא אחת, שאך הופיע ברחוב יגילונסקה, מיד התקהלו סביבו חנוונים וסתם הולכי בטל, אותם שעשע בהומור מלא החיים והעממי שלו.

האיש עורר הערצה. חרף התנאים החומריים הקשים בהם חי עם משפחתו הגדולה, היו בו שפע של חיות ושמחה, בהם הדביק את כולם.

שמחה ליפין

ראוי להזכיר, למרות דלותו הרבה הפגין לא אחת אנושיות עמוקה, ובעת מצוקה חלק עם הזולת כל מה שנותר לו.

לרגע לא אבד לו חוש ההומור. תמיד יישר הדורים בחידוד והלצה.

בזמן מלחמת העולם הראשונה חשקה נפשם של הרוסים לגייסו לצבא הרוסי. אשתו רחלה, הייתה מיואשת בשל כך. אנחנו, ידידיו ומכריו הקרובים, ביקשנו לעשות הכול כדי לבטל את הגזרה, אך דבר לא הועיל. שמחה עצמו אמר אז לאשתו: "לא נורא, רחלה, עוד אשוב חי ובנוסף לכך גנרל".

הוא שב אמנם, במדי חייל פשוט. אך בתמורה שמענו ממנו זמן רב מעשיות למיניהן על ימיו כחייל. במיוחד תיבל בביטויים ראויים ובציונים קולעים את ימי טירונותו בעיר בּוּבְרוב, מחוז וורונייז', שם עבר אימונים כחייל.

שני בניו ששרדו רשאים להתגאות באב שכזה, זיכרונו לברכה.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 392.

לייבוש קוטליאר **איצ'ה-מאיר בֶּסְפָּריאזְניק [בֶּזְפאיאסְניק?]**

חסיד סטולין מלוצק שיקרא שורות אלה, ודאי ייזכר באיצ'ה-מאיר הזקן. פעמים רבות נזדמן לי לעכב את איצ'ה-מאיר הזקן בלכתו מן התפילה מבית הכנסת של חסידי סטולין, שבשכנותו הייתה החנות שלי.

האיש אהב לספר מעשיות למיניהן מחיי חסידים ולא-חסידים. באחד הימים חשקה נפשי להחמיא לו, אמרתי: "ר' מאיר, מאז אני זוכר אותך לא הזדקנת כלל!" הוא השיב לי בו במקום, בלי הרבות במחשבה:

"השומע אתה, בני, כיום אין כלל זקנים בנמצא, אם נתקלים בהם, הרי הם שאריות מימי עבר".

תשובה קולעת זו נחקקה בזיכרוני. במיוחד לא ניתן לשכוח יהודי זה בשל פורים השמח שארגן מדי שנה בלוצק. יצא מבית הכנסת של חסידי סטולין במצב רוח עליז ברכיבה על סוס, בלא אוכף, הקפוטה לא רכוסה, ופתח בדהרה לאורך רחוב יגילונסקה. לא השתמש בשוט, רק במקלו, בו נופף בשמחה מעל לראש הסוס.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 392.

סילביה ברדיטש-גולדברג **הציל יהודים מפוגרום**

תיאור זה מוקדש לאבי

היה זה בימים הקשים הקודרים של משפט ביליס [1913], כאשר בשורה של ערים ועיירות ברוסיה ובאוקראינה השתולל גל של פוגרומים. הגויים התארגנו בבריתות שונות, שכללו בעיקר את אנשי "המאות השחורות" [1905]. תחת דגל הפטריוטיזם למען המולדת לכאורה, נגד המהפכנים היהודים, השתוללו בסיסמא: "הכה ביהודים, הצל את רוסיה!"

האש אחזה בעיירות ובכפרים במהירות, והנה בא תורה של לוצק.

זה היה לאחר תקופת הקציר. היבול היה דל והאיכרים, נזעמים בשל גורלם הקשה, נאחזו, כבקרש הצלה, בברית שהנחיג באזור לוצק "הגיבור" האוקראיני הנודע איוון בָּרְצ'וק, מהכפר רדֶמישל [Radomyśl]. הוא ארגן את האיכרים מן הכפרים השכנים: לַאוּרוב, באקֶוויץ, רדמישל, מיליש ואחרים. הצטרפו אליהם איכרים עניים חסרי אדמה. הם רכשו לעצמם נשק: סכינים ארוכות, כידונים, חרבות, וחיכו ליום הביזה, הדם והבקחנליה המופקרת.

ההילולה הרצחנית נקבעה ליום השוק, כשהסוחרים והתגרנים של לוצק מחזיקים בחנויות סוחרה מכל מין. לעת ערב, לאחר יום פדיון, לפי אות שיינתן כשפעמוני הכנסייה האורתודוכסית יצלצלו לפתע, הם יתפזרו בכיכר השוק עם הנשק המוסתר בשקים ובאמתחות. תחילה ישלחו שקצים קטנים זריזים, להפוך סוכות אחדות עם סחורה, וכשיתנגדו החנוונים או אף יכו אחד מהם, יצאו האיכרים בזעקת שבר שהיהודים מכים ורוצחים את ילדיהם הקטנים, ויפתחו בביזת נכסים ורכוש של היהודים.

כדי ליצור אווירה ולאזור אומץ, נכנסו האיכרים המאורגנים, לאחר מכירת התוצרת שהביאו, בחבורות לבתי המרזח ללגום כוס יי"ש בתואנה: קוזק שותה על חשבון העתיד! הבכיר, איוון ברצ'וק, כבר היה שיכור כהוגן כשנזכר שטרם קנה לביתו מליח, טבק זול, משחה. הוא נכנס מתנדנד אל יחיאל ברדיטש לחנות המכולת להזמין את המצרכים. אך מה שאצל פיכח נצור בלבו, אצל שיכור מרוח על לשונו. בעודו

משמיע צליל מתכתי בסכין הנסתרת בשק, אמר בגאווה: "יוקל (כך כינו הגויים את ר' יחיאל), היום תהיה שחיטה, ודם יהודי יישפך".

ר' יחיאל ברדיטש, יהודי למדן וחסיד סטולין, היה מיודד עם המפקח ועם השוטרים. תכופות ביטל מאסרים של אנשים שהיה עליהם לשבת בכלא חזייסקה בווילקה, בשל דוחות על מעט אשפה או משום שהאישה רוקנה מי שופכין אצל שכנה. יחיאל גם סייע בפרוטקציה שלו למגויסים לעבודת הצבא, שנשלחו לבית החולים הצבאי בקרסנה. עתה, בחושו הזריז, חש בסכנה. מבלי להמתין אף לא רגע חטף תיבה, הכניס לתוכה שני חרוטי סוכר, ליטרת תה, חפיסות אחדות של סיגריות משובחות, ובעיקר – ליטר יי"ש 90%, ובמהירות הביא אל המפקח, שהתגורר אז אצל חנה-איטה דאב, בהבטחה שזו רק ההתחלה על חשבון "המתנה" הגדולה שתבוא, שיאסוף מחנוונים אחרים. בתמורה רצונו שהמפקח, בעזרת השוטרים והז'נדרמים, ידכא את התקוממות האיכרים.

המפקח, למראה המתנה ובכללה ליטר וודקה, עלה הדם לראשו, ותוך דקות ספורות כבר הייתה המשטרה מגויסת, הז'נדרמים והחיילים הפרשים הקלים על סוסיהם, חמושים באקדחים, חרבות, כידונים.

אך משכו בחבלים ופעמוני הכנסייה התנדנדו, החל משחק השדים. עד מהרה נראו בשוק כנופיות קטנות של שקצים צעירים, שהחלו להפוך דוכנים וליידות אבנים בחלונות של חנויות האריגים. כשהגיבו היהודים במכות אחדות לזאטוטים, פרצו השקצים בזעקות בקולי קולות, שהז'ידים הכו אותם וגרדו למרתף, לקחת את דמם לפסח. ברחובות הופיעו אנשי הברית ובראשם איוון ברצ'וק.

בהרף עין זה הציף את השוק, במהירות הבזק, גל של שוטרים, ז'נדרמים ופרשים קלים, שכיתרו את הפורעים מכל עבר. כששלפו האיכרים את סכיניהם הארוכות, הכידונים והחרמשים, הורה הפולקובניק להשתמש בנשק חם. השוק הפך שדה קרב בלי יהודים. רבים מאנשי הברית נפצעו, אחרים נאסרו, נרשם להם דוח על מרד בצאר וכלאו אותם בבית הכלא הגדול בלוצק.

כך הציל ר' יחיאל ברדיטש, בנה של דבורה-הודל, את העיר מפוגרום.

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 393 – 394.

אברהם וקסמן **נפתלי גרטיבל**

נפתלי גרטיבל, הצעיר האינטליגנטי, היה מסור בלב ונפש לרעיון הציוני. נמנה עם הדמויות המאירות בתנועת הנוער הציונית בלוצק. כתב ודיבר בשטף עברית. בקי גדול בקורות הציונות, השתייך לפעילי התנועה הציונית בלוצק שחשבו בהיגיון. כל מילה שלו הייתה מדודה. הצטיין בטקט רב בין אדם לחברו.

נשתמר בידי מכתב שלו, מיום 31 במאי 1927, בו קוראים את הדוח המלא של ועידת "התאחדות" בוורשה בהשתתפות אליעזר קפלן מארץ ישראל (שר האוצר הראשון בישראל). מעורר פליאה חיבורו המדויק והאמיץ, הארה רב-צדדית של כל הבעיות שנידונו בוועידה. הוא כותב בכאב רב, אז עוד לפני שנים, על המכשולים שדווקא ציונים טובים מחוגים מפלגתיים שונים מערימים על דרכם של החלוצים העוזבים את בתיהם המסודרים ונוסעים לבנות את הארץ בדמם ובזיעת אפם. כל זה נכתב עברית בשפת פנינים.

הוא עבד עמי זמן ממושך כמזכיר משרד פלשתינה בלוצק. היה גם מנוטלי החלק בכל הקומזיצים הציוניים, בהם הובעה בשירים ובמילים כמיהת כל החלומות. תכופות, בשעת בין השמשות, כשהייתה מועקה בלב, אהב לשבת ביחידות, בקרן זווית, ולמלמל את שירו של ביאליק: "זריתי לרוח אנחתי וירווה החול דמעת עיני".

רבים היו הזמנים הקשים שעברו עליו בצעירותו. חלומו היה, שבהזדמנות הראשונה, אך תיווצר אפשרות של קיום מזערי בארץ, יעלה לישראל. למרבה הצער לא הגיע לארץ חלומותיו!

מתוך הפרק: דמויות ואישים ע' 394.

בשנות השואה

[הזיכרון הוא דבר מתעתע. אירועים, פרטים, תאריכים, מספרי נרצחים באקציות – משתנים לעתים אצל שורדים שונים. לא נעדרו גם פליטות קולמוס.
ראוי לציין זאת דווקא בראש פרק זה.
הושוו תאריכים ללוחות שנה. לא תמיד התאריך הלועזי והעברי או התאריך והיום בשבוע תואמים.
בדרך כלל צוין הדבר בסימן קריאה. בוצע תיקון בפליטות קולמוס מובהקות]

נחום שרון (שטרכמן) **לוח ייסורים, התנגדות וכיליון**

1 בספטמבר 1939

תחילת מלחמת העולם השנייה. צבאות היטלר תוקפים את פולין.

3-17 בספטמבר 1939

לוצק מופצצת בידי חיל האוויר הגרמני. נופלים קרבנות רבים, יהודים ולא-יהודים.

10-17 בספטמבר 1939

המוני פליטים מאזורי מרכז פולין באים אל לוצק. יהודי לוצק מארגנים סיוע לנמלטים. כל בתי המדרש מלאים פליטים. בבתים יהודיים רבים הם מתקבלים באחווה.

17 בספטמבר 1939

הצבא האדום חוצה את הגבול הפולני-סובייטי. ווהלין מסופחת לרפובליקה האוקראינית הסובייטית. לוצק הופכת בירת אזור (אוֹבְלַסְט) ווהלין של הרפובליקה האוקראינית הסובייטית.

אוקטובר-דצמבר 1939

הממשל הסובייטי מלְאים את העסקים הפרטיים. עם הלאמת המסחר מאבדות משפחות יהודיות רבות את עסקיהן ואת בסיסן החומרי. כל הארגונים הפוליטיים והחברתיים מחוסלים, בהם גם היהודיים. כל בתי הספר הופכים לבתי ספר סובייטיים-ממלכתיים ושפת הוראה בהם אוקראינית.

בעקבות הפספורטיזציה הסובייטית, מקבלות מאות משפחות, בעיקר סוחרים בעברם, פקודה לעזוב את לוצק ולהעתיק מגוריהם לעיירות הקטנות ולכפרים. בתעודות הזהות שלהם מודגש כי אינם רשאים לגור בשום עיר גדולה.

מוקמים ארגונים סובייטיים פוליטיים וחברתיים. מן המזרח באים אל לוצק כמה אלפי פקידים לארגן את החיים החדשים, בהם יהודים רבים. מתחדש הקשר עם יהודי רוסיה. הנוער היהודי מצטרף לארגונים הכלכליים, חברתיים ופוליטיים החדשים.

נובמבר 1939

בחירות לאספה הלאומית האוקראינית בלבוב. יהודי לוצק מצביעים למועמדי הסובייטים. בין הנציגים הנבחרים מצויים גם קומוניסטים יהודים אחדים בני לוצק.

ינואר 1940

משפחות של גבירים בעברם מובלות לסיביר, בהן יהודים רבים.

יוני 1940

מאסרים בקרב הנוער הציוני; אנ-קא-וה-דה הסובייטי חושף התארגנות מחתרתית של "גורדוניה" ואוסר את מנהיגיה.

מאות יהודים בגיל צבא מגויסים לצבא האדום – על רקע המתח המלחמתי.

23 ביולי 1940

פליטים שנרשמו לשיבה אל מרכז פולין, מגורשים לאזורים המרוחקים של ברית המועצות. אלפי משפחות יהודיות נאסרות ומובלות ברכבות מטען לסיביר הרחוקה.

אפריל-מאי 1941

מאות צעירים יהודים בגיל צבא מגויסים לצבא האדום ולעבודות בנייה צבאיות.

22 ביוני 1941

צבאות היטלר תוקפים את ברית המועצות. לוצק מופצצת ברצחנות.

26 ביוני 1941

הצבא הנאצי כובש את לוצק. יהודים בני עשר ומעלה חייבים לשאת סרט שרוול לבן.

29 ביוני 1941 – יום שני [!]

הגרמנים מארגנים מיליציה אוקראינית. השוטרים האוקראינים והגסטפו מוציאים מן הבתים קרוב ל-2,000 יהודים, רובם גברים בגיל העמידה, ורוצחים אותם במקום לא ידוע. הלוצקאים כינו את 2,000 הקדושים הראשונים – אנשי יום שני, כי הרצח בוצע ביום שני.

2 [!] ביולי 1941 – יום חמישי

מתפרסמת פקודה: גברים יהודים בני 16-60, יתייצבו בשבת, 4 ביולי [!] "לעבודה" במבצר לוברט.

4 ביולי 1941

כ-3,000 יהודים שהתייצבו במבצר לוברט נרצחו שם באכזריות בידי יחידה צבאית גרמנית. קבוצת קדושים זו כונתה לימים – אנשי יום חמישי.

קרוב ל-5,000 משפחות יהודיות התייתמו מאבות ואחים. הקיבוץ היהודי בלוצק איבד את מִגְנִיו כנגד השונא ההיטלריסטי.

[שמואליק שילה בספרו: "סיפור אישי?", ישקה סטרץ בספרו: "בצבת הגרמנים" מכנים את נרצחי שתי אקציות אלה: אנשי יום ראשון, אנשי יום חמישי].

10 באוגוסט 1941

מתפרסמת פקודה, כל יהודי לוצק חייבים לשאת על שרוול יד שמאל אות קלון: סרט לבן ועליו רקום מגן-דוד כחול.

21 בספטמבר 1941 – ערב ראש השנה

גזרות חדשות: יהודים חייבים לשאת טלאי צהוב; יהודים חייבים לקוד לגרמני; נאסר על יהודים ללכת על מדרכה. עונש מוות מאיים על העוברים על חוקים אלה.

19 באוקטובר 1941

הגרמנים מייסדים מחנה של בעלי מקצוע יהודים. את המחנה מנהלים ההיטלריסטים פיירטג והינקה.

11 בדצמבר 1941

אלפי יהודים מגורשים מבתיהם באכזריות תוך דקות ספורות ומוחשים לעבר רחוב בזיליאנסקי. שם נועלים אותם בגטו יהודי. זקנים וחולים שפיגרו במצעד הטרגי לגטו, נרצחו בו במקום בידי המלווים הגרמנים והאוקראינים.

12 בדצמבר 1941

הגרמנים מגרשים לגטו את יהודי קרסנה.

ינואר-מאי 1942

הגרמנים מטילים על הגטו כופר למינהו. יהודים חייבים למסור זהב, כסף, פליז, פרוות, ריהוט, כלי מיטה וכו'. כל היהודים בני שש ומעלה מואצים לעבודת כפייה. יהודי קרסנה מגורשים לגטו מספר 1. בדרך נורים עשרים ושמונה.

15 במאי 1942

הגרמנים פוקדים, על כל היהודים להתייצב בכיכר בזיליאנסקי, שם הם ממוינים לפי גיל, מין ועיסוק. כפי הנראה הייתה זו חזרה כללית לחיסול הגטו לאחר מכן.

קיץ 1942

קבוצת צעירים נמלטת מן הגטו במטרה להתארגן ביחידת פרטיזנים. הם נרצחים בידי אוקראינים. בודדים מצליחים ליצור קשר עם פרטיזנים סובייטים מצבאו של גנרל קובְּפק, שם הם לוחמים ונוקמים.

7 ביולי 1942

הגרמנים מטילים על הגטו כופר גדול ומבהירים כי אם היהודים לא יפקידו אותו, יחוסל הגטו.

13 באוגוסט 1942

ההיטלריסטים אוסרים בני ערובה, את יושב ראש היודנרט ד"ר קוּרְצְ'מְני ואת חברי היודנרט ד"ר הופמן וגברת האוסמן.

17 באוגוסט 1942

ההיטלריסטים קובעים כופר נוסף: 1,000 ק"ג סבון, 500 ק"ג נרות, 200 פיסות אריג למעילי נשים, מאות קילוגרמים שום. מתברר ליהודים כי כופר זה אינו אלא לעג ותואנה לצורך ארגון ה"פינוי".

19-23 באוגוסט 1942 ז' אלול תש"ב

המרצחים הגרמנים מחסלים את גטו לוצק. במשך יומיים נרצחים בגורקה-פולונקה למעלה מ-17,000 יהודים.

אוגוסט 1942

המרצחים רודפים אחר יהודים מסתתרים. חלקם נורים בו במקום, אחרים מרוכזים בגטו בהבטחה כי בהם לא ייגעו עוד לרעה.

ערב ראש השנה תש"ג

הגרמנים מכתרים את המאות הספורות של יהודים ששרדו, מובילים אותם אל פולונקה, שם הם נורים.

12 בדצמבר 1942

המרצחים הגרמנים מחסלים את 500 יהודי לוצק האחרונים, הכלואים במחנה "המומחים" בבניין הגימנסיה היהודית (טחנת הקמח של פינצ'וק בעבר).

מרד הכלואים. מאבק של כוחות בלתי שווים כנגד רוצחים גרמנים ואוקראינים חמושים. יהודים ספורים ניצלים ממוות. כל האחרים נהרגים בקרב גבורה אחרון.

4 בפברואר 1944

הצבא האדום משחרר את לוצק מן הכיבוש ההיטלריסטי. מן הבונקרים וממקומות מסתור יוצאים כ-150 יהודים. זה כל מה שנותר מן היישוב היהודי בלוצק אשר מנה 20,000 אנשים.

1960

בלוצק חיים חמישה יהודים – תושבי היישוב לפני המלחמה.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 397 – 399.

ד"ר מ. גריפל

ד"ר מאיר גריפל ישראל **איכה של לוצק**

יוני 1941. רעם תותחים כבד מעיר אותי משנתי. היום אך זה האיר. אני יוצא במרוצה לרחוב ושומע את התרסקות הבתים הקורסים. ההפצצה אינה פוסקת. מלחמה!

מספרים על הרוגים ופצועים קשה בווילקה. פצועים ספורים כבר מובלים לבית החולים. משתרר שקט לזמן-מה. אך עד מהרה שבות להקות מטוסים ושוב נשמעות התרסקויות של פצצות ושל בתים קורסים. אנשים יורדים בריצה מן הבתים הגבוהים. מותירים מאחור נכסים ורכוש, רצים למרתפים.

אני נקרא אל פצוע ברחוב שיינקייוויצ'ה. אני מגיש לו עזרה ראשונה ושולח אותו לבית החולים היהודי. בשובי, אני מוטח לפתע ארצה מהדף האוויר. אני שוכב באמצע הרחוב. אפלה אופפת אותי. אני קם, אך איני רואה דבר. אני חש רק באוויר המצחין. הדבר לא נמשך זמן רב. מתבהר, ולנגד עיניי – הבית שקרס סמוך למה שהיה קולנוע "מודרן", מעין מלון בסמטה הצרה; אנשים עירומים, בכותנות לילה בלבד, יוצאים בריצה מן הבית שקרס, ואחד מהם צועק: "שם שוכבת אשתי תחת לקורות, היא חיה, אנשים הצילו!" במאמץ רב נשאנו אותה למטה ושלחנו לבית החולים.

כך נמשך הדבר ימים אחדים עד שעת לילה מאוחרת. וילקה כולה בוערת, החל בלשכת מושל המחוז, משני צדי שדרות בולסלב חרוברי עד לבית הקברות הרוסי מצד אחד, ומן הצד השני כמעט עד קצה העיר. בלילה יוצרת האש מראה נורא: השמים אדומים, האש של בתי העץ הבוערים מאירה את הדרכים המוליכות לפארק. נראים אנשים רצים, ילדים קטנים בזרועותיהם, מחפשים מקום להסתתר בו.

בערב היה רעם התותחים נרגע. יהודי לוצק רובצים במרתפים. נדיר שמישהו שב לביתו. מבקשים להציל את החיים. מספר הפצועים והמתים גדל מיום ליום. בית החולים מלא עד אפס מקום.

שלושה-ארבעה ימים חלפו באימה וצרות. רק בודדים הצליחו לעזוב את לוצק בזמן זה ולהימלט מזרחה. אין רואים צבא. רחובות כמו יגילונסקה, ליד בית המרקחת של דאל, מבותרים בבורות עמוקים מן הפצצות הכבדות – הבור נמשך מבית המרקחת של דאל עד לגימנסיה היהודית בצדו האחר של הרחוב, בעומק של שמונה עד עשרה מטרים. בורות כאלה יש גם בווילקה.

האויב צלף בפצצות כדי למנוע אפשרות מנוסה הן מן האוכלוסייה והן מן הצבא.

יום רביעי שעה ארבע-חמש אחר הצהריים. נשמע עדיין ירי הארטילריה הכבדה מעל לעיר, על קרסנה, ומיד נכנסים חיילים גרמנים למרתפים בצעקת פרא: "גברים, החוצה!"

גוררים אנשים מן המרתף של זָלֶסקי. בין השאר: זיינוול לרר. אני נתקל בד"ר פמוב. הוא מספר לי כי בנו נלקח למבצר. גוררים גברים בקבוצות ומקבצים אותם בכיכר ליד בניין הקהילה. הם מוחזקים שעות ארוכות ללא טיפת מים ומובלים לבית הכלא. שם סיימו את חייהם.

מתחילות פשיטות על הבתים. קצין גסטפו מוביל את עורך הדין ד"ר פְרֶצ'פ, לא ראינו אותו עוד. בתים יהודיים שנותרו וגם חנויות, מוצתים אחד-אחד בידי בעלי מקצוע צבאיים מיוחדים. אגב מעשה הם שואלים אם זהו בית יהודי. הם מציתים לעיניי את החנות של בוקובייצקי, בית בסמטה הצדדית ליד ביתו של ד"ר בְּרונברג.

נורא הוא מראה עירנו היפה בעבר, הרחובות עם הבתים שקרסו. רק ארובות מזדקרות. הרחובות ריקים, אין רואים אדם. כמו בית קברות מוזנח.

הגרמנים כובשים את העיר. במזרח נשמעים עדיין רעמי ארטילריה. אך אט-אט משתרר שקט. בהלך רוח עגום אנחנו שבים אל הבתים שנותרו שלמים. איננו ישנים. השכם בבוקר אני יוצא לרחוב. אנשים רצים לעבר מבצר לוברט. אני מבחין על הקירות ועל העמודים בפתקים קטנים ובהם ההודעה כי על כל היהודים בני 16-60 לקחת עמם אתים ומזון ליום ולבוא למבצר. מי שלא יבוא, יירה. ההודעה בשתי שפות – גרמנית ואוקראינית. אך מפליא, אין כל חתימה. זה חשוד בעיניי. אני מחליט, כבר על גשר בזיליאנסקי, לעכב יהודים רבים ולהבהיר להם את

דעתי: "אל תלכו, שובו הביתה". חלקם נשמעים לי. אני ממהר אל ד"ר שמואליק גולדברג ושואל אותו אם ידוע לו על כך. גם הוא רוצה ללכת עם כל אנשי הבית. כולם מבוהלים. הצלחתי לשכנע כי איש אינו נושא באחריות למודעה. זו מלכודת.

באותו יום חמישי, בשעה חמש בערב, בדרכי הביתה מבית החולים היהודי, אני נתקל בטור (100) של חיילים גרמנים בקסדות פלדה ובחימוש מלא. הם צועדים, כמו אל קרב קשה בחזית, לעבר מבצר לובלין. כעבור חצי שעה נשמע מדי שמונה-עשר דקות מטח של 25-30 רובים מכיוון המבצר. לבי נרעד: לשם הלכו ילדינו, אחינו. המטחים חוזרים ונשנים בדייקנות מדי עשר דקות. זה נמשך כך עד לשעה תשע וחצי בערב. שוב חולף לילה נורא. בבוקר רצות האימהות והנשים לשאול בקהילה (מקום המפקדה הגרמנית) היכן הבעלים והילדים. "נשלחו לעבודה" – זו תשובת הפושעים.

כעבור יום אני פוגש חייל גרמני על כר הדשא בפאתי העיר. הוא סבור שאני נוצרי וקורא בקורת רוח: "אתמול חיסלנו שם (מצביע בידו לעבר המבצר) 3,000 יהודים".

הטובים והאצילים שבילדינו, הנוער של עירנו, נרצחו באורח מזעזע. נוצרים הגרים סמוך למבצר סיפרו שהילדים השליכו עצמם לפני מגפי הברברים הגרמנים וזעקו: "העניקו לנו את החיים, עודנו צעירים וחפים מפשע".

*

לא חלפו אלא ימים אחדים, והחל עינוי היהודים הנותרים. הכובשים הגרמנים הקימו יודנרט. הוא זומן אל אוברשטאבסלייטר [ראש המטה], לינדנר (ספר במקצועו, כפי שסיפר לי מאוחר יותר ד"ר רינגל [ריגל?], הרופא הראשי של המטה). ושם החל הדבר במילים הבאות: "עם ישראל, תעשו כל מה שאני מצווה, הכול עליכם לאסוף ולהביא לכאן. סירוב פעוט ביותר ייענה במוות. וכדי שתבצעו הכול במדויק, תולקו עכשיו".

לידו ניצב איש הגסטפו בכותונת שחורה. על השולחן היה מונח פרגול גומי מלופף תיל. בשעה זו נכנס לחדר פיירטג, אף הוא קצין גסטפו. ובצאתו איחל למנהל: "רוב עונג".

כל הנוכחים מקרב יהודי לוצק: ד"ר פטיץ, ד"ר רוזנקרנץ, פרישברג וכו' (למעט לייזר דאל וגברת האוסמן) נאלצו לשכב על שרפרף להפשיל את המעיל מעל לראש. המלקה השחור שאל את המנהל הגרמני כמה מלקות עליו לתת. הלז הראה לו באצבעות (3 – 4 – 5). אני סבור שהמלקה היה אוקראיני גרמני מתבולל.

הוא הוריד את פרגול הברזל במלוא הכוח על גבם של יהודי לוצק וסיים את השעשוע בנציגי האוכלוסייה היהודית במילים: "יהודים החוצה".

מדי יום ביומו גזרות חדשות:

א. אסור ליהודים ללכת על המדרכות.
ב. יהודים חייבים להסיר כובע בפני כל קצין גרמני.
ג. אסור ליהודים לקנות בשוק אלא בשעות מסוימות, עשר עד שתיים-עשרה.
ד. יהודים חייבים לשאת טלאי צהוב על החזה ועל הגב.
ה. יהודים חייבים למסור כל כסף שברשותם.

מיהודים אמידים נלקחו הרהיטים הנאים ביותר, פסנתרים, פרוות וכל חפצי הערך. כל החפצים הובלו במשאיות לרכבת.

מדי יום נקרא פרישברג או חבר יודנרט אחר אל הגביטס-קומיסר [המושל האזורי הגרמני], שם נמסרו פקודות חדשות. בין השאר: לספק לבני חורף, כותנות ציידים, שמיכות, פרוות, כלי כסף ונחושת, פמוטי פליז וכו'.

*

נתקבלה פקודה בדבר הקמת גטו. ב-12 בדצמבר 1941 גורשו מבתיהם כל היהודים שנותרו. כל אחד נטל עמו צרור קטן, רק מה שהיה מסוגל לשאת. ילד קטן, היה הצרור שהביאה עמה לגטו אמו.

הבוץ היה גדול, אנשים זקנים, שלא היו מסוגלים ללכת מהר, הוכו על גבם ועונו. בהכירי את הגרמנים ממלחמת העולם הראשונה, עת לחמתי אתם יד ביד כקצין אוסטרי, לא הייתי מסוגל להבין זאת. וכי הושחת עמם כולו בשנים האחרונות? למדתי אתם בברלין. היכן האציליים שבהם? – שאלתי את עצמי.

הגזרות לא פסקו אף לא ליום אחד. הגטו ננעל, היציאה ממנו נאסרה.

יהודי לוצק מובלים לגטו

היודנרט נאלץ לספק מדי יום אנשים לעבודות שונות. השכם בבוקר הובלו היהודים בקבוצות בידי המשטרה ובערב שבו. פיסת לחם נשאו בצאתם מן הגטו ועבדו עבודה קשה במשך כל היום. קבוצה גדולה של בעלי מקצוע נשלחה למורח. הם לא שבו עוד. הוקם מחנה בקוסנה, איש ממנו לא שרד.

הרעב הסתנן לגטו. בחדר יחיד שכבו שלושים-ארבעים אנשים, שכובים על הקרקע ודחוקים כמליחים בחבית. הרעב, הקור והצפיפות הביאו את הטיפוס. מדי יום ביומו הונחו גופות מתות מצומקות על עגלה קטנה, גררה אותה בצעדים איטיים סוסה כחושה על פני העיר לבית העלמין.

ייזכרו גם החיילים הרוסים המתים, שהובלו מדי יום ביומו בשעה תשע בבוקר, על שתיים-שלוש עגלות צבא גדולות ותומות לווג סוסים גרמנים חסונים, מבית הכלא לעבר גנידוב. גופותיהם העירומות הכחושות היו מוטלות זו על זו כבולי עץ, 20-25 על עגלה. לאורך חודשים, מדצמבר 1941 עד ינואר-פברואר 1942, ראינו אותם מובלים.

הם מתו בדעב, בטיפוס ובדיזנטריה – לפי מה שסיפר לי רופא שעבד שם.

שבויי מלחמה סובייטים

בימים הראשונים לקיומו של הגטו, האמנו, אנחנו, יהודי לוצק, כי במקום הסגור הנעול, נמצא לנו מנוח. זו הייתה אשליה.

מדי יום דרשו מן היודנרט סכומים חדשים. כל מה שהיה בידי היהודי הוציאו אט-אט. כשהיהודי לא נתן, בטענה שאין לו יותר, הוא הושלך למרתף ביתו של קלמן גולדברג, שם היה היודנרט.

מיום ליום חוורו פני היהודים הכלואים. פניהם עטו צבע צהוב. בראשים מורכנים, דעבים, התהלכו בסמטאות הגטו. הרגליים התפוחות מרעב נשאו אך בקושי את הגוף התפוח. תכופות עצרו והתיישבו על האבנים.

עם כל יום חולף גבירה המאיסה בחיים. רבים איחלו לעצמם את המוות. "דוקטור – אמרו לי – מתי כבר יהיה לזה קץ? איננו מסוגלים עוד..."

והיום הזה בא: מכל מקומות עבודתם מחוץ לגטו, נשלחו היהודים לגטו וקובצו. ליד בית המרקחת של זלוצקי התעכב גרמני אורח, חישב וכתב בפנקס. ביקש לדעת מה אפשר לעשות כאן. הבנתי שהוא מכין משהו. התברר כי בדייקנות גרמנית מדד בעין הנפשעת כמה אנשים אפשר לרכז במקום זה.

בו בערב נגרו 150 אנשים לפאתי פולונקה, ולאורו של זרקור חפרו בורות "הכינו מדרגות טובות לירידה" – קרא איש האס-אס – זה למען הנשים והילדים שלכם, שיוכלו לרדת בקלות". ובוקר אחד הוחל בגירוש אנשים מכל הסמטאות לכיכר בזיליאנסקי, ליד היודנרט. פילסתי לי דרך בתוך מסת האנשים ובחנתי את המראה. הדרכים אל יגילונסקה וסמטאות אחרות, היו מכותרות באוקראינים יחפים ורובים בידיהם, במרחק של מטרים ספורים זה מזה, ובין כל כמה אוקראינים, שחיו בלבוש אזרחי, ניצבו חיילים גרמנים בודדים, מבוגרים, אנשי אס-אס. הצלחתי להגיע אל הסמטה הסגורה ליד הכנסייה הפולנית. ראיתי שם 10-15 קציני אס-אס שהתבוננו באקציה שמבצע לינדנר, הגביטס-לייטר שלהם [המנהל\המושל האזורי הגרמני], בנשים, ילדים וזקנים יהודים אומללים. בין קציני האס-אס הלבושים מדים חומים, נראו נשים אחדות.

הגביטס-לייטר לינדנר בעצמו, רכב על סוס חום נאה. הוא נעצר בקצה הגשר המוליך אל גנידוב, והתבונן בגירוש היהודים האומללים. "מי יתנני רובה – חלפה בי מחשבה – להסיר את ראשו, הרי קיבלתי בעבר אות הצטיינות על ידי למטרה".

ברחוב בָּרקו יוסילוויצ'ה נפלו שתי אחיות צעירות זו על צווארה של זו ובקול בוכים זעקו: "אחותי, למה עלינו ללכת למוות כה צעירות?"

אוקראיני ורובה בידו חסם את דרכי. "קוּדה (לאן)?" – שאל. חבטתי באגרופי בעיניו, קפצתי מעל לגופו הנופל אל בין המון האנשים וירדתי אל מתחת לגשר. נכנסתי לבית הצ'כי אלברכט, שם הייתה אשתי. אשתי סיפרה לי כי כשביקשה להיכנס אל אלברכט, לא הניחו לה, אך הילדים התחננו למענה: הרי זו אימא של רינה. ואז אמר לה אלברכט לטפס אל הבוידם.

מעליית הגג של הצ'כי, בשכיבה בתוך השחת, התבוננתי דרך חריץ במתרחש:

שרר שקט. כך זה נמשך זמן-מה. לפתע שמענו צעקות פרא. היו אלה אוקראינים וגרמנים. כשהם מכים בקתות הרובים על הראשים והגבים, גירשו את היהודים האומללים משדה תפוחי האדמה, שם שכבו מסתתרים. על הגשר ניצבו כמה גרמנים ואוקראינים. בתו של ויסוצקי

קפצה אל הסטיר, בזרועותיה ילד שלחצה אל גופה; ביד אחת שחתה. הגרמנים יורים לעברה ונשמע קולה: "בנדיטים, אתם תמותו מוות גרוע יותר!"

הקליעים הראשונים אינם פוגעים. נשמע מאבקה במים, ומיד היא שוקעת במעמקי הסטיר, קליע פגע בראשה.

קרונות משא [משאיות] מלאים באנשים, נוסעים מדי דקות אחדות על פני הגשר לעבר פולונקה.

שוב נכנסים לחצרו של הצ'כי אלברכט כמה גרמנים ואוקראינים, מחטטים ושואלים על יהודים מסתתרים. הכלב השחור, הקשור בשרשרת ארוכה לאורווה, מתנפל עליהם ומניס בנביחות אימים את הגיבורים.

במשך כל היום מובילים קרונות משא מלאים ביהודים אל פולונקה, אל הבורות המוכנים, 150 מטרים אורכם, 6 מטרים רוחבם.

כפי שדיווחו איכרים, הורו ליהודים להתפשט, להשליך את הבגדים במקום מיועד, לרדת במדרגות אל הבורות ולהשתטח זה ליד זה בשורה, כמו בולי עץ, הפנים כלפי האדמה, וירו בהם בתת מקלע.

*

בשובי בשנת 1944 מן היער, חפרנו, כמה יהודים ניצולים, תעלה סביב, ואת האדמה ערמנו בלב בית הקברות [פולונקה] שישה-שמונה מטרים גובה ושניים-עשר מטרים רוחב. שמואל ורקוביצקי כתב על לוח "כאן טמונים 18,000 יהודים שנרצחו בידי ההיטלריסטים".

*

בשובי מן היערות מצאתי את העיר שרופה וריקה מיהודים. זה היה באביב 1944. לפתע הבחנתי באמצע הרחוב בגברת ורקוביצקי לבדה. לבי נרעד. החזית הייתה ליד טורצ'ין, ורעמי התותחים נשמעו מעת לעת. היא סיפרה לי כי בת אחת חיה ויש עוד יהודים יחידים שבאו בימים אלה מן הכפרים. מצאתי אותם והחלטנו להסתדר. כעבור ימים אחדים פגשתי את ד"ר קוניצא-גולדשטיין ובעלה, את שמואל

ורקוביצקי [*]. מלאכתנו הראשונה הייתה להטמין את המתים שלא נקברו. מצאנו את רופא הילדים בָּלון, שהיה מוטל בבגדי החג שלו תחת גל אשפה בחצר בקרסנה. עשינו עמו חסד של אמת.

ואז ליקטנו מן המרתפים ומעליות הגג את עצמות היהודים שגוועו ברעב, הכנו ארגזים אחדים, לתוכם הכנסנו אותן והובלנו במשאיות לבית העלמין בווילקה. צעד אחר צעד פסענו, 16-17 יהודי לוצק ניצולים, דרך רחוב יגילונסקה, מובילים את מתינו למנוחת הנצח. האוכלוסייה הנוצרית התבוננה בתמיהה במצעדנו, שסיפר להם כי העם היהודי לא כלה. החלטנו לקיים פסח. הנשים, ד"ר קוניצא-גולדשטיין, ורקוביצקי, שרה גריפל ואחרות לשו בצק ואפו מצות.

לאחר זמן-מה הופצצה העיר, נפלו קרבנות רבים. אחת הפצצות נפלה לתוך הקתדרלה הקתולית. קהל גדול הסתתר שם, כשישים-שבעים אנשים נהרגו.

התרגלנו לכך אט-אט, כבר לא נמלטנו מן הבתים בעת ההפצצה. חיי האימה נמשכו שבועות אחדים. סברנו שהגרמנים שוב נכנסים לעיר. אך בוקר אחד בא טרנספורט צבאי גדול, שוב החלו לגרש את הגרמנים, נשמנו מעט לרווחה.

החיים החלו לשוב לסדרם. באו מרוסיה יהודים אחדים לרפואה. משפחות אחדות שלנו, כמו ורקוביצקי, קוניצא ואחרות החליטו לחפש דרך להסתלק לארץ ישראל. לא בנקל עלתה לנו הדרך. שנים התגוללנו בארצות זרות, במחנות שונים, סובלים לעתים רעב אפילו בשנים 1946-1948.

באנו באחת האניות הראשונות (אנייה יוונית בשם מֶדֶקס) בדצמבר 1948 לארץ ישראל.

עין כרם, 23.11.1959

[* על קורותיו בתקופת השואה כתב שמואל ורקוביצקי בספר הזיכרון: "רוז'ישץ' עיירתי", תרגום דיגיטלי: "רוז'ישץ', פרקי יידיש מתורגמים לעברית"].

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 399 – 403.

דוד ספרד רשה **אני עוצם את עיניי**

אני עוצם את עיניי ומהרהר:
ואפשר בכל זאת אך חלום הוא,
חלום ביעותים של הלילה,
ובמציאות ישן אני עתה בביתי,
האורנים הדמים נעים חרש לפני דלתי,
השיטים מנמנמות עצלות,
וכל הקרובים לי נחים לידי,
ואינם מדמים את האימה
שחלומי הרע בזה למענם.

אני מהדק את עיניי ורואה:
שחר הפציע,
בתמיהה אילמת מחווירים הקירות,
אבי יורד מעל יצועו נונח,
מתבונן שעה קלה בדמותי הנמה
ועיניו מתמלאות אור.
מחויך הוא נימש אז אל הארון,
מוציא חרש ספר –
ועד מהרה נטווה כל הבית בקורי
מנוחה הנומה.

רק אז מרעיחת קלות נבוחיה של אימא,
בחצי חלום, חצי עדות,
היא ממלמלת מילים בודדות עמומות,
קוראת לכל הילדים בשמם,
חנה המסורה,
שבועות ארוכים אין מסתב ממנה,
הבן היחיד, אבוי,
שיצא לחרבות ועה,
ומלים תלושות מזכירות
את האחים הרחוקים משיקגו ורוסיה,
הנכדים היקרים מקיסלין –
ובשערה המאפיר

ניצתות קרני שחר ראשונות.

אני מהדק את עיניי ומהרהר:
ואפשר בכל זאת אך חלום הוא,
חלום ביעותים של הלילה?

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 404.

שמואל שרגל פתח תקווה **מחלם עד לוצק**

לזכר צעיר אחיי אפרים ואשתו מוסיה גלמן מלוצק, שנספו בעת הכיבוש הגרמני

כבשורת איוב נפוצה הידיעה כי לפי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב יעבור הגבול החדש בין גרמניה הנאצית ובין הסובייטים ליד הנהרות פיזה, נָרֶב, בוג.

תחושת פחד כבד מפני המחר הלא נודע והמעורפל אפפה את יהודי חלם ויהודים מערים אחרות, ששהו אז בחלם. ברחובות התקבצו מאות יהודים בפנים דאוגים ומבטים שואלים: האמת הדבר? ומה יהיה הלאה? הנהגת העיר, שהייתה אז בידי קומוניסטים יהודים, ניסתה להרגיע; הם ארגנו פגישה ליד בית המועצה והבטיחו שהצבא האדום לא יעזוב עוד את חלם לעולם. חרף ההבטחות, גברה הדאגה מרגע לרגע. המתח הגיע לשיאו במוצאי שבת אחת בסוף ספטמבר 1939. משאית ובה אנשי הצבא האדום נעצרה ליד המצבה הארעית לקצינים הסובייטיים שנפלו בעת כניסתם אל חלם, אנשי הצבא האדום הניסו את היהודים העומדים והורו להם ללכת לבתיהם לישון.

אך בלילה ההוא לא ישן איש; עמדו נסתרים בסמטאות האחוריות ובחצרות, והמתינו עד שנסעו אנשי הצבא האדום, נוטלים עמם את גופות הקצינים המתים שחפרו מקברם.

כולם נהרו שוב אל הרחוב הראשי, אך בהכרה איתנה שחייבים ללכת הביתה – לא לישון – אלא לארוז את הצרורות ולצאת לדרך מזרחה, מי אל לובומל, מי אל לוצק.

עוד קודם שהחל היום להאפיר, נראו אלפי אנשים עוזבים את העיר, מי ברגל ומי בעגלות קטנות. רבים הובילו עמם את הילדים הקטנים בעגלות טיול. הכול נמשכו מזרחה. ליוו אותם אלפי מבטים ואיחולי הורים וקרובים, שלא היו להם הכוח והאומץ לעזוב בתים שישבו בהם שנים רבות.

בין האלפים שעזבו בשחר האפור ההוא את העיר, נמצאנו גם אני, אשתי ובנותינו הקטנות, יחד עם קבוצת קרובים וחברים. בניגוד לרבים אחרים, שלא ידעו לאן ללכת, הייתה לנו כתובת – לוצק. שם

הכיר אחי אפרים, בעת שירותו בצבא הפולני, את בתו של יצחק גלמן מרחוב זאולֶק קָרנטי 3.

הדרך אל לוצק הובילה דרך סְווִרז', לובומל, קובל, חדרכים היו מלאות צבא סובייטי נסוג, נאלצנו לנסוע בדרכים צדדיות ובשבילים. נוסף לכך ירד גשם ללא הרף במשך כל שעות אחר הצהריים, אין לתאר את הבוץ. מותשים חצינו בשעת בין ערביים גשומה זו את הנהר בוג ונכנסנו אל אחד הבתים הכפריים. במחיר יקר ובתחנונים הניחו לנו להיכנס ללון.

לאחר ימים אחדים של נדודים באנו אל לובומל. שם מצאנו את בתי המדרש ובתי הכנסת מלאים חסרי בית; רבים התגוללו ברחובות ובגינות. לילות אחדים ישנו יחד, שישה-עשר אנשים, על רצפת החומר בחדרון קטן בבית יהודי דל.

בקובל היה אף גרוע יותר. תחנת הרכבת התחתית הגדולה לא הייתה מסוגלת לקלוט עוד את אלפי הפליטים. לא היה אפילו מקום להעביר בו את הלילה בעמידה.

באנו אל לוצק בשחר של סתיו כפורי. תחנת הרכבת והרחובות הסמוכים היו מנוקים ומטואטאים היטב. בעיר ניכרה תנועה ערה, סימן לזרים רבים. אך מרבית האנשים שנתקלנו בהם נראו כלאחר מנוחה, רחוצים ופחות או יותר לבושים כבני אנוש – בלי צרורות ותרמילים.

שאלנו והגענו אל משפחת גלמן, שגרה בבית קטן נמוך סמוך לבית הכנסת הישן של לוצק. אנשים לבביים ידידותיים יצאו משם והוליכו אותנו אל החדרים הצרים הקטנים, שנראו בעינינו כארמונות נאים וגדולים. שמחתנו על הפגישה עם האח, ששב מן החזית הפולנית בריא ושלם, הייתה גדולה מאוד. קבלת הפנים החמה של משפחת גלמן, והצעתם למסור לרשותנו חדרון אחד על רהיטיו, ממש נגעה ללב.

כאן, בביתו של בעל מלאכה לוצקאי עממי, הורגש רוגע של שלווה ואמונה עמוקה במחר טוב יותר. כאן לא קדחו ורעדו בגלל פיחות ערך הכסף – לא היה כסף; כאן לא ספסרו בסחורות קנויות לאחר עמידה בתורים, כאן דיברו על חיפוש עבודה, וראש המשפחה ישב ועבד. באווירה כזו לא יכולת לחוש חסר בית, אלא שווה בין שווים. התחלתי להרהר במציאת עבודה. למחרת הלך בעל הבית מכניס האורחים עם פנקס הדיווח אל הקומיסריאט העירוני ודיווח עלינו.

זה אפשר קבלה לעבודה. עד מהרה קיבלתי עבודה כמנהל חשבונות במסעדה. המנהל היה יהודי לוצקאי, שמואל שיפמן, איש חביב מאוד. פעלו אז עשר או אחת-עשרה מסעדות כאלה, שהציעו לאלפי חסרי בית ארוחות צהריים וארוחות בוקר וערב במחירים זולים למדי.

כל בתי הספר העממיים, בתי ספר ערב וגני הילדים בעיר היו פעילים, נתקבלו גם ילדי הפליטים. גם בתי הקטנה נתקבלה אל אחד מבתי הילדים. בכל מקום קיבלו הפעוטות ארוחת בוקר חמה.

האיגודים המקצועיים ניהלו פעילות ערה; בקרב מעמד הפועלים ודלת העם שררה אווירה של התרוממות רוח. אף שהחורף בא עם ימי כפור וקור עזים, בבתים הדלים הבלתי מוסקים היה חם מאמונה ותקווה שעם הזמן יקבלו הסקה כל צורכם, ובכלל יקבלו דירות טובות יותר, והחיים יהיו קלים יותר.

אווירת מועקה שררה בבתי סוחרים וחנוונים בעברם. תחילה הוכרחו כל הסוחרים למכור את סחורותיהם עד לסנטימטר האחרון, ואז ניצבה שאלת המחר: במה להתחיל? לאן להיעלם? לאן להימלט קודם שמוסדות הממשל יתחילו לבדוק את מוצאו הסוציאלי של כל אחד? ואם יחמול הגורל ויישארו בלוצק בדירתם – ממה יחיו?

יהודים התהלכו חרש כצללים בבתים נעולים וחלונות מוולנים. כל נקישה בדלת הרעידה את הלב. פשטה שמועה שהזלוטי הפולני צבר חשיבות. קונים שילמו בתמורה לזלוטי אחד, רובל אחד וארבעים קופיקות. נפוצו ידיעות שהאנגלים מעוניינים ברכישת זלוטי פולניים, ומי שיהיו ברשותו זלוטי רבים יזכה אולי בדרישת הגירה לאנגליה, כך האמיר ערך הזלוטי בהתמדה מדי יום, עד ששילמו תמורתו רובל אחד ושמונים וחמש קופיקות. אנשים המירו את כל רכושם בזלוטי פולניים. בוקר בהיר אחד נתלו הודעות בכל משרדי הדואר, הבנקים, המסעדות, כי הזלוטי הפולני חסר ערך! משפחות יהודיות רבות בלוצק התרוששו כליל, לא היה להן אפילו במה לקנות לחם. אך יהודי לוצק לא התייאשו. חלקם הסתדרו במשרות במוסדות מדינה ובמיזמים עירוניים; אחרים הקימו ארטלים – חבורות עובדים שיתופיות. יהודים מילאו גם משרות של מנהלי חשבונות ומנהלים.

חלה רגיעה בזעזוע הקשה, אך לא לזמן רב. עד מהרה הוחל בשילוח היהודים העשירים בעברם. לאחר חצות הלילה, רחובות לוצק כבר התרוקנו מאנשים, הופיעה משאית שנסעה בשקט מדלת אל דלת. למחרת מסרו מפה לאוזן כי פלוני אלמוני הובל מלוצק בלילה.

רעד וזעזוע חלף בגופם של יהודי לוצק רבים. עוד קודם שהספיקו להירגע, החל המבצע לחטיפת האנשים הבודדים מקרב הפליטים חסרי הבית, הרווקים.

החל המבצע לגיוס עובדים לתעשייה הסובייטית ולעבודות יער. רבים מחסרי הבית התגייסו ונסעו מלוצק. הנותרים ניסו להסתדר בעבודה ולהשיג תעודות זהות סובייטיות. חלק אפילו נסעו מלוצק אל עיירות אחרות בסביבה, כדי להסתדר ביתר קלות ולקבל את תעודת הזהות.

חלף החרף הקשה, על ימי הכפור והקור, על הרעד והפחד. משבי רוח אביביים, חסרי דאגה ושמחים, רעננו את הפנים עוטי המרה-שחורה. יהודי לוצק ניגשו במרץ לארגן את מאפיות המצות. ניתן לקבוע בביטחון, לא נותר בית יהודי בלוצק שלא הזמין לליל הסדר אורחים מקרב הפליטים היהודים.

בינתיים קרב אחד במאי ורחובות לוצק עוטרו באור רב ובכרזות. גם הסמטאות היהודיות הדלות קיבלו, אולי לראשונה, מראה חגיגי. המסעדות קיבלו פקודה רשמית להכין מאכלי חג ומשקאות רבים ומגוונים.

בהפגנת אחד במאי השתתפו אלפי יהודים, פולנים, רוסים, אוקראינים. כולם הלכו יד ביד ושרו שירי מהפכה ושירי פועלים.

אך עד מהרה נעלמו הלכי הרוח החגיגיים, ושוב עטו הפנים סימן שאלה אפור של חולין. דאגה ריחפה באוויר.

בא יום יוני המפורסם של שנת 1940. השליטים התרוצצו מבית לבית, מרחוב לרחוב, חיטטו בכל מקום במטרה לתפוס את הפליטים ולשלח אותם, ברכבות שהוכנו מראש, לסיביר. משפחות יהודיות רבות הסתירו בבתיהן את היהודים חסרי הבית. לוצק כולה, זקן ונער, ליוותה ברגש חמלה עמוק ובצער את היהודים חסרי הבית שנתפסו. יהודים לוצקאים רבים נתנו למשולחים צרורות מזון ובגדים.

גם עליי לא פסח גורל זה. כשנכנסתי בוקר אחד אל מנהל המרכז העירוני להספקת מזון, לבקש אצלו הגנה וסיוע מפני השילוח, הוביל אותי אל לשכתו, שם התקבצו כבר יהודים נוספים כמוני, והסביר כי מיד ילך אתנו אל המיליציה העירונית וישיג אצלם תעודות זהות למעננו, שיהיו תקפות בלוצק. אך עשה את ההפך: זימן אן-קא-וה-דה והורה להעביר את כולנו לתחנת הרכבת. רבים נדהמו מיחס זה. חלק אף פרצו בבכי. בתחנה, קודם שהועלינו לקרונות, התערבתי אצל פקיד בכיר של אן-קא-וה-דה ודרשתי שירשה לנו, קבוצת פקידים ומנהלי חשבונות, לקחת עמנו את משפחותינו וחפצינו.

התשובה הייתה חיובית. הושיבו אותנו שוב על אותה משאית ונסענו תחת שמירה מוגברת העירה, לאסוף את משפחותינו. ליד כל בית הקיפו אותנו עשרות מיהודי לוצק עם משפחותיהם, נשים וילדים. כל אחד סייע בהטענה למשאית. חלקם מיהרו לחנות הסמוכה לקנות דברי מזון – לתת לחסרי הבית היהודים החטופים, לדרך. חלק שאלו אם אנחנו זקוקים לכסף לדרך. יהודי זקן ניחם אותנו, שלא נהיה מדוכדכים, והוסיף אגב כך: מי יודע אם לא נקנא בכם.

בסיביר הרחוקה, כשהגיעו אליי השמועות על תקיפת האוויר המזעזעת, שמרצחיו של היטלר ביצעו בעיר לוצק מכניסת האורחים – זעזע אותי הדבר מאוד. שבועות ארוכים לא מצאתי לי מנוח ונעצבתי על ביתי השני – לוצק.

1959

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 405 – 407.

אוקראיני מספר

עד ועורך דוח, רפאל נחוביץ', יושב ראש הוועדה ההיסטורית המחוזית, ביאליסטוק, 27 בינואר 1946

רפאל נחוביץ' נולד וחי בבריסק. התגייס לצבא הסובייטי לפני כיבוש בריסק בידי הגרמנים. לחם בחזית השלישית ברוסיה הלבנה, נפצע ליד קניגסברג. בבית החולים באורל, ניז'ני טָגיל, פגש אוקראיני מאזור לוצק, שסיפר לו:

באזור לוצק, נפת שיינקייביצ'ובקה [Sienkiewiczówka], בכפר סמוך, בו גר וסיל פיודורוביץ' קוֹבַלְצ'וק, ההיטלריסטים לקחו בבואם, את הצאן והבקר מן היהודים והוליכו אותו אל המרכז הנפתי, ביהודים לא נגעו לרעה לפי שעה. היהודים עבדו וגרו כל אחד במקומו.

כעבור זמן-מה החלו לקבץ אותם מן הכפרים ומכל מקום אל המרכז הנפתי. שם תפרו להם טלאי צהוב עם מגן-דוד והכינו למענם מחנות וגטו – רחבות מגודרים תיל. בקצות הרחובות ניצב משמר, שלא הניח לאיש לצאת משם ולא לאיכרים להיכנס לשם. הזהירו, שאיש לא יעז לנהל משא ומתן עם היהודים, לא לקנות אצלם ולא למכור להם, ולא להכניס להם מזון.

הם סיפקו ליהודים 250 גרם לחם לאיש. אך אנחנו ותושבים אחרים לא התייחסנו לזה. ובלילה נהגנו להוביל להם כל מה שיכולנו: לחם, קמח, גריסים ומצרכים שונים. אצל יהודים רבים היו אריגים וחפצים אחרים, בגדים וחפצי ערך שונים, כך שהיה עדיין ליהודים במה לקנות, וברחובות הנעולים לא היה עדיין רע כל כך.

כעבור זמן-מה החלו הגרמנים ההיטלריסטים להוביל את היהודים מן המחנות ומרחובות הגטו הלאה, לפאתי לוצק. שם החלו להרוג את היהודים מן הסביבה כולה, שהיו במחנות וברחובות הגטו, באופן זה: מילאו משאיות ביהודים חפים מפשע והובילו אותם אל הבור. עומקו היה שלושה מטרים והיה מאוד ארוך ורחב. ליד הבור הופשטו היהודים, גם מן הלבנים, לאחר מכן הוכנסו היהודים לבור ושכבו ופניהם כלפי מטה. כשהתמלאה השורה, ירה התליין ההיטלריסטי – שעמד בבור במגפי גומי, כפפות גומי, סינר גומי ודרך על הגופים – מנשק אוטומטי ביהודים השוכבים, בחלק האחורי של הראש. כשהייתה כל השורה ירויה, התחיל למלא עליה שורה נוספת של

יהודים והרג אותם באופן זהה, וכך שורה שלישית ורביעית, עד שכל הבור התמלא. ואז כוסה הבור בעפר וכעבור ימים אחדים, כשאדמת הבור שקעה, שפכו מלט על הבור ורשמו על קרש כמה אנשים נמצאים בו.

בעת הכניסה לבור לשחיטה חתם כל אדם את שמו ושם משפחתו, כדי שידעו כמה הרגו וכמה חיים עדיין, כדי לגלות אותם, שמא נמלט מישהו או הסתתר. הם הרגו זקנים וצעירים, נשים וילדים, כולם יחד באותו בור. כך כפי ששהו יחד, ידידים או מכרים, כך מתו, האומללים, חפים מפשע.

איש לא הלך לשם לצפות במחזה, אני ואחרים ראינו את המחזה בהתרחשותו כשחלפנו במקום. הייתי המום, וכל היום לא הייתי מסוגל לאכול. לא הייתי מסוגל להאמין למראה עיניי שראו את המחזה העגום חסר הרחמים, שיכול להתרחש דבר כזה!

שם, בפאתי לוצק – הוא מספר – הם הרגו באופן זה 17,000 יהודים בבורות אחדים.

איש זה מספר: בזמן שהחלו להוביל את היהודים מן המחנות ומרחובות הגטו, הצליחה נערה יהודייה, מכרה שלי, להימלט מן המחנה. ברחה, הולכת והספרים תחת בית השחי. היא הייתה משכילה, גימנזיסטית, יפה מאוד. אני אומר לך, יפיפייה! כשראה אותה ההיטלריסט עוברת, קרא: "עצרי! בואי הנה". היא ניגשה אליו. הוא שאל לאן היא הולכת. היא השיבה, שלבית הספר. הוא לא התעצל לגשת לבית הספר, לשאול אם כזאת לומדת שם. כשהתברר שאינה לומדת בבית הספר ההוא, אסר אותה. הנערה זעקה ובכתה בכי תמרורים. היא מרטה את שער ראשה, וכל תחינותיה שיניח לה, לא הועילו. הוא העלה אותה לרכב והובילו גם אותה לשם.

והיו עוד מקרים רבים של יהודים שהסתתרו בערמות שחת, בבורות ובמקומות אחרים, כחושים, מצומקים, מותשים. כשנפלו בידי ההיטלריסטים, הם התייחסו אליהם באכזריות ושלחו למחנות.

היהודים לא יכלו להסתתר אצל האיכרים, כי חל איסור חמור, והייתה פקודה: מי שיימצא אצלו יהודי, יסבול וגם משקו. כך אמנם היה. אצל

אחד האיכרים נמצא יהודי, ההיטלריסטים הובילו אותו וירו בו, ושרפו את כל משקו.

הוא ממשיך לספר: כשבא בלילה מי ממכריו היהודים (הוא קרא בשמותיהם ובשמות המשפחה), שברחו ליערות להסתתר מפני המרצחים ההיטלריסטים, כי חסרו להם מצרכי מזון, הוא הקיש בחלון, הוא [המספר] לא ענה מיד, סבר כי אלה היטלריסטים או פולנים. רק כשהיהודי קרא לו: "וסיל פתח", זיהה את קולו ופתח מיד. בהיכנסו לבית חיוור ומוכה אימה, לא היה מסוגל לדבר. כששאל אותו אם רצונו לאכול, ענה היהודי בקושי רב: "אל תשאל, תן מה שיש". אשתו נתנה לו מיד אוכל ומילאה בשקית לחם ומצרכים למענו ולמען שאר היהודים, שהסתתרו ביערות.

לאחר מכן הלך ממנו היהודי, כי אמר: "אינני רוצה שתסבול בגללי, לכן אני מקדים ללכת".

לשאלתי, איך התייחסו ההיטלריסטים אל התושבים הלא-יהודים, השיב, כי גם כן רע.

והחל לספר: כשנכנסו אלינו הגרמנים והחלו להניג את סדריהם, הם שלחו את הצבא לחזית, ואצלנו במרכזים הנפתיים ובכפרים החלו להקים משטרה מקרב התושבים. הם פרסמו צו, שכל נפה חייבת לספק מספר מסוים של שוטרים. למועד שנקבע, כשהיה על "השוטרים" להתייצב במרכז הנפתי, איש לא בא, כי לא רצו ללכת למשטרה. ואז ציוו הגרמנים, שכל משפחה שיש בה שלושה גברים בוגרים, חייב אחד מהם ללכת למשטרה. ואז הם הלכו בלי חשק אל המרכז הנפתי, למשטרה ולעמדות במקומות אחרים.

לא זמן רב שירתו שוטרי הכפייה הכפריים את הממשל הגרמני, בוקר אחד, כשהתעוררו הגרמנים משנתם, לא מצאו איש מן השוטרים הכפריים בעמדותיהם, הם ברחו ליער עם נשק.

(מארכיון יד ושם)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 407 – 409.

יחזקאל גאק **לומדים גמרא**

יחזקאל גאק, משורדי הגטו, (היגר למונטריאול, קנדה) מספר:

נכנסתי באחד הימים אל ר׳ זבולון פֶּרְקל (גר בגטו אצל ר׳ אליהו שטיינדל) ופגשתי יהודים אחדים יושבים ולומדים גמרא, מסכת שבת. שאלתי אותם: למה דווקא מסכת שבת? השיב ר׳ נחום קְלֶפְקה: כי עכשיו תש״ב לבריאת העולם, ובגימטרייא: שבת, לכן החלטנו ללמוד גמרא זו.

למדו שם היהודים הבאים: ר׳ נחום קלפקה, ר׳ זבולון פרקל, ר׳ ברוך יהודה, ר׳ ברוך ארליכגריכט, ר׳ ישראל בֶּרש, כולם היו בעלי-בתים אמידים לפני המלחמה. עתה היו תפוחים מרעב. למרות זאת, אם שרר שקט בגטו, למדו שלוש פעמים בשבוע גמרא יחד.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע׳ 409.

הוועדה ההיסטורית באד רייכנהל
רשם ועיבד צבי רוזנבוים

... ארבעה ימים לאחר פרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה, נכבשה לוצק בידי הגרמנים. ביום רביעי [!] 26 ביוני [1941], בשעה שש בערב, צעדו הגרמנים הראשונים פנימה. מיד התחוללה מהפכה בחיי היהודים. יהודים ישבו בבתים, אפילו אל שכן חששו להיכנס.

ב-30 ביוני נתפרסם צו: על כל היהודים להתקבץ בו ביום לעבודה (אתים בידיהם) ליד המבצר ההיסטורי העתיק, מבצר לוברט. שם, במבצר כבר המתינה קבוצת אנשי אס-אס עם אוקראינים. מיד החלו למיין חלק קטן של בעלי מקצוע, סנדלרים, חייטים, נגרים, אשר שוחררו לבתיהם. למעלה מ-3,000 נעצרו ובו ביום הומתו באופן מזעזע. הם הובלו בקבוצות אל בורות חפורים במבצר עצמו, צוו לרדת במדרגות שנעשו, ומיד ניתך עליהם ברד קליעי רובים ותת-מקלעים. היו שנפלו מתים, והיו שהקליעים פגעו בהם רע, לכולם היה גורל אחד. המבצר ההיסטורי בלע חיים של למעלה מ-3,000 יהודים חפים מפשע.

חלפו ימים אחדים. ביום חמישי, 2 ביולי [!], התפרסמה פקודה זהה. הפעם התקבצו כ2,000 יהודים. הם הוצבו בסדרה אחת ותחת שמירה קפדנית של אס-אס וז'נדרמים אוקראינים הצעידו אותם אל בית המטבחיים העירוני. שם הופשטו כולם, הובלו אל הבורות המוכנים ונורו למוות בקבוצות. בין הירויים כוסה גם חלק גדול של אנשים חיים.

לאחר שתי האקציות העקובות מדם עטף אבל כבד את חיי היהודים.

כעבור שבוע יצאה פקודה כי נאסר על היהודים ללכת ברחובות הראשיים של העיר, כמו שָׁווּץ'נקו ואחרים. בו בזמן נאמר בפקודה כי מיום זה ואילך על היהודים לשאת אות קלון: סרט שרוול כחול לבן ומגן-דוד במרכזו. נאסר על יהודים ללכת על המדרכה, הותר להם ללכת על הכביש בלבד. אך בו בזמן הוכו היהודים באכזריות בידי קצינים גרמנים בשל הליכתם על הכביש, כי סוסיהם צועדים שם.

חלף חודש בלי שום צו. בחודש השמיני הוקם יודנרט בבית משה אוּבְרניק [הוברניק], בראשו סשה פינְצ'וק.

למן היום הראשון להתחוות היודנרט החלה סדרה של דרישות כופר. בכופר הראשון נאלצו היהודים לספק זהב, כסף וחפצי ערך אחרים. הכופר השני נועד לפרוות. מי שהבחינו אצלו מאוחר יותר בפרווה, נורה מיד. בו בזמן נאלץ היודנרט לספק מדי יום מכסת אנשים לביצוע העבודות המזוהמות ביותר בעיר. היהודים עבדו גם במרכזי עבודה שונים, אצל הגביטס-קומיסר, שוץ-פוליציי [משטרת המגן], בניקוי הקסרקטינים. קבוצה של שבעים וחמישה, צעירים חסונים בלבד, עבדנו בעבודה שחורה בבניין תחנת הרדיו, שפולין לא הספיקה להשלימו בשנת 1939. באותה עת הוקם בלוצק מחנה עבודה בניהולו של איש האס-אס פיירטג.

ב-20 באוקטובר נטל איש האס-אס פיירטג קבוצה של אנשי צבא וארגן מצוד על מרכזי העבודה, חטף את היהודים שעבדו שם היישר למחנה. הצבא גם השתלט על תחנת הרדיו. הגרמנים החלו להאיץ בנו. החלטנו לברוח משם מיד. היינו שלושה חברים ששהינו בקביעות יחד: אני, אחי משה ואליהו פריימן. כשהתחלנו לרוץ החלו הגרמנים לירות באוויר. הטלנו עצמנו אל הקרקע. הגרמנים שניהלו את העבודה בתחנת הרדיו תפסו אותנו וכלאו במרתף במטרה להסגיר אותנו בידי איש האס-אס פיירטג. נפלנו לרגליהם, והם שחררו אותנו לבתינו.

בעת ההיא בא אל לוצק קוך, רייכס-מיניסטר של אוקראינה, עם הגביטס-קומיסר גליק, במיוחד כדי להקים גטו. נקבע מקום הגטו: מגשר בזיליאנסקי עד גְנידובה וחלק מרחוב קרסָניה [קרסנה]. יומיים לפני חנוכה 1941 הוקם הגטו. עם פרסום הפקודה צוין כי בשעה מסוימת חייבים היהודים להתקבץ בגטו. מספר רב של משפחות יהודיות לא הספיקו לעבור בשעה היעודה, קבוצת אנשי אס-אס ושוטרים אוקראינים פתחו באש רובים ותת-מקלעים. אנשים נורו בבתיהם. מאות קרבנות התגוללו ברחובות. הקולות והזעקות הגיעו עד לב השמים. יהודים נמלטו, מותירים הכול מאחור. בכותונת אחת באו בריצה לגטו, להציל את החיים.

כעבור ימים אחדים קיבל היודנרט רשות לפנות מן הרחובות את ההרוגים. ביו ההרוגים היו נשים הרות רבות, ילדים קטנים. הם נקברו בבית העלמין היהודי.

מיד עם התהוות הגטו פשטו מגפות למיניהן. המצב התברואתי היה נורא. בבית קטן גרו חמש-שש משפחות. הטיפוס הסתנן מדי יום לבית נוסף. מספר החולים גדל מיום ליום. אנשים רבים מתו, כי לא היו תרופות. התנאים הכלכליים היו נוראיים. יהודים אחדים ניסו להסיר את סרט הקלון, להתגנב העירה, אך המשטרה האוקראינית גילתה זאת מיד, ועשרות יהודים נורו למוות לאחר כשכבר קיבלו את פת הלחם למען ילדיהם.

כך נמשכו החיים. יום אחד דמה למשנהו. הייאוש אפף את כולם. היהודים התהלכו כצללים. עזרה סוציאלית-חברתית לא ניתנה. הכול הצטמקו וקמלו. כך נמשכו החיים שמונה חודשים. עד בוא היום, המרצחים הנאצים צמאי הדם עשו את העיר לוצק יודן-ריין.

ב-18.8.1942 השכם בבוקר כותר הגטו באנשי אס-אס ואוקראינים, ובבת אחת החלו לגרש את היהודים אל כיכר בזיליאנסקי. כינו זאת העברת האנשים לעבודה. בודדים ניסו להישאר, אך לאחר הקרבן הראשון, ווּבה טינָה, התרוקן הגטו. בכיכר התקבצו כ-14,000 יהודים. הורו להם לרכז במקום אחד את כל החפצים שלקחו עמם. ואז נערך מיון – בעלי מקצוע לחוד, אנשים צעירים לחוד, זקנים לחוד.

ב-20 בחודש החלו להוביל במשאיות גדולות אל היער הקטן של גורקה פולונקה, מרחק 3 ק"מ מפאתי העיר. ימים אחדים קודם לכן חפרו שם יהודים בורות במידות שונות, ארוכים וצרים, קצרים ועמוקים – לזקנים ולצעירים. תוך כך קראו אליהם הגרמנים: עִבדו מהר יותר, כאן ישכבו אחיכם. בו ביום, ב-20 באוגוסט, התרחשה האקציה העקובה מדם הגדולה ביותר. בקבוצות הובילו אל הבורות, הורו לרדת במדרגות, וירו ברובים ובתת-מקלעים. האנשים נפלו מתים אל הבור. ילדים בני חמש ומטה, נשאו האימהות בזרועותיהן. בני חמש ומעלה – היו קבוצה נפרדת, הושלכו חיים אל הבור.

אותה שעה רתחו דודי זפת גדולים ואנשי אס-אס התהלכו ושפכו זפת רותחת על האנשים שהקליעים לא דייקו בפגיעתם והם פרכסו בבורות. גם על הילדים שפכו זפת, לשם מה לבזבז עליהם קליעים.

לאחר מכן יצאה פקודה: כל היהודים המסתתרים יכולים לצאת, להם לא יאונה כל רע. התקבצו מן המרתפים ומן הבונקרים כ-2,000 יהודים. הוטלה עליהם המשימה לאסוף את החפצים שנותרו בגטו, להובילם למקומות איסוף שונים. בזמן זה הוקם הגטו הקטן, בדומבה גנידובסקה [גשר גְנידובה]. אך משך קיומו לא היה ארוך.

ב-3.9.1942 קיבצו אותם, הובילו באותו הכיוון וירו בהם.

לאחר כל האקציות לוצק עדיין לא הייתה יודן-ריין. מאות יהודים עוד נמצאו במחנות העבודה. מדי יום ביומו הלכו לעבודה תחת שמירה קפדנית של שוץ-פוליציי. אך הגורל הטרגי לא פסח עליהם. למרות שהיהודים התענו בתנאים הקשים ביותר, עבדו שתיים-עשרה שעות בתזונה של 100 גרם לחם ליום ומעט מים, לא די היה בזה להצילם ממוות. ב-14 בספטמבר, בלכתם לעבודה, כותרו לפתע באנשי אס-אס והובלו אל גורקה פולונקה, שם הרגו אותם באופן זהה.

מחנה שני, שיהודים עבדו בו, היה בווילקה, בטחנת הקמח השרופה של פינצ'וק. ב-12.12.1942 בא עליהם הגורל הטרגי. אך כאן הבינו היהודים כי זו דרכם האחרונה, והשיבו בהתנגדות עזה. בורנשטיין מדולינה שלף אקדח והחל לירות. למרבה הצער לא פגעו הקליעים באיש. פרצה תבהלה גדולה. היהודים החלו להשליך מכשירי עבודה שונים. אנשי האס-אס פתחו באש תופת. חלק גדול מן היהודים נפלו מיד, חלק הובלו אל אותו יעד, שם עונו באופן מזעזע ביותר.

*

רצה הגורל העיוור, שיהיו גם לבני לוצק עדים חיים לגיהינום הנאצי שלה. ב-18 במרץ 1942 הועברנו, כ-2,000 יהודים, במשלוח לאזור הרוסי הכבוש. הדרך הייתה מחרידה. דחסו אותנו לקרונות משא. נסענו שלושה ימים. אוכל לא קיבלנו. הרכבת השתרכה לאִטה ולפתע נעצרה. הבחנו שאנחנו נמצאים בתחנת קָזָטין. שם התעכבנו שלוש שעות. לפתע שמענו שמתחילים להסיר את החותם מן הקרונות עוטי התיל. היינו בטוחים שנקבל כאן אוכל, או יורידו אותנו בתחנה. מיד נכנסה

אלינו קבוצת אנשי אס-אס עם שוץ-פוליציי אוקראינים והורו לנו להתקבץ בפינת קרון אחת. הם הסתדרו בשני צדדים וכל אחד מאתנו נאלץ לעבור ביניהם. כל אחד מאתנו קיבל מהם חבטות מקתות הרובים ומבולי עץ ונפצע עד זוב דם. כל הקרון טבל בדם. לפתע החלה הרכבת לנוע ממקומה והמשכנו לנסוע.

ב-21 במרץ באנו לוויניצה. בו ביום הועברנו למחנה של שבויי מלחמה. שם נערך מיון. אנשים בני לאומים שונים, פרט ליהודים, נשלחו לעבודה. היהודים הוצאו לשדה ונורו. הבנו כי גורלנו חתום. אך לא הייתה אפשרות לברוח, כי הייתה שם נקודת איסוף לשבויי מלחמה ובכל הסביבה שוכן אס-אס. לא היה גם לאן לרוץ, האזור כולו היה זר לנו. ישבנו אפוא באורוות וחיכינו למוות. לפתע באה פקודה מארגון Todt, הם נזקקים בדחיפות לעובדים. הובלנו תחת שמירה קפדנית אל קסרקטיני מלחמה, היה שם מחנה עבודה בניהולו של בֶּרְסְטֶל. שם עבדנו. קיבלנו 100 גרם לחם ומעט מרק דליל ליום תמים. העבודה הייתה קשה עד לבלי נשוא. חשנו שזמן רב לא נחזיק מעמד. הרעב היה מייסר, ניסינו ללכת למטבח הגרמני ללקט עצמות, אך גם זה לא הותר. מי שנתפס, הוכה מכות רצח. תוך זמן קצר התנפחנו מרעב. לעבודה חייבים היינו לצאת מדי יום. מי שחלה ונשאר בצריף, הורד מיד למרתף מיוחד, וכשקובצה קבוצת אנשים, הם הובלו לשדה ונורו למוות.

ב-18.8.1942 השכם בבוקר כותר לפתע המקום בו שהינו בקבוצת אנשי אס-אס. הם קיבצו אותנו במקום אחד. את חלק הארי לקחו, השאירו עשרים וחמישה אנשים בלבד. אמרו לנו כי מובילים אותם לאתר בנייה אחר במחנה אחר. ואנחנו המשכנו לעבוד עד סוף 1942.

בזמן זה החלה בסביבה התארגנות של קבוצות פרטיזנים בהנהגת האוקראיני קָלוּשְׁניקוב. מצבנו החל להשתפר. האוקראינים התגנבו תכופות וסיפקו לנו מסמכים אריים (לרוב של קראים). הם סיפרו לנו כי לפני זמן-מה ירו למוות בקבוצת יהודים ביער טִיבְּרוב הסמוך; היו אלה היהודים שהיו אמורים לעבור למחנה אחר. הידיעה השפיעה עלינו קשות, חיינו בקביעות תחת הרושם שהנה יבוא גם עלינו גורל זהה. אך לברוח לא היה אפשר. כך עבדנו בפרך כמעט שנה תמימה.

ימים אחדים לפני השנה החדשה 1943, זה היה יום שני לעת ערב, בחוץ כפור יוקד ורוח, ואנחנו ישבנו באולם האוכל. לפתע נפתח מצוד

והחלו לתפוס אותנו. הבנו כי זו אמורה להיות דרכנו האחרונה. באולם היה חלון חסום, בעדו היו מגישים את האוכל. אני ושלושה חברים (סמואל קלוץ, ישראל דומב, פינחס גולדשטיין) פרצנו אותו בשארית כוחנו ויצאנו החוצה. נכנסנו אל אוקראינית זקנה, היא הסתירה אותנו במשך שמונה ימים בבוידם. כעבור שמונה ימים הודיעה האוקראינית לאוקראיני בשם איוון. הוא הוביל אותנו לרומניה והסביר שהגרמנים מסרו ערים אחדות לניהול רומני, וחיים שם גם יהודים (היו אלה הערים טיוורוב, מאראפה [מורפה], שרגורוד [Szarogród]). באנו לעיירה מאראפה. מיד הלכנו אל היודנרט. נתקבלנו בחמימות, נשאלנו למקום ממנו באנו.

לאחר שהייה של שמונה ימים, הובילה אותנו הז'נדרמריה הרומנית לעבודה במחנה טולצ'ין [Tulczyn]. שם עבדנו במכרה כבול. יום תמים עמדנו במים וחצבנו את הכבול; קיבלנו מעט מאוד מזון. כעבור זמן קצר התנפחנו. החלטנו לברוח – שישה יהודים (שלושה רומנים, רוסי אחד ואני וחברי קלוץ). ברחנו בו ביום, לרוע המזל נתפסנו ביער. הסירו מעלינו את חגורות המכנסיים, קשרו את הידיים והחזירו למחנה. כל אחד מאתנו קיבל עשרים וחמש מלקות על סירובנו לגלות מי ארגן את הבריחה. הבהירו לנו כי על ניסיון בריחה נוסף יירו בנו. כעבור שישה ימים שוב החלטנו לברוח (אותם שישה). הפעם הצלחנו, ובאנו לעיירה מאראפה. שם הסתירה אותנו אישה יהודייה שחיה בשם נוצרי, מַנְקה מטסייוויץ'. כעבור שבועיים נאלצנו ללכת לעבוד אצל איכרים – לחטוב עצים, לשאת מים וכו'.

בתחילת 1944 החמיר מצבנו. הצבא האדום החל להתקרב ולשחרר את רומניה. החלו לבדוק בקפידה כל אדם. הלכתי אל מנהל החשבונות טָרָכָנְצ'וּ, שהסתיר אותי במרתף. במרתף זה רבצתי עד כניסת הצבא האדום, ב-19 במרץ 1944. בו ביום שוחררתי.

(מארכיון יד ושם)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 409 – 412.

פ' פאשט **עדותה של פניה פאשט**

הוועדה ההיסטורית, הופגייסמר

בגטו נאלצו כולם לעבוד, הן גברים והן נשים. הגברים הוחשו לעבודות קשות למיניהן והנשים נשלחו לשרת את הגרמנים ולעבודות אחרות למיניהן. מדי בוקר נאלצו כולם להתאסף בחצר היודנרט ומשם הובילה אותם המשטרה היהודית לעבודה. כל עובד קיבל אישור עם שמו ושם משפחתו, מקום עבודתו, שעת השיבה מן העבודה. אך ללכת לבד ממילא נאסר, מי שנתקלו בו ברחוב, נורה מיד. הם הובלו לעבודה וממנה דרך כרי הדשא, כי המעבר ברחובות נאסר על יהודים.

המצב החומרי היה קשה מאוד. מנות המזון שקיבלנו היו: לעובדים – 150 גרם לחם ליום; מי שלא עבדו – 75 גרם; ילדים – 30 גרם. לזה נוסף לעתים נדירות מרק או מעט ריפות. בשל הרעב, המצוקה, הזוהמה, פשטה מגפת טיפוס ואנשים רבים מתו.

בגטו היה בית חולים, מטבח של היודנרט, שעזר לפעמים במרק, אך זה היה כטיפה בים, כי הרעב היה כבד מאוד.

לא היו בגטו אקציות מיוחדות. אך קרה כי בשובם מן העבודה, המתינו לצוותי העובדים הז'נדרמים ובדקו כל אחד. מי שנמצא אצלו דבר-מה נורה בו במקום. אפילו בגלל גזיר עץ שהובא היו קרבנות.

ב-19 באוגוסט 1942 בא לגטו בעגלה מכר שלנו, איכר, כדי להוביל אותנו מן הגטו אל העיר, שם נוכל להסתתר. כיוון שלא רציתי לסכן את כולם בפעם אחת, החלטתי לפי שעה לעזוב את הגטו לבדי ולבחון את האפשרויות במקום. הסרתי את הטלאים, עטיתי מטפחת איכרים לראשי ועליתי על העגלה, משאירה את אימא, שני אחים ובני משפחה אחרים. בצאתי בערב מן הגטו, הבחנתי בשוטרים אוקראינים, ז'נדרמים גרמנים, אנשי אס-אס וגסטפו רבים. אך לא עלה על דעתי משהו מיוחד. למחרת בבוקר חזרתי עם אותו איכר לגטו. השוטרים האוקראינים, שסברו כי אני אוקראינית, הודיעו לי שהכניסה לגטו אסורה, כי צפוי להתרחש שם משהו.

כפי שאכן נודע לי מיד, הורו בבוקר זה לכל היהודים להתאסף בחצר היודנרט. יממה תמימה ניצבו היהודים בחצר, מבלי לדעת על הצפוי

להם. אפילו חברי היודנרט לא ידעו על המתרחש. רק ביום שישי בבוקר, 21 באוגוסט, באו כלי רכב לגטו, ובפקודה העלו את היהודים בקבוצות על כלי הרכב והובילו ליער, מרחק שלושה קילומטרים מפאתי העיר, אל הבורות שיהודי המחנה הכינו במשך כל הזמן.

יומיים נמשך הרצח של 18,000 היהודים של עירנו, במשך יומיים הושלכו יהודים לבורות ולאחר מכן ירו בהם בתת-מקלעים. איש לא ניצל מן המבול, כולם אבדו, אפילו אנשי היודנרט והמשטרה היהודית.

משאבד לי הכול ולא ידעתי מה יקרה לי, נשארתי אצל האיכר. שמו היה לאוורוב. איכר עני מאוד היה, ילדים לא היו לו, גר בחוטור [התארגנות של משקים בודדים, כעשרה במספר] מקום בו לא גר איש, הסתתרתי אצלו על הקמין על האצטבה המשוקעת באחוריו.

ב-24 בדצמבר 1942, בשעה שתיים בלילה בערך, עלה אליי האיכר והורה לי לעזוב מיד את ביתו. "די – אמר – אינני רוצה לסכן עוד את חיינו בגללך". לא הועילו תחנונים ובכי. הכול אבוד. עליי לחלוק את גורל הוריי, אחיי וקרוביי.

מיואשת ושוות נפש לכל, מזוהמת, בבלויים, הלכתי להסגיר עצמי למשטרה האוקראינית, משוכנעת כי בלאו הכי אני אבודה. כיוון שלא ידעתי במדויק היכן גר השוטר, שוטטתי למן השחר עד הערב, כשקרבתי אל חצר השוטר כבר הייתה השעה שמונה בערב, חורף. הכלבים שלו התנפלו עליי, נשכו אותי ותלשו ממני את השמלה הקרועה. ואז יצא האוקראיני ושאל לרצוני. ביקשתי ממנו להכניס אותי הביתה. ואז סיפרתי לו הכול וביקשתי שיירה בי, כי בלאו הכי אין לי מוצא אחר.

"אני לא אירה בך, אך גם לא אוכל להחזיק אותך אצלי. אעביר אותך אל העיר, שם תמצאי אנשים טובים שיסתירו אותך".

הוא נתן לי מים לרחוץ עצמי, בגדי איכרים נקיים ללבוש וגם אוכל לשובע. למחרת בבוקר טיילתי אתו כאוקראינית עד לעיר. כשחלפנו ליד היער הקטן, הראה לי את הבורות של קדושינו ההרוגים. בבואנו אל העיר נפרדנו, הודיתי לו בכל לבי על יחסו האנושי. הוא אמר לי כי שמו טימאנישין. לאחר השחרור נפגשנו.

משפחה רוסית שהכרתי קיבלה אותי והסתירה בביתה שלושה חודשים. במרץ 1943 נאלצתי ללכת משם, כי השכנים הבחינו בי. בעלי הבית שלי הובילו אותי אל אוקראיני, אוונגליסט. הסתתרתי אצלו במרתף. בביתו הוסתר גם ילד יהודי בן שמונה.

בחודש יוני שמעתי לפתע ירויות בבית. האיכר ירד אליי מיד ואמר, שעליי לברוח בזה הרגע, כי ז'נדרמים באו לחפש אצלו תבואה, ומצאו זוג יהודי בבוידם. לא ידענו זה על זה.

הצלחתי להיחלץ מן המרתף לרחוב מבעד לאשנב. בעיר זיהתה אישה פולנייה שאני יהודייה, ואמרה לי לא לשוטט בעיר, כי הגסטפו מבצע פשיטות גדולות. היא הכניסה אותי לביתה והסתירה בכלוב תרנגולות, שניצב בחדר הכניסה. הבעל הציע לי להמיר את דתי. לפי דעתו אפטר מכל הרדיפות. רציתי או לא, נאלצתי להסכים. הוא יצר קשר עם כומר בעיר, וזה ייפה את כוחו לבצע את ההמרה בעצמו על מנת שלא ייוודע לאיש.

בתחילת יולי 1943, באחד הבקרים, קרא לי הנוצרי הביתה, הוליך לאיקונה של מריה הקדושה, בירך אותי והעניק לי את השם מריה-תרזה. לאחר הטקס שבתי אל הכלוב.

כעבור שלושה חודשים שוב הבחין בי שכן ונאלצתי לברוח. הפולני נתן לי כתובת של משפחה פולנית שמסתתרים אצלה יהודים נוספים. הלכתי אליהם. הם קיבלו אותי והסתירו יחד עם משפחה יהודית שלמה. שם נודע לי כי ב-12 בדצמבר 1942 ירו בכל יהודי המחנה.

ב-4 בפברואר 1944 כבש הצבא האדום המנצח את עירנו ויצאנו ממקומות המחבוא.

עם השחרור הצבנו מצבה לקדושינו. בעיר נותרו כעשרים אנשים [יהודים].

(מארכיון יד ושם)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 413 – 414.

(בפנקס הגניזה בהר ציון רשום הדבר בשמו של יהודי אלמוני, שהציג עצמו כאדם המתמסר להנצחת השמדת הקהילות)

בי' בטבת, יום הקדיש הכללי, עולים אלפי אנשים להר ציון למרתף השואה, שהוא הקבר האלמוני, להתייחד עם זכר הקדושים ולבקר בכל המקומות הקשורים בקדושים. לפני שנתיים בי' בטבת עליתי להר ציון ונטלתי חלק במסלול המבקרים. בשעת השיחה שמעתי אנשים מדברים על "עץ גבורה" האמור להימצא על ההר.

סקרן מטבעי, התחלתי לחקור ולדרוש אצל אנשי ההר על אודות העץ ההוא ומה הדרך אליו. אך הם היססו וגמגמו, לא השיבו דברים ברורים, דיברו חצאי מילים על עץ כלשהו שהובא לכאן מלוצק, עץ שנתלו עליו יהודים.

האם לא ידעו אף הם, או לא רצו להשיב לי? הם התחמקו והובילו אותי אל האחראי. האחראי, שתק אף הוא. איננו בטוח –אמר – אם ניטע עץ כזה או לא. הוא רק שמע על כך, כמו אחרים, לא יותר. ראיתי כי משהו הוא יודע, אך מסרב לספר ולדבר על כך.

לפי טבעי לא הרפיתי מן העניין והפכתי מעין חוקר, במטרה לרדת לשורש הדבר. ונודע לי מעשה נורא שהתרחש על הר ציון, ואשר האחראי מבקש להסתירו מן הציבור.

זה מעשה בעץ גבורה, שניטע בידי שני יהודים ניצולים מלוצק על אחריותם. והמעשה, כפי שסיפר הניצול היהודי מגטו לוצק התרחש כך:

פלוני ר' לייזר, מחסידי ברסלב מובהקים באזור, נמלט בפרוץ המלחמה מפולין, שנכבשה בידי הרשעים הנאצים, לרובנה שהייתה כבושה בידי הרוסים. ר' לייזר לא הבדיל בין נאצים לרוסים. ההשגחה הפרטית מצויה בכל מקום. אך הוא נמלט לרובנה ומשם אל לוצק, שהייתה בידי הרוסים, בתקווה להגיע לאומן, אל קבר הרבי ר' נחמן מברסלב.

ר' לייזר ביקש, כפי שאומרים, להוציא מתוק מעז.

בינתיים התחולל תוהו ובוהו במדינות, והרשעים הנאצים תקפו את אזור רובנה לוצק, כבשו אותו בסערת אימים ושפכו את זעמם על ראש העם הקדוש: הרגו, שדדו, בזזו והקימו גטאות ומחנות מוות.

תוך זמן קצר הכירו את ר' לייזר בגטו לוצק כצדיק מופלא. עשה חסדים, עודד, עזר ולא אחת הסתכן. כלל לא חשב על עצמו, אלא התמסר כל כולו לאחיו.

שמו התפרסם כצדיק וקדוש. אך הרשעים, שדעתם אינה סובלת אור, התאנו לו. יום אחד תפסו אותו בעת שעמד עוטה טלית ותפילין והתפלל, הם פרצו בצחוק גדול וכיבדו אותו במכות איומות. כיוון שמצאו אצלו מעט מצרכי מזון, שהכין למען חולים, גררו אותו, תחילה בצחוק ולאחר מכן כביכול ברצינות "למשפט", ומשתנקים מצחוק, חרצו את דינו הנורא לתלייה.

תפסו ברחובות יהודים, על מנת שיגררו אותו קשור בחבל אל עץ, שם ייתלו אותו. תחילה סירבו היהודים וביקשו להתחמק, אך הרשעים החלו להכותם ולאיים עליהם באקדחיהם. פצועים וזבי דם, עדיין סירבו, עד אשר הפציר בהם ר' לייזר, והתחנן אליהם לציית לפקודת הרשעים.

בלית ברירה נשמעו לו וגררו אותו בחבלים, נוכח צחוקם של הרשעים, ומסרו אותו בידי התליינים הקבועים של הגסטפו. אלה לקחו אותו לתלותו על העץ שבצד הרחוב, בעבר שלושה במאי. הרשעים צחקו, והיהודים, להבדיל, בכו. הצחוק נבלל בבכי. כשראה ר' לייזר את צערם של היהודים, עודד וחיזק אותם ואמר:

"רבנו הקדוש, ר' נחמן, זכר צדיק לברכה, הבטיח לכל יהודי שיעלה על קברו כי ימשוך אותו בפאותיו מן הגיהינום. ואני הקטן מבטיח לכם, לשמח אתכם על הצער שגרמתי לכם".

הוא קרא: "שמע ישראל!" ונסתלק אל שמי שמים.

מאז ואילך – סיפר הלוצקאי – נהגו אנשים לבוא אל עץ התלייה לשאוב עידוד. כשעזב את לוצק עלה על דעתו רעיון, הוא נטל עמו לזיכרון נטע עם שורש מן העץ.

כל זמן נדודיו שמר על הנטע מקמילה, התייעץ עם גננים ואנשי מקצוע והשגיח עליו. בבואו סוף-סוף, בעזרת השם, לישראל, כששמע על מרתף השואה בהר ציון, שהוא הקבר האלמוני לששת המיליונים, החליט לשתול את הנטע סמוך לקבר בהר ציון.

הוא עלה להר ודיבר עם האחראי, בן של הרב מוורשה, שהתמסר להנצחת השואה. יודעי דבר אמרו לו כי האחראי יתאווה לזה, כי הוא מכבד את הסמלי והנעלה, אך הפעם טעו. האחראי נחרד מן הרעיון. הוא התפעל ממעשהו הנועז והנעלה, אך היסס למלא את דרישתו, מחשש לסגידה לעץ, מעשה אשרה. הוא אמר לו כי סביב למקומות הקדושים תמיד צמחו עצים, וסופרו עליהם אגדות ומעשיות רבות, ובכל זאת לא שמרו על אף אחד מהם. לא העניקו חשיבות לעצים. כיוון שבימינו אין חשש אשרה, נתן לו טעמים משלו, בנוסח אגדה, סיפר מעשה שהתרחש בעץ של אברהם: אלוני ממרא, שניצב סמוך לחברון.

עץ זה – אמר האחראי – ניצב שנים רבות. תמיד הוענקה לו חשיבות גדולה, כי תחתיו ישבו ואכלו אברהם אבינו והמלאכים. ומה עוד נחוץ? ובכל זאת לא קיבל על עצמו ולא שמר על העץ.

נכון, הגויים השגיחו עליו וקיימו סביבו תפילות ואזכרות, אך היהודים, לא. והטעם – מובא בספרים – כי במקום זה, אשר שימש בעבר כיכר היריד בחברון, מכרו בפומבי שבויים ועבדים יהודים בזמן חורבן בית שני, ולפי מנהג המקום קשרו אותם כבקר אל העץ. ומאז פחתה חשיבותו. עץ שהסכים שיקשרו אליו יהודים, הוא עץ ככל העצים ואין בו חשיבות יתרה.

ומה חשיבותו של עץ – שאל האחראי – שהסכים שייתלה עליו רב לייזר?

האחראי היסס ולא נתן הסכמתו. אך ר' יצחק, שהביא את הנטע, לא הסכים עמו, נשאר בדעתו, ומבלי לבקש רשות עלה ערב אחד עם חברו והם שתלו את הנטע.

המעשה נודע רק לימים, במקרה בלבד.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 414 – 416.

קשה מאוד לשוב אל הימים החם של הכיבוש הגרמני, הגטו, החיסול. יש רצון לשכוח. אך זהו חוב של כל מי שחווה ושרד את החורבן, חובה כלפי הנרצחים, שמשאלתם האחרונה לפני המוות הייתה, שהנותרים לא יסתירו דבר. אנסה אפוא לתאר את הזמן העגום, אף שקשה למצוא בשפת אנוש את המילים לתאר את אשר עבר עלינו.

המלחמה הגרמנית-סובייטית

הלילה שבין 21 ל-22 ביוני 1941 היה חם ולח. אי-שקט מוזר היה תלוי באוויר. כשבא אליי בשעה שתיים-עשרה בלילה מר ק' כדי שאבוא לבקר את ילדו\תו החולה ועברנו בפארק העירוני, שמנו לב לשקט הכבד, שקט שלפני סערה.

בימים האחרונים הרבו לדבר על ריכוז צבא גרמני בגבול המזרח, ואף שבעלי טען בהתמדה כי לא לשווא מרכזת גרמניה את צבאה, התייחסו לזה כאל נבואת זעם חסרת ביסוס. האופטימיסטים סברו כי זה רק תמרון טקטי של הגרמנים, לצורך התמקחות עם הסובייטים. אך כאשר בשעה חמש לפנות בוקר העירו אותנו קולות נפץ אדירים של ההפצצות, כבר ידענו שהמלחמה החלה. כעבור דקות אחדות ראינו מבעד לחלון כרכרה ובה פצועים, שהובלו אל בית החולים האזורי. אפילו לאחר שנפלו הפצצות הראשונות, עוד נמצאו כאלה, בהם קצין סובייטי בכיר שגר בבניין שלנו, שהאמינו כי אלה תמרונים בלבד. אך אשליות אלה התנפצו כשמסר מולוטוב את הצהרתו: שמטוסים גרמניים הפציצו את הערים התמימות חסרות המגן בברית המועצות.

ובכן – מלחמה! מלחמה עם גרמניה! אימה ותבהלה אפפו את העיר. לא הייתה עוד האווירה של 1939, כשהרוב ציפה לסיומה המהיר של המלחמה. עתה כבר ידענו היטב למה מוכשרים הגרמנים, כבר שמענו על מעשיהם.

בראש וראשונה אפפה התבהלה את הגברים. בעת ההיא עוד האמינו כי הסכנה לנשים פחותה. פה ושם נראו גברים עם תרמילים, שפנו מזרחה, מלווים באימהות, נשים וקרובים. מי שעבדו במשרות ממשלתיות קיוו שיפנו אותם בעוד מועד יחד עם המוסדות.

אני ובעלי, שנינו רופאים, ציפינו שיגייסו אותנו לצבא. הכנו שתי מזוודות קטנות ובהן חפצים אישיים, וכל אחד מאתנו הלך למקום עבודתו. נדברנו להיפגש בשעה חמש בדירתנו החדשה ברחוב בולֶסְלב חְרוּבְרי.

הפגישה מעולם לא התקיימה! לפני השעה חמש עזבתי את בית אמי, הסמוך לבנק פולֶסקי [הפולני] ולכן חשוף לסכנה גדולה יותר של הפצצה, מאשר דירתי ברחוב בולסלב חרוברי. הלכתי דרך כר הדשא כדי להספיק לבוא בחמש הביתה, שם הייתי אמורה להיפגש עם בעלי. בדרך פגשתי את מר קַרְטין שעמו שוחחתי זמן-מה, זה חרץ גורל חיי.

כעבור כעשר דקות (זה משך הזמן להספיק לבוא הביתה) התכסו השמים מספר עצום של מטוסים גרמניים, שהחלו להפציץ את העיר. השמים השחירו. רצנו על כר הדשא לעבר הנהר. בכיוון זה החלו להימלט מבתיהם אנשים בהמוניהם. המטוסים הגרמניים הנמיכו טוס והחלו לירות על האוכלוסייה הנמלטת. כר הדשא התכסה פצועים והרוגים. הגעתי לנהר לאורך תעלת המים בתוך הצמחייה. שם הסתתרתי בין הקנים עד שההפצצה פסקה.

הדבר נמשך שעה-שעתיים. נדמה היה לי כי זה נצח. כשהרמתי את ראשי, ראיתי מרחוק את כל רחוב בולסלב חרוברי בלהבות. בית אמי ליד בנק פולסקי, ניצב שלם. זחלתי במהירות ממקום מחבואי ושמעתי קוראים: "טוניה, טוניה". חיפשו אותי בעלי ובני משפחה אחרים. הם היו בטוחים כי בשעה היעודה הייתי בבית. כיוון שהבניין שלנו הופצץ וכל הדיירים נהרגו, ודאי גם אני ביניהם. הם חיפשו אותי בין ההרוגים בבית ומשלא מצאו, שיערו שאולי ברחתי אל כר הדשא.

מילותיו הראשונות של בעלי היו: "טוניה, אין לנו כבר דירה, אין לאן לשוב". אך לא היה פנאי לחשוב על עצמנו. התחלנו לארגן את איסוף הפצועים והובלתם לבית החולים. בית החולים היה מלא עד אפס מקום.

משירד הלילה הלכנו לבית החולים. בעיר שררה אפלה. בדרך התגוללו כבלי טלפון מנותקים, עמודי טלפון שנפלו, אבנים ולבנים. באוויר הורגש ריח שרפה ודם. בבית החולים עבדנו בלי לשאוף רוח. כל פצוע הרי היה מוכר, רבים הרי היו ידידים קרובים. ניתחנו, תפרנו, כרתנו

לאור עששית נפט ופיסות מוך טבולות באלכוהול. לא חשוב שאיננו מנתחים מיומנים. אנחנו מגייסים בקרבנו את כל הידע שקיבלנו בשעתנו באוניברסיטה, כדי להציל אנשים ממוות ולהקל כאב.

וההפצצה נמשכת. יש לנו תחושה כי כל רגע עלול בית החולים להתמוטט. אך אנחנו ממשיכים לעבוד. וכל הזמן מביאים פצועים נוספים. הנה הביאו את מר י' רויטר, שספג קליע בבטן שעה שעמד בתור ללחם. חייבים לנתחו מיד, אף שאין תקווה גדולה להצילו.

בינתיים מתרוקנת העיר. הסובייטים מתפנים, ויחד עמם המאושרים שזכו לקבל מקום ברכביהם. מנהלת בית החולים שלנו, סובייטית, מסכימה לקחת עמה רופאים אחדים, אך לאלה שקיבלו בינתיים צווי גיוס היא מייעצת להתייצב בפיקוד הראשי. עמוק בלב אני מרוצה שאינני נוסעת אתם, כי כשראו החולים את הרופאים עוזבים אותם, שקעו בייאוש. מכל עבר שמעתי קולות: "טוניה, את לא תעזבי אותנו!" לא נטשתי אותם. נשארתי עם בעלי ועם עוד רופא יהודי דוקטור פ', גינקולוג. מכל צוות בית החולים היינו שלושה יהודים בלבד. האווירה הייתה דחוסה ובלתי נעימה.

דממה פתאומית העירה אותנו מן המצב המתוח, דממה, שבמקום להרגיע, מילאה אותנו פחד. הגרמנים חדלו להפציץ. הסובייטים ברחו. העיר אינה מגלה עוד התנגדות.

השעה אחת בלילה בין יום שלישי לרביעי, 24 ביוני **1941**. החולים ישנים לאחר אֶלחוש. אני יוצאת עם בעלי מבית החולים, להיוודע מה נשמע אצל הוריי ומה מתרחש בעיר. שמענו קודם כי האוכלוסייה היהודית הסתתרה בעיקר בקתדרלה ובסובור. אנחנו הולכים אפוא לעבר הקתדרלה. המראה הנגלה לפנינו, לא ניתן לתיאור. העיר בוערת. אנחנו חייבים ללכת במרכז הריצוף, כי משני הצדדים מזדקרות לשונות אש. אין רואים נפש חיה. מפה ומשם נשמעות יבבות של חסרי בית והתפוצצויות הטנקים הסובייטיים הנטושים הבוערים.

לאחר מאמץ רב הגענו אל הקתדרלה. הבונקר שלה היה מוצף מים. על גבי קורות שהונחו נדחקים אנשים, ילדים בזרועותיהם ועל הצרורות. הילדים בוכים והזקנים נאנחים. מקבלים אותנו בחמימות רבה. כולם שמחים שלא נסענו, אלא נשארנו אתם. זה מציע לנו מעט תה חם

מתרמוס, אחר מפנה לנו מעט מקום, לשבת לנוח. אנחנו חשים חלק אורגני ממסת האנשים. אני שמחה שלא נסעתי, שאני אתם.

למרבה הצער לא פגשתי כאן את ההורים. מן הסתם הם בסובור. אני מתכוננת ללכת לשם, אף שכולם מזהירים אותי לא לעשות זאת. עליי הרי לשוב עם שחר לבית החולים, וזה הרי בלתי אפשרי לפני שאתראה עם המשפחה, שאינה יודעת מה קרה לי.

בסובור נתקלנו במראה זהה של ייסורים וייאוש. מצאתי שם את משפחתנו, ששכבה יחד עם רבים אחרים בקרן זווית על הרצפה, בחרדה, שעוד קודם שימצאו אותם הגרמנים, ישחטו אותם האוקראינים. האווירה הייתה מתוחה ולא בטוחה. מתלחשים ביניהם, שלא לעורר חשד בקרב האוקראינים, מחליטים רוב היהודים לעזוב את המחבוא. קודם לכל היה עניין הגברים הצעירים, המאוימים יותר לכשימצאו אותם כאן הגרמנים. אך זה לא היה פשוט כל כך לביצוע. בכניסות הראשיות ניצבו כנופיות של אוקראינים, שלא הניחו לאיש לצאת מן הסובור. אנחנו הצלחנו להיחלץ בכניסה האחורית. בשקט, ממששים באפלה, באנו לבית אמי, שהיה קרוב אל הסובור.

הכול שם היה הפוך על פיו. שכבנו על הרצפה בחשכה, וכך נשארנו עד שהאיר היום. עם שחר היו הגרמנים בלוצק. מאז אותו יום החל החיסול ההדרגתי והחורבן של חיינו בלוצק.

התהוות הגטו בלוצק

ב-11 בדצמבר 1941 הקימו הגרמנים גטו בלוצק. הגטו חוסל ב-20 באוגוסט 1942. לשם מה גררו הגרמנים את העניין שמונה חודשים כדי לחסל 12,000 [!] יהודים – לעולם לא ייוודע לנו. שמעתי כי כבר ב-1941 הייתה מוכנה התכנית לחיסול יהודי לוצק, והאופן הפרימיטיבי בו נרצחו בגורקה פולונקה ודאי לא חייב הכנה של שמונה חודשים.

זמן-מה לפני התהוות הגטו החלו להלך שמועות, שהגרמנים מתכוננים להקים גטו בלוצק. נודע לי ממכרים פולנים כי הגטו כפי הנראה יימצא מעבר לגשר הבזיליאני [בזיליאנסקי]. אחרים לעומת זאת סברו כי הגטו יהיה בווילקה, הם אף ראו את ביצוע המדידות. הרגיעו את היהודים, שהדבר נעשה לטובתם, הפולנים לא יוכלו עוד לרצוח יהודים כפי שעשו עד כה. לפולנים ולאוקראינים אמרו, שזה לטובתם, כי היהודים

מכונמים, כי מאיימת מצדם סכנה של מגפת טיפוס, לכן עדיף להיבדל מהם.

בקרב היהודים שררה תבהלה. רבים קיבלו דירות בגְנידוב, אחרים מעבר לגשר הבזיליאני. וולקה [וילקה] החליטה להמתין לידיעות בטוחות יותר. אף שגרנו בוולקה, החלטתי לקבל את הצעתה של משפחה מוכרת בגנידוב, לקבל אצלם חדר בשכירות בתמורה לסיוע שאעניק להם – אם נשרד את המלחמה – בביצוע ניתוח פלסטי לבתם (היה כתם אדום על פניה). מה רחוקים היינו במחשבתנו ממה שיקרה מאוחר יותר! כבר שלחתי למשפחה שני שקי פחם להסקה (הישג עצום בעת החיא) ובימים הקרובים היינו אמורים להעתיק מגורינו לשם.

זה היה ב-11 בדצמבר 1941. שרר כפור. בשש בבוקר נקראתי אל ילד חולה במשפחה פולנית ותוספת לשכר קיבלתי חצי קילוגרם שומן חזיר. מאושרת מן המתנה החשובה מיהרתי הביתה, להתחמם שוב תחת לכסת. בתוך כך נחפז לבוא מר גמזון, בעל הבית בו גרתי לאחר הפצצת דירתי, והאיץ בנו להתלבש, כי ברחוב שורר אי-שקט רב. הצצנו מבעד לחלון וראינו יהודים, צרורות וילדים בזרועותיהם, נהדפים בידי גרמנים על סוסים לעבר העיר. מתברר כי החל בנובה סטרוויינייה נכנסו הגרמנים לכל בית יהודי, גירשו משם את הדיירים והאיצו בהם להתקדם. הדירות נחתמו.

התחלנו להתלבש בחיפזון. התרמילים עם החפצים החשובים היו מוכנים תמיד. שוב נכנס גמזון ודיווח כי הצליח לקבל עגלה וסוס. אנחנו יכולים לנצל זאת גם כן ואולי נצליח להימלט קודם שיבואו לכאן הגרמנים. אך כשהיינו אמורים לזוז מן המקום, באה לפתע קבוצת גרמנים. הם עיכבו את העגלה והחלו להכות את הגברים בפרגולים. אנחנו הצלחנו להשתחרר מידיהם, מותירים כל מה שהיה ברשותנו, וברחנו דרך החצר לשדה. שם הסדנו מעלינו את הטלאים הצהובים ואת סרטי השרוול הלבנים עם המגן-דוד והלכנו אל מושבת הפקידים, שהייתה מאוכלסת כולה פולנים.

בעלי נזכר כי אי-שם באזור גר פציינט שריפא לא מכבר מטיפוס קשה. נכנסנו לשם.

אשת הפצ׳יינט החווירה ברגע שראתה אותנו. היא הגיפה את הדלת והחלונות ושאלתה הראשונה הייתה, אם ראה אותנו מישהו נכנסים. הרגענו אותה, שלא נשאר כאן זמן רב. בקשתנו רק, שתצא העירה ותיוודע מה עושים הגרמנים ביהודים ולאן מובילים אותם. האם מדובר אמנם בגטו, או שהם עושים ביהודי לוצק מה שעשו לפני חודשים אחדים ברובנה, שם רצחו אלפי יהודים.

היא נעלה אותנו על מנעול והלכה. עד מהרה שבה עם הידיעה: כפי הנראה הודפים את כל היהודים לעבר הגשר הבזיליאני. מה יתרחש בהמשך, אין איש יודע. היא ביקשה מאתנו לעזוב מהר ככל האפשר את דירתה. עזבנו.

לאן נלך עכשיו? אנחנו ידועים מדי בלוצק וכל רגע מאיים עלינו מוות על הליכה בלי הטלאי הצהוב. נכנסנו אל מכר פולני, ד״ר י׳. לפני זמן-מה מסרנו לו להסתרה חפצים מסוימים, שנאסר על יהודים להחזיק בהם עוד לפני הקמת הגטו. אשתו, אף היא רופאה, שהייתה ידועה בהשקפותיה הליברליות לפני המלחמה, רעדה כל כולה מפחד, שמא, ישמור האל, נישאר אצלה זמן רב מדי. היא יעצה לנו להסתנן לבית החולים האזורי, בו עבודתי לפני כן.

גם זה לא היה עניין פשוט. הגענו לבית החולים דרך נחל קפוא, דרך שדות, ובסכנה מתמדת שיזהו אותנו. מנהל בית החולים בעת ההיא היה ד״ר זָלֶסְקי, אוקראיני, בעבר רופא קופת החולים. לפני המלחמה היה פופולרי מאוד בקרב יהודים. אמרתי לו בגלוי, שאנחנו בורחים מן הגרמנים ואיננו יודעים מה לעשות הלאה. כיוון שהמנהל לא קיבל כל הוראה רשמית בדבר הסגרת היהודים, הרשה לי להישאר באופן זמני בבית החולים, אך לבעלי בשום פנים אינו יכול להרשות להיות כאן. עליו ללכת למקום עבודתו ברכבת, שם עבד במרפאת הרכבת כרופא. כך נשארתי בבית החולים לבד, מנותקת מבעלי, ממשפחתי ומיהודים.

אחת מאחיות בית החולים הסכימה ללכת העירה להיוודע על המתרחש, ואם יתאפשר, ליצור קשר עם משפחתי, שגרה סמוך לבנק פולסקי. היא שבה עם ידיעות מעציבות. בית אמי היה ריק. יחד עם יהודים אחרים נהדפו קרוביי לעבר הגשר הבזיליאני.

למה ברחתי? למה התנתקתי ממשפחתי? מה קרה לי? מה עם בעלי ועם אמי? ומה יהיה עליי כשייכנסו הגרמנים לבית החולים? במצב רוח כזה נאלצתי לעבוד ולהעמיד פנים שאני שלווה. בית החולים היה מלא אוקראינים, ונאלצתי לבצע את המטלות של רוב הרופאים הפולנים והאוקראינים, שהלכו העירה לצפות במחזה. משהו שאין רואים אלא פעם במאה שנים!

לפתע ראיתי מבעד לחלון גרמנים הולכים לעבר בית החולים. הולכים לכאן אנשי הגסטפו עם כלבים ופרגולים בידיהם. השעה ארבע אחר הצהריים. בבית החולים אין אף לא רופא פולני אחד. האחות הראשית, אוקראינית, [לא] איבדה עשתונות, ובמהירות הסתירה אותי תחת הסדין בו היה מכוסה הכיסא הגינקולוגי. לשאלה "האם יש לכם כאן יהודים?" השיבה בשלילה. ובכן, זה קרה. המלכודת נטרקה. עכשיו אני בידיהם, תלויה ברצונם הטוב. למה עשיתי זאת? מה יהיה על בעלי, על משפחתי? מה הגורל הצפוי ליהודים?

אך חייבים לשמור על שלווה, אסור לבכות, חייבים להעמיד פנים. לאיכרים החולים מן הכפרים השכנים אין מושג על יהדותי. עליי לבצע בשלווה ובכבוד את חובות הרופא.

הלילה יורד. דממה. לא נשמע משום מקום קול ירי. זה טוב. הרופאים הפולנים הלכו לבתיהם לאחר ביקור הערב. מה טוב שרופאה יהודייה יכולה לבצע את תורנות הלילה במקומם. לפתע שמעתי צלצול ונכנס בעלי, חיוור ושטוף זיעה, אף שבחוץ כפור עז. המנהל שלו, פולני, לא הרשה לו להישאר במרפאה, והורה לו לעזוב את הבניין באמצע הלילה. שלא לעורר חשד בקרב החולים והסניטרים, השכבתי אותו במחלקה כחולה אפנדיציט קשה.

בבוקר נודע לנו כי בעברו השני של הגשר הבזיליאני הוקם גטו, הנשמר בידי אוקראינים וגרמנים. נאסר על היהודים לצאת מן הגטו. חופש תנועה היה רק לפולנים שגרו שם עדיין. הם הקשר היחיד של היהודים עם חלקי עיר אחרים. פה ושם נהרג מישהו, פלוני נורה – זה לא נחשב. הקומיסר לינדנר, בעבר גזבר מִבְיידלין, שרוי במצב רוח טוב בשל השקיות ובהן טבעות זהב, שנאספו למענו בגטו בידי היודנרט בראשות עורך הדין הניג.

בשעה עשר בבוקר בא ד"ר זלסקי. חלילה, אין הוא רוצה לגרש אותנו, אך גם אינו יכול להשאיר אותנו. יש ללכת לגטו, אבל איך?

מרגע זה ואילך קיים לדידי רצון אחד בלבד: לעזוב מהר ככל האפשר את בית החולים ולהסתנן לגטו, להיות יחד עם כולם ולחלוק את גורלם. דבר לא הרתיע אותנו. הידיעות הגרועות ביותר החווירו לעומת הגעגועים העצומים להיות שוב בין קרובים, בין יהודים.

נודע לנו שנוכל להסתפח לקבוצת עובדים יהודים, השבים לגטו תחת שמירה של שוטרים יהודים. באופן זה עברנו ערב אחד את הגשר הבזיליאני, שהיה שמור בידי גרמנים.

בכניסתנו לגטו נתקלנו בהמון אנשים ברחוב. חלק מהם חיכו לשובם של בני משפחה שהלכו בבוקר לעבודה מחוץ לגטו. לא חשוב ששבו רעבים, מותשים ומזוהמים, החשוב הוא שחזרו, שהם חיים. אחרים יצאו מן הבתים פשוט משום ששררו שם מחנק, צפיפות ולכלוך.

במשך פחות מיום הושלכה לשני רובעי עיר מסה של 18,000 אנשים! לא כולם הצליחו לקבל גג מעל לראשם. חסרי הבית שוכנו בבתי כנסת, במה שהיו בעבר חנויות ומחסנים. שם גוועו ברעב ובקור.

היהודים הופרדו מן העיר בחומה של אוקראינים וגרמנים. היו בלי אמצעי מחייה (מאה גרם לחם ליום הקציבו לאדם), ללא סבון. תמיד מלאי פחד, אם בן משפחה שיצא לעבודה, ישוב. הם היו מחוץ לחוק, על כל עברה זעירה – מוות. המוות איים על כל אחד אף בלי אותה עברה זעירה.

קשה אולי להאמין, אך שמחתי שאני אתם, שאינני חייבת לראות את פני "הידידים" האוקראינים והפולנים. מצאתי את משפחתי בבית מט ליפול, שזה זמן רב לא היה מאוכלס. כעשרה אנשים גרו בחדר אחד. כולם בכו, אך בו בזמן התנחמו. העיקר שאנחנו פה, שאנחנו חיים. עמיתים רופאים באו לבקר אותנו. עדיין אני זוכרת איך ניחם אותי ד"ר רוזנשטרום, לא לקחת ללבי שאיבדתי הכול; הוא הביא עמו משהו לגטו ויחלוק אותו אתנו.

כך החל פרק חדש של חיים בגטו לוצק, פרק שנסתיים עם חיסול הגטו.

מרבית היום בילו האנשים ברחוב. ביקשו לראות מישהו, די היה לצאת לכיכר הקתדרלה. שם פגשו את כולם, פרט למי שנלקחו בבוקר לעבודה מחוץ לגטו.

אך משירד הערב מתו החיים ברחוב. עוצר. נאסר על היהודים, אפילו בתוך הגטו, לעזוב את דירותיהם, חוריהם. שקט ושומם. נשמעות רק רקיעות רגלי הז'נדרמים הגרמנים, המסיירים בזוגות ברחובות.

בבתים לא שבקו החיים. בין בית אחד למשנהו נמשך קשר דרך החצרות, המעברים, בעזרת אותות מיוחדים. כל ידיעה על סכנה לגטו הופצה במהירות הבזק. לא אחת הופצה ידיעה כזו תוך סכנת נפשות.

באחד מערבי החורף פשטה ידיעה שהביאה המיליציה היהודית: משהו מתוכנן בצד הארי. גויסה כנראה המיליציה האוקראינית וליד הז'נדרמריה הגרמנית מרוכזים כלי רכב רבים.

בלילה ההוא לא ישן איש. כולם היו לבושים, מתוחים, עצבניים ומבוהלים. למחרת היה בוץ. ירד שלג מעורב בגשם. כל המיליציה היהודית הייתה מגויסת.

התברר כי חלק הגטו המצוי בקרסנה, חייב להתחסל לאלתר. על כל היהודים שם, לעזוב, כפי שהם, לגטו גְנידוב. אין דרך בין קרסנה לגנידוב והיהודים חייבים לעבור בשדות, שהפכו לאחר הגשם לביצה. ודרך בוץ זה עליהם ללכת מהר יחד. מי שמשתהה, מועד, נופל – נורה בו במקום. חולים רבים, זקנים וחלשים נספו אז.

המיליציה האוקראינית ניצבה על תלולית והשגיחה, שלא יחמלו חלילה על שום אדם שאין בו כוח ללכת. הם עשו מזה בילוי לעצמם. כל אחד התפאר, שמספר היהודים שהרג גדול משל זולתו. ראוי להדגיש, השוטרים היהודים נטלו את הילדים מן הזקנים והנשים וכך הקלו עליהם בהליכתם. הם סיכנו בכך את חייהם. זכורים לי פניהם המאושרים של השוטרים, שעלה בידיהם להציל כך וכך ילדים, זקנים ונשים, שהודות להם באו חסרי ישע אלה למקום חיים. לא חשבו אז מה יהיה מחר, ממה יחיו, היכן ילונו; שאם לא מתו עכשיו מן הידיים הרצחניות, ימותו ברעב, בקור, בטיפוס. לא היה צורך לחשוב על כך

עכשיו. עכשיו צריך להציל מה שניתן. ומחר? אלי הטוב! מחר בלאו הכי אין.

FACHARBEITERAUSWEIS Nr. 1738

Der Gebietskommissar Lutzk

Der [illegible] Jaspert geb 1914

Familienstand: verh. Kinderzahl: — wohnhaft [illegible]

ist von Beruf: Arzt. gehoert als Solcher zum Facharbeiterstamm des Arbeitsamtes Lutzk und darf nicht ohne Zustimmung des Arbeitsamtes anderweitig angesetzt werden.

Der Gebietskommissar Arbeitsamt Lutzk

Der Deutsche Leiter

אישור של רופא

באביב 1942 הופצה ידיעה כי בעיר, מחוץ לגטו, מגויסת המיליציה האוקראינית, ושוב נאספים כלי רכב רבים ליד הז'נדרמריה הגרמנית. מהר מאוד הבים כולם בגטו שמתוכנן משהו. אנשים שוב לא ישנו בלילה, אלא המתינו לבושים לעתיד לבוא. משפחות וידידים התקבצו וחיכו לבוקר. בבוקר צעדו לגטו הז'נדרמים ופקדו, באמצעות היודנרט, על התכנסות כל הגברים בכיכר הקתדרלה ליד בניין היודנרט.

מה לעשות? לא ללכת? להסתתר? לברוח? לאן? כל אחד ידע על האחריות הקולקטיבית בה נקטו הגרמנים. כל אחד הבין כי אם הוא לא יהיה בכיכר, תהיה כל המשפחה אחראית – האישה, הילדים, ההורים. לכן החליטו ללכת לשם. איש לא ידע מה צפוי לו. האם יהרגו אותם בו במקום, האם יובילו אותם החוצה או יבצעו הפרדה. כל אחד נפרד ממשפחתו, כמו לא יראה אותה עוד לעולם.

לא יצאתי מן הבית. קשה לתאר תחושה של אדם שנשאר או בבית. הוא היה כה מותש, שאפילו לא היה מיואש. אפילו אין לכנות זאת אפטיה. הוא פשוט לא חץ, הוא נשם, הלב הלם, אך כל השאר היה מת. אינני יודעת כמה זמן נמשך מצב זה, שעה-שעתיים או נצח. לבסוף נפתחה הדלת ונכנסו בעלי, האחים, השכנים והמכרים – כולם בריאים

ושלמים. לא נעשתה סגרגציה, לא הכו. פשוט קיבצו את כולם, ספרו, בדקו נוכחות והורו להתפזר.

זו הייתה הנכלוליות הגרמנית! מעולם לא חזרו על נוהגם פעמיים. הם סברו שרוח הגטו עדיין לא נשברה לחלוטין. נדמה היה להם, שעדיין נעוצה שם רוח התנגדות מסוימת, כוח מסוים. ברגע האחרון החליטו לבצע משחק שכזה, לבלבל את היהודים. והדבר עלה בידם.

בתחילת אוגוסט 1942 שוב פרצה תבהלה בגטו. היו שמועות שהגרמנים מכינים משהו. אחרים אמרו, שהגטו צפוי להתחלק לשניים א' ב', כמו בקובל. בגטו א' ירוכזו האנשים הצעירים והחסונים, בעלי אישורי תעסוקה, והנותרים יימצאו בגטו ב'. הייתה גרסה נוספת, גטו לוצק כלל לא יחוסל. בכל העיירות סביב אכן חיסלו את הגטאות באופן שיטתי, אך גטו לוצק יישאר, כי כאן עובדים טוב, הגרמנים מרוצים. גרסה זו הפיצו הגרמנים עצמם. אך הייתה גם סברה כי בלוצק יעשו הגרמנים מה שעשו ברובנה, ועל כל אחד להציל עצמו בכל דרך שיוכל. מדי יום באה ידיעה אחרת "ממקור בטוח". שמועות אלה הופצו במכוון בידי הגרמנים, לעורר כאוס ותבהלה. גם הפולנים לא התמהמהו להודיע לידידיהם היהודים, להציל את עצמם, כי מתוכנן משהו רע.

לפי שעה שלחו הגרמנים ליודנרט רשימה מוגבלת של בעלי מקצוע למיניהם הנחוצים להם. היודנרט עצמו חייב היה לבחור את האנשים בגטו. בכך כיוונו הגרמנים לעורר בקרב היהודים בגטו מלחמה פנימית על הזכות להיכלל ברשימה. והדבר צלח בידיהם. אנשים החלו להיאבק בכל האמצעים כדי להיכלל ברשימה. השתמשו בפרוטקציה, היכרות, שוחד, ובלבד שיקבלו את פיסת הנייר.

פגשתי אז את סוניה פֶּטיץ, כבר היו לה מסמכים אריים מוכנים. גם היא מסרה את שעון הזהב האחרון כדי להיכלל ברשימת המהנדסים. היא הייתה כה מאושרת בזה. אולי, אילו לא היה הדבר עולה בידה, הייתה יצאת מן הגטו במסמכים האריים שלה והייתה שורדת. אך מי יכול היה לדעת אז מה טוב ומה רע.

קבוצת צעירים ניסתה להתאחד עם הפרטיזנים, אך כל ניסיון כזה לקשור קשר נגמר בלא כלום. מי שנחלץ ליערות, לא שב עוד, הרגו אותו הבנדרובצים האוקראינים. שורה של אנשים שלא היה להם כל

סיכוי להיכלל ברשימת "המאושרים", וגם לא היה להם די כסף לקנות לעצמם מסמכים אריים או מקום מקלט אצל פולנים – חפרו לעצמם בונקרים ומקומות מחבוא בגטו עצמו, בתעלות תת-קרקעיות. האנשים היו נחושים להגן על עצמם עד הסוף. אך נשקם היחיד היה גרזן או בקבוק חומצה גופריתית. וגם את זה קשה היה להשיג, זה עלה הון תועפות.

החל מרדף אחר מסמכים מזויפים. מחירם היה גבוה, והתשלום חייב היה להיות במטבעות זהב של חמישה רובלים. המסמכים לא היו בטוחים לחלוטין. חשוב היה "המראה הטוב" – דמיון לטיפוס הארי. נשים צבעו וחמצנו את שערן כדי להידמות לאריות. גברים גידלו שפמים, שינו את תסרוקתם, קנו לעצמם כובעי צייידים, כפי שחבשו אצילים פולנים. נשים זקנות ששערן שיבה, צבעו את השער, כדי להיראות צעירות יותר.

הבטתי בכל זה וביקשתי לבכות. הרי לא יכולתי לומר להן כי בשער שחור צבוע הן נראות מבוגרות יותר, או שהפנים היהודיים לא איבדו עם החמצון את מראם השמי. זה הרי היה זיק התקווה האחרון ואסור היה לחנוק אותו.

בעד מנת ציאנקלי לקחו זהב בלבד. אנשים חיפשו נוצרים שיהיו מוכנים להסתיר יהודים בתמורה לכסף. זה היה מסוכן, אך באין מוצא אחר הסתכנו. אנשים מסרו את שארית רכושם. תכופות לקחו הנוצרים הכול, ולאחר מכן הסגירו את היהודים לגרמנים. מעט מאוד יהודים ניצלו בדרך זו.

בתוך כאוס זה, בתוך תופת המאבק לחיים, באה לפתע ידיעה, שהגרמנים אסרו ארבעה נציגי יודנרט, בהם ד"ר קורצ'מני, גכט, [הופמן], גברת האוסמן, חברה בעבר במועצת העיר. הגרמנים הבהירו שהיהודים יישארו בני ערובה עד מתן דמי כופר, שצריך היה לספק תוך זמן קצר. זו הייתה מדיניותם של הגרמנים להוציא מן הגטו מה שיותר ערב החיסול הסופי. אך היהודים לא ידעו על כך דבר אותה שעה. אפילו לא היה זמן לחשוב, סכנה מאיימת על ארבעה יהודים נכבדים וחייבים להצילם בכל מחיר.

הרוב שכחו את המסמכים ומקומות המחבוא, ובשארית האנרגיה שנותרה בהם הסתערו לאסוף את הכופר הנדרש. רבים הביאו מרצונם את רכושם, מאחרים לקחו בכוח. זכורה לי אישה בגנידוב, שבאה ליודנרט מיוזעת ומותשת והוציאה מחיקה זוג גרבי משי. אולי הייתה זו האפשרות האחרונה לקבל מעט מזון, אך היא נתנה זאת למקבצי דמי הכופר ביודנרט.

מכל המאמץ לא יצא דבר. הגרמנים הרגו את בני הערובה עוד ביום הראשון למאסרם. הם כלל לא המתינו לדמי הכופר. לנו נודע על כך לאחר מעשה. רק אז הבנו כי בא הקץ. הגרמנים גילו את הקלפים, חדלו להעמיד פנים, הרי כל מה שניתן כבר סחטו מן הגטו. תבהלה נוראה אחזה באנשים. נאחזו בכל הזדמנות הצלה. מדי רגע נעלם אחר מן הגטו. שמענו גם על מקרי התאבדות. מקומות המחבוא צוידו במים ובחומצת מלח. פנה אליי סשה פינצ'וק, בשליחות היודנרט סיפק יהודים לעבודה מחוץ לגטו. הוא הבהיר לי כי היות ואני ובעלי איננו כלולים ברשימת המועמדים "המאושרים" לגטו א', עלינו לנסות לפחות ימים אחדים להסתתר אצל פולנים מחוץ לגטו. הוא יודע ממקורות בטוחים, שתהיה סגרגציה. כשיהיה כבר גטו א' ינסה להכניס אותנו לשם.

לרגע לא פקפק שיישאר בחיים. הגרמנים הרי הבטיחו לו! הוא הומת יחד עם כל היודנרט והמיליציה היהודית ביום הראשון לחיסול גטו לוצק – ב-20 באוגוסט 1942.

אוגוסט 1959

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 416 – 423.

ד"ר ראובן פינוס ישראל **מאבקי לחיים**

ד"ר ראובן פינוס

ימים אחדים לאחר פרוץ המלחמה הסובייטית-גרמנית, ביוני 1941, עמדה לוצק בלהבות. המטוסים הגרמניים חגו נמוך מעל לבתים והטילו עליהם פצצות מצרר ופצצות תבערה. קולות הבתים הקורסים החרישו אהניים, ענני עשן ואבק נישאו על פני הרחובות. נראו כבר הרוגים ופצועים – קרבנות התקיפות הראשונים. יותר מכל סבל מן ההפצצות רחוב בולסלב חְרוּבְרי, שהיה מאוכלס בצפיפות יהודים. בית החולים היהודי, בו עבדתי אז כרופא, התמלא עד אפס מקום פצועים, כבר ביום הראשון למטסים.

הידיעות בדבר מעשי הרצח הגרמניים עוררו אימה בלבבות היהודים. רצו לכל מקום שניתן. דרך גשר גְנידוב, מעל לסטיר, רצו המוני יהודים, מטוסים גרמניים מנמיכי טוס ירו לעברם. היהודים רצו לעבר ברית המועצות. מהר יותר, רחוק יותר מן הגרמנים. הדירות נראו כבית נתיבות: שקים וצרורות, שנתחבו לתוכם החפצים החשובים ביותר, נערמו בכל מקום. האנשים היו אחוזי קדחת והתרגשות.

שעה שאחרים התכוננו למנוסה, הבטתי אני בכאב ובמרירות על הקביים שלי. מילדות סבלתי מרפיון ברגל ימין. עד כה נשאו אותי הקביים בתעוזה בדרכי החיים, אך עתה היו לי למכשול. "לכו –אמרתי לאחיי גֶ'גוז' ומאיר – אני אשאר כאן עם אבא ועם אשתי".

ג'ז'גוז' הצליח להגיע לרוסיה. מאיר הוחזר מן הדרך ולימים מת מידי ההיטלריסטים. לעיניי הובילו אותו למוות. הוא היה בקבוצת יהודים שנתפסו ברחוב ליד בית הכנסת הגדול. הם הובלו תחת משמר של אנשי גסטפו על פני העיר, והובאו למרתף הבניין בו היה בעבר בנק פולֶסקי, מול בית המרקחת של דאל. בדרך הוכו במקלות שמסמרים נעוצים בהם. זה היה מראה מחריד. לא האמנתי למראה עיניי. השעון שהשליך אליי אחי מאיר מעבר לגדר, סמוך לבית הכנסת, הוא המזכרת היחידה שנותרה אחריו.

גם בבית החולים היהודי שררה אווירת מועקה ערב כניסת הגרמנים. בעת ההיא היו בלוצק רופאים יהודים רבים. אל המקומיים נוספו

רופאים יהודים שנמלטו ממרכז פולין. אחדים מהם עבדו בבית החולים.

כך נראתה לוצק כאשר נכנסו לעיר המחלקות הממונעות הראשונות של הצבא ההיטלריסטי, ימים אחדים לאחר פרוץ המלחמה הסובייטית-גרמנית.

חיילי הוורמכט ניגשו מיד למלאכה. החלו לשדוד נכסים ורכוש יהודי. מחוסרי ניסיון – שהיה צפוי לנו לימים – ניסינו להתלונן על מעשי השוד בפני הקצינים הגרמנים, הם השיבו בשוויון נפש: "יהודים הם מחוץ לחוק". זה היה לדידנו שיעור ראשון מה מייצגים ההיטלריסטים.

בזה לא תם הדבר. כבר ביום ראשון הראשון לבואם אל לוצק, עצרו הגרמנים כמה אלפי גברים, שלא שבו עוד לעולם אל משפחותיהם. החלו רדיפות ומעשי אכזריות כלפי האוכלוסייה היהודית.

בית החולים שלנו הפך למן ההתחלה בית חולים צבאי לשבויי מלחמה. מקומם של החולים עד כה, התמלא שבויים סובייטים פצועים. מחלקה קטנה בלבד הותירו לאוכלוסייה האזרחית. אלה שמות חברי הצוות הרפואי שנותרו בזיכרוני: ד"ר פמוב, ד"ר בקשט, ד"ר רוזנקרנץ, ד"ר רפופורט, ד"ר ספר, ד"ר רוזנשטרום, ד"ר קמינייצקי, ד"ר גולדשטיין מוורשה, הרוקחת מניה מַיידן, האחיות: לרנר, שולץ, קגן. כל אלה, למעט ד"ר גולדשטיין, נספו.

התרופות היו מועטות מאוד, מזון לחולים ולצוות בית החולים – בצמצום. החולים סבלו רעב. התמותה בקרבם הגיעה ל-90%.

מצבם הבריאותי של האנשים בגטו היה מחריד. השתוללו מגפות טיפוס הבהרות ודיזנטריה, שגברו בשל הצפיפות והרעב. קרבנות המוות ברעב שכבו תפוחים על יצועים עלובים וגססו. בחורף נותרו הדירות לא מוסקות. מבנה סמוך לבית החולים היהודי הותאם לחולים מדבקים. זה הועיל אך במעט. לא היו כל תרופות, תזונה, הסקה.

באוגוסט 1942, בזמן האקציה של החיסול בגטו, ברחתי עם אשתי לבית החולים. כשהצלחנו, לאחר קשיים עצומים, להגיע לבניין בית החולים, ראינו מראה נורא: על העשב שכב רופא בית החולים הצעיר קָלֶצְקי, ולידו אמו. ורידי ידיהם חתוכים. האם כבר הייתה מחוסרת

הכרה. הדם ניגר מפצעיהם ונספג בקרקע. התקרבתי אליהם. "תן סיגריה" – אמר. תקעתי את הסיגריה בפיו. יחד עם אשתי גלשנו למרתף. כעבור שעה קלה הבחנו בדמות בכניסה למחבוא שלנו. זה היה ד"ר רפופורט. "מה מתרחש?" שאלנו אותו מזועזעים. "הרופאים שמו קץ לחייהם – השיב – אנשי הגסטפו לקחו כמה רופאים וסניטרים והובילו אותם אל גורקה פולונקה. שם היו אמורים לחפור בורות. והרי ודאי הוא, שיירו בהם שם. לכן החלטנו כולנו לא להמתין לתליינים שיהרגו אותנו. ד"ר רוזנשטרום הרעיל תחילה את אמו ולאחר מכן הזריק לעצמו מורפיום. הרעילו עצמם גם ד"ר בקשט, מנהלת בית החולים בעבר והרוקחת מניה מַיידן. מנהל החשבונות של בית החולים הרעיל את אשתו ובנו ועתה הוא מכין את המזרק למען עצמו".

רשימה מחרידה זו סיים ד"ר רפופורט במילים: "הזרקתי לאשתי מורפיום. עכשיו אני הולך להזריק לעצמי". אך ד"ר רפופורט לא הספיק לשים קץ לחייו. כעבור זמן-מה בא בריצה ד"ר רוזנקרנץ עם הידיעה שהרופאים שבו מגורקה פולונקה, ולפי שעה לא מאיים עליהם המוות. פתחנו בהצלת המתאבדים. אחדים מהם עדיין חיו.

זקיפים כיתרו את בית החולים, לא הניחו לאיש לצאת משם. במשך ימים אחדים ראינו אנשים מובלים על הגשר מעל לסטיר אל הבורות שהוכנו מראש – למוות. הם הובלו במשאיות, שהיו גדושות מעל ומעבר, מוקפות שוטרים אוקראינים. אנשי גסטפו באו לבית היתומים, הסמוך לבית החולים, להוביל למוות את הילדים. במהומה שנוצרה רצו רבים מן הזאטוטים לחצר. הם חטפו מוטות קטנים שנזדמנו לידיהם והחלו לחפור בורות – כמו חשו בצפוי להם.

לאחר חיסול הגטו, הוחל בביצוע סלקציה של הרופאים ושל כל הצוות גם בבית החולים. גורלי נראה חתום. בריאים וחזקים ממני נשלחו למוות. למה יכולתי אני, אדם על קביים, לצפות?

בהימצאי זמן-מה באופן בלתי חוקי בתחום בית החולים, היה עליי לאמץ את כל כוחות החשיבה והרצון, כדי לזכות בקרב על חיי ועל חיי אשתי היקרה. כל חושיי גויסו. מבטי ושמיעתי התחדדו. השרירים נמתחו. קלטתי כל רחש זעיר. חושיי המחודדים התריעו, כסיסמוגרף, בעוד מועד על בוא הרודף. חדרתי למחבוא שכלל לא תאם את גופי –

הוא כמו התכווץ. ועשיתי זאת במהירות יוצאת דופן. לחמתי, לחמתי בהתמדה, במחשבה יחידה: לא להיכנע!

היהודים המורעבים, המותשים, שנתפסו במרתפים ובמקומות מחבוא תת-קרקעיים, גורשו, לאחר חיסול הגטו, אל הגטו הקטן, מעבר לגשר גנידוב. זמן-מה היינו שם אני ואשתי יחד עם שרידי היהודים שנותרו לאחר החיסול.

בסוף ספטמבר 1942 התרחש החיסול הסופי של בית החולים. לקחו את כל הצוות. ד"ר פמוב הזריק לעצמו מורפיום ומת. ד"ר רוזנקרנץ זוהה בצד הארי ונורה למוות. בעת ההיא כבר לא הייתי בבית החולים. הייתי בגטו הקטן.

בספטמבר ההוא של שנת 1942, בשחר כלשהו, שמענו רקיעת צועדים. החלה האקציה. יצאתי לחצר והתחלתי לחפש דרך מנוסה. ראיתי שוטר אוקראיני ושבתי במהירות לבית. מותנו נראה בלתי נמנע. אך התודעה חיפשה בקדחתנות אמצעי הצלה. הבית הקטן כבר היה מכותר, זה היה ביתו של קירשון, מאחורי גשר גנידוב, מול בית החולים. איך נחלצים מן המלכודת?

בעודי רץ במסדרון אל חדרנו, הבחנתי לפתע בפשפש, למעלה, בתקרה. שיערתי כי הוא מוביל מן הסתם לבוידם, השענתי את הקביים על ידית הדלת, שמעליה הייתה הכניסה לבוידם. נאחזתי בידיי במשקוף הדלת, והדפתי את הפשפש בתקרה. נכנסתי לבוידם והתחלתי לקרוא לאשתי.

ברגע זה גירשו הז'נדרמים את אשתי מן החצר. היא שמעה את קריאתי, מיהרה למסדרון וראתה אותי בפתח הבוידם. היא הגישה לי במהירות את הקביים, מהר עוד יותר משכתי אותה למעלה. ומיד אחריה את אשתו של ד"ר מינינזון, את המהנדס מלמד, את גברת קירשון עם בתה לוסיה (שתיהן בישראל). כוח על-טבעי היה בידיי שעה שביצעתי כל זאת במהירות ובזריזות. האקציה נמשכה. דרך חריצים בגג ראינו משאיות מלאות עד אפס מקום, שנסעו לעבר גורקה פולונקה.

שמונה ימים שהינו בבוידם. סבלנו רעב, ויותר מזה צמא. הרעב ייסר רק בימים הראשונים, אך הצמא עינה בהתמדה. באולר שמצאתי בבוידם, פתחתי פתח בגג הפח, כדי לקלוט טיפות אחדות כשירד גשם.

אף שהיה סתיו, סירבו השמים להעניק לנו עונג זה. זה היה סבל אמתי. ביום השמיני החלטנו לעזוב את הבוידם. אני ואשתי החלטנו ללכת אל פציינט שלי בעבר, האוקראיני וְלאס גֶרבץ' בקרסנה. האוקראיני הבטיח לי, אות תודה על הצלת רגלו מכריתה, כי בעת מצוקה יציל אותי. הדרך הצדדית אל דירתו של גרבץ' נמשכה לאורך קילומטרים אחדים, וההליכה לשם הייתה קשה מאוד.

לפנות ערב הלכתי לשם עם אשתי. הקביים שלי החליקו על פני הקרקע הביצתית. במקומות מסוימים נאלצתי למסור את הקביים לאשתי וזחלתי על בטני, כי הקביים שקעו בבוץ. באנו לבקתה של ולאס גרבץ'.

כעבור ימים אחדים הבהיר גרבץ', כי רק אותי יוכל להשאיר אצלו. אשתי נאלצה לעזוב אותי. לאחר קשיים גדולים וסכנות רבות הצליחה להסתנן למחנה בקרסנה, שם רוכזו יהודים בעלי מקצוע, קומץ קטן שנותר לאחר אקציות ההשמדה. תחילה שהתה שם אשתי באופן לא חוקי, יהודים הסתירו אותה. לאחר מכן הפכה לגלית ועבדה כתופרת באחת מסדנאות המחנה.

עונש מוות איים על מסתירי יהודים. לכן נאלצתי לעזוב את דירתו של גרבץ' כעבור זמן קצר. שוב נותרתי חסר בית. היה סתיו, בבגדים קלים וכמעט ללא נעליים השתרכתי. ביום הסתתרתי ובלילה שוטטתי בשדות. לילות קרים ביליתי פעם בערמת שחת ופעם בשדה. נזדמן לי ללון בחצרות שונות – בדירי חזירים, באסמים. לבסוף הגעתי אל משרפת הלבנים של גליקליך והסתתרתי שם במקומות שונים. באחד הימים ראה אותי פולני שהתגורר בסביבה ההיא, וזמן-מה סיפק לי מזון. כך עברו הימים והלילות הקרים.

לבסוף הצלחתי להסתנן לבוידם פתוח סמוך לכבשן של משרפת הלבנים. לא זמן רב נזדמן לי להתחמם שם. ידידי היחיד היה עכברון, שבא מדי בוקר ולא ברח. באחד הימים באו גרמנים לערוך ביקורת. במהירות הבזק החלקתי אל מעבר לארובה שהייתה מונחת בבוידם. עצרתי את נשימתי. שמעתי את מגפיהם של אנשי הגסטפו חולפים, ולאחר מכן יצאתי מן המחבוא.

לפנות ערב החלטתי לעבור ברחוב יגילונסקה. מגודל שער, בבלויים וכפוף. בפינת הרחובות צ'יצ'גו מאיה [שלושה במאי]-יגילונסקה ניגשה אליי אישה ואמרה: "דוקטור, לך לעבר כר הדשא". שמעתי לה. ואכן דרך כר הדשא הגעתי למחנה, שנמצא בבניינים של פינצ'וק. כאן שוב איימה עליי סכנה: שומר אוקראיני ביקש להסגיר אותי לידי הגסטפו.

במחנה עבד אחי. יחד עם אחרים פעל למען קבלתי למחנה כעובד מברשות. מילמן, תעשיין מברשות בעברו, לימד אותי את המלאכה.

הגרמנים לא ידעו כי אני נכה. כשבא גרמני לביקורת, היו הקביים מוסתרים תחת לשולחן. ראו רק את חלקו העליון של גופי ואת ידיי, שביצעו בזריזות את המלאכה בנוכחותו. במִפקדים הסתירו אותי החברים משני הצדדים.

חיסול המחנה התרחש ב-12 בדצמבר 1942. זמן-מה קודם לכן חשנו כי מתוכנן משהו, וכל אחד החל לחשוב על מחבוא.

לפציינטית ושכנה שלי בעבר נודע על מצבי. היא הייתה עיוורת, ממוצא צ'כי. שמה היה מריה וולובְניק. היא ביקשה להודות לי על ריפוי בחינם בעבר, והחליטה להציל אותי. עיוורת, מובלת בידי תֶּרֶזקה בת השש (בתם של אישה מן הפולקס-דויטשה ופולני), באה למחנה ואמרה לי כי במרתף דירתה הכינה למעני מחבוא בקמין.

שמונה-עשר ימים לפני חיסול המחנה, בצהרי יום חורף, ירדתי מן הגבעה המכוסה קרח. במקומות מסוימים נאלצתי לזחול. לפני רחוב קרולובה ידוויגה, לא רחוק מן הגשר, הייתה תלולית קרח. נזירות אחדות שעברו במקום, דחפו אותי ועזרו לי לטפס על התלולית. ירד הערב. הגעתי דרך סמטאות מפותלות לרחוב דומיניקנסקה, למרתף של מריה וולובניק, סמוך לבית קלימבורד. אשתי וגיסתי, אשתו של יצחק, באו בו בערב.

ב"דירה" חדשה זו שלנו, בה בילינו במשך חמישה-עשר חודשים, צפו בעיות חדשות. קודם כל נאלצנו לחנך את תרזקה הקטנה, שידעה כי אנחנו יהודים, לא לספר לאיש, וגם להיזהר בפתיחת הדלת. גברת וולובניק, עיוורת לחלוטין, כאמור, עשתה זאת בכישרון, כדי שאיש לא יפתיע אותנו. אני נטלתי על עצמי ללמד את תרזקה איך לנהוג, מה שדרש מאמץ רב וסבלנות.

מטרה אחת ניצבה לפניי: שנשרוד. חששתי לכולם. לגברת וולובניק, שלא יאונה לה דבר כשתרזקה מובילה אותה החוצה; לתרזקה, שהיה עליה ללכת מעת לעת אל ההורים, שלא תפלוט שם מילה. לכל נדרשו עצבי פלדה. ולי היו, הכרח היה שיהיו לי.

במרתף אצל גברת וולובניק, בקמין תחת לגגון, היה חלל. שם עברו עליי מכווץ ומצונף חמישה-עשר חודשים, שנראו ארוכים לאין קץ. ימים שלווים לכאורה אלה הופרעו אף הם בזעזועים קשים.

כך למשל, באו ערב אחד הוריה של תרזקה ונשארו ללון. אנחנו, כל אחד במחבואו – אשתי, גיסתי ואחי בקמין האוקראיני הגדול למעלה, ואני במחבוא שלי במרתף – נאלצנו במשך יממה כמעט להיות כמתים. כלומר, אסור היה לנו לנשום בקול והיה עלינו להסתדר בלי משקה ומזון. בדיוק הופיעו בקמין שלי עכברים ונאלצתי לחנוק אותם בידיים, בלי להשמיע קול חיים.

בפעם אחרת נכנס שוטר שיכור והחל לחפש יהודים אצל גברת וולובניק. היו אלה חוויות ששיתקו כל פעילות פיזיולוגית של יצור חי. פשוט מתנו ברגע זה. בעיה אחרת הייתה מזון. אך גם בזה הגענו עד מהרה לאיזון. פשוט התרגלנו לא לאכול.

בפברואר 1944 שוחררנו בידי מחלקת פרטיזנים. בשל התקשות המפרקים הועברתי מיד לבית החולים. למרבה הצער לא שרדו לשחרור אבי משה פינוס, ואחיי אליהו, מאיר וגם האח הצעיר סלומון, כדורגלן מוכר לפני המלחמה, נטל חלק באולימפיאדות ספורט. כולם נהרגו בידי הרוצחים ההיטלריסטים. סלומון נהרג בלמברג, לשם נמלט מן השבי הגרמני כחייל סובייטי.

לא זמן רב יכולתי להישאר בבית החולים. באותו חודש פברואר 1944 נאלצתי לעזוב את בית החולים בעת מתקפת נגד של הצבא ההיטלריסטי. יחד עם קבוצה קטנה של יהודים ניצולים נסענו לרובנה. לא בנקל עלתה לנו המנוסה האחרונה מפני הגרמנים. באנו לרובנה תחת ברד קליעים של מטוסים גרמניים ואימת הבנדרובצים המשתוללים.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 423 – 427.

אסתר בוידמן-אטינגר ורשה **מן הגטו אל הפרטיזנים**

אסתר בוידמאן־אטינגער

הגרמנים בימים הראשונים

הדי פצצות שהתפוצצו בקרבת מקום, טלטלו אותי משנתי. זה היה בשחר של 22 ביוני 1941. קפצתי מיצועי. המחשבה הראשונה הייתה: אולי תמרונים? אך לא. בזו אחר זו נפלו פצצות סביב, נושאות מוות והרס, מציתות שרפות. כלומר – מלחמה. ביום שני הגעתי איכשהו דרך הגשר לעבודה, מנצלת הפוגה קצרה בהפצצות. כל הלילה בין יום שלישי לרביעי ארזנו חפצי ערך (עבדתי בבנק). ככל שחלף הזמן היו הידיעות שנתקבלו גרועות יותר. הגרמנים נמצאו בפאתי העיר. קיבלנו פקודה להתפנות מיד לרובנה. אך לא הגענו לשם. בדרך נתקלנו בחיל נחיתה גרמני, שבא מכיוון רובנה להתאחד עם הצבא הסדיר שנמצא כבר בלוצק. מכותרים מכל עבר התפזרנו וברחנו, איש-איש לביתו.

השבוע הראשון לשלטון הגרמני בלוצק ניתן לכנותו ללא היסוס – שבוע עקוב מדם. יום קודם לכן הופיעו ברחבי העיר מודעות הקוראות לכל האוכלוסייה היהודית הבוגרת להתייצב לעבודה עם קרדומים ומכושים, בחצר לוברט. עונש כבד מאיים על מי שלא יתייצבו לעבודה. בכל זאת לא צייתנו אני והוריי וחיכינו לבאות. כעבור שעות אחדות ניתן היה לראות ברחובות היהודים השוממים, צלליות אחדות שפניהן מבוהלים, רצות לעבר בתיהן. היו אלה זקנים ספורים או אנשים, שבמקרה היו בידיהם תעודות בעלי מקצוע. הם בלבד שוחררו מחצר לוברט. הרוב המכריע של האנשים לא יצאו משם. כולם נורו למוות.

האוקראינים

כבר בשעות הראשונות לכניסת הגרמנים נהרו לרחובות כמעט כל האוקראינים תושבי לוצק (היו אחוז ניכר מאוכלוסיית העיר), מפגינים את שמחתם על הניצחונות הגרמניים וקוראים להכות יהודים. הם הפכו למן הרגע הראשון לאימת האוכלוסייה היהודית. אנחנו, הנוער היהודי, היינו במצב הגרוע ביותר. בני גילנו – אך אתמול חלקנו ספסל לימודים אחד, מרחוב אחד, לא אחת מבית אחד – נתגלו כאויבינו המושבעים. לא היה יום בו לא פרצו כנופיות צעירים אוקראינים

מתבגרים לבתינו וגירשו אותנו החוצה. הכו והתקלסו בזקנים וילדים. נאלצנו להסתתר בהתמדה.

באחד הימים עם שחר, חסמה כנופיית צעירים אוקראינים, חמושים באקדחים ובמקלות – בראשם מכרי הטוב מלפני המלחמה, דְרוביטְקו (גר ברחוב שֶווּצ'נקה) – את רחוב אוּלַנְסקה משני צדדיו, בהציבם משני הצדדים נערים חמושים במקלות. לאחר מכן עברו מבית לבית בקריאות אימים "מוות ליהודים!" וגירשו את הנוער היהודי לרחוב, שם הכריחו את כולם לשכב בשלולית העצומה שנמשכה לכל רוחב הרחוב הלא-מרוצף, בליווי גידופים ירודים ביותר ומכות בקָתות. הבחורים פתחו במנוסה. נשמעו יריות. בקורות שנעקרו מגדרות תוך כדי ריצה, החלו בחורינו להשיב על מכות האוקראינים המשולהבים. אחד הבורחים היה עמית וידיד טוב שלי, שמעיה גולדברג. מקל גדול בידו, קרא ברגע מסוים לבחורים ולנערות ששכבו פסיביים בשלולית, להיחלץ מן הכיתור. מכים על ימין ועל שמאל את הבנדיטים המבולבלים ברגע הראשון, פרצה קבוצה קטנה של צעירים ושמעיה בראשם לרחוב קוּשְצ'יוּשְקו ונפוצה לכל עבר. עד מהרה התאוששו הבנדיטים והחלו לרדוף אחר הבורחים.

גרתי אז עם הוריי ברחוב קושצ'יושקו מספר 66. לשמע צעקות האוקראינים והיריות מרחוב אוּלַנְסקה הסמוך, הסתתרתי בבוידם. דרך חריץ צר ראיתי את הרחוב שלי. לפתע ראיתי צללית של בחור, הנמלט לעבר ביתנו. ברגע מסוים קפצו לעברו מאחת הפינות בנדיטים אחדים, עיקמו את ידיו והחלו להכותו בקתות. נוצרה התקהלות. עוד ועוד בנדיטים כיתרו את שמעיה. ניגשו שני גרמנים, בדאגה רבה חיכיתי במחבוא שלי לבאות. לא זמן רב, למרבה הצער היה עליי לחכות להמשך האירועים. לפני ביתי ניצב מבנה משאבת המים הישנה. היו במבנה מכונות הדוחפות את המים. ברגע מסוים הבחנתי כי התליינים גוררים את שמעיה, שהדם זב ממנו, לעבר משאבת המים. שמעיה ניסה בשארית כוחותיו להשתחרר מן התליינים, אך לשווא. הם דחפו אותו לשם. נשמעה זעקת אימים. גלגלי השיניים של המכונה ריסקו את שמעיה. באופן זה נפרעו חברי האתמול משמעיה רק משום שהיה יהודי. אירוע זה שבר אותי לחלוטין. במשך ימים אחדים חששנו לצאת מן הבתים.

חטיפות, ירי למוות ללא הבחנה, גטאות

זה קרה באחד מימי יוני 1941 האחרונים. החלה חטיפת יהודים, שהוכרחו לבצע את העבודות הגרועות והקשות בעיר, בקסרקטינים הגרמניים. הכאת יהודים ברחובות הייתה תופעה יום-יומית. הכו הגרמנים, הכו האוקראינים, בעודם ממציאים תחבולות חדשות. הכו כשנתקלו ביהודי על המדרכה, כשלא קד קידה עמוקה בפני אוקראיני או גרמני חולף, כשסרט השרוול ועליו מגן-דוד לא היה במידה הנאותה. החטיפות הלכו ותכפו. היהודים החטופים נדחסו למשאיות והובלו לפאתי העיר, שם נורו למוות. לחטיפות התמסרו במיוחד האוקראינים, שהפכו לאימת האוכלוסייה היהודית בלוצק משום שהיטיבו להכיר הסביבה.

מצב זה נמשך עד ראשית הסתיו. באחד מאותם ימים עם שחר העירו אותנו משנתנו שאגות של גרמנים ואוקראינים: "ראוס!" [החוצה!] וחבטות של קָתות בדלתות וחלונות. בפחד רב הספקנו להתלבש. ניתנו לנו דקות אחדות לקחת עמנו חפצים, ככל שנוכל לשאת, והריצו את כל היהודים ברובע שלנו, קרסנה, לרחוב לְבובסקה. קשה לתאר את התבהלה והבהלה שנוצרו. בכי התמרורים של המגורשים נישא על פני הרובע כולו. בייאוש שבחוסר ישע התחלתי להשמיד את חפצי הערך בבית. הצלחתי בזה רק חלקית, התליינים פרצו לבית וגירשו אותנו מתוכו.

כך מצאנו עצמנו בגטו ברחוב לבובסקה. עשרים-שלושים אנשים דחוקים עד מחנק בחדר (בעבר היה הרחוב מאוכלס בדלת העם היהודית).

גורל זהה לזה של הרובע שלנו נפל בחלקם של כל רובעי לוצק. בו ביום גורשו היהודים מן הרבעים האחרים לגטו מעבר לגשר הבזיליאני. כך נתהוו בו בזמן שני גטאות שקישרו ביניהם אתרי הטיט של משרפת הלבנים.

היודנרט, שהקימו הגרמנים כנציג יהודי לוצק, שמטרתו להגן על האינטרסים היהודיים, היה תערובת של אלמנטים שונים, לחלקם המכריע לא היה שום דבר משותף עם לוצק. לקלמן פרישברג, כחבר היודנרט, לא הייתה השפעה רבה. לעומת זאת סשה פינצ'וק וחבורת

פליטים (אנשים ממרכז פולין, שנמלטו מפולין ונמצאו בלוצק במקרה, בין השאר: נתן, מפקד המשטרה היהודית), נהגו בגלוי ובסתר בהתאם לאינטרסים האישיים שלהם. השוטרים היהודים, שגויסו רובם מפסולת החברה, התחרו ביניהם בעינוי האוכלוסייה.

מצבנו היה נואש. הגרמנים דרשו כופר גדל בהתמדה (זהב, כסף, אריגים, עורות וכו'). לאחר הטלת אחת מדרישות הכופר לפי תור, שדרשו בו סכומי כסף עצומים כסף ודברי פרווה, לקחו הגרמנים בני ערובה, באיום, שאם לא ימלא הגטו את הפקודה, ירצחו אותם. וכך גם קרה.

משני גטאות – אחד

בשלהי סתיו 1941 כיתרו בוקר אחד גרמנים ואוקראינים את הגטו ברחוב לבובסקה. גודשנו לרחוב, כך כפי שאנחנו, לעבר משרפת הלבנים. היה קר מאוד. ירד גשם שוטף. הטיט והבוץ הגיעו לברכיים, והתליינים האיצו בנו, לא הניחו לשאוף רוח. מי שכשל, מת מיד מקליע האויב. בבואנו אל הסכר, דחפו האוקראינים אנשים בשורות אל תוך הסטיר. תוך כדי ירי, כלבים משוסים, וקריאות פרא של הבנדיטים באנו לבסוף אל גשר גְנידוב, מעברו נמצא הגטו השני. בהליכה זו נותרו בבוץ של משרפת הלבנים כמעט כל זקני הרובע שלנו. נכלאנו בגטו אחד, הגובל מצד אחד בסטיר ומן הצד השני בחומות העיר העתיקה. הגשר הבזיליאני היה הכניסה לגטו. לכל רוחבו נמתח כיתוב: "זהירות, טיפוס הבהרות!"

הרעב והקור בגטו עשו שמות בקרב האנשים. משבוע לשבוע קטנו מנות המזון. מובהלים לקשות בעבודות, מוכים ומעונים בזמן העבודה, נחלשו אנשים בחלוף הזמן יותר ויותר. למן הרגע הראשון לא יכלו לסמוך אלא על עצמם, מנותקים לחלוטין מן העולם, מתו אנשים בהמוניהם. מרבית הקרבנות היו בקרב אנשים זקנים וילדים.

בשובנו מן העבודה עברנו בדיקה קפדנית על הגשר. כשמצאו אצל פלוני מעט מזון, במקרה הטוב הורו לו להשליכו במו ידיו למים. אגב כך הכו ללא רחמים. מדי יום ביומו ניתן לראות ברחובות עוד ועוד מתים. הרעב נטל את הכוחות, את הרצון להתנגדות אף בקרב החזקים

ביותר. לחם היה בגדר ממתק לבודדים. אנשים התקוטטו על סלק, קליפות תפוחי אדמה.

החלו להגיע לגטו ידיעות מערים אחרות בווהלין בדבר רציחות מחרידות שמבצעים הגרמנים בכל האוכלוסייה היהודית.

ההיטלריסטים, ברצותם להביא את האוכלוסייה היהודית בלוצק לכליה מוחלטת ולקריסה מורלית, כדי לחסלה לאחר מכן ביתר קלות, נקטו באסטרטגיה המוכרת שלהם, הטעיית היודנרט, שלא יאמין לידיעות כי סכנת מוות מאיימת על 18,000 היהודים הנותרים. שמועות אלה גרמו דמורליזציה מוחלטת אפילו בקרב המעטים שחשבו על התנגדות. נוסף לכך בתנאים ששררו בלוצק, חוסר אפשרות מוחלט להשיג נשק, ארגון התנגדות היה קשה באופן מיוחד.

נחלצתי מן הגטו

בתחילת אוגוסט 1942 שב לגטו בחורון עם ידיעה כי בלאוורוב ובקושצ'ושקו עובדים יהודים לוצקאים (אחת מקבוצות רבות שהגרמנים הובילו ליעד בלתי ידוע, שאר הקבוצות, בעיקר גברים, חוסלו).

נאחזתי בידיעה זו, במחשבה שחייבים להיחלץ מן הגטו בכל מחיר. מחופשים התגנבנו אני וכמה מן הקרובים לי עם שחר מן הגטו, מצפים כל רגע לקליע של שוטר. החשוב ביותר מבחינתנו היה אז, לא להישאר פסיביים! למות, אך תוך כדי בריחה. הצלחנו. למחרת באנו אל לאוורוב (מרחק כ-20 ק"מ מלוצק).

זו הייתה אחוזה גדולה שהקיפה שורה של כפרים. שלט בה שלטון בלי מֻצרים סגן בַּסְנר, איש אס-אס צעיר, דגנרט, שהתעללות באנשים הייתה לו בגדר בילוי מחייה נפש. שיכור למן הבוקר, לא הבחין כי מספר עבדיו גדל עם בואנו, ובאופן זה נשארנו שם בחווה. היינו כשלושים יהודים, מואצים לעבודה כבר עם שחר. השפע בשנה זו היה עצום. חסרו ידיים עובדות. עד הערב התייגענו בשדה בתמורה לפיסת לחם וכוסית שמן (לא כל יום), ששתייתו עוררה צמא עז.

באחד הימים ביקשנו מן המנהלן, פולני, שירשה לנו להביא דלי מים לשדה ונענינו בחיוב, הופיע בשדה בסנר והורה לשפוך את המים לנגד עינינו.

נהגנו ללון באסם חרב למחצה. אחד מתענוגותיו של בסנר היה לירות לשם שעשוע בפתחי החלונות.

כשנרדמנו כהרוגים מיום העמל הקשה, התנפלו עלינו פעמים אחדות האוקראינים והסירו מעלינו את בגדינו. האוכלוסייה הכפרית נהגה בנו בדרך כלל בעוינות. כל עוד היו למי מאתנו חפצי ערך פעוטים, שמסרנו בתמורה ללחם, הכניסו אותנו בלילה בגנבה לבתים. כשאזלו, פשוט שיסו בנו את הכלבים.

המחשבה, שהשארתי את כל משפחתי בגטו, לא נתנה לי מנוח. ב-19 באוגוסט הצלחתי לשכנע את נהג המשאית, שהוביל תבואה אל לוצק, לקחת אותי עמו. החלטתי לחלץ בכל מחיר את קרוביי מן הגטו. במקרה עברה המשאית בגטו, שם נשארתי. לעיניי נגלה מראה מחריד. הגטו נראה כמת. ברחובות לא היה איש. כשנכנסתי לבית בו גרו הוריי, לא הייתי מסוגלת לדבר מהתרגשות.

בקשותיי ובכיי, שירהיבו עוז לברוח אתי אל לאוורוב, לא הניבו למרבה הצער תוצאות. מותשים מרעב וחולים, דרשו שאעזוב מיד את הבית. לא הועילו בקשותיי שירשו לי להישאר עמם. אמי פשוט גירשה אותי מן הבית. ברכתה באוזניי, הלכתי בהכרה מעורפלת למקום בו נדברתי עם הנהג להיפגש. בו ביום שוב הייתי בלאוורוב.

זו הייתה פגישתי האחרונה עם ההורים ובו בזמן היו אלה שעותיו האחרונות של הגטו.

חיסול הגטו

בו בלילה כיתרה את הגטו שדרה צפופה של שוטרים. הגרמנים בעזרת האוקראינים ניגשו לחיסול 18,000 היהודים שנותרו חיים בלוצק.

מדוח של עד ראייה מתברר: אוכלוסיית הגטו קובצה בכיכר בזיליאנסקי, שם הפרידו בין האנשים במשך כל היום. בעלי מקצוע בנפרד, ושאר האוכלוסייה בנפרד. בכיכר פשטו שמועות כי רק בעלי

המקצוע יישארו בחיים. סצנות הלקוחות מדנטה התחוללו סביב. אנשים ניסו בכל צורה אפשרית לקבל תעודות מקצוע – תעודות חיים. אנשים רבים שמו קץ לחייהם לעיני כל, נוטלים רעל או חותכים את ורידיהם. כל היום הובלו לכיכר אנשים שניסו להסתתר. תפקיד נתעב גילמה בעת הוצאת האנשים ממקומות המחבוא המשטרה היהודית.

בעלי המקצוע ומשפחותיהם נכלאו במבצר לוברט.

ב-21 באוגוסט עם שחר באו לכיכר משאיות, האנשים הוטענו עליהן בכוח, והובלו לאזור גורקה פולונקה. שם ביער קטן, מרחק שבעה קילומטרים מלוצק, ציפו להם תעלות ענק שנחפרו לא מכבר, בתוכן הוכרחו האנשים לשכב בעירום מלא. הגרמנים והשוטרים שניצבו ליד הבור רצחו את השוכבים בסדרות ירי של תת-מקלעים, עליהם נאלצה לשכב קבוצת האנשים הבאה, כדי להירצח באופן זהה.

באופן זה חוסלו 18,000 היהודים האחרונים בלוצק.

החיסול בלאוורוב

עת הקציר תמה. עבדנו בלאוורוב בדיש. באסם נטול החלונות והדלתות גבר הקור. התהלכנו בדעה צלולה למחצה. הדוח בדבר האירועים בלוצק, ששמענו מעדת ראייה, ילדה בת שמונה שנחלצה בנס מן הבור, לא נתן לנו מנוח.

לנגד עיניי ניצבו ללא הרף הקרובים לי ביותר, שידעתי כי אינם חיים עוד, שלעולם לא אראה אותם עוד.

כך זה נמשך עד נובמבר. בוקר אפור אחד, כשעבדנו בדיש, הבחנו לפתע במשאית זרה נכנסת בשער החווה. החלה תנועה ומן הרכב החלו לקפוץ אנשי גסטפו. התחלחלנו מאימה. האינסטינקט לחש כי זה ודאי לא מבשר טוב. בין רגע יצאתי בריצה דרך שער צדדי, והסתתרתי עם פינחס פאטש [פאשט] בערמת שחת. האינסטינקט לא הוליך אותנו שולל. מי שלא ברחו, פותו להיכנס למחסן בתואנה של ביצוע בדיקה, שם נאלצו להתפשט, לצאת לחצר כדי לזכות בקליע בעורפם, כשהם ניצבים מעל בור שזה עתה נחפר.

שלוש יממות ישבנו בערמת השחת. היה קור אימים. בעיקר הציקו לי הרגליים, שקפאו לחלוטין. בלילה השלישי, משלא יכולנו לשאת עוד את הצמא והקור, זחלנו מתוך הערמה והתגנבנו לבית אחד העגלונים-סייסים שהיו אנושיים יותר מן האחרים.

מעגלון זה נודע לנו כי על כל בקתה בכפר תלו השוטרים פתקים ובהם הכיתוב: "מי שיכניס לביתו יהודי, יירה עם משפחתו". הוא גם אמר לנו שקומץ יהודים, שחמקו ממוות מידי אנשי הגסטפו, קיבל בסנר שוב לעבודה בחווה, מבטיח להם את החיים.

כל זמן שהייתנו בלאוורוב ניסינו ככל שיכולנו ליצור קשר כלשהו עם היער. לא עלה בידינו. מרחק כמה עשרות קילומטרים סביבנו כלל לא היו יערות גדולים. להרחיק לכת יותר היה מסוכן בגלל האוכלוסייה האוקראינית, שסייעה להיטלריסטים באורח פעיל.

בחווה השתרר שוב שקט יחסי. השתדלתי ככל יכולתי לאושש את רגליי שקפאו. עזרה לי בזה אשתו של אחד העגלונים, פולנייה, ידויגה גאוורונסקה, שהרשתה לי להתחמם בביתה ולהניח שומן חזיר טרי על כפות רגליי.

באחד הערבים הקרירים נשארנו, אני ופיניה, ללון אצל משפחת גאוורונסקי. כך כפי שאנחנו שכבנו לישון סמוך לקמין (בגדים ונעליים כלל לא הסרנו מעלינו מאז באו אל לאוורוב אנשי אס-אס). עם שחר שמעתי לפתע הד של רכב קרב. קפצנו מיד כולנו. גאוורונסקה יצאה בריצה אל הדרך ושבה בין רגע לבקתה בצעקה נוראית: "ברחו, באו שוטרים!"

נרדפת כחיה

ברגע הראשון איבדנו עשתונותינו כליל. לא רצינו לחכות עד שיגרו אותנו מן הבקתה. יצאנו בדלת האחורית והתחלנו לרוץ קדימה, חוצים את השדה. הבחינו בנו. נורו לעברנו יריות. החלקתי ונפלתי לתעלה. השוטרים סברו כנראה שנפגעתי וחלפו על פניי במרדף אחר פינחס.

לא אוכל לומר כמה זמן שכבתי מחוסרת הכרה בתעלה. ברגע מסוים התעוררתי מן העילפון והתרוממתי על ידיי. סביבי שרר שקט מוחלט. ניסיתי לקום, אך הרגליים לא צייתו לי. האינסטינקט הוא שדחף אותי

קדימה. על ארבע, לאור היום, התחלתי להתקדם דרך השדה השומם לעבר הבקתה הקרובה ביותר. מבלי שאיש יבחין בי זחלתי דרך חצר שוממת אל תוך חדר כניסה. בסולם שעון על קיר, טיפסתי ועליתי לבוידם. מובלת בידי האינסטינקט בלבד זחלתי אל תוך אמתחת תבואה וכנראה איבדתי את הכרתי.

מעלפוני טלטל אותי קול גברי חזק, שבא מלמטה: "כאן חייבת להיות יהודייה. העקבות מובילים לבקתה שלכם. חשבנו שהרגנו אותה" – צעק מישהו בתוך הבקתה. לבי החסיר פעימה. היו אלה התליינים שחיפשו אותי. בתשובה לצעקות השוטרים שמעתי קול של אישה זקנה: "איך ייתכן שתהיה אצלי יהודייה, אם בני הוא שוטר". לאחר מילים אלה הלכו התליינים, ואני הייתי מודעת במלוא הבהירות למקום הימצאי. היום החורפי קרב לסיומו. האינסטינקט אמר לי כי אסור לי להישאר כאן אף לא רגע נוסף. הצלחתי לקום על רגליי. אינסטינקט כל-יכול זה פעל, שבחשכה המלאה, מתקדמת על ארבע, מצאתי פתח בגג, מישהתי סולם וירדתי אל תוך חדר הכניסה. שוב, חשכה ודממה. מישהתי דלתות אחדות. הערכתי בבירור כי דלת אחת בלבד מובילה לחיים, הנותרות – למוות. במתח נורא לחצתי על אחת הידיות. הדלת נפתחה, ראיתי לפניי את השמים.

אוויר כפורי רענן אותי מעט. הרגעתי את הצמא בחופן שלג והלכתי קדימה. כלל לא הכרתי את האזור. מרחוק השחיר יער. הלכתי מהר, קדימה, במחשבה להתרחק מהר ככל האפשר ממקום זה. את דממת הלילה קטעו יללות כלבים ויריות בודדות מִלאוורוב.

לפתע ראיתי לפניי על הדרך, משהו מוטל. כשקרבתי למקום, זיהיתי צללית אדם בזוקת שלג. האצתי את צעדיי ו – איזו אימה! – זה פינחס. הוא ברח בדרך זו, רדפו אחריו, וקליע השיג אותו ופגע בו מאחור. משאלתו ברגעי חייו האחרונים נתמלאה. לא הניח להובילו מרצונו החופשי אל הבור, לא נתן לאויב את חייו מרצון. הוא מת במנוסה.

זמן רב עמדתי לפניו על ברכיי. השמים החלו להחוויר. לפתע נדמה היה לי שאני שומעת במדויק את קולו של פינחס: "מהר, מהר, רוצי אסתרקה. אל פחד, היער קרוב". קמתי. כוחות חדשים נוצקו בי, והתחלתי לרוץ קדימה.

היער הנחשק נתגלה כחורשה קטנה. מבעד לעצים נשקפו בקתותיו של כפר קרוב. לא בא בחשבון להסתתר כאן. עלה שחר של בוקר חורפי. נאלצתי להסתתר במקום כלשהו. רחצתי את פניי בשלג, תיקנתי את המטפחת שלראשי ונכנסתי לבקתה הקרובה ביותר.

אי-שם דובר עוד מצפון אנושי

בבית שיחקו ילדים אחדים ואישה זקנה ניצבה ליד האש. בראותה אותי, הצטלבה, לבקשתי הגישה לי ספל מים חמים ודחפה אותי אל תוך חדרון.

ריקה מכל מחשבה, בקהות חושים מלאה, שכבתי שם עד הערב. כשהחשיך לחלוטין, נכנסה לחדרון אותה אישה זקנה, הורתה לי לצאת לחצר הקטנה ובמילים: "אינני רוצה דם נוסף" משכה אותי אחריה לדרך. היה ליל עלטה כבדה. היה קר מאוד. ירד גשם דק מעורב בשלג, הרוח נשבה מכל עבר. בקושי עמדתי על רגליי. באוזניי הדהדו דברי האישה, שהלכה לצדי שותקת. לא ידעתי לאן היא מובילה אותי. לאחר שתיקה ממושכת, קמות בפעם המי יודע כמה מנפילה, משום שהחלקנו בהתמדה, שאלה אותי האישה לפתע, אם הכרתי את משפחת קְרוּק מלוצק. לתשובתי המאשרת זאת אמרה לי כי אך אתמול גרו אנשי אס-אס את כל משפחת קרוק מביתה (הם הסתתרו אצלה) וירו בהם למוות לעיניה. היא חשבה שבנה הבכור סייע בזה, והחליטה לעזור לי.

עמדנו לפני בניין גדול. האישה הקישה. לאחר זמן-מה פתחה לנו זקנה מקומטת, ונכנסנו. זה היה בניין שומם של בית ספר, שרוף למחצה. הנשים התלחשו ביניהן זמן-מה, לאחר מכן הורתה לי הזקנה לחלוץ את נעליי ולהסתתר תחת לכסת.

כך ביליתי את הלילה. בבוקר הובילה אותי הזקנה לאחת הכיתות שנותרה שלמה לאחר השרפה, והורתה לי לא לזוז מן המקום עד בואה. עיניה הרכות של האישה הרגיעו אותי מעט. חשתי שעליי להתאושש מעט, ומה הלאה, נראה. למרבה הצער שעות אחדות לאחר לכתה של הזקנה, נאלצתי לברוח משם לאור היום. לפתע שמעתי קולות ילדים בחצר. מוטרדת נדחקתי לפינה והמתנתי לבאות. לא היה עליי להמתין זמן רב. ראיתי זוג עיני ילד מציצות דרך הלוחות שסגרו על פתחי החלונות, ומיד את הקריאה: "בואו, בואו, יש כאן מישהו". גם הפעם

שיחק לי מזלי. הילדים, עסוקים במשחקיהם, לא שמעו את הקריאה ואף התרחקו. אך אני לא יכולתי להישאר שם אף לא רגע נוסף. אינסטינקט החיים הכול-יכול הניע אותי להטיל עצמי לעבר החלון, ומשלא ראיתי איש סביב, יצאתי בריצה מבית הספר ונשאתי עצמי קדימה.

ישבתי עד הערב ביער סמוך. לאחר יום חמים למדי שוב השתרר כפור. נדחפת בידי קול פנימי כלשהו, החלטתי להתקדם כל עוד יעמוד לי כוחי, כדי לא לקפוא, ואז להיכנס אל אנשים, וכך עשיתי.

כמה זמן הלכתי אינני זוכרת. מרחוק הבחב אור (הם היו פזורים על פני החוטורים), מבלי לחשוב, התחלתי לפסוע בצעד מהיר יותר ומצאתי עצמי בבקתה.

נשים אפו כאן בדיוק לחם. משראו אותי פלטו קריאת אימה. אחת מהן החלה לצעוק שאסתלק בין רגע, שנייה חזרה על דבריה, אך האחרות הורו להן להירגע ובראותן את מצבי (בקושי עמדתי על רגליי; למרות החום שנפלט מן התנור הפתוח רעדתי כל כולי), הורו לי לשבת ונתנו לי לשתות. בבית השתרר שקט. והנה פנתה אליי אחת הנשים: "בואי אתי, תלוני אצלי. מי יודע אם בתי, שגורשה לגרמניה לעבודה, אינה במצב זהה".

עברתי לבית השני, שם ישבתי במשך היום הבא. להישאר שם יותר, לא בא בחשבון, כי בבניין הסמוך חנו שוטרים. ברגע זה הם נעדרו, אך עלולים היו להופיע כל רגע.

שוב אני בלוצק

מאישה זו, שחיבקה אותי, נודע לי כי בשבוע הקרוב ייסעו גברי הכפר אל לוצק לסְטוויקה ([מילולית: עמדה, דוכן] זו הייתה עבודת כפייה למען הגרמנים; לקחו עמם את העגלות והסוסים). החלטתי להגיע אל לוצק.

כדי להתייצב בלוצק השכם בבוקר יצאו הכפריים בערב. במאמץ שאיש לא יבחין בי, נצמדתי לעגלה מאחור (ידע עליי רק גיסה של האישה). הייתה הפשרת שלגים. ברגע מסוים חשתי בצחנה של גופות מתפרקות. הבחורים שוחחו ביניהם כי זה מן הבורות בהם מוטלים יהודי לוצק.

חלפנו ליד גורקה פולונקה, המקום בו נרצחו לא מכבר בידי בנדיטים כל הקרובים לי. ברגע זה השתלטה עליי מחשבה ניצחת: לא להיכנע, להמשיך להיאבק למען החיים, הרי חייב להישאר מישהו שינקום על מעשי האכזריות של האויב, שיוכל לספר על התנסויות האימים, הייסורים.

היום החל להאיר. זיהיתי פרוור של לוצק; המקום בו הייתה הסטויקה מתקבצת, היה מפקדת המשטרה הכחולה בקרסנה. זחלתי מן העגלה ברגע שנכנסו העגלות לרחוב לֶבובסקה.

לאורך כל הדרך אימצתי את זיכרוני, מנסה להיזכר מי מחברותיי מימי בית הספר גרה באזור זה. תשישות שלמעלה מטבעו של בן אנוש, התנסויות הזמן האחרון, גרמו לכך שלא הייתי מסוגלת להיזכר בדבר. הבטתי סביבי. לפתע ריתק את תשומת לבי עץ זקן מסועף, שביל הוביל ממנו לעומקו של רחוב צדדי. ידעתי כבר, סמוך לעץ זה ודאי חלפתי פעמים רבות, אך לאן, אל מי? למזלי נזכרתי. כאן איפשהו, ברחוב הצדדי הרי גרה חברת ילדות שלי, מָרוסיה.

האור גבר, לא יכולתי להישאר עוד ברחוב. החלטתי לחפש את ביתה של מרוסיה והתחלתי ללכת.

זיהיתי את הבית מיד. מבלי להרהר בדבר פתחתי את הדלת ונכנסתי לחדר הכניסה. מולי ניצבה אישה כפופה. כשהרימה אליי את עיניה, פלטה קריאת בהלה ונסוגה אל תוך החדר.

עמדתי פנים אל פנים עם מרוסיה. היא זיהתה אותי מיד. במרץ האופייני לה דחקה אותי לתוך חדר והבריחה את הדלת. המראה שלי היה מחריד. מכוסה זוהמה, כינים. התנודדתי על רגליי. אך גבול כושר העמידה שלי בא לאחר שהתפשטתי, התרחצתי לראשונה לאחר חודשים, ומרוסיה גזרה את שערי עד לעור. אז איבדתי לפתע את הכרתי, הדבר נמשך (לדברי מרוסיה) מעל ליממה.

אני זוכרת רק כי כשהתעוררתי מן התרדמה העמוקה, שמעתי מעליי התלחשויות: "אימאלה, היא חיה, אל תדאגי".

התברר כי הדאגה הגדולה ביותר של מצילותיי הייתה, היכן לקבור אותי מבלי שאיש יראה.

נשארתי אצלן. המפרנסת היחידה של שלושתנו הייתה מרוסיה, שעבדה כסניטרית באחד מבתי החולים ושכרה היה זעום. תמיד היינו רעבות, בכל זאת מעולם לא שמעתי מפיהן כל תוכחה.

במשך כל היום ישבתי במרתף הקר כקרת, ובערב נכנסתי הביתה. החורף היה חודרני מאוד. הכפור הגיע לשלושים מעלות. עצי הסקה לא היו לנו, וכולנו קפאנו בקור.

התנגדות

באחד הימים בשחר של דצמבר טלטל אותי משנתי ירי, מכיוון רחוב בולסלב חרוברי. מרוסיה לא הייתה אותה שעה בבית, הייתה לה משמרת לילה. מרגיעה ככל יכולתי את האם הזקנה, ציפיתי בקוצר רוח לשובה של מרוסיה מתורנותה. הירי, שנמשך שעות אחדות, לא נתן לי מנוח. לבסוף הופיעה מרוסיה. ממראה פניה שהשתנו ומן התווים החמורים, הכרתי שקרה ודאי משהו רע. לאחר שנרגעה סיפרה לי מרוסיה על חיסול המחנה היהודי, שנמצא בבניין הגימנסיה היהודית ברחוב בולסלב חרוברי. ההכרה, שעד היום היה בעיר קומץ יהודים, עליו כלל לא ידעתי, עורר בי זעזוע. מרוסיה הצטדקה, לפי הדיבורים בעיר, גורל המחנה נחרץ זמן רב מראש, לכן לא סיפרה לי.

מן הדוח שלה מסתבר כדלקמן: כשכיתרו הגרמנים והשוטרים את המחנה, הם נתקלו בהתנגדות מאורגנת מצד היהודים, הוטח בהם ברד אבנים, שהוכנו לשם כך מראש. מן החלונות ניתכה על ראשי האויבים חומצה רותחת. הגרמנים שהשתוללו בשל ההתנגדות, הביאו תגבורת ופרצו אל הבניין. התחולל קרב אגרופים. היהודים התגוננו ככל יכולתם. בהערכה שהפסידו, החליטו למות בכבוד בקרב. הם הכו בגרזנים, במכשירים חדים ובחלקי רהיטים שבורים. הם נלחמו עד האחרון בהם.

הלהבות שנישאו על פני המחנה, סיימו את המערכה האחרונה בטרגדיה של יהודי לוצק.

ממחבוא אחד אל משנהו

בימים הראשונים של חודש פברואר 1943 לקחה לפתע אמה של מרוסיה בחום גבוה. היא נלקחה לבית החולים. ממראיה של מרוסיה

הבנתי כי הדבר רציני. כעבור ימים אחדים חשה גם מרוסיה ברע, בכל זאת הלכה לעבודה, ולא שבה עוד. נשארתי לבדי בדירה הנעולה, ללא כל ידיעה עליהן. נוסף לצרות אלה, כשהתעוררתי יום אחד עם שחר משינה, הבחנתי במישהו מציץ אליי פנימה מבעד לחריצי תריס. מצבי היה נורא, מישהו בפירוש עקב אחריי.

בו ביום שמעתי מאחורי הדלת שיחת שכנים, ששברה אותי כליל. התברר כי אמה של מרוסיה מתה בבית החולים מטיפוס ומרוסיה עצמה חולה, שוכבת בבית החולים במצב קשה. הנשים נדברו לפתוח למחרת את הדירה, כדי לקחת חפצים לצורך קבורת המתה.

לא יכולתי להישאר שם עוד. אך לאן הולכים? היכן מחפשים מסתור? ואיך נחלצים באין רואה מן הדירה הנעולה? משיחות עם מרוסיה זכרתי כי במרחק לא רב גרה יבלונסקה, אף היא חברה מבית הספר. בלית ברירה החלטתי לעבור אליה.

בו בערב הצלחתי להיחלץ מבעד לחלון וללכת אל יבלונסקה. משנרגעה מן הרושם הראשון שעשיתי עליה, הובילה אותי חברתי לאורווה, ללון שם. אוכל כלל לא הציעה לי. האינסטינקט הזהיר אותי שאני שוהה בין שונאים. למרבה הצער כך היה. מצונפת על סף האורווה, שמעתי לפתע שיחה, כנראה מחדר הכניסה. קול של גבר עמד על דעתו ללכת מיד להודיע עליי במשטרה, קול אחר מחה ברפיון. לא היה מה להמתין. כששקטה השיחה, יצאתי בריצה מן האורווה, וברחתי דרך הגינה לשדה. תחילה חשבתי להסתתר בערמת שחת שראיתי מרחוק, אך בהבנה שאני רצה לעבר מאלי אָמֶליאניק, שיניתי את כוונתי הקודמת. החלטתי למצוא את בית משפחת, מכרים טובים של הוריי.

הלילה היה קר. רוח עזה ושלג הקשו על התנועה. התקדמתי לאטי בשלג עד מעל לברכיים. היה קשה יותר ויותר להוציא את הרגליים מערמות השלג, בכל זאת התקדמתי. השתדלתי ללכת רחוק ככל האפשר מבתים, מחשש שהכלבים יפצחו בנביחות.

כמה זמן הלכתי? אני יודעת רק שכוחותיי כלו כמעט, כשהסתחררה לנגדי הצללית המוכרת של בית משפחת מאלאק. זמן-מה לאחר מכן, שנדמה לי כנצח, עמדתי לפני דלתם והקשתי. נשמעה נביחת כלב מבפנים. כעבור רגע ראיתי לפניי את פניו המבוהלים של מר מאלאק.

לא מיד זיהה אותי ונרתע אל תוך הבית, והנה מצאתי את עצמי רועדת מקור, חיה למחצה, במטבח חם. זה היה בסוף פברואר 1943.

בדחף לנקמה

משתדלת להיות מועילה, עזרתי במשק הבית, לימדתי את ילדי משפחת מאלאק. אך לרגע לא הניחה לי המחשבה להגיע אל מחלקת פרטיזנים כלשהי, על מנת שאוכל לנקום באויב על כל מעשי האימים שלו. בדמעות ביקשתי ממאלאק הזקן, להשיג למעני ידיעות בכל מקום שניתן. חסרת מנוחה וקצרת רוח ציפיתי תמיד לשובו מלוצק ומן היער, לשם נסע להביא עצי הסקה. אך לשווא. היערות המועטים בסביבה מלאו בנדיטים אוקראינים למיניהם. בנדרובְצים [אנשי סטפן בַנְדֶרה], בולבובְצים [אנשי מקסים בורובץ, שזכה לכינוי טרס בוּלְבה], מלניקובְצים [אנשי אנדרי מֶלְניק], כנופיות אלה – שלחמו הדדית, משוסות בידי האויב הראשי, הגרמנים – היו אימת האוכלוסייה הפולנית בוהלין. הבנדיטים ביצעו שחיטות מחרידות, שרפו כפרים פולניים על אנשיהם. להבות אדומות האירו מדי לילה את השמים למרחק של עשרות קילומטרים.

מצבי אצל משפחת מאלאק החמיר בהתמדה. בהיותם צ׳כים ניטרליים, מוכרים בסביבה כולה ביושרם ובכנותם, התייחסו אליהם כולם באמון. בשל מעשי האכזריות של הבנדיטים האוקראינים, שנתמכו בידי אנשי אס-אס, החלה האוכלוסייה הפולנית לשאת נכסים ורכוש שלהם אל משפחת מאלאק. לא די שלא הייתה לי כל תקווה ביער, נאלצתי להסתתר בבית עצמו.

תחילה שהיתי באורווה, וכשגם שם לא היה בטוח – במחבוא תחת לדיר החזירים, שם אמנם לא היה קר, אך צפוף, ישבתי כפופה כסַמלון, וצואת החיות טפטפה על ראשי.

למרות שישבתי באפלה גמורה, מדי יום ציפיתי בקוצר רוח ללילה, כי רק אז יכול היה לבוא אליי מישהו מבני מאלאק עם ידיעות מן החזית. ידיעות אלה, כל פעם טובות יותר, הן בלבד שימרו את מצב רוחי.

מצבי הפך פחות ופחות בטוח. פרט לכך, ברור היה לי כי לאחר כל מה שעשתה למעני משפחת מאלאק, אין לי זכות לסכן את חייהם, במקרה שיזהו אותי. אני חייבת ללכת!

בימים הראשונים של מאי 1943 הביא מאלאק הזקן ידיעה כי כפי הנראה, לדברי אנשים, הופיעו ביערות קיוורצה [Kiwerce] פרטיזנים סובייטיים. החלטתי להגיע ליערות קיוורצה. ציפתה לי דרך של 30 ק"מ, שעליי לעבור איכשהו. הגרוע מכל הוא, שהדרך עוברת בלוצק, דרך הרחובות בהם גרתי.

לא התלבטתי עוד, למחרת עם שחר עזבתי את משפחת מאלאק.

בדרך אל הפרטיזנים

עם צאתי ממשפחת מאלאק בשעה שש בבוקר (מוקדם יותר לא יכולתי עקב העוצר) התנפל עליי כלב של שכנה, שלרוע מזלי לא היה קשור בשלשלת. בעוד הכלב נאחז בשיניו ברגלי, רצתי דרך השדה בכל הכוחות שהיו בי. חשוב היה להתרחק מבית מאלאק, שלא לחשוף אותם לסכנה. לבסוף הצלחתי להשתחרר מן הכלב. עטפתי את הרגל המדממת במטפחת ויצאתי לכביש המוביל היישר אל לוצק.

בראשי כבר הרכבתי תכנית. החלטתי לעשות את הדרך בשני שלבים. הראשון היה להגיע לרחוב הקראים (בתחום הגטו), שם גרה חברה משנות בית הספר. אצלה היה בדעתי לשהות עד הערב, שלא לעבור באמצע היום ברחובות הראשיים של העיר, שם עלולה הייתי להיות מזוהה בקלות, ובערב – הלאה.

מה חשתי כשהתגנבתי דרך רחובות עיר הולדתי, מקום בו גרה סבתי, מקום בו גרתי עם הוריי, אין ביכולתי לבטא במילים. בשפתיים חשוקות, משתדלת ככל האפשר לשלוט בעצמי, עברתי את גשר קרסנה ועד מהרה נמצאתי לפני הבית אשר אליו הלכתי. פתחה לי את הדלת הסבתא, שלא זיהתה אותי. והנה עמדתי בחדרה של חברתי, הַנָקה ז'ולקסיוּבנה. שרר כאן אי-סדר נורא. בלילה הקודם עשה אצלם הגסטפו ביקורת.

למרות התנאים החומריים הקריטיים בהם נמצאו, נתנו לי לאכול. נשאלה השאלה, היכן להסתיר אותי. באמת לא היה היכן. בית קטן בקומת קרקע ללא כל תוספת בנייה, לא התאים למטרה זו. כיוון שחשוב היה לי רק לעבור את היום, פשוט שכבתי תחת למיטה, מכוסה בשמיכה ארוכה.

בצהרי היום בערך נוצרה בבית תנועה. התאבנתי מפחד: האם מתקיימת ביקורת נוספת? וכי יש לי זכות להעמיד בסכנה את כל המשפחה? לאחר זמן-מה נרגעתי. שמעתי בבית את קולותיהן של הנקה ושל הסבתא. אישה צעירה מתייפחת ניסתה לספר משהו.

הייתה זו יַשְׁיה אורלובסקה, גם כן חברה שלי מן הגימנסיה, שהתגוררה לאחרונה בינובה דולינה [Janowa Dolina]. לדבריה, ששמעתי בהתרגשות רבה, כנופיות נכנסו אל ינובה דולינה, רצחו את כל האוכלוסייה הפולנית, שרפו את בתיהם. ישיה ניצלה בנס והגיעה אל לוצק.

מסיפורה השתמע כי כל היערות סביב תפוסים בידי בנדיטים אוקראינים, ואני הרי התכוונתי ללכת לאזורים ההם.

ירד הערב וזמני לעזוב. נפרדתי בלבביות מכולם, עם מסמך, העתק תעודת בגרות על שם גֶנוֶבפה בביצקה, שהנָקה נתנה לי, ויצאתי לדרך הארוכה (תעודה זו למרבה הצער לא היה בה למלא את מקום תעודת זהות מחייבת). חלפתי בעיר בהצלחה, איש לא זיהה אותי, ועליתי על כביש קיוורצה. נאלצתי לעבור ליד בניין בסיס החימוש בעבר, שם הוצבו גרמנים ואוקראינים. חששתי מזה מאוד.

בלועם האכזר של הזאבים

פחדי למרבה הצער התממשו. כשחלפתי על פני בסיס החימוש עצרו אותי, והובלתי לעמדת המשטרה. בלכתי והקנה בגבי, עלה על דעתי להציג עצמי כפליטה מינובה דולינה. האוקראינים לא האמינו לי, אף שידעתי במדויק את כל סיפורה של יַשְׁיה, ששמעתי בהיותי תחת למיטה.

שלושה ימים הוכיתי בהתמדה, ראו בי מרגלת. ביום הרביעי השכם בבוקר הוציאו אותי במטרה להרוג אותי. הייתי בטוחה כי הפעם זה הסוף. בכל זאת, בלכתי בדרכי האחרונה, לא חדלתי לזעוק כי אני חפה מפשע.

לפתע בא לקראתנו קצין גרמני, התעכב ושאל את האוקראינים, מי אני. כאשר שמע על ינובה דולינה, שאל אותי אם אני מבינה גרמנית. השבתי כמובן בשלילה. ואז הורה הגרמני לאחד אוקראינים לתרגם לו

את הצהרותיי. כשהלז סיים, הורה לי ללכת אחריו. קהת חושים, לא הבנתי את המתרחש. והנה נמצאתי לפני שער כניסה. הגרמני, שהלך בראש, הסתובב אליי, שאג: "לאוס!" [כינה!] ובעט בי בעיטה כה חזקה שלפתע מצאתי עצמי בצדו השני של הכביש, בתעלה.

מראי היה נורא. כל כולי חבורות מן המכות, כאובה, רגליי קפואות, לא הייתי מסוגלת לעמוד על רגליי. ישבתי בתעלה, משתדלת להירגע לאחר חוויות השעות האחרונות. הערכתי כי את חיי הצילו האירועים ששמעתי עליהם עת שכבתי תחת מיטתה של הנקה (כפי הנראה היה זה אחד הגרמנים שהיו בינובה דולינה. לפי סיפורה של ישיה הרשו הגרמנים לאוקראינים לרצוח באכזריות את האוכלוסייה הפולנית במשך כל הלילה. רק בבוקר הורו לבנדיטים לסגת).

אני גנובפה בביצקה מינובה דולינה

על הכביש הופיעו עגלות. רציתי להסתלק מהר ככל האפשר מקן בנדיטים זה, קמתי וביקשתי שייקחו אותי עמם לקיוורצה. עגלונים אחדים, בראותם את מראי, כלל לא התעכבו. כעבור זמן-מה שוב באה עגלה, שעצרה לבקשתי ולקחה אותי עמה. מרגע זה ואילך החלטתי להיות גֶנובֶפה בביצקה מינובה דולינה.

בקיוורצה ביקשתי למראית עין מן האנשים שהביאו אותי, לחפש את קרובי כביכול, הנושאים שם משפחה זהה. למרבה המזל לא נמצאו כאלה, והם השאירו אותי אצלם, להתאושש מעט.

היו אלה אנשים פשוטים, ישרים. בכל זאת לא הייתי רגועה. רבים מבני קיוורצה למדו עמי בגימנסיה. עלולה הייתי להיות מזוהה כל רגע, ולזוז מן המקום לא הייתי מסוגלת. כפות רגליי שכבר נרפאו, שוב גרמו לי ייסורים, לא הייתי מסוגלת ללכת. מאוד חששתי מן הלילות. פרכסתי, צעקתי בשנתי ותמיד הייתי בחרדה שמא אסגיר עצמי בדבר-מה.

סביב לנו תסס הכול. מכל האזור באו לקיוורצה פולנים, במנוסה מכנופיות הבנדרובצים ומשספי גרונות אחרים. אל האנשים שקיבלו אותי אליהם באה משפחה גדולה, היה צפוף. הייתי חייבת לעשות משהו עם עצמי. ללכת ליער לא בא בחשבון. סביב שוטטו ושדדו כנופיות אוקראינים, שעלו במעשיהם הברבריים על כובשיהם הגרמנים. על מנת להתרחק בכל מחיר מקיוורצה, החלטתי ללכת אל

תחנת הגיוס לעבודה בגרמניה. היה לי עניין לקבל קודם כל מסמך כלשהו שיאפשר לי לנוע. וכך מצאתי עצמי בתחנת הרישום.

למזלי נערך הרישום בקומת קרקע של בניין. האירועים עד כה לימדו אותי זהירות. לפני כניסתי פנימה הצצתי דרך השמשה. ליד שולחן הרישום ישבה נערה מכרה שלי, בעבר נתתי לה שיעורים. מיד נרתעתי. בבית אמרתי שנפסלתי בגלל הרגליים.

כעבור ימים אחדים הוצעה לי עבודה אצל אנשים שגרו בקצה העיר. הסכמתי מיד.

עבדתי קשה מאוד. המשפחה שאצלה שהיתי, מנתה ארבעה-עשר אנשים. משק הבית היה גדול. גינה, פרות, חזירים, עופות רבים. כל זה היה עליי לבצע כמעט לבדי, מעמידה פנים שאני מבינה בכל. הועיל לי הידע שרכשתי אצל משפחת מאלאק. האמת, בזמן הראשון התהלכתי ברגליים עטורות חבורות, באופן זה הביעו הפרות את מורת רוחן מאופן החליבה שלי. אך למדתי הכול מהר מאוד. בהיותי בתחום משק הבית חשתי בטוחה יחסית. אך נאלצתי, מדי יום ביומו, לשאת את החלב אל עמדת הקבלה. זה היה מסוכן מבחינתי. באין מוצא אחר השתדלתי לבוא ראשונה.

חשתי כבר בריאה פיזית. עידוד העניקו לי הידיעות המשתפרות מן החזית. אפילו הידיעות בעיתונים הגרמניים, שהוצאתי בגנבה מן הבית וקראתי, סיפרו על החמרה מתמדת במצב בחזית. התקווה לשחרור הפכה ריאלית יותר. הגרמנים, נזעמים בשל הכישלונות בחזית, הרסו ורצחו כפרים שלמים. החלו להגיע אלינו ידיעות כי ביערות נרצחים כבר גם גרמנים. ניעורו תקוותיי לפגוש מחלקת פרטיזנים כלשהי "משלנו".

בינתיים גבר הטרור הגרמני מדי יום. לצורך המאבק בפרטיזנים הובאו מחלקות הונגריות מיוחדות.

לקיוורצה באה משלחת עונשין ראשית של אנשי אס-אס, שנטלו לעצמם את בניין בית הספר מול הבית בו שהיתי. זעקות האנשים המעונים והנרצחים וגניחותיהם, שנישאו ממול, לא נתנו מנוח.

חרף זאת היו משלחות העונשין שבות מן היער מרוסקות. היער [לא] נבהל מאמצעי הדיכוי של האויב הרצחני.

באחד הימים החם, בעת שהבאתי חלב לעמדה, חשתי כי מישהו מביט בי בתשומת לב. הסבתי את ראשי ונתקלתי במבט של תלמידה מוכרת מן הגימנסיה שלנו, בת ראש העיר הגרמני של קיוורצה. כלומר זוהיתי. מיד הלכתי משם. נאלצתי לברוח. עם כד החלב, כך כפי שאני, פניתי, במקום העירה, לעבר היער הקרוב.

בעמדת לחימה פולנית

במשך כל היום הלכתי קדימה מבלי להתעכב בשום מקום, כדי להתרחק מקיוורצה. החלטתי להגיע למקום בו כפי הנראה אמורה להימצא עמדת לחימה פולנית (הגנה עצמית כנגד הכנופיות; שמעתי על כך מן המעבידים שלי). כיוון שלא הכרתי את הדרך הלכתי עד שעת ערב מאוחרת קדימה. כשחלפה בי לבסוף מחשבה לשבת ולשאוף מעט אוויר, ראיתי לפניי אורות מהבהבים מכפר כלשהו. זה היה בשלהי הסתיו. רעב וקור החלו לענות אותי. החלטתי להיכנס לכפר.

כשנכנסתי לבקתה הראשונה וביקשתי לשתות, שאלו אותי אם אינני במקרה מעמדת הלחימה. מעיני האנשים שהציגו לי את השאלה, הציצה נדיבות, לכן השבתי בחיוב. ואז נתנו לי לאכול וצרור מזון לדרך, וכשהתכוננתי לעזוב בבוקר, נקראתי לשוב מן הדלת ובסוד הורו לי להעביר ידיעה לעמדת הלחימה.

משיחה שצותתו לה, השתמע כי האוקראינים מתכוננים להיפרע בפעם האחרונה מעמדת הלחימה, משום שהיא מסייעת לפרטיזנים האדומים.

משתדלת להסתיר את שמחתי בשל הידיעה על אלה "משלנו", הודיתי על הידיעה.

גם הפקידו להשגחתי ילדה בת עשר, שאביה היה בעמדת הלחימה, שתביא לו מזון. הילדה הכירה את הדרך מצוין, מובן שלא אני אותה, אלא היא הביאה אותי אל עמדת הלחימה.

נתקלתי שם בפעילות רבה. מישהו כבר מסר לפניי על הפשיטה המתוכננת. אני אישרתי את הידיעה. לאיש לא היה פנאי לעסוק בי. ירד הלילה. עמדת הלחימה איישה מוצבים.

נשארתי בעמדת הלחימה כפליטה מינובה. ועדיין חלמתי להגיע מהר ככל האפשר אל יחידת פרטיזנים. חייתי אך ורק במחשבה זו. בדידותי לא נתנה לי מנוח. אני חיה, ועד היום אין ביכולתי לנקום ולו נקמה קטנה בשונא על דם החפים מפשע והברבריזם, על מעשי האכזריות והעוול. בזמן זה לא חשבתי לרגע שאשרוד את הזמן הנורא. השתוקקתי בלהט למות בכבוד, בהכרה שלפחות במידה מזערית גמלתי לשונא.

ובינתיים חלף יום אחר יום. בעמדת הלחימה היו התרעות מתמידות. כנופיות אוקראיניות שדדו ללא הפסקה אזורים אלה, לקחו את שארית המזון מן האוכלוסייה שוחרת השלום. איש לא היה בטוח בחייו.

היו ידיעות שונות על יחידות הפרטיזנים הסובייטים. חלק אמרו כי הם פעילים בגבול סארני, אחרים – כי הם קרובים יותר אלינו. חייתי בציפייה מתמדת.

הרגע הנכסף בא. לאחר ימים אחדים של ירי לעבר עמדת הלחימה מצד כנופיות אוקראיניות, בנדרובצים; כשכולם חשבו כי הפעם נמות מידי הבנדיטים, שהיה להם מלאי תחמושת גדול, השתרר לפתע שקט. הבנדיטים, כשם שבאו לפתע, כך נעלמו מן היערות.

יום קודם לכך עבר באזור רעם. הלילה היה אפל, הגשם השוטף ירד עדיין. לפתע, בשאון הגשם, שמעתי נקישות עמומות, שגברו בהתמדה, של עגלות. כעבור זמן-מה נכנסו לכפר במהירות רבה עגלות אחדות, מכיוון היער. היריות הבודדות של המשמר שלנו השתתקו לפתע. רצתי החוצה יחד עם בני הבית. באפלה לא ניתן לזהות את האנשים. מבקתה לא רחוקה נשמעה שיחה בקול רם, בכיו של מישהו. היינו מבולבלים לחלוטין. למה אינם יורים? איך זה הם מצויים בקרבנו? רצנו לכיוון ההוא, ולנגד עיניי ניצבה תמונה זו: אנשים אחדים, חמושים, כוכבים אדומים על כובעיהם, נשאו מן הבקתה שק מלא קמח. בקרבת מקום עמדו עגלות אחדות, שמרו עליהן שתי עשרות אנשים. חייתי מבולבלת מאוד, לא הייתי מסוגלת להוציא מילה. האומנם פרטיזנים אדומים?

הטלתי עצמי לעבר אחד החמושים. התחלתי לבקש שירשה לי ללכת אתם. אמרתי, שכבר שנה אני חולמת להיתקל בהם. למרבה הצער הוא רק הקשיב לי והשיב: "אודיע במקום שצריך". לשאלת אנשים, היכן הם נמצאים? מה רב המרחק מן החזית? השיבו כי שחרורנו יבוא מהר מן הצפוי.

כעבור זמן קצר היו עגלות הפרטיזנים עמוסות מזון ושחת לסוסים, והאנשים נסעו במילים: "לא תחכו עוד זמן רב".

עמדת הלחימה הייתה כמרקחה. העובדה שיחידות הפרטיזנים הסובייטים מצויות כבר בתחום שלנו הוסיפה כוח לאורך רוח נוסף. צצה בקרבי תקווה חדשה.

ובינתיים קרבה החזית. בלילות ללא שינה הייתי מקשיבה לנהמה העמומה של התותחים, הנושאים למעני את השחרור. בדידותי בימים ההם הייתה ללא נשוא. לא הרגיעה אותי אף העבודה הקשה במשק הבית אצל האנשים שקיבלו אותי אליהם. חייתי במחשבה אחת: "מתי יבואו שוב?" כל יום היה לי כנצח. לזוז מעמדת הלחימה לא בא בחשבון. סביב שוטטו ושדדו כנופיות בנדרובצים, נזעמים בשל חוסר ההצלחה של בעל בריתם המרכזי, היטלר, שציפיותיהם ממנו היו רבות. מרירותם בשל התקוות האבודות נפרקה על האוכלוסייה השלווה.

כעבור ימים אחדים, בחסות עלטת הלילה, נכנסו לכפר כמה רוכבים חמושים. הם התעכבו ליד משמר, שהניח להם לעבור, השקו ליד באר את הסוסים. אנשים החלו להיאסף סביבם. והנה שאל אחד מהם, אם יש במקרה בכפר אדם המכיר היטב את לוצק. נותרתי המומה עד מוות. מנסה לשלוט בעצמי, ניגשתי ואמרתי שאני מיטיבה להכיר את לוצק. הציגו לי שאלות אחדות בדבר הטופוגרפיה של לוצק, כיוון שתשובותיי היו נכונות, הורו לי הפרטיזנים להיפרד מן הבית, כי – כפי שאמרו – הם לוקחים אותי לימים אחדים. מה רבה הייתה פליאתם, שבמקום התנגדות הפגנתי שמחה גדולה. לא היה פנאי להסברים. כך כפי שאני נסעתי אתם.

עם הפרטיזנים בלוצק המשוחררת

בפאתי הכפר המתינה לפרטיזנים עגלה. כשהתיישבתי בה, קשרו את עיניי, והסוסים זזו. נסענו זמן רב מאוד. כשעצרנו ופתחו את הקישור

שעל עיניי, כבר היה אור מלא. מצאתי עצמי בעבי יער. פה ושם צצו מן האדמה חוטי עשן דקים, סימן לאנשים המצויים תחת לאדמה.

הובילו אותי לבונקר תת-קרקעי. מאחורי שולחן ארעי ישבו אנשים אחדים. אחד מהם ניגש אליי, שאל אותי מאין אני. תשובותיי הקמצניות תחילה הפכו עד מהרה לשטף של מילים. הנוכחים הקשיבו לי בתשומת לב. תשוקתי היחידה במשך כל נדודיי הרי הייתה, לא להיכנע לאויב, ואם למות, חרי בקרב. לכן ביקשתי מן האנשים בבונקר, להרשות לי להישאר אתם. לאחר שהקשיבו לי הורו לי לצאת.

קיבלתי מרק פרטיזנים ראשון. רגעים אלה לא אשכח לעולם. גורלי היה מוטל על הכף. או יאמינו לי ואשאר אתם, או שוב יקשרו את עיניי ויחזירו אותי אל עמדת הלחימה. זה היה מבחינתי הנורא מכל. המתנה פסיבית, כדי למות במוקדם או במאוחר מקליע מקרי של בנדיט – מחשבה זו הייתה בלתי נסבלת.

לאחר שעות אחדות שוב נקראתי אל הבונקר, וללא כל הקדמה נשאלתי, אם אהיה מוכנה להסתכן להתייצב בתחנת הרכבת בלוצק לתצפית בדברים מסוימים. הסכמתי בלי היסוס. לא אמרו לי עוד דבר.

את המשימה שנתנו לי יחד עם כמה נערות מלוות, ביצענו במהלך שלושת הימים הבאים. לאחר מכן שבתי למקום ביער שנקבע מראש, לא רחוק מיוליאנה, משם נסענו למחלקה (אני בעיניים קשורות).

מרגע זה התחלתי לחיות. נמצאתי באחת מקבוצות המחלקה, שפיקד עליה דימיטרי מדוודב [Medvedev] הנודע. ההכרה שבא לבסוף הקץ להתבוננות הפסיבית שלי במעשי האימים של האויב, הגבירה את כוחי. הייתי מן המעטים שחמקו מן הטיפוס, שנתן בנו אותותיו.

בכל זאת לא קל היה לי מורלית. נמצאו בקבוצה מי שהיו אומרים לי: "יהודים אינם מסוגלים להיות פרטיזנים". הם רמזו, שאני כאן רק משום שהם חזקים, אך אני חוששת לעורי.

סבלתי מאוד בשל כך. אך המזל שיחק לי. החזית הסובייטית, הצבא הסדיר, קרב בהתמדה. המחלקה קיבלה עוד ועוד משימות מן "האדמה הגדולה". הכרת האזור והשפה ו"המראה הטוב" שלי הועילו לי. לאחר

כל פעם שביצעתי משימה שהופקדה בידי, גבר אושרי. הייתה מטרה לחיי.

כך חלפו הימים. בא חיום בו נתקלנו בחוליית ריגול של הצבא הסובייטי הסדיר. עם חוליית ריגול זו כבשנו את קיוורצה, אותה קיוורצה אשר ממנה נמלטתי.

עבדתי כסניטרית של מֶדְסַנְבָּט – הבטליון הרפואי סניטרי. לבטליון הסניטרי נמסר הבניין בו חנתה קודם לכן יחידת אס-אס, לאחר מכן ההונגרים (בוגדים מבית מדרשו של הורטי, אשר שירתו את הגרמנים; הגרמנים שלחו אותם ראשונים לחסל את הפרטיזנים ביערות, מהם שבו פשוטו כמשמעו מרוסקים).

התנהלו קרבות לפני לוצק.

ב-2 בפברואר 1944 נכנסתי בקרון הסניטרי בפעם הראשונה אל לוצק המשוחררת.

אחרית דבר. דרוביטקו, הנזכר לעיל, ממנהיגי הבונדיטים האוקראינים שרצחו את יהודי לוצק, זוהה לאחר המלחמה, ובית דין צבאי סובייטי בלוצק דן אותו לעשרים וחמש שנות מאסר. במשפט זה נטלתי חלק כעדה.

1960

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 427 – 440.

א׳ לוצקי **אדם וחיה**

הִיכָלָה נמר, נמר?
לא.
יטרוף ברדלס, ברדלס?
לא.
יקרע אריה לגזרים אריה?
לא.
הִיעָשֶׂה זאת אדם?
כן.

מתקבצים מיליוני אריות
וממיתים מיליוני אריות?
לא.
העושים זאת בני אדם?
כן.

מיליוני בני אדם מתקבצים יחדיו
וממיתים מיליוני בני אדם.
עם יורה למוות בעמו שלו.
עם שם לשממה את ארצו שלו.

אדם וחיה,
מי מהם,
מי מן השניים
פראי יותר? ...

מי מהם,
מי מן השניים
ראוי להיקרא אדם?

מתוך הפרק: בשנות השואה, ע׳ 440.

מאיר רויטמן **בתי מלאכה גרמניים בלוצק**

עדותו של מאיר רויטמן

... ב-19 באוקטובר 1941 הקימו אוברשארפירר [רב סמל], איש האס-אס פיירטג, ושארפירר [סמל ראשון] הינקה מחנה יהודי של בעלי מלאכה, בשם: בתי מלאכה גרמניים בלוצק. עבדו בו כ-450 אנשים ממקצועות שונים, בתנאי חיים גרועים ונחותים: עבודה תחת מלקות מאוקראינים וגרמנים, שינה בצריפים לחים וקרים, תזונה גרועה. בנובמבר [!] אותה שנה הוקם גטו, שהשתרע מגשר בזיליאנסקי עד גשר ניוֶב [גְנידוב]. היהודים, גברים ונשים, בני עשר ומעלה, נאלצו ללכת לעבודות הקשות ביותר. על הבאת דבר-מה מן העבודה לגטו, מעט פסולת עץ, משהו לבישול, נורו תשעה יהודים. כולם נאלצו לשאת טלאי צהוב. על אי-ענידת הטלאי הצהוב ברחוב שילמו אנשים בחייהם.

ב-19 באוגוסט 1942 כיתרו את הגטו רוצחים אוקראינים וגרמנים. הוחל בהפרדת היהודים לשני חלקים: עובדים ושאינם עובדים. לאחר מכן החישו אותם למשאיות, בראש העובדים, שמצאו את עצמם בנפרד במבצר, ואחריהם שאר היהודים. היהודים הובלו למרחק של 6 ק"מ מן העיר, אל יער קטן, סמוך לכפר גורקה פולונקה, אל בורות שהוכנו מראש. שם הסירו מהם את בגדיהם וירו בהם באופן שיטתי, גברים בבורות נפרדים, נשים וילדים בבורות נפרדים.

בשני הימים הראשונים לשחיטה נרצחו מעל ל-14,000 יהודים.

במשך כחודש נמצאו לאחר חיפושים עוד כ-4,000 יהודים שהסתתרו בבונקרים או נמלטו מן העיר, ונרצחו.

לאחר מכן החישו את יהודי המחנה לגטו, לאסוף את הרכוש מדירות היהודים.

בבואם לגטו מצאו יהודי המחנה בבונקר כמאה יהודים, גברים ונשים, מתים יותר משהיו חיים, מותשים מרעב, צמא, אימה. הגניבו אותם למחנה, ולאחר מכן הסדירו את מעמדם כעובדי המחנה. זה לא נמשך זמן רב. הגביטס-קומיסר לינדנר ועוזרו-ממלא מקומו גלוק [גליק], ביצעו רישום במחנה, וכמאה אנשים, יחד עם קבוצת רופאים שעבדו בצוות בית החולים, נורו.

במחנה נותרו 400 יהודים נואשים, שחיפשו דרך להימלט, אף שמנהל המחנה, וייבר, הבטיח לנו, כי לנו לא יאונה כל רע.

האווירה הייתה גרועה מאוד, האוכלוסייה הנוצרית לא רצתה לסייע לנו להציל יהודי.

ב-12 בדצמבר 1942 בלילה, כיתר מספר גדול של רוצחים אוקראינים ואנשי גסטפו את המחנה. ביום הם רצו לקחת את כל היהודים ולהובילם למקום המסוים. ואז הקימו היהודים מתרסים על הדלתות ולא הכניסו איש מן הרוצחים אל הבניין. פלוני, נגר, ברוינשטיין, ירה באקדח במטרה להרוג את מנהיג השחיטות, איש האס-אס גלוק. ואז פתחו הרוצחים באש תת-מקלעים והשליכו רימונים בחלונות ובדלתות. באין להם מוצא, הציתו היהודים עצמם את הבניין ובדרכים שונות החלו להימלט מבעד לחלונות, הדלתות, לטפס על הגדרות. למרבה הצער לא הצליחו להימלט דרך ברד הקליעים והרימונים. אך חלק גדול נפלו מות גיבורים.

(מארכיון יד ושם)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 441.

ב-26.6.1941 [*] נכבשה לוצק בידי הפשיסטים הגרמנים. למן הימים הראשונים הייתה מטרתם העיקרית להשמיד את האוכלוסייה היהודית. הם הקימו יודנרט, שמשימתו הייתה לספק הכול לפי דרישת הגביטס-קומיסר. יהודים נאלצו לענוד סרט קלון על שרוולם. נאסר עליהם ללכת ברחובות הראשיים. כולם נאלצו לעבוד עבודה פיזית.

ב-3 ביולי 1941 הייתה מודעה, שעל כל הגברים בני ארבעה-עשרה עד שישים להתייצב במבצר לוברט, ולהביא עמם אתים ומזון ליום אחד. ביום זה יצאו לעבודה 3,000 אנשים, המיטב והיפה שבעיר. איש לא שב מן "העבודה". רצחו את כולם. היו ביניהם: עורך הדין פְּרָצ'פ, הירש-לייב גורלניק, משה שפיר, חיים-איצ'ה וֶוריק ורבים אחרים ששמות המשפחה שלהם אינם זכורים לי.

חיי האוכלוסייה היהודית היו הפקר. די היה שיהודי ברחוב לא ימצא חן בעיני גרמני חולף, הוא נורה בו במקום. מקרים כאלה היו רבים, כי ירי ביהודי לא חייב עונש. המוות ריחף לנגד עיני כל יהודי. למרות שהיודנרט סיפק לגרמנים הכול, התרחשו מעשי שוד סדירים, נכנסו לבית יהודי ורוקנו אותו כליל.

על התנגדות קלה ביותר נהגו לרצוח בו במקום, או לקחת אל הגסטפו לעינויים חסרי רחמים.

אך כל זה הוא ללא כל השוואה ליום הנורא, 11 בדצמבר 1941 [*]. למן השעה שש בבוקר, מכל קצות העיר, החלו לגרש את היהודים מן הבתים. לא התירו לקחת יותר ממה שניתן לשאת בידיים. כולנו היינו בטוחים כי מחישים אותנו למוות. גירשו אותנו לכיכר בזיליאנסקי והודיעו: יהודים חייבים לגור בנפרד.

כך הוקם הגטו ליהודים, שהשתרע מגשר בזיליאנסקי עד גְּנידוב ועד בכלל. האוכלוסייה היהודית המבוהלת עד מוות נרגעה מעט. עונש המוות נדחה לפי שעה, אך החיים בגטו היו נוראיים בהרבה. תנאי המגורים המחרידים אינם ניתנים לתיאור. עשרים-שלושים אנשים גרו בחדר קטן. הסקה לא הייתה, גם לא אפשרות לקנות דבר-מה.

נותקנו מן העולם החי. הכול נאסר על יהודים. לרוע המזל היה החורף קר מאוד. בקרב מי שהתגוררו בחנויות בשל הצפיפות בדירות, נתקלנו במקרי קפיאה של אמהות ותינוקות יונקים על שדיהן. בשל התנאים ההיגייניים הגרועים פרצה מגפה נוראה של טיפוס הבהרות, שבלעה קרבנות רבים.

בגטו הומר סרט הקלון בטלאי הצהוב, שנישא על הלב ועל הגב. עונש מוות הוטל על אי-ענידת הטלאי הצהוב. היו מקרים רבים כאלה.

ניהל את כל חיי הגטו היודנרט, שהקים לעזרתו משטרה יהודית. משימת היודנרט והמשטרה הייתה לשמור על סדר, לספק מדי יום ביומו ידיים עובדות, למנוע בטלה בקרב יהודים או התנגדות לצווי הגרמנים.

במשך כל הזמן הוחזקנו באימה מתמדת. כל יום ששרדנו היה מתנה, שנדרש לשלם תמורתה מחירים שונים. מדי ימים אחדים בא צו לספק כופר למיניו: זהב, אריגים, עורות, מצרכי מזון, רהיטים, פרוות; זה לווה באיום, כי אי-הספקת הנדרש במועד ליודנרט תוביל לאקציה חדשה, כלומר מספר כזה וכזה של גברים, נשים וילדים יובלו ויירו. ניתן לשער את בכי התמרורים, כשלא ניתן לספק את הנדרש.

כדי להגביר את אימת האוכלוסייה, נהגו לקחת בני ערובה, ולמרות שכל כופר מולא בדייקנות, נורו בני הערובה.

בימים הראשונים של חודש אוגוסט 1942 היו דרישות הכופר כה גבוהות, שהורגש כבר שאין הכוונה לנכסים ורכוש שלנו, לא לבני ערובה בודדים, אלא לחיי כל 18,000 היהודים המותשים הנותרים.

התבהלה בגטו גברה מיום ליום. האימה הייתה כה עזה, שאנשים לא היו מסוגלים לקבל החלטה כלשהי. באין מוצא נראה לעין להצלה, היו אנשים אדישים לכל. סמכו על נסים. אך במקום נס בא האסון הגדול.

ב-20 באוגוסט 1942 כיתרה המשטרה הגרמנית והאוקראינית את הגטו הסגור, איש לא יכול לעבור. כולם גורשו אל הכיכר הבזיליאנית. במשך כל היום התנהלה ההפרדה: גברים לחוד, נשים וילדים לחוד.

נבחרו בעלי מקצוע ונשלחו למבצר. כל אחד שאף להיכלל במניין המאושרים במחשבה: אולי... עשו את כל הניתן. במקום נעשו העודות חתומות; בתמורה לפתק כזה שילמו כסף רב.

הצעקות והזעקות הגיעו עד לב השמים. אמהות נטשו את ילדיהן במרתפים ובעליות הגג, שלא לשאתם במו ידיהן אל הבור. רבים הרעילו עצמם. מי שלא היה בידיו רעל חתך את ורידיו בסכיני גילוח (עורך הדין הלפמן ואשתו גוועו בכיכר). נפרדו בעוד מועד, בתקווה שאולי יצליח מישהו להינצל. במשך כל יום חמישי וכל הלילה נמשך הפרלוד. ביום שישי עם שחר הופיעו משאיות, מלוות משמר של שוטרים אוקראינים. כלי הרכב הועמסו בצפיפות והוסעו אל פולונקה, מרחק 7 ק"מ מן העיר, שם כבר היו חפורים בורות, שחפרו בעלי המקצוע. הורו לאנשים לשכב עירומים בבורות.

הירידה הייתה במדרגות. תליין גרמני ירה בתת-מקלע. ההרוגים כוסו בשכבת אדמה וסיד. ובינתיים כבר חיכתה קבוצה חדשה למותה.

ההשלמה עם הגורל הייתה כה גדולה, שאנשים חיכו בקוצר רוח למוות. אחרים השליכו עצמם מכלי הרכב. אחדים הלכו למוות בשמחה ובשירה.

יומיים, שישי ושבת, נמשך ההרג ללא הפסקה. בשבת עסקו הרוצחים בגרירת האומללים שביקשו להסתתר, מן החורים.

ילדים הומתו בו במקום, קרעו אותם לשניים, ניפצו את ראשיהם הקטנים אל העמודים.

כשלא הייתה עוד נפש חיה בגטו, עסקו בניקוי הבתים היהודיים. את המלאכה ביצעו אנשי המקצוע שנותרו, שהוקם למענם מחנה.

בבתים נמצאו אנשים מורעבים למוות וחיים למחצה. החיים רוכזו במקום אחד וכשנאסף מספר ניכר הם הובלו אל פולונקה.

החפצים נאספו בבית הכנסת היהודי. בעלי המקצוע שנותרו במחנה, נוצלו לעבודות הקשות ביותר. למרות שנדמה היה כי נזקקים לעבודתם ולכן יעניקו להם את חייהם, באה לבסוף הפקודה לחסלם.

ביום חמישי, 11 בדצמבר 1942, רצחו את קומץ הנותרים במחנה (תחילה היה המחנה בסמינר [התאולוגי] בקרסנה, לאחר מכן – בבניין הגימנסיה היהודית מאחורי טחנת הקמח של פינצ'וק).

יחסה של האוכלוסייה הלא-יהודית היה לרוב אדיש; היא ניצבה מן הצד, לא התערבה. חלק מהם נטלו חלק פעיל במעשי ביזה ורצח.

היה גם חלק קטן, שמסר נפשו למען מכרים יהודים. החזקת יהודי גררה עמה עונש מוות לכל המשפחה. חרף זאת נוצרים הסתירו יהודים רבים. היו מקרים שעם היהודים שנתגלו הלך למוות גם הנוצרי, למשל המהנדס בֶּלוב.

היו עשרות מקרים כאלה. תכופות הסתתרו אצל נוצרי אחד מספר ניכר של יהודים, למשל, אצל האישה הפולנייה גברת אנה סיגה, רחוב רוגובה 13, הסתתרו תשעה יהודים, בהם תינוק בן חודשיים, הנריק גטמן; צ'סלווה גטמן-קוָרצ'ק; בסיה גטמן-פיטליק; אידה הנדלסמן, ילדה בת חודשיים; פניה פאשט-גרינברג, היגרה לקנדה, מונטריאול; שמרוק, יהודי מומר; נגר שאת שמו שכחתי.

היו אלה אנשים אמיצים, אציליים. נוצרים רבים תמכו ביהודים בגטו. הבריחו למענם מזון.

לרוב היו המצילים פולנים וצ'כים.

כשהבנדיטים האוקראינים רצחו את הפולנים בווהלין מתו עמם יהודים רבים.

כמרים עזרו ליהודים, הצילו ילדים (נכדי רויטר).

[* נדרשו תיקוני תאריכים]

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 442 – 443.

בלומה פוגל-ויידמן **בגטו לוצק**

20 באוגוסט 1942 יישאר לנצח רענן בזיכרוני. כשקמתי בבוקר ללכת כרגיל לעבודה בבית החולים היהודי (במקצועי אני אחות), נתקלתי בגטו מכותר מכל עבר בשוטרים אוקראינים, שלא הניחו לאיש לצאת מן הגטו. הם לא הניחו לי ללכת הלאה והוכרחתי לשוב הביתה. במצב רוח כבד ומריר סיפרתי לאמי ולאחותי, כי בעצם שגיתי, היה עליי לקום היום מוקדם יותר, ואז הייתי מצליחה להיכנס לגטו ולהתייצב לעבודה, כפי שעשתה חברתי, קלרה גולדהבר, שעבדה עמי בבית החולים. היא הסתננה לגטו והתייצבה לעבודה. בתמימותי לא הערכתי, כי אילו עלה בידי להיכנס לגטו, הייתה זו דרכי האחרונה, שהייתה דנה אותי למוות. מן הגטו לא יצא עוד איש חי. מי שלא רצה ליפול מידי הבנדיטים ולראותם זורעים מוות בקרב האוכלוסייה היהודית הנעולה בגטו לוצק – שם קץ לחייו [אי-בהירות].

בו ביום גירשו את כולנו, הורי, אחיותיי והילדים מן הבתים וריכזו עם כל היהודים שנותרו בלוצק, בכיכר בזיליאנסקי, שם הוטענו כולם, חמישים איש כל פעם, על משאיות והובלו ליערות פולונקה, שם כבר הוכנו בורות, שיהודים נאלצו לחפור יום קודם לכן למשפחותיהם.

כמוזכר, הייתי גם אני בין מי שאמורים היו להישלח למוות. היינו חמש אחיות. הייתי הצעירה בהן. ברגע האחרון סברה אחותי הגדולה ממני, שעליי להציל עצמי. אני הרי כה צעירה ומוקדם עוד למות.

מי שזוכרים את כיכר בזיליאנסקי, יודעים כי נמצאו שם חנויות בעלות דלתות ברזל שנסגרו מבחוץ. עלה על דעת אחותי רעיון, שאציל עצמי באחת החנויות ההן. בין השאר נמצאה שם החנות של בֶּרגובוי. אחותי הסירה את בריח הדלת, הדפה אותי לשם בכוח וסגרה אחריי את הדלת. התחלתי לבכות ולזעוק, שלא אשאר לבד, רצוני להישאר בחיים עם כולם או למות יחד. אך הייתי נעולה מבחוץ ולא היה אל מי לדבר. התחלתי לחבוט באגרופים בדלתות ולזעוק. לפתע נשמעו קולות חרישיים מאחורי גבי: "אל תצעקי, תגרמי למות כולנו, אנחנו כאן עם ילדים קטנים!"

הבטתי סביבי וראיתי הרבה עיניים מבוהלות, שהציצו אליי מתחת לצרורות הנוצות שנערמו בחנות. הגרמנים הביאו לשם את כלי המיטה

שלקחו מן היהודים, חיפשו בהם זהב ויהלומים. בצרורות אלה הסתתרו עתה עשרות יהודים, זקנים, צעירים וילדים. סברו שיצליחו להסתתר כאן ולצאת בשלום מן האקציה.

תחינותיהן של האימהות השפיעו עליי ונרגעתי. התחפרתי עם כולם בצרורות הנוצות וחיכיתי לרגע שייפתחו הדלתות ואוכל לצאת לאוויר הצח אל אמי וקרוביי. לא הייתי מסוגלת לתאר לעצמי שאוכל להישאר לבדי בעולם בין אנשים זרים לחלוטין. שכבתי יחד עם כולם וחיכיתי להזדמנות להיחלץ מן החנות הארורה. כמה זמן נמשך הדבר, אינני יודעת. מן החוץ נישאו צעקות קורעות לב. ילדים נתלשו בכוח מהוריהם. כבר לא בכיתי, אלא הקשבתי לצעקות בחוץ. החושים התקהו. ייתכן שבין השאר נישאו גם זעקות קרוביי ויקיריי, שהופרדו לנצח. חשתי מצב של מלנכוליה עמוקה, מוחי לא הגיב לאירועים סביב. ברגע מסוים הוסר בריח הדלת, אחותי עם בנה בן הארבע, נדחפו פנימה. ברגע זה כמו התעוררתי משינה וקראתי: "אוי, ייטֶלה, אחותי, למה לא הכנסת את אימא וכל האחרים?" האנשים, ששכבו בתוך הנוצות, שוב החלו להתחנן אליי, לנהוג בשקט ולא לדבר, כי בחוץ פסעו הרוצחים, שעלולים היו לשמוע שנשארנו כאן.

לקראת ערב השתררה דממת מוות בכיכר, לא נשמעו עוד כל דיבורים ולא צעקות וזעקות. הערכתי בבירור כי פרט לאחותי ובנה אין לי עוד איש בעולם.

שכבנו כך כולנו לילה תמים בדממה ולא דיברנו מילה עם איש.

כשהחל להאיר היום הבחנו לפתע בפשפש שנפתח בתקרה, ירדו ממנו פסי תיל עבים וקול אנושי דיבר אלינו: "מי שרוצה להציל עצמו, נעזור לו. בנוצות לא תוכלו להישאר זמן רב. נמשוך כל אחד אל הבוידם, משם אפשר להיחלץ לאוויר הצח".

התקרה הייתה גבוהה למדי. לא קל היה לעלות. מצאנו בין הנוצות חביות ותיבות שונות, הקמנו מעין מגדל, ואחד-אחד, בעזרת הפסים, עלינו לבוידם של החנות. בקרב למעלה מחמישים אנשים שמשכו אותם לבוידם, מצאתי בין השאר את פייגה ויעקב סימא, שהייתה להם חנות סדקית ברחוב יגילונסקה, ובתם עם תינוק. בעלה, כבר לא חי אז, פרישר היה שמו, היה לו מחסן עץ וחומרי בניין.

בבוידם התחלנו לחפש דרך להיחלץ לרחוב. למרבה הצער לא ניתן עוד לשמור על השקט. הילדים הקטנים החלו לצעוק, הם צמאים ורעבים. היה על הרוצחים להיות ממש חירשים, שלא לשמוע צעקות אלה. למרבה האסון שרר בחודש אוגוסט זה חום קשה מנשוא, ואכן בלתי אפשרי היה לשאת את החום. ההורים לא יכלו לראות בסבלם של הילדים, ונתנו להם לשתות את השתן שלהם.

יחד אתנו היה גם בנו של בעל החנות, הוא יעץ לנו, כיוון שהגרמנים מחזיקים במרתפיהם ביצים משומרות, יש שם גם מי סיד. צריך להוריד את האימהות עם הילדים אל המרתף, שם יוכלו לשתות מים ולהישמר מן החום. הגברים לעומת זאת יוכלו להישאר בעליות הגג. היה לו מפתח למרתף. כולנו ירדנו למרתף ושתינו מי סיד. לא הייתה בררה, הצמא היה ללא שיעור. גם אחותי ובנה ירדו למרתף. לאחר השתייה הוטב לילד. הערכנו כי אין זה בריא לשתות מים כאלה, אך לא הייתה בררה. אנחנו, הבוגרים, שבנו אל הבוידם והאימהות עם הילדים נשארו במרתף, ברגובוי שב ונעל אותו. על הדלת היה כיתוב: וֶרְמַכְט! הכניסה אסורה.

טיפסתי שוב לבוידם מרוצה. הייתי בטוחה כי אחותי ובנה ניצלו.

ביטחון זה לא נמשך זמן רב, גם במרתף לא היו הילדים רגועים, ירד הלילה השני להסתתרותנו, הדממה הייתה עזה עוד יותר וכל רחש נשמע, לא כל שכן בכיים וצעקותיהם של ילדים. זה משך את תשומת לבם של הבנדיטים, וכשהאיר היום שמענו מן הבוידם, שפותחים את המרתף ומיד לאחר מכן, את הזעקות קורעות הלב של האימהות וילדיהן, שהופרדו מהן, וכולם גורשו מן המרתף, כדי לשים סוף לחייהם הצעירים. בין השאר הגיעו אליי צעקות אחותי וילדה. נשארתי בבוידם ולא הצטרפתי לעדת היהודים שהובלו לשחיטה.

לאחר חיסול הנמצאים במרתף, עלו הבנדיטים לבוידם. מחשש שייתקלו בהתנגדות, עלו אלינו בחרבות שלופות. אך אנחנו לא גילינו כל התנגדות והנחנו להוביל אותנו לשחיטה, כמו היה זה אך טבעי. מחמישים אנשים ויותר, שניצלו מן האקציה האחרונה, נשארתי בחיים רק אני. ברגע האחרון, כשהבנדיטים כבר היו בבוידם, הסתתרתי תחת לגג הקש, התכסיתי באשפה ובסמרטוטים למיניהם, שלא חסרו בבוידם, והתחפרתי בהם, לא הבחינו בי. לקראת ערב עלו שני אנשי

גסטפו לבוידם ובעזרת פנס חיטטו בכל, שמא מצוי שם עוד מישהו. למרבה המזל לא הבחינו בי, כך ניצלתי בפעם המי יודע כמה ממוות בטוח.

הערכתי בבירור כי ברגע זה כבר נותרתי אני לבדי מכל משפחתי. מופלא שהכרה זו דחפה אותי לרצות לשרוד, כדי שאוכל לנקום את מות קרוביי ואהוביי, שמתו בימים האחרונים באורח כה טרגי.

יומיים הייתי בלי לחם ומים, רעב לא חשתי. חשתי חולשה וריקנות בגופי. כך שכבתי שם לבדי לילה שלישי. כשהחל היום להאיר, החלטתי לרדת מן הבוידם ולחפש משהו לאכול ולשתות. במיוחד רציתי לשתות, הלשון פשוט לא ניתקה מן החיך, כה יבשה הייתה.

אימצתי את כל חושיי, הקשבתי לדממה סביב והשתכנעתי כי אין שומעים קולות אדם. בשקט, שלא אשמע אף את קול צעדיי, חמקתי באין רואה לביתנו והתחלתי לחפש משהו לשתות. למרבה הצער לא מצאתי דבר. על הרצפה מצאתי גלעיני דובדבנים. פיצחתי אותם וניגשתי ל"סעודה", אכלתי את הגרעינים, בתקווה לגרות מעט רוק כדי ללחלח את החיך. ישבתי כך על הרצפה עסוקה באכילה. ברגע מסוים נשמע רחש חרישי. הדם בעורקיי קפא. לא זזתי מן המקום. ברגע זה שמעתי קול אדם ביידיש: "אל תפחדי. ברחתי מן הבור, אני רוצה להסתתר כאן!" נרגעתי וניגשתי לפינה, בה שכב בחור צעיר מווילקה בשם קופרשטיין. מנהל חשבונות במקצועו.

בפינת החדר היו ספרי קודש רבים. הוא התחפר בהם. כשהבין כי בבית מצויה עוד נפש אומללה, כמוהו, הציע לי לדחוק עצמי אל תוך ה"שמות" ולהסתתר יחד [שמות – ספרי קודש בלויים לגניזה, היו מונחים כנראה על אצטבת הקמין, כפי שיתברר להלן].

לא חלף זמן רב ושוב שמענו קולות אוקראיניים. הבחור אמר לי כי על אצטבת הקמין יהיה צפוף מדי לשנינו. אחד מאתנו חייב להסתלק. האחד הייתי אני. ירדתי ונדחקתי אל מתחת למיטה, שלפתי במקצת קרש, כדי שיהיה לי אוויר והתחפרתי ב"אכסניה" החדשה שלי. לא חלף זמן רב ונשמעו צעדים כבדים בדירה. הרוצחים דיברו אוקראינית. אחד אמר לשני: "כאן הוא חייב להיות. הוא הסתלק לנו מתחת לידיי" הם החלו לחטט בכל פינה. אחד מהם חיפש בעזרת הקת גם תחת למיטה

ונגע בקרש ובי. לבי הלם בעוז, חשבתי שהרוצח ישמע. במחשבתי כבר השלמתי, אחרון רגעיי בא. אך גם אז קרה נס, הוא לא הבחין בי.

בו בזמן חיפשו אחרים בכל הפינות ונתקלו בחברי על אצטבת הקמין, הם גררו אותו משם והכו אותו מכות נמרצות. הוא ביקש לנעול את נעליו, אמרו לו הרוצחים באוקראינית: "לא נחוצות לך נעליים. מותך קרוב. כאן בחצר נחסל אותך!" הם הובילו את הבחור האומלל לחצר ומיד נשמעו יריות רובה אחדות. לאחר מכן השתרר שקט.

שוב התחלתי לתכנן איך להיחלץ מן הגטו. כמה זמן שכבתי כך, אינני זוכרת. דבר אחד חשתי אז: צמא עז. שוב נשמעו צעדים וקולות אדם, הפעם, בשפה הגרמנית. היו אלה שני אנשי גסטפו, שבאו לחפש כסף שנותר אחר היהודים המגורשים. שוב החלו לחטט בכל הפינות ובמיוחד בכלי המיטה. הם ניגשו אל המיטה שתחתיה שכבתי, והחלו להסיר את הכרים. כיוון שהזזתי את אחד מקרשי המיטה, חשפו אותי הגרמנים כשהסירו את הכסת. הם ראו אותי. בהרף עין זה קפאה עיני הימנית. הבטתי בהם בלי למצמץ בעין שמאל. הם הביטו בי זמן-מה. בלבי כבר הייתי מוכנה לשמוע את הפקודה לקום. המראה שלי, עם העין הקפואה, הותיר בהם כנראה רושם שאני כבר מתה. אחד מהם אמר לשני: "נו אתה הרי רואה, היא כבר קָפוּט!" משכו מתחת לראשי את התיק עם מעט החפצים, שלקחתי עמי ברגע האחרון לפני האקציה. עם נטילת התיק הנחתי לראשי להישמט באין אונים, כמתה. לאחר שהלכו, התחלתי להרהר ברצינות בנקיטת אמצעים להיחלץ מהר ככל האפשר מן הגטו. אך איך עושים זאת?

נזכרתי כי בחצר של זְלוֹצקי היה מעבר מרחוב דומיניקנסקה לרחוב קרולובה ידוויגה. ברחוב זה גרה לקוחה שלי, בשם טֶקָצ'וק, לא אחת הזדקתי לה זריקות. בתמורה נתנה לי לחם ומשהו ללחם. תמיד הבטיחה לי כי במקרה סכנה, ביתה תמיד פתוח בפניי.

לרוע המזל היה הלילה מואר מאוד. הירח, כמו להכעיס, האיר במלוא זוהרו. בגינת הכנסייה בכיכר בזיליאנסקי הסתובבו ללא הרף אנשים, עד שעת לילה מאוחרת. פעמים אחדות נאלצתי לשוב, יותר מדי אור ויותר מדי אנשים נמצאו בקרבת מקום. הם ודאי היו מבחינים בי. שעות אחדות רבצתי מחופרת באדמה והתבוננתי במתרחש בכיכר. פקחתי עין זמן רב בציפייה לרגע המתאים עד בואו, כשלא היו עוד

אנשים בכנסייה. בכיכר שוטטו הלוך ושוב שני אוקראינים חמושים, ששמרו על הרחי הבגדים שנותרו אחר יהודי לוצק ההרוגים. ניצלתי רגע מתאים, כשהשומרים היו רחוקים מעט ממקומי, והפנו אליי את גבם, וכך בעודי זוחלת על בטני בין הרחי הבגדים, בהם בגדי קרוביי ויקיריי, נכנסתי לסמטה הצרה, דרכה הגעתי לחצר בו גרה הקליינטית הנזכרת.

כבר הייתי קרובה למטרה, כשראיתי לפתע סמוך לשער שגבל ברחוב קרולובה ידוויגה, שומר אוקראיני. שוב חוויתי אימת מוות. זה נמשך רק הרף עין, השומר כנראה לא הבחין בי, הוא התהלך הלוך ושוב. נכנסתי במהירות לבית, ירדתי אל דלת המרתף ונכנסתי לתוכו. משהיתי שם קש ושכבתי עליו. נרדמתי. זה לא נמשך זמן רב, חשתי חיטוט סביבי. התעוררתי וחשתי שעכברים מתקהלים סביבי. יצאתי מן המרתף, להודיע איכשהו ללקוחה שלי שאני בקרבתה. הקשתי חרש בחלון. ניגשה המשרתת. משראתה אותי רמזה לי לרדת למרתף. התברר מאוחר יותר, שגרו אצלם גרמנים. ירדתי למרתף, התיישבתי וחיכיתי. לא חלף זמן רב, הלקוחה שלי והמשרתת נכנסו אף הן. הן נטלו עמן סל לפחם, כהולכות למרתף לקחת פחמים להסקה. בסל היה מזון ומשקה למעני. אוכל לא רציתי, לאחר שישה ימים בלי כל מזון, עלול האוכל להזיק לי, לגרום דיזנטריה או כיוץ מעיים. תופעות כאלה ראיתי פעמים רבות במשך עבודתי בבית החולים בגטו. לקחתי רק תה עם צנים. לארוחת הצהריים הביאה לי דייסת סולת מבושלת, דלילה. כך הייתי אצלה יומיים עד שהוטב לי והתחזקתי. למרבה הצער לא יכולתי להישאר שם זמן רב. היו בבית זה שכנים רבים וגם גרמנים. הייתה סכנה שמישהו עלול להבחין בי.

התקשטתי מעט, הרכבתי זוג משקפיים, כדי שלא יזהו אותי, ויצאתי אל מכרים פולנים לחפש מקום מקלט ולמצוא את אחותי וילדיה, אחות שעזבה אותנו יום אחד לפני תחילת האקציה. למרבה הכאב נסגרו בפניי כל הדלתות ברגע שראו אותי. שוטטתי כך כל היום וקרבה שעת העוצר, כשהשהייה ברחוב אסורה. מי שנתקלו בו נורה מיד. החלטתי ללכת אל מכר אוקראיני שעבד בשוץ-פוליציי. אשתו, אוקראינית אף היא, נטלה על עצמה להציל את חתנה של אחותי, כלומר בעלה של בתיה גוטמן [גטמן], ואת בנה הצעיר של אחותי. למרבה הצער הם נתפסו ונורו למוות בבית העלמין היהודי.

כשהקשתי בדלת, פתח לי הבעל. אך היו בבית גרמנים ואוקראינים רבים, ששתו לשוכרה. מיד רמז לי להסתלק משם במהירות, לפני שחבורת השיכורים תקלוט מי אני. הסתלקתי ועברתי לבית השכן, שם ישבתי כל הלילה על המדרגות בפרוזדור החשוך.

כשהחל היום להאיר יצאתי, ראיתי שאנשים הולכים כבר לעבודה. פניתי ללכת אל הפציינטית שלי ברחוב קְרוּלוּבה יְדְוִויגה. לעבור דרך זו מרחוב פילסודסקי עד אל המכרה הנוצרית, היה מסוכן למדי. הכרתי כל אחד וכל אחד הכיר אותי. באתי לגשר בזיליאנסקי, שם היה שער הגטו, הייתה עליו כתובת בשפה הגרמנית: "יודן גטו. טיפוס הבהרות. הכניסה אסורה". על השלט צויר יהודי בזקן ארוך. בו ברגע הובלה קבוצת יהודים שנתגלו במקומות מסתור שונים. עם כל העוברים ושבים נאלצתי גם אני להציג הבעה מחויכת ובגאווה, בלי להעיף מבט בבנדיטים, שלא יזהו שגם אני משתייכת לסוג האנשים שהם מובילים בקבוצה. מבעד למשקפיי השחורים זיהיתי את טילה שוואלב. כנראה הסתתרה במחראה, בגדיה נטפו צואת אדם והצחנה נישאה למרחוק.

בהיותי קרובה לבית זלוצקי הבחין בי מכר פולני, שהייתה לו מעגילה להחלקת כבסים. נהגנו לגהץ אצלו תמיד את כבסינו. אך הבחין בי, לפת את ראשו והפריח לעברי מילה: "אל תסתובבי עכשיו ברחוב, הסכנה עכשיו גדולה". שוב נכנסתי למרתף של הפציינטית שלי ומשם אותתי לה. בשעת הצהריים היא באה למרתף עם סל לפחם ונר בידיה, כמו הלכה לקחת פחם. היא הביאה לי משהו לאכול. היא הבטיחה למצוא את אחותי גיטל וילדיה. אמרתי לה, שהם מתאכסנים אצל נוצרייה, אמרתי לה את השם, היא גרה מעבר לגשר קרסנה, לא ידעתי בדיוק היכן. היא יצאה אחר הצהריים ושבה רק לפנות ערב. היא העבירה לי את השרטוט, וציינה היכן נמצאים האחות וילדיה. שיננתי בזיכרוני את המקום והשמדתי את השרטוט, אם אתפס אני עלולה להסגיר את המצילה ואת הקרבנות. יצאתי לדרך לפני שקרבה שעת העוצר. היה עליי לעבור את גשר קרסנה, שניצבו עליו שוטרים. מכרתי קישטה אותי, מרחה שפתון על פניי החיוורים ונתנה בידי זר פרחים. שלחה אחריי את המשרתת, לדעת אם עברתי בשלום את הדרך המסוכנת האחרונה, שאמורה הייתה לחרוץ אם אשאר בחיים או אפול בידי הבנדיטים.

היו בלוצק רחובות מרוצפים היטב. אך בהליכה החיא כלל לא חשתי את מוצקות הקרקע תחת רגליי. הייתי חלשה, הייתה לי תחושה כי כל רגע אני עלולה ליפול מתעלפת. במיוחד נפל עליי פחד כשעליתי על הגשר, עמדו שם שוטרים. במקרה שהיו עוצרים אותי ומבקשים מסמך, שכמובן לא היה לי, היו יורים בי מיד ומשליכים את גופתי לסטיר. כל זה ניצב בבירור לנגד עיניי. גם כיום, כשאני נזכרת ברגע ההוא, אני חשה שוב באימה החיא. המשמרות היו כנראה שיכורים אותה שעה ולא בחנו את כשרותי. כשעברתי את הגשר היה עליי, בהתאם לשרטוט המצויר, לרדת מעט שמאלה במדרגות, לעבר בית בנימין מילר, לא רחוק משם הייתה באר. סמוך למקום זה ניצב כלב צהוב קשור לעץ, שיתחיל לנבוח. אל לי להתרגש מזה, כי ברגע זה תצא אליי על הגבעה המצילה, שתוביל אותי אל אחותי היחידה שנותרה בחיים.

קשה לתאר את סצנת פגישתנו. אחותי לא האמינה למראה עיניה בראותה אותי חיה. היא הרי ידעה כי ביום האקציה נלקחתי עם כולם. זמן רב חיבקה אותי ונשקה לי, מרטיבה אותי בדמעות. היא הייתה נסערת. בכתה והרגיעה את עצמה לסירוגין. לא חדלה להביט בי. מראי, לאחר שישה ימי רעב, לא היה מרנין כנראה.

לאחר שישה ימים ושישה לילות של חוסר שינה כאחד האדם, כששוטטתי ללא הרף כחיה נרדפת, ישנתי לילה ראשון שינה עמוקה ורגילה. ידעתי שאנחנו בידיים בטוחות, העומדות על משמר ביטחוננו. החלו מבחינתי חיים חדשים יחד עם שרידי משפחתי. יחד אתנו הייתה גם נכדתה של אחותי, בתה של סוניה, בקושי בת חודשיים. הבעל והאב של הבת הקטנה כבר לא היה בין החיים. התחלנו לדאוג לחיי היצור הקטן. היא סירבה להבין שעל מנת לחיות עליה לשמור על שקט. סידרנו את הילדה אצל האוקראינית, זו שנטלה על עצמה להציל את האב, שנתפס למרבה הצער בדרך ונהרג. הילדה הקטנה הייתה אצל האוקראינית, שגידלה אותה. כיום היא סטודנטית בת שמונה-עשרה באוניברסיטת ורוצלב. הוסתרה אצל האוקראינית מעל לשנתיים.

זהו חלק מקורותיי בגטו לוצק.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 444 – 448.

כבר ב-22 ביוני 1941 הפציצו הגרמנים הפצצה עזה את לוצק. האוכלוסייה רצה להסתתר בכל מקום שניתן. רבים הסתתרו בקצה העיר בבוסתן של החובש מָקָרֶייוויץ'. לפנות ערב ציפו אנשים להפצצה חזקה יותר ונמלטו לכפרים.

יהודים רבים מלוצק נהרו לברית המועצות, אך חלקם הוכרחו לשוב. הגרמנים הקדימו אותם. המשרדים הסובייטיים נסוגו יחד עם חלקי הצבא האדום מזרחה, והתבהלה גברה מיום ליום.

כעבור ימים אחדים נכנסו הגרמנים אל לוצק. בבואם חילקו לאוכלוסייה הנוצרית לחם ביזה. כבר בימים הראשונים החלו הגרמנים לחטוף יהודים לעבודה: לקבור את ההרוגים, לתקן דרכים ולעבודות אחרות. מאוחר יותר נראו ברחובות הודעות: על היהודים לבוא למבצר הסמוך לסטיר, לעבודה. הם לא שבו משם.

עד מהרה באו ההגבלות הידועות: אסור ליהודים ללכת על המדרכה, אסור להיפגש עם נוצרים, לא לצרוך חלב, שומן, בשר, פירות ומזונות אחרים. כשנתקלו ביהודי מזוקן גזרו מחצית זקנו. הצרות גברו מיום ליום.

הגרמנים תפסו יהודים ברחובות והחישו לעבודות שונות: לקבור סוסים, לנכש עשבים בעיר, לשרת את הגרמנים.

עם בואם ארגנו משטרה אוקראינית, שסייעה לגרמנים במלאכתם.

*

בסתיו הוקם גטו ליהודים, שהקיף סמטאות אחדות בקצה העיר. נאסר על היהודים לצאת מן הגטו. מי שנתפס נורה למוות או לפחות עונה.

בגטו שרר רעב גדול. היהודים נשאו את חפציהם האחרונים אל מכרים נוצרים להמירם במזון. חל על כך איסור חמור, והיו בשל כך קרבנות רבים.

עם בוא הסתיו, ולאחר מכן בחורף, החמיר המצב. הקור עינה ולא הייתה הסקה. היהודים שברו גדרות, פירקו אורוות, חנויות, זה הקל אך במעט. לא די היה בזה להסיק כך שיהיה חם. הזוהמה בגטו הייתה נוראה. פרצו מחלות מגפתיות למיניהן, רבים מתו. רבים מתו ברעב.

*

בלוצק היה גם מחנה שבויי מלחמה, שהגרמנים עינו באורח אל-אנושי. השבויים מתו בהמוניהם. כשהוצבו בשורות עם כלי האוכל, תכופות ירה בהם למוות גרמני עם תת-מקלע. בלכתם לעבודה, ביקשו בעיניהם מן העוברים ושבים לחם, תפוחי אדמה או כל דבר אחר. חל איסור לעזור להם, הפרתו גרדה עונש מוות. רבים מהם מתו, לא מסוגלים לשאת את הרעב. הגרמנים היו משליכים לעברם פיסת לחם, כרוב, תפוחי אדמה או דבר-מה אחר.

*

היודנרט דאג להגן ממוות על כל מי שניתן, בשיחוד הגרמנים והמשטרה. אך נדיר שניתן לעשות משהו, והיו קרבנות על כל צעד, כי על כל צעד היו "פושעים". היו "חטאים": אי-נשיאת הטלאים כיאות, מסחר עם נוצרים. חרף הזהירות הרבה, בכל זאת הבחינו בזה השוטרים או ידידיהם. אי-עמידה או הליכה היו פשע. אם חסרו חטאים רשמיים ניצלו כל דבר שהוא. על כל צעד ושעל היו קרבנות בגטו, רק במקרים ספורים הצליחו לפדותם בכסף, חפצי ערך ואמצעים אחרים.

היודנרט ניהל בגטו פעילות "חברתית". הוסדר בית יתומים לילדים רכים ובוגרים יותר. היה גם מעין מושב זקנים לגברים ונשים זקנים. התמותה בקרב הזקנים הייתה גדולה מאוד, כי המחסור והמצוקה היו גדולים מאוד.

חרף מאמציהם של חברי יודנרט אחדים, היה המצב נורא מדי. בחורף 1941-1942 מתו רבים בגטו ברעב, במחלות (טיפוס הבטן, טיפוס הבהרות ומחלות אחרות) ורבים פשוט קפאו מקור. פולישוק מספר כי אחותו בת הארבע בינה, קפאה בסוכה בה שהו. כך גם אחיו בן השבע מוטל. כעבור שבוע זה קרה גם לאמו בת השלושים וחמש, בוניה. מתה ברעב גברת צביה קוצובייי, ומספר הילדים בבית היתומים גדל. ומן הצד שני טרח מלאך המוות – מתו ילדים רבים.

הגרמנים לא התחשבו בדבר והחישו אנשים לעבודה: ברכבת, בדרך, בניקוי בעיר, במוסדות שונים שלהם, גם בדירות הפרטיות של הגרמנים והשוטרים. הם גם החישו לעבודה ילדים קטנים מבתי היתומים. פולישוק עבד עם ילדים. היה עליו להאביס את הפרות, שהובאו כדי לשלוח אותן לגרמניה, ולנקות את הרפת.

כך נמשך הדבר עד קיץ 1942. יום אחד כיתרו ז'נדרמים ושוטרים אוקראינים את הגטו, וגירשו לתוכו את כל היהודים שעבדו מחוץ לגטו. לאחר מכן הפרידו את בעלי המקצוע וכלאו עם משפחותיהם במבצר ליד הנהר סטיר. למחרת בבוקר גורשו כל הנותרים בגטו לכיכר, הוכו, הוטענו על כלי רכב והובלו אל גורקה פולונקה, כפר במרחק 7 ק"מ מלוצק. ביער קטן היו בורות מוכנים, הרוצחים הכריחו את היהודים האומללים להתפשט, גירשו אותם בחמישיות לבור וירו בהם. כך במשך כל היום, עד שירו למוות בכולם.

כיוון שיהודים רבים הסתתרו בבונקרים ובמקומות מסתור אחרים, חיפשו הגרמנים והאוקראינים בעיר, מצאו רבים והחישו אל גורקה פולונקה לירות בהם. רבים נותרו מסתתרים, ולמרות החיפושים היסודיים, לא היו הרוצחים מסוגלים למצוא אותם.

התליינים לא שכחו גם את ילדי בית היתומים. נכנסו ז'נדרמים, גירשו אותם לכיכר, העמיסו על כלי רכב והובילו לבורות. ילדה בת ארבע חלתה לפני בוא הז'נדרמים, והמחנכת הורתה לנער בוגר יותר, פולישוק, להשכיב אותה במיטה ולכסותה. הוא עשה כך. הז'נדרמים לא הבחינו בילדה והיא נשארה תחת לכר.

*

מן הילדים נותרו גם יעקב פולישוק בן החמש-עשרה ואחותו ליובה בת העשר. הגרמנים גירשו אותם יחד עם כולם, אך הם שבו והתגנבו לשם, טיפסו לבוידם, ומשם אל מתחת לגגון המרפסת המחופה. היה שם צפוף כל כך, שנאלצו לשכב מתוחים, מבלי יכולת לנוע. הם לקחו עמם מעט מים בבקבוק שבור וסלקים חיים ושכבו שם.

בבוידם נערמו כבסים, חפצי ילדים. בעת שרבצו תחת לגגון שמעו את המתרחש ברחוב. הם גם שמעו את הז'נדרמים והשוטרים מחפשים ילדים בבית היתומים. הם חיפשו וחיטטו, היו בבוידם, הפכו בחפצים

ולא מצאו. לא אחת היו הגרמנים סמוכים לפולישוקים המסתתרים. דרכו אפילו על הבוידם הקטן בו רבצו, כלומר הלכו על הקורות מעליהם ולא הבחינו בהם.

כעבור יום גם שמעו ילדה יוצאת לחצר, נכנסת לבית ושוב יוצאת לחצר, ומאוחר יותר שוב נכנסת אל תוך הבית. כעבור זמן-מה שוב התהלכה בחצר. הם גם שמעו ביום השלישי את הגרמנים מוצאים את הילדה, צועקים עליה: "יהודייה". היא בכתה, והם נשאו אותה מן הבית.

ילדי פולישוק שכבו כך שבעה ימים, עד ששקט הירי וחדלו שיטוטי החיפושים בבית היתומים. ביום השביעי יצא יעקב פולישוק מן המחבוא, עבר דרך גדר הגטו, הסמוכה לבית היתומים, בשכנות לבישוף. זה היום ביום ראשון והוא ביקש לנצל זאת, זמן שהשוטרים עסוקים בהליכה לכנסייה. ובכלל יש בעיר אנשים רבים, וכולם עסוקים יותר בעצמם.

הוא יצא מבית היתומים. לא הלך, אלא זחל על ארבע. הוא ראה ליד בית הכנסת הגדול, בחצר, מוטלים רחיטים שונים, כלי אוכל בערמות, וגרמנים עומדים וממיינים את החפצים.

בית הכנסת הגדול הפך מחסן לחפצי יהודים. לשם הובאו החפצים לאחר השחיטות, והעבודה הייתה רבה.

פולישוק, לאחר שעבר את הגדר, הלך מעט בדרך וראה כי שורר שקט סביב. הוא הסיר קורה ועלה לבוידם. הוא לקח את אחותו. החליף בגדיו לבגדים טובים יותר, מתוך חפצי הילדים. רחץ פניו במרק הבורשט שנותר (המים צפו למעלה), לקח עמו רוגטקה ויצא עם האחות מבעד לקורה המוסרת אל מאחורי הגדר. הם עמדו על הדרך שהוליכה לנהר סטיר, כחמישים מטרים מן הנהר.

תחילה רצו לפנות לנהר, אך האחות הקטנה לא הייתה מסוגלת לחצות אותו בשחייה, לכן נאלצו לשוב וללכת דרך העיר. בדרך ניצבו שני שוטרים. הוא לא איבד עשתונות. כדי להפנות מעצמו את תשומת לבם, לקח את הרוגטקה, הרים חלוק והחל לכוון לעבר ציפור, נוטה הצדה, שלא יזהו אותו. האחות לא עוררה תשומת לב. הם עברו ליד הכנסייה הקתולית. שם השיגה אותם נוצרייה וזיהתה. היא סיפרה

להם, שבעיר מחפשים עדיין אחר יהודים בבונקרים ובמקומות מחבוא; כשמוצאים אותם, הם מושמדים. היא יעצה להם ללכת לכפר (העד אינו זוכר את שמו), מרחק כ-14 ק"מ מלוצק. היא הראתה להם את הדרך והלכה.

בכפר ביקשו לחם והאיכרים נתנו להם. עבר בכפר גרמני על אופנוע והם הסתתרו, לאחר מכן ביקשו בקצה הכפר שיניחו להם ללון. הם לנו באורווה. הילדים נתנו לבעל הבית כותונת, ושהו שם כשבוע. לאחר מכן הודיע להם בעל הבית כי הוא חושש להחזיק אותם אצלו עוד, מול ביתו גרה אישה שבנה שוטר. הם נאלצו ללכת משם.

הם התיישבו בין השיחים סמוך לפלג מים, בלילה נכנסו לישון באסם סמוך. הילדה נהגה ללכת לכפרים הסמוכים לבקש נדבת לחם. כעבור כחמישה ימים פגשה באחד הכפרים מכרים, שני בחורים מלוצק: פיניה שיפר וזלמן (העד אינו זוכר את שם משפחתו). הם סיפרו להם, שהם עובדים במקום שהיה בעבר סוּבְחוז [משק חקלאי סובייטי], בעבודת אדמה, מרחק כ-11 ק"מ מלוצק, והם הלכו לשם. עבדו שם כעשרים יהודים.

שם לא יכלו להישאר, כי תכופות באו גרמנים לבדוק את היהודים. הם הלכו, יחד עם ילדה שחיפשה את אחיה הקטן, לאוסטרובייץ [? אוסטרוזץ Ostrożec], מרחק כ-17 ק"מ מלוצק.

באוסטרובייץ עוד היה הגטו. היו שם גם ילדים מלוצק. הם חיו בגטו וישנו בבוידם. משם הלכו עם יתומה נוספת מלוצק, לאהלה, לכפר צ'כי, לִימָנובקה, מרחק 22 ק"מ מלוצק. ליתומה מלוצק היה כאן מכר צ'כי, אביה חכר ממנו בוסתנים. הילדים נשארו בכפר אצל נוצרים נפרדים, כרועים. הם העניקו להם שמות נוצריים. ליעקב פולישוק קראו יאָנק. כעבור שבוע שמעו כי באוסטרובייץ חוסלו היהודים.

כעבור שבועות אחדים באו שוטרים אוקראינים ממִלינוב, כ-27 ק"מ מלוצק, כ-12 ק"מ מן הכפר, לחפש יי"ש תוצרת בית, שזוקק בכפר. אגב כך נודע להם כי קוּלט (בעל הבית של יעקב פולישוק) מחזיק בביתו נער יהודי. הם הורו לו להביא את הנער, מאימים כי אם לא יעשה זאת יירו בו. הילדים ברחו. אך היו חלשים מאוד, קוּלט השיג את הנער והביא אותו. אך קולט הצליח לשכר את השוטרים, והם הניחו לפולישוק.

שוטר הפחיד אותו, כיוון אליו את הרובה, הרים את הסנטר באומרו: "אתה מפחד מן המוות, אה?" פולישוק, שפחד להישאר עם השוטרים השיכורים, הניס את הפרות לאחו, רץ אחריהן לכאורה, וברח ליער.

הנוצרים בכפר ליובָּנובקה חויבו לספק חלב לגרמנים במלינוב. מדי יום היה נוצרי אחר, לפי תור, מוביל את החלב הנאסף אל מלינוב. יום אחד נסע גם קולט. בשובו סיפר לילדים כי הגטו במלינוב עומד על כנו ויש בו יהודים. כיוון שהילדים עירומים (בבגדים גרועים) יעץ להם ללכת אל מלינוב אל היהודים, והם ילבישו אותם.

הלכו הילדה ליובה פולישוק והיתומה לאהלה מלוצק אל מלינוב. הן לנו שם. היהודים קיבלו את פניהן היטב, נתנו להן אוכל, נעליים ובגדים, והן שבו אל ליובנובקה. כעבור ימים אחדים באו למלינוב גרמנים ושוטרים וחיסלו את היהודים. קולט הורה לילדים לעזוב את הכפר, כי לאחר חיסול מלינוב הסמוכה יתרוצצו מן הסתם המחבלים בכפרים הסמוכים לחפש יהודים מסתתרים.

הם הלכו ליער הסמוך. ביום בילו שם ובלילה הלכו לאסם או ישנו בשחת. ליובה פולישוק שוטטה בערבים בכפרים לבקש מן הנוצרים לחם.

כעבור שבועות אחדים באה ליובה פולישוק אל צ'כי בכפר בְּרִישָׁצִי, ביז'ובסקי שמו, לשמש רועה. אצלו התאכסן ילד נוסף מלוצק, חיים פרידמן.

ביתו של ביז'ובסקי היה על כביש לוצק-דובנה, כ-22 ק"מ מלוצק. באחד החגים הנוצריים ישבו באורווה פולישוק ויהודי נוסף מרוז'ישץ', מרחק 25 ק"מ מלוצק. תוך כך באו גרמנים בשתי עגלות. הם קשרו את הסוסים, נכנסו הביתה וכעבור דקות אחדות נכנסו לאורווה.

בקושי הספיק פולישוק לטפס לבוידם, לפרק קורה ולמשוך למעלה את היהודי האחר. הם לא הרבו לחפש באורווה, לאחר מכן נכנסו לאסם, חיפשו בו ונסעו. התברר שהיו אלה ז'נדרמים מאוסטרובייץ, שם הלשינו כי ביז'ובסקי מסתיר נער יהודי (חיים) ובאו לחפשו. אותה שעה נסע חיים על הכביש, הם לא זיהו את "הפושע" שכה חיפשו אחריו.

*

בעת חיסול גטו לוצק הותירו הגרמנים בחיים 200 בעלי מקצוע: סנדלרים, חייטים, מסגרים ואחרים. הם הוחזקו בבניין הגימנסיה היהודית ובבניין ממול. הבניינים היו מגודרים בתיל דוקרני והיו בהם הסדנאות, בהן עבדו.

בקיץ 1942 [!], כשהחליטו הגרמנים לחסל את מחנה העבודה היהודי ובאו לקחת את יהודים, היו היהודים חמושים ברימונים ובאמצעים אחרים. הם התבצרו מאחורי ספסלים, בולי עץ וחפצים אחרים, השליכו אותם על המדרגות, וכשהתחילו הגרמנים להיכנס, החלו להשליך עליהם רימונים, גרזנים, אבנים, מכשירים למיניהם, גם שפכו חומצה גופריתית שהייתה אצלם, והרגו גרמנים אחדים.

עד מהרה באו כבאי אש, התחילו להתיז מים לחלונות ולירות. לאחר מכן שלחו שוטרים אוקראינים לשבות את היהודים בעודם חיים. כשקרבו האוקראינים, השליכו עליהם היהודים גרזנים, אבנים, חומצה גופריתית והרגו ופצעו רבים מהם. בין הגיבורים היו פיניה שיפר, זלמן פרידמן, שמחה צאם ואחרים. כשהמצב היה כזה, שנאלצו ליפול בידיהם חיים, רבים הרעילו עצמם, תלו עצמם והציתו את הבניינים. מעטים מאוד ניצלו. פולישוק פגש שניים בלבד: פיניה ושמחה מלוצק.

יעקב פולישוק המשיך לשהות ביער עם חבריו פיניה שיפר ושמחה צאם, סמוך לכפר ליובנובקה. לימים נפרדו הנערים, התייצבו לעבוד אצל איכרים צ'כים בכפר.

בסתיו 1942 היה המצב חמור מאוד. אם מצאו אצל מי מן הנוצרים יהודי – השמידו את כל המשפחה. פולישוק נאלץ לעזוב את הכפר. הוא הסתתר ביער, ישן באורוות, באסמי קש ושחת, לילה אחד פה לילה אחר שם. מזונו היה לפת, גזר וירקות אחרים שחפר בגנבה בגינה.

כשבעלת הבית שלו לא רק שלא נתנה לו עוד אוכל, אלא גם לא יכלה לשאת שייכנס אליה, הלך פולישוק לכפר פנְסְקה דולינה. שם היו כמה בתים ליד היער. התושבים, פולנים, חששו להיות שם בגלל הבנדרובצים והצבא האוקראיני המורד, שרדפו את הפולנים. בתים אלה תפסו יהודים נמלטים מלוצק, דובנה ועירם אחרות. פולישוק נשאר אצל היהודים והיה יחד אתם.

בפנסקה דולינה היה מוצב, הגנה עצמית, שהגרמנים תמכו בו כנגד הבנדרובצים, כנגד או-פה-אה [צבא ההתקוממות האוקראיני]. הם סיפקו להם נשק, והפולנים של פנסקה דולינה תמכו ביהודים.

ליהודים היה נשק. לא אחת נזדמן להם להתגונן. הם היו כשמונה-עשר יהודים. היו ביער מחפורות, בהן שהו היהודים מלוצק, דובנה אוסטרובייץ ומקומות אחרים.

כך עד חורף 1944. ואז הלך פולישוק לכפר מַליובנייה, מרחק לא רב מפנסקה דולינה. היו שם יחידות פרטיזנים ובהן שבעים-מאה אנשים. גם הוא בא לשם, לחם באויבים. הוא היה ביחידות הפרטיזנים עד לשחרור בידי הצבא האדום.

כפי שסיפרו לימים, לאחר חיסול הגטו, שוטטו הגרמנים ימים אחדים ברציפות בבתים, חיפשו בונקרים ומקומות מחבוא. מצאו יהודים ועינו אותם למוות.

במלאכה העקובה מדם סייעו להם רבות תושבי לוצק, בני משפחת גרין, בעלי חנות בירה, ונערה אחת. הגרמנים הובילו אותם, והם קראו ליהודים ביידיש, הוליכו אותם שולל, שאל להם לחשוש. יהודים רבים, לשמע דיבורים ביידיש, נלכדו בחכה ונפלו בידי הרוצחים.

(ארכיון המכון היהודי ההיסטורי בוורשה)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 445 – 454.

יחיאל אבשטיין ילדים – קרבנות – שיר, לא תורגם

נובמבר 1942. אני בלמברג. ברשותי תעודת זהות סובייטית מזויפת על שם ברוניסלווה ק'. באתי לכאן היישר מיערות ווהלין עם מכר שמראהו ארי מובחק, עם אנטק. עתה ניצבת בעיית ההתייצבות לרישום.

אוח, איזו תמימות, הלכתי להתייצב אישית, ממלאת את הטפסים המתאימים. התור להתייצבות היה גדול. אני עומדת בסבלנות ומחכה. כשניגשתי אל האשנב, מגישה את מסמכיי, אמרה פקידה בקרבת מקום לעמיתה המשרת אותי: "דומני שהיא יהודייה", באוקראינית. אני משיבה כלל לא מופתעת: שאנשים אינם יכולים להיות יפים במידה שווה. הפקיד שלי שואל אותי על תעודת בגרות, אני משיבה לו, כן יש לי, אך בבית. הוא מרשה לי ללכת ולבוא למחרת עם התעודה.

אני שבה אל מכריי בצד הארי, מבלי לספר להם דבר. אני מתייעצת עם אנטק – ללכת או לא. בבוקר הלכתי. היה עליי להתייצב ברחוב פייקֶרסקה 1. אני הולכת ומחפשת ואינני מסוגלת למצוא את הדלת המתאימה. אנחנו יוצאים מבניין זה. ברחוב, ליד מצבת סובייסקי, אני מטילה מטבע – נשר או סְפרה – ללכת או לא ללכת? נפל על ללכת. הלכתי. הדלת הראשונה שאני פותחת – ההנהלה. שם יושב כבר שוטר חרש. מתחילות שאלות ותשובות. נכשלתי בשאלה בעניין לימודיי, כי לא ידעתי היכן נמצא בית הספר שלי, היכן למדתי לכאורה. הלכתי עם סוכן החרש אל הקומיסריאט [תחנת המשטרה], שם חיבר דוח, ומשם לכלא.

יחד אתי הובלו מן הקומיסריאט אם ובן, ארים, שנאשמו בהריגת האב.

על הכלא בלֶנְצְקי שמעתי, כי מובילה ממנו דרך אחת – אל פיאסקי, אתר ההשמדה בלמברג. בכלא נתנו לנו סבון ומגבת (האין זו פרודיה?) והובילו אותנו לבית המרחץ. לאחר הרחצה בדק אותנו רופא. עתה ראיתי שאינני לבד. הגרמנים הביאו לכאן את מיטב הנוער היהודי. היו נערות יפות ונהדרות, רובן בעלות מראה ארי טוב. לאחר הרחצה וחיטוי הבגדים דחפו אותנו אל תא קטן, כארבעים-חמישים נפשות. ביום היה איכשהו, כי יצאנו לעבודה בסביבת הכלא. אך הלילה היה סיוט. ישבתי בכלא שניים-שלושה שבועות.

בוקר אחד בא גרמני, הורה לנו להסתדר בזוגות בשורות והוביל אותנו אל כיכר בית הכלא. כאן הושיבו אותנו בקרונות פתוחים, מחוברים לחשמלית. נסענו אל בית הנתיבות קְלֶפָּרובסקי. שמרו עלינו גם שוטרים יהודים.

במרכז העיר פתחה אישה את הדלת ואמרה: "ילדים, הצילו עצמכם!" נערות אחדות קפצו החוצה, אך כולן נתפסו ועוד חשו על כתפיהן את הקתות. דחפו אותן חזרה אל הקרון. הביאו אותנו לבית הנתיבות. משם היה מרחק הליכה של כמה מאות מטרים אל קרונות בקר.

אותנו לא הפשיטו. את גברי הגטו הפשיטו.

בדרך אמרה אחת הנשים, דְרֶזְנֶרובה, לכולם, להרים מן הקרקע פיסות זכוכית, אבנים, חפצים חדים. דחפו אותנו אל הקרונות. בקרון היו נשים שנאספו. הטעינו אותנו ביום, אך הרכבת זזה ממקומה רק בלילה. לא ניתן לנו דבר, לא משקה ולא אוכל. במשך כל זמן ישיבתנו חרתנו קווים בלוחות הקרונות, בקיר צדדי. שוטר יהודי חסם את החלון בתיל דוקרני שחיבר במסמרים מבחוץ. שוחחנו בינינו, שאם יהיה עלינו להסיר את התיל, זה יתאפשר במספריים בלבד.

בלילה זזה הרכבת. ירד שלג. העולם היה יפה. ידענו כי אנחנו מובלות להשמדה, לעשות מאתנו סבון. הובלנו אל בלזץ, זה היה מחנה מוות בלבד. הרכבת נעה. התחלנו ללחוץ על הקורות שסומנו בקווים. הן נכנעו. נוצר פתח ניכר למדי. התיל שסגר על החלון, נפל. כבר היו בקרון שני מקומות לקפוץ מהם. בירכנו את השוטר שחיבר את התיל, לבו ודאי היה אתנו. אני קפצתי שלישית בתור. הייתי מודעת דיי להביט אם המקום מתאים לקפיצה, ואם מעילי לא ייתפס בדבר-מה. לא ראיתי מעליי כל רובה, קפצתי אפוא. קפצתי טוב. בקצה הרכבת הייתה בודקה ובה ז'נדרמים חמושים, הם ירו. פגעו בי. קליע פילח את ידי. לאחר סבל רב הצלחתי לחזור לגטו.

1960

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 459 – 460.

ויטולד פומיינקו

ויטולד פומיינקו נולד בשנת 1905 בוורשה, בנם של אנטונינה ודימיטרי פומיינקו. בנעוריו עבר עם הוריו אל חלם, גדל בין ילדים יהודים, התרועע עם נערי "חדר", דיבר וכתב יידיש, הכיר את כל המנהגים היהודיים. בן שבע-עשרה עזב את הסמינר למורים, בתום שלושה קורסים, והתחיל לסייע להוריו בפרנסה. נתן שיעורים פרטיים ושיעורי מוזיקה, לאחר שלמד אצל אביו נגינה בכלי נשיפה.

בשנת 1924 בא עם אביו אל לוצק, שם ניגנו שניהם בתזמורת הצבאית של גדוד הרגלים ה-24. בילה את זמנו הפנוי בחברה יהודית, עם מוזיקאים יהודים, בהם קאפה, קוזנייץ, מלמד ואחרים. הוא גם נתן שיעורים במוזיקה. אחי, הנמצא כעת ברוסיה, למד אף הוא אצל פומיינקו נגינה בסקסופון. באמצעות אבי משה, חסיד סטולין, הכיר פומיינקו את הרבי מסטולין, רבי יוחנן פרלוב, והציע לרבי לכתוב למענו ניגונים חסידיים אחדים בקומפוזיציה שלו. הרבי קיבל את ההצעה, וחסידי סטולין שרו את ניגוניו של פומיינקו.

ויטאלד פאמיינקא

משעה זו הוזמן פומיינקו מעת לעת אל הרבי. כפי שמוסר ויטולד, ניגן הרבי בכינור, והם ניגנו יחד ניגונים שונים.

שנים אחדות לפני פרוץ המלחמה נאלץ פומיינקו, בהוראת רופא, לקטוע את הנגינה. גם לא היו תלמידים ללמד מוזיקה. פומיינקו חיפש פרנסה ומצא מקצוע חדש. נחום סופר, סקסופוניסט בעצמו וספר, קיבל את פומיינקו אל מכון הגילוח שלו ולימד אותו את המקצוע, שהפך למקור פרנסה ראשי שלו.

פומיינקו התקרב עוד יותר אל החברה היהודית. התעניין במיוחד בתנועת בית"ר, בה היו פעילים חבריו, רפופורט [שלום גלעדי], [אברהם] שפיצמן (שניהם כיום בישראל).

בשנת 1941, כשכבשו הגרמנים את לוצק, חש בזה פומיינקו לא פחות מן היהודים. החלה ביזת נכסים ורכוש יהודי. אנשים נותרו ללא לחם.

פומיינקו חש כי עליו לעזור בכל האפשר לידידיו היהודים. הוא ייסד מכון גילוח גדול. העסק שגשג. הוא העסיק שישה עובדים. הלקוחות: חיילים גרמנים, ז'נדרמים, אנשי האס-אס הנודעים, שוטרים אוקראינים. שמו בעל הצליל האוקראיני הנאה, משך לקוחות מקרב הרוצחים הגרמנים והאוקראינים. פומיינקו העסיק ספרים יהודים אחדים וסידר יהודים גם אצל ספרים נוצרים אחרים. למשך זמן קצר מאוד שחרר הדבר יהודים אלה מעבודות אחרות ששכרן אינו בצדן. אך זה לא נמשך זמן רב.

באחד הימים העגומים ראה פומיינקו את הליכתם הטרגית של אלפי יהודים, זקנים וילדים, מוחשים עם צרורותיהם אל הגטו. מראה הנרדפים הותיר בו רושם מזעזע. הוא החליט בלבו להיאבק בחיה הנאצית הגזענית בכל האמצעים.

הגטו היה לביתו השני, ואולי נכון יותר, ביתו הראשון. כל שכרו הוצא על לחם, עצי הסקה ותרופות לסובלים. הכניסה לגטו אסורה, והעובר על האיסור, צפוי לעונש מוות. פומיינקו קיבל ידיעה, שהמטבח הכללי, המבשל ארוחות צהריים לעניים ביותר, נזקק לעצי הסקה. פומיינקו קנה בשוק עגלת עצי הסקה התיישב בה, נטל את המושכות מן האיכר ונסע לגטו. הוא פרק את העץ וחזר. פעם אחת נתקלו בו הגרמנים, אך הוא פגש אותם בקריאת "הייל היטלר" והמשיך בנחת הלאה, דרך הגשר הבזיליאני. הוא ניצל את היכרויותיו עם הלקוחות במכון הגילוח והמשיך להבריח מצרכים לגטו.

היהודים בגטו ידעו כי כשמביא פומיינקו תפוחי אדמה, עצי הסקה, תרופות וחפצים אחרים, אין לשלם לו, אף לא להודות. בגטו היו גם יהודים שלא נזקקו לעזרתו החומרית של פומיינקו, אך היו להם בקשות אחרות. לאחדים מהם היו סחורות למיניהן מוסתרות אצל נוצרים בעיר, הם ביקשו ממנו לקחת מהם את הסחורות. פומיינקו נהג לקחת סחורות אלה, המירן במזון והביאו לגטו.

יהודים בגטו ידעו מתי צפוי פומיינקו לבוא, וכבר המתינו לו במקום המתאים, מי כדי לשמוע חדשות, מי עם בקשה כלשהי. פומיינקו השביע את רצון כולם. סיפר חדשות אחרונות מן החזית ועודד את כולם. לא אחת אף חיבר שירים ביידיש, ששרו בגטו. לא הכול אני זוכרת, אך הנה ארבע שורות שיר שנותרו בזיכרוני:

שְׁמחו יהודים, אל דאגה, בוא תבוא הישועה,
הממזר יימח שמו, ימות מיתה משונה.
הכריז מלחמה על רוסיה, להיות מלך גדול,
אך עומד ליד מוסקבה וכלל לא מסוגל לצהול.

בפעם אחרת הביא פומיינקו לגטו את ההלצה הבאה: למה שודדים הגרמנים כורסאות וכיסאות של יהודים? כי הם עומדים ליד מוסקבה זמן רב מדי וחייבים לשבת קצת.

השיר, ההלצה, הידיעות הפוליטיות שהביא פומיינקו, רוממו את מצב הרוח והמורל של היהודים הכלואים בגטו.

הייתה בגטו אישה בשם פריידה קנטור, שהצביעה בפני פומיינקו על יהודים הנזקקים ביותר לעזרתו. אישה זו, יומיים לפני הרצח, בתחושה מוקדמת על הצפוי ליהודים, כתבה מכתב לקרוביה באמריקה (משפחת בתיה פולק [פלך?]), בו ביטאה את סבלם ותחושותיהם של היהודים ימים אחדים לפני השחיטה. המכתב נדפס בשעתו בעיתונות האמריקאית.

פומיינקו לא הסתפק בהכנסת מצרכי מזון ותרופות לגטו. הוא גם החליט להציל יהודים בהוצאתם מן הגטו וסידורם בצד הארי.

בלוצק היו בעת ההיא פליטים רבים מפולין הקונגרסאית, שבאו בזרם הפליטים הגדול בספטמבר 1939. בהם רבים בעלי מראה ומבטא ארי, תכופות אף בעלי שמות אריים. פומיינקו קיבל שדה פעולה חדש. הוא עשה למענם, ככל שיכול, מסמכים מזויפים. מידיד שלו, פולני, קיבל טפסים מקוריים הקרויים: קשרי משפחה אוקראיניים. חסרה רק חותמת וחתימת ראש העיר. באו לעזרתו האחים רפופורט, שהיו בקיאים במלאכת הכנת חותמות מזויפות בגטו וגם בזיוף חתימת ראש העיר טירובסקי. בתמורה למסמך כזה שילם פומיינקו 2,500 קרבונים. חלק מן הפליטים עזבו הודות לתעודת הזהות המזויפת את הגטו ויצאו "לעולם החופשי" כארים.

ברצותו לחסוך כסף בתמורה למסמכים המזויפים, חיפש פומיינקו דרך להכין מסמכים אמתיים, רשמית, בעירייה. בעירייה עבד ידיד של פומיינקו בשם בָּז'ינסקי. לפנייתו של פומיינקו הסכים לקבל עדויות

שקר, והנפיק ללקוחות מסמכים אריים. לא תמיד עבר העניין בצורה חלקה.

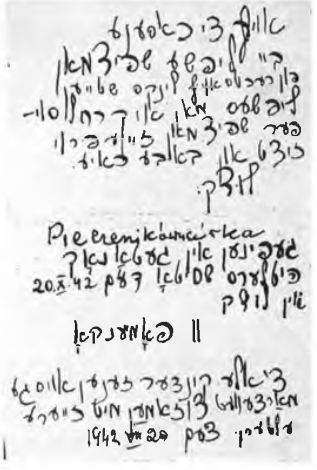
בין השאר החליט פומיינקו להכין באופן זה מסמכים למען אסתרקה מילנר. בשעה שעמדה ליד האשנב של הפקיד הנזכר בז'זינסקי, זיהה אותה אוקראיני, אורלוב, שחקן, והודיע למנפיק כי זו נערה יהודייה. בז'זינסקי ניסה לשווא להגן עליה. אסתר נאסרה ועקבות העניין הוליכו אל פומיינקו. הוא ואביו עונו. הם לימדו זכות על עצמם, שהכירו את הנערה, שהתגוררה זמן-מה אצל משפחת פומיינקו כאוקראינית. למרבה המזל התערב מפקד גרמני, כפי הנראה גם הוא לקוח במכון הגילוח של פומיינקו, הוא ואביו שוחררו. אסתר מילנר נשלחה לרובנה למפקדת הגסטפו, שם עונתה למוות. פומיינקו לא נרתע והמשיך במלאכת העברת יהודים מן הגטו לצד הארי.

באוגוסט 1942 כיתרו הגרמנים את הגטו ובמשך ימים אחדים רצחו למעלה מ-17,000 יהודים. בעת ההיא הועסקו בעבודות שונות כמה מאות יהודים. גם אני עבדתי בכפר פודְהייץ [Podhajce] עם קבוצת גברים ונשים. אחותי הצעירה ממני נהגה לבוא אליי מדי שבוע. אספנו ככל האפשר, כרוב, תפוחי אדמה וירק אחר, והיא הובילה זאת לגטו. באחת הפעמים חזרה אליי וסיפרה בבכי כי אנשים בדרך דיברו על כך שהגטו חוסל בלילה.

בקבוצה נוצרה תבהלה. כל אחד בחן אפשרויות הצלה, אך כולם ידעו כי הגורל חתום. מי שהיה לו זהב מצא לעצמו באופן זמני מאורה להסתתר בה. אחותי הציעה ליצור קשר עם פומיינקו, שיכין למעננו מסמכים אריים, ונוכל לצאת לדרך, למקום בו לא יזהו אותנו. הודענו לו והוא בא מיד. הוא מצא אותנו רעבות ומוכות שחין. הוא פיתח עבודת סיוע חדשה. קיבלנו ממנו מצרכים ותרופות למחלות עור. התברר כי בביתו כבר מסתתרים יהודים אחדים. הוא הביא אותם לכפר פודהייץ, בידיעה כי כל זמן שנמשך הקציר, יניחו ליהודים לחיות לפי שעה. יהודים אחדים בעלי מראה "טוב", המיטיבים לדבר את השפה, קיבלו באמצעות פומיינקו מסמכים. נהגים אוקראינים מ"אוקראינה פילם", ששכר פומיינקו, העבירו אותם לאזורים אחרים. לי ולאחותי סירב להכין מסמכים, היה לנו שער כהה, ובעינינו קראו אימת תבהלה. שני סימנים אלה היו תכופות גורם לנפילה בפח. ביקשנו ממנו, בהסתמך על ידידותו עם אבינו וביתנו בכלל, לעשות

למעננו משהו, שנוכל להסתתר. בביתו לא יכול לפי שעה לעשות דבר. הם גרו עם שכן והמטבח היה משותף. אצל מכרה צ'כית שלו כבר היו פולה קרוין ומֵייטק רדְזיק, חתנו של סופר. פומיינקו שילם לצ'כית על הסתרת שני היהודים, וניסה להציע שתקבל אליה גם אותנו. לאחר התלבטות מסוימת הסכימה הצ'כית, ועברנו לשם. כדי לסחוט מאתנו כסף רב יותר, סיפרה הצ'כית כי בעלה אינו יודע שמצויים אצלה יהודים. לאחר מכן התחרטה ודרשה מפומיינקו לקחת אותנו.

בעת ההיא נהג פומיינקו ללכת לגטו ההרוס, בו התגוללו חפצים שונים, בהם תצלומים. פומיינקו אסף תצלומים של יהודים מתים ובגבם כתב את משמעות התמונה. פעם אחת, בשעת ביקור כזה בגטו, הבחין, במרחק לא רב מבית הכנסת הגדול, בבית השייך לנוצרייה, ונותר שלם לאחר החורבן. הוא בחן את הבית והחליט כי זה אכן מה שהוא מחפש: דירה במקום צדדי, שניתן להסתתר בו ממבטים סקרניים לא רצויים. הוא שכר את הדירה והעביר לשם את הוריו, אותי ואת אחותי.

היידיש של פומיינקו [על גב תצלום]

בחתונה אצל ליפשה שפיצמן. מימין לשמאל עומדים: בעלה של ליפשה, אני, רחל סופר, שפיצמן, אשתו יושבת, וסבתא חיה. לוצק.

נמצא בגטו לאחר השחיטה של היטלר בלוצק.
20.10.42 ו' פומיינקו

כל החברה האלה נרצחו יחד עם הוריהם ב-20.8.1942

ו' פומיינקו בחוג משפחה יהודית

[נראה כי הכיתוב שלעיל נעשה על גבי תצלום זה. יש לשער כי הצעירה העומדת מאחורי הסבתא היא ליפשה].

בעת ההיא נתקל במקרה ברחוב בילדה בת אחת-עשרה. מיד זיהה כי זו ילדה יהודייה, והחליט להציל גם אותה. הוא הביא את הילדה, רייזלה גרינשפן, הביתה אל אמו, והסביר לה כי בהצלת הילדה, תחנך אותה ברוח הנוצרית. רייזלה הלכה עם אמו של פומיינקו לכנסייה והתנהגה כיאה לילדה נוצרית צייתנית.

בהיותנו מוסתרות אצל פומיינקו, עדיין לא ידענו כי גם אחינו, ישראל, ניצל. הוא הסתתר אי-שם. כשנאלץ להחליף את המקום פנה אל פומיינקו, והועבר אלינו.

בעת ההיא הסתיר פומיינקו שני יהודים אצל הצ'כית, ארבעה בביתו, את רחלה זפרן אצל אחותו. אך זו לא יכלה עוד להחזיק את רחלה. בנצלו את העובדה שהגרמנים מגייסים נוצריות לעבודה בגרמניה, קיבל פומיינקו תעודת טבילה למען רחלה ושלח אותה כארית לגרמניה.

מסמכים דומים קיבלו הודות לפומיינקו גם נָחה סנדלֶר, אתל גלר, בן-ציון ברנהולץ. כיוון שהיה על המועמדים לנסיעה לגרמניה להתייצב אישית בפני הוועדה, מסיבות מובנות לא יכול ברנהולץ לעשות זאת, פומיינקו שיחד את ד"ר זָלווסקי, ובידיעתו התייצב בעצמו לוועדה במקום ברנהולץ.

לאחר חיסול הגטו הותירו הגרמנים בעלי מקצוע בשני מחנות. פומיינקו נהג להתקרב למחנות ובשריקת "התקווה" הודיע על בואו לבקרם. אברהם זיגלבוים, דודקה ליבובר, האחים גַּלְמִיץ, מסרו לו תכופות כתובות של נוצרים, אשר אצלם הוסתרו חפצי יהודים. הוא לקח מהם את החפצים, הסחורה, המיר במזון והביא למחנה. זה נמשך עד 12 בדצמבר 1942, כשגם בעלי המקצוע היהודים נרצחו.

בעזרת פומיינקו הצליחו אחדים מן היהודים במחנה זה להימלט.

לוצק הייתה יודן-ריין. אך פומיינקו ידע יותר מאנשי היטלר על יהודי לוצק. הוא קיים קשר עם כל החדרונים. הוא עזר לכולם. למקום שלא יכול ללכת בעצמו, שלח את אביו הזקן עם טבק ולחם. אך את כולם סיפר בעצמו. זה היה חשוב מאוד, כי בעת סכנה, כשנדרשו לברוח מן המחבוא, שער מגודל היה סימן היכר ליהודים הנרדפים. אגב כך נסך פומיינקו בכולם אומץ ועודד אותם, שעוד יהיה טוב.

שני בחורים יהודים עשויים ללא חת, אשר גולדברג ואמיל אלבירט, שהסתתרו אף הם, שיתפו פעולה עם פומיינקו. הוא מסר להם כתובות של נוצרים, שהוסתר אצלם רכוש יהודי. בשעת לילה מאוחרת היו גולדברג ואלבירט מבקרים אצל הנוצרים ודורשים מהם להשיב את החפצים. בטוב או ברע, מציגים עצמם כפרטיזנים, הכריחו את הנוצרים להשיב מה שהשאירו אצלם יהודים. בין השאר לקחו מן המהנדס ליפינסקי מעיל מפרוות קָרָקוּל. בעלת הבית שלהם מכרה אותו, ובכסף פרנסה את היהודים המסתתרים. בשעת "ביקורים" כאלה אצל נוצרים, עמד פומיינקו כרגיל על המשמר, לקח מיד את החפצים והשגיח שיסתלקו באין מפריע.

למרבה הצער לא תמיד צלח הכול. בין השאר ביקרו גולדברג ואלבירט באחד הלילות אצל ד"ר ליפינסקי, גם אצלו היו חפצי יהודים. הרופא קיבל אותם בנימוס רב והעמיד פנים שהחפצים אינם ברשותו, לכן ביקש מהם לבוא שנית, כעבור שלושה ימים. פומיינקו הבין מיד כי ליפינסקי כורה בור לבחורים היהודים. הוא לא הרשה להם ללכת אל ליפינסקי שוב. אך אלבירט לא הקשיב לו והלך על דעת עצמו. למרבה הצער צדק פומיינקו. אצל ליפינסקי כבר המתין לאלבירט הגסטפו. הוא נאסר מיד, וכפי שמסרו, עונה קשות, כדי שיסגיר את מקום המחבוא של היהודים האחרים. הוא לא נשבר. בידיעת הצפוי לו החליט אלבירט לשים קץ לחייו ותלה עצמו בתא הכלא, בלא להסגיר איש.

אשר גולדברג שרד את המלחמה ונמצא בישראל. יחד עם אלבירט ועם מוטל שטרנבוים הם הסתתרו אצל משפחה נוצרית בשם ביטוֹמְסקי. אך הלשינו עליהם. שניים ברחו בעוד מועד ומוטל שטרנבוים נתפס. הוא והאישה הנוצרייה ביטומסקה נורו.

מקום מחבוא אחר היה ברחוב זמְקובה. נמצאו שם תשעה יהודים: דאל (מבית המרקחת) ואשתו, גברת בורשטוק (נפטרה בישראל במרץ 1959), שלום פבריקנט, מניה ווּרצל, אברהם זיגלבוים, מניה גֶרניס [גרגיס], עתה אשתו של א' זיגלבוים; אשר גולדברג, זוסמן. גם יהודים אלה קיבלו חלקית עזרה באמצעות פומיינקו. אביו היה מביא להם מזון. גולדברג וזוסמן המשיכו, באמצעות פומיינקו, להמיר את החפצים שהושבו (לאחר מותו של אלבירט) למצרכים.

פעם אחת, ערב חג המולד, הביא פומיינקו את כל היהודים המסתתרים, לביתו לחג. אמת, הוריו פחדו מאוד ובצדק, אך לנו, היהודים השורדים, היה זה אירוע גדול. עודדה אותנו העובדה שיש עוד נוצרים אמיצים דיים לשבת בזמנים אפלים כאלה עם יהודים בליל חג המולד הקדוש.

תוך זמן קצר הלשינו על המחבוא בזמקובה. מִנהלן אוקראיני חשד שבחדר הנעול מצויים יהודים. כשסירבה בעלת הבית לתת לו את מפתח החדר, קרא האוקראיני למשטרה הגרמנית. היהודים נאלצו לברוח, אך לא כולם ברחו: פבריקנט ומניה וורצל החליטו להישאר, ונאסרו יחד עם האם הזקנה של בעלת הבית. הנמלטים באו כמובן אל פומיינקו. חלק מן היהודים סידר באזור. נשארה אצלו רק בעלת הבית הצעירה, שאצלה הסתתרו היהודים. כיוון שהמשטרה חיפשה אחריה, צייד אותה במסמכים וכסף ושלח אותה לפינסק. עתה ניגש לשחרור האם. בעצמו הלך למשטרה והציע למצוא את הבת, שהיא האשמה ב"פשע", ואת הזקנה ישחררו. התחבולה צלחה. האם שוחררה. תוך זמן קצר החליטה בעלת הבית הזקנה לסחוט את פומיינקו. היא סחטה ממנו כסף ואיימה לספר הכול. פומיינקו לא נבהל, ואמר לה כי אין הוא בודד, פועלת אתו קבוצת פרטיזנים, ואם יקרה לו משהו, תמות כל משפחתה. מכאן ואילך הניחה לו.

גם אוקראינית אחרת ניסתה לסחוט אותו. היא ידעה שהוא עוזר ליהודים, כי ביקש ממנה להסתיר את מ' שטרנבוים. היא סירבה, ומאוחר יותר איימה עליו בזה. כמו מן האם השתחרר גם ממנה באופן זהה. שמה היה נדיה סודניק.

שוטר אוקראיני מסר פעם לפומיינקו כי הוא חשוד בקיום קשר עם יהודים מסתתרים. זמן-מה נזהר יותר, וכשחדלו לעקוב אחריו שוב עזר, במסירות נפש אמתית, ליהודים המסתתרים. וכך עד לשחרור.

בהזדמנות זו אני נזכרת במותה של פולה קרוין. היא האמינה במראה הארי שלה ובאה תכופות מן הכפר העירה. פעם אחת זוהתה ברחוב ונאסרה. היא עונתה, אך לא הסגירה איש. היהודי שהיה יחד אתה, נמצא בקנדה. למרבה הצער אין לנו קשרים עמו.

רייזלה [! רחלה] זפרן שבה מגרמניה והתחתנה עם רופא יהודי מברית המועצות. רייזלה [גרינשפן] נמצאת בקנדה ואנחנו בקשר אתה. למרבה הצער לא כולם זוכרים אותנו. חלק מספרים על גבורתם כפרטיזנים, וממילא אינם מסוגלים לספר על פומיינקו ועזרתו.

כשהציל פומיינקו יהודים, לא חשב לרגע על הכרת תודה. מי יכול היה לתאר לעצמו כי ילקה בשיתוק? עוד היום, בהיזכרו באפיזודות שונות מן הימים ההם, הוא בוכה כילד. מכאיב עוד יותר, שאינו מסוגל לבטא את רגשותיו בעצמו ולספר את כל הידוע לו.

לאחר השחרור נישאתי לפומיינקו ויש לנו בן, בן ארבע-עשרה, מארק, שהבאנו לישראל על מנת שיגדל יהודי. מארק מתחנך באחד הקיבוצים באזור אשקלון.

אשקלון, ינואר 1959

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 461 – 465.

26 ביוני 1941. הגרמנים כבשו את לוצק.

יום ראשון, 29 ביוני 1941. בשבת היו חטיפות.

יום רביעי, 2 ביולי 1941. הודבקו הודעות ובהן הפקודה, כי על גברים בני 16-50 להתייצב בשבת עם אתים [ביומן בפולנית: יום חמישי, ובמקרה זה אין התאמה לתאריך].

10 ביולי 1941. כל היהודים נצטוו לענוד סרט שרוול לבן ועליו מגן-דוד רקום בחוטים כחולים.

1 בספטמבר. פקודה לקוד לפני כל גרמני.

לוצק, אוקטובר 1941. הוקם מחנה לבעלי מקצוע בקרסנה בסמינר לשעבר לכמרים. מנהלו הראשון של המחנה – פיירטג. ממלא מקומו – זייפייט, לאחר מכן – אֶברט, והאחרון – ובר.

ערכו של אדם נקבע לפי מעשיו והתנהגותו בחיים החברתיים, לעולם לא לפי מוצאו. **לוצק, 26 באוקטובר**

פילנתרופים אמתיים הם אלה שאינם יודעים כי הם כאלה. **לוצק, 26 באוקטובר 1941**

אומללים הם האנשים שאין להם מולדת. **26 באוקטובר 1941**.

רכושו הגדול ביותר של אדם שיש לו מולדת – היא המולדת. לוצק, 26 **באוקטובר 1941**

כמה פעמים שיאמר לי פלוני שאני אדם הגון, נדמה לי כי הוא לועג לי. לוצק, 10 **בנובמבר 1941**

כוחו הרוחני הגדול ביותר של כל אדם היא אמונתו במחר טוב יותר. **לוצק, 18 בנובמבר 1941**

כשצעדתי לראשונה כילד בדרכי החיים, מילא אותי כל מה שנתקלתי בו שמחה. ובלכתי הלאה כנער ראיתי שמש, פרחים. אך כשצעדתי בהם כגבר, ראיתי מצוקה וקברים. **לוצק, 18 בנובמבר 1941**

הרגש המכוער ביותר של אדם הוא הנקמה. **לוצק, 20 בנובמבר 1941**

כנות אמתית היא – להשיב על חוסר כנות בכנות. לוצק, 25 **בנובמבר 1941**

11 **בדצמבר** 1941. ביום רביעי [ביומן בפולנית: חמישי, וכך בלוח השנה] בשעה שבע בבוקר הוקם הגטו.

אוגוסט 1942. האס-אס ירה בשני אנשים. במקום ההוצאה להורג ניצב שולחן קטן עם תקרובת, בירה וי"ש. נזדמן לי לדבר עם אישה שניצלה במקרה. לשאלתי, איך נראו התליינים, היא השיבה: "עליי לומר לך את האמת, אנשים נאים וסימפטיים מאוד".

7 באוגוסט, יום שישי. האולטימאטום הראשון.

10 באוגוסט. פריידה – מכתב עם תמונה, היא בכתה.

13 באוגוסט, יום רביעי [ביומן בפולנית: חמישי, וכך בלוח השנה]. בני ערובה: יושב הראש קורצ'מני, פייגה האוסמן, גכט, הופמן.

17 באוגוסט. כופר שני: 1,000 ק"ג סבון, 500 ק"ג נרות, 210 חבילות של פיסות אריגי נשים.

19 באוגוסט, יום רביעי. כיתרו. החלו להוביל החל מ-20 באוגוסט עד 23 בו, יום ראשון.

23 באוגוסט. יום ראשון נועד במיוחד לתפיסת המסתתרים במרתפים. ביום ההוא ראיתי שתי קבוצות יהודים מבוהלים, זבי דם, מוחשים מן הגטו אל מבצר לוברט.

20-23 באוגוסט הומתו 17,500 יהודים. אופן ההוצאה להורג: כל נידון, בלי הבדל מין וגיל, נאלץ להתפשט. הבורות 150 מטרים אורך, 5 מטרים רוחב, 2.5 מטרים עומק. הכניסו לתוכם שלוש שכבות, וכל אחת נורתה למוות בנפרד, מתת-מקלע. אוגוסט 1942

26 באוגוסט. ביום שלישי נתגלתה ונהרגה משפחת סופר.

23 באוגוסט. ביום ראשון ראיתי גופות של ילדים קטנים מתים, צפות בנהר סטיר. ילדה קטנה אחת עם סרט אדום לראשה.

29 באוגוסט. גופות מתות של אב, אם וילד ברחוב חֶלְבָּנה.

בברמלה ירו למוות ביהודים מיום רביעי [ביומן בפולנית: חמישי] עד יום שישי 7 באוגוסט [ביומן בפולנית: 7 באוקטובר (שבת), ימי השבוע מתאימים לאוגוסט].

שיינקייוויצ'ובקה. שבת 15 באוגוסט [ביומן בפולנית: אוקטובר] 1942.

משרידי בעלי המקצוע שנותרו הקימו מחנה. מפקד המחנה ז'בינובסקי. 16 בנובמבר 1942, ביום רביעי ביקרתי לראשונה במחנה.

18 באוקטובר [!]. ז'בינובסקי, פיינטוך, לוצקי, התנשקו אתי בעת הפגישה.

נובמבר 1942. 18 בנובמבר; 25 בנובמבר. יום שלישי, ז'בינובסקי.

12 בדצמבר 1942, שבת. הומתו בירייה [אנשי] המחנה האחרון מיום שישי עד שבת.

לוצק, 31 בינואר 1943. אירקה הגישה לשולחן למר קרנץ ובֶּרנר.

1943. באחד במאי נאסרה אשתו של י' מאמט. ב-2 במאי, ביום ראשון, הלכה אשתו של בומבה לקחת אותה, מה שלא צלח. שתיהן נאסרו. בשבת [!] 6 ביוני 1943 נורו בומבה וכל האסירים האחרים. 18 בנובמבר 1942, יום ראשון [!], בחזית המחנה המכונס, לכאורה בגלל אי-סדר במחנה – ירה גליק באקדח במפקד המחנה ז'בינובסקי.

24 ביוני 1943. פגשתי על כביש רובנה את פרינצנטל. הוא נסע בעגלה כעגלון. מרוב שמחה חיבק אותי ונשק לי.

2 ביולי 1943. מוטל שטרנבוים. בעלת הבית – בֶּטומסקה.

27 בפברואר [יולי ?] 1943. פבריקנט. מנייה וורצל.

23 ביוני [יולי?] 1943. יום שישי. בני משפחת דאל. אשתו של בוורמן.

יום ראשון, 1 באוגוסט 1943. אמיל אלבירט. אצל ד"ר ליפינסקי.

שבת, 25 בדצמבר 1943. חג המולד. בפרוור הַנַיילָווה ראיתי שלוש משפחות פולניות, שנרצחו בידי אוקראינים. הרצח בוצע בגרזנים. אצל הילדים הקטנים היו הראשים מרוסקים באופן נתעב, הידיים חתוכות. המחזה הקפיא את הדם בעורקים בשל האופי החייתי המוחלט והמנוון של הרצח.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 467 – 468.

שושנה יאקובאוויטש

שושנה [גרינשפן]-יעקבוביץ׳ קנדה ויטולד פומיינקו – מצילי

פעמים רבות נטלתי לידי את העט, ביקשתי לכתוב על ויטיה פומיינקו האהוב החביב.

שמות האנשים, להם עזר כה הרבה, אינם זכורים לי למרבה הצער, אך פני היהודים שהציל ניצבים עד היום לנגד עיניי.

ראיתי את ו׳ פומיינקו לראשונה לאחר שהרגו את כל משפחותינו בגטו לוצק. במקרה נותרתי בחיים וברחתי לכפר פוהייץ. שם נמצאו נערים ונערות יהודים רבים, שעבדו בשדות. ו׳ פומיינקו בא אליהם תכופות. הוא עזר להם בהסדרת מסמכים ובתרופות. בין השאר הביא לנערות היהודיות מי חמצן לצביעת שערן לבלונד, על מנת שיוכלו להינצל, בבורחן מן הכפר.

הייתי בת אחת-עשרה ונראיתי כמו שיקסה בלונדית, לפי הצעתו של ויטיה לקחה אותי אמו אליהם, למרות שהחזיק בביתו שלושה יהודים מסתתרים.

בהיותי אצלם, ראיתי יהודים בני גיל שונה נכנסים מדי ערב ולנים שם, כמו היה זה מלון. בהבדל אחד, במלון חייבים לשלם וכאן הסתכנה משפחת פומיינקו לשלם בחייה על הכנסת האורחים. הוא מצא למען הנרדפים והמבוהלים מקומות מסתור אצל נוצרים שונים. לא אחת שילם עבורם מכיסו. הבטיח לנוצרים הרים וגבעות, ברגע שתסתיים המלחמה, על הסתרת היהודים. למרבה הצער נמשכה המלחמה יותר מן הצפוי ושכנוהם של הנוצרים הטובים החלו להבחין כי הם מסתירים יהודים, והביאו לידיעת המשטרה. תכופות נסתיים הדבר בהסגת היהודים וברציחתם. ואז החלו צרות חדשות לו׳ פומיינקו ולמשפחתו. ימים ולילות תמימים התהלך והציץ דרך החריצים שמא באים לביתו לחפש יהודים. למרבה המזל לא הלשינו עליו. אך החלו לבוא נוצרים מבוהלים, שהצליחו להימלט מן המשטרה, וביקשו הגנה אצל ויטיה, כי הוא הרי ביקש מהם להסתיר יהודים. ויטיה נאלץ לדאוג למסתתרים, שיוכלו לנסוע לערים אחרות.

לא אחת הצליח יהודי לחיחלץ מטלפי הגרמנים ולשוב אל ויטיה, שהחל, במרץ מחודש, לדאוג לסידור במקומות בטוחים.

גם אמו הייתה אישה ראויה וטובה. אביו היה איש ראוי ואצילי. מאוד אהבתי אותם. אני עצמי קיבלתי ממשפחת פומיינקו מן הטוב והיפה ביותר, הן מזון והן בגדים. להם עליי להודות על חיי.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 470.

מיכאל פטיץ משפחת אגרמאייר

משפחת אֶגרמאייר-סְטוז'לצקי מוורשה נמנית עם דמויות הפולנים המזהירות, שהצטיינו בגבורה יוצאת דופן ובמסירות בהצלת יהודים מן ההשמדה הגרמנית. להם חבים יהודי לוצק הבאים תחה על שניצלו ממוות והחזיקו מעמד עד לשחרור.

קדם כל אנוסיה, בתו בת החמש של יז'י ונכדתו של אברהם גליקליך. יום לפני האקציה הגדולה הובילה אותה מריה סטוז'לצקה מלבוב לוורשה, שם גילתה כלפי הילדה דאגה והשגחה אימהית.

גם החתום ואשתו, לאחר בריחתם מגטו לבוב, מצאו במשפחת אֶגרמאייר ידידים מסורים וגג מעל לראשם.

מאריא סטוז'לצקא

לאציא אגרמאייר

פרט למכרים לעיל חבים עד אנשים רבים, יהודים ולא-יהודים, בוגרים וילדים, תודה למנוח ואצלב, לאשתו לאוניה אגרמאייר ולבתם מריה סטוז'לצקה על הצלחתם להסתתר מן הרוצחים הגרמנים.

ראוי להדגיש, בהבינם את הסכנה המאיימת עליהם על הסתרת היהודים, ראו בני המשפחה חוב קדוש לעצמם להציל את הקרבנות, ובהתמדה החליפו את מקום המגורים כדי להבטיח את חיי המסתתרים אצלם. הם חלקו עם המסתתרים פת לחם אחרונה וסיכנו בכך את חייהם. בכך הצילו את כבוד האדם וזכו בשבח ובהוקרה.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 478.

ד"ר טוניה קוניצא-גולדברג **ד"ר ו' סטרושינסקה – מצילה של חמישה יהודים**

דוקטור ויקטוריה סְטְרוּשינסקה ובעלה זיגמונט סטרושינסקי הסתירו בעת הכיבוש חמישה יהודים במשך שנה ושמונה חודשים.

ד"ר ויקטוריה סטרושינסקה נולדה בשנת 1900 בעיר צ'נסטוחוב [Częstochowa]. אביה נוטריון. באה אל לוצק עם בעלה זיגמונט ובתה הקטנה, אולשינה, בשנת 1936.

זיגמונט סטרושינסקי הועבר אל לוצק למלא משרת מנהל מחלקת כוח אדם בהנהלת העיר. בחייו הרשמיים והפרטיים אפיין אותו ליברליזם עמוק ויחס חיובי כלפי היהודים. היה איש מקסים, לא הייתה בו כל דעה קדומה גזענית. בו בזמן היה נועז ולוחמני, בעל חוש עז לצדק. כל זה בא לידי ביטוי במיוחד בזמן הכיבוש הגרמני.

ד"ר ויקטוריה סטרושינסקה

עם כניסת הגרמנים אל לוצק, ירד למחתרת ועסק בארגון קבוצות למאבק בגרמנים. למרבה הצער נאסר בסוף שנת 1943, עקב הלשנה של האוקראינים, והגרמנים הרגו אותו בכלא רובנה.

אשתו, ד"ר ויקטוריה סטרושינסקה, עבדה יחד אתי בהנהלת העיר כרופאת בית ספר, ובביטוח הסוציאלי. הביאה עמה את יחסה הליברלי כלפי יהודים עוד מבית הוריה. עוד בבית הספר התרועעה עם חברות יהודיות. היא המשיכה ביחסה הידידותי כלפי יהודים בעבודתה בביטוח הסוציאלי ובבתי הספר. ביחסה אליי הבקיעה יחד עם בעלה את החוג הסגור, שהפריד את החיים החברתיים של הפולנים והיהודים. היא נהגה להזמין אותנו אליה לקבלות פנים, ובקרה אצלנו. בעת הכיבוש הגרמני ביקרה אותנו באורח הפגנתי בגטו.

לאחר חיסול הגטו הסתירה אצלה במחבוא תחת לרצפה, חמישה יהודים (בהם שלושה רופאים). לאחר מות בעלה לא נשברה, ויחד עם בתה אולשינה טיפלה בהם.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 478 – 479.

אליהו אפרת (פוקס) ישראל **מאשר עבר עליי**

אני מועסק במיזם גרמני

תחת הממשל הסובייטי עבדתי כמנהל המשק העירוני. בתוקף תפקידי קיימתי קשר עם גרמני בשם ניקל, שהיה לו עסק גננות. אשתו הייתה יהודייה בשם וולק. כשפונו הגרמנים לגרמניה ההיטלריסטית, החליט ניקל להישאר בלוצק (בשל אשתו היהודייה). כשרצו הסובייטים להוציאו, התערבתי אצל הממשל הסובייטי ושחררתי אותו באמתלה שהוא נחוץ כגנן.

לאחר שנכבשה לוצק בידי הגרמנים, החליט ניקל להכיר לי תודה. הוא היה למנהל משרד הפירות והירקות בווהלין-פודוליה. הוא בא אליי והציע לי לנהל את העבודה בעסק הגננות שלו, והוא ידאג לי. מאז ואילך גדתי בבית שעמד נעול בגבול הגנים שלו.

Beschaeftigungsauswels Nr. 5

Der Jude Fiks Ela

Beruf: hilfsgärtnerin Wohnhaft: Lutsk 3-go Maja

steht seit 13 Juli 1941 bei mir uns in einem dauernden Arbeitsverhältnis.

Gültig bis [illegible] 15. November 1[illegible]

Lutsk, den 15.X 1941

Genehmigt:

i. V.

Der Gebietskommissar in Lutsk

אישור העסקה

בתוקף היותי עוזרו של ניקל הזמנתי לעבודה 600-700 יהודים מדי יום ביומו, ציידתי אותם בתעודות, חצי לחם ומטבח.

זה נמשך עד ראשית דצמבר, כלומר, עד לריכוז היהודים בגטו.

שבוע לפני פתיחת הגטו סיפר לי ניקל בסוד, כי מתוכנן משהו לא טוב. הוא יעץ לי לעזוב את לוצק באופן זמני. הוא מילא למעני תעודת מפקח של הפירמה ושלח אותי להורוכוב. נדברנו כי כעבור ימים אחדים יודיע לי על המתרחש. לאחר עשרה ימים ללא ידיעה, החלטתי לשוב. הקומיסר במקום סבר שאני פולני (במסמך כתב ניקל רק את השם אדמונד ולא הדגיש יהודי), והמליץ לי לנסוע ברכבת אקראית הנוסעת למחרת אל לוצק. בדרך כבר שמעתי אוקראיני מספר: כי הכו וירו שם ביהודים.

באתי אל לוצק בשעה אחת-עשרה בלילה. ברדתי מן הרכבת, עצרו אותי שני ז'נדרמים. בדקו את המסמך שלי והובילו אותי עד לגן של ניקל. רק השומר האוקראיני ראה אותי בבואי. למחרת, כשנודע לניקל על שובי, הצטער מאוד, אך את הנעשה אין להשיב. נעלו אותי בביתי וציפו לבאות.

בשעת הצהריים באו שני ז'נדרמים ושאלו למקום הימצאי. ברור היה כי השומר בגד בי. ניקל קיבל את הצעתי ושלח אותי לגן אחר שלו, בקיצ'רובקה.

בגטו לא רציתי להיות. כעבור שבועיים הוכרחתי לשוב לגטו, אך המשכתי לעבוד אצל ניקל. בינתיים פנה אליי משה גכט, מנהל מחלקת האפסנאות בגטו, בעניין סיוע לגטו. בהסכמתו של ניקל מכרנו ליהודים תפוחי אדמה "רקובים" ומצרכים אחרים. הודענו לגרמנים כי במרתפים מונחים תפוחי אדמה ובצלים רקובים וקיבלנו מהם רשות למכור את הסחורה בגטו, במחיר ממשלתי.

ניצלתי מן הפוגרום הראשון

כשתלו הגרמנים, ב-3 ביולי מודעות, כי על כל היהודים לבוא למבצר "לעבודה", הייתי אצל אחותי ברחוב שלושה במאי. באו לבשר לנו את החדשה בבית. מיד אמרתי כי אינני הולך. אך יהודים אחרים טענו, שאם לא נמלא את הפקודה, יהרגו את כולם. נכנעתי והלכתי עם קבוצה של שניים-עשר יהודים.

סביב לכיכר הקתדרלה הוצבו שוטרים. מי שנכנס בשער המבצר, לא יכול לצאת עוד. גם אני נכנסתי פנימה. כשחלפתי בשער, פגשתי שני כבאים, פולנים, מכרים טובים שלי. הם אמרו לי: "לאן אתה הולך, הרי

יהרגו את כולם?" "אז מה עושים עכשיו?" – שאלתי אותם. הם אחזו בי תחת זרועותיי, וכיוון שהיו במדי כבאים, לא שם החייל הגרמני לבו לשלושתנו, ויצאנו מן המבצר.

לא הלכתי עוד העירה. בפאתי המבצר גר נוצרי בשם מֶיֶחְטוב, בעברו אלוף משנה רוסי ומועסק בעירייה הפולנית. נכנסתי לביתו. ברגע זה נכנס אליו יהודי אחר שגר שם (לייב סטולר מפאתי המבצר) וביקש שני אתים לעצמו ולאחיו, כדי "ללכת לעבודה". הנאתי אותם מזה, לקחנו אצל הנוצרי חרמשים ויצאנו לקצור בכר הדשא. אני הסרתי את הכותונת והעמדתי פנים שאני איכר עובד.

כעבור שעות אחדות ראיתי שתי מחלקות גרמנים, חמושים ברובים ובמכונות ירייה, הם נכנסו למבצר. מיד שמענו יריות, שנמשכו עד שעת ערב מאוחרת.

לפי ידיעותיי נהרגו ביום ההוא עד 1,500 יהודים, מיטב יהודי לוצק.

יום בחיר אחד באו אליי במרוצה משה גכט, סשה פינצ'וק ואברהם הופמן בזעקת שבר: "אתה חייב להציל אותנו. הממשל הגרמני פנה אל היודנרט בדרישה לספק תוך שלוש שעות עשר תיבות מסמרים, הנחוצים לכאורה בדחיפות לניקל, כדי שיוכל לשלוח את תוצרתו בתיבות לגרמניה. וְלא יירו בכולם". מבלי להתלבט, לקחתי מן המחסן של ניקל שתי תיבות (לא היו יותר) ושלחתי למשרד הגרמני. קיבלתי משם פתק על קבלת המסמרים מן היהודים (בלי לציין כמה). בדרך זו בטלה הגזרה.

יחד אתי עבד אצל ניקל כעגלון ישראל פרידבוים (גיסו של פומיינקו). מבלי לשאול איש הטענו פעמים אחדות על העגלה של ניקל, הרתומה לסוסים שלו, שמונה עד עשר חביות כרוב, עגבניות, מלפפונים, ובאמתלה כי זו פסולת, הובלנו לגטו ללא כל תשלום.

מצרכים אלה נועדו למטבח הכללי של הגטו. לא עניים בלבד נהנו ממטבח זה. עודני רואה לנגד עיניי את דמותו של מנהל הגימנסיה היהודית, לֶדֶרפיין, הולך עם קלחת קטנה לקבל ארוחת צהריים; את דמותו של דרוגיצ'ין, שהיה שבור לחלוטין ובא לבקש מצרכים.

Beschaeftigungsausweis Nr. 77/B

יום אחד תם הדבר ולא יכולנו עוד לקבל מן הגנים של ניקל למען הגטו. שידלתי את ניקל לסייע לנו בהקמת עסק גננות בשטח הגטו. מצאנו שטח פנוי, כיכר הירייד של גְּנִידוב, והגן של סְטאראצ'ווסקי. לקחתי מניקל זרעים ושתילים. תוך זמן קצר, באביב 1942, הקמנו גן גדול, שסיפק ירקות למטבח ולאוכלוסייה בכללה. הגן הוקם באישור הממשל. הודות לגן הועסקו למעלה ממאה אנשים, רובם זקנים, שלא יכלו לעבוד מחוץ לגטו והיה עליהם להחזיק באישורי עבודה, ולא עלולים היו בקלות להישלח מן הגטו, דבר שמשמעו מוות.

בתצלומים: אישורי עבודה מגטו

איך הרג סשה גסקו מקיוורצה גרמני

ברחוב מוּנָצ'נה (בגבול הגטו) היה בורסקי. עבדו שם יהודים אחדים. הבעלים בעבר היה קורצ'ק, שעבד שם גם בעת הכיבוש הגרמני. בעת ביקורת בבורסקי מצאו הגרמנים אקדח מוסתר. מיד עצרו את קורצ'ק ואת סשה גסקו, שעבד שם גם הוא. שניהם נורו. לימים סיפר לי נוצרי בשם רושקובסקי, כי היה עד למקרה הבא:

שני היהודים הובלו דרך קולוניה אוּזֶ'נְדניצ'ה [מושבת הפקידים] אל הקומיסריאט האזורי. שני גרמנים חמושים הלכו מלפנים ומאחור. ברגע מסוים חבט סשה, בחור נמוך אך חזק, ברגלו בגרמני שהלך מאחוריו, חטף את הרובה שלו וירה למוות בגרמני שהלך מלפנים. לא הייתה אפשרות לברוח. מיד תפסו את שניהם וירו בהם בו במקום.

ערב החיסול

ביום שלפני החיסול חשו היהודים כי מתוכנן יום שחור. ידעו על ריכוז מחלקות אס-אס וכנופיות אוקראינים. לפתע הוטל כופר גדול על היהודים, שהיה מעל ומעבר לכוחו של הגטו. חשתי כי הסוף קרב, החלטתי ללון מחוץ לגטו. הסתתרתי במרתף. עם שחר באה אליי אישה פולנייה והזהירה אותי שהגטו מכותר. כעבור ימים אחדים עזבתי את לוצק.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 479 – 481.

מ' ברזה **הצהרת עדות של מיכאל ברזה**
בעניין ד"ר בילובראן ובתו אירנה

אני החתום מטה, מצהיר כדלקמן:

1. ב-26 ביוני 1941, כשנכנסו אלינו הגרמנים, ארגן בילובראן הנזכר לעיל, אזרח פולני בן הלאום הגרמני, משטרה אוקראינית והנהלה עצמית. ב-29 ביוני 1941, כשהיה לראש העיר, הורה להוציא יהודים מן הבתים ומן הרחובות, כ-2,000 אנשים. הובילו אותם לבאלאכוב (מקום בפאתי העיר), הם עונו ונורו; בתו נכחה בהוצאה להורג.

2. בראשית יולי אותה שנה בא הגביטס קומיסר לינדֶה [לינדנר], חתנו של ד"ר בילובראן. מאז ואילך רדפו השלושה את היהודים:

א. עבודת כפייה קשה לבני עשר עד חמישים, בתנאים של רעב גדול.
ב. ירי וחיסול של יהודים בודדים מדי יום ביומו.
ג. לפי פקודתם נורו 150 יהודים זקנים בלתי כשירים לעבודה.
ד. הפושעים בילובראן ובני לווייתו מטילים אימה על הגטו, מעוללים צרות צרורות, מטיילים מדי יום בגטו, מוציאים קרבנות אחדים ויורים בהם לשם שעשוע.
ה. לקחו דמי כופר גבוהים וכדומה.

3. ב-26 באוגוסט 1942 [!] הם הורו לספק 150 מטר קמח, 2,000 מטר משי, שתי טונות עורות, 25 מטר שום, 25 ק"ג זהב. זה היה לעג ואמתלה כדי שיוכלו להרוג אותם. ב-28 באוגוסט [!] כותר הגטו וכולם קובצו, הוצאו כ-18,000 יהודים, הובלו למרחק של 6 ק"מ, אל גורקה פולונקה, נורו ונוצקה עליהם זפת. ד"ר בילובראן עמד בראש המחסלים. לאחר השמדת היהודים נערך אצל בילובראן נשף שנמשך שלושה ימים ברוב שמחה, בנוכחות כל מטה הגסטפו.

4. ראיתי וחוויתי זאת בעצמי. ידועים לי פרטים רבים נוספים, במקרה שהדבר יהיה נחוץ למשפט, אני מבקש לזמן אותי לעדות.

חתימתי: ברזה מיכאל עורך דוח: קוויאט דוד

הצהרת עדות זו הוצגה בשני עותקים בידי Jewish historical documentation in Linc (מארכיון יד ושם)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 481 – 482.

יחזקאל גאק קנדה **שבעה מדורי גיהינום**

ב-25 ביוני 1941 היו הגרמנים בקרסנה, ב-26 – בלוצק. ביום ראשון 29 ביוני, עבר בלוצק הגסטפו הצבאי. נערכה קבלת פנים לאורחים, והוצאו מן הבתים כ-2,700 גברים צעירים וזקנים, בהם הרב מאוליק, יעקב ופניארסקי וחזן בית הכנסת של חסידי אוליק. איך נרצחו לא ידוע. היו אלה הקדושים הראשונים מקרב יהודי לוצק.

כבר בימים הראשונים החלו האוקראינים להפגין את כוונותיהם הרצחניות. הופיעה, באישור גרמני, כרזה: "הייל היטלר, תחילה לאוקראינה!" האוקראינים עינו יהודים ברחוב ובבית. הם ענדו על שרווליהם סרטים עם הסימן O.D. – משטרת סדר. עד מהרה באה הפקודה כי על יהודים לענוד סרטי זרוע לבנים ועליהם מגן-דוד. תחילה מנסים היהודים להימנע מענידת אות הקלון. אך האוקראינים דואגים למילוי הפקודה הגרמנית ומכים מכות רצח. הם גוררים נערות צעירות, נשים מבוגרות ובפרט גברים לעבודה, אגב כך מכים את כולם בלא רחמים.

העירייה מאוכלסת אוקראינים טהורים, בראשם סְקורובוגטוב יימח שמו. שם מוכנות בחשאי גזרות למיניהן. העיר מחולקת לארבעה חלקים והקשר בין היהודים מחלק אחד לשני נאסר באיסור חמור. יוצא אדם לרחוב, והוא נחטף לעבודה או לקבר. המתח גובר בהתמדה.

ביום חמישי, 3 ביולי 1941, צץ קול קורא, כתוב בשפה האוקראינית בלבד, כי על כל היהודים בני 16-60 לבוא בו ביום להירשם בכיכר הקתדרלה. הם נקראים לקחת עמם את, מכוש קטן או כלי עבודה אחר.

יום נאה, שטוף שמש. יהודים נוהרים מכל עבר לכיכר. כל הבא לכיכר, מובל מיד לתוך מבצר לוברט הנודע. איש לא יצא משם חי. כמעט 3,000 יהודים נפלו שם ביום ההוא. רובם בני המעמד הבינוני. הרצח התרחש מאחורי בית הכלא ובקולוניה. פרטים אלה מסר ניצול שלא נורה למוות וזחל מן הבור. שמו קוזיול, בן של בעל המכבסה (סמוך לבניין האבן של נחמיה ויינשטיין בסמטה). הוא נותר נכה. עבר יום ועוד יום. נשותיהם של הגברים, אימהות הילדים רצות אל הגרמנים, אל המפקדה המקומית, המפקדה הצבאית ושואלות על קרוביהן – לא כלום. כמו שקעו בלילה אפל.

הגרמנים מצווים על האוקראינים בעירייה לזמן את היהודים הנכבדים ולהקים יודנרט. מזומנים: הסנטור הפולני בעברו, לזר דאל; רופא השיניים, ד"ר קורצ'מני; סשה פינצ'וק. הם מקבלים הנחיות ומוקם יודנרט ובו עשרה אנשים. פרט לשלושת הנזכרים נכנסים ליודנרט מנהל הבנק, אברהם הופמן; משה גכט; יושב הראש בעבר של הקהילה היהודית, קלמן פרישברג; מנהלת הארגון הרוויזיוניסטי, גברת ה' האוסמן; יהושע ברגר, מנהל בית הספר "תרבות".

כפקידים מועסקים ביודנרט: יצחק דרוקר, שמעון בוקובייצקי, היינוך (חתנו של אברהם-יידל שפירא), מאיר סורוקה, אביגדור ארליכגריכט, צליה ברגר, יצחק ברגר, דוד שפייטר, אברהם שיינר, דוד קיגל, עורך הדין ריטווה (מווילנה), בורנשטיין (מחלם), בריש דאוו, הרשל ברוינשטיין, דוד גטמן (מרדום) ואחדים שאת שמותיהם אינני זוכר.

במשטרה היהודית הועסקו: גרינברג – מפקד (פליט מגליציה), בנו של טיקטינר, בנו של חיים קלימבורד, מקס קיפרמן, חתנה של ברוינדל בוקובייצקי (שמו לא ידוע לי), משה וקס, יוסקה פרלמן, יהודה יוניצ'מן, הרשלה קליניצקי ועוד אחרים, בעיקר פליטים ממערב פולין.

תחילה היה משרד היודנרט בבניין האבן של משה הוברניק [אוברניק]. הפעולה הראשונה של היודנרט הייתה רישום של כל היהודים. הרישום היה קשור בחלוקת כרטיסי לחם. בעת ההרשמה קיבלו גם פתק עבודה.

*

העיר רעבה. האיכרים יורקים ליהודים בפנים, מסרבים לקבל כסף רוסי. הם דורשים בתמורה לסחורתם מטבעות פולניים, כסף [המתכת]. ליהודים אין מרְקים. המלאי הקטן אזל במהירות. כבר בימים הראשונים לשלטון הגרמני מורגש רעב.

עד מהרה באה הודעה: היהודים רשאים לבוא לשוק רק מעשר עד אחת-עשרה בבוקר. יהודים הולכים לעבודה, קטנים וגדולים, ובלבד שלא לסבול רעב. יש המקבל דבר מאכל, יש המוכה כהוגן, איש-איש ומזלו.

מדי יום באים לעיר עוד ועוד קצינים גרמנים. החזית מתקדמת לעבר קייב. מדי יום, אפילו פעמים אחדות ביום, מקבל היודנרט פקודות

לספק כרים, מיטות, לבָנים וחפצים אחרים. מן היודנרט באים לבתי היהודים ולוקחים "מן החיים ומן המתים". בעיר מדברים כי בקרוב צפוי לבוא ממשל אזרחי, וחלק מן היהודים מאמינים כי עם אזרחים יהיה קל יותר לחיות.

עבדתי אז עם שני בניו של זבולון פֶרקַל, מרדכי והרשל, היינו סבלים בהנהלת הרוקחים. שכרנו היה 500 גרם לחם ליום, פרט למכות. בזמן זה בא אל לוצק הממשל האזרחי. עד מהרה באה גם האכזבה. למחרת בואם, פרסם הממשל החדש צו: על היהודים להביא מיד אל הגביטס-קומיסר זהב, כסף, פלטינה, יהלומים וחפצי ערך אחרים. החפצים הובאו אל היודנרט, ובגטו היו רינונים כי לא הכול הובא מן היודנרט אל הגרמנים. היו שמועות כי גם היודנרט התפרנס מזה.

לצורך איסוף התכשיטים הוקמה ביודנרט ועדה, ובראשה גברת האוסמן. לוועדה נכנסו גם צליה ברגר, אברהם קלימבורד. אוספים חפצי זהב מעני ומעשיר.

ביולי 1941 בא אל לוצק הגסטפו, המתמקם בבניין בנק פולסקי. מרתפי הבנק הופכים לחדרי עינויים. כשנתקלים אנשי גסטפו ביהודי ברחוב, עוצרים אותו ומובילים למרתפים. הם פורצים לבתי יהודים, שודדים, מכים ולבסוף – מי שמוצא חן בעיניהם, הם לוקחים עמם למרתפים. משם אין עוד דרך חזרה. במרתפי הבנק הפולני הומתו עשרות יהודים, מוכים ונשוכים בשיני כלבי פרא. בין ההרוגים במרתפים: מאיר סטוליאר [סטולר] ובנו, מאיר פינוס, זינדל אקס (מייסד "השומר הצעיר") יוסף אייזנברג [בן רייזל לבית ליבריק ואברהם אייזנברג?] ואחרים. הנרצחים הובלו מן המקום בשעה חמש לפנות בוקר לשדות מאחורי בית המטבחיים. הגסטפו מטיל אימה על כולם. יהודים אינם יושבים בבתים. כל אחד משתדל לקבל עבודה כלשהי. עובדים כמובן חינם. במקרה הטוב מקבלים פיסת לחם או צלחת מרק. בעת ההיא עבדו אתי בהנהלת בית המרקחת, פרט לאחים פֶרקל, אבשלום שָצֶ'רבה, מאיר בוידמן ואחרים. שכרנו היה חצי קילוגרם לחם. זה היה השכר הטוב ביותר. נוסף לכך היה לנו אישור מן המשטרה הצבאית. עבדנו עד ספטמבר. ואז נותרנו מחוסרי עבודה.

למרות שכל אחד חיפש עבודה כלשהי, משהו לאחוז ביד, מבקש היודנרט להוכיח, כי תכניות לשכת העבודה מתבצעות. אנשי המשטרה

היהודית נשלחים לבתים וגוררים מן המיטות קטנים וגדולים, בריאים וחולים. היהודים המבוהלים כלל אינם יודעים דבר על העסקאות הנעשות על גבי עצמותיהם הרצוצות. לשכת העבודה מנהלת רשימה. בו בזמן מנהל היודנרט רשימה, כמה יהודים ובאילו מקומות הם עובדים. יש ליודנרט שני גובים. בכל מקום אליו נשלחים עובדים, גובה היודנרט תשלום, באומרו כי הוא עצמו משלם את שכר העובדים.

כך חולף יום אחר יום. קרבים הימים הנוראים. בדיוק בערב ראש השנה 1941 מעניקים לנו הגרמנים מתנה: צו לענוד טלאי צהוב, אחד על הלב ואחד במרכז הגב. על הלב הוא לא כל כך הטריד, על הגב הוא צרב. שונאינו האוקראינים שמחים. מביטים וצוחקים. אתמול היה הצוחק כַּפרתך והיום אינו מכיר אותך. ואם לא די בטלאי, יש פקודה לברך כל חייל גרמני בהסרת הכובע. היד כואבת מהסרת הכובע ללא הרף. הולך פלוני ללא כובע – הוא חוטף סטירות מן הגרמנים: "יוּדָה, היכן הכובע שלך?" מה רב מספר הסטירות שחטפתי בגלל הכובע! אפילו שעה שהלכתי עם חייל גרמני ונשאתי מכשיר רדיו בשתי הידיים, נדרשתי להסיר את הכובע בפני גרמנים שנתקלתי בהם.

זמן-מה עבדתי בקסרקטינים בטיפול בסוסים. מאוחר יותר הועסקתי שם כחשמלי. עוזרי היה אברהם צ'יזיק (סוחר קונפקציה). חשמלנו שתי אורוות סוסים גדולות. באחד הימים הוכיתי עד זוב דם בידי קצין גרמני. ואז ברחתי מלוצק לכפרים בסביבה.

*

ב-11 בדצמבר 1941 מגורשים כל היהודים לגטו. מכל קצות העיר נוהרים המוני אנשים, צעירים וזקנים, יש החולכים בכוחות עצמם ויש המובלים בעגלות ילדים. מזג האוויר לרוע המזל לא שיחק לנו. יורד גשם וההמון המתקהל, הנכנס לרובע העיר הצר, ממש לא מוצא לעצמו מקום. מתגוללים ברחוב, ממש בבוץ. הבתים היהודיים הנטושים נחתמים מיד בידי המשטרה הצבאית ומודבק עליהם הכיתוב: מוחרם. על תלישת פתק זה מתחייב אדם בנפשו. שני יהודים נורו בשעת מעשה. ברגע הראשון סגרו תושבי כיכר בזיליאנסקי ורחובות יהודיים אחרים את הדלתות ולא הניחו למגורשים לגטו להיכנס.

אלפי יהודים צרים על היודנרט, מבקשים תשובה ממנהיגי היהודים. מתרחשות סצנות קורעות לב: ילדים קטנים ואנשים זקנים שוכבים

ברחובות והגשם מרטיב אותם עד לשד עצמותיהם. היודנרט מודיע כי כל אחד רשאי להשתכן לפי שעה בכל מקום שיוכל. אך הזמן אינו עומד. בא החורף. הקור הכה לפתע פתאום. נפגעו ביותר אנשים שנמצאו בחנויות ובדוכנים. אנשים הצטננו וחלו. לא הייתה כמעט בנמצא עזרה רפואית. אנשים רבים מתו. כששמע הגביטס-קומיסר בביקוריו ביודנרט על התמותה, העיר: "מעט מדי!" מדי יממה מתו ארבעים-חמישים אנשים.

לאחר גירוש היהודים מן העיר לגטו בזיליאנסקי ביום חמישי, עברו הגרמנים ביום שישי לקרסנה. החל בגשר קרסנה עד לגשרון רוז'ישץ' ועד כביש טורצ'ין נאלצו כל היהודים להעתיק מגוריהם לשמאלה של הדרך המובילה להורוכוב. היו שם מחזות שאין להבין איך נשאו זאת אנשים. הם התגוללו ברפתות עם בהמות.

לא זמן רב הניחו להם לנוח "בדירות" הנאות. מדי יום באו צרות וגזרות חדשות. זה עתה הסתדרו איכשהו (שלושים אנשים בחדר), וניתכו דרישות הכופר. מדי יום היה על היודנרט לספק כלי מיטה, פיסות אריג, עורות, מטבע עובר לסוחר וכו'. בפברואר יצא חוק, כי על יהודים להביא את פרוותיהם. בציניות הוסיפו הגרמנים, כי רק ילדים בני עשר ומטה רשאים ללבוש פרוות.

באקציה של הפרוות נפלו ארבעה קדושים: שני האחים קלמן ונוסיה אפלבוים, גברת לרנר, גיסו של ווצ'ה מלמד, כל חייו לא הייתה לו פרווה. תם עניין הפרוות והחל עניין הנחושת והפליז. מובן כי 70% מן האוכלוסייה לא היו ברשותה חפצים כאלה, כי הכול נותר בדירות אשר מתוכן גורשו. היחידים בהם לא נגעו לרעה היו אנשי היודנרט ופקידיהם. אך בסוף פגע קליע הרוצח הגרמני גם בהם.

מגיעות ידיעות מרובנה. לאחר השחיטה הראשונה שקט שם. לפי שעה לא מגלה ממשלו של בן הבלייעל קוך את כל כוונותיו. אך הכול מצביע על כך שהקיץ הקרוב יביא עמו חדשות – מי יודע אילו גזרות.

פסח קרב. מי שיכול משיג מעט קמח לאפיית מצות. כמו להכעיס מצליח פלוני להביא לגטו פרה, ושוחטים אותה שחיטה כשרה. במקום יין צימוקים שותים דמעות. אין בהן מחסור. גם בחג הפסח מכינים הגרמנים הפתעה. כך מנהגם, להשבית כל חג יהודי. ביום השלישי של

חול המועד מגורשים כל יהודי גטו קרסנה לגטו מספר אחד. בין סככות משרפת הלבנים של גליקלין, במקום בו מוצבות לבנים, מצויים בשעה החיא אנשי אס-אס חמושים בתת-מקלעים. הם יורים ביהודים המגורשים. נופלים עשרים ושמונה קרבנות. היה על היודנרט להשתדל למען התרת איסוף ההרוגים, כי הם נפלו מחוץ לתחום הגטו.

לקומץ היהודים המגורשים אין היכן להיות. המצב קטסטרופלי ולנגד העיניים כבר ניצבת האמת על הצפוי ליהודים. מי שתחילה סגרו את הדלת כבר אין להם סיבה לסגור.

*

כך נמשך המצב עד 15 במאי 1942. בבוקר ההוא לא נמצא שום ילוד אישה בבית. כולם התייצבו בשורות. גברים עובדים ונשים עובדות. מומחים בנפרד, הנשים בנפרד, הגברים בנפרד. לפני כל שורה ניצב לוח ועליו כיתוב מתאים. האורחים הגרמנים, שסקרו את "הגיוס" של יהודי הגטו לפי גיל, מין ועיסוק, היו מרוצים מן הסדר. הכול התנהל היטב.

למחרת היה על האוכלוסייה היהודית לשלם על ההופעה הנאה בכופר חדש. בבית הכנסת הגדול, שהפך מחסן לריהוט יהודי מוחרם, מתנהלת מכירה פומבית. ארים רשאים לקנות בפרוטות נכסים ורכוש יהודי. בעת פריקת הרהיטים נופל קרבן, בן-ציון קרוק בן השלושים ושתיים, הוא נורה עקב הזזה לא נאותה של ארון.

הגטו חווה מצוקה נוראה, רעב וחולי. העזרה הרפואית אפסית. מה שרושמים הרופאים ממילא אין. בגטו כולו היה בית מרקחת אחד, של זְלוצקי. אך הוא היה ריק.

באים ימי הקיץ הנאים על חומם. כל יום והצרה שלו. נאסר על היהודים ללכת לנהר סטיר לכבס או לרחוץ בו. פרט לפורעניות מצד הגרמנים היה עלינו לשאת צרות מצד המשטרה היהודית. כל אחד מהם נשא על מצפונו ביצוע פקודות מפקדיהם. היה למשטרה בגטו בית כלא עם צינוק. בית הכלא היה בבית קלמן גולדברג. שם היה היודנרט.

*

בתחילת חודש אוגוסט מתחילות גזרות חדשות. במשך שמונה ימים מוחזקים ב[מרתפי] הגסטפו א' הופמן, ד"ר קורצ'מני, ראוויטש, גכט, גברת האוסמן. שבו משם ד"ר קורצ'מני וראוויטש בלבד. האחרים נורו.

עם בואם הביאו עמם ידיעה על כופר חדש: מאות מטרים של אריג, אלפי סלילי חוטים, 1,000 ק"ג סבון (כשאנשים בגטו השתוקקו לפיסת סבון), 300 ק"ג נרות וכו'. בכל זאת היו שהאמינו כי גם הפעם נוכל לפדות עצמנו. מתקבלים חפצים רבים מחוץ לגטו, אך לאחר העברת החלק הראשון לידי הגביטס-קומיסר, נודע כי מצבנו בכי רע.

ב-18 באוגוסט 1942, בשעה ארבע לפנות בוקר, הופיעה בגטו עגלה טעונה גרוטאות עם מלווה גרמני, הדורש מן היודנרט לסדר מיד את היהודים שהיו בעגלה. היו אלה יהודים מומחים, בעלי מלאכה שעבדו למען הגרמנים מחוץ לגטו. כולם ראו בזה סימן רע. בלילה הבא, 19 באוגוסט, כותר הגטו מכל עבר באוקראינים וגרמנים. בערך בשעה עשר בבוקר הודיעו, כי על בעלי "תעודות מקצוע" לבוא מיד ליודנרט לבדוק אם הם מצויים ברשימה השייכת למחנה. התברר כי אני נמצא ברשימה, עזבתי בו ביום את משפחתי והלכתי למבצר לוברט הנודע. מיד הועמדנו בשורות ונשלחנו בכלי רכב אל גורקה פולונקה. שם נתקלנו באיכרים שחפרו קברים ליהודים. לפי הנחיות של מהנדס גרמני נמדד השטח בדייקנות גרמנית. לכל אחד מאתנו, בעלי המקצוע היהודים, הוקצו שני מטרים לחפור. הוכנו שלושה בורות: אחד באורך 220 מטרים ושניים באורך 160 מטרים כל אחד. הרוחב שישה מטרים והעומק שני מטרים וחצי (פרט לאדמה שהוצאה). בעבודת ההכנה של הקברים נכחו 492 יהודים מאלה שהשתייכו למחנה.

יום זה לא היה כיום אלול. השמש יקדה כאש. לא הורשינו לשתות מים. על הרצון לשתות הוכינו. כך עבדנו עשרים וארבע שעות תמימות. לאחר מכן הורו לנו לעזוב את הבורות, להתייצב בשורות,

העמיסו אותנו על כלי רכב והוחזרנו למבצר לוברט. היינו מנותקים לחלוטין מן העולם בחוץ. בכל זאת קיבלנו דרך סדקים ידיעות: האש פרצה. גויסו ארבעים משאיות, בהן הובלו יהודי לוצק לשחיטה. ביומיים הראשונים – יום שישי, ט' באלול ושבת י' באלול – נשחטו כמעט 14,000 יהודים.

בהתאם להבטחה גרמנית, שאנשי המחנה רשאים לקחת עמם את משפחותיהם, נמצאו במבצר כל הנשים והילדים עם החפצים. אך השקר לא החזיק מעמד זמן רב. שוב הוצבנו בשורות עם המשפחות והובלנו לגשר הבזיליאני. אך הגענו לשם הפנה קומיסר אס-דה, הרוצח גליק, את כולם חזרה. הוא ציווה על הגברים לצאת שוב לעבודה והבטיח שישובו בערב. נוכח הדוגמה של אתמול, רבים האמינו. התברר כי אותנו הובילו לבניין בית החולים בקרסנה, שם היה המחנה. השטח סביב לבית החולים כבר היה שמור בידי המוני חיילים חמושים בנשק כבד, כאילו ניהלו אתנו מלחמה. עד מהרה בא הרוצח גליק, ובדבריו אלינו דרש למסור את כל חפצי הערך: כסף, זהב וכו'. לאחר השוד הורו לנו לשכב על הקרקע החשופה, שם נשארנו עד רדת הלילה. לאחר מכן הורשינו לקום. כל אחד חיפש לו פינה בלילה האפל.

יום המחרת, שבת, היה ארוך כאורך הגלות. המחנה היה מוקף בצפיפות, אפילו ציפור התקשתה להסתנן לתוכו. בכל זאת נודע לנו על המתרחש בגטו ובמבצר. כל היהודים, גם המשפחות שנמצאו במבצר, הובלו ביום ההוא לבורות. נאמר להם כי את הגברים הרגו עוד אתמול. משמעו זאת לא התנגדו הנשים והלכו בשוויון נפש לשחיטה.

באותה שבת לעת ערב התכנסנו, היהודים בבית החולים של קרסנה, באחד הפרוזדורים. וגנר, מפקד המחלקה הטכנית (בעבר מזכיר איגוד בעלי המלאכה), ספד לנרצחים. זעקת 498 גברים נבללה באמירת קדיש ובבכי היסטרי. מי יוכל לתאר את המראה הזה?

כעבור שבועות אחדים הועבר המחנה לבניין הגימנסיה היהודית בעבר. שם החל גיהינום חדש. ב-21 בספטמבר 1942 ברחתי מן המחנה. כעבור שלושה חודשים (12 בדצמבר, ו' חנוכה [בשנה זו חל חנוכה ב-4-11 בדצמבר]) חוסל המחנה לאחר מאבק קשה. מאנשי המחנה נותרו חיים לוצקאים אלה: אברהם זיגלבוים, מניה גרגיס [גרניס], יצחק שטיינברג, מאיר איינבינדר, פניה איינבינדר, לייזר פונט, זליג טייטלבוים ושני אנשים נוספים.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 482 – 486.

[פריידה קנטור] **מכתב מאישה אלמונית** נמסר בידי ו' פומיינקו

לוצק, 10 באוגוסט 1942

דודה בסיה פַלַך [פולק?] היקרה,

אני כותבת לך עכשיו מכתב, זה יהיה מעין וידוי לפני המוות. כשתקראי את המכתב, כבר אהיה מתה זמן רב. אך מה לעשות.

דודה יקרה, את המכתב אני משאירה אצל נוצרי, כשיסתיים מרחץ הדמים הנורא, והנוצרי האציל ישרוד, תקבלי את המכתב, ואז ייוודע לך על הטרגדיה היהודית, כאן באוקראינה הארורה העקובה מדם.

דודה יקרה, הנוצרי, שאני משאירה לו את המכתב, אצילי מאוד וראוי להירשם בהיסטוריה, כי אין לתאר מה עושה נוצרי זה למען יהודים בגטו. את שכרו שהוא מרויח ביושר, הוא מעניק לילדים יהודים עניים, ובעצמו חי האיש בפשטות רבה. אך למרבה הצער הוא מסוגל להציל אנשים מרעב בלבד, לא מחיות רעות.

יקיריי, דודה, דודניות ויהודי אמריקה בכלל, מי מכם מסוגל לתאר לעצמו את הטרגדיה של יהודי אוקראינה? – איש לא! דעת בן אנוש אינה מסוגלת לתפוס זאת. מה זאת? לוקחים אנשים, צעירים, בריאים, כשירים לחיים ולעבודה, וקוברים אותם חיים או יורים בהם. למה? כי הם יהודים.

ובכן, דודתי היקרה, אספר לך בקצרה למן ההתחלה. אני נמצאת כבר עשר שנים בלוצק. לפתע פרצה המלחמה. כעבור ארבעה ימים נכנסו הגרמנים. מיד החלו לחטוף יהודים. כאן בלוצק, וגם בכל הערים האחרות, החלו לבער בהדרגה את היהודים. עצרו אותם לאלפים ואין יודעים עד היום לאן נעלמו עצמותיהם. כבר חלפו ארבעה-עשר חודשים. לאחר מכן החלו להרוג כאן בהדרגה את היהודים.

דודה יקרה, הקרבן הראשון היה אבא שלי, בעלי, בעלה של חייקה מנדל, בעלה של חנה שלי, שני ילדיה של חייקה. חטפו אותם, אין יודעים עד היום היכן הם.

עכשיו החלו להרוג את כל היהודים בערים ובעיירות, ודעת בן אנוש אינה מסוגלת לתפוס זאת: מה זאת, מקבצים כמה אלפי אנשים, נשים, גברים וילדים, מובילים אותם לשדה, קוצרים אותם כמו דגן.

תארי לעצמך דודה, הורים חייבים לצפות בהריגת ילדיהם. אלוהים, אלוהים! היכן האלוהים היהודי? מה אשמים הפעוטות?

דודה יקרה, אין לי כבר איש. אח אחד נותר לי.

בשבוע שעבר הייתה השחיטה בקולְק, הרוצחים הרגו את אמי היקרה ואת אחותי חנה עם שני הילדים, את חיה-רִיבה עם שלושה ילדים, את חיים עם אשתו וילדו\תו, את אשתו של מאיר ואת חייקה עם הילדים, את אשתו של מנדל והילדים, את האחות והילדים של אח של אבא שלי [? אולי שיבוש ויש לקרוא: את האחים והאחיות של אבא שלי ואת ילדיהם].

אבוי, איך אפשר לשאת זאת, ממשפחה כה גדולה נותר לי אח אחד. אחי היקר מאיר, הוא בלבד נותר לי. קיבלתי עכשיו מכתב ממאיר, הוא כותב לי כי רצונו לחיות רק לשם נקמה. אלוהים יודע אם יזכה לכך.

כעת, דודה יקרה, אנחנו יודעים כאן בלוצק, שאנחנו נידונים למוות, רק איננו יודעים מתי יבוצע גזר הדין. היום אני כותבת לך את המכתב, ואינני יודעת אם מחר בשעה זו אחיה, כי הם פורצים באמצע הלילה, מוציאים את היהודים מן הבתים ושוחטים אותם כעופות.

דודה חביבה ויהודי אמריקה היקרים, גורלכם טוב משלנו, אל תתמהמהו לנקום את נקמתנו. מוטל עליכם חוב, כי יהודי אמריקה סייעו בבניית ההיטלריזם, ועכשיו הוא משמיד את יהודי אירופה.

אינני כותבת יותר.

חבל רק על ילדתי הצעירה, ילדה כה יפה, כה יקרה, חייבת ללכת לשחיטה. היא רוצה נעבעך לחיות. אך למרבה הצער, אלוהים יודע.

דודה יקרה, אם את חיה וילדיך חיים, ודאי תקראו אי-פעם את המכתב. ותיוודע לכם הטרגדיה שלנו.

הנוצרי ודאי יכתוב לכם הכול, כי הוא דובר יידיש כמוני וכותב יידיש. גם על אודותיו ייוודע לכם הכול.

היו שלום כולכם. מאושרים אתם, כי אתם באמריקה.

אחייניתך פריידה-מירל

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 496.

ש' בוקובייצקי **מכתב משמעון בוקובייצקי אל בסיה גטמן**

בסיה יקרה,

תארי לעצמך מה מאוד שמחתי כשנמסרה לי פריסת שלום חיה ממך. את מבינה ודאי מה רבים השמחה והנחמה, בטרגדיה חסרת הגבול שלנו, לפגוש יצור קרוב חי. ואני הרי כה בודד. הגעגועים, במקום שיפחתו, כוססים בנשמה יותר ויותר. אינני מסוגל להירגע. אינני מסוגל לשכוח לרגע שאיבדתי את היקר ביותר שהיה לי. אינני מסוגל אפילו למצוא טיפת הקלה במה שכולם מוצאים, שזו טרגדיה כללית של כולנו. עד היום אינני מסוגל להשלים עם הרעיון.

לכן אפפה שמחה מיוחדת את לבי, כשקיבלתי את הידיעה שאתם חיים, אתם, המזכירים לי כל כך את אמי. אמי הקדושה, שוודאי ללא כל טענה – במחשבה אחרונה על ילדיה, להם הקדישה את כל חייה – הקבילה את פני המוות האכזר, מות הקדושים.

אוח, מה נורא הדבר, בסיה. הלב פג מכאב. האם יאמין אי-פעם מישהו בעתיד כי זה אכן התרחש, אם לי עצמי, עד ראייה, נדמה תכופות כי זה רק חלום בלהות, וכשאתעורר, אהיה שוב בין בני המשפחה, בין הקרובים.

למרבה הכאב המציאות חסרת הרחמים, מעוררת הפחד, היא הגורמת לי להיות אדיש לכל וחסר יכולת לחשוב על מצבי שלי, הידוע לך מן הסתם. אין לקנא, כי כל יום עלול להביא פיתרון טרגי.

ראשית, הידיעה עליכם כמו חשמלה אותי. בסיה יקרה, מאוד הייתי רוצה להיות אתכם. זה היה מעניק לי סיכויים גדולים יותר להינצל. שנית, הייתי נמצא אתכם. מובן כי במקרה זה הייתי אסיר תודה לך במיוחד, אף שאיך ייתכן לדבר על הכרת תודה, ואיך בכלל אפשר להודות על דברים כאלה?

אני סבור כי היום יש לך ודאי משהו קונקרטי בעניין. הודיעי לי בכתב באמצעות מוסר כתב זה, ציייני כתובת ורמזים, מתי ואיך עליי לנהוג. אני יודע, בסיה, שאת מוכשרת מאוד, ואני תולה בך תקוות גדולות.

אם תיווצר שאלה כספית, מצוי כאן מישהו (ו' שירז'יק, את מיטיבה להכירו), שהיה נוטל על עצמו לממן את עצמו ואותי.

על האנשים בהם את מתעניינת ידווח לך מוסר המכתב.

מצויים כאן גם גיסתי ובעלה בוריאן. אם אפשר שתמצאי תחבולה כלשהי גם למענם, זה רצוי מאוד. כמובן אם זה אפשרי.

רציתי ללכת עם מוסר המכתב, להתראות אתך אישית ולשוחח, אך הוא סירב לכך מטעמים דיסקרטיים. לכן החלטתי לכתוב לך, אף שאין זה אופן מספק להידברות.

כתבי בפרוטרוט על הכול, מהם התנאים החומריים, הטכניים (תזונה, מקום, אופן ההגעה לשם, האם בחדר או במקום אחר).

בכל אופן אני סומך על מרצך ועל כושר ההמצאה שלך.

לאחר קריאת המכתב השמידי אותו.

היי שלום, להתראות
שלך שימק

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 497.

בן יקר,

היום 3 באוקטובר 1942 [!] בדיוק שבועיים לאחר השחיטה המחרידה שלנו בלוצק ובסביבתה, שני שבועות מחרידים אנחנו נודדים, יהודים אחדים שהצליחו להימלט מלוצק ברגעים האחרונים. מקום בו אנו שוהים ביום איננו לנים בו בלילה, מדי רגע אורב לנו המוות. יוצאים מיער אחד ליער שני. הפכנו לאנשי יער. שנים-שלושה ימים אנחנו ללא קמצוץ לחם לנגד עינינו וללא טיפת ימים. העיניים יבשו מדמעות כליל, בלב כאב יוקד ומועקה עד מוות, ואין עצה. כולנו נידונים למוות. בני היקר, אלוהים יודע, אם דוד שלנו חי. אימא שלך הובלה כיונה לשחיטה. בעיניי לא ראיתי. למרבה כאבי וצערי רצה המקרה שאשאיר את אשתי היקרה ואת בני לבדם ואסתלק כפחדן. אך להם עכשיו טוב מאשר לי, הם כבר את מנת חלקם קיבלו, ואני מחכה כל רגע להיתפס. אני יושב עתה בבור, ביער אשר בו גר סבך, וכותב לך, לכם, מכתב פרדה. אולי לא יתאכזר הגורל כל כך וכשהמלחמה תסתיים תקבל זאת בדואר בעזרת נוצרי הגון.

ובכן, אני חובק אותך ואת אשתך אל לבי ושולח לכם את ברכתי האבהית לפני המוות.

מאב אומלל ח' פ'

ילדים אהובים ויקרים שלי, יעקב והֶרנה,

שוב חלפו עוד ארבעה שבועות נוראיים. בדיוק היום ימלאו שישה שבועות מאז הגזרה הנוראית אצלנו בלוצק ובאזור כולו. במשך זמן זה כבר נתפסו אלפי יהודים נמלטים ונורו. גורלי המר הגן עליי לפי שעה, על מנת שאתענה עוד קצת.

כן, המאושרים במשפחתנו הם אימא ודוד, הם כבר את מנת חלקם קיבלו, סבל מורלי נורא כפי שאני השורד, סובל, ודאי לא סבלו. אלה ארבעים ושניים ימים נוראיים. נורא הוא המוות לחיים, אך למתים הוא פדות.

ובכן, ילדיי, תארו לעצמכם תמונה כזו: אני יושב ביער קטן צפוף – ורוצה הגורל שיהיה זה דווקא ביער בו נולדה אימא – ועל הקרקע יושב איש זקן אפור (ממבט עין ייתנו לו כשבעים) הגוף קרוע, נשוך, ללא כותונת לגופו. נאלצתי להשליך אותה. כלל לא הבנתי את המכה הנוראית – כינים, בהן העניש משה את פרעה. וכשאומר החומש "ולא יכלו החכמים לעמוד לפני משה" משמעו בפשטות: הכינים אכלו אותם בעודם חיים. כך אני מבין זאת עתה. וזה הנורא מכל. מה מאושר הייתי, לו יכולתי ליטול גיגית מים חמים ולהתרחץ מעט, ללבוש כותונת נקייה וזוג תחתונים, ולאחר מכן – שיבוא כבר המוות.

כך, ילדיי היקרים, הכול אבוד. מי ייתן וסבלי זה יהיה גם במקומכם, ובלבד שאתם, שארית הפלטה, שרידי משפחתנו, לא תכבו.

נותרתי היום בודד לנפשי באסונכם. את אחי לצרה תפסו הרוצחים ביום השני של ראש השנה בצהריים. הוא לא היה זהיר דיו. הם עינו אותו ולאחר מכן ירו בו. הם חיפשו גם אותי ואף דרכו על ערמת הקש בה שכבתי מובלע. אך לא הצליחו לפי שעה.

מאז אני נודד לבדי באמצע הלילה מכפר לכפר, מבוץ אל בוץ, מיער אל יער. כן, היער מתחיל למרבה הצער להשיל עליו, ואני עירום ויחף, רעב ורדום. הולך כסהרורי, לא רואה את צלי שלי, משוטט לא אדע לאן. היעלה בידי להציל את החיים? שאלה גדולה היא. לבטח לא. אפשר עוד קצת להעמיד פני גיבור.

היו שלום

אביכם האומלל
חיים

משפחת פרינצוסל

מתוך הפרק: בשמת השואה
ע' 497 – 498.

י' אלבירט **מה שעבר על יעקב אלבירט**

מקבל העדות: י' שמולֶוויץ', ניו יורק, 11 בינואר 1955

כשפרצה המלחמה, בספטמבר 1939, חייתי בלוצק. לאבי היה מחסן עץ ופחם, גם השקעות בטחנות קמח.

ב-17 בספטמבר 1939 נכנסו אלינו הסובייטים. מיד הלאימו את הרכוש הפרטי הגדול יותר, יהודי ולא-יהודי. כל הארגונים הפוליטיים וגם ארגונים חברתיים מסוימים, יהודיים ולא-יהודיים, הוכרזו בלתי חוקיים. הולאמו גם מחסניו של אבי, והוריי קיבלו תעודות זהות ובהן סעיף 11, האוסר מגורים בעיר מחוז, ממילא לא יכלו להמשיך לגור בלוצק. הם ואחות צעירה שלי העתיקו מגוריהם לדובנה.

הנוער הציוני בלוצק החל לארגן עלייה בלתי לגלית. ניהלו זאת דוד פרינצנטל מ"גורדוניה", מקס יוז, יונה ביברמן, אלכס לשנר ואחרים. דוד פרינצנטל נמצא בישראל. הוא הביא את הנוער לסניאטין [Śniatyń], שם שולמו סכומי כסף גדולים למלחים רומנים שהובילו אותם לארץ ישראל. רק מספר קטן מנוער לוצק הצליחו בזה. מרבית הצעירים נאסרו בבסרביה בידי הסובייטים. העצורים הושבו בכלא, מהם נודע לאן-קא-וה-דה מי בלוצק מנהל את העלייה הבלתי לגלית. אלה האחרונים נאסרו בלוצק.

בחודש מאי 1941 נכחתי אישית במאסרם של דוד פרינצנטל ומקס יוז, כי שלושתנו עבדנו במקום אחד. חקרו בהתמדה, אך לא התקיים משפט, כי עד מהרה פרצה המלחמה הגרמנית-סובייטית.

*

כשנכנסו הסובייטים אל לוצק, מיד שיתפו עמם פעולה הקומוניסטים היהודים. הפולקיסטים והבונדיסטים הפכו גם הם תומכים גדולים של בעלי הבית החדשים. אך לימים הם הובלו למחנות.

גם אני קיבלתי תעודת זהות עם סעיף 11 ובשל כך לא יכולתי להמשיך בלימודי בלמברג. עבדתי בלוצק כמנהל חשבונות במחלקה למכירת נקניקים. יחד אתי עבדו גם דוד פרינצנטל ומקס יוז. אני הייתי מנהל

חשבונות ראשי, פרינצנטל – מנהל חשבונות, מקס יוז – קופאי. אף שהיה לי סעיף 11 ונאסר עליי לגור בלוצק, הניחו לי לפי שעה להישאר.

בפרוס השנה החדשה 1941 אסר אותי אן-קא-וה-דה. שוטר יהודי אצל הסובייטים, יענקל קֶנֶפֶל, גר ברחוב קופרניקה 12, ביקש לקחת ממני את תעודת הזהות, סירבתי למסור לו אותה. התנצחנו עד שהתעודה נקרעה. נאסרתי על קריעת תעודת זהות סובייטית. אן-קא-וה-דה הוקיע אותי שאני נגד המהפכה, בנו של בורגני. אחי, רופא בלוצק, התערב. שוחררתי הודות למזכיר המפלגה הקומוניסטית העירונית, גרשונוביץ', יהודי מקייב. מאוחר יותר קיבלתי גם תעודת זהות טובה, המשכתי להיות מועסק בעבודתי הקודמת ולא הציקו לי עוד.

כשפרצה המלחמה הגרמנית-סובייטית, ב-22 ביוני 1941, עזבו יחד עם הסובייטים גם יהודים רבים.

ההיטלריסטים נכנסו אל לוצק ב-26 ביוני 1941 עם שחר.

שלושה ימים לאחר כניסת ההיטלריסטים לעיר, ב-29 ביוני 1941, נחטפו ברחובות כ-2,000 יהודים, גברים בלבד. מלאכה זו ביצעו לאומנים אוקראינים, שבזמן השלטון הסובייטי נמלטו למרכז פולין ולימים שבו אל לוצק. הם השתייכו לכנופיות בנדרובצים, בולבובצים, מכְנובצים [מלניקובצים?]. הם עשו זאת בהנחייתם ובהנהגתם של ההיטלריסטים. הביאו את 2,000 היהודים לכיכר הקהילה, שם הכו ועינו אותם עד מאוד. מנהיגי האוקראינים היו שני האחים טישֶקוויץ', שגרו לפני המלחמה בלוצק, ברחוב שֶווֶצֶ'נקה. בין היהודים נמצא גם הסנטור היהודי לזר דאל. האחים האוקראינים לעגו לו, והוא נאלץ לצחצח את נעליהם לעיני כל. בין היהודים נמצא גם בנו של ד"ר מינינזון. שניהם, סנטור דאל ובנו של ד"ר מינינזון, הוצאו מקבוצת היהודים הודות להתערבות הרופא האוקראיני בילובראן.

היהודים הובלו אל מבצר לוברט ושם נורו כולם בתת-מקלעים. הגופות נקברו על ההר סמוך למבצר. ראו זאת עדים יהודים, שסיפרו על כך מאוחר יותר. אחת מהם, סוניה לרנר, גרה במרחק לא רב מן המבצר וראתה מבעד לחלון בביתה את קבורת היהודים הירויים (סוניה לרנר נמצאת בישראל).

כשהתרחשה שחיטה זו הייתי בבית החולים היהודי. תחילה שכבתי שם כחולה ומאוחר יותר עבדתי בצוות הטכני.

למחרת השחיטה נתלו בעיר מודעות, בגרמנית ובאוקראינית, כי ביום חמישי (התאריך לא זכור לי במדויק) 1941, בשעה שש עם שחר, על כל הגברים היהודים בני 16-60 להתייצב עם אתים ופטישים וזוג לבנים באותו מבצר לוברט, לעבודה. על אי-התייצבות צפוי עונש מוות. לכל המתייצבים היה סוף זהה לזה של היהודים הקודמים. אמרו, שהתייצבו 3,000 יהודים.

*

בערך בסוף יולי 1941 פרסמו הגרמנים צו להקמת יודנרט בידי היהודים. צו זה נמסר באמצעות הרופא האוקראיני הנזכר בילובראן. הוא מסר אותו לרופא היהודי קוֹרְצָ'מְני ואמר לו להיות ראש היודנרט יחד עם שני יהודים נוספים. ד"ר קורצ'מני קיבל עליו את התפקיד והקים יודנרט. השתייכו אליו: ד"ר יצחק פינוס (באמריקה); גברת ד"ר רוזנקרנץ; מנהיגת הארגון הרוויזיוניסטי, גברת האוסמן; מנהל הבנק היהודי, הופמן; סשה פינצ'וק ואחרים.

היודנרט ביצע רישום של כל היהודים, הנפיק כרטיסי לחם, סיפק את המספר הנדרש של יהודים לעבודה למען הגרמנים וכדומה. הוא גם לקח מן היהודים כופר למען הגרמנים. ליודנרט לא היה כל קשר עם המִנהל ההיטלריסטי. הם סירבו לכל קשר עם היהודים. המתווך בין היודנרט לגרמנים היה האוקראיני הנזכר, ד"ר בילובראן (לאחר המלחמה שהה בגרמניה, בתו נישאה בזמן המלחמה לאיש גסטפו).

התרחשו התנפלויות סדירות של קצינים היטלריסטים ואנשי גסטפו על יהודים. ראשונים היו מנהיגי היודנרט, כי נאלצו להישאר במקום ולא יכלו להימלט כפי שעשו יהודים רבים אחרים. הוקמה אז גם משטרה יהודית. גטו לא הוקם עדיין. זה קרה בגלל הקראים שגרו בעיר העתיקה, בה גרו מרבית היהודים. לגרמנים נוח היה להקים את הגטו על האי, והקראים סירבו לצאת מן האזור, כי היו להם שם דירות נאות מאוד. הייתה להם השפעה רבה במשרד הגביטס-קומיסר ההיטלריסטי, כי רבים מאנשיהם עבדו שם כמתרגמים ומזכירים. לכן נקטו בהתמדה סחבת בארגון הגטו, כדי שלא יהיה עליהם לצאת מדירותיהם העשירות

והמסודרות היטב. הם העריכו כי בלאו הכי יוצאו היהודים אחד-אחד מלוצק, והם יישארו בבתיהם המבוססים. זה נגרר כך עד לשנה החדשה 1941 [?].

אז פורסם צו, כי על כל היהודים לעזוב תוך חמש-עשרה דקות את דירותיהם במקומות השונים ולעקור לעיר העתיקה. היהודים עברו לשם בחיפזון, למעט רחוב הקראים, סמוך לנהר, שם גרו הקראים. היהודים שגרו ברחוב זה נאלצו לעזוב את דירותיהם ולעבור לרחובות היהודיים. גם היודנרט הלך לשם, לאזור היהודי. רבים מן היהודים הזקנים והחולים, שלא הספיקו למלא אחר הצו תוך חמש-עשרה דקות, נורו.

בגטו הוקמה מיד משטרה יהודית. בראשה פליט מלובלין, ליבר גל. המשטרה היהודית לא נהגה רע ביהודי הגטו, אך המנהיג עצמו, ליבר גל, התנהג באורח מחפיר. כל אימת שבאו אנשי הגסטפו לגטו, ביקש להתפאר והכה יהודים לנגד עיניהם. באחת הפעמים ניגש אליו נהג הרכב שהביא את אנשי הגסטפו ואמר לו: "זיכיון להכות יהודים יש לנו, ולא לך יוּדֶה!" אגב כך הכה אותו. בו בערב בא הנהג לגטו. הוא קרא לליבר גל והוביל אותו. גל לא שב עוד. מן הסתם ירו בו. נהג זה היה גרמני, תכופות בא למשרד היודנרט ומסר סודות. לאחר מכן היה ראש המשטרה היהודית וַייְזְ'בובסקי, אף הוא פליט מסוסנובייץ, שנהג ביהודי הגטו כראוי.

מדי יום נאלצו היהודים לספק כופר לגרמנים. יהודים נלקחו גם באופן קבוע לעבודות שונות; לקחו לעבודות אלה ילדים בני חמש ומעלה עד שבעים, גברים ונשים. לרוב עבדו היהודים בשדה התעופה.

שבויי המלחמה הסובייטים הובאו לבית הכלא בלוצק. השבויים החולים הובאו בידי הגרמנים לגטו, לבית החולים היהודי, מעין כופר מצד היהודים; בבית חולים זה עבדתי. מנהל בית החולים היה ד"ר אדם גולדשטיין, פליט מוורשה שנודע בכינוי: יד הזהב. הוא שימש רופא גם אצל הסובייטים וזכה בדרגת פולקובניק. הוא מת בבית החולים מטיפוס הבהרות, ב-14 בינואר 1942. הגרמנים התירו להוציא את גופתו מן הגטו לבית העלמין היהודי.

השבויים הסובייטים החולים הובאו מן הכלא לבית החולים בידי סגן גרמני, הנס גְרים מקלן. הוא עשה טובות גדולות ליהודים שהועסקו בבית החולים. הוא נהג להעביר משלוחי מזון מבית הכלא לבית החולים, לכאורה למען השבויים החולים, אך לאמתו של דבר למען הצוות היהודי וגם למען החולים היהודים. הוא גם הנפיק אישורי העסקה בוורמכט הגרמני לכל הצוות היהודי, מה שהקל מאוד במקרים שונים את המצב הקשה.

*

ב-20 באוגוסט 1942 החלה השחיטה הגדולה בגטו לוצק. היהודים קובצו בלב השוק, הועמסו על כלי רכב והובלו אל גורקה פולונקה, מרחק 2 ק"מ [!] מן העיר, שם ירו בכולם. אקציה זו נמשכה שלושה-עשר ימים. בזמן זה הושמדו כ-22,000 יהודים. קברי האחים הוכנו מראש בידי הצוות היהודי של בית החולים בגטו.

לפני שהחלה אקציה זו דרשו הגרמנים כופר: 10,000 רובלים בזהב, חצי מיליארד מרקים גרמניים, 500 פיסות אריג לגברים, 500 פיסות אריג לנשים – לתפירת שמלות, חליפות, מעילים וכדומה; 1,000 ק"ג עורות לסוליות; ולשם הלעג דרשו גם 50 ק"ג בצל ושום ו-50 יהודים קומוניסטים חיים. ביודנרט נתהוו שתי אסכולות: קבוצה אחת סברה כי יש לספק את הכופר הנדרש, פרט לחמישים יהודים קומוניסטים, כדי להציל את יהודי הגטו. הקבוצה האחרת הייתה בעד אי-מתן דבר, אלא הכנת התנגדות. עם הקבוצה השנייה נמנו ד"ר קורצ'מני וסשה פינצ'וק.

קיבלתי מידע זה בבית החולים באמצעות אחי הרופא, שקיבל אותו במשרד היודנרט.

גברה הקבוצה הראשונה, והוחל באיסוף הכופר. נציגי היודנרט והמשטרה היהודית לקחו הכול, עד אחרון הפריטים, אפילו חפצים שהגרמנים כלל לא דרשו. הובילו את החפצים מן הגטו, מכרו בתמורה לכסף וקנו זהב, עורות וכדומה.

הגרמנים במשרד הגביטס-קומיסר סירבו לדבר עם מנהיגי היודנרט, אף לא בעניין הכופר הנזכר. המתווכים היו שני קראים, גיסים, שְפָּקובסקי ונוביצקי. רשמית לא ידע היודנרט כמה דורשים הגרמנים. שני הקראים

באו ופירטו את הכופר שעל היהודים לתת. לימים נודע שהגרמנים דרשו פחות בהרבה. שפקובסקי ונוביצקי מסרו לגרמנים רק חלק, ואת הנותר לקחו לעצמם.

ב-20 באוגוסט 1942, כשהחלה האקציה בגטו, בא לבית החולים היהודי סשה פינצ'וק מן היודנרט, ואמר לרופאים ולאחיות לקחת עמם את אישוריהם וללכת למבצר. הם הלכו לשם. אחי היה מחוץ לגטו, חי בכסות מסמכים קראיים. גם לי כבר היה אז מסמך קראי, על שם ין נוביצקי. אני לא הלכתי עם הרופאים והאחיות למבצר, כי עבדתי בצוות הטכני. כבר לקחתי אליי לבית החולים את הוריי ואחותי, יהיה אשר יהיה, נהיה לפחות יחד.

בבואם למבצר [!] הורו לרופאים ולאחיות לחפור בור גדול בו קברו מאוחר יותר את יהודי הגטו הירויים. גודל הבור היה 300X60 מטרים ועומקו 3 מטרים; נחפר גם בור שני, בור מיוחד לילדים, 50X20 מטרים ועומקו 3 מטרים.

בערבו של יום זה, בראותי כי מובילים את יהודי הגטו בהתמדה למבצר והמצב רע, נתתי חמישים רובלים זהב לשומר גרמני וביקשתי ממנו לקחת עמו, לאחר חילופי המשמרות, פתק ממני לסגן הגרמני הנס גרים, עליו כבר סיפרתי. הוא לקח את הפתק. בפתק כתבתי לכאורה כאחי הרופא, שהנס גרים הכירו. כתבתי: כיוון שאיחרתי ללכת למבצר עם כל הרופאים, שייקח אותי לשם. הבנתי שהרופאים והאחיות מוצלים, מובלים למקום בטוח. ידעתי כי כאשר יראה אותי יבין מיד שאינני אחי, כי הכיר היטב את כל הרופאים בבית החולים. אך רציתי להגיע אליו ולדבר אתו. חשבתי כי כאשר אפגש אתו, אציע לו כסף רב, כדי שיציג אותנו כשומרים גרמנים ובדרך זו יעזור לנו להיחלץ מן הגטו. הנס גרים הגיב לפתק שלי ובא לבית החולים להתראות עם אחי. מיד נתתי לו חמישים מטבעות זהב של חמישה רובלים, ואמרתי כי ממילא יהרגו אותנו, ואינני רוצה שהכסף ייפול בידי הנאצים, עדיף שיהיה אצלו כי הוא ידיד היהודים. לאחר מכן אמרתי לו את תכניתי, איך יוכל להציל אותי ואת הוריי. הוא השיב לי שיבחן את התכנית. איננו רוצה לעשות זאת בלילה, כששומרים מכל עבר, אולי ביום.

בשעה חמש לפנות בוקר, 21 באוגוסט 1942, הפנה מוטל זילברשטיין (כיום בצ'כיה) את תשומת לבי, שלגטו נכנס טור אנשים והם קרבים

לבית החולים שלנו. כשהצצתי מבעד לחלון, נדמה היה לי כי גרמנים הולכים. יצאתי מבית החולים, קפצתי מעל לחומת הגטו וניגשתי למים, מתוך רצון לקפוץ לשם. השומרים הגרמנים ששמרו על בית החולים החלו לירות אחריי, קליע פגע ברגלי הימנית ונפלתי פצוע. כעבור דקות אחדות נכנס טור האנשים לגטו, התברר כי אלה הרופאים והאחיות שהובלו למבצר. בראש הקבוצה המובלת הלך סגן הנס גרים עם שלושה שומרים גרמנים. סגן הנס גרים רצה להציל אותי ואת משפחתי ועוד יהודים בגטו. לכן החזיר את הרופאים והאחיות, כדי שבית החולים ימשיך לפעול, וממילא יוכלו להסתתר בו גם יהודים שאינם חולים. אני הוכנסתי לבית החולים, שלפו את הקליע מן הרגל, והחלמתי.

במשך שלושה-עשר ימי האקציה בגטו, באו לבית החולים אנשי גסטפו ורצו להוביל משם את החולים, הרופאים והאחיות, ובכלל לחסל את בית החולים. אשר לשבויי המלחמה הסובייטים ששכבו בבית החולים, הבהירו אנשי הגסטפו, שגם אותם הם רוצים לקחת עם היהודים. סגן הנס גרים לא אפשר את חיסול בית החולים. הוא פקד על ששת השומרים שלו בבית החולים לא להכניס אנשי גסטפו, ואם לא ייסוגו, לירות עליהם. אנשי הגסטפו לא רצו לגרום לירי והסתלקו. בכל פעם שבאו אנשי הגסטפו לבית החולים וניסו להוציא את היהודים, הגביהו השומרים את רוביהם והזהירו.

*

כפי ששמעתי, מסר הנס גרים את חמישים חמישיות הרובלים זהב שלי לד"ר רוזנקרנץ, שנטל לידיו את הנהלת בית החולים. עד תחילת האקציה הייתה מנהלת בית החולים גברת ד"ר סימה בקשט.

לד"ר רוזנקרנץ הייתה בת, הנס גרים גילה בה עניין. אמרו שהוא מאוהב בה. הנס גרים ישן בבית החולים היהודי כל זמן השחיטה הגדולה. לדבריו, מסר את חמישים פיסות הזהב לד"ר רוזנקרנץ, כדי שיצא עם בתו מן הגטו, ימצא מקום אצל נוצריים ויסתתר. נודע על כך לאוקראיני, הוא בא לבית החולים וירה בד"ר רוזנקרנץ ובבתו, מצא את הזהב ולקח אותו.

*

כשהתרחש אירוע זה, כבר הסתתרתי במחבוא בכפר ליפיני, מרחק 7 ק"מ מלוצק, אצל איכר צ'כי בשם קוזק (כעת בצ'כיה), שסחר לפני המלחמה עם אבי. חוץ ממני הסתיר איכר זה עוד שלושים ושלושה יהודים מלוצק, מהם שרדו עשרים ותשעה, החיים בארצות שונות.

אלה אחדים מהם: חיים זוסמן, בישראל; פישל לייבוביץ', אשתו ושלושת ילדיהם, בארגנטינה; שיע קלוגר [קליגר], בניו יורק; בני גֶרטל, בניו יורק; מוטל זילברשטיין, המיר לאחר המלחמה את דתו ונסע יחד עם האיכר לצ'כיה ושם הוא חי כצ'כי.

האיכר הסתיר אותנו במקומות שונים בכפר ליפיני, אצל משפחתו ואצל מכרים טובים. הוא נתן לנו אוכל לשובע ודאג שגם היהודים שהוסתרו במקומות אחרים יקבלו אוכל לשובע. הוא ממש סיכן את חייו בהצלת היהודים, נאלץ לנהל מאבק מתמיד עם חותנו וחותנתו האנטישמים; שמם היה פרוקופק. בכפר ליפיני הסתתרנו עד 4 בפברואר 1944.

אבי, אמי ואחותי נשארו בלוצק. הם הובלו עם יהודים אחרים ונורו. אחי הרופא הסתתר אצל איכר צ'כי בקרבת גורקה פולונקה. באו לשם בנדרובצים, לקחו אותו עמם ליער, לשמש רופא שלהם. כשקרבו הסובייטים, והבנדרובצים פתחו במאבק נגדם, הם ירו בו.

ב-4 בפברואר 1944 נכנסו הסובייטים לאזור בו הסתתרנו, שהו בו שלושה ימים ונסוגו, ומיד שבו ההיטלריסטים. הם שוטטו בחיפוש אחר יהודים מסתתרים. רבים מן היהודים שהסתתרו אתנו ברחו עוד קודם לכן לרובנה. אותי, את אשתי ואחות אחת פינו יחד עם כל האוכלוסייה האיכרית, צ'כים, לעבר הנהר בוג. כדי שלא יתגלה שאנחנו יהודים, נתן לי רוֹס, קרוב של הצ'כי קוזק, את המסמך שלו, ולאשתי ואחותי – את מסמכי אשתו ואחת הבנות. חיינו עם כל האיכרים כצ'כים, אך ללא הועיל. כשנסענו בטרנספורט, הצביעו עלינו איכרים אחדים, כעל חשודים. הוציאו אותנו מן הטרנספורט. אותי שלחו הגרמנים לשטוטהוף [Stutthof], אשתי ואחותי הובלו למחנה, לונגפורט [Langfurth], סמוך לדנציג.

הייתי במחנה שטוטהוף עשרה ימים [!]. נהגו להוביל את האסירים בסירות אל תוך המים, שם ניקינו את החול מן החוף, הנחנו אבנים

והכנו ביצורים. העבודה הייתה קשה מאוד והאוכל היה מועט. אסירים רבים מתו בעבודה זו. היו מקרים שנאכלו אנשים מתים.

באחד במאי 1945 שוחררתי עם אסירים אחרים בידי צבאות בעלות הברית. נסעתי אל לובלין, שם פגשתי את אשתי ואת אחותי. לעירנו לוצק לא רצינו לנסוע. בלובלין שהינו כחודשיים ונסענו לדנציג. משם נסענו כעבור חודשיים לשצ'צ'ין [Szczecin]. בתחילת ספטמבר 1945 נסענו לברלין. מברלין העביר אותנו אונרר"א לפרנקפורט למחנה היהודים המשוחררים זמלהיים. עבדתי שם במשרד כמנהל חשבונות. משם נסענו לארצות הברית.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 500 – 504.

הנקה גורנשטיין-פיטרמן

הנקה גורנשטיין (פיטרמן) **תשעה ימים בעליית גג**

בגטו שררה דאגה. התהלכו שמועות בדבר ירי באנשים בלילה, פינויים וגם בדבר האפשרות להשמדתנו המוחלטת. סירבנו להאמין בזה, הדפנו את הרעיון של קץ קרוב, משלים עצמנו בפנטזיות לא מציאותיות למיניהן. מן היודנרט הרגיעו אותנו שהגרמנים נזקקים לגטו שלנו, כי אנחנו עובדים, ובנוסף נותנים להם בלא התנגדות כל מה שהם נזקקים לו, כלומר פרוות, זהב, משי, צמר וכו', כל דבר בעל ערך לעם האדונים.

כבר שבוע שאנחנו שוכבים לישון בפחד מפני השחר הבא, והשבח לאל, לא קרה דבר.

ליל 22 בספטמבר [!] היה הלילה אשר שחרו היה תחילת ההשמדה של יהודי לוצק.

בערך בשעה שלוש לפנות בוקר הקישה בחלון דירתנו בגטו, רחוב ברק יוסילוויץ' 23, שכנתנו לאורך שנים, גברת דאל, במילים: "גברת פיטרמן, הגטו מכותר". אימא ואבא יצאו במרוצה לרחוב, שהתמלא כהרף עין אנשים אומללים אחוזי אימה מטורפת. מה עושים? האם זה אפשרי? איך נחלצים? אימא הורתה לנו להתלבש, כלומר לי ולאחותי ואחי הקטנים, ריבהלה ואיזי.

כבר היה בוקר. אנשים רבים לאין שיעור עם צרורות, עם ילדים בזרועותיהם. הכול נדחקו לפני משרדי היודנרט, משלים עצמם שמדובר בפינוי, מתפללים להצלה.

עד לרגע האחרון סירבנו כולנו לראות את האמת העירומה. זה לא נמשך זמן רב. חברי היודנרט יצאו, פורשים ידיהם בחוסר אונים. אנחנו חייבים בדין. ספורים בלבד, שברשותם אישורים מיוחדים של בעלי מקצוע, יכלו ללכת לסמינר [התאולוגי] בקרסנה (התאחדו עמם חברי יודנרט רבים וגם השוטרים היהודים שלנו המוכרים היטב). השאר נותרו להשמדה. עמית שלי בגימנסיה, זוזיק דרוטמן, דאג לנו לתעודה המאפשרת לצאת מן הגטו לסמינר. אך ברגע האחרון אימא נסוגה: "אינני יודעת היכן ממתין לנו הגורל, הבה נישאר כולנו יחד". נשארנו.

רק לאחר שהנבחרים עזבו, השתלט על כולם, לאחר התאבנות זמנית, הייאוש.

סצנות אלה נחקקו לנצח בזיכרוני. קשה לתאר אותן. בכי, פרדה, תפילות, היסטריה, קללות. המון אנשים נסערים, טרופי אימה, ללא מוצא, ללא זיק של תקווה. על האבנים התגוללו צרורות, דולרים, זהב – רכוש חסר תועלת של אנשים ההולכים למוות.

נפרדתי מצֶשה קמייניצקי, מגברת שטיינשנייד, מפייגה פודולסקי. לולה נשארה עם האם החולה. הייתי כמו לא בקרבי אלא ליד. ידעתי על הצפוי לי, אך לא היה בי הרושם של קצי הקרוב. זה היה כמו חלום בלהות שאין אפשרות להיעקר מתוכו, אך בעומק ההכרה מעריכים כי אין זו מציאות.

פנינו לשוב לביתנו ברחוב ברק יוסילוויץ'. ברחובות, לפני הבתים, ישבו דיירי הגטו קהויים, מוותרים, מצפים באדישות למוות. הבתים, הדלתות, החלונות – הכול פתוח לרווחה. לעניים רבים, רעבים שהשתרכו חסרי בית, ניתנה הזדמנות לאכול לשובע ברגע האחרון של קיומם האומלל.

בבית נתנה לנו אימא את הסעודה האחרונה, ולאחר התייעצות קצרה עלינו לבוידם. היה בו חדרון עליון אשר שימש לנו מחבוא במשך תשעה ימים ותשעה לילות. גיהינום לחיים, גיהינום לגוף, גיהינום לנשמה. גג לוהט בשמש של ספטמבר [!] על גבי. זוהמה, זיעה, כינים וצמא אל-אנושי.

עוד היום, לאחר שנים כה רבות, אני חשה את החלום על זרזיף מים כסוף לגרון הצרוב. לידי, גוף ליד גוף, כל בני משפחתי. אחי ואחותי שעודם ילדים. רבקהלה בת העשר ואיזי בן השבע. עיניים שקטות, כנועות, רואות כל. במרחק-מה – ההורים. בלילה היינו זוחלים מן המחבוא לאכול דבר-מה. מים לא היו. חששנו לצאת, כי ברחובות התהלכו משמרות.

זכור לי יום ראשון, איזה לעג, דרך חריץ בגג הצצתי לרחוב השכן שאינו שייך לגטו ומוביל אל הקתדרלה, רחוב בזיליאנסקי. יום קיץ נאה, נערות פולניות מגונדרות, ספרי תפילה בידיהן, הולכות לכנסייה ששירה וצלצולים נישאים ממנה. ואנחנו, בקרבת מקום, תחת גג,

צפופים עד מחנק, מחכים כל רגע למוות הנתעב. ניגוד, תהום בין שני רחובות, בין שני עולמות; דבר לא יוכל למלא תהום זו בנשמתי. חייהם בזוהר, חיי – בצללים.

תשעה ימים ולילות אלה גזלו ממני הכול – את האשליות ופרץ הנעורים. נטלו את רעננות התחושות ואת חפות המחשבה. תלשו את האדם והותירו חיה קטנה, התרה בעיניה אחר מחבוא, חור עכבר.

סביב, במשך כל היום – שאון המשאיות העמוסות אנשים המובלים להיירות, שרידים המסתתרים בחורים שונים. בהתמדה – פטרולים של שוטרים אוקראינים שיכורים משולהבים וחיילי אס-אס קרים מלאי בוז, ההולכים לציד יהודים.

בלילות, ירי מתמיד על המנסים לנצל את העלטה, על המסתכנים הנמלטים מעבר לגדרות.

כך יום אחר לילה, לילה אחר יום – ביעותי רוחות הרפאים. אבי חלם כי סבא מחבק אליו את כולם ורק אותי הוא הודף: "חנה תשרוד. שאי, חנה, מטפחת לראשך. אל תסירי אותה לא ביום ולא בלילה, כדי שלא ייראה השער המזוהם וקווצותיו הסבוכות". לכן נשאתי לראשי מטפחת וחוץ מזה חצאית וחולצה בלי לבנים, כי היה חום תופתי.

ביום התשיעי חש אבא ברע. אבאלה אהוב ואומלל שלי, בכתונת בצבע כחול כהה, שער אפור מגודל על פניו המחודדים, ירד מן הבוידם, ולפתע באו אוקראינים אחדים – כלבי הציד – וכיתרו אותו. אימא, אמי הגיבורה, יצאה מן המחבוא, ללוותו בדרך חייו האחרונה. נותרה שלישיית יתומים חסרי ישע, נטושים, בודדים בין שודדים מגואלים בדם – האורבים לחייהם.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 504 – 505.

נסעתי אל לוצק בשנת 1945, כשם שנוסעים לקברי אבות, תוגה עמוקה בעיניים, מבט שווה נפש על הכול ועל כולם, מועקה בלב.

שוטטתי ברחוב הראשי, יגילונסקה, חיפשתי פנים מוכרים, מכר. לנגד מבטי המעורפל ניצב עדיין הכיתוב במילים המגואלות בדם על המצבה – פח עבה צבוע, נישא על שתי מסילות פלדה על ההר שנערם בפולונקה:

"שמונה עשר אלף איש עבריים יושבי העיר לוצק שנרצחו בידי רוצחי היטלר" – שמונה-עשר אלף! בהם אמי, ארבעת אחיי ושלוש אחיותיי! האומנם לא נותר איש?!

כשחציתי את הגשר הבזיליאני הבחנתי מעבר לכנסייה במוכרות נוצריות שפרשו את מרכולתן על הדוכנים. ביניהן, אחת ממש מוכרת: אישה תמירה, פנים כהויים, עיניים שחורות עמוקות חסרות הבעה, גבות דקות וריסים צפופים, שער שחור סמיך שארוג בו פס רחב אפור, כמעט לבן. ביקשתי להיזכר, מי היא? היכן ראיתי אותה? היא הבחינה בי מביט בה. כמו הגיחה לעברי, אך נזכרה בדבר-מה ובלמה עצמה, משפילה בביישנות את ריסיה. אך אני כבר נזכרתי. ניגשתי אליה אפוא ולחשתי חרש: "לא זיהית אותי באסְקה?"

"זיהיתי – השיבה בשקט רב עוד יותר. אך הבחינה במוכרות סביב מחליפות ביניהן מבטים סקרניים וסיימה – תוכל לבוא אלינו בערב, אני גרה..." – ומסרה לי את כתובתה.

טיילתי הלאה. כנסיית פוקרוב ניצבה שלמה, ממול – חורבות בית הוריי המפורק, בו ביליתי את ילדותי ונעוריי. הבית הסמוך לכביש – בו גרו אחיותיי פריידה ורייזל, גם אחי בן-ציון – ניצב עדיין, רק הקיר התחתון התמוטט והמטבחים ניצבים חשופים (התברר כי בליל בואי אל לוצק התמוטט הקיר). בדירות תלויים שטיחיו של אחי, ניצבים רהיטיו ומכונת התפירה, אפילו הרדיו. ראיתי את המבטים המאיימים והחצופים של האוקראינים השולטים בדירות, והסתלקתי במהירות.

בית הכנסת הקראי העשוי עץ, בעל החלונות הגבוהים, ניצב אף הוא שלם. בבית הכנסת הגדול ניצבים הכתלים, הגג מפורק. בית הכנסת של החייטים, בית הכנסת של בוקר – הרוסים.

כמעט כל בתי היהודים סביב מוטלים בחורבות. הסמטאות הצרות מכוסות אשפה, שברי זכוכית המשתקפים בקרני השמש. סביב שומם כמו במדבר.

מזדמזם בלבי הניגון "איכה ישבה". אני נזכר בשורות מתוך "בעיר ההרגה" של ביאליק: "השמש זרחה, השיטה פרחה והשוחט שחט".

בשובי הלכתי לאורך שפת הנהר סטיר. לפתע בא לקראתי איש צעיר, ישקה ליברמן, אח צעיר של שמואלקה. התנשקנו. הוא הוביל אותי לביתו והכיר לי את אשתו – גרמנייה בלונדית, מבוגרת ממנו בהרבה – ואת בתו הקטנה. האישה הייתה בעבר אומנתו, הצילה את חייו. היא קיבלה את פניי בחמימות, דיברה יידיש לא רעה וסיפרה הרבה, הרבה, מה שעניין אותי על חיי הגטו.

אמי – סיפרה – סירבה ללכת עם הילדים. היא נשארה בבית. כאן, כך טענה, ילדה את ארבעה-עשר ילדיה, כאן תמות. קיבלה את פני המוות בשמלת הקטיפה השחורה שלה.

כשחלפתי על פני בית האבן של קרישטלקה, שבנה אותו במאמץ ועמל כה רבים למען בתו, נזכרתי באישה שזיהיתי – בסיה, "באסקה המשומדת". אני זוכר אותה ילדונת חיננית בעלת צמות ארוכות. הן היו חמש אחיות. שתי בלונדיות ושלוש שחורות. עם האחות הבכורה, חנה בעלת הצמות הבלונדיות הארוכות והעיניים הכחולות, התרועעתי. כל האחיות פרטו על מנדולינות וגיטרות. ביתם היה מלא תמיד בני נוער, כמו במועדון. אח אחד בוגר היה להן, יחיאל, שחור, תווים גבריים גסים של אפריקאי, קול בס עז, שר בבית הכנסת אצל החזן רחמרין.

בסיה קרישטלקה

בסיה הייתה הצעירה. הנערים טרם שמו לב אליה, היא עוד הייתה ילדה, אך באין רואה צמחה והייתה לנערה יפה, בשלה, תלמידת הכיתה השביעית בבית הספר

פובשכנה. לחששו שהיא מטיילת ליד מבצר לובוט עם נערים נוצרים.

היא התאהבה בבחור פולני, מוזיקאי, נגן סקסופון. הוריה ואחיותיה ניסו להשפיע עליה לנתק קשריה עם השייגץ, לא לבייש את המשפחה. המעטים הם הבחורים היהודים הטובים? אך ללא הועיל. האב נהג לגדף אותה, גם ניסה להכותה. האם התחלכה כצל ולא מצאה לעצמה מקום. הבית הפך גיהינום לבאסקה. באחד הימים לא שבה הביתה ללון. התברר כי נזירות המנזר מסתירות אותה. מכינות אותה לשמד. מלמדים אותה תפילות קתוליות. היא הולכת לכנסייה ומתפללת.

האחיות הבוגרות הזדרזו להתחתן. האב והאם ישבו שבעה על הבת החיה, כמו על מתה. בבית חל איסור חמור להזכיר את שמה.

כך חלף לו היום.

ערב, אני מצלצל בזהירות. מעבר לדלת נשמעים צעדים חפוזים. איש צעיר פותח, בלונדי, עיני חתול בהירות. מן האופן בו הוא מקבל את פניי, אני מנחש כי זה בעלה של בסיה, היא כבר סיפרה לו על פגישתנו.

בסיה קמה ממקומה, הניחה כפית, בה האכילה את בתה הקטנה, עשתה לקראתי צעדים אחדים והושיטה את ידה. החזיקה זמן-מה את ידה בידי, כמו להביע את יחסה הידידותי כלפיי. הבחנתי: היא חיוורת למדי, העיניים מלאות תוגה, תנועותיה מדודות ואטיות.

"הכר את בעלי ואת בתי" – אמרה בפולנית.

"נעים מאוד" – הושטתי לבעלה את ידי.

"מה שמך, ילדונת?" – פניתי אל הילדה הבלונדית בעלת העיניים הכחולות, האף הפולני הסולד, דומה מאוד לאביה.

"זוסינקה, זוסינקה שצ'רבינסקה" – השיבה בחיוך ילדותי מלבב.

"מה שם אבא שלך, אמרי לי זוסינקה?"

"אבא שלי? ולדיסלב, ואימא ברוניסלווה שצ'רבינסקה" – השיבה בגאווה, מרוצה שעמדה בבחינה.

"ולדיסלב, השכב בטובך את הילדה לישון – ביקשה בסיה את בעלה – כבר זמן".

"נו, אמרי לכולם לילה טוב".

"לילה טוב, אימאלה!" – נפרדה הילדה ונשקה לאם נשיקה עזה. הבעל יצא עם הילדה במהירות, הבין כנראה שאשתו מבקשת להישאר אתי ביחידות.

"ובכן שמך ברוניסלווה?"

"זה שמי הפולני. זה השם שהעניק לי הכומר" – השיבה בפשטות.

"הוא ודאי הועיל השם, הודות לו שרדת".

"לא השם הציל אותי, לא היותי פולנייה, אלא אחותי הניה".

"אינני מבין. מה לאחותך ולהצלתך?" – הייתי מופתע.

"זה קרה כך" – החלה לספר:

"לא יאומן, אך עובדה. בתקופת הכיבוש גרתי עם בעלי ובתי, כרגיל, מחוץ לגטו, כנוצרייה. חייתי, אם ניתן לכנות זאת חיים. בעלי נהג לשעשע בנגינתו את הקצינים הגרמנים השיכורים במסעדות, השתכר וסיפק את כל המזון הנדרש. אך אותי לא עניין דבר. געגועים גדולים אל הוריי, אחיותיי ואחי, המתענים מאחורי חומות הגטו, כססו בלבי כעלוקה ולא נתנו מנוח. כל שש השנים, בהן הייתי מרוחקת מבני משפחתי, כמעט לא התגעגעתי. בעלי ובתי השכיחו אותם ממני. הייתה לי סביבה אחרת. הפכתי קתולית נלהבת, תחילה מאונס, לאחר מכן בלב שלם. בתפילותיי התפללתי היטב גם למענם, שימחל להם על שגירשו אותי. התרחקו ממני כל מכריי וקרוביי הקודמים. כל אדם יש לו גאוותו. הבנתי כי לא רק אני מהי לדידם, אלא גם הם לדידי. אין כבר דרך חזרה לעבר. אך עתה, כשהם סובלים כל כך וחסרי תקווה, התגעגעתי אליהם. אבדה שלוותי, לא הייתי מסוגלת לישון, לא לאכול. האמן לי, ריחמתי על כל היהודים, המבקשים לעצמם את המוות מאחורי חומות הגטו. הלכתי מדי יום לכנסייה להתפלל עליהם לאל, אך תפילותיי לא הקלו עליי. ראיתי איך מובילים הרוצחים כל הימים כלי רכב גדושי אנשים – שלדים למחצה, עיניים מזוגגות – אי-לשם להשמידם, ולבי חישב לפקוע מכאב. באחד הימים, לאחר ליל סבל ומחשבות דאגה, עזבתי את ביתי, את בעלי ובתי, והלכתי לגטו, אל הוריי. אם למות, אזי יחד אתם. ההורים קיבלו אותי בזרועות פתוחות, כמו באתי אי-משם, מארץ רחוקה. התנשקנו בדמעות בעיניים ושתקנו.

האחיות כעסו על כך שעזבתי את בעלי ובתי. אך גילו כלפי רגשות חמים, דאגה רבה ולבביות, קשה היה לי עד לבלי נשוא. קשה היה לזהותם, כה כחושים וצפחים היו.

כעבור ימים אחדים בא תורנו. הוריי אחיותיי, בעליהן וילדיהן מילאו את כלי הרכב.

ברגע האחרון אחזה בי אחותי הניה וגררה לבוידם. שם הסתתרנו ימים אחדים. השוטרים האוקראינים חיטטו בכל מקום עד שמצאו אותנו והושלכנו לחנות ריקה בבניין האבן של וייסמן, סמוך לכנסייה הקטנה. השליכו לשם עוד אנשים רבים. שלוש יממות, בלי לחם, בלי טיפת מים, בלי אוויר צח. ביקשנו לנו את המוות וקינאנו באלה שכבר קיבלו את מנת חלקם. ביום הרביעי הובלנו אל קבר האחים הכללי. הורו לנו להתפשט ולשכב בשורה על ההרוגים, שהיו מכוסים אך בקושי. שכבתי ליד אחותי הניה מתה למחצה, אדישה וצמאה למוות המתמהמה. לפתע קמה אחותי וצעקה בכוחות לא לה:

הניה קריסטאלקא

'את מי אתם רוצים להרוג? כאן שוכבת פולנייה, קתולית. קרתה טעות. למה מגיע לה למות?'

לשמע צעקותיה השיבו הרוצחים בצחוק שיכורים:

'נו צאי פולנייה. אתך נשתעשע בנפרד'.

נשארתי וסירבתי לצאת, הניה דחפה אותי בשארית כוחה מן הבור. עד מהרה שמעתי כמו בחלום מטח ירי רם. לא ראיתי ולא שמעתי עוד דבר.

הם אוששו אותי, הגישו לי שמלה ללבוש. השבתי מוכנית על השאלות, מי בעלי והיכן הוא גר. אינני זוכרת כמה זמן נמשך הדבר. איבדתי תחושה של מקום וזמן. כאשר בא לאחר מכן במרוצה בעלי עם הילדה בזרועותיו, הבטתי בהם כבזרים, בוויתור מלא ובשוויון נפש.

כבר חלפו מאז שנים, אני חיה, אוכלת ושותה, אך אבדה לי תאוות החיים, אבד לי החיוך האנושי, אבדה לי אמונתי".

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 506 – 508.

א' זיגלבוים-סְוויצקי **על המרד בגטו**

12 בדצמבר 1942

המרד הוכן בידי נגרים אחדים. אחד מהם שמו גוז (בן קובל) ונגרים אחרים (איני נזכר בשמותיהם) שבו מן היער, כי לא עלה בידיהם להיתקל באוטריאד [יחידה בגודל משתנה] של פרטיזנים. כפי שהתברר לאחר מכן, הביאו עמם נשק.

ב-11 בדצמבר 1942 באה אליי אישה צ'כית, גריניק שמה, והזהירה אותי לברוח, כי למחרת יחוסל המחנה. היא שמעה מסגן ראש העיר האוקראיני, סְקורובוגטוב, כי הורו לאסירי בית הכלא לחפור קברים. היא הבינה כי הם מיועדים לנו. החלטתי לברוח יחד עם אשתי. הזהרתי יהודים אחרים, אך לא כולם האמינו לי. ימים אחדים קודם לכן, העמידו הגרמנים פנים שהם מבצעים הזמנות חדשות לנעליים ובגדים, והתרו כי על ההזמנות להיות מוכנות לחג המולד. "הזמנות" אלה שימשו ליהודים אות, שהמחנה לא יחוסל כה מהר. ספורים שמעו לי וברחו. היו אלה: בנו של שמאי אלבירט והלפרין (בישראל).

אך אני כבר לא הצלחתי לצאת. אשתי החליטה להתרחץ מעט לפני היציאה, ודקות אלה של רחצה הכריעו. כשניסינו לצאת מן הבניין שלנו הוא כבר היה מכותר בצבא. אנשי גסטפו עם כידונים ניצבו ליד הדלת ולא הרשו לאיש לצאת. כולם הבינו כי זה הסוף. עד מהרה החלו להוביל למחנה את המשפחות הנותרות מגיטָו וליד דולינה. באמצע הלילה החורפי שמענו את בכיים של הילדים הקטנים שהושלכו בלילה הקר בברוטליות לחצר המחנה.

בלילה שבין אחד-עשר לשניים-עשר בדצמבר שמו קץ לחייהם וגנר ובנו, ד"ר פולטרוק, המהנדס קַשְקֶט, הלפרין (פליט מגליציה). האחרון, לפני שבלע את הרעל, הדביק על בגדיו את כל פתקי הגרמנים על היותו יהודי מועיל וכו'. בבוקר היה כל המחנה מכותר בצבא חמוש מכף רגל עד ראש, ז'נדרמים, משטרת עזר, תת-מקלעים וזחליות. עוד בלילה הוצאו מן הבניינים מנהלי העבודה: נחמן קָרצמן, פיינטוך, מרדכי קהת, והובלו לנגרייה. לגרמנים הייתה בכך כוונה, למנוע הצתת המחסנים בידי היהודים. דחסו לשם גם את היהודים מן החוץ.

בבוקר בא מכביש רובנה מפקד הגסטפו, ויחד עם הרוצח גליק נכנסו למחנה והורו לכל היהודים לצאת מן המחנה ולעלות על המשאיות שהוכנו. התרחש דבר בלתי צפוי: כשנכנסה קבוצת גרמנים לנגרייה, פרץ משם ירי אקדחים ורובים קצרים. הגרמנים שנכנסו ראשונים לנגרייה, נורו בו במקום. הירי עורר מהומה בקרב הגרמנים מחוץ למחנה. הם פתחו במנוסה לעבר המגרש של שֶפְלר (ברחוב סְלונצ'נה), והסתתרו תחת עגלות ומכוניות. הייתי אז בבית השני וראיתי הכול. כעבור דקות אחדות החלו הגרמנים לירות, אך לא נכנסו עוד למחנה. כדי לגבור על היהודים נסעו הזחליות עד לנגרייה, וחייל גרמני הוציא להרף עין יד והשליך לשם רימון. ברימונים גם הציתו את הנגרייה, והכבאים נאלצו לבוא להשיג שליטה על השרפה. היהודים מן הנגרייה ירו גם על כבאי האש. הקרב בין היהודים והגרמנים נמשך עד שעת הצהריים. המרד הוכרע רק לאחר שהוצתה הנגרייה. הגרמנים החלו להוציא משם את המתים, ואת החיים הכו במוטות ברזל על ראשיהם והשליכו למשאיות במצב של חוסר הכרה.

כשאנחנו, בבניין השכן, ראינו את הנעשה סביב לנגרייה, החלה בבניין שלנו סדרה של התאבדויות בתלייה. למעלה מחמישים יהודים תלו עצמם. אני נזכר שאחד הנגרים נפל עם החבל. לאחר שהתאושש, שאלתי אותו מה חש. הוא השיב: "לא כלום, רק נעשה לי חם". מיד טיפס שוב ותלה עצמו בשנית.

איש לא ידע לעולם במדויק איך אורגן המרד ב-12 בדצמבר. אם לשפוט לפי להט המתקוממים, ניתן לשער כי העניין אורגן לאורך זמן. לא כל אחד כמובן ידע על כך.

כאשר חסל סדר הנגרייה החלו הגרמנים לקרוא: "לצאת מרצון!" יצא אליהם יעקב קוזיול ואמר להם כי אם יסתלקו האוקראינים, יצאו היהודים מרצונם. מיד סילקו הגרמנים את האוקראינים והיהודים שנותרו חיים החלו ללכת אל המשאיות, שנסעו מיד לעבר גורקה פולונקה.

מדוע הציבו היהודים את תנאי האוקראינים? כי לא רצו להיות מעונים בידי האוקראינים לפני מותם.

ברגע האחרון החלטנו אני ואשתי להסתתר תחת לארון.

כשבאו הגרמנים לחסל את היישוב היהודי בטְרסטאנייץ, כרת יהודי באת את ראשו של קצין גרמני בכיר, קריגר, מפקד הז'נדרמריה.

פושעים גרמנים שנטלו חלק בשחיטת יהודי לוצק:

הגביטס-קומיסר [המושל הגרמני האזורי] לינדנר

ראש המטה אֶבֶלינג

ראש המטה זייפֶרט

ראש מערך התעמולה ברנשטול (מוצאו מגליציה)

ממלא מקומו של אייכמן באוקראינה, גליק

קציני גסטפו: אוברשרפירר [רב סמל] הנס פיירטג, אונטרשרפירר [סמל] הונקה [הינקה]

שני גרמנים מן הסודטים צַלֶסקי

קומיסר כללי לתזונה ד"ר פֶרְטְס

מיור [רב סרן] אס-אס קייזר, נודע בסדיזם שלו ביחסו ליהודים.

שְפיז, ממלא מקומו של קריגר, ירה בז'בינובסקי במחנה וילקה.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 517 – 518.

ב' רטנייווסקי [רטנובסקי ?] **עדותו של ד"ר בולסלב רטנייווסקי**

בשנת 1939 גויסתי, וכשנסוג הצבא הפולני, באתי אל לוצק ושם נשארתי. רציתי להימלט מן הכובשים ההיטלריסטים, אך הורו לי לארגן עמדות עזרה ראשונה בעת ההפצצה, נאלצתי אפוא להישאר.

ביום השלישי לפרוץ המלחמה קיבלתי פקודה להתגייס, וביום הרביעי נכנסו הגרמנים. לא הספקתי להימלט. ביום בו נכנס הצבא הגרמני, נסעתי עם המשפחה (אישה ובן בן שבע) לכפר הצ'כי טרמנה [Teremna], מרחק 4 ק"מ מלוצק. הייתי יהודי יחיד שם. עבדתי כרופא.

בספטמבר נכנסה לביתי המיליציה האוקראינית. אחד השוטרים עקר בקת ארבע משיניי וגרם נזק לשלוש. בכך תמה פעילותם.

כעבור ימים אחדים בא אליי הקרייז לנדווירט [מנהל המשק החקלאי האזורי] עם המתורגמן שלו, שבוי רוסי בעברו, אשר שירת את הגרמנים, ובהיותו גרמני במוצאו, הכריז על עצמו פולקס-דויטש. שמו היה הרמן. הם ערכו אצלי ביקורת. הרמן הסיר ממני ומאשתי את הטבעות מאצבעותינו. הם לקחו גם סמרטוטים שונים, חפצים אחרים כבר לא היו לי אז. הוא אמר לי כי כל יהודי האזור כבר מרוכזים בכפר וורוטונוב, הייתה שם חצר [פריץ] גדולה, ובשתי סככות התגוררו מאה ושבעים יהודים ועבדו בשדה. אני הועברתי לשם רק בדצמבר אותה שנה.

קיבלתי חדרון קטן וכאן המשכתי לעסוק בפרקטיקה שלי, שנהנו ממנה כל התושבים ללא הבדל מוצא. היהודים גויסו בעיקר מקרב עובדי אדמה מאזור הגבול הסמוך לנהר בוג. היו אלה אנשים חזקים וחסונים באופן יוצא דופן. למרות זאת תש כוחם עקב העבודה הקשה והתזונה הגרועה.

הממונה עליי היה רופא (גר היום בלוצק). פעמיים בחודש בדקתי יחד אתו את האוכלוסייה המקומית (האירית) בוועדה, לקביעת כשירותה לעבודה במקום או גם לנסיעה לגרמניה.

בקיץ 1942 ראינו שמחסלים את היהודים. בעיירות השכנות כבר החלה ההשמדה.

באחד הימים בא אליי כירורג ורשאי, מכר, ד"ר טוגנטל, עם אשתו וילדו\תו. הוא סיפר כי באוליק, בה התגורר עד כה, נלקחו כל היהודים והובלו לפאתי העיירה, שם כבר היו מוכנים קברים חפורים, ירו בהם שם. הגרמנים הותירו שלושים מומחים מיומנים בלבד. לד"ר טוגנטל הורו לעקור עם משפחתו אל גטו לוצק. רציתי לעכב אותי אצלי, אך כעבור שבוע נכנס אליי הכומר המקומי הזוטר ואיים שאם ד"ר טוגנטל לא יעזוב בו ביום את הכפר, יהרגו אותו ואותי ואת המשפחות. ד"ר טוגנטל, שלא רצה לגרום אסון, נסע. בלוצק נקלע דווקא לאקציה, אשתו וילדו נלקחו ממנו. הוא עוד עבד זמן-מה במרפאה. בזמן האקציה של החיסול נמלט אליי. כעבור זמן-מה שב אל אוליק, שם נקלע לאקציה של החיסול, ונרצח.

בראותי את המתרחש, הצטיידתי על כל מקרה בנשק. עלה בידי לקבל שני אקדחים. לאישה ולילד השגתי מסמכים אריים. רציתי לארגן את הנוער היהודי מן החצר, שנצא כולנו ליער, אך היהודים המבוגרים התנגדו נחרצות, בטענה שאני מבקש להמיט אסון על כולם. הגרמנים הבטיחו להם בהתמדה כי להם לא יאונה כל רע, הם נזקקים להם.

בכל העיירות חוסלו היהודים. בדרכים הוצבו אוקראינים, שרצחו את היהודים שניסו להימלט. לא היה יום בו לא התריעו בפנינו האיכרים כי בבארות אחדות או בעשרות בארות מצויות גופות של יהודים מתים, דקורים בסכינים, הרוגים באכזריות (בלי עיניים, נשים בלי שדיים).

במחצית ספטמבר 1942 יצרתי קשר עם שבויים רוסים שארגנו יחידות פרטיזנים. התחלתי לארגן – יחד עם רופא השיניים מיכלסקי (יהודי) והרוקח סָלִיס (גם כן יהודי) מן העיירה אוסטרֶזץ [אוסטרוז'], מרחק 4 ק"מ מן הכפר שלי – יחידות פרטיזנים יהודיות. רכשנו עשרים וכמה רובים ושלושים יחידות נשק קצר. בספטמבר אותה שנה קיבלתי פקודה ממארגני יחידות הפרטיזנים האדומים לעזוב את מקום מגוריי הנוכחי ולבוא לכפר צֶזרין, כדי לקבץ בסתר נשק ותחמושת למען יחידות הפרטיזנים האדומים. לפני בריחתי עוד היה עליי לקיים ועדה רפואית עם יאקימנקו בנפת פּוֹדְמְבְצה. ניצלתי את בורותו ואת שכרותו של הממונה עליי, אספתי 1,400 חולים, נכים ונכפים – לשלוח אותם לגרמניה לעבודה. המשלוח נסע תחילה לביאליסטוק, שם אמורה הייתה לבדוק אותם פעם נוספת ועדה גרמנית, ונגרם לגרמנים ביטול זמן מיותר ויקר. הם הקציבו 20,000 קרבונים בתמורה למאסרי.

ביום בו ברחתי הייתה אשתי אמורה לנסוע ברכב שהמתין לה בפאתי הכפר, אל סָפָנוב, בפאתי רדום, שם, בעזרת מכרים, הצלחתי להכין למענה משרה ודירה.

יצאנו עם שחר יחד מן הבית. הכומר שגר מול ביתנו, קונסטנטי וואהאטאוויץ', הבחין בכך. הוא הודיע לאוקראינים. נפרדתי מאשתי קודם זמן והלכתי לבקתה, בה הייתי אמור להישאר כדי לקבל מענקים לרכישת נשק. האישה והבן המשיכו ללכת, ובמרחק כ-5 ק"מ מן הבית, בצומת, התנפלו עליהם האוקראינים ששלח הכומר וכבר המתינו שם. הם נרצחו באופן אכזרי, נתלשו מהם הבגדים והם נקברו בתעלה בצד הדרך.

לא ידעתי על כך דבר. למחרת בערב קיבלתי את הכסף (המענקים באו מרוז'ישץ', שם ארגן את מימון יחידות הפרטיזנים האלה – חבורה עם האוקראיני ביחא – ד"ר פְּריט, יהודי צ'כי שחי בכסות מסמכים אריים) ויצאתי לכפר המיועד, שם מילאתי את הפקודה. כעבור שלושה שבועות נחשפתי והובלתי למוות. בשעת מנוחה הצלחתי להימלט. שבתי למקום מחבואי, לקחתי את האקדח התופי שלי ושבתי אל וורוטונוב, אל עגלון-סייס בחצר. הוא הוביל אותי בעגלה מתחת לשחת לקיוורצה, ליער, אל משרפת זפת ובה ארבע בקתות נטושות של פולנים שנמלטו מפני הבנדרובצים. ביום השלישי הביא לי עגלון זה אמצעי מחייה. ביום המיועד הצצתי מבעד לחלון וראיתי אותו בלוויית שני גברים. בראותם אותי החלו לאותת לי, אך לא הבנתי מה רצונם ויצאתי מן הבית. ואז ראיתי מן הצד השני שוטר פולני, שמו היה ליישנייווסקי. הוא ניגש אליי, שאל מי אני ומה מעשיי במקום. אמרתי שאני מורה פולני, שאני בורח מן הבנדרובצים וכי יש לי מעט סכרין שברצוני למכור לאנשים אלה. הוא האמין לי והמשיך בדרכו. אך מאוחר יותר שב והורה לי להזדהות. בתואנה שתעודת הזהות בבית נכנסתי וברחתי דרך אחד החלונות האחוריים ליער.

החלטתי ללכת אל לוצק. בדרך נתקלתי בחבורת חוטבי עצים, שמרו עליהם גרמנים שהחלו לירות אחריי. הם רדפו אחריי זמן רב למדי, אך לבסוף הצלחתי להיעלם. עליתי לכביש. הגעתי לכפר זַ'בְּקי, שהיה מאוכלס פולנים. שם השארתי אצל מלינובסקי את חפציי וביקשתי ממנו סמרטוטים ישנים, בתואנה שעליי לבצע משימה כלשהי כפולני, לכן עלי להתלבש כך. בתחפושת של קבצן באתי למחסום הרכבת

בלוצק. אך שם בדקו זהותו של כל אחד. החלטתי לשוב אל וורוטונוב וליצור שוב קשר עם הפרטיזנים. בכפר הניחו עליי ידם ולסובצים [אנשי גנרל אנדרי וְלָסוב, שנשבה וחבר לגרמנים]. הם חלצו ממני את נעליי והובילו אותי לחצר.

יהודים לא היו שם כבר, הרגו את כולם. עתה עוכבו בחצר היהודים שנתפסו, שם חיסלו אותם. הבנתי שאינני מסכן עוד דבר, וכשעברנו על פני יער קטן, מרחק 300-400 מטרים מן החצר, קפצתי לפתע אל תוך היער, זה היה בלתי צפוי. קודם שקלטו את המתרחש והחלו לירות, הצלחתי להימלט.

בלילה יצאתי מן היער ובאיומי נשק לקחתי מאחד האיכרים זוג מגפיים. שוב יצאתי בדרכי אל לוצק. הפעם הצלחתי. הלכתי אל מכרה סניטרית וביקשתי ממנה להודיע לד"ר פְּריט, כי במקום מסוים מוסכם אמתין לידיעות. לאחר מכן הלכתי אל אחד הפרוורים. שם הסתתרתי בבוידם של אחת הבקתות, שכבר סיירתי בה בעבר. יצאתי רק אחת לכמה ימים, עם נשק ביד, להצטייד באמצעי מחייה.

רק כעבור שלושה שבועות נוצר קשר עם ד"ר פריט. התייצבתי במקום המוסכם אצל גנן בשם קוְרָליק, על כביש קיוורצה. שם התרחצתי, החלפתי בגדים, אכלתי ולנתי.

למחרת יצאתי עם ביחא ועם בתו של קוְרָליק אל איכר, שם נפגשתי עם ד"ר פריט. הוא הוביל אותי ליער, אל איש קשר שלנו. לשם באה אליי קבוצה של עשרים פרטיזנים, בהם חמישה יהודים (מישקה אֶדקשטיין, נהרג לימים כגיבור ברית המועצות, נקבר במקום נכבד בפארק העירוני ברובנה; השני מוכר לי רק בשמו הבדוי ויירני, לימים צוין לשבח חמש פעמים; רבינוביץ', צוין ארבע פעמים, נסע לישראל; חוּצְלייווסקי, חצה את הבוג ליערות לובלין; יצחק הימלפרב, בעל המנסרה בחלם). הנחיג את קבוצתנו טטרי, פרופורשצ'ק איברהימוב.

כבר בלילה השני פוצצנו רכבת בקרבת רוז'ישץ'. כעבור שלושה לילות פוצצנו רכבת נוספת על קו קובל-סארני. התוצאות: בפיצוץ הראשון ניזוקו כליל הקטר ושישה קרונות; בפיצוץ השני – שלושה קרונות ובהם אמצעי מחייה.

לאחר מכן שבנו ליער. אשר לי, נמצאתי לראשונה בטריטוריה פרטיזנית. זה היה כ-30 ק"מ מן העיירה מנייוויץ' [Maniewicze]. מראי אז היה כזה: כאשר לנו בכפר באראזניצה, אצל האיכר פאלאשוק, הוא הציע לכולם משכב על הקרקע, ולי הציע מיטה. כשנשאל למה הוא מפלה אותי, השיב: אדם בן שישים ומעלה אינו צריך לישון על הקרקע, ולי טרם מלאו אז שלושים ושבע.

ביער, אשר בו היה המחנה של יחידות הפרטיזנים שלי (התאחדות גיבורי ברית המועצות של פולקובניק בְּרינסקי, כנראה גם כן יהודי), שמתי לב, כבר ביום הראשון, לבית קברות מסודר להפליא. היה זה בית הקברות לפרטיזנים הנופלים. למעלה ממחצית השמות היו יהודיים.

עבדתי כרופא הבריגדה. חוץ ממני היו כמה רופאים יהודים: ד"ר מלכיור מפאתי רדום; ד"ר קוּרץ מטורצ'ין (בקרבת לוצק); ד"ר מרמלשטיין מקובל. במרחק-מה, בהתאחדויות אחרות (לימים התאחדו אתנו), גם כן היו רופאים יהודים: ד"ר ארלין, הורוכוב ווהלין; ד"ר מריאן פוזננסקי ואשתו, רוקחת מלודז'; ד"ר הנריק איסלר ממזרח גליציה ואשתו הסניטרית; פרופסור ד"ר יוזף פרנס, היום פרופסור למיקרו-ביולוגיה באוניברסיטת לובלין.

ביער חנו גדודים של 250-530 אנשים במרחק של כ-3 ק"מ זה מזה. שני גדודים כאלה, שהיו בשכנותנו, יצרו בריגדה שצוידה לפחות באנטנה אחת לשילוח וקבלה. היה בית מרחץ, מאפייה, מטבח, אורוות לסוסים, רפתות לפרות, חזירים, מחסנים ליד כל גדוד. גרנו בבתי אדמה. למטָה היה בית משלו. חוץ מזה היה בית חולים קטן. היו שדות תעופה בהם נחתו מטוסים סובייטיים שהביאו לנו חפצים נחוצים למיניהם, ולא אחת לקחו עמם פצועים קשה. במקום בו לא היו שדות תעופה, הושלכו צרורות ואנשים במצנחים.

כפי שכבר אמרתי, הייתי רופא הבריגדה, נוסף לכך הלכתי למעשי חבלה. ביקרתי גם ברכיבה בכפרים בהם פטרלו עמדות המשמר שלנו. ניהלנו בקביעות קרבות עם כנופיות בנדרובצים שנהגו לתקוף לפתע.

יום אחד, בפאתי סרחוב [Serchów, Serkhov], הותקפתי עם שישה חברים בידי מחלקה, חזקה בהרבה, של בנדרובצים. לחמנו בנחישות

והם נסוגו לבסוף. אני נפצעתי. היו אתי אז שני יהודים נוספים (פידלר ובוך).

כך לחמנו במעשי חבלה עד מחצית נובמבר 1943. בזמן זה קרב הצבא האדום. קיבלנו פקודה לתקוף בעורף הצבא הגרמני. היו בידינו כל מיני הנשק, פרט לטנקים ולמטוסים. זו הייתה תקופה קשה מאוד. את הקרב הקשה ביותר ניהלנו עם הגרמנים בפאתי צומן. משימתי, כמפקדם של 600 אנשים, הייתה לשמור על הדרך צומן-דְרוּז'נה ולא לאפשר העברת סיוע לגרמנים. הגרמנים הבחינו בנו ופתחו באש חופת. בכל זאת הצלחנו להשתיקם. הגרמנים נטשו את צומן בבהלה.

בקרב זה הצטיין במיוחד יהודי בשם מַמצייה ואחר בשם מָלינקי. לחמנו כך עד 2 בפברואר 1944, עת נכנס הצבא האדום לרובנה, וכעבור שעות אחדות היינו שם. כעבור יומיים שחרר הצבא האדום את לוצק.

(ארכיון המכון היהודי ההיסטורי בוורשה)

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 520 – 523.

יוסף רוזנפלד **פרטיזנים יהודים באזור לוצק**

ביליתי את חופשת בית הספר הגדולה אצל אבי בעיירה קולְק, מרחק לא רב מלוצק. אבי עבד בבית מרקחת. בשנת 1939 הוכרח לעזוב את בית המרקחת שלנו בטורצ'ין ולהתיישב בפקודת הממשל הסובייטי בקולק.

משפחתי נשארה בטורצ'ין.

בבוקר יוני נאה טלטל אותנו ממיטותינו גל התפוצצויות. יצאנו לרחוב. השעה הייתה חמש. הרחובות היו מלאי אנשים. עד מהרה הוברר לנו: צבא רוסי נמלט בא אל קולק. משמע – מלחמה!

האירועים נפרשו במהירות מסחררת. האופנועים הראשונים של צבא הרייך נכנסו לכאן, לאומנים אוקראינים החלו להשתולל. פה ושם סופר על קרבנות יהודיים ראשונים.

יושב הראש האוקראיני של מועצת העיר הורה לאבי להמשיך בעבודתו ואף הבטיח לו הגנה.

כעבור ימים אחדים פתחנו בהשתדלויות בדבר שיבה לטורצ'ין. חלפו שלושה שבועות ומנהל בתי המרקחת, נוצרי שהכיר את אבי זה שנים, נענה לבקשתנו.

לאחר טלטולים רבים באנו אל טורצ'ין. דממה כמו בבית עלמין. זו תחושתנו הראשונה. פה ושם נראה מכר חולף בחיפזון ברחוב. ברחובות מסיירים שוטרים אוקראינים, בהם צעירים רבים שלמדו אתי, עכשיו כמובן אינם מכירים אותי.

ממש בריצה באנו לביתנו. שומי פגש אותנו בדמעות: אחי לייב איננו, לקחו אותו עם צעירים רבים, הם לא שבו עוד.

למחרת שב אבא לעבודה בבית המרקחת, ואני הלכתי לעבודה בכביש עם עוד צעירים אחרים בני טורצ'ין.

היו אלה ימי הניצחונות הגדולים של הגרמנים. האוקראינים השתוללו בעיר. לא היה כמעט יום, בו לא נפלו קרבנות.

הגיעו אלינו שמועות מלוצק על כליאת היהודים בגטו. בזמן זה באה אלינו מלוצק הדודה טניה (אשת הצלם אקס) עם הילדים. כן השמועות היו נכונות.

מה שאירע בלוצק לא איחר לבוא גם אל טורצ'ין.

בעזרתם המסורה של האוקראינים הצליחו הגרמנים להקים במשך שלוש שעות את הגטו בטורצ'ין. ביום ההוא נפלו אחד-עשר קרבנות.

בביתנו, שהיה בגטו, גרו שלוש משפחות: דודתי טניה עם הילדים, משפחת כץ ואנחנו. הגטו שלנו לא נבדל מגטאות אחרים: יודנרט ושוטרים יהודים, רעב, מצוקה, מחלות, ללא צל זעיר של תקווה.

על סף הייאוש החלו צעירים רבים לתחבל תכניות למיניהן.

החלו להגיע אלינו ידיעות בדבר ההשמדה הכללית של היהודים. קשה היה להאמין בזה, בכל זאת החלטנו, צעירים אחדים, להתחיל לעשות משהו במהרה.

התקשרנו עם נוצרי מטורצ'ין, שהסכים לסייע לנו בדברים רבים. אני מדגיש: ללא כל תמורה. אדם זה חי עד היום בטורצ'ין, מסיבות שונות אינני מפרסם את שמו.

חפרנו לעצמנו בונקר מחוץ לגטו (מלאכה זו נעשתה במרחק של 150 מטרים מן המשטרה). במאמץ רב השגנו את שני האקדחים הראשונים והתחלנו להתארגן.

היינו צעירים אחדים, כולם שרדו: יצחק אולייניק, אהרן קטָקו, שיקה רוזנגרטן, יעקב קולוניצקי, שמעון טרגר – כולם בארצות הברית; בָּליק קטקו ויוסף רוזנפלד – בישראל.

עשינו את הבונקר במקום בו ניצבה בעבר שורת חנויות, ובתקופת הסובייטים היו בהן אַרטלים [חבורות שיתופיות] של בעלי מלאכה שונים. בתקופת הכיבוש הגרמני סיפקו חנויות אלה, עם בעלי המקצוע היהודים, פריטים למיניהם לגרמנים ולאוקראינים. באחת החנויות הייתה סדנת סנדלרות שעבדו בה אהרן קטקו ועוד בחורים אחדים. הם

דאגו למספוא כסדרו לחצי תריסר סוסיו של "המפקד". מסיבה זו עלה קטקו לא אחת אל הזונדרפירר שלו.

כשרבו השמועות בדבר חיסול הגטאות באזור, התחלנו להרהר במחבוא לעצמנו. יותר מכל מצא חן בעינינו דווקא מקום החנויות מחוץ לגטו. המרחק הקטן מן המשטרה השביע את רצוננו: ידענו כי סביב למשטרה לא יחפשו בקפידה.

היה בינינו "מומחה" לבונקרים, שיקה רוזנגרטן. לא כינו זאת אז בונקר, אלא חפירה.

התחלנו לחפור תחת לסדנת הסנדלרים לעבר החצר. מיותר לספר באילו כוחות ומאמץ חפרנו את הבונקר שלנו. היה עלינו לפזר את העפר החפור באופן שאיש לא יבחין בו. השחלתי קו חשמל לבור, וכך לא הפסקנו את העבודה גם בלילה. כל אחד מאתנו עבד דקות אחדות ונאלץ לעלות לשאוף אוויר. התקדמנו סנטימטר אחר סנטימטר, ולבסוף הצלחנו להשלים את המלאכה.

החפירה הייתה מוכנה. וחסר העיקר – היציאה. את המקום ממנו התחלנו לחפור, שבנו וסגרנו ללא כל עקבות. דלת היציאה הייתה במרחק מטרים אחדים מן החנות, בחצר. לפי הצעתו של שיקה הצבנו בדיוק מעל דלת היציאה בית שימוש עם דלתות נסתרות, וכך אפשר היה לצאת מן הבונקר ולהיכנס, אפילו כשהיה בית השימוש בשימוש.

לאחר שנכנסנו כולנו אל הבונקר, כשהגטו כבר חוסל לחלוטין, תפסו את המקום בחנויות בעלי מלאכה אוקראינים. ישבנו בפנים, והם נכנסו לבית השימוש ויצאו. לא עלה על דעתם דבר. אך אנחנו חיינו בפחד מתמיד שמא יגלו אותנו. בלילות הביאו לנו ידידנו ובניו מזון. חשנו כי "משחק" זה לא יוכל להימשך לאורך זמן. החלטנו ללכת אל ידיד שלנו שגר בדיוק ליד היער.

באחד הערבים עלינו למעלה. נפרדנו מידידנו וממשפחתו. דמעות בעיניהם, איחלו לנו דרך צלחה.

בונקר שני חפרנו די מהר יחסית. על דלת היציאה הצבנו את מלונת הכלב. הבונקר היה ממש תחת בית ידידנו, ומלונת הכלב (זגרא) הייתה

ליד דלת הבית. כשהיה עלינו לצאת, ביקשנו מזגרא בנימוס, לצאת מן המלונה, ואנחנו בעקבותיו.

כך הסתדרנו היטב. ידידנו סיפק לנו אוכל ביתר חופשיות, כי ביתו היה מבודד, ולא היה צורך לחשוש משכנים. לפעמים יצאנו מן החור שלנו לנשום מעט אוויר צח ולהתרחץ קצת בעת הצורך.

עוד בטורצ'ין התחלנו ברכישת נשק באופנים שונים, אך בעיקר בכסף ובבגדים שהצלחנו לשמור. יש להדגיש, מעט נשק קיבלנו בחינם מפולנים.

לפעולות הראשונות יצאנו עם שניים שלושה כלים שלנו, שהיו פחות או יותר בסדר. שאר הבחורים היו חמושים ברובי עץ.

מה מאושרים חשנו בבוא היום, שלכל אחד מאתנו היה כלי אמתי. אני סבור שהיום קשה למצוא במוזאון רובים כאלה שהיו לנו. לנו הם היו היקרים מכל.

כשסברנו כי יש ברשותנו די כלים, יצאנו לפעולות. באחד הימים החלטנו כי באה העת לחסל שוטרים אוקראינים אחדים, במיוחד אחד מהם, ש"הצטייץ" ביותר אצל הגרמנים. ערב אחד יצאנו לדרך. היה עלינו ללכת קילומטרים אחדים. כעבור שעות אחדות באנו למקום. כיתרנו את ביתו ותקפנו אותו באש מכל רובינו, פרצנו פנימה ונקמנו.

למחרת השתתפו כל חשובי הנוצרים בטורצ'ין בהלוויה. נודע לנו כי אחזה בהם אימה מפני הבנדיטים היהודים.

ביצענו פעולות נוספות פחות או יותר בהצלחה. אך את העיקר השגנו – השמועות על פרטיזנים יהודים פשטו באזור כולו, לעתים בהגזמה יתרה.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 523 – 525.

יוסף טייטלבוים **נקמה**

יוסף טייטלבוים

שבתי אל לוצק ב-28 בספטמבר 1944, כנכה מלחמה. יד ימין עוד הייתה מגובסת, כי באתי מבית החולים הצבאי. הראשון שפגשתי ברדתי מן הרכבת היה חיים-ברוך צֶ'קין, רפּב לפני המלחמה. גם הוא היה חייל בצבא הסובייטי ובא לחופשה בלוצק לפניי. כבר ברגעי השיחה הראשונים סיפר לי כי יומיים הוא מחפש יהודי בלא תוצאות. גם ביתי נשרף והמשפחה נרצחה.

פנינו שנינו ללכת לאורך רחוב יגילונסקה והיינו מזועזעים מן המפגש עם העיר. השארנו עיר עם יהודים ועתה – בית עלמין. פגשנו במקרה אישה פולנייה שגרה בשכנות להוריי, יוזפינה צ'וּפרינסקה. היא זיהתה אותנו מיד, הזמינה בידידותיות אליה ונתנה לנו אוכל. נשארנו אצלה ימים אחדים.

בוקר אחד, הבחנתי כי צ'וּפרינסקה החלה לנהוג בעצבנות. לשאלתי מה הסיבה למצב רוחה, סיפרה לי במתח רב שאחותי רבקה נפלה לפני חודשים אחדים, זמן קצר לפני שחדוד לוצק. היא נרצחה בידי שוטר אוקראיני, רֶדקו. עד ליום ההוא הסתתרה אצל מהנדס, גם הוא אוקראיני, בשם בֶּיילי. יחד אתה הסתתרו אצל משפחת ביילי עוד שישה-שבעה יהודים. אישה פולניה בשם שֶטאשינסקה הסגירה את אחותי.

שטאשינסקה זו עבדה כמוכרת במאפייה אצל הוריי במשך עשרים וארבע שנים. אחותי הסתירה אצלה חפצים אחדים. יום אחד בבואה אליה ממחבואה לבקש את בגדיה, ביקשה אותה האחרונה לבוא בפעם אחרת. כשבאה אליה אחותי ביום המיועד, כבר המתינו לה שם גרמנים והשוטר האוקראיני רדקו. היא עוד הספיקה לברוח והסתתרה בשדה תפוחי אדמה, סמוך לגשר של בֶּנה [בני]. ילדים נוצרים הבחינו במקום בו הסתתרה והצביעו בפני הרוצחים, שתפסו אותה והשוטר רדקו ירה בה בו במקום.

זכרתי את רדקו. הוא היה גימנזיסט בגימנסיה האוקראינית. הוא נמלט עם הגרמנים. הקשבתי לסיפור ושאלתי: "היכן גרה שטאשינסקה?"

"ברחוב סְלוּבצקה 13" – השיבה צ'ופרינסקה. טענתי ביד שמאל את האקדח (הימנית הייתה חבושה) ויצאתי מן הבית.

לפני כן עליתי אל הגורקום (ועד העיר) של המפלגה הקומוניסטית. הגעתי אל המזכיר מָלוּגה, והודעתי לו שאני בדרכי לרחוב סלובצקה 13, ואם אתקל שם באותה שטאשינסקה (סיפרתי בקצרה את סיפור מותה של אחותי), אהרוג אותה בו במקום. תחילה ניסה מלוגה לשכנע אותי לפנות לבית המשפט ולא לבצע גזר דין בעצמי. אך ללא הועיל. כשהחל מלוגה להזעיק את המיליציה, יצאתי בריצה מלשכתו ורצתי דרך רחוב שיינקייוויצ'ה ודרך השדה שסביב בית הקהילה היהודית בעבר, לרחוב סלובצקה.

בבואי לביתה ראיתי מרחוק שני שוטרים סובייטים רצים. לא שמתי לבי אליהם והלכתי במהירות אל דלתה של שטאשינסקה. אך פתחתי את הדלת באה לקראתי גברת שטאשינסקה. היא פתחה לרווחה את זרועותיה וקראה: "אוי מר טייטלבוים!" לא השבתי לה דבר. ביד שמאל לקחתי את האקדח, יריתי שלוש פעמים והיא נפלה.

ברגע זה נכנסו הביתה שני השוטרים. שטאשינסקה שכבה מתה. נקמתי. השוטרים לא אמרו לי מילה. מסרתי להם את האקדח ואמרתי: "אתם יכולים להוביל אותי למקום שצריך". הם הובילו אותי אל ועד המפלגה בעיר. שם השאירו את האקדח. ביקשתי דבר אחד בלבד "הובילו אותי לאן שתרצו, הניחו לי רק להירגע".

הם שחררו אותי והורו לי לבוא למחרת. למחרת זומנתי אל האן-קא-וה-דה. סיפרתי להם את כל הסיפור, למה יריתי באישה. זימנו גם את צ'ופרינסקה, שאישרה כל מה שסיפרתי. הם שחררו אותי.

זומנתי חמש-עשרה פעמים. לבסוף הלכתי אל מפקד האן-קא-וה-דה בלוצק, פולקובניק יאקובנקו ואמרתי לו: "אם אני פושע, אִסרו אותי ועשו לי משפט, אם לא – חִדלו לחקור אותי. סיפרתי לכם הכול ואין לי מה להוסיף".

מיום זה ואילך לא זומנתי ולא נשאלתי עוד.

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 525 – 526.

מוצאי מווילקה. כשהחלה מלחמת 1941 הייתי חייל בצבא האדום בפיאטיגורסק. יחד אתי גויסו בשנה ההיא צעירים יהודים רבים מלוצק. אני זוכר את לייבלה ליבובר, טרויביץ', שמחה של פאליק עושה האופנים, אפֶן ואחרים.

כבר ביומה הראשון של המלחמה הובלנו לחזית לרוסיה הלבנה. נטלתי חלק בקרבות סמולנסק, ויאזמה, ויליקי לוקי. באחד הקרבות כותרו יחידותינו בידי הגרמנים ונפלנו בשבי. מתוך אלפי שבויים בחרו הגרמנים בבחורים החזקים ביותר ולקחו אותם להטעין נשק מן הרכבות לכלי הרכב. ניצלתי הזדמנות וברחתי עם עוד שבוי רוסי. החלטתי לשוב אל לוצק.

עשיתי את הדרך כשאני מגלם תפקיד של רוסי: היו לי מסמכים מזויפים על שם פיוטר מקסימוביץ' פָּפָזוב. האיכרים בדרך התייחסו באהדה לשבויים שנמלטו, והודות לעזרתם הצלחתי לבוא אל אוליק.

זה היה חורף 1941-1942. אמר לי שם יהודי כי בלוצק נעולים היהודים בגטו וכי טרוכנברוד [Trochenbrod, Zofiówka] היא ארץ ישראל. כיוון שהיו לי שם קרובים, החלטתי ללכת לשם. מצאתי שם כ-2,000 יהודים. הם עסקו בבורסקאות. יהודים אחדים הובילו מדי יום עורות מן הבורסקי המקומי אל לוצק. בעזרתם הודעתי בלוצק על שובי מן החזית. אמי באה לבקר אותי ונשארה שם עד להשמדה.

בטרוכנברוד התיידדתי עם יהודים ועם אוקראינים אחדים, שמסרו לי כי ביער קבור נשק שהרוסים הסתירו בעת נסיגתם. בלילות האפלים הלכנו בשלושה ליער לחפש את הנשק. פעם אחת מצאנו דיסקה של מכונת ירייה. לאחר מכן מצאנו שלושה רובים. הנשק היה חלוד. האוקראינים לא היו אנשי צבא ולא ידעו איך לטפל בזה. כחייל בעברי הפכתי למדריכם ולימדתי אותם לפרק ולהרכיב את הנשק.

כשנודע בעיירה שאני עוסק בעניינים מסוכנים, קראה לי דודניתי הצדה והזהירה אותי, כי בעטיי עלולה כל עדת היהודים לסבול. זמן קצר לאחר מכן התרחשה בטרוכנברוד האקציה הראשונה. בידיעה כי מתוכנן דבר-מה, ברחתי מטרוכנברוד ליער. אמי הניאה אותי מזה, היא

אמרה לי: "מה יצא מזה שתשרוד יחיד?" בעת ההיא תמיד היה אצלי נשק ועשרים וחמישה קליעים. לא שמעתי לאמי והלכתי ליער.

למן העת ההיא החלה פעילותי הפרטיזנית. "הפרטיזנים" הראשונים שעמם שיתפתי פעולה היו שני אוקראינים. לא היה להם מושג ברור בדבר ביצוע פעולות נגד הגרמנים. אחד מהם הציע לשדוד את הכומר של ז'וֶרוויץ ולהסתיר את רכושו בשחת. אני לעומת זאת הצעתי לפרוק מנשקו את שומר היער ולהגדיל את קבוצת הפרטיזנים. באותם ימים ניסיתי לארגן את הנוער בגטו טרוכנברוד. אך זה לא צלח בידי. לימים התברר כי קבוצה קטנה של צעירים יהודים מטרוכנברוד נחלצה ליער. פרק זה מתואר בספרו של גד רוזנבלט (נוביני צ'סקיה ["אש אחזה ביער" ?]).

בתצלום: פרטיזנים מלוצק. ראשון מימין: פסח שמש

מטרוכנברוד הלכתי לכפר צ'כי בקרבת מִלינוב, שם השכרתי עצמי לעבודת קציר אצל איכר. מאוחר יותר התברר כי בכפר זה היו לאומנים אוקראינים שניסו למשוך אותנו לצבא הפרטיזנים שלהם. ממש ברגע האחרון נמלטתי מידיהם. קליעיהם לא פגעו בי בנס. ברחתי ליערות ויצאתי לעבר רובנה. גם שם הסתדרתי בכפר צ'כי (ינובקה צ'סקה). במקרה נמצא שם רוסי, קוֹלְקה סחרוב, אף הוא נמלט משבי. הוא סיפר לי בחשאי כי יש לו קשר עם תנועת הפרטיזנים של פולקובניק מֶדְוֶדב. זה היה **בחורף 1943.**

זכור לי כי בעת ההיא הלכנו יום אחד להכין עצי הסקה ביער. ברגע מסוים הבחנו בקבוצה של יהודי מלינוב רצוחים, שהסתתרו בבונקר. הסגירו אותם אוקראינים. הצ'כים היו נסערים מאוד ממראה עיניהם.

בכפר ההוא התארגנה קבוצה של שלושים נוצרים צעירים, שהחליטו להצטרף לפרטיזנים. גם אני הייתי עמם. הלכנו לרובנה, משם אמורים היו להוביל אותנו אל המאיאק [? מילולית: מגדלור ברוסית, דרך עקלתון בפולנית, לא ברור לי למה כיוון הכותב]. במקרה הצליחה מחלקת פרטיזנים ברובנה לתפוס קצין גרמני חשוב, והגרמנים ערכו

מצוד. שוב ניצב המוות לנגד עיניי. הגרמנים ניצבו ממש סמוך למקום בו הסתתרתי. כעבור ימים אחדים יצאנו מרובנה ובאנו למחנה הפרטיזנים.

בבואי אל האוטריאד החלטתי לא לגלם עוד את תפקיד פפזוב. פניתי אל הפוליטרוק וסיפרתי לו כי אני יהודי. הוא הקשיב לי בתשומת לב ואמר: "אל תחשוב כי בתום המלחמה יישאו אתכם, היהודים, על כפיים. היטלר הסית כנגד העם היהודי לא רק את העם הגרמני. גם עמים אחרים נדבקו באנטישמיות. מוטב תישאר עם שם המשפחה פפזוב, עלה והצלח, פיוטר מקסימוביץ'".

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 527 – 528.

משה שולדינר

משה שולדינר הרצליה **יהודים לוצקאים בצבא הסובייטי**

אחת ממשימותינו החשובות ביותר היא להוכיח את חלקם של יהודים במאבק החמוש נגד הגדול באויבינו – ההיטלריזם. בזמן מלחמת העולם השנייה שירתו יהודים רבים בצבא האדום. גם אני נמנה עמם.

לאחר שכבש הצבא האדום את מערב אוקראינה, בספטמבר 1939, הייתה גם לוצק תחת השלטון הסובייטי. בשנת 1940 הפכו יהודי לוצק לאזרחים סובייטים בעלי זכויות מלאות.

ב-21 במאי 1941 נקראו צעירים רבים מלוצק לצבא האדום לשישה שבועות אימונים. מובן מאליו כי חלק הארי מן הצעירים היו יהודים, כי בלוצק מרבית האוכלוסייה הייתה יהודית. גם אני נכללתי בקבוצה זו. נשלחנו לְהֶלֶנובקה, מרחק לא רב מקיוורצה. ביערות ההם נמצאו מחנות הקיץ של הצבא האדום. יחד עם עוד שלושים צעירים יהודים לוצקאים סופחתי גם אני אל בטליון קשרי הטלפון.

אך עוד קודם שהספקנו לסיים את הקורס בן ששת השבועות, פרצה המלחמה הגרמנית-סובייטית. זמן קצר לפני פרוץ המלחמה הועבר הבטליון שלנו סמוך יותר לגבול הגרמני-סובייטי, באזור לודמיר. נמצאנו קילומטרים אחדים מן הגבול, וכבר ביום הראשון למלחמה היינו תחת אש מטוסי מסרשמידט הגרמניים. ברגעים המייסרים ההם היו מחשבותינו נתונות לגורל משפחותינו שנשארו בלוצק.

להתראות עמם כלל לא בא בחשבון. המחלקות שלנו נמצאו בקרבות ללא הפסקה עם הצבא ההיטלריסטי התוקף. נסוגונו. ב-30 ביוני 1941 באנו לפאתי ז'יטומיר. בלילה היה לנו קרב קשה ונחוש עם האויב, ליד תחנת הרכבת מֶלֶן. בקרב זה נפלו צעירים יהודים לוצקאים אחדים, אחרים נפצעו, גם אני הייתי בין הפצועים. הוציאו אותי משדה הקרב והעבירו לבית החולים. בדרך זו נפרדתי ממכריי בני עירי.

בשנת 1943 נפגשתי בסְוורדְלובסק עם איש צעיר מלוצק, אברהמצ'ה דינר מקרסנה. זמן-מה גרנו יחד בדירה אחת. לאחר פניות חוזרות ונשנות, להתקבל לצבא, נענתה לבסוף בקשתו בשנת 1944. מדי שבוע

קיבלתי ממנו מכתבים מן החזית, בה התחוללו קרבות עזים. הוא נפל בחזית, במרחק לא רב מווילנה.

אמנה את שמות היהודים הלוצקאים שלחמו ונשק בידיהם כנגד הצבא ההיטלריסטי, בשורות הצבא האדום. אחדים מהם נותרו בחיים, אחרים נפלו בשדה הקרב. הנה רשימת שמות שעודני זוכר:

1. ישעיהו גאניק, נמצא בישראל.

2. חיים שפיץ, בנו של יהודה-משה מקרסנה, נהרג בחזית.

3. אליהו מאטאק, קצב מקרסנה, נמצא בישראל.

4. וישנייוויצקי, גר בלוצק, מוצאו מאוסטרוה. נמצא בישראל.

5. משה וינוקור, ספר, נהרג בחזית.

6. לייביש פידלקרייז מקרסנה, לאחר המלחמה נסע מפולין לאמריקה ושם מת.

7. קוס ברגר מנובו סטרוויינייה, עובד נגרות, נהרג בחזית. אחיו משה גר בישראל.

8. אברהמל פרדמן מן הכפר צ'ריקוב ליד טורצ'ין, חייט במקצועו, שר אלט במקהלת בית הכנסת הגדול. נהרג אף הוא בחזית.

9. חיים גאמֶר, שכיר במסחר, שיחק בחוג הדרמתי של "לינת הצדק" בלוצק, נהרג בחזית.

10. שמעון איינבינדר, בנו של יחיאל – סוחר רהיטים, עסקן חברתי בלוצק – נהרג בחזית.

11. לייבל צוקר, גר ברחוב שלושה במאי, טכנאי שיניים, נהרג בחזית.

12. דוד צונקר, בן החייט צונקר. נהרג בחזית.

13. קאראטקה, קופאי הקולנוע "אפולו". כפי שנמסר לי הוא בין החיים, היכן, אינני יודע.

14. אברהמל וקס, עובד בנייה מקרסנה, נהרג בחזית.

15. שני אחים בָּוורמן מווילקה, סוחרי תבואה, שניהם נהרגו בחזית.

16. מלמד, גר ברחוב שלושה במאי, כדורגלן ב"חשמונאי" לוצק. נהרג בחזית.

אלה אנשים ספורים בלבד ממאות הצעירים היהודים מלוצק, שלחמו באופן פעיל נגד ההיטלריסטים. יהי זכר הנופלים חקוק עמוק בזיכרוננו.

ישראל, 1959

מתוך הפרק: בשנות השואה ע' 528 – 529.

לוצקאים בעולם

יואל פינקל

נולד בעיירה בָּרִימֶלה [Boremel], אזור לוצק, בשנת 1881. הוריו, האב אהרן והאם מליה, חלמו שבנם ילמד ויהיה אדם גדול. בילדותו הפגין כישרונות גדולים באריתמטיקה ובלשון הקודש. כיוון שבעיירה הקטנה לא היו מורים טובים, עבר ללמוד בקובל וברובנה. תנאי הלימוד לא היו נוחים לו ולא היה מסוגל להתקדם בלימודיו. המשפחה עקרה אל לוצק, גם כאן לא היו התנאים נאותים, וחלומו של יואל להיות מורה לעברית התמוסס.

המצב החומרי הקשה בביתו אילץ אותו לצאת להשתכר, על מנת שיוכל לסייע להוריו. הוא היה לנער שליח אצל קרוב משפחה. במלאות לו שבע-עשרה, מת אביו. בן עשרים ואחת עזב את אמו וילדיה ונסע לאמריקה.

בדומה לכל "הירוקים" עשה כל עבודת פרך. עבד כשוטף כלים במסעדה, טאטא רצפות בחנויות, דחף עגלת יד, היה לרפּב ועשה עוד מלאכות שחורות למיניהן. לבסוף היה לסוחר זעיר. הוא נכנס לענף אלקטרוניקה חדש והצליח. עד מהרה היה לתעשיין מוערך מאוד, בעלים של הפירמה "J. 7 D." בברוקלין.

יואל פינקל מעולם לא היה מרוצה מעצמו. חייב היה למצות את מרצו בעשייה אקטיבית בקרב ידידים וחברים. מטבעו ניחן בנשמה חמה ולב יהודי מעמיק לחוש, דחף עז לתרבות יהודית ולחיים יהודיים – הוא נטל אפוא חלק בסניף לוצק של "ארבעטער רינג" [חוג הפועלים], שם חש עצמו טוב ביותר. הוא הכיר כל אחד ועניניו האינטימיים, הפרטיים והחברתיים. נטל חלק פעיל בענייני הסניף. כציוני לאורך שנים גם נטל חלק בפעולות האיגוד המקצועי הלאומי (ההסתדרות) והיה חבר פעיל בהסתדרות העובדים היהודית הלאומית.

יואל פינקל היה גביר גדול ותעשיין גדול, בכל זאת עד ליום האחרון של חייו המעניינים, היה חבר בארגוני עובדים אלה. לפני שלוש שנים

בלבד העניק מתנה לסניף, 2,000 דולרים, ובצוואה הותיר עוד 500 דולרים. ילדיו זכו בחינוך יהודי. הוא סייע ברכישת הבניין למען בית הספר העממי שלום עליכם מס׳ 34 בברוקלין, בו למדו ילדיו. גם היה פעיל בו.

בבית הישן עסק יואל, יחד עם אחיו יצחק, במסחר עיתונים, כתבי עת וספרים. הוא ספג את האהבה לספרי יידיש משחר ילדותו. אהב את הסופר והמשורר. בענווה עזר פעמים רבות לסופר לפרסם את ספרו. בערב, לאחר יום עבודה קשה, מצא מנוחה בקריאת ספר ביידיש. גם אשתו בתיה, השתייכה לסוג אנשים זה.

בשנים האחרונות היה פעיל גם בבית הכנסת ובתלמוד התורה, במגבית היהודית המאוחדת, בבונדס למען ישראל. גדול חלקו בפרויקט להנצחת זכר הקהילה היהודית בלוצק ובהוצאת "ספר לוצק". תמיד הפגין לבביות בדאגתו לשארית הפלטה מלוצק ולעולים החדשים יוצאי לוצק בישראל. גדול וחשוב חלקו בהקמת קופת גמילות חסדים על שם קדושי לוצק בישראל.

תענוגו הגדול היה לבלות בחברת יוצאי לוצק שלו בסניף ארבעטער רינג. כבר היה חולה, אך בא להצגת התאטרון האחרונה לטובת פּוּמְנִקוֹס [?]. הוא נפרד בזה מידידיו וחבריו. נפטר בערב פורים 1959. ילדיו הסכימו לתרום שליש מן הוצאות הכרוכות בהוצאת "ספר לוצק", להנציח בזה את זכרו הקדוש של אביהם הגדול.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע׳ 536.

יצחק פינקל **ארגוני יוצאי לוצק בארצות הברית**

שלוש סיבות הביאו להקמת מוסדות אמריקאיים ספציפיים אלה, ואלה הן: ראשית, הבדידות שחש כל מהגר שזה מקרוב בא כשהוטל אל עולם שונה לחלוטין, בעל מנהגים אחרים. כשעזבו את הבית הישן, בו היו משולבים במסגרות חברתיות-כלכליות מסוימות, לא יכלו לתאר לעצמם באיזה עולם יזדמן למהגר לחיות. הקלחת האמריקאית עשתה את המהגר החדש עלוב נוכח מסת האדם הגדולה שאליה נקלע.

שנית, הזרות בתנאי החיים החדשים הטילה אימה על המהגר החדש, שחש חסר יציבות. החרדה למחר, לקיום האנושי והיהודי הייתה עצומה.

שלישית, חוסר הביטחון הכלכלי בתנאים החדשים היה גדול למדי. לא ניתן להשתחרר מהרגלים ישנים של עיר מוצאם, בה סדר החיים התנהל זה שנים בדרכים כבושות ולכל אחד היה מקומו המושרש לאורך זמן.

ככלל, היה מושג מוזר מאוד על התנאים באמריקה. למשל, בבית הישן סברו כי פלוני שמת באמריקה, מושלכת גופתו לקבר כללי, ללא כל זכר וללא קדיש. שנית, החרדה מפני המחר אכן הייתה גדולה למדי. חוסר הביטחון לקיום בים האנשים הגדול, האבטלה השכיחה, שפגעה במהגר החדש תכופות בשנותיו הראשונות באמריקה – רגעים אלה גרמו לכך שכל אחד חיפש מודע, מכר אשר עמו יוכל להחליף מילה אישית, לשפוך את הלב, מישהו לפנות אליו בעת צרה לקבלת תמיכה חומרית מסוימת וכו'. מובן כי ספקות אלה, שכססו בלב המהגר החדש, ביקשו להביע בחברת מכרים נושנים, מן הבית הישן. בזמן הראשון לא היו רבים כאלה מאותה עיר. חיפשו אפוא אנשים מן האזור, מאותה מדינה, ובלבד שימצאו משען בזיכרונות ואפשרות להתרפק זה על זה בעת מצוקה.

לכן התקבצו בשנים הראשונות בחברות קטנות שנשאו את השם: אנשי. אנשי ביאליסטוק, אנשי ברדיצ'ב וכו'. שכרו מקום לפעילותם, יצרו מניין, בערבים התפללו בציבור ולאחר התפילה שקעו בשיחות בשפת האם. אגב כך נטלה על עצמה חברה קטנה זו משימות כמו דאגה

לחלקות קבר לחברים, אמירת קדיש על הקבר, לאחר מאה ועשרים וכו'.

כך היה עד סוף המאה התשע-עשרה. בעת ההיא גברו במזרח אירופה רדיפות היהודים ועמן זרם הגירה המוני חדש לאמריקה. נתהוו בעיות חדשות לחלוטין, כמו הכנסת אורחים, השגת עבודה לאלה שזה מקרוב באו, מתן גמילות חסדים מעת לעת לזה או לאחר וגם תמיכה בחולים.

בשנים ההן כלל זרם המהגרים אלמנט מדרגה חברתית נמוכה. היו אלה אנשים שבאו לארץ החדשה בקשיים גדולים. בקושי הצליחו בבית הישן לקבץ פרוטה לפרוטה להוצאות הנסיעה, ונסעו באוניות משומשות מאוד וישנות, שלאחר טלטולים רבים בים הסוער הטילו אותם לחופי הארץ החדשה. היו אלה בעלי מלאכה עניים, סוחרים זעירים וסתם אנשים ללא עיסוק מוגדר, שלא היה להם שום מגע ומשא עם עניינים חברתיים בבית הישן.

לכן, בזמן הראשון לבואם לאמריקה, נוצר סוג של קיטוב בין המהגרים הוותיקים המושרשים, שכללו אלמנטים מפותחים יותר מבחינה חברתית, ובין המהגרים החדשים, שלא היה מאחוריהם שום ניסיון בפעילות חברתית. בין השאר התבטא הדבר בכך שבדרך כלל לא הניחו לאחרונים למלא כל פונקציה חברתית שהיא.

ככלל, צורת הארגון של המהגרים היהודים ממזרח אירופה לא הייתה מעובדת בבירור. לא היה עדיין כל ניסיון בתחום זה. לכן, בזמן הראשון, הועתקה הצורה הארגונית של חברות בקרב יהודי מזרח אירופה מן הדגם של החברות שהיו קיימות כבר זמן רב אצל היהודים הספרדים, הגרמנים וכו'. אגודות אלה נוסדו בידי המהגרים היהודים הראשונים ממערב אירופה והיהודים הספרדים עוד בשנת 1805. ארגון בני ברית הגרמני-יהודי נוסד בשנת 1843.

תקנות האגודות ההן הועתקו לפי כללי האגודות הישנות ובשפה מגורמנת, הצורמת לאוזני האלמנט היהודי ממזרח אירופה. כך גם בנוגע לקבלת חברים חדשים, שנאלצו להישבע שבועה מיוחדת שזה תוכנה:

אני מבטיח חגיגית, בנוכחות כל החברים מאגודת התמיכה הלוצקאית הראשונה הנמצאים כאן, שאציית לחוקים, כמו גם לכל החלטות אגודה זו,

כמו גם לא אמסור לאיש מן החוץ על כל משא ומתן בפגישות, ואני גם נשבע שלא אעשה רע לשום חבר, וגם אעבוד למען טובת אגודה זו, על כך אני נשבע בכבודי, כה יעזור לי האל אמן.

המחברים היו חדורים בפרקטיקה של ארגונים חשאיים, בהם נדרשה שמירת סודות מסוימים. מובן כי לכל זה לא היה דבר עם ניסיונם של המהגרים העניים ממזרח אירופה. מעורבותם בקונספירציה וחשאיות כאן – כמו בבית הישן, שממנו נסעו – גבלה בחוסר ידיעה מוחלט על קיומם של ארגונים חשאיים.

מובן כי בפרספקטיבה של ימינו – על תקנות למיניהן וטקסים, תארים ומדליות שליוו את פעילות אגודות העבר על מנהיגיהן – זה נראה לנו קומי ביותר. אך בזמנן היוו תרומה חשובה למדי בחיים האפורים היום-יומיים של המהגרים היהודים העניים והוסיפו חשיבות מסוימת לנבחרים.

תפקיד גדול מילא אז הנשף השנתי שארגנו החברות ההן. ברגיל היו אלה נשפי אזור או מדינה, בהם נפגשו אנשים ובילו היטב. התכוננו לנשפים אלה ברוב הדר. כל אחד השתדל להופיע במיטבו, כי זה היה קנה המידה למצבו החומרי של פלוני. משימתם של נשפים שנתיים כאלה הייתה כפולה. ראשית, הביאו לארגונים הכנסה מסוימת. שנית, וזה החשוב ביותר, נפגשו עם בני משפחה, מכרים, ידידים. שפכו את לבם, נזכרו בבית הישן, וחלקו שמחה וסבל בבית החדש. בנשפים נסגרו תכופות שידוכים.

הייתה אפוא לחברות ההן משימה ליצור לחבריהן אווירה חמה מסוימת של התעוררות חברתית-סוציאלית, וגם להגיש סיוע מסוים למהגר מחוסר האמצעים בעת מצוקה.

ההזמנה לנשף השנתי של יוצאי לוצק, לא נכתבה בידי משורר מקצועי אלא בידי נגר פשוט, י' בלושטיין, ומצביעה על החגיגיות בה התכוננו לאירוע כה חשוב [שיר, לא תורגם].

לסיכום, ניתן לקבוע בהחלטיות שהאגודות שהוקמו בידי יהודי מזרח אירופה היו מופת לדמוקרטיה ולדאגה הדדית של החברה ליחיד. הן נתהוו ככורח חיים, וייצגו צורה גבוהה יותר של פעילות חברתית. ההנהגה באגודות, שבזמנים הראשונים הייתה בידי האלמנטים

העשירים, עברה אט-אט לידי עמך, שלמדו את המלאכה להיות יושבי ראש, מִשנים ליו"ר, ולמלא חובות אלה על הצד הטוב ביותר. במיוחד ניתן לומר זאת על מהגרים שבאו לאמריקה בראשית המאה ה-20 והיו ברמה תרבותית גבוהה. היו אלה אנשים בעלי התנסות פוליטית וחברתית עשירה, רבים מהם חרי היו פליטים פוליטיים שנמלטו מרוסיה ומרומניה עקב רדיפות המשטרה הריאקציונרית. הם היו לימים המארגנים והמנהיגים של "בתי פועלים" למיניהם, "התאחדות הפועלים היהודים", "ארבעטער רינג" ואחרים, והחדירו לתוכם את התנופה החברתית שלהם. כך, למשל, הורחבה ביוזמתם פעילותן של אגודות שונות וקיבלה אופי לאומי כללי. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, 1914-1918, הקימו מכל הארגונים את "פיפל רליף", שהגיש עזרה לקרבנות המלחמה. נאספו אז מיליוני דולרים, שנשלחו אל הבית הישן. אפילו את אופיו של ג'וינט, שנוסד בידי יהודים גרמנים, שינו המהגרים החדשים מן הטיפוס הנזכר לעיל, והפכו אותו מחברה פילנתרופית טהורה למוסד לאומי גדול וחשוב, שהיה פופולרי מאוד בקרב יהדות העולם והביא כבוד ליהדות אמריקה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה התרחבה פעילותם של הארגונים הנזכרים. מארגונים שהיה עליהם להגיש תמיכה לחבריהם שלהם, כמו גמילות חסדים, תמיכה בחולים, דאגה לחלקות קבר לחברים וכו' – הם היו למוסדות שמשימתם דאגה יום-יומית למחסורו של הבית הישן, שנהרס כליל עקב פעולות המלחמה ותופעות נלוות אחרות. תפקידם השתנה אפוא באורח קיצוני, ממוסדות שדאגו רק לחבריהם, למוסדות בעלי אופי חברתי רחב יותר.

הלַנְדְסְמַנְשַפְטים [ארגוני יוצאי ערים] אף הצליחו לשלוח שליחים מיוחדים אל הבית הישן, כמו במקרה של אגודת הסיוע הלוצקאית המאוחדת (לחם עניים) באמריקה, ששלחה את הציר שלה י' פפיר מוושינגטון, אשר ביקר בלוצק והקים בשם יוצאי לוצק מוסדות צדקה יהודיים שונים: ביקור חולים, בית יתומים, לחם עניים וכו' וגם הגיש סיוע ניכר למוסדות יהודיים אחרים בלוצק.

כך קרה גם בשנות מלחמת העולם השנייה, כשיהדות אירופה נפלה בידי הכובש ההיטלריסטי וחוותה אחת הקטסטרופות הגדולות שפגעו אי-פעם בעם היהודי. ניתן לקבוע בבירור כי אלמלא ארגוני יוצאי ערים לא הייתה מתאפשרת פעילות הסיוע הגדולה של ארגונים כמו: המגבית

היהודית המאוחדת, ג'וינט, האיאס, אורט וכו'. הודות לאותם לנדסמנשפטים ניתן להגיע ביתר קלות אל מיליוני היהודים באמריקה.

גם בשנת 1948, לאחר הקמת מדינת ישראל, הוקלה הפעילות הלאומית הגדולה למען ישראל הודות לסיוע של לנדסמנשפטים שהצטיינו בשני תחומים: הפוליטי, בהפעלת לחץ חזק על הציבור האמריקאי, ובגיוס מיליוני דולרים למטרותיה של מדינת ישראל.

בחברות לנדסמנשפטים הוקמו ועדי נשים מיוחדים (Ladies auxiliaries), שפיתחו פעילות פילנתרופית רחבה וענפה. הן היו אלה, שעסקו באיסוף בגדים, ניקויים ושליחתם אל הבית הישן, להלביש את הנזקקים בבגד נקי. הן הקדישו לכך מרץ רב, כדי למלא את חובתן היהודית והלאומית. הודות ליוזמתן נאספו לבנים וכלי מיטה למען בתי החולים של ביקור חולים.

בשנים האחרונות נוספה משימה לארגוני יוצאי ערים: לדאוג שזכר עירם הישנה לא יאבד; שזיכרון הזמן לא יאבד את עברן של הקהילות היהודיות העשירות, שרשמו פרקים מפוארים רבים בקורות העם היהודי בדרך גלותו בתפוצות ישראל.

המהגרים העניים הראשונים מלוצק, לפני שישים שנים, ודאי לא תיארו לעצמם בדמיונם העשיר ביותר איזה כוח חברתי תצמיח החברה המאורגנת "אנשי", הממלאת כיום תפקיד כה משמעותי בחיי יהדות אמריקה, והיא גם חלק חשוב מן היהדות העולמית המאורגנת. ועתה לצד הכרונולוגי של קורות ארגון יוצאי לוצק שלנו.

אגודת חתמיכה הלוצקאית הראשונה, נוסדה ב-5 במאי 1902

אספת הייסוד הראשונה נתקיימה בבית סולומון ברש, ניו יורק רחוב לודלוב 86. יוזמי ההתכנסות היו: הריס קאהן, דוד אייזן, דוד נוסבוים, סולומון ברש, הריס שניידר, האחים סם, הריס והיימן בלקמן, ישראל שכטר, יעקב מלין, יוסף רוט (רויטר). באספה זו נתקבלו השם הנזכר לעיל ומטרות הארגון החדש, בהתאמה לשמו, הווה אומר משימתו תהיה: הגשת תמיכה לנזקקים לה. כל חבר תרם עשרה סנטים מדי שבוע. בו במקום נאסף הסכום "העצום" של 7.5 דולרים.

גדולות ונצורות לא חוללה האגודה ההיא, כי במרבית המקרים היו אלה אנשים, שלא הייתה להם בקיאות רבה בהלכות פעילות חברתית. פרט לשניים מן הנוכחים – דוד אייזן, שנבחר לתפקיד יושב ראש ודוד נוסבוים, שהיה עורך דין – לא היה לשאר כל מושג בפעילות חברתית כלשהי. שני פעילים אלה התאכזבו כנראה עד מהרה מן החומר האנושי שעמו נזדמן להם לשתף פעולה והזניחו את פעילותם.

הפעילות חודשה עם בוא זרם המהגרים החדש בשנת 1903. ב-13 בספטמבר 1903 נבחר בבית הריס קאהן יושב ראש חדש, ל' גיטלמן. הדוחות לשנת 1902 אבדו. מזיכרונות שמוסרים אחדים, נראה כי המחסור בפעילות גדולה בשנה ההיא הוא תוצאה של מחסור באלמנט אינטליגנטי. הם נאלצו לקבל לארגון חברים אחדים שלא היו לוצקאים, על מנת ללמוד מהם איך לנהל ארגון. ננקט אז צעד מסוים בקשר להצעה להצטרף למסדר, אך לא התבצע. הם רצו להיות ארגון בלתי תלוי. בעת ההיא רכשו לעצמם בית עלמין משלהם. כל החברים, נשותיהם וילדיהם, בקושי חמישים אנשים, נסעו להכיר את נחלתם. דוחות שנותרו מן התקופה ההיא, מעידים כי יושב הראש, בן העיר גיטלמן, שלא ידע לנהל אספה, נאלץ לבחור יושב ראש אחר לניהול אספות האגודה. היה זה א' לימן, הוא עצמו לא היה לוצקאי, אך בקי באותיות הקטנות, ומסוגל להתמצא מבחינה ארגונית. כך זה היה במשך שנים אחדות עד 1906, כשפשוטי העם רכשו מעט ניסיון, וכבר היו מוכשרים לנהל בעצמם את המשימה הקשה של יושב ראש, ללא עזרה מן הצד של מי שלא היה לוצקאי.

בשנים הראשונות לקיומו של הארגון, לא היה לו עדיין מקום פעילות משלו. נהגו להתכנס בדירות פרטיות. לקראת חג כלשהו, שכרו מקום. באספות נידונו השאלות הבאות: קבלת חברים חדשים, חיפוש אחר מקורות הכנסה, מינוי דרגים מסוימים שיעסקו בביקור חולים וכינון נורמות המסדירות את החיים המאורגנים של החברות.

כעסקנים אקטיביים בעת ההיא בלטו החברים: גיטלמן, קאהן, יוסף רוט (רויטר), האחים בלקמן, כץ, ברש, שניידר, חאיט, סם זינגר (שייקה צוקר), שְׂטָרָכר.

אגודת התמיכה הלוצקאית הראשונה

בעלי תפקידים באגודה

נתן רוזנטל	יושב ראש לשעבר
יוסף רוט	יושב ראש
היימי שטומאקוף	משנה ליושב הראש
מוריס בלקמן	מזכיר-רשם
אייזיק אינגרמן	מזכיר כספים
סם בלקמן	גזבר
מקס גְרוסס	נאמן
סם זינגר	נאמן
קוס ויטאס	נאמן
זליק מאטארין	מבקר פנים
מאייר קאוורוק	חבר מוסד צדקה

בעלי תפקידים בגמילות חסדים

סם זינגר	יושב ראש
מקס גרוסס	מזכיר
היימי בלקמן	גזבר

שינוי מסוים הוכנס בשנת 1909, כאשר יושב הראש היה יונטל-מוריס צוריף (בן של המלמד מאיר העקום), שאהב מאוד להתהדר במדליות למיניהן ובסרטים, כשניהל את הישיבה באספות. כנראה למד זאת מלשכות חשאיות של מסונים, בהן היו מקובלים טקסים אלה. היכן רכש לעצמו את המדליות שתלה על עצמו בשבתו על הטריבונה מנהל את האספה, אין איש יודע. במיוחד הרשים אותו סרט יושב הראש שהיה מונח באלכסון על החזה. בקול נאה מתנגן ובכישרון הנאום שלו הייתה לו השפעה רבה על יוצאי עירו, והכניס חגיגיות מסוימת לחיים האפורים של הלוצקאים. הוא עשה רבות למען האגודה, צירף חברים חדשים רבים והשתדל להגדיל את הכנסות הארגון. אך כעבור זמן-מה הוזז מתפקיד יושב הראש והופקדו בידיו תפקידים מדרגה שנייה. לימים נסוג כליל מן העשייה האקטיבית באגודה.

בתקופה שבין השנים 1910-1945 בלטו יוצאי לוצק רבים בקדמת העשייה האקטיבית של האגודה שלנו. היו ביניהם אנשים שהשקיעו את כל מרצם להעצמת המצב החומרי של האגודה ולהרמת קרנה.

כיום, ארגון יוצאי לוצק כבר איננו גדול. מן הגוורדיה הישנה נותרו מעטים. חדשים אינם נוספים. רק הודות לחברים פעילים אחדים הוא קיים. ביניהם פעילים עדיין האחים בלקמן, קוס ויטאס, בראון והמזכיר המסור יוסף ברזובסקי (לא לוצקאי, אך נשוי לאישה מלוצק).

בזה אנו חותמים את תיאור הפעילות העשירה של אגודת התמיכה הלוצקאית הראשונה. התיאורים הבאים, שיקיפו ענפים אחרים של פעילות יוצאי לוצק באמריקה, יהיו רק השתקפות של פעילות האגודה הראשונה. היא השפיעה רבות על כל המוסדות שלנו, פרשה את השפעתה המוסרית, ועל כולם להיחשב הסתעפויות של מוסד האם שהצטיין בפעילותו הפורה, והיה מופת לעשייה חברתית נאמנה לטובת הכלל. פעילותו ודאי הביאה עמה זוהר רב ליישוב היהודי האמריקאי.

אגודת התמיכה הלוצקאית העצמאית (בְּרוּנְזְוויל)

ארגון זה התפצל בעצם מארגון יוצאי העיר הישן, ונתהווה מסיבות אחדות. ראשית, גרו לוצקאים רבים במרחק רב מן המרכז היהודי בו התרכזו רוב הלוצקאים, שקיימו את אספותיהם במרכז היהודי של ניו יורק, באיסט-סייד. דרי הפריפריות של ניו יורק התקשו במקצת לבוא לאספות אלה. שנית, נוסף ה"ברוגז" היהודי, המריבות עם הנהגת האגודה הישנה. לכן נדברו הלוצקאים דרי ברונזוויל, בראשם יוסף בלושטיין, וארגנו אגודה נפרדת. בלושטיין זה, לא היה לוצקאי, רק אשתו מלוצק, התייצב בראש הארגון החדש ונבחר להיות מזכירה הראשון. זה היה באוקטובר 1914. בלושטיין, בהיותו נגר, נפגש עם נגרים לוצקאים ואחרים בבורסת הנגרים, שם נדברו והסכימו על ייסוד אגודה עצמאית של אזורם. הסיבה העיקרית למריבות בארגון הישן הייתה התנהלות הנהגת האגודה הישנה, שלא השביעה רצון.

בשל הניסיון הלא מלבב של האגודה הישנה, הוחלט באגודה החדשה לא לבחור יושב ראש, אלא מזכיר. בכל אספה נבחר יושב ראש מיוחד. חברי ההנהלה נבחרו לתקופה של שלושה חודשים בלבד. כך התנהלו עד תחילת 1916, והחליטו שוב לבחור יושב ראש וחברי הנהלה למשך שנה תמימה. להחלטה החדשה נוסף תנאי, אם בפרק זמן זה לא ינהג פלוני בהתאם להחלטות הדמוקרטיות שנתקבלו – אפשר יהיה לפטרו. קרה פעמים אחדות, שתנאים אלה הופעלו הלכה למעשה.

אגודה זו נתהוותה בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. כבר בנובמבר 1914 הוחלט באספת חברים לבחור ועד – יוסף גולדשטיין, סם קירז'נר, אברהם מנדלסון, יוסף גולדברג – שפנה אל "אגודת התמיכה הלוצקאית הראשונה" הישנה בעניין נקיטת צעדים משותפים לסייע לקרבנות המלחמה בבית הישן.

זו הוכחה לגישה הומניטרית של הארגון החדש, שטרם הספיק להסדיר כראוי את ענייניו הפנימיים, וכבר התמסר לרעיון הגשת סיוע לנזקקים. בפעילות של האגודה החדשה הצטיינו: יוסף בלושטיין, סם קירז'נר, נתן למפרט, הרי דאגאוויץ', יעקב סולניק, צ'רלס גֶרבר, אייב נייֶמץ, ירחמיאל ברמן. מאוחר יותר נוספו חברים: מאיר גולדבלט, הרי סיגל, מקס לווין. כל הנמנים מילאו באגודה החדשה, בתקופות שונות, תפקידי יושבי ראש, מזכירים, גזברים.

אגודה זו הסתפחה אל ועד "לחם עניים" ולאחר מכן אל "הארגון המאוחד של יוצאי לוצק באמריקה" והפגינה פעילות נמרצת בתחומים שונים בחיים החברתיים. באגודה החדשה הייתה גם מחלקה של נשים. כיום, לאחר ארבעים ושש שנות עשייה אקטיבית, עדין מפגינה אגודה זו פעילות נמרצת, שמצטיינים בה חברים זקנים רבים. נקווה שימשיכו בכך עוד שנים רבות.

אגודת התמיכה הלוצקאית המאוחדת

בשנת 1930 נפרדו חברים אחדים מן האגודה הישנה ויחד עם עוד אחדים, לא-לוצקאים, ייסדו את האגודה הנזכרת לעיל. העסקנים הפעילים היו: יוסף רוט (רויטר), מוריס סוסנה, יוסף פינקלשטיין, ספקטור, פֶרשטט, נ' גרין.

למען האמת, הם כלל לא הפגינו פעילות רבה, בשנים 1935-1940 היו מסופחים אל "לחם עניים" והשתתפו בפעילותו. זה התממש הודות ליוסף רוט, שהיה אז יושב ראש האגודה החדשה. ככלל, לא הצטיינו בשום דבר וספק אם הם מקיימים כיום את אספותיהם.

כותב שורות אלה יתקשה לכתוב באובייקטיביות על פעילות ארגון זה, משום שנמנה עם עסקניו הפעילים הראשונים ונחשב אבי הסניף, בו מילא לאורך שנים את תפקיד יושב הראש. וכשם שאב מעלים עין מעוולות רבות של ילדו, גם כותב זיכרונות אלה לא יוכל לחמוק מחיסרון זה. ימחלו לו הקוראים אם יגזים במידה מסוימת בתיאור פעילות הסניף.

ארבעה חברים היינו: יצחק פינקל, אברהם פוגן, יעקב גרינשטיין, יואל ברנבוים. בשנת 1916 נפגשנו תכופות בבית "אם" הלוצקאים, פרל מרנץ. ביתה מילא תפקיד גדול בחיי הלוצקאים הוותיקים, וגם בחיי יוצאי העיר שזה מקרוב באו. לבית זה, לבעלת הבית ולחמש בנותיה היפות הקדשתי מאמר מיוחד שנדפס בשעתו בכתב עת מיוחד שראה אור לציון יום הולדתה ה-75 של פרל. המאמר מצוי במוזאון בת-ים בישראל.

בתצלום: מייסדי סניף לוצק שנת 1910

ארבעת החברים שנמנו, לא היו מסוגלים להתאים עצמם למסגרת האגודה הלוצקאית הישנה, לא הייתה כלבבם התנהלות ארגון יוצאי לוצק על סימני ההיכר שלו: אספות מיוחדות ושפה מגורמנת. בהיותם אנשים מזרם פועלי סוציאליסטי, החליטו להצטרף כסניף של המסדר הגדול ארבעטער רינג [Workers circle], בו פרקו את מרצם החברתי. ארבעטער רינג היה בעצם המשכו של בונד הפולני ושימש כ"צלב האדום" לתנועת הפועלים היהודית ולרוב החברים, שהיו פליטים פוליטיים. לא היינו מסוגלים להתאים עצמנו למסגרות האידיאולוגיות של אגודת התמיכה

הישנה, שנהגה להגיש סיוע בצורת צדקה. מנגד התחייב כל חבר ארבעטער רינג לתשלום שבועי רגיל, שהעניק לו זכות לקבל בעת מצוקה תשלום רגיל. בתקופה של מאבקים כלכליים עזים שניהלו האיגודים לשיפור המצב החומרי של חבריהם, הייתה משימת ארבעטער רינג להגיש סיוע כלכלי לחברים שובתים ולמשפחותיהם, להעניק סיוע רפואי במקרי מחלה, להעניק תמיכה נאותה במקרי אבטלה וכו'.

המשימות, כפי שניתן להיווכח, היו כלכליות טהורות מסוג של תמיכה הדדית ואופי דמוקרטי לעילא.

נרתמנו למלאכה במרץ והשגנו עשרים וחמישה חברים הנחוצים לקבלת כתב זכויות נאות כסניף של ארבעטער רינג.

כיוון שמרכז פעילותנו החדשה היה ביתה של פרל מרנץ, אך טבעי הוא שהמגויסים הראשונים לאגודה היו שלושת חתניה: איזידור מילר, יואל [יהודה] פפיר, איזידור הלמן. האלמנט המהגר החדש כלל אנשים בעלי אינטליגנציה גבוהה בהרבה מִשל אלמנט המהגרים בשנים 1890-1900. כזכור היו אלה פליטים שנמלטו בשל רדיפות פוליטיות, פוגרומים וכו'. מאחוריהם, בבית הישן, הייתה פעילות חברתית רבת שנים.

ואכן, לא חלף זמן רב והשגנו את עשרים וחמישה החברים הנחוצים. פרט לארבעת החברים שהוזכרו ושלושת החתנים, נוספו: חיים בָּלק ואחותו, איזידור קלר (בן קובל, שהתחתן עם בתו של דאוו מלוצק), בני נודל, חוה מנדלס, הרי דיכטר, אבוש אייזנגַרט, א' זינגר, מק מאיירס, האחיות הָמיש, יעקב גרינשטיין ורבים אחרים שאת שמותיהם שכחתי.

למען האמת, היה קיים עוד קודם לכן סניף לוצק, אך יחד עם יוצאי קובל אחדים שארגנו סניף של קובל-לוצק. ברגע שנוצר סניף לוצק החדש, הצטרפו לוצקאים אחדים מסניף קובל-לוצק אל הסניף החדש.

אספת הייסוד התקיימה ב-17 במרץ 1917 באולם בגרנד סטריט והייתה מרשימה מאוד. נישאו ברכות מטעם ארבעטער רינג הכללי, ואורחים מוזמנים אחרים מעולם הספרות והאומנות. לאחר האספה ארגנו מסיבה, ואכן בביתה של פרל מרנץ, שם בילינו באווירה ביתית ועליזה עד אור הבוקר. אז הכתרנו אותה בתואר "אם הלוצקאים" אותו היא נושאת בגאווה עד עצם היום הזה, הלוואי לאורך ימים.

כיוון שעניינים מועילים למיניהם וצרכים כלכליים, וגם שאלת חלקות קבר היו בסמכות המסדר, לא היה על הסניף החדש לדאוג לעניינים אלה, והוא יכול להתמסר באופן חופשי למדי לפעילות חברתית מעשית בקרב יוצאי לוצק. במיוחד הקדיש עצמו לפעילות היהודית הספציפית לפי דגם חבית הישן. בימים ההם ארגן הסניף את "הסיוע המאוחד של יוצאי לוצק", שהחל באיסוף בגדים וסיוע רפואי שנשלחו אל לוצק וחולקו בין קרבנות המלחמה. לאחר המלחמה נשלח אל לוצק ציר, חבר הסניף, היה זה יואל פפיר, שלקח עמו סכום כסף גדול למען תושבי לוצק. זה היה בשנת 1919.

בשנת 1934 שוב חודשה עבודת הסיוע למען לוצק וחברי הסניף, בני הזוג גרינשטיין, ברנבוים ואחרים, שוב ארגנו את ועד "לחם עניים", שבשנים שבין שתי מלחמות העולם שלח אלפי דולרים מדי שנה למען מוסדות שונים בלוצק.

בשנת 1942, כשקרבה לעבר יהדות פולין הקטסטרופה המחרידה, התממש, ביוזמת חברי הסניף פינקל ופירר, איחוד כל ארגוני יוצאי לוצק לארגון מאוחד אחד, על מנת שאפשר יהיה להגיש את הסיוע החומרי והמורלי לאחים הנפגעים מעבר לים באופן מועיל יותר.

לאחר הקמת מדינת ישראל הצטיין הסניף במיוחד בעזרתו לה. ואף שמרבית חברי הסניף לא הגדירו עצמם ציונים, אלא באו מן הבונד ומהתאגדויות סוציאליסטיות אחרות, הבינו כולם כי מדינת ישראל היא הפיתרון היחיד למי שיצאו מן היערות, המרתפים והמחנות ההיטלריסטים.

לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר מסיבות שונות עמד ארגון הסיוע של יוצאי לוצק בפני התפרקות, היו אלה חברי סניף לוצק, שנטלו לידיהם סדרי יום שונים, ניהלו על דעתם את המלאכה והשיגו אמצעים כספיים נאותים למען בית התרבות בבת-ים בישראל, למען קופת גמילות חסדים בישראל וכו'.

חברי הסניף מגלים עניין ער במתרחש בישראל. הם כוננו קשר חי עם הלוצקאים בישראל. בשנים 1955, 1958 נשלחו לישראל משלחות מיוחדות, שערכו היכרות עם התנאים בישראל ונפגשו עם עולים רבים

מלוצק במדינת ישראל. עניין דומה הם מגלים בכל פליטי לוצק, בכל מקומות הימצאם.

מסירת התשלום הראשון לקרן לבית התרבות בבת-ים, ישראל לידי יוסף בורשטיין מן ההסתדרות בישראל
שורה ראשונה מימין: גב' פורר, בני פורר, משה בס, יוסף בורשטיין, חמה בס, רוז אייזנגרט, גב' גריינץ', סאוף שף. שורה שנייה מימין: א' ברן, גב' ברן, ניסן פירר, גב' פירר, רוז פינקל, יצחק פינקל

כיום מספר החברים הצטמצם בהרבה. הזקנים מתים, מהגרים חדשים אינם באים. ולמרות מספר החברים המופחת (65 בקושי) פעילותנו כלל לא נחלשה. להפך, היא חזקה כיום יותר משהייתה לפני ארבעים וארבע שנים, כאשר נוסד.

סניף לוצק נשים 583 ליד ארבעטער רינג

ביוזמת גברים אחדים חברי הסניף נוסד בשנת 1935 סניף הנשים. הנשים הקדישו עצמן במיוחד לפעולה למען מטרות צדקה למיניהן, ובעבודתן ההומניטרית אספו מדי שנה אלפי דולרים למען מוסדות שונים. סניף הנשים היה הדלת שדרכה הייתה לאגודות סיוע גדולות אפשרות להגיע אל עקרת הבית. סניף הנשים רשם פרק מפואר בפעילות הכספית של מוסדות חשובים רבים. תחילה התנהלה העשייה בכבדות, כרגיל, אך אט-אט החלו הנשים שלנו להבין את החשיבות שבהגשת עזרה, והטילו עצמן אל תוך העבודה בהתלהבות הראויה. הן

תופסות מעמד נאה מאוד בפעילות מיזמים כמו: המגבית היהודית המאוחדת, ג'וינט, האיאס, הסתדרות, אורט, בתי ספר למיניהם, בתי ילדים, בתי זקנים, בתים לחולים, בתי מרפא וכו'. בדומה לסניף הגברים, מפגין סניף הנשים גם כיום פעילות נמרצת לטובת העני והנזקק.

כיום פעילות בסניף הנשים: אסתר נגלר, יושבת ראש (אחות של האחים פינקל); פני שניידר, מזכירת כספים; רוז אייזנגרט, מזכירה-רשמת; אסתר פירר, גזברית. חברות הנהלה: הגברות ברן, רוז פינקל, בסי פינקל, מנדל, לרנר, סילקה [ברדיטש]-גולדברג, מיה דולינר.

בזמנה הייתה פעילה גם תמה בס המנוחה, שהייתה לאורך שנים מזכירה-רשמת. תבדלנה לחיים ארוכים האחרות!

ועד הסיוע הראשון של יוצאי לוצק בניו יורק

התארגן בשנת 1916 והיה קיים בשם זה כחמש שנים. אז התאחדו כל האגודות של יוצאי לוצק בניו יורק, כוחות גדולים או קטנים. היו אלה שנות מלחמת העולם הראשונה, כשלא היה כל קשר עם הבית הישן. לכן חולק הסיוע באמצעות פיפל רֶליף, גוף סיוע של יהדות אמריקה, ששלח אמצעים כספיים רבים לקרבנות המלחמה באירופה. נעזרו חלקית גם בג'וינט.

בשנים 1922-1931 לא היה ועד סיוע זה פעיל. בשנת 1931 הופיעה בעיתון אמריקאי מסוים התכתבות בעניין המצב החומרי המחריד של הקהילה היהודית בלוצק והאוכלוסייה היהודית שם. ואכן נתהווה אז ועד "לחם עניים" שיוזמיו היו: יעקב ודורה גרינשטיין, מוטיה דימנט, ס' זינגר, ב' פידל ואחרים. קבוצה זו התפתחה במהירות, ובשנים שבין שתי מלחמות העולם נשלחו מדי שנה כ-1,000 דולרים, שחולקו בלוצק בין המוסדות היהודים הבאים:

חברת חצדקה בית לחם לוצק שעסקה בחלוקת לחם בקרב האוכלוסייה היהודית העניה. התמיכה מאמריקה הייתה 12% מתקציבם.

בית יתומים לילדים עזובים בלוצק שתקציבו השנתי היה כ-15,000 זלוטי. חלקנו היה 10%.

ביקור חולים שמשימתו כללה הגשת סיוע רפואי לאוכלוסייה היהודית הענייה בלוצק. גם כאן הייתה תמיכתנו כ-10% מן התקציב השנתי.

גמילות חסד כללי עזרתנו הייתה 10% מתקציבם.

טאז החזיק בית ילדים, שהיו בו 55 ילדים. הוא גם החזיק מרפאה ומושבת קיץ לילדים. החלק האמריקאי בתקציבם היה 15%.

לחם עניים קיבל את הכנסתו משלושה מקורות:

1 תשלום שנתי של החברים.

2 תמיכה של לנדסמנשפטים למיניהם: אגודת התמיכה הלוצקאית הראשונה, אגודת התמיכה הלוצקאית העצמאית בברונזוויל, האגודה הפרוגרסיבית של הצעירים, סניף לוצק 583 ליד ארבעטער רינג ומוסדות הנשים שלהם.

3 נשפים שנתיים שאורגנו בהזדמנויות שונות והכניסו סכומים ניכרים. ערב כזה הוקדש לפעילות החברתית הפורה של הידידים דורה גרינשטיין ויוסף בלושטיין [להלן הזמנה].

פרט לשני הנזכרים הצטיינו גם: ברנבוים, בנימין פידל, סם זינגר, יצחק פינקל, ב' פורר, מוטה דימנט ואחרים.

ועד הסיוע הלוצקאי המאוחד לחם עניים

חברים ויוצאי עיר נכבדים:

בשש השנים האחרונות מאז קיומו של לחם עניים (ועד הסיוע הלוצקאי) התמידו החברים דורה גרינשטיין, מזכירה-רשמת וג'ייקוב בלושטיין, מזכיר הכספים במשרותיהם במרב המסירות והנאמנות במלאכה לגיוס תמיכה לסובלים מצוקה בלוצק.

לפי דרישה כללית של החברים הוחלט לארגן ערב, להביע את הוקרת כולנו על מלאכתם הטובה.

ערב ההוקרה יתקיים ביום ראשון בשעה חמש, 14 מרץ 1937, באכסניה הרומנית של ארל, רחוב ברום 301 (רחוב פורסייטה החדש), ניו יורק. שם נתכנס כולנו ונביע את הוקרתנו לבעלי התפקידים דורה גרינשטיין וג'ייקוב בלושטיין. המחיר נוח, לא יותר מ- 1.52$ לאיש.

בברכה הוועדה המארגנת

על פעילותם של יוצאי לוצק בערים אחרות

יוצאי לוצק מצויים גם בערים אחרות בארצות הברית. גם שם מצויים לנדסמנשפטים מאורגנים. ערים כמו בולטימור, אלְבָּנו [Albany?], פיטסבורג, דטרויט, שיקגו. פרט לארגון של בולטימור, השאר אינם מפגינים פעילות חרוצה מיוחדת. על אחדים מהם נתעכב ונאפיין את פעילותם.

אגודת בולטימור תקבל לבטח ביטוי הולם בספר לוצק, לא נרחיב אפוא על פעילותה. ככלל, אנחנו ביחסים טובים מאוד עם יוצאי עירנו בבולטימור. עובדים במשותף לטובת ישראל ולטובת יוצאי עירנו.

אלבנו. האגודה במקום נוסדה בשנת 1930. היוזמים היו: הרי גרינשטיין, יצחק שרמן, סם שניידר, מאיר הונגרמן, מ׳ בורקמן ואחרים. בזמן הראשון התמסרו להגשת עזרה הדדית לחברי אגודתם. בשנת 1940 קשרנו עמם קשר הדוק ואז החלו להצטרף לפעילות הסיוע לטובת קרבנות המלחמה, ומאז הקמת מדינת ישראל, לפעולות הסיוע לטובת ישראל.

שיקגו. הייתה שם אגודה מאז 1933. מקרב הפעילים ראוי למנות את האנשים הבאים: יוסף נדלר, א׳ ברדיטש, ג׳ קאהן, אב׳ קאהן, סם ביברגל, ויקטור ברגר ואחרים. בדומה לארגונים קטנים אחרים מסוג זה, הקדישו עצמם בעיקר להגשת תמיכה הדדית לחבריהם, דאגו להם לחלקת קבר וכו׳. במשך שנים אחדות שלחו סכומים קטנים למוסדות לוצק שונים. כשניגש ועד הסיוע המאוחד של יוצאי לוצק לגיוס אמצעים למען "ספר לוצק", ביקר אצלם כותב שורות אלה. נאסף למטרה זו סכום של 2,000 דולרים. כשנזנח הפרויקט דרשו את השבת הכסף. נראה כי לאחר השבת הכסף, הוא הוחזר לתורמים. מאז אבד הקשר אתם. כל מאמצינו להניעם לעשייה לטובת ישראל או לטובת "ספר לוצק", נפלו על אוזניים אטומות.

פיטסבורג. בשל מחסור ביוצאי לוצק התארגנה שם "אגודה ווהלינית לסיוע" שהתרכזו בה כל יוצאי ווהלין. נראה כי החברים הפעילים ביותר שם היו לוצקאים כמו: רחל שכטר, יושבת ראש; מוריס לינדר, ל׳ רודו, ל׳ בלושטיין, יעקב ויינשטיין. בשנת 1949 הצטרפו אל "הארגונים המאוחדים של יוצאי לוצק". זה זמן רב שאין לנו כל ידיעה

מהם. דוחות קופת גמילות חסדים בישראל, מעידים כי תרמו סכום כסף מסוים למוסד מועיל זה.

לוס אנג'לס. בשנת 1949 אורגנה ביוזמת אברהם ארביטר ויוסף טייטלבוים קבוצה של יוצאי לוצק, שהציבה לעצמה מטרה לשתף פעולה בהוצאת "ספר לוצק" המתוכנן. הם אספו סכום כסף מסוים. רבות לא הספיקו לעשות.

שינוי ניכר חל מאז בואן של גברת אסתר ביילין ובתה (זו אשתו של ד"ר ביילין מלוצק) אל לוס אנג'לס. היא החדירה במרצה התעוררות מסוימת בקרב יוצאי לוצק המקומיים.

הרושם הוא, שמצויים בקרבם אנשים רבי ערך. תוך זמן קצר לפעילותם המאורגנת הצליחו לשלוח לישראל כמה מאות דולרים. מצטיינים בקבוצה זו הפעילים: גברת ד"ר ביילין, אברהם ארביטר, יוסף טייטלבוים, רובין, ב' בוקסר, א' דיקשטיין, מקס אופינוב (לא לוצקאי, נשוי לאישה מלוצק), ס' ליבהובר, שניידר ואחרים.

קנדה. ידוע לנו על קיום שתי קבוצות בקנדה. אחת בוויניפג והאחרת במונטריאול. קיימת גם קבוצה בטורונטו, אך חשיבותה זניחה.

בוויניפג ארגנה הקבוצה הלוצקאית בשנים 1938-1940 סיוע חומרי בתיווכו של "ועד הסיוע של יוצאי לוצק" למען מוסדות יהודיים בלוצק. הם גם שלחו סכום כסף למען קופת גמילות חסדים בישראל. בזמן האחרון איננו שומעים מהם דבר.

זמן-מה היו פעילים בקרבם האנשים הבאים: ציפה גלזר (יושבת ראש), חנה מאמט, חנה קֶטי, האחים חיים, שמעון ושמואל לוי, יעקב פריזאמנט, שלמה פרלמוטר ואחרים.

לאחרונה קשרנו קשר עם ארגון במונטריאול בשם: אגודת רובנה-לוצק. הפעילים ביניהם: מ' שטרנפלד, סלומון גאמר, ד' קשקֶט ואחרים. ידיעות נוספות על פעילותם אין ברשותנו.

עבדנו בקצב זה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. תקופה ממושכת לא קיבלנו כל ידיעה על המתרחש בביתנו הישן, שמסך שחור של שתיקה מסתורית ירד עליו. אט-אט החלו להגיע ידיעות שהקפיאו את הדם

בעורקים. בשנים 1942-1943 כבר התברר לציבור בעולם התמונה בדבר גודל האסון שפגע ביהדות אירופה. יהדות העולם, ובשורה הראשונה יהדות אמריקה, נותרה נדהמת וברוב מבוכה לא ידעה מה לעשות. נעשו באמצעות ג'וינט ניסיונות להקל את סבל הקרבנות. הוא למרבה הצער לא היה מסוגל להגיע אל רבים מן הנפגעים.

בעת ההיא נולד אצל לוצקאים אחדים הרעיון להתכונן עם תמיכה חומרית נאותה, למקרה שיתאפשר להגיע אל מי שיצליחו להינצל מן הבערה.

נתפרסם קול קורא אל כל ארגוני יוצאי לוצק. בקול הקורא הוצע להקים ארגון משותף, שיעסוק באיסוף סיוע למען הנפגעים. הגיבו לקריאה העסקנים הוותיקים של "לחם עניים" ומשלחות כל ארגוני יוצאי לוצק, והוקם "הארגון המאוחד של יוצאי לוצק באמריקה". יושב ראש ארגון זה נבחר מר ניסן פירר. הוקמו מחלקות בניו יורק, אלבנו, שיקגו, בולטימור, פיטסבורג, לוס אנג'לס. נקשרו קשרים עם קנדה, ארגנטינה וארצות אחרות.

הקבוצה הפעילה ביותר הייתה בניו יורק. תוך זמן קצר מאוד גויס סכום כסף גדול. ניצבה השאלה, מה לעשות בכסף? נתקבלה אי-משם ידיעה שניתן לשלוח באמצעות "הצלב האדום" של ברית המועצות סיוע אל לוצק, שהייתה תחת הממשל הסובייטי. שילמנו תמורת 500 חבילות מזון, בתקווה שמשהו יגיע בכל זאת ליהודים בלוצק.

כעבור שנים אחדות סיפר לנו לוצקאי שהיה בלוצק לפני המלחמה של 1941 כי שמע דבר-מה על חבילות, אך לא ידע אם מי מיהודי לוצק נהנה מהן.

ככלל, התכוננו לרגע בו נוכל להגיע אל אלה שהצליחו להינצל מן התופת ההיטלריסטי. ג'וינט היה הראשון שעלה בידיו להגיע אל קרבנות הנאצים. לכן ראינו חובה להגיש את תרומתנו לג'וינט, מתוך ביטחון כי בקרב הניצולים, להם הוא מגיש סיוע, מצויים גם יהודים מלוצק. העברנו סכום של 7,000 דולרים.

רק בשנת 1946 יצרנו קשר עם קבוצת יהודים לוצקאים ניצולים שהתקבצו בוורוצלב. פרט לעזרה ישירה ליוצאי עיר אחדים שלחנו גם אלף דולרים לקופת גמילות חסדים בוורוצלב. כעבור זמן קצר התחלנו

לקבל פנות בקשה לסיוע מפליטים לוצקאים בפולין, אוסטריה, גרמניה, צכוסלובקיה, איטליה ואוצות אחדות באירופה, אליהן הגיעה קריאתנו לפנות בבקשות הודענו ליוצאי לוצק באמצעות ג'וינט, האיאס, הודעות בעיתונות שלחנו לכל אחד, בהתאם לנודל המשפחה, בגדים, חבילות מזון וכסף. במגבית האיסוף הצטיינו במיוחד משותינו עם "אס" הלוצקאים, פרל מרגן, שהתמסדה בלב ונפש למגבית של איסוף בגדים, מזון וחפצים אחדים ושלחה למקקים בכל מקום בו היו.

אספנו כסף באופנים שונים. אורגנו "מסיבות רעב", אספות, אזכרות, ברכת נרות חנוכה, משלוחי מנות בפורים וכו'.

יושב הראש הראשון של מחלקת ניו יורק היה סם גוז שמת בטרם עת, אחריו נבחר יוסף רוט ואחריו יואל פינקל.

בו בזמן באו לניו יורק יוצאי לוצק אחדים, ניצולי התופת ההיטלריסטי. עזרנו להם בתמיכות כספיות בהלוואות, ואפשרנו להם לעמוד על רגליהם ולהיות עצמאים.

עבודתנו התפתחה באופן אינטנסיבי יותר לאחר הקמת מדינת ישראל. ברור היה לכולנו, ציונים ולא-ציונים, הפיתרון הנכון לבעיית הפליטים יימצא רק בישראל, אליה יש להפנות את מאמצי החברה היהודית האמריקאית המאורגנת.

ההנהלה 1951

שורה ראשונה מימין: יואל פינקל, ש' שוו, יצחק פינקל, בני פורר, אלכס ברן. שורה שנייה מימין: מקס נגלר, מקס שניידר, ניסן פידר, סם מריניץ, מוריס בס, א' לוצקן, אהרן קרלין

נולדה תכנית מקורית להקים בישראל "כפר לוצק" ולבנות מספר בתים למען יהודי לוצק באזור מסוים. לאחר שנה של חיפוש מאומץ ליצירת קשר עם דרג אחראי של יהודי לוצק בישראל, נזנחה התכנית ובמקומה הוחלט להקים בישראל בית תרבות באזור בו מתרכזים עולים חדשים יוצאי לוצק, בית תרבות עם מוזאון, בו ייאספו העתיקות שנותרו מעירנו האהובה לוצק.

נתקיים קשר רופף עם לוצקאים אחדים בישראל: אליעזר גולדנברג, בנדרסקי, סרליק ואחרים. אך הייתה תחושה, שלא ניתן יהיה לארגן סיוע גדול בלי ועד אחראי בישראל. הוחלט אפוא כי נציג מארגון יוצאי עירנו יבקר בישראל וינסה להבהיר עניין זה במקום.

המשלחת הראשונה, שביקרה בישראל לשם המטרה הנזכרת לעיל, כללה את: יואל פינקל ורעייתו, מוריס בס ורעייתו, ניסן פירר ורעייתו, יצחק פינקל ורעייתו, ד"ר לשנר. הם באו לישראל בערב פסח 1955. נערכו אספות אחדות והתייעצויות עם יוצאי לוצק, נבחר ועד אחראי, לעסוק בעניינים של עולי לוצק בישראל. שימת לב מיוחדת הוענקה לארגון קופת גמילות חסדים בישראל, אשר תשרת את יוצאי לוצק. התמיכה לקופה זו אכן הגיעה עד מהרה בצורת 10,000 דולרים. סכום זה שלח ארגון יוצאי לוצק בניו יורק. גם ארגוני יוצאי עיר אחרים הונעו לחקות דוגמה זו. כך שלחו ארגוני יוצאי לוצק בבולטימור, אלבנו וארצות אחרות תמיכה כספית. הסכום גדל והגיע ל-15,000 דולרים.

בשנת 1958 באו לישראל בשנית הזוגות: פירר, פינקל, בס כדי לקשור קשר נוסף עם ארגון יוצאי לוצק בישראל, וליטול חלק בחנוכת בית הילדים בבית-ים, אשר מוריס בס סייע בבנייתו על שם אשתו המנוחה תמה בס.

שורה תחתונה, אנו רואים כיצד מהגרים יהודים עניים, שבאו לאמריקה לפני שישים שנים, צמחו להיות גורם חשוב בחיים היהודיים שלנו. רצוננו לקוות, שלא נצטרך עוד לעסוק בהגשת סיוע לנזקקים שלנו. משאלתנו היא, שנוכל להקדיש עצמנו בלב ונפש לפעילות התרבותית-חברתית.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 537 – 549.

תיאורו של יצחק פינקל את פעילותם של הלוצקאים בארצות הברית לא יהיה מלא אם לא נוסיף עוד פרטים אחדים משעה שנאלץ פינקל להתפטר חלקית מפעילותו החברתית מטעמי בריאות.

זה היה בשנת 1948, לאחר הקמת מדינת ישראל. אקטיביסטים לוצקאים רבים, פעילים בתחום הגשת סיוע ליוצאי לוצק נזקקים, ללא הבחנה במקום הימצאם, סברו כי משימתם הסתיימה. מדינת ישראל כבר קיימת, היא כבר תדאג לנזקקים לסיוע. יש ג'וינט, שודאי לא יזניח את חובותיו גם בעתיד. לא נותר אפוא ליוזמה החברתית מה לעשות בתחום זה. החלו להזניח כל פעילות. החברים לא באו להתייעצויות של ארגון יוצאי העיר. למרבה המזל סברו חברי סניף לוצק 583 של ארבעטער רינג בניו יורק כי לדעה זו אין צידוק. יחד עם יושב הראש בעת ההיא, שלמה גוז – מארגון אחר של יוצאי לוצק – ועוד חברים אחדים יוצאי העיר בניו יורק, החלו במבצע להנצחת זכר עירנו הישנה. פעילים אלה סברו כי טרם באה העת לשבת בחיבוק ידיים.

לכן הוקם לתחייה ועד הסיוע של יוצאי לוצק, שהציב לעצמו משימה ליצור קרן להקמת מצבה לקהילה היהודית של לוצק, עתיקותיה, יהודיה הנרצחים ולמעלה משש מאות שנות היסטוריה רבת תהילה של היהודים בלוצק. מצבה כזו, שתוקם בישראל, תשמש עדות חיה למה שהיה ואיננו עוד.

בין המשימות שוועד הסיוע המחודש הציב לעצמו, הייתה גם המשימה לסייע לעולים החדשים, יהודי לוצק, להסתדר בישראל.

הדבר דרש כסף רב ועבודה. תחילה אכן לא התנהלה העבודה בקלות. אנשים כבר עייפו מפעלתנות פילנתרופית ארוכת שנים מתמשכת.

לשבחה של קבוצת הפעילים הקטנה, ראוי להדגיש כי לאחר זמן-מה הצליחו לעורר שוב את הלבבות היהודים לפעילות חברתית.

שוב הוחל ביצירת קשר עם יוצאי לוצק בערים ובארצות שונות. נשלחו מאות מכתבים אל ארגונים של יוצאי לוצק בקנדה, ברזיל, ארגנטינה, פריז ואחרות, בהם נקראו יוצאי לוצק להנציח את קדושי לוצק בהקמת מונומנט נאות לקהילה שהושמדה.

במהלך חליפת המכתבים האינטנסיבית צף פרויקט להקים ארגון יוצאי לוצק מרכזי, שינהל את המבצע המתוכנן. למטרה זו התקיימה ועידה בניו יורק, במלון דיפלומט, מאי 1949. היו צירים מבולטימור, אלבנו, ניו יורק. נתקבלו ברכות משיקגו, לוס אנג'לס, פיטסבורג, קנדה. בוועידה נטל חלק הרב זלמן סורוצ'קין, רב הכולל האחרון של לוצק, אשר שהה אז בניו יורק בשליחות ועד הישיבות בישראל.

הדיון בוועידה התנהל בעניין הפרויקט להנציח את קדושינו. לא היה שום דבר קונקרטי מישראל. לא היו שום קשרים עם דרג כלשהו של הלוצקאים בישראל. הוועידה קיבלה החלטה לגייס קרן של 50,000 דולרים, על מנת לסייע בזה בבניית עיר, עיירה או כפר שיישאו את שם עירנו לוצק. הרב סורוצ'קין ציין את ההחלטה בעניין קריאת המקום "כפר לוצק" במילים: "'כפר לוצק' יהיה כפרחים על קברי קדושי לוצק".

כותב שורות אלה עם המזכיר ויינטראוב עיבדו תכנית מדויקת להתקשרות עם יוצאי העיר בישראל. ויינטראוב נטל על עצמו להוציא לאור בולטין מדי חודש. הקשר עם יוצאי לוצק בישראל הפך מבחינתנו בעיה. הערכנו בבירור כי בלי שיתוף פעולה במקום, בישראל, אין מה לדבר על מימוש הפרויקט שלנו. יצרנו קשר עם אליעזר גולדנברג בישראל, שגילה יוזמה רבה וניסה להקים דרג אחראי של יוצאי לוצק בישראל. חלף זמן רב וחליפת מכתבים מתמשכת עם יוצאי עיר אחדים בישראל. וינטראוב למרבה הצער לא יכול לדווח הרבה בבולטין שפרסם, משום שכל העשייה נסבה על לעורר ולקרוא ליוצאי לוצק בישראל להקים דרג אחראי אשר יממש את החלטת הוועידה.

העניין היה, לא להחמיץ את הרגע הנאות. התקיימה סדרת ועידות והתייעצויות. לאחר כל התייעצות החמיר המצב.

כך נמשך העניין כשנתיים. חרף כל המכשולים והקשיים, בכל זאת לא פיגרה הקבוצה הקטנה של חברים מסניף לוצק, ועוד חברים מוועד הסיוע של יוצאי לוצק בעבודה. בכוחות עצמיים נאסף סכום של 7,000 דולרים. עם סכום קטן זה רצו ושאפו בכל הכוח לממש את חלומם: להקים מצבה מכובדת לקדושי לוצק הנרצחים. היו שלושה פרויקטים:

1. להעביר את הכסף ליוצאי לוצק בישראל, להקמת מועדון או בית לוצק בתל אביב.

2. לבוא לידי הבנה עם ג'וינט בדבר בניית מרכז משותף.

3. לבנות מרכז על שם קדושי לוצק במשותף עם ההסתדרות בישראל.

הוחלט באחת האספות להקים יחד עם ההסתדרות בית תרבות על שם קדושי לוצק בישראל. הסכום של 7,000 דולרים שולם והתחייבנו לתוספת של 3,000 דולרים. לא כולם בישראל היו מרוצים מכך, בכל זאת הסכימו לבסוף לפרויקט והוסיפו את משאלתם, שמרכז זה לא צריך להימצא בתל אביב עצמה, אלא לא רחוק ממנה. אנחנו מצדנו דרשנו מן ההסתדרות התחייבות, שליד מרכז תרבות זה יימצא גם חדר, אשר ישמש מוזאון לעתיקות לוצק ויישא את השם: מוזאון לוצק על שם קדושי לוצק. התנאי נתקבל.

ביום שלישי, 17 בפברואר 1953, הונחה בבת-ים אבן הפינה לבית התרבות על שם קדושי לוצק. ביום רביעי, 28 באפריל 1954, נערכה חנוכת בית התרבות.

יצאה לישראל משלחת שהרכבה: יואל פינקל ורעייתו בתיה, יצחק ורוז פינקל, ניסן ואסתר פירר, משה ותמה בס, מנדל איידלשטיין ורעייתו, ד"ר לשנר. לפני הנסיעה ראה אור ספר מיוחד שהוקדש לקהילת לוצק השחוטה, שבוצע בידי האמן יעקב זֶלדין. בספר זה הופיעו זיכרונות ותיאורים של עשרות יוצאי לוצק בניו יורק, שביקשו להנציח את קרוביהם שנרצחו, משפחות ומכרים. נאסף אוצר גדול של תצלומים למיניהם ומסמכים נדירים, במטרה שיוכנסו ל"ספר לוצק" המתוכנן. באוסף זה תצלומים ומסמכים בעלי חשיבות היסטורית רבה. הוועדה לקחה עמה תצלום גדול של מוסדות לוצק, עסקנים, בית הכנסת הגדול וכו', שנתלה במוזאון בבת-ים.

יחד עם אליעזר גולדנברג וישעיהו פרידמן מישראל הזמינה הוועדה בניו יורק את כל הנחוץ לציודו של המוזאון ולהפיכתו למוסד אשר בו ייאסף כל החומר הנוגע לעירנו לוצק.

ביום ראשון, 24 באפריל 1955, התקיימה בהשתתפות הוועדה וקהל גדול של יוצאי לוצק בישראל הפתיחה החגיגית של המוזאון.

הוועדה קיימה התייעצויות רבות עם יוצאי לוצק בישראל. התייצבו חברים חדשים רבים. נוספו פרידמן הצעיר, א' לנדסברג המנוח, ד"ר מאיר נריפל, שמואל ורקוביצקי, יעקב שמפנייר, מנדל בן-יצחק, קלרה רויטר, משה נינדל, סוניה שקרמן, בלה פרידמן, ד"ר קוניצא, שייקה קרוין, חד בנחד סקי ועוד פעילים אחרים.

בתצלום: קבלת פנים לאורחים מאמריקה

הכרנו את הבעיות הספציפיות של הישראלים, עניניהם החברתיים, אורח חייהם. נתחוה פרויקט בדבר הקמת קופת גמילות חסדים למען יוצאי לוצק בישראל. פרויקט זה ניתן בישיבות ובאספות רבות.

לפני נסיעת הוועדה נערכה ישיבה, והוחלט בה לסייע בכל הכוח לניסוח אמצעים בספים לקופת ההלוואה המתוכננת. הוחלט לנייס למבצע לא רק את יוצאי לוצק בניו יורק, אלא גם בערים אחרות. הוצב תנאי אחד: שיהיה להם פיקוח אמתי על מוזאון לוצק בבת-ים.

לאחר מות חברתנו היקרה תמה בס, הוקמה בניו יורק קרן סוציאלית ע"ש תמה בס להנצחת שמה בישראל. בו בזמן בנה משה בס בישראל בית לאם השבדת, במרחק לא רב ממוזאון לוצק בבית-ים.

בתצלומים: בית הילדים ע"ש תמה בס, במרום, מוריס בס

יחד עם יצחק פינקל היינו אפופים תחושת דאגה, שמא חלילה לא יישאר כל זכר לאחר החר שלנו. הדור הזקן קטן מיום ליום ולא יישאר איש שיזכל להזכיר את העירה לוצק. ברגע מסוים כבר התחלנו לחוש עייפות, לאחר שנים כה רבות של עשייה

חברתית אקטיבית למען יוצאי עירנו הפזורים בכל קצווי תבל. עם זאת החלטנו לא לנוח ולהביא לסיומה המוצלח את הופעת "ספר לוצק" המתוכנן. למטרה זו התכוננו לצאת שנית במשלחת לישראל. לפני הנסיעה המתוכננת, שוב התגייסנו לחליפת מכתבים אינטנסיבית עם יוצאי העיר בשתי האמריקות. ביקרנו בבולטימור בעניין "ספר לוצק".

היענותם של יוצאי עירנו במקרה זה הייתה חיובית. החלטנו לזמן ועידה בישראל, אליה יבואו יוצאי לוצק מארצות שונות להתייעץ בעניין המתוכנן. בערב פסח 1958 התקיימה אכן התייעצות בבת-ים. נכחו מחו"ל פירר ופינקל ונשותיהם, בני הזוג סימא, ליברמן, דיקשטיין מברזיל, גברת גלין מארגנטינה, משפחה מקנדה ומשלחת גדולה של יוצאי לוצק בישראל. נכחו גם אורחים מוזמנים.

באו להתייעצות עולים חדשים מפולין, שביקרו לא מכבר בלוצק. הדוח שלהם על עירנו היקרה היה עגום מאוד והותיר בכולם רושם קשה.

ועד "ספר לוצק" בניו יורק

מימין שורה ראשונה: ד"ר ספיגן, י' צינקר, נ' פירר, יצחק פינקל (יושב ראש), מ' בס, ד"ר לשנר, מ' ברן. שורה שנייה: ס' גריינץ', סילביה ברדיטש-גולדברג, ב' פירר [פורר?], א' אייזנגרטן, י' לרנר, מ' נגלר

שמואל ורקוביצקי פתח את הישיבה ודיווח בקצרה על המצב בישראל בקרב העולים החדשים, ועל סיכויי "ספר לוצק". ניסן פירר מניו יורק מסר דוח על ארגון יוצאי לוצק בניו יורק ומאמציו למען הספר הנזכר. הוא סיפר על הביקורים בצרפת, בה נלהבים הלוצקאים מרעיון הספר. יצחק פינקל דיבר באריכות על המשימה של דורנו בהנצחת עברה של עירנו. הוא קרא ליוצאי לוצק בישראל לא רק ליטול חלק בעבודה על "ספר לוצק", אלא לקבל את כל האחריות להופעת הספר. בדיון הובעה התלהבות מן הרעיון הנכון. נבחרה הנהלה. יושב ראש ועד "ספר לוצק" נבחר נחום שטרכמן.

רצוני להאמין שלא יאבד זכרם הקדוש של הקדושים והטהורים שלנו, שנפלו על קידוש השם במרתפי מבצר לוברט ובגטו לוצק. בדמם הם קוראים לנו, לעולם לא לשכוח את הנופלים.

1960

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 550 – 552.

א' לוצקי פגישה אצל הלוצקאים – שיר, לא תורגם

אלתר ברדיטש בולטימור **אגודת הסיוע הלוצקאית בבולטימור**

בשנת 1931, כשאנחנו באמריקה נשמנו מעט לרווחה, משוחררים מציפורני השפל הכלכלי, הגיעו אלינו ידיעות מאוד לא משמחות מן הבית הישן, מלוצק. ידיעות אלה סיפרו לנו על המשבר הכלכלי הנורא, על רדיפות אנטישמיות וחרמות כנגד אחינו ואחיותינו.

הידיעות מפולין אילצו אותנו לעסוק ביתר רצינות בענייני ביתנו הישן. בסוף שנת 1931 נתקיימה בבית יהושע גילדן אספת הייסוד הראשונה של Lutzker relief society Baltimore. הארגון שנוסד הציב לעצמו משימה להגיש עזרה לקרובים שנותרו בבית הישן בעיר לוצק, וליצור למען יוצאי לוצק בבולטימור סביבה ביתית חברית.

לוועדה הזמנית הנבחרת נכנסו: סם פולק, יושב ראש; פרנק ויינברג, גזבר; אלתר ברדיטש, מזכיר כספים ומורשה לקיום הקשר בין ארגון יוצאי לוצק בבולטימור לעיר המוצא לוצק.

האגודה שהוקמה גיבשה את הלוצקאים בבולטימור. עד אז היינו מנותקים זה מזה. הודות לכמה יוצאי לוצק חרוצים ונמרצים, כמו בֶּנֶה וסוניה גרינבלט, יהושע גילדן, סם ורוזה פולק, ג'ק נודל ואחרים, הושתת קשר חי וחברי בין הלוצקאים בבולטימור.

באספת הייסוד הראשונה נכחו, פרט לנזכרים לעיל, גם: משה וברכה פֶרמיל, אייזיק וקלרה סגל, דוד ולובה טיימן, אדולף ודורה טיימן, מנדל וזלדה ויינשטיין, משה ויֶטה ברמן, הרי וצילה [?], בן-ציון ומינה רוזנבלט.

מובן כי לא כל הלוצקאים בבולטימור היו חברים באגודה שנוסדה. יש בהם כאלה שעד עצם היום הזה לא הצטרפו לארגון יוצאי לוצק שלנו. אך חלק הארי הצטרפו והם פעילים בתחומי פעילות רבים שלו.

ג'ק נודל, יושב הראש הנוכחי של אגודתנו, ואשתו; לואיס פרמיל, גזבר, ואשתו בטי, חברה במוסד צדקה; סם ויינטרויב, יושב הראש בעבר של האגודה ושל קרן הסיוע בשנת 1945, יחד עם אשתו סוניה; הוריהם החשובים דוד וחוה ויינטרויב; מוריס שניידר ואשתו; טוביה שניידר ואשתו; ג'ק ושירלי שניידר, גזבר בעבר; אייב פיין ואשתו, מזכיר-רשם לאורך שנים; אמו סוסיה ג'ק. כל הנמנים הפגינו עשייה אקטיבית

מגוונת באגודה שלנו. אפילו שוירלי גודל, בעצמו יוצא סווינר, ורק למד בישיבה בלוצק, הצטרף לעשייה אקטיבית לטובת האגודה שלנו ושימש שנים אחדות משנה ליו"ר.

כעבור שנים אחדות נוספו עוד יוצאי לוצק והיו פעילים באגודה שלנו, אלה הם: ברוך ושרה קֶץ', ברוך משמש כיום מזכיר-רשם; אמם לאה מארליס; ז'ו וסיליה פייט, עתה משנה ליו"ר האגודה; הרי ובקי פוקס, חבר הוועד למען דף בית הכנסת בישיבה נ-ר [נר ישראל רביניקל] לזכר קדושי לוצק.

בשנת 1932 הוכשרה אגודתנו ומזכיר הכספים (כותב שורות אלה) התקשר בתיווכם של חותנו וגיסו, שלום-לייב וזיינוול גרבץ', עם עורך "וואלינער פרעסע" שמואל חזן, ובאמצעותו עם מוסדות יהודיים אחרים בלוצק. מאז הושתת קשר תקין בין לוצקאים משני עברי האוקיינוס.

כדי להקים קרן סיוע אורגן בשנת 1932 טיול באניית קיטור על פני מימיו הכחולים של מפרץ צ'סופיל במרילנד. אורגנו גם משחקי הגרלה שהכניסו כסף לקרן.

באספות המיוחדות שלנו ובנשפים השנתיים ביקרו אצלנו מעת לעת יוצאי לוצק אחדים מניו יורק: פרל מרגן, ניסן פירר, מוטי[ה] דימנט, אבי יחיאל ברדיטש; מוושינגטון נהגו לבוא אלינו בן דודתי הרב יהודה-יואל, חייקה פפיר, יעקב ודבורה גרינשטיין ואחרים. בביקורו הראשון ערך לנו מוטי[ה] דימנט היכרות עם פעילות "בית לחם" ובית היתומים בלוצק. מיד שלחנו למוסדות הנזכרים סכום צנוע שהספקנו לגייס.

ב-26 בפברואר 1933 התקיים אצלנו נשף הסיוע הלוצקאי הראשון בניהולו של אייזיק סגל. בנשף נטלו חלק כל יוצאי לוצק בבולטימור. הנשף עבר בהצלחה מורלית וכספית גדולה. דוח על כך נמסר לעיתונות המקומית וגם לעיתון "וואלינער פרעסע" באמצעות הכתב האמריקאי שלו. הסכום שנאסף הועבר מיד לשישה מוסדות יהודיים בלוצק.

באופן זהה התקיימו כל הנשפים השנתיים, שהכניסו את האמצעים שאפשרו לנו להגיש סיוע כספי תקין למוסדות הבאים בלוצק:

בית לחם, בית היתומים, חבר הנאמנים של בית החולים, תלמוד תורה, לינת הצדק, טאז, ביקור חולים, גמילות חסדים, איגוד בעלי מלאכה ואגודת הנשים נובו סטרויניה, פרט לתרומות רגילות למען פעולות לאומיות ואחרת בבולטימור.

ההכנות לכל נשף סיוע שנתי נמשכו כשלושה חודשים. היה צורך להתקשר עם יוצאי העיר ונשותיהם, לגייס אותם לשיתוף פעולה אקטיבי בהכנות לנשף. נחוץ היה גם להכין את החומר הראוי לכתב העת שראה אור בהזדמנות זו. להשיג הודעות וברכות, אפילו ממוסדות נוצריים שעמם עמדו יוצאי לוצק אחדים בקשרי מסחר; לשכור אולם מתאים עם מחיקה לריקודים; להתקשר עם העיתונות היהודית ועם שידורי רדיו; להכין מזנון נאות לערב, נשותינו הכינו בעצמן מעדנים למיניהם ובערב היו המוכרות. כל משקיעי המאמצים בנשפים השנתיים היו מרוצים מפעילותם. הם השתכנעו שהנשף השנתי הוא אירוע בחיי יהודי בולטימור. הנשפים היו למסורת.

בשנת 1935, כשחבר הנאמנים של בית החולים היהודי בלוצק פנה אלינו בבקשת סיוע דחוף לצורך הקמת מחלקה ליולדות בבית החולים, מיד גויס הסכום הראוי. מחלקה זו אכן הוקמה על שם האגודה שלנו, שציידה חדר שלם במיטות. בוצעה גם מגבית איסוף של בגדים ישנים. במגבית זו הצטיינו במיוחד הנשים רחה פולק, סאבר, סוניה גרינבלט ואחרות. הבגדים שנאספו נשלחו למערכת "וואלינער פרעסע" וחולקו בידי העורך שמואל חזן בין הלוצקאים היהודים הנזקקים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נותקו כל הקשרים בינינו ובין עירנו לוצק. אמריקה נכנסה לתקופת הכנה למלחמה. ילדינו גויסו לצבא. כל המקורות הכלכליים הועמדו לרשות הסיוע לבעלות הברית. לכן נחלשה גם פעילותנו החברתית באורח זמני.

אנחנו, יוצאי לוצק בבולטימור, התאספנו מעת לעת בבתינו הפרטיים, וכמשתייכים למשפחה אחת, חלקנו בינינו את הידיעות המחרידות שנתקבלו מעבר לים, שם נותרו היקרים והקרובים לנו. חיינו בתקווה יחידה – לראות במפלת היטלר.

לאחר הניצחון על היטלר הוקם בהנהגת הפעיל החברתי הבלתי נלאה שלנו, סם ויינטרויב, ועד סיוע חרום, שפנה באמצעות העיתונות היהודית האמריקאית לכל יהודי לוצק ששרדו, בקריאה ליצור עמו קשר מהר ככל האפשר.

תוך זמן קצר החלו להתקבל מאות מכתבים מיהודי לוצק ניצולים. המכתבים נקראו בישיבות ועד, ונשפכו עליהם דמעות חמות בשל הגורל המחריד שפגע בעמנו ובביתנו הישן לוצק. בתנופה יהודית אורגנה מגבית סיוע מהירה, בה הצטיינו בפעילותם העמיתים מאגודת לוצק: סם ויינטרויב, ג'ק נודל, סם פולק, אדולף טיימן, ג'ק שניידר, לואיס פרמיל, טוביה שניידר, ברוך קץ', ז'ו פייט, ג'ק גולד וכותב שורות אלה, בהשתתפות פעילה של כל יוצאי לוצק ונשותיהם. נשלחו לאירופה חבילות מזון, בגדים, כסף ותרופות. עסקנו גם בחיפוש קרובים.

הנשפים המסורתיים חודשו. הם חלק חשוב במאמצינו להגדיל את קרן הסיוע שלנו. נשלח סיוע לארצות הבאות: צרפת, איטליה, יפן, שוודיה, גרמניה, אוסטריה, פולין. באחת-עשרה השנים האחרונות נשלח הסיוע שלנו לישראל, בצורת כסף, חבילות מזון ותרופות ליוצאי לוצק פרטיים.

בשנת 1954, תוך קשר עם הארגון בניו יורק, הבאנו מישראל לאמריקה את יוצאי עירנו החשובים, האמנים המוכרים חיים ושרה פֶּרְשְׁקוּ וידידתם אלזה. הם הופיעו בפני מיליוני צופים בטלוויזיה ובקונצרטים שונים. הם הצליחו לרכוש לעצמם הכרה בחוגי האמנים גם בקנדה ובמקסיקו.

אנחנו גאים להיות בקשר עם קופת גמילות חסדים ע"ש קדושי לוצק שהוקמה בידי ארגון יוצאי לוצק בישראל. תקוותנו, שהקשר שנוצר יסייע רבות להמשיך בעבודתנו המסורה לטובת הכלל.

אנחנו, כאן בבולטימור, החלטנו להנציח את זכר קדושינו בהטבעת לוח ברונזה בישיבת נר ישראל רביניקל, הנמנית עם הישיבות הנודעות באמריקה ובקנדה. על טבלת זיכרון זו יימצאו גם שמות יוצאי עיר שמתו, בוני אגודתנו ומקימיה. מדי שנה תתקיים בישיבה הנזכרת אזכרה בהשתתפות רבנים ידועים.

למרבה הצער אגודתנו אינה גדלה, אלא קטנה. כוחות צעירים אינם מצטרפים, אך קומץ יוצאי העיר המסורים ודאי לא יפגרו בעבודתם וימשיכו בפעילותה החשובה.

1960

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 554 – 557.

מקס שטרנפלד קנדה **יהודי לוצק בפורטוגל**

בשנת 1932 עזבתי את עירי לוצק ויצאתי לארצות נכר שמנהגיהן, שפתן ואקלימן אחרים. נפגשתי שם עם עוד מהגרים יהודים מלוצק ויחד חלקנו סבל ושמחה בתנאים החדשים.

בפורטוגל הורגש השוני בכל מקום. במסעדה צריך היה לפנות אל המלצר באופן שונה מאשר אצלנו בלוצק. כך גם ביחס לנשים, שכלל לא נתקלו בהן ברחוב בלי מלווה. מנהגים מוזרים אלה בלטו מאוד לעיני מי שזה מקרוב בא. אך הודות למושבת היהודים המקומית הקטנה – בשורה ראשונה יהודים לוצקאים אחדים, שבאו לקבל את פניי – הייתה התאקלמותי קלה יותר.

יוצאי לוצק ראשונים, שבאו לבקר אצלי בקבלת הפנים שארגן לכבודי אחי, היו מכרים כמו: י׳ מ׳ שטרנברג, חיים ולדמן ובנו יוסף, אלתר צימרמן, יוסף שטודן [שטודין], מוטל קרדש, חסקל זינדליום [זינדליוק], דוד קיט [חאיט?], יוסף קופייקה, ברוך מינדלס ובנו אשר, לייב אֶקבר, מיכֶל בוימל, גרטנר, דיקשטיין. ערב זה היה לדידי בגדר הפתעה נעימה, כי בפגישתי עם אנשים קרובים כה רבים, שוב חשתי שאני בלוצק ברחוב מצרים, בו מדי רגע פגש אדם ידיד או מכר.

ליסבון היא עיר יפה ומודרנית. אך היהודי שבקרבנו לא הניח לשכוח כי בעיר זו חגגה האינקוויזיציה את הגדולים בניצחונותיה על היהודים. בדיוק במרכז העיר, ברחוב ראקיה, במקום בו נמצא היום התאטרון הלאומי, הוקם לא אחת אוטו-דה-פה. עונו עליו אנוסים יהודים רבים, שנאשמו "בפשע" הנורא של שמירת מנהגים יהודיים. מטיילים ברחובות ליסבון, ונתקלים באנשים הדומים ליהודים שלנו בברדיצ׳ב או בוורשה, המחשבה שאולי הם צאצאי האנוסים בלתי נמנעת.

זמן רב להרהר בכך אין. דאגות היום-יום בולעות את מי שזה מקרוב בא. אט-אט הקמתי לעצמי בית חדש שנתגלה, בעתות התוקפנות ההיטלריסטית הגוברת והשמדת יהודים, כגן עדן עלי אדמות. פורטוגל לא נגררה אחר תכניותיו ההרפתקניות של היטלר ונותרה ניטרלית. לכן ניצלו שם ממות בטוח אלפי יהודים שנמלטו מצרפת, בלגיה, הולנד.

כיוון שאירופה כולה הייתה תחת הכיבוש ההיטלריסטי, וכל המוסדות החברתיים היהודיים חוסלו, ג'וינט, שמקום מושבו הקודם היה פריז, העתיק מושבו אל ליסבון, וכך היה מסוגל להמשיך בפעילות הסיוע שלו לטובת הפליטים שבאו. בעזרת תושבינו הוותיקים אורגן מטבח כשר, בו קיבלו הבאים זה מקרוב ארוחות צהריים חינם.

מי שבאו לפורטוגל שנים אחדות קודם לכן, כבר התבססו כלכלית. הם השתלבו במסחר, תעשייה, עסקו בענייני יצוא-יבוא. אפשר היה כבר להתחיל לדאוג לרוחניות. הוקם בית כנסת אשכנזי ברובע בו התיישבו יהודים. ליהודים הספרדים היה בית כנסת נאה, אך הוא שכן באזור מרוחק ותפילותיהם לא דמו לשלנו. נוסד גם מועדון לנוער המתבגר, שנשא את השם "חבר", איש בשם קנטור ניסה לארגן תנועה של ברית ציון, אך נתגלה שהוא רוויזיוניסט ומשימתו לא התממשה.

ביוזמתי נוסדה התאחדות יהודית-פולנית, שניהלה במשך זמן רב את הפעילות התרבותית בקרב היהודים בליסבון. הקמנו את ספריית יידיש הראשונה בליסבון. מאתיים ספרים ראשונים ביידיש רכשנו באמריקה. ארגנו הרצאות ומיזמים פילנתרופיים למיניהם. ההתאחדות שלנו הייתה במשך זמן רב כתובת לשליחים יהודים מאמריקה, ישראל, וכו'. יושב ראש ההתאחדות, משה ריטֶן, היה לוצקאי. ציוני מסור. ביצענו פעולות סיוע שונות למען ישראל וגם שלחנו לפריז בגדים למען ילדים יהודים ניצולים, ונעליים לאיטליה, למחנות הריכוז במקום, בהם היו יהודים.

בקיצור, יהודים לא ישבו בחיבוק ידיים בעת צרה, ועזרו בכל הניתן לאחיהם שנמצאו בצבת ההיטלריסטית. בתחום זה הצטיינו במיוחד יוצאי לוצק. הגבאים הראשונים בבית הכנסת האשכנזי היו יוצאי לוצק חיים ולדמן וברוך מינדלס.

בתקופת המלחמה קיבלתי מכתב משנחאי מכמה צעירים יהודים, בהם שני בניו של הרב סורוצ'קין, יעקב אדרמן ובנו של זבולון פֶּרקל. הם ביקשו עזרה. מיד ארגנו מבצע סיוע, שלחנו להם פעמים אחדות כסף. לפי מה שכתבו לי אז, הסיוע החומרי שקיבלו מיוצאי לוצק לא היה כה חשוב מן הבחינה החומרית כמו מן הבחינה המורלית. הם חשו שוב שלא נותרו בודדים לנפשם.

עם קבלת הידיעות הראשונות על הגטאות, מחנות היטלר, תאי הגז, התקשינו להאמין לזה. לא היינו מסוגלים לתאר לעצמנו כי ברבריזם שכזה התבצע בזמננו. למרבה הצער אושר הכול. אימה תקפה אותנו כשנודע לנו שהגרמנים בונים בליסבון מעבדות כימיות שמטרתן תאי גז. התבהלה בקרב המושבה היהודית בליסבון הייתה גדולה. כל אחד ביקש אפוא לנסוע לכל מקום שיכול. אנשים ניסו לקבל מהר ככל האפשר פספורט וויזה ולהסתלק מאירופה הנגועה במגפה. כנראה אירע נס, והגרמנים לא הספיקו לצעוד אל תוך פורטוגל, וכך ניצלו יהודי פורטוגל ממוות ודאי.

בתום המלחמה החלה המושבה היהודית בליסבון להצטמק. יהודים החלו להגר מפורטוגל – לאמריקה, לישראל, לאמריקה הלטינית. גם לוצקאים אחדים היגרו. הגירה זו לא נשאה אופי בהול כמו בימי המלחמה, כשהדאגה הייתה רק הצלת הנשמה מציפורני ההיטלריסטים.

היישוב היהודי בליסבון בעת המלחמה היה קטן מאוד, לא מנה יותר מ-1,000 נפשות. אך פליטים היו למעלה מ-10,000, וכולם ניצלו מציפורני ההיטלריסטים וממוות ברעב.

1960

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע׳ 554 – 557.

פרל מרמן

פרל מרמן היא מן הדמויות הפופולריות והאצילות ביותר ביישוב היהודי-לוצקאי בארצות הברית. היא מסרנה בצדק: אם הלוצקאים בניו יורק. היא ראויה גם להיקרא בצדק אחת מחלוצות הפעילות החברתית של ארגוני יוצאי לוצק בניו יורק.

נולדה בקובל, באה אל לוצק בילדותה. שם נישאה לאלעזר מרמן, בן למשפחה ותיקה ומסועפת. כעבור זמן-מה היגר אלעזר לאמריקה, זמן קצר לאחר מכן נסעו גם שתי הבנות הבוגרות.

ב-1910 איבדה בטרם עת את הבת ליזה בלוצק ואת הבעל אלעזר באמריקה. פרל אזרה עוז, ובאמצעיה שלה נסעה לאמריקה עם ארבעת ילדיה ושני נכדים יתומים. היא עברה שם תקופה קשה ביותר, אך הפגינה מעשי גבורה ממש. לבדה, בכוחות עצמה, הצליחה לא רק לכלכל שישה ילדים, אלא גם להעניק להם השכלה, דבר שלא היה כה קל בשנים ההן. ראוי עוד יותר להדגיש, שאפילו אז מצאה פנאי וסח להתמסר לפעילות חברתית בקרב יוצאי לוצק בניו יורק. כמעט כל מהגר לוצקאי מצא אצל פרל מרמן בית, חמה, עזרה, עידוד – עד שניצב על רגליו.

ביתה היה מרכז לתנועה החברתית של הלוצקאים בניו יורק. בביתה אורגנו ונוהלו במשך זמן ממושך מוסדות שונים של יוצאי לוצק, למשל: האגודת, סניף לוצק של ארבעטער רינג ועד הסיוע וכו'. ילדיה סייעו לה בעשייה והיו מסורים לענייני לוצק.

בשובה בשנת 1935 מביקור בלוצק הגבירה את פעילותה בקרב יוצאי לוצק באמריקה לטובת הסובלים מצוקה בבית הישן.

במשלוח חבילות למחנות שונים ולישראל סייע לה בנה יוסף. אך כל ילדיה סייעו לה באיסוף בגדים, מזון וכסף. בעיקר מצטיינת הבת המוצלחת רוזלין. היא מסייעת בסכומי כסף גדולים לקופה וגם לספר. פעילות מסורה זו של פרל מרמן נמשכת כבר למעלה מחמישים שנים.

סם (שלמה-מאיר) גוז

נולד בלוצק בשנת 1897. בא לאמריקה לאחר מלחמת העולם הראשונה עם אשתו ושני ילדיו. זמן קצר לאחר בואו היה לחבר פעיל באגודה הלוצקאית הראשונה, בה נבחר יושב ראש במשך שלוש קדנציות. לאחר מלחמת העולם השנייה הפך פעיל, יחד עם יוצאי לוצק אחרים, בוועד הסיוע שקם לתחייה. סייע בגיוס קרנות גדולות, שהודות להן נתאפשר משלוח סיוע ניכר לשארית הפלטה של לוצק. עזר לשלוח סיוע למחנות העקורים ולפולין. נשלחו חבילות ביגוד רבות, מזון ואפילו תשמישי קודש. בעיצומה של פעילותו החברתית נקטף מאתנו בשנת 1951. המנוח רשם דף מפואר בקורות פעילי הציבור הלוצקאים באמריקה.

יעקב גרינשטיין

נולד בלוצק בשנת 1885. קיבל חינוך יהודי מסורתי ולמד מקצוע, טיפוגרפיה. זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה נסע יעקב לאמריקה, אשתו דבורה ושני הילדים נשארו בלוצק. בשנת 1920 עלה בידיו להביאם לאמריקה. בשנת 1932 הפכו יעקב ואשתו פעילים בוועד הלוצקאי "לחם עניים" שנוסד בדירתם. דבורה הייתה מזכירה-רשמת, והוא נבחר גזבר. יעקב היה חבר החמישייה הלוצקאית: ב' פורר, ס' זינגר, י' גרינשטיין, י' ברנבוים, נ' פירר, שנסעה מדי יום ראשון, שנה בשנה, לבקר יוצאי לוצק ולאסוף כסף למען הסיוע עד מלחמת העולם השנייה.

יעקב גרינשטיין מת בשנת 1955, בחורף.

בנימין פידל

יליד לוצק מבית מהוגן. בא לאמריקה בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם הראשונה. למד מקצוע, תפירת בגדי ילדים. חלה ונאלץ לעזוב את מקצועו. היה לסוכן ביטוח. בשנת 1932 הפך פעיל באגודה הלוצקאית "לחם עניים". הזניח אגב כך את עסקיו הפרטיים והתמסר לרעיון גיוס סיוע לבני עירו האומללים בלוצק.

חלה מאוד ומת בשנת 1953. האגודה הקימה לו מצבה.

יוסף (ג'וי) רוט

נולד בלוצק בשנת 1872 בערך. בן של שלמהלה רויטר האגדי, חייל בצבא ניקולאי (נחטף בילדותו אי-לשם בתוככי רוסיה ושב לאחר עשרים וחמש שנים משירות הצאר; בלי לדעת יידיש שמר בכל זאת על יהדותו). יוסף רוט בא לאמריקה בשנים 1903-1904. למד מקצוע, סיוד בתים. בעל אינטליגנציה, בקי באותיות הקטנות. בהיותו בעל כושר נאום היה עד מהרה לכוח מוביל בקרב הלוצקאים בניו יורק. היה פעיל לטובת יוצאי עירו באמריקה, תמיד מוכן לעזור לידיד במצוקה. היה פעיל במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה, והיה ליושב ראש ועד הסיוע של יוצאי לוצק שקם לתחייה. חמישים שנות פעילותו בקרב יוצאי לוצק עשו אותו פופולרי מאוד ואהוב.

מת בשנת 1952.

מוטי[ה] (מרדכי) דימנט

בא לאמריקה מלוצק בשנת 1932, לא בשל מצוקה, אלא בשליחות אחיו ואחיותיו הרעבים שנשארו בלוצק. שען במקצועו. למחרת בואו איתר כמה לוצקאים: שיקֶה זינגר, יוסף בלושטיין, דבורה ויענקל גרינשטיין, בנימין פידל ואחרים, והלך יחד עמם מדלת אל דלת לחפש לוצקאים ולגייס סיוע מיידי לנזקקים לו. לאחר מאמצים ממושכים הצליחה קבוצת היוזמה לזמן אספת ייסוד ראשונה, ולהקים את האגודה הלוצקאית "לחם עניים", שהציבה לעצמה משימה לשלוח סיוע ל"בית לחם" בלוצק. שנה נמשכה עשייתו רבת המאמץ לרכז את עבודת הסיוע בארגון אחד מאורגן היטב. זה צלח לבסוף, ובעזרת הסניף הלוצקאי של ארבעטער רינג התרחבה פעילות זו.

בשנת 1938 בא לביקור בלוצק. הצרות והמצוקה השוררת בבית הישן הותירו בו רושם עז ובשובו לאמריקה ניסה להשפיע על יוצאי עירו.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, לקח ללבו עד מאוד את הצרות שהחלו להינתך על ראשי אחיו ואחיותיו שנשארו בבית הישן. הוא חלה. כשביקרתי אצלו בבית החולים העירוני בברוקלין, גילה דאגה רבה בעניין היהודים בלוצק.

"מי יודע – אמר – אם עוד שרד מישהו לאחר התופת ההיטלריסטי? ואם מישהו עוד יזכור אותי?"

כן, אנחנו לא נשכח חס וידיד כה יקר!

סם (שיקה) זינגר

סם זינגר נולד בלוצק בשנת 1879. בא לאמריקה עם משפחתו בשנת 1903. ילדיו קיבלו אצלו חינוך יהודי. שיקה היה פעיל כל השנים בחיים החס־תיים של הלוצקאים. היה חבר האגודה הלוצקאית הראשונה במשך כל ארבעים ושמונה השנים שחי באמריקה. בשנת 1932 היה פעיל מאוד באגודת "לחם עניים" למען לוצק. למן השנה הנזכרת, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, היה יושב ראש הקבוע של אגודה זו. לאחר המלחמה שוב היה פעיל בוועד הסיוע שקם לתחייה, עד יומו האחרון. זמן רב מאוד הקדיש לפעילות החס־תית בעבודת הסיוע למען הלוצקאים המפוזרים ברחבי העולם.

בתצלום: סם זינגר ותצלומי שני בניו שהשתתפו כחיילים אמריקאים במלחמה נגד גרמניה ההיטלריסטית

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 559 – 560.

בעשורים השני והשלישי של המאה ה-20 החריף המשבר הכלכלי בקרב המוני העם היהודי באזורי הסְפר של פולין. בין השאר הייתה זו גם תוצאה של מדיניות עקירה משורש של ממשלת הסָנַציה הפולנית, שניסתה, בכל האמצעים שעמדו לרשותה, לסלק את היהודים מעמדות כלכליות שתפסו, בלי לתת למסולקים כל אפשרות לעבור למקורות פרנסה אחרים. ליהודים בווהלין היה ייצוג ניכר בסחר התבואה. קנו מן האיכרים המקומיים את תבואתם, כדי לשלוח אותה לאחר מכן אל מעבר לים. בשל המסים העצומים בשיעורם, שנחו בכובדם על כתפי הסוחר הזעיר, ולא אפשרו לו המשך קיום, נאלצו יהודים ליטול שוב את מקל הנדודים בידם ולהגר מן הבית הישן לארצות נכר, בהן קיוו לזכות באפשרות לכונן חיים נסבלים, לעצמם ולמשפחתם.

בשנים ההן לא היה קושי להשיג ויזות לברזיל, ואכן החלה הגירה המונית של סוחרים זעירים לברזיל. בראשית של שנות ה-30 [של המאה ה-20] החל לצוץ בברזיל מהגר חדש בתכלית: באו לברזיל פעילים חברתיים רבים מלוצק וסביבתה, שנאלצו לעזוב את ביתם מטעמים פוליטיים, הרדיפות הפוליטיות מצד גופי הממשל של הסנציה כלפי אנשים החושבים בשונה מהם גברו, ועמן גברה גם ההגירה של האלמנט הפעיל מבחינה חברתית.

בקיצור, הגל האנטישמי, שהחל לכבוש את פולין של שלטון הסנציה, עוד גבר עם עליית היטלר לשלטון. במיוחד ניתך הגל על אזורי הסְפר הפולני, שם היה בסיס ההמונים החברתי של הסנציה השלטת צר ביותר, כי חלק הארי של האוכלוסייה המקומית, שכללה אוקראינים ובלרוסים, התייחס בשנאה אל גופי הממשל הפולני. החבורה השלטת קיוותה אפוא להעביר לצדה באמצעות בקחנליה אנטישמית את האלמנטים האנטישמיים, כדי לרתום אותם לעגלת השלטון שלה ולעשות מהם נשק לצרכיה, זה דבר אחד. שנית, הטרור הפוליטי גבר במיוחד באזורי הספר, וקיבל צביון מקברי, שממש החניק את האוויר ולא אפשר לאלמנט החברתי הפעיל לנשום כרגיל.

לכן נהרו יהודים מכל המעמדות בלוצק בהמוניהם מבתיהם. בערי ברזיל לא נתקלו בתנאים טובים במיוחד. שכר העבודה היה נמוך מאוד ולא די היה בו לרמת חיים נאותה. השכר הנמוך היה מותאם לצרכים

המזעריים של הפועל הברזילאי המקומי, אך לא לאלמנט שבא לברזיל עם מטען גדול למדי של צרכים תרבותיים ופרטיים. בעלי מקצוע לא הצליחו להסתדר במקצועותיהם. יהודים נאלצו לפנות לרוכלות, ענף שהיו בו עדיין אפשרויות להשתכר, להסתדר וגם להיות עזר למשפחה שנשארה בבית הישן.

בעיר הגדולה נאלצו המהגרים החדשים לנדוד מדי יום מדלת אל דלת, להקיש ולהציע את מרכולתם לתושבים המקומיים. העבודה הייתה קשה מאוד, ממש עבודת פרך, כי נאלצו לשאת את הסחורה על הכתפיים ובידיים. הסחורה ניתנה בתשלומים ארוכי מועד.

רבים מן הרוכלים החדשים קיללו את החלטתם לבוא לברזיל. לו ידעו שייתקלו בקשיים שכאלה, ודאי היו נמנעים מהגירה. רבים עזבו אפוא את הערים הגדולות והעתיקו מגוריהם לפרובינציה, לערים הקטנות ולעיירות, שם הטילו עצמם אל תוך המסחר בתנאים טובים יותר מאשר בסן פאולו. שם הייתה להם אפשרות לפתוח לעצמם חנויות ולסחור. הם הביאו סחורה מריו דה ז'נרו או מסן פאולו ובמרוצת הזמן התבצרו כלל לא רע כלכלית. גם שם, בפרובינציה, היה המסחר מבוסס על הקפה, על תשלומים ארוכי מועד. תנאי החיים בפרובינציה היו נחשלים מאוד. לא הייתה תאורת חשמל ולא צנרת מים. קיבלו קשיים אלה באהבה מטעם אחד: מקורות הפרנסה היו קלים בהרבה מאשר בעיר הגדולה, וקירבו את הרגע בו יוכלו להביא את המשפחות, אליהן התגעגעו מאוד ואשר נזקקו מאוד למפרנס שעזב אותן.

וכשהביאו את המשפחות לערים הברזילאיות הקטנות ולעיירות, בהן לא היו רחובות מרוצפים, ודבר לא תאם לצרכים הרגילים של אדם אירופאי, נתהוו קשיים שונים לגמרי. המשפחות נתקלו בסביבה זרה להן, שלא היו מסוגלים לתקשר אתה. בעיירות אלה לא היו עד אז יהודים. המהגרים החדשים לא ידעו את השפה הפורטוגלית המקומית, והיו פזורים על פני השטח הברזילאי הגדול, שתיים-שלוש משפחות במקום, פעמים רבות גם משפחה יהודית יחידה בעיירה. אם בעיית הפרנסה כבר הוסדרה פחות או יותר, היה הצד האנושי-חברתי טרגי מאוד. פשוט לא היה עם מי להחליף מילה.

זכורה לי אפיזודה שאירעה לי מיד לאחר בואי לברזיל, לסן פאולו. לאחר שהייה של ימים אחדים בעיר, נסעתי עם דודי אל העיירה שלו,

מרחק 400 ק"מ מסן פאולו. נסענו ברכבת חמש-עשרה שעות. באתי אל הדוד, נחתי מעט והחלטתי לבקר בעיירה, שהיו בה בקושי 3,000 תושבים. לאחר שטיילתי לי בעיירה ושבתי לחנות של הדוד שאלתי: והיכן פוגשים יהודי? התשובה הייתה: לא רחוק מכאן, בעיירה אחרת, כ-20 ק"מ מן העיירה שלנו נמצא פלוני אלמוני, ומעט יותר רחוק גרות שלוש משפחות יהודיות. לשאלתי: למה היהודים מזורים כל כך? השיב לי: כשמחליט יהודי להתיישב בפרובינציה, הוא מוודא תחילה אם גר שם יהודי. אם מזדמנת לו עיירה שאין בה יהודי, הוא מחליט להתיישב בה. חוששים שלא תהיה פרנסה ליותר ממשפחה אחת!

אט-אט הסתגלו לתנאים הקרתניים. יישובים אלה לא עמדו אף הם במקום. הם התפתחו מנהלית, צמחו כראוי, הקדמה החלה להאיר לתוכם. בד בבד השתפר מצבה הכלכלי של המשפחה היהודית, שהחלה לשגשג. אט-אט למדו את השפה הפורטוגלית. בנו לעצמם דירות נאות ונוחות, הגדילו ושיפרו את החנויות, חידשו אותן.

עם הזמן נוספו דאגות חדשות. הילדים גדלים, הם שוהים בסביבה נוצרית זרה. יש סכנה שהילדים הגדלים יתנכרו לחלוטין לרוח היהודית. בו בזמן התפתח היישוב היהודי בסן פאולו. נתהוו שם מוסדות יהודיים רבים ובתי ספר, בהם קיבלו ילדים יהודים חינוך יהודי תקין. הלב דאב נוכח סכנת ההתנכרות האורבת לילד היהודי בפרובינציה הברזילאית הנידחת והמבודלת. ודווקא כאשר הצליחו להתבצר כלכלית, והחיים נעשו קלים בהרבה, שוב חייבים לחסל הכול, לעזוב את מקומות מושבם לאורך זמן, ולהעתיק מגוריהם לסן פאולו.

בשנות ה-40 [של המאה ה-20] אכן עקרו לוצקאים רבים בהדרגה לסן פאולו. בשנות מלחמת העולם השנייה התרכז בסן פאולו מספר גדול של לוצקאים ונוסדה התאחדות של יוצאי ווהלין, שמשימתה הייתה לסייע לאחים ולאחיות המעונים בבית הישן. בשנת 1945 הייתה ההתאחדות פעילה מאוד. יהודים קיוו למצוא בין הניצולים את קרוביהם. שלחו סיוע רב לפולין, למחנות העקורים באוסטריה, גרמניה, איטליה. קיוו והשלו עצמם שבכל זאת יימצא מישהו מן הקרובים, המכרים והידידים. לרוב נסתיימו תקוות אלה באכזבה, מתי מעט מיוצאי ווהלין נותרו לאחר החורבן

הגדול. פתח אפוא העניין של יוצאי ווהלין בהתאחדות שלהם, שהחלה לגסוס עד שהתחסלה לחלוטין.

המושבה הלוצקאית בסן פאולו גדלה בהתמדה. מן הפרובינציה המשיכו לבוא לוצקאים חדשים והתיישבו בעיר הגדולה. נוצר אפוא הצורך להקים התאחדות של יוצאי ווהלין ובמיוחד של לוצק, שתוכל בעת צרה להגיש עזרה חומרית לנזקקים. נדרשנו לכך במיוחד בידי ידידנו ניסן פירר מצפון אמריקה, שעשה בשנת 1956 נסיעה לישראל, והמיר במקום את מצוקת העולים הלוצקאים החדשים. יצרנו קשר עם בן עירנו בישראל א' לנדסברג, שהיה מן העסקנים הפעילים בקרב יוצאי לוצק. קיבלנו ממנו מכתבים רבים, הורגשה בהם דאגה אבהית גחלה לעולים החדשים ולבעיותיהם הספציפיות.

בהתייעצות בעניין ייסוד ארגון יוצאי לוצק בסן פאולו, השפיעה עלינו ביותר פנייתו של א' לנדסברג. הוא דיבר אלינו בשפה מובנת מאוד. נתחזו חילוקי דעות רבים אם לארגן התאחדות של ווהלין או של לוצק. פעילות רבה הפגינה גוטה פירר, שגרה אז בסן פאולו ונטלה חלק בכל התייעצויותינו. ר' מוטל שנקר, חיים-הירש שוורץ, משה זילברברג, שלמה גורמן, מיכל פלקס, פסח זטורקה וכותב שורות אלה סברו כי בתנאים המשתנים, כשבישראל קמו ארגונים של יוצאי ערים ועיירות ולא של אזורים, רצוי, עקב הצורך להגיש עזרה קונקרטית, להקים התאחדות לוצק. לבסוף באו להחלטה משותפת לייסד התאחדות ולקרוא לה: התאחדות יוצאי לוצק והסביבה בסן פאולו.

ב-20 בפברואר 1957 התקיימה האספה הכללית הראשונה בהשתתפות עשרים ושניים אנשים, בדירת חברנו החשוב פסח זטורקה. גוטה פירר דיווחה על פעילות יוצאי עירנו בישראל ובצפון אמריקה; מחב שורות אלה הרצה על משימות ההתאחדות. לאחר ויכוח ער נבחרה ההנהלה הראשונה של ההתאחדות: ר' מוטל שנקר, יושב ראש לשם כבוד; מוטיה גייר, מזכיר; משה זילברברג, גזבר; חיים-הירש שוורץ, פסח זטורקה, שלמה גורמן, מיכל פלקס, מוטל דייטש – חברי הנהלה. החל במבצע לגיוס חברים לארגון החדש.

מאיר צענקער

באפריל נשלח אכן סכום ראשון בסך 500 דולרים לישראל, לקופת גמילות חסדים ע"ש קחשי לוצק.

צורפו שני חברים נוספים להנהלה, יירל לוצקי ולייב בילורי. ביום 7 אלול אורגנה אזכרה לקרושי לוצק. עד סוף 1957 מנתה ההתאחרות תשעים חברים.

בשנת 1958 ביקר בן עירנו אברהם ריקשטיין בישראל, והכיר מקרוב את חצאי החיים של יוצאי עירנו. בשובו מן הנסיעה ריווח והצטרף לעשייה פעילה בהתאחרות שלנו.

חשיבותה של פעילותנו בקרב יוצאי עירנו גדלה בהתמדה. בד באלול 1958 התקיימה האזכרה באולם הקהילה היהודית, נכחו מאתיים יוצאי לוצק. ב-17 במרץ 1959 התקיימה האספה השנתית, בה דווח על פעילות ההתאחרות ונבחרה הנהלה שהורכבה: ר' מוטל שנקר, שלמה גורמן, אברהם ריקשטיין, מוטיה נייר, פסח זטורקה, חיים-הירש שוורץ, יירל לוצקי, יוסף קיפלמן [קופלמן], לייבוש קוטליאר, מוטל רייטש, לייבל ביסקר, משה זילברבוים, מיכל פלקס, לייב בילורי. ההנהלה נבנתה כרלקמן: מוטל שנקר, יושב ראש לשם כבוד; אברהם ריקשטיין, יושב ראש; פסח זטורקה, המשנה ליו"ר; ר' מוטל שנקר, מוטל רייטש גוברים; מוטיה נייר, מזכיר; משה זילברבוים, משנה למזכיר.

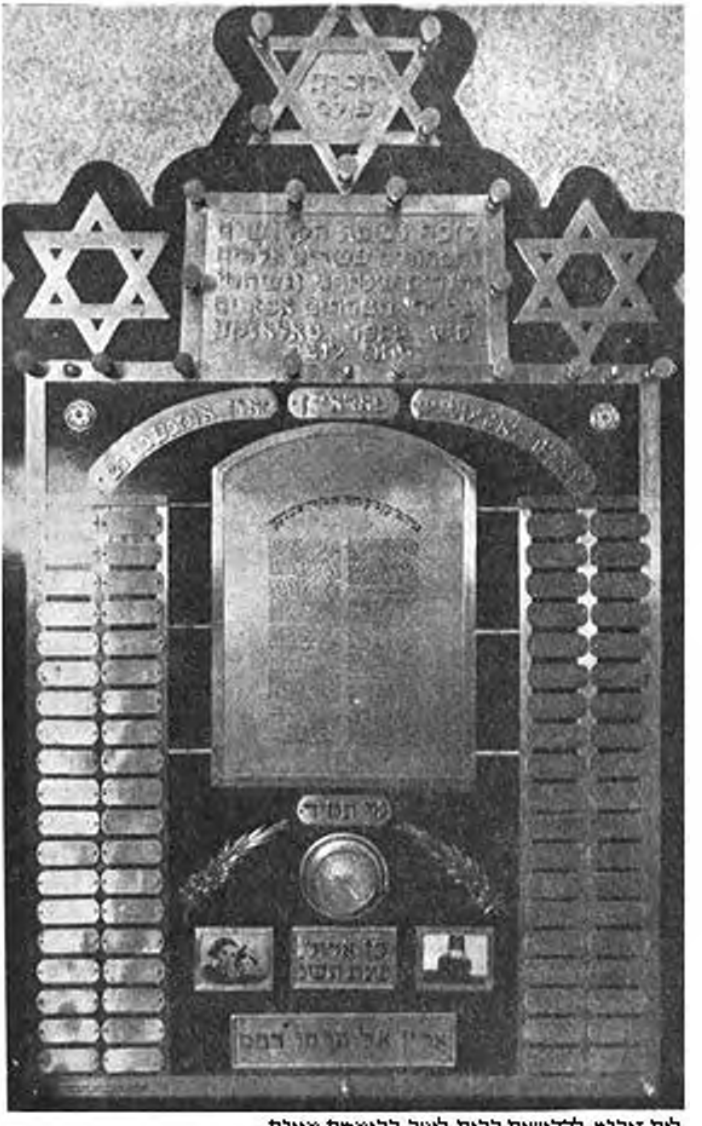
ההנהלה התאחדות יוצאי לוצק בסן פאולו בשנת 1959-1960
שורה ראשונה, מימין: ח' וולקס, מ' ריקשטיין, ח' שנקר, ח' בשר, י' זטורקי, ח' דשש. שורה שניה, מימין: ש' מרוזן, ח' אלטרוזן, ב' לעשיק, י' לוצקי, ל' ביסקר. שורה שלישית: ל' קוטלשר, ח' זילברבוים, י' סוקניק, י' קופלמן

ביום ז׳ באלול 1959 התקיימה האזכרה השנתית באולם הקהילה האשכנזית. הקריין המוכר אברהם גרין קרא יצירות אחדות המתאימות לנושא שעל סדר היום. הזמרת רוזה פָּרְזובסקי שרה שירים מתאימים. לאחר החלק הדתי של הערב, דיברו ר׳ מוטל שנקר, אברהם דיקשטיין, מוטיה גייר על המשימות להנצחת זכר קדושינו. הוחלט גם להתגייס לטובת "ספר לוצק" והתחייבנו לרכוש מאה עותקים.

הרבה אפשר לספר על העשייה החברתית הפעילה של לוצקאים בסן פאולו. אנחנו פעילים ב"לינת הצדק", במערכת החינוך, בתנועות חברתיות ופוליטיות שונות. לוצקאים רבים פעילים במגבית קרן קיימת. במיוחד ראוי להדגיש את פעילותו האקטיבית של יוצא עירנו החשוב, בכיר הארגון שלנו, ר׳ מוטל שנקר, הפעיל בתחומים רבים של העשייה החברתית, חרף זקנתנו המופלגת. הוא עושה זאת באהבה רבה ובמסירות. הוא פעיל בקרן קיימת, ארגן קופת גמילות חסדים בבית המדרש שלו, ומקדיש זמן רב מאוד ומרץ להתאחדות יוצאי לוצק שלנו.

בדיוק כמו בבית הישן, כך גם כאן, בסן פאולו, אנחנו אלמנט חברתי ערני וניצבים בחזית החיים החברתיים. הארגון שלנו כבר זכה לפרסום רב בקרב החברה היהודית המאורגנת בסן פאולו, והוא נמנה עם ארגוני יוצאי עיר הטובים בעיר.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע׳ 561 – 564.

לוח זיכרון לקדושים בבית לוצק בבואנוס איירס

ד"ר יעקב שמפנייר **שארית הפלטה של לוצק**

לאחר מלחמת העולם השנייה החלו להתקבץ שוב החלקים המפורדים של קיבוצי היהודים. היו אלה שרידים זעומים ממרכזים יהודיים גדולים בעבר. כך קרה גם עם יהודי לוצק ששרדו. מתוככי רוסיה ומן היערות, מן הבונקרים וממקומות מסתור אחרים, החלה להתקבץ שארית הפלטה של הקהילה היהודית בלוצק. היו אלה יחידים, שהצליחו להיחלץ בנס מציפורני המוות. צעירים רבים הזכירו במראם זקנים. אנשים בני גיל שונה שוב החלו להופיע בעיר מוצאם לוצק. השבים ניסו להיות יחד, להתרפק זה על זה.

האווירה בלוצק הייתה מורעלת מאוד. האנטישמיות הייתה מושרשת באוכלוסייה המקומית ובמיוחד בקרב האיכרות. הייתה סכנה להישאר לבד בסביבה זו. כל איכר שפגשו, ראה ביהודי אויב.

רבים מן השבים סברו אפוא כי להקים חיים יהודיים חדשים בלוצק כבר לא ניתן. כל אחד מן הניצולים עוד שגה באשליה שאולי שרד מישהו מקרוביו. תחילה חיו בתקווה שלמרות הכול ניצל מי מקרוביו ויקיריו. באו, אך מצאו את עירם יודן-ריין. נדיר שמי מן הקרובים שרד. אט-אט נפרדו מן הזיכרונות ומעירם לשעבר. חרש נפרדו מן הקברים ואחד-אחד או בקבוצה עברו לפולין.

יוצאי לוצק בוורוצלב (1948)
[שורה ראשונה מימין: רחל וינשלבוים, בת זלטה ומרדכי-הירש ליבריק]

בפולין נתחזו ועורים יהודיים שעסקו בחיפוש קחבים ובחלוקת סיוע חומרי ומורלי לשודדים.

על קיחת הזוערים היהודיים נתלו פתקי חיפוש והודעות של ניצולים. לא אחת קרה שהמחפש נתקל בשם ושם משפחה זהה, אך מעיר אחרת ומאב אחר. לרוע התלקחו תקוות ברבר מצאת קרוב ובן משפחה, אך ער מהרה כבו התקוות

הינרו לאוסטריה ולאחר מכן לגרמניה. מובן כי איש לא חשב להישאר שם, שאפו להגר הלאה. זה לא בא בנקל. התרמו אפוא לפי שעה במחנות העקורים שהיו פזורים בכל קצווי גרמניה. כל אחר המשיך בחיפוש קרובי. פגשו בן עיר מלוצק. בינתיים נודע כי גם במחנות אחרים מצויים יהודים מלוצק.

לוצקאים בכזכרה. שורה שלישית משמאלו: שמפניר

יהודי לוצק, ביזמת שני מחנות שכנים, באו לירי הבנה, בחרו וערזמני שהרכבו: צונקר, שמפנייר, האחים צירולניק, בחה, קאבריץ, ורינשפן [ריישפון]. הוועד החליט לעמוד בקשר עם כל יהודי לוצק ששרדו, כדי לרכם במחנה מאורגן אחד. המשימה לא הייתה קלה. לא עמדו לרשותנו אמצעים נספים מיוחדים. ברנו על כל הקשיים ואיתרנו את כל יהודי לוצק. עשינו זאת באמצעות הודעות בעיתונות, קריאות, פניות פרטיות לכל מקום בו נמצא יהודי. בעניני רפוס גם כן לא היה קל. אותיות רפוס ביריש לא היו, נאלצנו להשתמש בלטינית. ניתן

לשער איך נראה הדבר. וגם זה בא לאחר מאמץ רב. העבודה נעשתה באופן בלתי לגלי והתשלום היה באמצעי מחייה, סיגריות.

הושקעה עבודה רבה וזמן בבד רייכנהל הכינוס הראשון של שארית הפלטה הלוצקאית בגרמניה. בפעם הראשונה מאז מלחמת העולם השנייה נערכה אזכרה לקדושי לוצק. לראשונה ניתנה ליהודים אפשרות לומר קדיש בציבור. ניתן לשער את הסצנות קורעות הלב שהתרחשו בעת הקדיש הראשון. כל הנוכחים נזכרו בקרוביהם, שנכרתו באורח כה אכזרי. נשים רבות התעלפו ונשברו.

הכינוס נמשך יומיים, ונבחר ועד של יוצאי העיר שהרכבו: צונקר, יושב ראש; לייזר צירולניק, מזכיר; שמפנייר, גזבר.

הוועד הנבחר עמד בקשר עם כל ארגוני יוצאי לוצק בעולם. ועד זה זכה בהכרת ממשל הכיבוש.

אט-אט עזב כל אחד מאתנו את אדמת גרמנייה הארורה וכל אחד בחר לעצמו בית חדש בהתאם לשאיפותיו ולהכרתו.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 564 – 565.

ישעיהו פרידמן, לונדון **ארגון יוצאי לוצק בישראל**

מאמר זה מוקדש לזכר אבי ר' יונה. הכוונה להזכיר ולכבד את שמו הייתה אחד הכוחות המניעים לפעילותי בארגון

ארגון יוצאי עיר ומיזוג גלויות הם תרתי דסתרי. הראשון מנסה לחזק את הקשרים החברתיים בין יוצאי אותה מדינה או עיר בארץ ההגירה החדשה, בשל החוט הרגשי המיוחד הקושר אותם בעבר משותף. מנגד, הרעיון של מיזוג גלויות הוא לטשטש את ההבדלים, לבטל את ההיבדלות בין יוצאי ארצות שונות וליצור בסיס לאומי רחב יותר. בדיוק כמו ארצות הברית בעבר, ניצבת עתה ישראל בפני אותה בעיה, ואך טבעי הוא שהאינטרס הממלכתי מחייב את הפיתרון השני. המסקנה היחידה של אזרח בעל הכרה לאומית צריכה להיות, שבישראל אין היום מקום לארגונים נפרדים על יסוד השתייכות עדתית, על יסוד מוצא משותף – לנדסמנשפטים למיניהם.

אך ניסיון השנים האחרונות בכל הנוגע לשורה של ארגוני יוצאי ערים, ובמקרה שלנו ארגון יוצאי לוצק, מוכיח לנו כי בעצם אין סתירה בין שתי המגמות. כך למשל, יוצאי לוצק בישראל פזורים על פני הארץ כולה, משולבים בחיי המדינה ונוטלים חלק בבניינה ובפיתוחה, כל אחד לפי תפקידו, לאו דווקא כיוצא לוצק, אלא כאזרח ישראל. מצד שני, משתדל ארגון יוצאי לוצק להנציח את זכר הקדושים, לסייע לעולים החדשים, ניצולי החורבן, ולחזק את הקשרים החברתיים בקרב העם במדינה. אין הוא מפגין בלעדיות מיוחדת ואינו עוסק בתחומים שאליהם יכולה כמובן המדינה להגיע באופן כללי. הפעילות של הארגונים השונים יכולה רק להשלים את הפעילות הממלכתית.

איש לא יכחיש את הערך החינוכי הרב של ימי הזיכרון הכלליים לציון חורבן יהדות אירופה בזמן מלחמת העולם השנייה, אך בשעה שבימי הזיכרון הממלכתיים באה לידי ביטוי הפגנת הרגש הלאומי הקולקטיבי – לרוב בנוסח כללי – בימי הזיכרון המיוחדים של הערים והעיירות השונות יש משהו אינטימי יותר, נוגע ללב ועמוק יותר. למרות התפתחות הרגשות הלאומיים, הלוקל-פטריוטיזם הוא לרוב קונקרטי וחזק יותר, ואם אינו עומד בסתירה לרגש הלאומי, יש לברך עליו.

דוגמה שנייה לאופן בו משלימים ארגוני יוצאי ערים את פעילות המדינה אנו רואים בתחום קליטת עלייה. עשויים להימצא טוענים,

שהארגונים היו צורך היסטורי רק בחברה היהודית המאורגנת באמריקה. כידוע, לא עסקה ממשלת ארצות הברית בסידור המוני המהגרים, לכן נחוץ היה בהחלט הסיוע החומרי והמורלי של ארגונים למיניהם. לנדסמנשפטים שימשו במה לפעילויות חברתיות, וסכר כנגד ההתבוללות במדינה החדשה. אך מה הצדקה יש לקיומם בישראל? ממשלת ישראל הרי נטלה על עצמה את העול ואת המשימה הקשה לקלוט את העלייה ולעסוק בסידורם של העולים, ללא הבדל מקום ממנו באו. אין קושי להשיב לשאלה זו. מי שניתח ועקב אחר הפעילות של ארגונים אלה בישראל, יודע כי אין בדעתם ואף לא בכוחם למלא את מקום הפעילות הממלכתית, אלא להשלימה. במסגרת העלייה ההמונית לא תמיד יש למנגנון הפקידותי אפשרות לחקור ולהקדיש תשומת לב אישית לכל מקרה, ובלא כוונה טעות היא עניין אנושי. שונה הדבר בארגונים, המכירים את האדם, את עברו וחשיבותו, ולכן מסוגלים להחליט על צורת טיפול מתאימה. מנקודת מבט זו, ההתערבות והעצה של הארגון המגלה עניין, בהשוואה למוסדות העלייה, היא לא אחת הן לטובת העולה והן לטובת העניין עצמו. בארגונים רבים קיימות קרנות הלוואה ותמיכה בעלות חשיבות חומרית ומורלית בסיוע לעולים החדשים. אין לזלזל גם במטבע הזר הזורם לארץ באמצעות פעילותם.

ומעל לכל יש להדגיש כי תהליך הסידור וההשתרשות בארץ איננו מכני. המומנט הפסיכולוגי הוא אחד הגורמים הקובעים, שהוא בעל משמעות סובייקטיבית בעיצוב רצון היחיד להסתדר. מנקודת מבט זו, אווירה ידידותית של בני עיר מקילה מאוד דאגות וקשיים של העולים. נציגי המדינה מדגישים לא אחת את הצורך בחלוציות של הוותיקים לטובת העולים החדשים כחובה חלוצית-לאומית. עד כה לא כתבו ולא העריכו כראוי מה עשו בתחום זה ארגוני יוצאי ערים למיניהם, הרואים את גמולם במילוי מצווה זו.

*

מרבית הארגונים נתהוו בזמן ולאחר מלחמת העולם השנייה, כשנוצרו הנחיצות הכואבת לארגן את האזכרות המשותפות, והצורך להגיש עזרה לעולים הראשונים מקרב הפליטים. יוצאי לוצק לא היו אחרונים בתחום זה. הוקמו ועדים, נבחרים או ספונטניים, בתל אביב, בחיפה, בירושלים ובמקומות אחרים. בתל אביב נתקיימו הישיבות לרוב בדירת

בנימין גרושֶׁווסקי, בית מוכר מאז ומתמיד ליוצאי לוצק. בחיפה – בדירת משה גינדל. ברחובות ובירושלים היו י' קרוין וצונק הפעילים העיקריים בתחום זה. ראוי גם להזכיר את אליעזר גולדנברג, שדאג לארגן את האזכרות מדי שנה. אספות שנתיות עצובות אלה היו רבות משתתפים וניתן לראות בהן יוצאי לוצק מפינות רחוקות בארץ. עצב עמוק עטף את המשתתפים, ותכופות נשמע בכי תמרורים. ד"ר ברקאי המנוח, הרב הגאון זלמן סורוצ'קין, ד"ר גריפל, ד"ר קוניצא ודוברים אחרים, ניצולי החורבן, העלו את זכר קהילת לוצק, זכר הקדושים וזכר הדמויות היהודיות החשובות בלוצק.

בה בעת עשה ארגון יוצאי לוצק בארצות הברית, שנתהווה שנים רבות לפני מלחמת העולם השנייה, רבות באיסוף כסף למטרות הנצחה וסיוע (על כך במאמר מיוחד מאת י' פינקל).

ב-18 בינואר 1955 זומנה בתל אביב, בבניין קק"ל, אספה כללית של יוצאי לוצק בישראל. מספר המשתתפים באספה היה גדול, ונכחו חברים מירושלים ומחיפה, שהתבדלו תחילה בארגונים נפרדים. ד"ר מ' גריפל, שניהל את האספה, הדגיש את נחיצותה של אחדות כל יוצאי לוצק בישראל ואת הצורך לארגן התאחדות משותפת. כותב שורות אלה דיווח על פעילות ההנהלה היוצאת, והתעכב במיוחד על החלק ביער הקדושים, המייצג מונומנט מכובד לקדושים שנרצחו. אך בעיקר הקדיש את הופעתו לנחיצות שבאיחוד ובארגון יוצאי לוצק ערב הביקור הקרוב של יוצאי העיר מאמריקה, ובקשר לכך, האפשרויות לארגן מיזמים חשובים.

החברים האחרים שנטלו חלק בדיון – א' לנדסברג, ש' ורקוביצקי, שטרנבוים, גרושווסקי, גינדל ואחרים – הציגו הצעות חיוביות ומעשיות. עם בחירת הנהלה משותפת, היה ארגון יוצאי לוצק בישראל, בקנה מידה ארצי, לעובדה. להנהלה נבחרו האנשים הבאים: ד"ר מ' גריפל (ירושלים), יושב ראש; י' קרוין (רחובות) לימים משנה ליו"ר; י' פרידמן (תל אביב), מזכיר; א' גולדנברג (תל אביב), י' שמפנייר (חיפה). למועצה נבחרו: מ' גינדל (חיפה), ד' בנדרסקי (ראשון לציון), ב' גרושווסקי (תל אביב), שהתפטר כעבור זמן-מה ובמקומו נבחר ש' ורקוביצקי (תל אביב). לוועדת הביקורת נכנסו נחמה דאוו (תל אביב), א' לנדסברג, מ' גינדל (באספה הכללית בבת-ים, ב-14 באוגוסט 1956, הוכנסו שינויים מסוימים בהרכב הדרגים השונים והרי הרכבם:

חברי מועצה: א' מלרברג, ר' בנורסקי, ש' ורקוביצקי, בלה פרימן, סוניה פרימן, סוניה צוקרמן, קלרה חיטר, ר' רוזמרין, מלכה שטיין.

חברי ועדת הביקורת: נחמה רוטשטיין-צונגר (ראף [ראוון]), ר' בנורסקי עו"ד בן-אמתי ר"ר קוניצא-מלרשטיין.

חברי ההנהלה: ר"ר מ' נרפל, י' קחין, י' פרימן, מ' בן-יצחק, א' גולוב, מלכה מרמור, י' שמפנייר.

הנהלת קופת גמילות חסדים: א' לנסברג, י' שמפנייר, ש' ורקוביצקי, ר"ר מ' נרפל, י' קרוין).

ההנהלה החדשה נרתמה במרץ למלאכה. נשלח חוזר לעמיתים בישראל וחוזק קשר המכתבים עם חו"ל, בעיקר עם הנציגות האמריקאית. נאסף סכום ראוי לנטיעת יער ע"ש קדושי לוצק במסגרת "יער הקדושים" בהרי יהודה, נציגי ההנהלה נטלו חלק באירוע החגיגי.

בתצלום: נטיעת עצים ביער הקדושים. [משמאל: יש עיה"ו פרימן, ר' בנורסקי]

הוחל באתוך המוזאון ע"ש קדושי לוצק בבתים ובריהוטו, פתיחת קופת גמילות חסדים, קשירת קשר עם מוסדות, והכנת קבלת הפנים לאורחים מארצות הברית. חדף התגדותם של חברים רבים, המשך כותב שורות אלה בהכנות המעשיות לאתך את המוזאון בבתים. הוזמנה מצבת שיש עם נר תמיד לזכר הקדושים, ונעשו העתקי פרגמנטים של בית הכנסת הגדול ושל קבר האחים בלוצק, הוזמן ריהוט מתאים וכו', כדי להכין את המוזאון לפתיחה.

ארגון קופת גמילות חסדים לא זכה להצלחה בתחילה. למרות חוזר (500 עותקים) שנשלח בידי א' לנדסברג, ונאסף סכום של 324 לירות בלבד. לא ניתן לפתוח קופת גמילות חסדים עם סכום כזה. המוסד, שכה הרבו לדבר בו, ואשר פעל רבות בעתיד, נקלע למבוי סתום ועלול היה להפוך לנפל, אלמלא שיתוף הפעולה עם יוצאי העיר מעבר לים.

בראשית אפריל 1955 בא לישראל נ' פידר בלוויית אשתו. בישיבה המשותפת הראשונה בדירת ד' בנדרסקי התקיימו חילופי דעות בדבר צורת שיתוף הפעולה בעתיד. לאחר סקירת הפעילות של ארגון יוצאי לוצק בניו יורק החל בשנת 1917, הביע נ' פידר את אסבתו מן הפעילות הרבה של יוצאי לוצק בישראל. התכניות הגרנדיוזיות בדבר "כפר לוצק", "שיכון לוצק" או אפילו "בית לוצק" לא עודדו כל אמון, משום שמאחוריהן לא ניצב ציבור מאורגן, והמסחבים מאמריקה נותרו ללא מענה. לכן חיפשו האמריקאים שיתוף פעולה עם ההסתדרות. יוצאי לוצק באמריקה – טען נ' פידר – משוכנעים כי בית תרבות במקום כמו בת-ים, שיעזור בקליטה תרבותית-חברתית של העולים החדשים, יהיה מפעל תצחה מתאים יותר כמועדון ליוצאי לוצק בתל אביב. אדרבה, בוגרים וילדים, יוצאי גלויות שונות, אנשים שמעולם לא שמעו על לוצק, יכבדו את זכרה מדי יום ביומו. לא בנקל הסכימו הלוצקאים בישראל עם האורח, והמשיכו להביע את משאלתם בדבר מרם בתל אביב, אך לבסוף נראה כי יגברו המציאות והחבונה.

עם בוא חברים אחרים מניו יורק: יואל פינקל ורעייתו, אחיו יצחק פינקל ורעייתו, משה בס ורעייתו תמה, ד"ר לשנר, החריפו חילוקי הדעות. ולבסוף באו להחלטה ניצחת בישיבה ב-10 באפריל 1955, בדירת ד"ר גריפל. לאחר דיון ארוך הגיע לפשרה, ארגון יוצאי לוצק בישראל הסכים לבית תרבות בבת-ים, ומצד שני התחייבו האמריקאים לסייע בהתפתחות קופת גמילות חסדים שליד הארגון.

באספה הכללית ב-24 באפריל בבית התרבות ע"ש קחשי לוצק בבת-ים, שהיתה בו בזמן קבלת פנים חגיגית לאורחים, באה לביטוי ראשיתו של שיתוף הפעולה בין יוצאי לוצק בישראל ובארצות הברית. באספה השתתפו אנשים רבים, האולם היה מקושט והאווירה החגיגית הותירה רושם בל ישכח על הנוכחים. לאחר מילות פתיחה קצרות של יושב הראש, ולאחר ברכות מצד נציגי ארגונים שונים, דיווח כוחב שורות אלה, בהיותו מזכיר הארגון, על פעילות

ההנהלה ועל ההסכם עם האורחים מארצות הברית. הוא קרא את הצעות ההחלטה, שנתקבלו פה אחד באספה.

מרכז התרבות "בית התרבות על שם קדושי לוצק" נבנה בידי הקואופרציה של יחודי לוצק בעיר ניו יורק, אמריקה, הסתדרות העובדים, הלוצקאים בישראל.

השתתפו הארגונים הבאים: ...

עסקנים פעלים בבניית בית התרבות...: ...

דפים מפנקס הזיכרון

ועד לוצק ליד בית התרבות בבת ים

מימין: ב' ארליכגרינבט, י' סרליק, מ' בורשטיין, ראש העיר בן-ארי, טלר, א' גולדנברג, ב' שטרנבוים, חסקין, נציג ההסתדרות, י' פרידמן, ד' בנדרסקי, נציג ההסתדרות

בהצעה הובעה הוקרה לפעילות הפורה של יוצאי לוצק בניו יורק וגם התחייבות מצד יוצאי לוצק בישראל ליטול על עצמם את האחריות להשגיח על המזאון ע"ש קדושי לוצק. אושר גם "פנקס לוצק" המצוי במזאון כספר שנועד לרישום אישי של קדושי לוצק בידי משפחותיהם בישראל. לבסוף אושרה הפנייה לתרום למען קופת גמילות חסדים, כמכשיר לסיוע קונסטרוקטיבי לעולים החדשים ולמקקים. לאחר קבלת ההחלטות הוכרזה הפתיחה החגיגית של המוזאון ע"ש קדושי לוצק. הנאספים התייחדו בדומיה עם זכר הנרצחים.

בבית התרבות בבת-ים מתקיימות האזכרות השנתיות (יום האזכרה השנתית ז׳-ח׳ אלול) וישיבות ההנהלה. המוזאון פתוח למבקרים פעם בשבוע. חומר נוסף מגיע בצמצום (אולי משום שאינו בנמצא?). ב"פנקס לוצק" נרשמים הקדושים בידי קרוביהם. נעשו ההשלמות ביער הקדושים. בהסכמת מועצת העיר בת-ים נקרא רחוב ברובע עמיד על שם קדושי לוצק. הטקס החגיגי היה בנוכחות ראש העיר בן-ארי ויוצאי לוצק רבים.

ההנהלה עמדה בקשר קבוע עם הלוצקאים באמצעות חוזרים אינפורמטיביים ואספות שנתיות. היא סייעה במרץ רב, חומרית ומורלית, לעולים החדשים יוצאי לוצק. פרט להלוואות מקופת גמילות

די קהלה קדושה לוצק

כי דורש דמים אותם זכר

לזכרון עולם

תשרד • 1934

תרגום:

הקהילה הקדושה לוצק
מקום בו פרחו חיים יהודיים במשך שבע מאות שנים והושמדו בידי הנאצים יימח שמם – יחד עם שישה מיליון קדושים מעמנו. כי דורש דמים אותם זכר. כבוד לזכרם.

לזיכרון עולם
שמות המתים על קידוש השם, של חיים שנכרתו, של מי שחיו את חייהם עד תומם בלוצק וסביבתה, של יוצאי עיר שמתו בישראל ובארצות צפון ודרום אמריקה ובארצות אחרות, רשומים בדפי ספר זה בידי משפחותיהם וידידיהם, ייבדלו לחיים.

חסדים קיבלו העולים החדשים לא אחת סיוע במוסדות שונים (במועצת העיר בית־ים, בסוכנות היהודית, בעמידר) הודות להתערבות ולהמלצה של הנהלת הארגון. המזכירות הייתה בקשר מכתבים הדוק עם ארגוני יוצאי לוצק בניו יורק, בולטימור, ומקומות אחרים, וכתוצאה מכך התחזקו הידידות ושיתוף הפעולה, וגויסו סכומי כסף גדולים לטובת קופת גמילות חסדים. שני חוזרים בשנה, אחד ערב האזכרה והאחר ערב פסח, נשלחו באופן סדיר לעשרות יוצאי העיר וארגוני לוצק בחו"ל. הם עוררו חד ניכר, עניין בפעילות בישראל ונכונות לסייע. ארגון יוצאי לוצק בישראל היה למעין מרכז לכל הלוצקאים ברחבי העולם.

הוחלט גם כי הארגון יעסוק לא רק בפעולות הנצחה וסיוע, אלא גם בפיתוח קשרים חברתיים בקרב יוצאי עירנו. למטרה זו שימשו ערבי חנוכה ופורים שמשכו קהל רב (ההכנסות נועדו בחלקן לקופת גמילות חסדים ולמען הארגון, כי התרומות בכניסה לאזכרה לא כיסו לרוב את ההוצאות המנהליות). מעת לעת, כשביקר אורח מחו"ל, אורגנה לכבודו קבלת פנים. ניתן לומר כי רק ארגוני יוצאי עיר ספורים בישראל היו פעילים כמו ארגון יוצאי לוצק בישראל.

אך לשיא הישגיו הגיע הארגון בפעילותה של קופת גמילות חסדים בהנהלת אברהם לנדסברג, שהיה מסור לעבודתו ברמ"ח אבריו, בכל להט ונשמתו. בפעילותו לא היה שמץ של עסקנות צרה, אלא הכרת שליחות ושמחה לסייע ליהודים, בין אם הכירם אישית או לא, ובלבד שהם יהודי לוצק. מאות חברים קיבלו סיוע מקופת גמילות חסדים. סכום ההלוואה שקיבל יחיד לא היה אמנם גבוה, אך התנאים היו קלים באופן חסר תקדים, ובאופן שלא פגע בכבוד המבקש.

בשעתו נקבע סכום של 200 לירות כהלוואה ליחיד שכבר היה זמן־מה בארץ, ו־300 לירות לעולה חדש, עם אפשרות להגדיל את הסכום עד ל־600 לירות, אם שני המבוגרים במשפחה הם יוצאי לוצק. תשלומי ההחזר נקבעו ל־5־10 לירות לחודש בלא ריבית. ההנהלה ביצעה את משימתה באחריות ובהגינות לא רק ביחס לנזקקים, אלא גם ביחס לקופה עצמה. כל פנייה לסיוע נבדקה תחילה בקפדנות בידי נציג הקופה במקום (בחיפה שמפנייר, בדרום הארץ קרוין וכו') ולאחר טיפול קונקרטי בישיבה סגורה אושרה הפנייה, אם הייתה מלווה בערבים נאותים. במקרים מיוחדים נאלצו עולים או חסרי אמצעים להיזקק

לסיוע חד-פעמי. למטרה זו שימשה קרן הסיוע ע"ש תמה בס, שהקים בעלה ש' בס מניו יורק.

אבדה גדולה סבלו קופת גמילות חסדים, הארגון וכל יוצאי לוצק בישראל עם מותו של א' לנדסברג אך הנהלת הקופה לא התפוררה והמשיכה בפעילותה. צורפו חברים חדשים: י' פרידמן, סוניה צוקרמן. יושב ראש הקופה נבחר י' שמפנייר, שמואל ורקוביצקי מונה גזבר.

באוקטובר 1957 נאלץ כותב שורות אלה לעזוב את עבודתו בארגון לרגל נסיעתו לחו"ל למטרות מחקר. אך ערב הנסיעה דאג לגייס חברים חדשים לעבודה. יש להדגיש בסיפוק כי העבודה נמשכת בדחף כלל בהצלחה. בחבר נחום שטרכמן (שרון) נמצא האיש שמימש בעזרת אחדים מחברי המערכת את התכנית, שלא ירדה מסדר היום מאז התהוות הארגון, והיא "ספר לוצק", האכסניה הנאה למאמר זה.

מערכת ספר לוצק בישראל
יושבים מימין: מיכאל פטיץ, אלכסנדר קוטליאר, נחום שרון (שטרכמן), עורך ראשי; ישראל סרליק. עומדים: משה רפופורט, מנחם בן יצחק (גנזיוק), גוטה פירר, יואל פרל, יעקב שמפנייר

ע"ד אלכסנדר קוטליאר, שמילא תחילה את תפקיד המזכיר, ולאחר מכן נבחר יושב ראש במקום ד"ר מ' גריפל, ממשיך בפעילותו המסורה והטובה. העבודה מניבה תוצאות. אך על כך יסופר במאמר אחר.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 566 – 571.

עם מותו של אברהם לנדסברג סבל הארגון אבדה קשה. עבודת ההנהלה נחלשה, במיוחד לאחר שאחד מעמיתיה החרוצים, ישעיהו פרידמן, נסע מישראל לזמן-מה למטרות מחקר.

פרק זמן זה לא נמשך זמן רב. במאי 1958 ביקרו בישראל שני ידידים מסורים של הלוצקאים בישראל, יצחק פינקל וניסן פירר מניו יורק. במפגש עם קבוצת נציגי הלוצקאים בישראל, הציעו האורחים, שהארגון יתארגן מחדש כגוף משפטי. לכל היהודים הלוצקאים בישראל תהיה זכות להשתייך אליו בתמורה לתשלום חודשי מזערי.

ההצעה נתקבלה. זומנה אספה כללית של יוצאי לוצק. באספה נבחר ועד יוזם, שתפקידו היה לארגון מחדש את הארגון. הוועד כלל שבעה-עשר חברים. בישיבתו הראשונה נבחרה הנהלה זמנית: יושב ראש עו"ד אלכסנדר קוטליאר, מְשָנִים ליו"ר: שמואל ורקוביצקי ויעקב שמפנייר.

ההנהלה הזמנית ניגשה מיד לפעילות. עובד תקנון, בו פורטו משימות הארגון ומטרותיו. התקנון אושר בידי הממשל, והארגון נרשם כגוף משפטי לפי חוקי המדינה.

ואז הוחל במבצע גיוס חברים. עובד חוזר ובו הנקודות העיקריות של התקנון, והופץ בקרב כל יוצאי לוצק בישראל בלוויית קריאה להירשם כחברים בארגון. המבצע הניב תוצאות חיוביות. החלו לזרום הצהרות חתומות ותשלומי דמי חבר. כיום [מועד כתיבת הדברים] מונה הארגון כמעט 200 חברים (לא כל הלוצקאים מילאו חובה זו).

לאחר המבצע הנזכר לעיל יצר הארגון קשר עם ארגוני יוצאי לוצק בארצות אחרות. נשלחו כמאה מכתבים לארגונים וליחידים בארצות שונות. במכתבים גם הצביעו על מטרות ומשימות שהארגון הציב לעצמו. במכתבים הייתה פנייה לקיים קשר עם הארגון בישראל ולסייע לו במימוש משימותיו.

ארגון יוצאי לוצק בישראל הצטרף להתאחדות יוצאי פולין בישראל, וקיבל ייצוג הולם בהנהלה. הארגון גם הצטרף כבעל מניות וחבר בקופת ההלוואה ליד התאחדות יוצאי פולין, דבר המאפשר קבלת הלוואות ליוצאי לוצק במקרה שאין ביכולתה של קופת גמילות חסדים

להעניק הלוואה כזו. כיום נהנה הארגון מהלוואות כאלה בסכום של כ-4,000 לירות.

הארגון מגיש גם סיוע חומרי ראשוני לעולים חדשים, הבאים תכופות ללא פרוטה. יחד עם התאחדות יוצאי פולין מסייעים להם גם לקבל דירה והלוואות הנחוצות לשם כך. ככל האפשר גם מסייעים לעולים החדשים להסתדר בפרנסה.

הוועדה לעזרה סוציאלית ע"ש תמה בס מסייעת אף היא חומרית ליוצאי עיר נזקקים, בעיקר לפני החגים.

בהתאחדות יוצאי פולין נחשב ארגון יוצאי לוצק אחד הארגונים החרוצים מסוגו. נקווה ונאחל לעצמנו שהפעילות הענפה של ארגון יוצאי לוצק בישראל תהיה להבא עשירה ויעילה יותר, כדי שנוכל לשמש מופת ודוגמה לאחרים.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 571 – 572.

ש' ורקוביצקי, י' שמפנייר **קופת גמילות חסדים ע"ש קדושי לוצק**

בישראל התרכזה קבוצה ניכרת של יוצאי לוצק שהיגרו לישראל עוד לפני החורבן הנורא. לאחר מפלת היטלר, כשהחלו להתקבץ השרידים שנותרו מיהודי לוצק שנרצחו, היו עיניהם נשואות לרוב לישראל, שם ראו לעצמם אפשרות יחידה לחיות את חייהם פיזית, רוחנית ולאומית.

החלו לנהור לישראל גלי עולים חדשים, בהם גם יהודים מלוצק. יחד עם העולים הבאים רבו הבעיות של סיוע מהיר ויעיל למענם.

הפעילים החברתיים בקרב הלוצקאים נאלצו ליטול על עצמם את היוזמה לארגן סיוע מהיר ויעיל זה.

תחילה לא הייתה העבודה מתואמת. בתל אביב, בחיפה, ברחובות ובמקומות אחרים הוקמו קבוצות, שהשיגו במקרים דחופים סכומים קטנים וגדולים.

אך מספר העולים גדל ללא הרף. יחידים וקבוצות קטנות לא יכלו לפתור ולענות על בעיות של סיוע חברתי וסוציאלי. הרעיון להקים גוף סיוע מרכזי למען יהודי לוצק נעשה דחוף יותר ויותר.

ב-21 באוגוסט 1954 התקיימה בחיפה אזכרה לקדושי לוצק בהשתתפות אורח מאמריקה, החזן יעקב אֶדרמן, בן הרב של וולקה. באזכרה ביקשו ממנו החברים מחיפה לתווך בין החברים מחיפה ומתל אביב בעניין איחוד העשייה והקמת קופת גמילות חסדים למען לוצקאים.

למחרת, 22 באוגוסט, נתקיימה האזכרה לקדושי לוצק בתל אביב, גם כן בהשתתפות החזן י' אדרמן. לאחר האזכרה הגיש י' אדרמן הצעה להקים קופת גמילות חסדים ותרם למטרה זו 25 לירות. בין החברים נאספו עוד 25 לירות.

יושב ראש האספה מסר את הכסף שנאסף לחבר ש' ורקוביצקי, עליו הוטלה המשימה, יחד עם החבר א' גולדנברג, לזמן את ישיבת הארגון המאוחדת הראשונה של פעילים מתל אביב, חיפה וירושלים, כדי לבחור את גופי ההנהלה של קופת גמילות חסדים וגם לחזק את פעילות ארגון יוצאי לוצק בישראל.

ב-9 בנובמבר 1954 וומנה הישיבה המארגנת הראשונה של קופת גמילות חסדים בתל אביב. הישיבה התקיימה בנוסחות החברים: ד"ר מ' נריפל, ירושלים; א' קרוין, חבובות; א' לנסברג, ראשון לציון; מ' גינרל, חיפה; ד"ר י' שמפנייר, חיפה; מ' בן-יצחק, חיפה; נ' מירסקי ב' גרושווסקי שר ורקוביצקי, א' אייבינור, נחמה חטשטיין-ראוו, א' גולרברג, ח"ר בנורסקי פולם מתל אביב.

בישיבה הוחלט לקחא לקופת גמילות החסדים על שם קרושי לוצק. נבחרה הנהלה ובה חמישה אנשים: א' לנסברג, יושב ראש; ד"ר י' שמפנייר, מוניר; ש' ורקוביצקי מבר; ד"ר מ' נריפל, א' קרוין, חברי הנהלה.

למועצת הפיקוח נבחרו נ' ראוו, יושבת ראש; י' פרימן, מוניר; ר' בנורסקי, מ' בן-יצחק, א' אייבינור, א' גולרברג, חברים. ועדת ביקורת: מ' גינרל, נ' ראוו, ב' גרושווסקי.

ההנהלה והמועצה הוסמכו לעבד תקנון לקופת גמילות חסדים, לרשום אותה בנופי הממשל, ולפתוח בסניפים איסוף למען הקופה בקרב יוצאי לוצק בישראל.

ההנהלת קרנות מח"ח

שורה ושמאלה: א' גולדברג, ז' פוקרון (קולער), בלה נרמן, א' לנסברג, י' דמרי, ש' ורקוביצקי. שורה שניה, שמאל: ד' בן-פנן, ז' מנדל, ד"ר י' שמוגר, ד' בנורסקי, ז' בן-עמי (מחנקי) י' נרמן

ההנהלה הנבחרת ניצבה מיד בפני קשיים גדולים. לעולים החדשים ולנזקקים נודע על התהוות קופת גמילות חסדים, בטרם עמדו לרשותה כל אמצעים.

לא אחת נאלצו חברי ההנהלה לקחת לביתם את העולים החדשים שבאו, להשיג למענם מקומות בבתי מלון, להעניק סיוע להוצאות קטנות ראשונות וכו'.

חמישים הלירות שהושגו, לא די היה בהן אפילו להוצאות דואר, עלויות דפוס לחוזרים הראשונים ולהודעות שהופצו למאות יוצאי לוצק בישראל. בתל אביב ובחיפה בוצעו איסופי כסף למען קופת גמילות חסדים. האיסופים נתקלו בקשיים גדולים, כי המצב הכלכלי הכללי בישראל טרם התייצב, והיה קושי להוציא כל לירה. עם זאת תוך זמן קצר יחסית ניתן לרשום תוצאות משמעותיות.

ביולי 1955 כבר אספה הקופה, בארץ בלבד, 1,330 לירות. הוחלט להעניק הלוואות ראשונות בגובה 50-100 לירות. בעת ההיא היו אלה סכומים שניתן לעשות בהם משהו. אושרו גם תמיכות חד-פעמיות לעולים חדשים שנזקקו לחן, 30 לירות למשפחה.

מגבית האיסוף בארץ נמשכה. היא דרשה מן ההנהלה עבודה מאומצת. הקופה צמחה, נאספו תרומות ממאות לוצקאים. נשלחו חוזרים, זומנו ישיבות, אספות, כנסים, ביקרו אצל לוצקאים, והחלו להתקשר גם עם ארגוני יוצאי לוצק בעולם.

היה צורך לכונן משרד וניהול ספרי חשבונות. ראשון לציון הייתה למרכז, שם השקיע עצמו החבר היקר אברהם לנדסברג המנוח בלב ונפש בעשייה החברתית החשובה. הוא עשה רבות למען התפתחות קופת גמילות חסדים, למען יחס לבבי וחם, ולמען קשר חברי קרוב עם הבאים החדשים והנזקקים. הוא היה זה שכתב את המכתבים אל הלוצקאים בעולם, עורר ותבע את שיתוף הפעולה שלהם ואת עזרתם. הוא עבד ימים תמימים עד שעות לילה מאוחרות, כתב הודעות, הדפיס אותן, בעצמו כתב את הכתובות, בעצמו שלח. הוא הנהיג הנהלת חשבונות, פתח חשבונות בבנקים, וביקר אישית אצל נזקקים ועולים חדשים. הוא ניהל את כל האספות והכנסים, ובפעילותו חסרת הלאות,

בהומור התמידי שלו ובחיוכו החביב ומעורר הכבוד היווה השראה לעשייה החברתית.

העבודה החלה להניב תוצאות ניכרות, החלו לזרום לקופה גם תמיכות מחו"ל.

הלוצקאים בעולם גילו עניין במוסד שלנו. הבנה גדולה ביותר לפעילות הסיוע שלנו הפגין ארגון הסיוע של יוצאי לוצק בניו יורק, בו גילתה שורה של יוצאי עיר מסורים, בראשם החברים יצחק פינקל וניסן פירר, מסירות יוצאת דופן ועניין בעבודתנו. רושם עז עשו עליהם תוצאות פעילותנו העצמית, והם החלו לשלוח לקופת גמילות חסדים סיוע ביד רחבה.

הידידים יצחק פינקל, יואל פינקל, ניסן פירר, ש' בס ונשותיהם ביקרו בישראל בשנת 1955, קשרו קשר הדוק עם הנהלת הקופה. הם גם הבטיחו אז, ולימים קיימו, סיוע מתמשך ניכר לקופת גמ"ח ע"ש קדושי לוצק.

קופת גמילות חסדים צמחה והתפתחה. באוגוסט 1956 כבר אספה הקופה בישראל סכום של 1,500 לירות מ-201 תורמים. מחו"ל זרם בעת ההיא לקופה סכום של 7,685 לירות. הקופה העניקה 39 הלוואות בסכום של 5,965 לירות.

במהלך העבודה רוכזו סביב לקופה כל הכוחות החברתיים הפעילים של יוצאי לוצק בישראל. בדרך זו הפכה הקופה למעשה גם מרכז של הלוצקאים בישראל.

ההנהלה והמועצה של קופת גמילות חסדים עבדו באופן אינטנסיבי ולא חסכו זמן, מאמץ והוצאות. מדי חודש התקיימו ישיבות סדירות, באו אליהן חברים מירושלים, חיפה, רחובות, ראשון לציון וכו'.

אבדה גדולה הייתה לקופה במאי 1957 עם מותו הפתאומי של אברהם לנדסברג הבלתי נשכח, האהוב על כולם, החבר המסור והיקר.

עבודתו המסורה, המרץ התוסס, האהבה לאנשים, והמסירות יוצאת הדופן לעשייה החברתית החשובה לא יישכחו לעולם. הוא יהיה לנו תמיד מופת אידאלי של פעיל חברתי.

החבר י' שמפנייר נבחר אז יושב ראש הקופה, י' פרידמן מזכיר.

בפועל עברה ההנהלה המקצועית של הקופה לידי שמואל ורקוביצקי. להנהלה צורפו החברים סוניה צוקרמן ודוד בנדרסקי.

קופת גמילות חסדים המשיכה בפעילותה, חיזקה והרחיבה עוד יותר את קשריה עם חו"ל.

בעת ההיא מתה באמריקה החברה המסורה תמה בס. להנצחת זכרה הוקמה ליד הקופה קרן לעזרה סוציאלית על שמה. החבר ש' בס תרם לקרן סכום של 1,800 לירות. החברים מניו יורק התחייבו להשלים את הקרן מדי שנה בתרומות חדשות. הקרן ע"ש תמה בס הפכה פקטור חשוב של העבודה הסוציאלית בקרב הלוצקאים.

ב-1957 נחוג בניו יורק יובל שבעים ליואל פינקל. בחגיגה גויס סכום נכבד של 5,000 דולרים למען קופת גמילות חסדים ע"ש קדושי לוצק, סכום שביצר באורח משמעותי את ההון העצמי של הקופה.

בסוף 1957 הגיע ההון העצמי של הקופה לסכום של 27,000 לירות. בעת ההיא הוענקו 107 הלוואות בסכום של 20,515 לירות.

העזרה הגדולה ביותר מחו"ל לקופה נתקבלה מארגון יוצאי לוצק בניו יורק, התייחדו בה הקרנות ע"ש יואל פינקל, פרל מרגע, תמה בס. אחריו צעדו הארגונים של ברזיל, בולטימור, ארגנטינה, אלבנו, פיטסבורג, קנדה.

בשנים 1958-1960 ניהלה הקופה פעילות רחבה בקרב הלוצקאים. בזמן זה הוענקו מאות הלוואות. לעולים החדשים שבאו בעת ההיא מפולין היה על מי להישען. הם נתקבלו בחמימות, סייעו להם בהלוואות מוגדלות ובמקרה הצורך – בתמיכה.

בזמן זה נסע החבר ישעיהו פרידמן, חבר פעיל וחרוץ מאוד הן בקופת גמילות חסדים והן בארגון יוצאי לוצק, ללונדון. במקומו נבחר להנהלת הקופה ד"ר זאב קלימבורד, שהיה לחבר פעיל ומסור, ומסייע לקופה ככל יכולתו.

משרד הקופה העתיק מקומו אל החבר דוד בנדרסקי, שמסר לשם כך חדר בביתו. הוא נציג הקופה, המצוי תמיד במקום, ואליו פונים ישירות כל הלוצקאים הנזקקים. הקופה פתוחה פעמיים בשבוע, ועובדים במשרד מנהל חשבונות ומזכיר.

ההלוואות, בחלקן הגדול, משולמות באופן סדיר. הריבית על הלוואות ישנות היא יחסית נמוכה מאשר בבנקים בתל אביב.

יושב ראש ארגון יוצאי לוצק, עו"ד אלכסנדר קוטליאר, השתתף בשנים 1960-1959 בישיבות ההנהלה של הקופה, ועשה רבות בארגון גביית ההלוואות הישנות.

ההון העצמי של הקופה עלה על 30,000 לירות.

בשנתיים האחרונות לא גדל ההון של הקופה, כי הכסף שנאסף בזמן זה בארץ ובחו"ל במספרים גדולים למדי, הוצא על הוצאתו לאור של "ספר לוצק", שהוא מצבה לקדושי לוצק היקרים והבלתי נשכחים שלנו, ולעיר לוצק היהודית שנמחתה.

בפני קופת גמילות חסדים ניצבות עוד משימות גדולות ועשייה לטובת יהודי לוצק. אנחנו מקווים ומאמינים בצמיחתה ובהתפתחותה, שתמשיך לשרת את הלוצקאים בישראל, ותישא בכבוד את שמם של קדושי לוצק.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 573 – 575.

לוצקאים בישראל

בשנים 1916-1914, בעת שהחיילים הרוסים הפרועים נסוגו מן החזית הגרמנית-רוסית, ביצעו פוגרומים, שדדו ושרפו עיירות שלמות וכפרים משני עברי הנהר סטיר, פגע הדבר קודם כל ביהודים, שנרדפו והונעו ממקום למקום. הם זכו אכן לשם החדש: פליטים.

עם פרוץ המהפכה הרוסית בשנת 1917 החלו הנמלטים וגם יהודים מגויסים לשוב אל לוצק. אחד השבים הראשונים היה אברהם לנדסברג היקר והמוכר לכולנו, עם אשתו ומשפחתו.

אני עצמי הכרתי את אברהם לנדסברג בשנות המלחמה, כשלהבות עיירתי השרופה, רוז'ישץ', עקרו אותי ממנה אל העיר לוצק.

אברהם לאנדסברג

בעת ההיא הוקמו חוגים לעשייה ציונית, קרנות ציוניות, קבוצות לעשייה תרבותית עברית, לעשייה לאומית חברתית בגלות, ולפעילות בקהילות ובהנהלות ערים. התארגנו גם קבוצות לפעילות פילנתרופית. בין הפעילים בקרב אותם יהודים מסורים היה אברהם לנדסברג.

יומם ולילה חשב א' לנדסברג, איך להביא תועלת ליהודים, ועשה זאת באופנים שונים: קיים אנשים עניים באמצעות החברה שהקים "בית לחם"; שלח פלוני מ"לינת הצדק" ללון אצל חולה עני; סיפק תרופות לילדים עניים. הוא גם הקים את קופת גמילות חסד, שסייעה לאנשים לעמוד שוב על רגליהם.

א' לנדסברג היה עסוק תמיד בעשייה חברתית, הן כחבר הקהילה היהודית בלוצק, הן כחבר במוסדות הציוניים התרבותיים והכספיים. תמיד ביצע את פעילותו בטקט, בעדינות וביחס הטוב ביותר בין אדם לחברו.

אם היה גבאי בבית הכנסת הגדול, היה זה משום חושו העז למוזיקה חזנית וחילונית. זה הניע אותו להקים את מקהלת "זמיר" בלוצק.

אני עצמי מעולם לא שמעתי אותו מנגן, אך היה ידוע שהיטיב לנגן בכינור, אצבעותיו העדינות כמו נוצרו לכך.

כל השנים שאני זוכר אותו, היה פקיד, מנהל חשבונות מן המעלה הראשונה וגזבר בבנק. תמיד נשא בעול הפרנסה הכבד, אך בלא טענות, תמיד שמח בחלקו, תמיד חיוך חביב על פניו.

באה מלחמת העולם השנייה על פורענויותיה, א' לנדסברג שוב היה לפליט. דרך יערות ושדות נחפז אל תוככי רוסיה, הלך ברגל ונגרר ברכבת. כבר בראשית היטלטלותו פגע בו אסון גדול, הוא איבד את בנו הבכור, אפילו לא הצליח למוצאו כדי להביאו לקבר ישראל. הוא המשיך עד סיביר כדי להציל עצמו ושני ילדיו הנותרים, אך איבד גם את בנו השני.

בינתיים תמה המלחמה. א' לנדסברג שב מרוסיה, חיפש את ביתו ומצא קברים. בלוצק כמעט לא היה מניין יהודים. הוא אמר קדיש על קבר האחים הגדול של קדושי לוצק. מזועזע המשיך למקום אליו נשאו אותו רגליו. דרך פולין נסע לגרמניה, שהה שם זמן-מה, ומיד לאחר הקמת מדינת ישראל ארז את מיטלטליו הדלים ובא לכאן, אל תחנתו האחרונה.

כשנודע לי כי א' לנדסברג, אחד החברים והידידים הטובים, נמצא בישראל, הוצאתי אותו תחילה מן המעברה, ובהתערבות הניה וקסמן קיבלתי למענו, בתור "ציוני ותיק", שיכון. הושגה למענו גם משרת גזבר, כדי שתהיה לו אפשרות ראשונה לקיום בכבוד.

לימים עלה בידו להביא לישראל את ילדיו: הבן (רופא שיניים), כלתו ונכדו. אט-אט שב למהלך חיים רגיל.

בהזדמנות ראשונה הקדיש את זמנו הפנוי לפעילות חברתית: ייסד את קופת גמילות חסדים של יהודי לוצק בישראל. הודות להשפעתו האישית ופניותיו הלבביות אל ארגוני יוצאי לוצק באמריקה ובמקומות אחרים, הם החלו לשלוח כספים למען הקופה. הצלחה זו בעבודתו עודדה אותו והוא התאושש לאחר חוויותיו הקשות בשנות המלחמה.

דווקא אז החלו לבוא עליו ייסורים וצרות בזו אחר זו. לפתע מתה עליו אשתו המסורה. הוא נותר בודד וגלמוד בדירה הריקה. שקע בדיכאון בלי יכולת להתאושש.

הוא עצמו חלה במחלה קשה. הילדים עשו הכול להצילו. בתאוותו הגדולה לחיים גבר על החולשה והתאושש. הוא עבר להתגורר אצל ילדיו ונכדיו כדי לזכות למעט נחת מהם לעת זקנה.

אך לפתע, בל"ג בעומר תשי"ח (19 במאי 1959), באה הידיעה העגומה: אברהם לנדסברג איננו.

לילה קודם עוד הספיק לכתוב מכתב חם ליוצאי לוצק באמריקה, ורשם בספר הקופה את שורתו האחרונה: "הוצאות בול לאמריקה, 15 גרושים". השאיר את המכתב על השולחן כדי לשלוח אותו בבוקר. בבוקר קם, התרחץ, ואמר כי אינו חש בטוב. ישב על הספה ומת בקדושה ובטהרה.

יהי זכרו ברוך!

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 579 – 580.

א' הברו-אבטיחי **ר' בנימין** גרושווסקי

ר' בנימין גרושווסקי, הנמצא עתה בתל אביב, נמנה עם העסקנים היהודים הנכבדים והפעילים הציונים המסורים שהוציאה מקרבה לוצק. היה פעיל בתנועה הציונית משחר נעוריו בעיר הולדתו פרוז'ני [Pruzana] ולימים, כשהשתקע בלוצק בשנת 1905.

עוד בימי הצארים, כשהפעילות הציונית, ככל פעילות אחרת, נוהלה תחת מסווה, ועיקר העבודה נעשתה בשם הוועד האודסאי של חובבי ציון, הצטרף ב' גרושווסקי לפעילות הציונית היום-יומית בלוצק עד שהיה למורשה הוועד הנזכר. בעת ההיא ספג גרושווסקי את רוח החסידות והתקרב לחצר סטולין, אל הרבי יוחנן בן ר' ישראל [פרלוב], שהתיישב בלוצק. ההתלהבות הציונית התמזגה אצלו באופן טבעי עם ההתלהבות החסידית.

בנימין גרושווסקי

בעת חילופי השלטון – אוקראינים ולאחר מכן פולנים – כשהתארגנה הקהילה היהודית, ונבחרו הנהלת עיר ומוסדות כלליים ויהודיים אחרים – הופיע גרושווסקי ברשימת המועמדים בשם החברה היהודית והציונים.

ב' גרושווסקי השתתף בהקמת נימנסיה לילדים יהודים, בייסוד חדר מתוקן שהפך לימים לבית ספר עברי חשוב. היה בין מייסדי החברה להתיישבות בארץ ישראל, בין מקימי הבנק העממי היהודי ובנק ציוני בעיר.

בתקופת השלטון הפולני לחם למען רשימה ציונית-לאומית בבחירות, לכן נאסר בזמן הבחירות. הוא הפיץ מניות של חברות ארץ ישראליות ובנקים, ועזר לחלוצים שבאו מעבר לגבול, שיוכלו לעלות לארץ ישראל. ב' גרושווסקי גם היה ממייסדי קואופרטיב מצרכים ומזכיר ועד העיר הציוני.

לאחר שליווה עשרות משפחות ומאות חלוצים לארץ ישראל, עלה גם ב' גרושווסקי. יחד עם אחרים היה בתור לסרטיפיקט. בא לארץ ישראל ערב פסח תרצ"ג (*1933*).

בבואו לארץ המשיך גרושווסקי להיות פעיל בתנועה הציונית. הוא נשאר בקשר הדוק עם בני עירו וקרא להם לעלות. קיבל בשמחה פני כל עולה חדש וסיפק לו את העזרה האפשרית.

בשנות ה-40 (של המאה ה-20), כשקהילת לוצק הושמדה ורבים מיהודי לוצק התגלגלו לרוסיה, ב' גרושווסקי, כחבר ועד יוצאי ווהלין בישראל, דאג לשלוח להם חבילות מזון ובגדים, ובו בזמן ניסה לקבל למענם אישורי עלייה לארץ. לאחר מאמצים גדולים הצליח לקבל אישור כניסה לשורה של יהודים מלוצק, בהם הרבי ר' יוחנן פרלוב, שבא לארץ עם בתו. העולים מלוצק לאחר החורבן יודעים לספר הרבה על עזרתם של גרושווסקי ושל אשתו בסידורם בארץ ובחיים.

עתה שוהה בינינו ר' בנימין גרושווסקי ועדיין הוא מהרהר בעשיית טוב לחברים, לעמו ולמדינתו.

מתוך הפרק: לוצקאים בעולם, ע' 580 – 581.

אהרן-לייב פינקל

אהרן, בנו של יצחק פינקל מניו יורק, נולד ב-21 במאי 1919. אמו אסתר נגלר-פינקל, בתו של פרץ הנגר. ההורים מוצאם מלוצק. פרט לחינוך כללי, העניקו לילדיהם חינוך יהודי בבתי הספר החילוניים ביידיש של ארבעטער רינג היהודי. בחופשות הקיץ בילה במחנות נוער, שם ספג את האווירה היהודית הלאומית.

מ-1941 עד סוף המלחמה שירת בצבא האמריקאי כטייס. השתחרר מן הצבא עם אותות הצטיינות רבים בדרגת סגן.

כשארגנה ה"הגנה" את מיגחת וושינגטון לעזרת הישוב הלוחם בצבאות ערב, הצטרף אהרן כמתנדב ובא לארץ ישראל. זה היה במאי 1948.

יחד עם עוד ארבעה חברים נשלח לצ'כוסלובקיה. משימתם היתה לקבל שם מטוסים, להעבירם לאיטליה, להטעין עליהם נשק ותחמושת והעבירם לישראל.

בתצלום: אהרן פינקל כמדריך טייסי ישראל

משהו השחבש כנראה, והמשא ומתן עם גופי הממשל האיטלקי לא הובל לתוצאות הרצויות. כשקבוצת הטייסים היהודים באה לאיטליה, הם נאספו עד להבהרת ענינים מסוימים. ב-15 [במאי] 1948 באו לאיטליה ובו ביום נאספו לחמישה ימים. את יום העצמאות הראשון חגגו באיטליה.

לאחר הסדרת הענינים הפורמליים הועברו המטוסים, הגרעין לצי האוויר היהודי.

אהרן היה מדריך בחיל האוויר היהודי. רבים מן הטייסים בישראל זוכרים אותו כמורה טוב.

אהרן נטל חלק בקרבות אוויר רבים עם המטוסים הערביים. מכל הקרבות יצא שלם.

מן הדברים שסיפר, מתברר כי המטוסים שנתקבלו, היו מ"קליבר" ישן. "פודלים" פשוטים. אך הודות למסירות הנפש הגדולה של הלוחמים, תמיד ניצחו את האויב הערבי. היו מקרים שנזדמן להם להיכנס לקרב עם מטוסים אנגליים. הטייסים היהודים ולעתים הגויים שלחמו בצד היהודים, יצאו מנצחים גם בהם.

בשל צניעותו מסרב אהרן לדבר על מעשיו בקרבות. אך כשבאו הוריו בשנת 1955 לביקורם הראשון בישראל, נתקבלו ברוב טקס בידי מפקדת חיל האוויר הישראלי. בקבלת הפנים השתתף גם עזר ויצמן, מפקד חיל האוויר הישראלי הנוכחי.

כיום שוב מצוי אהרן פינקל באמריקה, שם הוא עומד בקשר הדוק עם הטייסים האמריקאים שהשתתפו בקרבות האוויר להגנת עצמאות ישראל. במיוחד הם נפגשים ביום העצמאות ומעלים באווירה חברית זיכרונות על הימים בהם הגנו מן האוויר על עצמאות ישראל.

מתוך הפרק: לוצקאים בישראל, ע' 589.

אפילוג אישי

משפחה גדולה הייתה לאמי בלוצק. כולם צאצאי רבקה ושְׁמֶרל (שמריהו) ליבריק, שהולידו שלוש בנות ושלושה בנים, בהם סבי.

מועט הוא המידע שליקטתי מפה ומשם, עם המעט הזה ועם חוויות ותחושות משתי נסיעות לאוקראינה, בכללן לוצק, מצאתי עצמי לא אחת "משוטטת" במהלך מלאכת התרגום ברחובות לוצק ובאתריה, והמחשבות תועות ותוהות.

לוצק. העיר העתיקה, מבצר לוברט המשקיף על הסביבה, בית הכנסת המבצרי הגדול, שהיה למועדון ספורט והדרו נמחה; הנהר סטיר, קרסנה וילקה ועוד, ועוד ו – גורקה פולונקה.

ברחוב דומיניקנסקה גרה סבתי, ולא ידעתי זאת עדיין בביקוריי בלוצק, ידעתי רק שגרו בעיר העתיקה, לא רחוק מבית הכנסת הגדול. בתצלום קטן ומרופט, משנת 1938 לערך, נראית סבתי האלמנה על סף הבית, דלתו פתוחה, בחברת חמישה משש ילדיה, חתן אחד, שלושה נכדים. בקרבת מקום, ברחוב קרולובה ידוויגה, התגוררה בבית מחותניה אחת מבנותיה.

ברחוב ברק יוסילוויץ גר אחד מאחיו של סבי, וברחוב יגילונסקה – אחד מבניו של אח זה. ברחוב צ'צ'גו מאיה (שלושה במאי) היה ביתו של אח אחר.

ברחוב בולסלב חרוברי, וילקה, הצטלמו שלושה צעירים חייכניים, בני דודים "שהיגרו" לעיר "הגדולה" מן העיירה קוריץ, אחד מהם עתיד להיות אבי. וברחוב יגילונסקה, כן שוב יגילונסקה, טיילה בצעירותה אמי עם אחייניותיה הקטנות.

ובמרתפי הגסטפו, שהשתכן בבניין בנק פולְסקי, עונה למוות צעיר ששמו כשם בן דודתה של אמי.

והיו למשפחה גם שלוחות: בעיירה הסמוכה רוז'ישץ', נישאה אחות של סבי לבן המקום והקימה שם ביתה, וכעבור שנות דור עשה זאת אחד מבניו; ואחת מאחיותיו של סבי היגרה אל מעבר לים, לאמריקה; ובני משפחה ספורים, ספורים בלבד, גם הגשימו ועלו לארץ ישראל.

שמות הרחובות שונו מאז לא אחת בחילופי שלטון. רחוב יגילונסקה הוא כיום לֶסי אוקראינקה, רחוב דומיניקנסקה היה לרחוב דְרגומנובה, המלכה ידוויגה פינתה מקומה לבַרטָקובְסקוגו, רחוב בולסלב חרוברי הוא רחוב וולי וכן הלאה, וכן הלאה, ורחוב הקראים שמר על שמו הישן. אך מה לשינויים אלה וליהודי לוצק, משכנם הרי הועתק אל בורות גורקה פולונקה.

כך מפרק לפרק, ממאמר למאמר חולפים "זיכרונות" והדמיון מנסה להשלים את החסר בפסיפס. ואני מבינה כי האפילוג האישי אינו אלא אפילוג לוצקאי.

א' ו'

קבר האחים – גורקה פולונקה

לאחר המלחמה

ליד קבר האחים בגורקה פולונקה

לוצקאים ליד קבר האחים בגורקה פולונקה

בטקס גילוי המצבה, 1990

תמונה קבוצתית בתום הטקס. באדיבות ד"ר א' שמפנייר

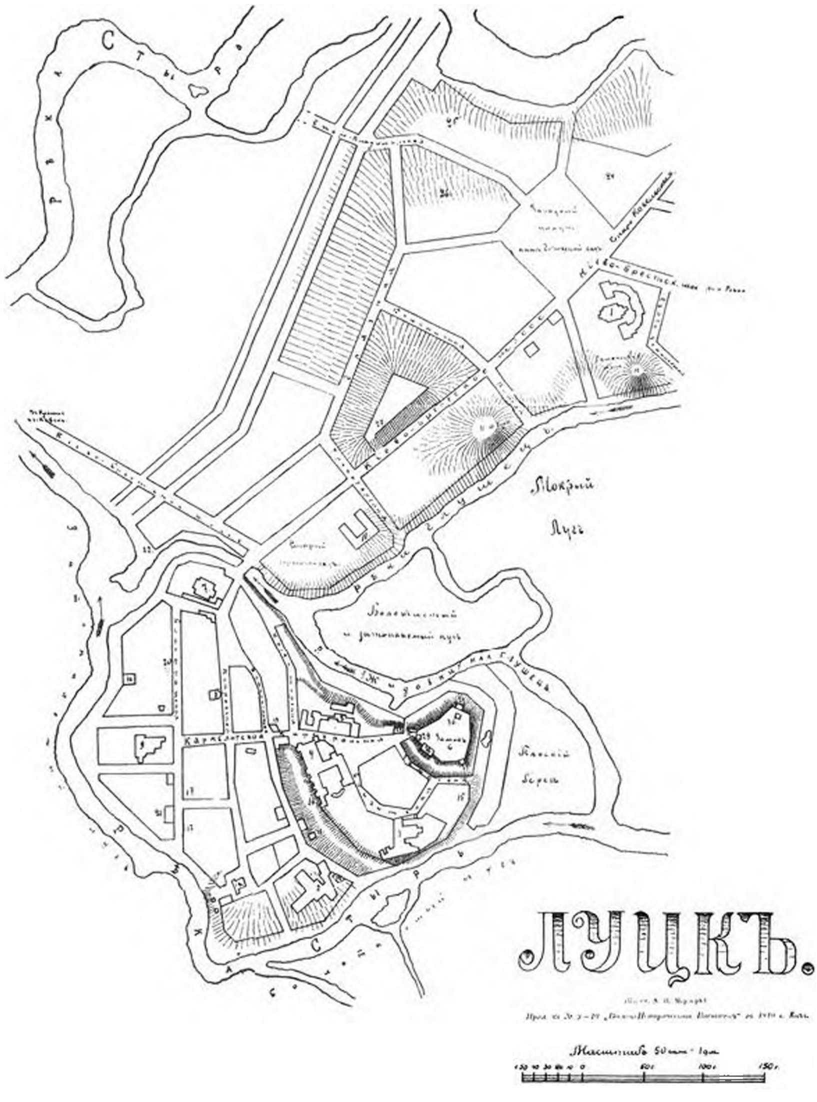
ליד המצבה. ד"ר יעקב שמפנייר ובנו אברהם. באדיבות ד"ר א' שמפנייר

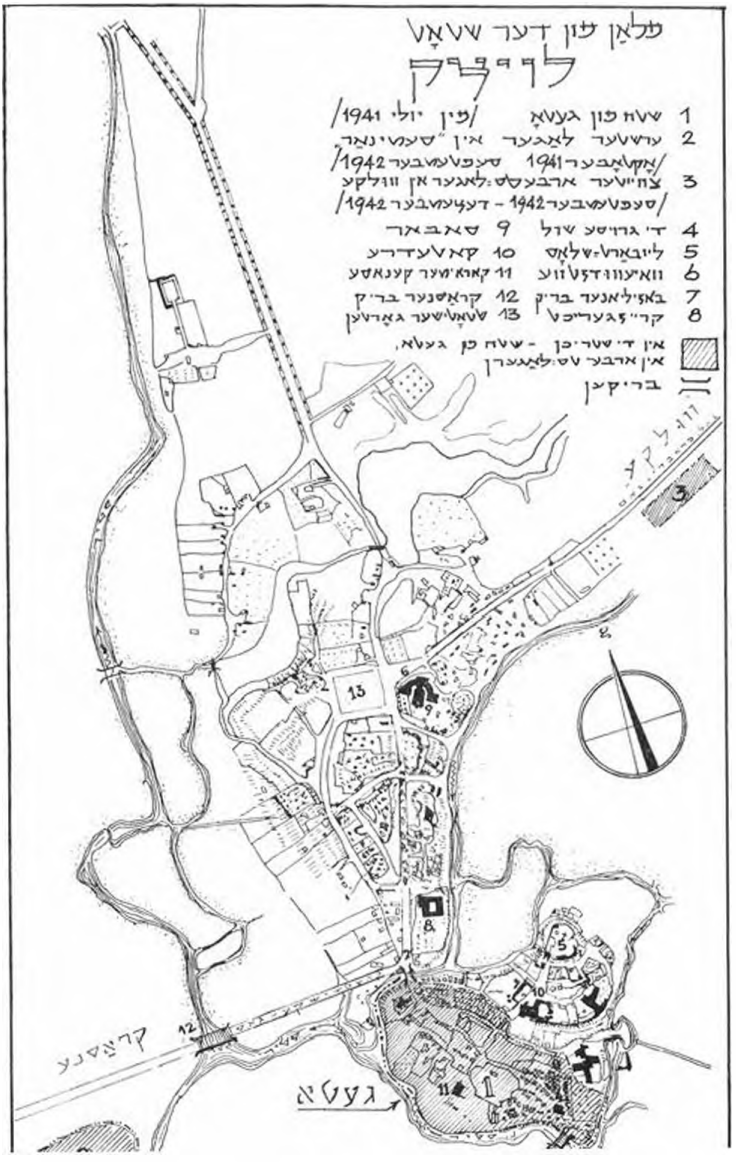

ЖОРТВАМ
ФАШИСТСЬКОГО
ГЕНОЦИДУ
ВІД ЛУЧАН

מפות לוצק

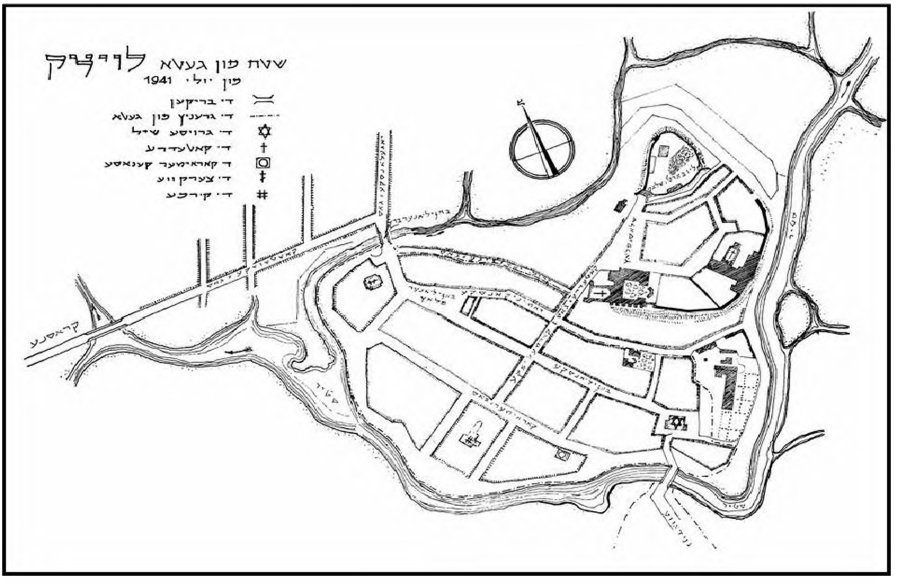

מלאן פון דער שטאט
לובלין
1 שטח פון געטא /פין יולי 1941/
2 עדשטער לאגער אין "שפּאי נאר
/אויגוסט 1941 שפּעטערער 1942/
3 צוויי־טער ארבעטס־לאגער אין ווילקע
/שפּעטערער 1942 - דעצעמבער 1942/
4 די גרויסע שול 9 סאבאר
5 לייבאראַל־שלאָס 10 קאטעדרע
6 וואיעוודזשטוו 11 קאוא׳מער קענאסע
7 באַנ׳לאנער בר׳ק 12 קראַשנער בר׳ק
8 קר״צגעריכט 13 שטאַט׳שער גאַרטן
אין די שטר׳כן - שטח פון גטא׳
אין ארבע׳ט׳לאַגער
בר׳קן
גטא
קראַשנע

מקרא המפה:

מפת העיר לוצק
1 שטח הגטו, יולי 1941
2 המחנה הראשון בסמינר, אוקטובר 1941 – ספטמבר 1942
3 מחנה העבודה השני בוולקה ספטמבר 1942 – דצמבר 1942
4 בית הכנסת הגדול
5 מבצר לוברט
6 לשכת מושל המחוז
7 הגשר הבזיליאני
8 בית המשפט המחוזי
9 סובור – הכנסייה הפרבוסלאבית
10 הקתדרלה
11 בית הכנסת הקראי
12 גשר קרסנה
13 גן העיר

מקווקו, שטח הגטו ומחנות העבודה
גשרים

מפת הגטו

מקרא: שטח גטו לוצק מיולי 1941

גשרים

גבול הגטו

בית הכנסת הגדול

הקתדרלה

בית הכנסת הקראי

הכנסייה הרוסית

הכנסייה הגרמנית

מילון מונחים

אוטריאד – יחידה בגודל משתנה של פרטיזנים

אורט – אוֹבְשצֶ'סְטְבּוֹ רֶמֶסְלֶנוֹגוֹ טרוּדָה, האגודה למלאכה מקצועית, ארגון יהודי להפצת מלאכה, הוקם 1880

או-פה-אה – Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya צבא ההתקוממות האוקראיני. לאומנים. כוח מאוחד של פלוגות בנדרה, מלניק, בולבה. פעלו נגד הסובייטים, הפולנים ולעתים נגד הגרמנים ההיטלריסטים, הרבו לרצוח יהודים

בולבובְצים – אנשי מקסים בורובץ, שזכה לכינוי טרס בוּלְבה

בנדרובצים – אנשי סטפן בַּנְדֶרה

מלניקובְצים – אנשי אנדרי מֶלְניק

איספרווניק – ראש משטרת המחוז באימפריה הרוסית

אן-דקים – נציונל-דמוקרטים, מפלגה לאומנית אנטישמית

אן-קא-וה-דה – המשרד לביטחון פנים בברית המועצות

אקסהומציה – הוצאה מן הקבר

ארבעטער רינג – חוג הפועלים. הוקם בניו יורק על סף המאה ה-20 בידי מהגרים יהודים ממזרח אירופה, כחברה לעזרה הדדית. במרוצת הזמן הקים רשת סניפים ארצית

אַרְטל – חבורה שיתופית של בעלי מלאכה; פלוגות עובדים

בה-בה-וה-אר – Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem גוש בלתי מפלגתי לעבודה בצוותא עם הממשלה, מפלגתו של פילסודסקי. ראו גם: סנציה

בנק גוֹסְפּוֹדַרְסְטְבּוֹ קְרַאיוֶבְּגוֹ – הבנק המשקי הארצי

גביטס קומיסר \ גביטס לייטר – המושל הגרמני האזורי

דה-דה-קא – American Jewish Joint Distribution Committee – ג'וינט

הלרצ'יקים – חיילי הגנרל יוזף הלר, יחידות צבא פולניות שהתארגנו בצרפת במלחמת העולם הראשונה והועברו לפולין לאחר הקמתה

וויבודסטבו – Województwo – לשכת מושל המחוז

וָרְסָטה – מידת אורך רוסית, 1.0668 ק"מ

זונדרפירר – מומחה אזרחי בשירות הצבא הגרמני

חוטור – התארגנות של משקים בודדים, כעשרה במספר

טאז – Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej – החברה להגנה על בריאות האוכלוסייה היהודית

טודט – Organisation Todt – הוקם בגרמניה הנאצית ב-1933, תכנן ובנה מערכות ביצורים, כבישים, מפעלי נשק. השתמש בפועלי כפייה, אסירי מחנות, שבויים

אל-או-פה-פה – Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP) – הליגה להגנה אווירית ונגד גזים

לנדסמנשפטים – ארגוני יוצאי ערים

מכנובצים – אנשי נסתור מכְנו. מהפכן אוקראיני אנרכיסטי. פעל באוקראינה בשנים 1917-1922. אזכורם על רקע מלחמת העולם השנייה, כנראה שגוי

נוסטריפיקציה – מתן תוקף חוקי לתואר שנרכש מחוץ לפולין

סובור – כנסייה ראשית פרבוסלבית

סולטיס – ראש כפר

סטרוסטה – זקן העדה, המושל, ראש היישוב – לפי ההקשר

סנציה – תנועה פוליטית שקמה ערב הפיכת פילסודסקי, בסיסמה: Sanacja, הבראה מדינית וכלכלית. נוצר גוש על מפלגתי לשיתוף פעולה עם הממשלה. שלטון אוטוריטרי אשר חרת על דגלו עליונות האינטרס הלאומי

פובשכנה – בתי ספר פולניים ממלכתיים עממיים

פולקובניק – אלוף משנה

פולקיסטים – תנועה פוליטית לא-ציוניות, נוסדה ב-1916. דגלה באוטונומיה יהודית בפולין, יידיש כשפה.

פטליורים\פטליורובצים – אנשי סטפן פטליורה, פעלו בתום מלחמת עולם הראשונה על רקע הניסיון לכונן אוקראינה עצמאית. לאומנים אוקראינים. פרעו ביהודים

פספורטיזציה – הענקת תעודות זהות לתושבים הבוגרים

ציש"א – צענטראלע יידישע שול ארגאניזאציע – הארגון המרכזי של בתי הספר היידישיסטיים

צנטוס – Centrala Towarzystwa Opieki nad Sierotami החברה המרכזית לטיפול ביתומים

צה-קא-בה – מוסד מרכזי כלל ארצי למתן הלוואות ללא ריבית

קולטור ליגע – ארגון תרבות שנוסד באוקראינה בשנת 1918. הציב לעצמו מטרה לפתח ולעצב את התרבות היהודית החדשה, ולשלב מסורת עם ליברליות ומודרניות

קומיסריאט – משרד הממשל; תחנת המשטרה

שוץ-פוליצי **Schutzpolizei**, Schupo – משטרת המגן הגרמנית

קישורים

"ספר לוצק" הסרוק באתר הספרייה הציבורית בניו יורק:

https://digitalcollections.nypl.org/search/index?utf8=%E2%9C%93&keywords=lutsk

הערך לוצק ב YIVO Encyclopedia:

http://www.yivoencyclopedia.org/search.aspx?query=lutsk

"ילקוט ווהלין" הסרוק באתר איגוד ווהלין:

http://wolyn.org.il/collections

הפניות למבחר מן המאמרים על לוצק:

ב', תמוז תש"ה, ע' 4-6; ג', תשרי תש"ו, ע' 13-14; ל"ח, כסלו תשמ"ה, ע' 6-8; ל"ט, אייר תשמ"ה, ע' 10-12; מ"ו-מ"ז, אלול תש"ן, ע' 5-15

Polish Business Directory Project 1929 באדיבות יזהר עזתי

מחוז ווהלין, ע' 2147 ואילך, לוצק ע' 2183 – 2191:

http://data.jewishgen.org/jri-pl/1929/1929top2147.htm

הערך לוצק באתר השטעטל הוירטואלי:

https://sztetl.org.pl/he/towns/l/983-lutzk-lvtsq

אוסף גלויות, באדיבות אנה דבאוה (ורשה):

https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights%3A%22Dost%C4%99p%20otwarty%22&q=%C5%82uck&start=90

לוח שנה:

www.chabad.co.il/?template=calendar

מפות רחובות 1932, 1938, באדיבות יזהר עזתי; אנה דבאוה (ורשה):

http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Plan_woj_miasta_Lucka_PATS_1938.jpg

http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/LUCK_15K_1932.jpg

מפות אזור באדיבות אנה דבאוה (ורשה):

http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/025K/P46-S40-C_LUCK_1939.jpg

http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/025K/P45-S40-I_KNIAHININEK_1939_LoC_G6520_s25_.P6.jpg

http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/025K/P45-S41-G_KIWERCE_1938_LoC_G6520_s25_.P6.jpg

סרט: "אם תישאר בחיים" – סיפורו של שמואליק שילה:

https://www.youtube.com/watch?v=xpLQZ1xV8PA

מסע אל לוצק 1990 והטקס – סרטו של ד"ר אברהם שמפנייר:

https://youtu.be/70kwlLWdk7k

תוכן עניינים

פרקי עבר

אבא קליגר	יזכור	10
אברהם רכטמן	פנקסי פועלים של חברות מיוחדות	16
מיכאל פטיץ	בית הכנסת הגדול בלוצק	21
אברהם רכטמן	בית המדרש של ר' וולף בלוצק	29
משה גליקליך	זיכרונות על לוצק	33

בימי מלחמת העולם הראשונה

יואל חאראק	לוצק במלחמת העולם הראשונה	40
פינחס צֶצ'וֶטקה	1918-1915	58
ש' ורקוביצקי	ראש העיר היהודי של לוצק	68
אלכסנדר קוטליאר	ועד הסיוע היהודי בשנים 1915 – 1917	71

ארגונים ומפלגות

יהודה פפיר	לוצק לאחר מלחמת העולם הראשונה	74
נפתלי גרטיבל	מסמך סן רמו בלוצק	78
אברהם וקסמן	ציונים וציונות בלוצק	81
שמחה שלייפשטיין	הקהילה היהודית בלוצק	100
ח' בר-חלפתא	הרשימה הפסולה	112
נחום שרון (שטרכמן)	תחת השלטון הפולני	114
ב' בריק-אסיס	בראש חודש שחל בשבת	140
ישראל גינדל	זרמים רעיוניים בקרב נוער לוצק	143
ש' צוויטמן	רוויו של הקיבוץ החלוצי	151
ש' פרידמן	חלוצים מגרמניה... בקיבוץ לוצק	152
ש' פ' [ש' פרידמן]	הבחירות לקונגרס הציוני ה-18	154
צבי ניסנקורן	"העובד" בלוצק	155
יואל פרל	ארגון הנוער הבלתי מפלגתי	156
יואל פרל	צי השומר בלוצק	158
אפרים דיק	ברית טרומפלדור	162
מאיר שמעון גשורי	"המזרחי" בלוצק	169
משה פרדמן	בונד בלוצק בין שתי מלחמות העולם	172
מוטיה גייר	נוער בונד צוקונפט	180
ברל ברק	יום של עוגמת נפש	184
יעקב שמפנייר	לוצק ערב מלחמת העולם השנייה	193
מ' גיבר	יהודי טורצ'ין והקשר שלהם אל לוצק	196

מוסדות כלכליים וסוציאליים

אלתר ברדיטש	קופת ההלוואה וחיסכון הלוצקאית השנייה	201
יואל חאראק	קופת גמילות חסד כללי	204
שמואל ורקוביצקי	קואופרטיבים יהודיים לאשראי	210
ב – ן	חברת אורט	213
אסתר ביילין	חברת טאז בלוצק	214
שמחה שלייפשטיין	בית החולים היהודי	218
וו' פ' [ברייר?]	שבע שנות קופת חולים של בעלי המלאכה	224
בתיה הוכברג	אגודת הנשים "ביקור חולים"	229
גצל קרוק	חברת "לינת הצדק"	234
	עשר שנות "בית לחם"	240
ווּבה צֶ'צ'וֶטקה	חמש-עשרה שנות צנטוס	244
זלדה זיגמן (ליטמן)	בית היתומים בלוצק	249
כ'	"הכנסת אורחים" והמטבח הזול	252
י' צ'	אגודת הנשים נובו סטרוויינייה	254
ישראל דוסטיק	אגודת הקצבים היהודים	256
שמואל חזן	הספורט היהודי בלוצק	259

חיי התרבות

יצחק שטרנפלד	ש' אנ-סקי בלוצק	269
שמואל חזן	עיתונות יהודית בלוצק	272
יצחק שטרנפלד	תאטרון יידיש בשנים ההן	277
לייבוש קוטליאר	במת יידיש חופשית	281
גוטה פירר	הגימנסיה היהודית בלוצק	283
טוביה לשנר	סטודנטים מלוצק בפראג	292
וו' פ' [ברייר?]	בית הספר העממי "תרבות"	298
שוויליק [שאול] פרדמן	בית הספר שלום עליכם	301
משה פרדמן	ספריית יידיש	308
יואל פרל	מבצר לוברט	313
ש' אוקסמן	האמן י' קורנבליט	316

החיים הדתיים

מ' ש' גשורי	לקורות רבני לוצק ואדמו"ריה	319
מ' ש' גשורי	בתי כנסת ובתי מדרש בלוצק	323
מ' ש' גשורי	ר' שלמה מלוצק	329
מ' ש' גשורי	ר' יוחנן פרלוב, הרבי מלוצק	335
מ' ש' גשורי	הרבי מניסקיז' ויורשיו	337

מ' ש' גשורי	אדמו"רים של חסידות לוצק	343
אהרן ויינשטיין	חזני לוצק	346
מ' ש' גשורי	בית העלמין הישן והחדש בלוצק	353

דיוקנאות והווי

י' פינקלשטיין	הנשמה הנעלה של העיר לוצק	360
י' צ' גלפרין	המלמדים שלי	363
גבריאל וייסמן	לוצק	369
סילביה ברדיטש-גולדברג	איציק של פרץ – מלמד הדרדקים	370
סילביה ברדיטש-גולדברג	ערב שבת	372
סילביה ברדיטש-גולדברג	חגי יהודים	375
סילביה ברדיטש-גולדברג	"שלא עשני אישה"	385
סילביה ברדיטש-גולדברג	אפיזודות וטיפוסים	387
יעקב רוזמרין	זיכרונות	395
סילביה ברדיטש-גולדברג	אורצ'יק הסבל	397
ניסן פירר	מלחמתה של סבתא ביילה בחוטפים	399

דמויות ואישים

אהרן קרלין	א' לוצקי	403
מקס שטרנפלד	זיכרונות מן הבית הישן	408
אבא קליגר	הדור של אבי	411
א' בן-אברהם	ר' זלמן סורוצ'קין	413
בן-יהודה	הרבי מקשיווקה	419
י' שטרנפלד	ר' זליג שו"ב	421
	ראשי הקהל הראשונים	423
	חברים יהודים במועצת לוצק	424
	[דמויות – קווים קצרים]	428
מ' ה'	פיניה קרטין – אנדז'יי שמידט	441
	יוחנן קורנבליט	443
טוניה קוניצא-גולדשטיין	רופאים יהודים	444
י' שטרנפלד	ד"ר שבתאי אברמסקי	448
אסתר ביילין	ד"ר בן-ציון ביילין	451
	שמחה ליפין	454
לייבוש קוטליאר	איצ'ה-מאיר בֶּסְפְּרִיאזְניק	455
סילביה ברדיטש-גולדברג	הציל יהודים מפוגרום	456
אברהם וקסמן	נפתלי גרטיבל	458

בשנות השואה

נחום שרון (שטרכמן)	לוח ייסורים, התנגדות וכיליון	460
מאיר גריפל	איכה של לוצק	465
דוד ספרד	אני עוצם את עיניי	474
שמואל שרגל	מחלם עד לוצק	476
	אוקראיני מספר	481
יחזקאל גאק	לומדים גמרא	484
ל' צירולניק	עדותו של לייזר צירולניק	485
פ' פאשט	עדותה של פניה פאשט	491
ז' אשרר	עץ הגבורה	494
טוניה קוניצא-גולדשטיין	כיבוש, גטו, כיליון	497
ראובן פינוס	מאבקי לחיים	510
אסתר בוידמן-אטינגר	מן הגטו אל הפרטיזנים	517
א' לוצקי	אדם וחיה	541
מאיר רויטמן	בתי מלאכה גרמניים בלוצק	542
בסיה גטמן-פיטליקובה	תחת הכיבוש הגרמני	544
בלומה פוגל-ויידמן	בגטו לוצק	548
י' פולישוק	עדותו של יעקב פולישוק	556
פרנקה גורלניק-שיינהרץ	קפצתי מן הרכבת	564
אוגניה פרידבוים-פומיינקו	ויטולד פומיינקו	566
ו' פומיינקו	יומנו של ויטולד פומיינקו	575
שושנה גרינשפן-יעקובוביץ'	ויטולד פומיינקו – מצילי	579
מיכאל פטיץ	משפחת אגרמייאר	581
טוניה קוניצא-גולדשטיין	ד"ר ו' סטרושינסקה – מצילה...	582
אליהו אפרת (פיקס)	מאשר עבר עליי	583
מ' ברזה	הצהרת עדות של מיכאל ברזה	588
יחזקאל גאק	שבעה מדורי גיהינום	589
[פריידה קנטור]	מכתב מאישה אלמונית	597
ש' בוקובייצקי	מכתב משמעון בוקובייצקי אל בתיה גטמן	599
ח' פרינצנטל	מכתבי המורה חיים פרינצנטל	601
י' אלבירט	מה שעבר על יעקב אלבירט	603
הנָקה גורנשטיין (פיטרמן)	תשעה ימים בעליית גג	612
יואל פרל	קרבת דם	615
א' זיגלבוים-סוויצקי	על המרד בגטו	620
ב' ראטנייווסקי	עדותו של ד"ר בולסלב ראטנייווסקי	623
יוסף רוזנפלד	פרטיזנים יהודים באזור לוצק	629
יוסף טייטלבוים	נקמה	633
פסח שמש	בין פרטיזנים	635

משה שולדינר — יהודים לוצקאים בצבא הסובייטי — 638

לוצקאים בעולם

	יואל פינקל	642
יצחק פינקל	ארגוני יוצאי לוצק בארצות הברית	644
ניסן פירר	ארגוני יוצאי לוצק בניו יורק	664
אלתר ברדיטש	אגודת הסיוע הלוצקאית בבולטימור	670
מקס שטרנפלד	יהודי לוצק בפורטוגל	675
	לוצקאים בארצות הברית	678
מוטיה גייר	לוצקאים בסן פאולו	682
יעקב שמפנייר	שארית הפלטה של לוצק	689
ישעיהו פרידמן	ארגון יוצאי לוצק בישראל	692
אלכסנדר קוטליאר	ארגון יוצאי לוצק בישראל...1958-1961	701
ש' ורקוביצקי, י' שמפנייר	קופת גמילות חסדים ע"ש קדושי לוצק	703

לוצקאים בישראל

אברהם וקסמן	אברהם לנדסברג	710
א' הברו-אבטיחי	ר' בנימין גרושווסקי	713
	אהרן-לייב פינקל	715

א' ו' — אפילוג אישי — 717